Cursus 5-1. Wijsgerige denk en methodeleer

Situering:
5. Cursussen van 1987 tot 1990
5.1. Wijsg. denk- en methodeleer 87-88, (WDM1-WDM397, 453p.)
5.2. Retoriek, 1988-1989 (RH01-RH152, 147p.)
5.3. Filosofie van de levensloop, 1988-1989 (FLL1-FLL290, 258p.)
5.4. Vraagst. uit de cultuurfilosofie, 1989-1990, (KF1-KF351, 414p.)
5.5. Ideologie-analyse, 1989-1990, (IA1-IA59, 72p.)

Opmerking: *Deze cursus, werd van een grotere spatiëring voorzien dan de tekst van de oorspronkelijke cursus. Verwijzingen in de oudere versie van deze tekst stemmen dus niet overeen met de huidige paginering van 'word'. Daarom wordt de oorspronkelijke paginering telkens weergegeven met de letters 'WDM'. Ze staan voor 'Wijsgerige Denk- en Methodeleer', en worden gevolgd van het oude paginanummer.*

Inleiding: *Deze cursus heeft als thema de ontologie, wat slaat op al wat hoe dan ook werkelijkheid weergeeft. Hierbij wordt aangenomen dat die werkelijkheid geordend is, een orde die zich echter slechts moeizaam toont. Dat de werkelijkheid inderdaad geordend kan worden, is de vooropstelling van de logica. Anders gezegd, indien we de dingen niet zouden kunnen ordenen, is logica en logisch streng redeneren gewoon niet mogelijk. Deze cursus gaat in op de diverse aspecten die tot het ordenen van de werkelijkheid leiden. Uiteindelijk brengt het ons tot begrippen waarmee oordelen uitgezegd worden, en tot oordelen die op hun beurt in redeneringen worden toegepast.*

Cursus 5-1. Wijsgerige denk en methodeleer

Inhoud: Klik de tekst aan die je wenst te lezen.

Cursus 5-1. Wijsgerige denk en methodeleer 1
Voorwoord (1/9) 3
1. Ontologie (9) 13
1.1. Wijsbegeerte (9) 13
1.1.1. Het archaïsch-antieke wijsheidsidee (9/11) 13
1.1.2. De antiek-Griekse idee 'filo-sofia' (11/14) 15
1.1.3. Wat de huidige filosofie niet is (15/19) 19
1.1.4. Wat de huidige filosofie wel is (20) 24

1.2. Ontologie (20/69) 25
1.2.1. Het begrip 'zijn' en 'zijnde' (25/29) 30
1.2.2. De zijnsoordelen of zijnswetten (29/34) 35
1.2.3.-- De identitieve misverstanden (34/65) 40
1.2.4. "Twee plus twee is vier (34/65) 63
1.2.5. De 'intentionele' ontologie (65/69) 76
2. Harmologie (97/227). 110
Inleiding 97/104) 110
2.1. Harmologie: de vergelijkende (comparatieve) methode. 118
2.2. Harmologie: de tropologische vergelijking (116/123) 133
2.3. Harmologie : de summatieve inductie (124/152) 141
2.3.1. De summatieve inductie. – definities (128/129). 146
2.3.2. Psychologie der summatieve inductie (130/143) 148
2.3.2.1. Het 'mantisch' (paranormaal) summeren. 148
2.3.2.2. Het 'intuïtief' summeren. 149
2.3.2.3. Het 'generatief' summeren. 153
2.3.2.4. Het 'operationeel' summeren. 155
2.3.2.5. Het kinderlijke summeren. 156
f.-- Het analogisch induceren 160
2.3.3. Typologie der summatieve inductie (143/148) 163
2.3.4. Harmologie: de antithetische vergelijking (153/195) 175
2.3.4.1. Algemene tegenstellingsleer (antithetiek) (155/156). 177
2.3.4.2. Bijzondere tegenstellingsleer: historiek (156) 178
2.3.4.3. Typologie der tegenstellingen (157) 179
2.3.4.4. Taseologie (spanningsleer) (159/167) 182
2.3.4.5. Tweedeling of complementeren (168/169) 191
2.3.4.6. De harmonie der tegengestelden (169) 193
2.3.4.7. De differentiale vergelijking (179/188) 202
2.3.4.8. De idee 'differentiaal' (189/195) 215
II.E.-- Harmologie: het methodisch ordenen 222
2.3.5. De uitsluitingsregels van John Stuart Mill. 226
2.3.6. De methodische uiteenzetting van een leersysteem. 230
2.3.7. De methodische analyse van een sacraal fenomeen. 236
2.3.8. De methodische analyse van een waardenkeuze. 239
2.3.9. De methodische analyse van een tekenduiding. 243
2.3.10. Het experimentalisme. 253
3. Logica (denkleer). 258
3.1. begripsleer (241/288). 273
3.1.1. De idee (begrip) en de term (241) 273
3.2.2. De begripsinhoud ('comprehensio') en de begripsomvang ('extensio') (242).. 273

2.3.3. De begripsdefinitie (249/. 281
2.3.4. Begripsontologie (265). 300
3.2. Individuologische (= idiografische) begripsleer (289/318). 326
3.2.1. De individuologie of ideografie (291/298) 329
3.2.2. Het singuliere in de ideeëngeschiedenis (298/301) 337
3.2.3. De vergelijkende definitie van het singuliere (302/303) 342
3.2.4. De methode van de school van Coimbra. (304/306) 344
3.2.5. De gelijklopende (convergente) inductie (307/312) 347
3.2.6. De idiografie (letterkundig genre) (313) 354
3.3. Oordeelsleer 319/323) 360
3.3.1. Het oordeel en de propositie 320/321). 362
3.4. Redeneringsleer (sluitredeleer) (324/339) 366
3.4.1. De hypothetische zin (325/327) 368
3.4.2. De sluitrede (syllogisme) (328/334) 371
3.4.3. De drie types van sluitrede (335/339). 379
3.5. Methodeleer (methodologie) (340/397). 386
3.5.1. Epistemologie inzake vakwetenschap (341/343) 387
3.5.2. De twee basismethoden (343/350) 390
3.5.3. De fenomenologische methode (350/360) 398
3.5.4. Het formalisme als methode (361/367) 410
3.5.5. De axiomatisch-deductieve methode (368/387). 419
3.5.6. De reductieve methode (388/397) 441

WDM1

Cursus 5-1. Wijsgerige denk en methodeleer

Voorwoord (1/9)

(i) ***De bedoeling van deze cursus is propedeutisch***. -

In het Antiek-Grieks betekenen 'pro.paideia' of, nog, 'pro.paideuma' zoiets als 'inleidend (= elementair) onderricht'. Zo b.v. bij *Platon, Politeia* 536d.

Met name: deze cursus verschaft:

(1) ***informatie***, -- niet in dilettantische (= oppervlakkig - liefhebberige) zin, -- ook niet in specialistische zin; wel als algemene vorming; hij bedoelt

(2) ***methode***, d.i. beredeneerde benadering, -- dit, zonder aan 'mode' (ook in de wijsgerige kringen bestaan modern, die komen en gaan) of aan 'ideologie' levensvreemde, maar overtuigde gedachtenconstructie) toe te geven.

(ii) ***De bedoeling van deze cursus is wijsgerig*** (filosofisch).

(a) *ontologie.*

De wezenskern van alle echte wijsbegeerte is werkelijkheidsleer (= ontologie), -- ook metafysiek geheten. “Al wat ook maar enigszins ‘werkelijk’ is” - de natuur, de cultuur, de godheid enz. - is object van ontologie.

(b) *Vakwetenschappen*.

Niet de natuur- of geesteswetenschappen (menswetenschappen) op zich, als eigen bezigheid, behoren tot de filosofie, -- wel de vooropstellingen (axiomata, vertrekpunten, hypothesen ‘lemmata’ (de Platonische term), ‘abducties’ (C.S.S. Peirce)) ervan. Dit heet men, in wijsgerig verband, grondslagenonderzoek: “op welke grondslagen b.v. berusten de beruchte menswetenschappen (zoals de Freudiaanse psychoanalyse b.v.)?”. -- ziedaar de vraag, die door de ontoloog gesteld wordt.

In Platonische taal zou men, hier, spreken van ‘terugwaartse dialectiek’ (d.i. het beredeneren, in dialoogvorm, van de veronderstellingen van b.v. de psychoanalyse). Kant zou zeggen: de analyse van de mogelijkheidsvoorwaarden (“Onder welke voorwaarden is psychoanalyse mogelijk?”).

(c) *Theologie en retoriek.*

Sedert de Antieke Grieken is het wijsgerig grondslagenonderzoek steevast, ook, toegepast op godgeleerdheid (= ‘theo.logia’ sedert Platon) en op overredingskunde (= ‘rhètorike’ -- sinds de Protosofisten).-- De hele cultuur, in een woord, is object van onderzoek.

WDM2

(iii) *Het plan (schema) van deze cursus*.

Dit plan omvat drie delen.

a.-- Ontologie

Het is de zgn. Eleatische School, met Parmenides van Elea (-540/…), de stichter van de logica (= denkleer, dianoëtiek) en, nog meer, zijn leerling, Zenon van Elea (-500/…), de eristieker (d.i. gespecialiseerde inzake redetwistkunde), die het logische denken situeerde in de zijnsleer (werkelijkheidsleer, ontologie). Deze zienswijze werd bewaard, ook, door de uitwerker van de eerste formele logica, nl. Aristoteles van Stageira (-384/-322).

Wij schakelen ons in deze oeroude traditie in. Met name: logisch redeneren

heeft het altijd over werkelijkheid, al was deze een louter ingebeelde (zoals b.v. de tekentaal van de logistiek) Immers: wat ingebeeld is, is niet-niets, dus iets (en, meteen, een soort werkelijkheid).

Applicatief model (= voorbeeld).

I.M. Bochenski, Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap, Utr./Antw.,1961, 94, geeft ons de 'formule' (= tekentaal) van J. Lukasiewicz (1878/1956), inzake 'deductie' en 'reductie'.

(i) ***Deductie:***

"Indien A (= voorzin), dan B (= nazin).- Welnu, A.-- Dus B".

(In 'semantische taal, waarin de abstracte 'tekens' ('symbolen' zeggen de logistici en mathematici) omgangtalige inhouden behelzen: "Indien alle stukjes fosfor beneden 60° Celsius ontbranden, dan o.m. deze stukjes ook; welnu, alle stukjes fosfor beneden 60° C. ontbranden (= wet); dus ook deze stukjes").

(ii) ***Redutie:***

"Indien A, dan B.-- Welnu B.-- Dus A".

(Semantisch model van deze abstracte regel: "Indien alle stukjes fosfor beneden 60° C. ontbranden, dan ook deze stukjes fosfor; welnu, deze stukjes fosfor beneden 60° C. ontbranden; dus alle stukjes fosfor beneden 60° C. ontbranden").

In de reductieve redenering ontdekt men de veralgemening, die in de ervaringswetenschappen zo 'n hoofdrol speelt (en die ook 'amplificatieve inductie' heet).

Besluit.

Alhoewel de meeste logistici zullen beweren dat zij, buiten iedere ontologie om, 'redeneren' ('semiotische methode: in de taal van Pater Bochenski), toch is het duidelijk dat de zinnebeelden 'A' (voorzin), 'B' (nazin) 'ietsen' (werkelijkheden) en, dan nog wel, logisch-strenge 'ietsen' zijn. Zelfs de logisticus (met zijn 'formalisme') redeneert niet in het 'ijle'.

WDM3

Waarin degenen, die loochenen dat logica als mogelijkheidsvoorwaarde (WDM 1) heeft ontologie, wel gelijk halen, is het feit dat slechts de algemeenste wetmatigheden van 'al wat werkelijk (= iets) is ook op de abstracte tekentaal van de wiskunde en/of de logistiek van toepassing zijn. Zo b.v. de ontologische identiteitswet "Wat (zo) is, dat is (zo); In geformaliseerde taal: "indien a, dan a" (of : a → a).

b.-- ***Harmologie (ordeleer).***

De klassieke - sinds vooral Aristoteles (WDM 2) ingevoerde - analogieleer maakt de wezenskern van iedere ordetheorie uit.

'Analoog' (in het Nederlands ook 'overeenkomstig') is, al wat deels identisch, deels niet-identisch is. Men kan ook zeggen 'deelidentisch' (partieel identisch).

Immers iets is totaalidentisch slechts met zichzelf (het valt totaal of algeheel met zichzelf (reflexief, lusvormig) samen. 'Deel.identisch' is het met 'al de rest. 'Deze 'gehele rest' komt neer op "de rest van de totale werkelijkheid". Hoezo? Doordat, in de identitieve (identiteiten, partiële of algehele, bedoelende) taal van de traditionele ontologie, dat wat de omgangstaal (en, deels, ook de taal van de wetenschappen) 'betrekking' heet, op deel.identiteit gesteund is. Zodat overal waar een betrekking (hetzij gelijkenis hetzij samenhang) zich toont, in de grond ervan een ontologisch verstane deelidentiteit aanwezig is.

Applicatief model.

Men neme de tropologie (leer inzake de tropen).

Metaforisch taalgebruik b.v. (de metafoor of overdrachtelijke spreekwijze) is identitief (ontologisch) taalgebruik. Zeggen wij niet dat "Jantje het haantje - vooruit van de bende is"? Wij zien een partiële identiteit tussen de rol van de haan in de groep der kippen en deze door Jantje gespeeld in de bende jongens op de speelkoer.

Juist die partiële identiteit wordt verraden door de gelijkenis (deelidentiteit of analogie) tussen Jantje's verhouding (= betrekking) t.o.v. de andere kinderen en de verhouding (= betrekking) van de haan t.o.v. de kippen.

M.a.w.: de tropen (metafoor, metonymie, synecdoche) hebben de identiteit van taal, eigen aan de traditionele ontologie, bewaard.

Comparatieve methode.

Het ordenen van gegevens ('ietsen') is steevast gesteund op vergelijken. Vergelijken is deelidentiteiten zien.

WDM4

'Sapientis est ordinare'.

(De 'wijze' (versta o.a. de wijsgeer): is het eigen ordentelijk te werk te gaan, resp. te ordenen). Aldus sprak niemand minder dan de topfiguur van de

Katholieke Scholastiek, de H. Thomas van Aquino (1225/1274).

Toen hij zo sprak, was hij in het voetspoor van zijn illustere voorganger, in het Kerkelijke denken, de *H. Augustinus* van Tagaste (354/397), de grootste onder de Westerse Kerkvaders (Patristiek), die bekend staat als de eerste denker, die een *De ordine* (Over de orde) uitgaf. Dermate is harmologie of ordeleer fundamenteel inzake én ontologie én logica, resp. methodeleer.

Applicatief model.

Herlees, WDM 3, de logische alsook logistische 'wet' 'a → a! Slechts door te vergelijken ('a en a', de eerste a voor het implicatieteken, de tweede erna) ziet men in dat de tweede a geïmpliceerd wordt door de eerste. Of kwantitatief (wiskundig): de eerste a is 'even groot' als de tweede (en is er omwisselbaar mee, in de mathematische formules).

Niet dat de tweede a (logistisch, resp. logisch en/ of wiskundig) totaalidentisch is met de eerste. Volstrekt niet! Het gaat er om twee a 's. Maar, inzake logi(sti)sche waarde (betekenis, zin) of inzake wiskundige waarde, zijn zij wel identisch. Daarop steunt de deelidentiteit van de twee a' s, d.i. de analogie ervan.

Opm.-- In de Platonische Scholen (de Academie) gold de ordeleer (omtrent het identische en het niet-identische (het andere)) als de vooropstelling bij uitstek van de hele Platonische filosofie.

De Peripatetici (de School van Aristoteles) vatten het 'Organon' (letterlijk: (denk)instrument), d.i. het stel boekjes van de leermeester over logica, op als de onmisbare inleiding tot de hele Peripatetische filosofie.

Deze tweeledige harmologische traditie is in het Kerkelijke denken overgegaan (ten bewijze: het Platonisme van Augustinus, het Aristotelisme van Thomas).

c. -- Denk- en methodeleer

De ontologie en de harmologie vormen de grondslagen van een wijsgerig verantwoordbare logica en methodologie.

Logica komt neer op de geordende studie van
(a) begrippen (desnoods als Platonische ideeën opgevat),
(b)1. oordelen (proposities, beweringen, uitspraken) en
(b)2. redeneringen (syllogismen).

WDM5

"De identiteiten, waarover de traditionele logica het heeft, situeren zich tussen 'subjectvrij-objectieve' (versta: van iedere subjectieve invloed vrije, louter objectief gegevene) - of, althans, zo bedoelde - toedrachten". (*G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik und ihre Geschichtschreibung*, Stuttgart, 1962, 10).

Of men nu zegt 'toedrachten', 'gegevens', 'zijnden' (in de Parmenideische taal): het is steeds hetzelfde object van de 'eeuwige' logica.

Men leze Parmenides' leergedicht 8: 29, en men zal het vernemen: "(Het (zijnde) 'keitai kath'heauto' (is daar op zich)". M.a.w.: reeds de stichter van de ontologische logica en methodeleer (deze laatste werd, eerder, door Zenon, zijn leerling, uitgewerkt), benadrukt het 'subjectloze', op zich bestaande of op zich gegevene.

De toedrachten - ingebeelde of buiten onszelf bestaande (mentale en extramentale) - worden, in ons denken, uitgedrukt in begrippen. -- Wij beschikken, in onze Westerse traditie althans, over twee types van begripsleer.

a.-- *De zgn. klassieke begripsleer*

Deze omschrijft de idee 'begrip' (het 'wezen' van het begrip) als volgt. Het is een voorstelling, in onze geest (d.i. verstand en rede), waarin een stel 'toedrachten' (gegevens, zijnden) samengevat wordt, naar zijn aan ieder afzonderlijk en, dus, aan alle gezamenlijk toebehorende kenmerken die, in de recentere verzamelingenleer, de naam 'algemene eigenschappen' 'gemeenschappelijke eigenschappen' dragen.

Zo zegt Husserl, de stichter van de intentionele fenomenologie (Edmund Husserl 1859/1938)), ergens, dat de door hem 'geschouwde' (ingeziene) idee 'rood' "das identische Allgemeine" (dat wat, als identisch in alle afzonderlijke gevallen van 'rode dingen', aan al die gevallen (applicatieve modellen) gemeenschappelijk is) bedoelt (*W. Biemel, Hrsg./Einl., Edmund Husserl, Die Idee der Phänomenologie* (*Fünf Vorlesungen*), Haag, 1950, 57).

b -- *De zgn. 'Romantische' begripsleer,*

Deze echter, bezorgd om het singulier-concrete, definieert 'begrip', - behalve 'formeel' (d.i. algemeen, zoals hierboven) - ook idiografisch. Wat betekent: er zijn begrippen (ideeën), die toedrachten weergeven, niet voor zover

zij in een veelheid (verzameling) van gegevens identisch aanwezig zijn, maar voor zover zij unieke (enige, 'eenmalige') en concrete (met de feitelijke context vergroeide) toedrachten weergeven.

WDM6

Men denke aan de begripsinhouden van de eigennamen, in de strikt singuliere (eenmalige) zin. Om maar één applicatief model aan te halen: Ornella Muti, de filmster.

Eens dat een eigennaam in de logica binnentreedt, wordt hij rein als begrip een 'individueel' begrip, dan, dat het unieke weergeeft (en, in die zin, idiografisch is) -- behandeld.

"Aangezien de Romantiek het wezen van iets, op nieuwe wijze, verstaat als de onherleidbare kern, van (i) een persoonlijkheid, (ii) een cultureel werk of gebeuren, treedt (...) het individuele begrip op, zo dat de geschiedschrijving - en wij mogen erbij voegen: de aardrijkskunde - (...) de rang van wetenschap krijgt, -- ditmaal zonder het individualiserend karakter te verliezen". (*M. Milller/ A. Halder, Herders kleines philosophische Wörterbuch*, Basel/ Freiburg/ Wien, 1959-2, 28).

Samengevat.

Begrippen, als weergave van toedrachten (= zijnden, desnoods de tekens van de wiskunde en/of de logistiek), vormen het eerste object van de traditionele logica.

Maar deze begrippen, zoals WDM 3 gezien, worden 'harmologisch', d.i. ordenend, en dus identitief gezien: in het oordeel en in de redenering (sluitrede = syllogisme) spreekt het kennend en denkend subject zich uit over de juiste, verantwoordbare betrekkingen (deelidentiteiten) tussen genoemde begrippen.

Applicatief model.

"Ornella Muti is een mooie filmster" zegt van het individu (= enkeling) Ornella Muti uit dat zij *a.* filmster en b**.** daarbij mooie filmster is. De begrippen 'filmster' en/ of 'mooi', die, uiteraard, van vele zinsonderwerpen kunnen gezegd worden, worden geacht samen te gaan met het begrip 'Ornella Muti'.

In modeltheoretische taal uitgedrukt: 'mooi' en 'filmster' zijn geldige 'modellen' (weergaven) van Ornella Muti. Ieder zinsgezegde is, overigens, een 'model', waardoor het zinsonderwerp 'bekender' wordt: het verschaft,

informatietheoretisch gezegd, 'informatie' over het onderwerp. - Dit, doordat er deelidentiteit bestaat tussen onderwerp en gezegde.

WDM7

Methodeleer.

Het tweede luik van deze cursus is een theorie omtrent de verantwoorde behandeling van gegevens. Daarbij wordt de logica toegepast. In die zin is methodologie toegepaste logica. Wij leggen dit eerst kort uit.

A. *'Arche', principium, beginsel.*

Eigenaardig: de oudste rein wijsgerige tekst, waarin de bij uitstek wijsgerige geest Anaximandros van Miletos (= Anaximander van Milete (-610/-547), de 'hetairos' (denkgenoot-leerling) van de eerste Westerse wijsgeer Thales van Miletos (-624/-545), zijn hoofdidee uitdrukt, gebruikt de terminus technicus (= tot het eigen vocabularium der wijsbegeerte behorend woord): 'archè' -- in het Latijn: principium.

Behalve door 'beginsel' vertalen wij, ook, Latiniserend, door 'principe'. Ziehier die zin:

"De 'archè', het beginsel, van de zijnden is het 'a.peiron', infinitum, het smijdige (*opm.:* dat wat, vloeiend, doorheen alle zijnden vaart). Die 'archè' is zo dat in datgene, waaruit de dingen ontstaan, zij ook vergaan, -- dit, op noodzakelijke wijze. Immers: zij verschaffen elkander genoegdoening voor hun ongerechtigheid, -- dit, volgens de rechtsorde, eigen aan de tijd" (*Fr. B 1*).

Er is, natuurlijk, enorm gediscussieerd over de juiste duiding (interpretatie) van die eerste beroemde wijsgerige zin. Wat, echter, vaststaat, is dat de term 'archè' die wij voortaan met 'beginsel' weergeven, het wijsgerig begrip bij uitstek van de hele Westerse filosofiegeschiedenis geworden is.

Rijst de vraag: wat juist betekent 'beginsel' in deze wijsgerige context?

Het antwoord blijkt én uit de eigen Griekse betekenis (nl. dat wat iets beheerst) van dat woord én uit het wijsgerig taalgebruik (zoals hier, bij Anaximandros).

M.b.t. tot dit laatste: Anaximander neemt de 'zijnden' (al wat hem omringt, inzake werkelijkheden) waar; -- de vraag - door zijn voorganger Thales reeds aangevat - luidt:

"Door wat worden de zijnden beheerst?".

Zijn antwoord, dat getuigt van de archaïsche theologie terzake, luidt:

(i) de 'zijnden' (blijkbaar denkt hij: 'de mensen') begaan 'ongerechtigheden '(wat dat juist was, kan alleen louter historisch onderzoek uitmaken);

(ii) juist daardoor (of, psychologisch-logisch: juist daarom) worden zij beheerst door een noodzaak, nl. de genoegdoening (het herstel), onderling;

(iii) en, weerom, daardoor/ daarom, zijn zij, vanuit hun oorsprong (ontstaan) gedoemd, in diezelfde oorsprong ten onder te gaan;

(iv) dit, volgens een soort 'gerechtshof; dat hij de naam 'tijd' geeft.

WDM8

B. *Het beginsel van voldoende grond.*

"Het principe van toereikende grond betekent niets anders dan dat alles een grond heeft". (*C. Schoonbrood, Het beginsel van voldoende grond*, in: *Tijdschr. v. Fil.*, 1956: 4, 577).

C.S.S. Peirce (1839/1914), wellicht de grootste denker van de USA, licht dit toe als volgt:

(1) het verwonderlijk feit F wordt vastgesteld (waarnemingsfase);

(2) doch, indien de veronderstelling V waar was dan zou het feit F niet meer verwonderlijk zijn (d.i. vragen oproepen), doch 'natuurlijk', 'begrijpelijk' zijn. Hetgeen wijst op de waarschijnlijkheid van V. (*W.B. Gallie, Peirce and Pragmatism*, New York, 1966, 93).

Zoals gezegd - WDM 1 - heet Peirce V 'abductie' (= hypothese).

Peirce's redenering, die behelst dat een waargenomen feit F a.h.w. roept om een 'verklaring' - V -vooronderstelt het algemene karakter van het feit dat alles ergens een noodzakelijke en/ of voldoende reden of grond heeft.

a. In die zin is dit beginsel van abductie een ontologisch, want alle zijnden betreffend, axioma, maar het beheerst -- letterlijk-- ook alle logisch denken. 'Logisch' is, immers, een oordeel of een redenering slechts, voor zover deze een voldoende reden hebben.

b. Maar alle wetenschappen, de natuur- en de geesteswetenschappen, zijn slechts 'wetenschappelijk', d.i. verantwoord weten, voor zover zij haar

beweringen 'staven', aantonen, bewijzen, 'waarmaken') o.g.v. voldoende redenen. Echt weten, wetenschappelijk of niet, kent, geheel of gedeeltelijk, dat wat het object van dat weten beheerst, -- het beginsel, de beginselen, ervan. -- Dat is de les van Thales, van Anaximandros.

C. *Methodologie.*

Nu kunnen wij 'methode' d.i. geëigende benadering van iets - de werkelijkheid (het 'zijn'), -- de deelwerkelijkheden (de natuur, de mens, -- de taal, het kind, de opvoeding, de cultuur e.d.) situeren.

"Alhoewel alles (een voldoende reden heeft en, dus) volkomen begrijpelijk is, toch wordt niet alles op dezelfde manier begrepen. Ieder ding wordt begrepen overeenkomstig zijn eigen aard (*opm.:* wezen(heid)) en, dus, volgens zijn eigen grond.

a. Een mathematische conclusie heeft andere gronden
b. dan een natuurproces (...);
c. van beider begrijpelijkheid is te onderscheiden de manier waarop men een vrije wilsakte begrijpt.

WDM9

'Begrijpelijkheid' (*opm.:* intelligibiliteit, zinnigheid) is niet een éénvormige eigenschap (...), -- zomin als het zijn of de voldoende grond der dingen (...). Dergelijk onderscheid in identiteit is het kenmerk van een analoge eigenschap". (C. Schoonbrood, a.c., 534).

1. Terloops gezegd: *Wilhelm Dilthey* (1833/ 1911, -- o.m. in zijn *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883), heeft Schoonbrood's thesis bewaarheid, door te onderscheiden tussen Naturwissenschaft ('erklärende Methode; -- beter 'causaal-verklarende' methode) en Geisteswissenschaft ('verstehende Methode' -- comprehensie of verstehende methode). Immers: een natuurproces (neem het heten van water) verschilt - wezenlijk - van een vrije wilsakt (b.v. zich definitief verloven).

2. - Op dezelfde gronden berust de toepassing van de deductieve of de reductieve methode (WDM 2): logistiek, wiskunde - althans voor zover zij axiomatisch-deductief te werk gaan - plegen 'deducties'; natuur - en geesteswetenschappen gaan reductief te werk, -- ook al redeneren zij, allebei (deductieven en reductieven), met voor- en nazinnen. Of, zoals Platon zegt: met lemmata (vooropstellingen), die, door analyse, getoetst (d.i. geverifieerd of

gefalsificeerd) worden (wat lemmatisch-analytische methode heet).

Besluit.

Ontologie (werkelijkheidsleer), -- harmologie (ordeleer), -- ziedaar de beide vooropstellingen van de logica en de methodologie, die zodoende toegepaste ontologie en ordetheorie zijn.

1. Ontologie (9)

Om ontologie te verstaan, moet men weten wat juist 'filosofie' is.

1.1. Wijsbegeerte (9)

1.1.1. Het archaïsch-antieke wijsheidsidee (9/11)

'Filo-sofia; Lat.: 'philosophia', wijs-begeerte, komt van 'filos', begerig, en 'sofia', sapientia, wijsheid. Zodat 'filosofia' uiteindelijk zoiets als 'wijsheidsvriendelijk leven' betekende, althans voor de Antieke Griek.

De wijsheid als algemeen Archaïsch-Antiek gedragspatroon.

Hellas was slechts één type - en dan nog een laatkomertje, vergeleken bij de Nabij -Oosterse types van 'wijsheid'.

WDM10

-- *W.I. Irwin, Wisdom Literature*, in: *Encyclopaedia Britannica*, Chicago, 1967, 23: 601, zegt ons dat het Antieke Nabije Oosten (dit omvat: Mesopotamië (bij benadering: het huidige Irak en Iran); Egypte en Ethiopië; -- Klein-Azië (= Mikrasia, Anatolië), Armenië en Syrië; -- Arabië) een rijkelijk afwisselende wijsheidsliteratuur kende, -- dit, vanaf de Soemeriërs (in Mesopotamie (= Tweestromenland) en, later, de Egyptenaren.

De wijsheidsboeken van het Oude en het Nieuwe Testament (in Israël, sinds -1200) zijn daarvan een laat onderdeel.

-- *M.J. Suggs, Book of Wisdom*, in: *Enc, Brit.*, Chicago, 1967, 23: 600f., zegt: "de Griekse wijsbegeerte was de erfgename en, tot op zekere hoogte, de leerlinge van de eeuwenoude bezinning van het Oosten". (A.c., 600).

'Ex oriente lux'

Letterlijk vertaald: 'Uit het Oosten het licht (van de hogere vorming)' is een, door de Duitse Nationaalsocialisten heftig bestreden, oude spreuk. Zij drukt - spijtig genoeg voor de Nazi-ideologie - een verifieerbaar historisch feit uit, -- waarvan, overigens, de best ingelichten onder de Antieke Grieken ten zeerste

overtuigd waren.

Semasiologie

(= betekenisleer) van de term 'wijs',

(a) 'Wijs', in het Antieke taalgebruik, betekent, om te beginnen:

(a)1. Kundig, want ervaren en verstandelijk-redelijk (d.i. met 'geest') te werk gaand; ook wel 'ontwikkeld' (d.i. cultureel hoger staande);

(a)2. normbewust, - en dus gewetensvol en sociaalvoelend.

(b) 'Wijsheid' betekent, dan ook, 'algemene ontwikkeling; Dit lag in de nu enigszins door de nieuwe onderwijsideologie uitgestoten idee 'humaniora' d.i., 'al wat de mens menselijker maakt.

Een typisch Griekse term zou zijn 'paideia', een begrip, waaraan *Werner Jaeger, Paideia* (*Die Formung des griechischen Menschen*), 3 Bde, Berlin, 1934/1936-1; 1936/1947-2, onsterfelijke bladzijden wijdde.

Opm.-- Het agogisch moment.

Een 'moment' - in de Hegeliaanse wijsbegeerte, althans - is, in de mechanisch-dynamische zin verstaan, een samenloop van krachten, die bewegend werken.

Welnu, zo'n moment van agogische aard was aanwezig in de hele Antiek-Middeleeuwse 'wijsheidsliteratuur', die veel meer dan abstract-levensvreemde 'theorie' was.

'Agogisch' is al wat **(1)** ontvoogdend (tot zelfstandig denken en leven aanzettend), en **(2)** reddend (tot zichzelf behelpen leidend) werkt. 'Paideia' in het spoor van de Oosterse 'wijsheid', is wezenlijk ontvoogdend en, langs die ontvoogding om, heil-stichtend.

WDM11

Zo was, althans, de grote bedoeling van de besten onder de 'gevormden' (paideia), reps. 'wijzen' (filo-sofia).

Bibliografische steekproef terzake:

-- *W. Bieder, Wijsheidsliteratuur*, in: *B. Reicke/ L. Rost, Bijbels-historisch woordenboe*k, Utr./Antw., 1970, 6: 65/70 (overzicht);

-- *C.P. Keller, ibid.*, 63/65;70v..

Opm. -- Heden zijn er twee rivaliserende ideeën, inzake vorming, die de Antiek- Middeleeuwse humaniora-idee verdringen, respectievelijk onderdrukken:

(1) de aan de studentenrévolte van Mei 68 (Parijs) eigen idee 'antiautoritaire opvoeding' en, recenter

(2) de aan de huidige spitstechnologieën eigen idee 'mathematisch-technologische specialisatie'.

Van beide ideeën is men, blijkbaar, aan het terugkomen. Ten teken daarvan zij de evolutie terzake op Harvard University (USA), de laatste tijd.

-- *V. Grousset, Un rêve pour les Français : un fils à Harvard*, in : *Le Figaro-magazine* (Paris), 13.09.1986,124/126.

Daarin zegt schrijfster:

"De student ('junior'), in het derde jaar, studeert grondig zowel de letterkunde (klassiek begrepen) als de natuurkunde of de economie van het Midden-Oosten.

Ziedaar het 'beginsel van Harvard' (WDM 7): de studenten komen er, op de eerste plaats, een stevige 'culture generale' (algemene cultuur) opdoen, -- iets, dat hun, in ieder geval, de poorten van om het even welke onderneming zal openen.

Pas daarna specialiseren zij zich (...) in een van de tien faculteiten". Wat bewijst dat de Antiek-Oosters-Griekse idee 'wijsheid', resp. paideia nog verre van uitgestorven is.

1.1.2. De antiek-Griekse idee 'filo-sofia' (11/14)

C.J. De Vogel, Greek Philosophy, I (*Thales to Plato*), Leiden, 1950, 2, zegt dat de term 'filo.sofia', wijsbegeerte, wijsheidsgezindheid (= de beste weergave), in hoofdzaak, twee betekenissen heeft.

a.-- *Algemene ontwikkeling.*

Dit is, natuurlijk, de zo-even omschreven Antiek-Oosterse betekenis. In die betekenis gebruiken volgende schrijvers de term. -- Herodotos van Halikarnassos (-484/-424: de stichter, in de taal van W. Jaeger, van de land- en volkenkunde (de 'vader van de geschiedschrijving' zegt men gewoonlijk), in *Hist. 1:30.-*

WDM12

Opgemerkt zij dat de titel van *Herodotos'* werk '*Historiai*', inquisitiones, onderzoeken, een typisch Vroeg Griekse wijsgerige idee behelst. Een 'histor', inquisitor, onderzoeker, is ofwel ooggetuige ofwel weergever van ooggetuigen-verslag.

Spijtig dat, tijdens een korte tijd, de Kerkgeschiedenis het woord 'inquisitio', gerechtelijk onderzoek, dan, een zeer te betreuren pejoratieve bijklank heeft bezorgd.

Wat ons niet behoeft te beletten hetzelfde woord te herstichten, in de gezonde - humane (of, liever, humaniora-) zin, nl. onderzoek. En wel onderzoek naar het beginsel, de archè, dat wat een gegeven object van onderzoek beheerst.

Thoekudides van Athene (= Lat.: Thucydides (-460/-399; de stichter van de nog heden volkomen geldige idee 'vakwetenschappelijke geschiedschrijving').
Isokrates van Athene (= Lat.: Isocrates; -436/-338; de grote 'retor' (wijsheids-leraar; -- later, verengd tot 'welsprekendheidsleraar').

Opgemerkt zij dat Isokrates, die, van huis uit, eerder Protosofistisch dacht (de Protosofistiek is een cultuurbeweging, met verregaande vrijzinnige ideeën, tussen -450 en -350), voorstander was van de idee 'algemene vorming' als grondslag van zijn 'retoriek' (WDM 1) of welsprekendheids- of overredingsleer. Hierin was hij tegenstander van een Platon van Athene b.v., die 'filosofia' opvatte als grondige specialisatie.

b.-- *Wijsgerige specialisatie.*

(1) De eerste, eerder vakwetenschappelijke, specialisatie treft men aan bij de reeds vernoemde Thales van Miletos (WDM 7; samen met zijn 'hetairoi', vrienden-denkgenoten, nl. de ook reeds vernoemde Anaximandros (WDM 7) en de latere dankgenoot Anaximenes van Miletos (-588/-524)).

Zoals gezegd, verdiepten zij de idee 'wijsheid' in fysische, natuurfilosofische zin: de 'fusis' (= Lat.: natura, natuur), d.i. het geheel (totaliteit) van de zichtbare en de onzichtbare dingen (zijnden), was, volgens het Milesisch 'fysisch' principe, doorvaren van eenzelfde oerstof (ijle, fijne, fluïdieke materie).

Dat juist, zoals wij zagen (WDM 7), was het smijdige dat wat, als doorheen alles varend, op doorvloeiende wijze, ook alles beheerst), een beginsel, dat de hele natuur 'bepaalde'. -- Zoiets is, echte specialisatie, natuurlijk.

(2) De tweede, ditmaal 'musische' specialisatie treft men aan bij Puthagoras van Samos (Lat.: Pythagoras; -580/-500) en de Paleopythagoreeërs (-550/-300). De 'fusis', natuur, verstaan als het geheel van de werkelijkheid, blijft centraal, zoals bij de Milesiërs, maar zij wordt 'muzikaal' benaderd.

a. ***De 'choreia', de drie-eenheid*** van dans, instrumentale muziek en lied (= poëzie), beheerst het levens- en wereldbeeld van de Pythagoreeër. Dans, geluid en tekst worden, daarbij, beheerst (WDM 7) door:

(i) ***aantal***, uitdrukbaar in getal (het aantal passen, het aantal dansenden, het aantal strofen, enz.),

(ii) ***meetkundige vorm*** (de vormen van de danspassen, 'rhuthmos', het meetkundig bepaalde 'vloeiende' (smijdige) aspect), waarin de dans b.v. gegoten wordt),

(iii) ***harmonie***, d.i. het aangename ineenpassen van dans, muziekklank en woord, het deze drie aspecten samenvattende woord daarvoor was 'arithmos', numerus, 'getal' (begrepen in de zin van getal.vorm.harmonie, natuurlijk; -- wat men gewoonlijk vergeet). Ook wel 'metron', mensura, maat (d.i. norm). Of 'nomos' wet.

b. ***De choreia was afgestemd op de kosmos***, verstaan als 'getal.vorm.harmonie'. Zo dat de choreia niets anders was dan zich afstemmen op wat, in het immense en, voor de Pythagoreeër, goddelijke heelal, op zijn 'kosmische' wijze, choreia, -- dans, klank (denk aan de 'harmonie der sferen') en harmonie -- was. Mens en kosmos waren één, eenklank.

c. ***De choreia was agogisch***, in de mentaliteit van de Pythagoreeër, welzijnstichtend (WDM 10) bedoeld. Welnu, alle welzijn situeerde zich in wat men, in Archaïsche culturen, 'psuche', anima, ziel, heette. Dansen, zingen en musiceren was de ziel a.h.w. mobiliseren, activeren, herstichten, o.m. en vooral door ze op de 'ziel' van de kosmos (heelalziel, wereldziel) af te stemmen.

'Ziel' betekende, toen, allereerst, het smijdige, d.i. de kosmische ('fysische') ijl, oerdunne, 'subtiele' of fluïdieke stof. Pas daarna verstond men 'ziel' in de ons bekende zin van levensbeginsel, -- dat, in de toenmalige mentaliteit, fijn-

of ijlstoffelijk was. Zoals, op nauwkeurige wijze, *J. Zafiropulo, Empedocle d' Agrigente*, Paris, 1953, vooral o.c., 35/44 (*Le milieu, l' appartenance*), uiteendoet.

WDM14

-- *A. Volten, Der Begriff der Maat in den Aegyptischen Weisheitstexten*, in: *F. Wendel e.a., Les sagesses du Proche-Orient ancien*, Paris, 1963, 73/101, bevestigt Zafiropulo's stelling, vanuit vooral Oudegyptische overleveringen van sapientiële (wijsheidsmatige) aard.

Opm.-- Voor zover de grove stof (die wij allen direct ervaren) ook als 'fluïdiek' onderbouwd, 'doorvloeid', werd opgevat, heet men dergelijke opinie 'hylozoïsme' (hulè = materia, stof; zoë = vita, leven). Zelfs de - voor de Verlicht-rationele Westerling dode-grove stof werd als - op de een of andere wijze - hetzij levend (animatisme) hetzij bezield (animisme) opgevat.

Zo verstaat men dat, mettertijd, de Pythagoreïsche middens, vooral dan de meer progressieve, een filosofie ontwikkelden, die muziek, -- arithmetiek, geometrie en, ook, astronomie (heelalkunde), tot echte vakwetenschappen uitwerkte.

Maar dan steeds zo dat de ziel (vooral de ziel van de mens, die voor reïncarnatie (d.i. meer dan één aardse levens) vatbaar geacht werd, centraal bleef. Het Paleopythagoreïsme is fundamenteel een psuch.agogia, een zielsopvoeding, gebleven, ofschoon het een gespecialiseerde filosofie werd.

Fallibilisme.

'Fallibilisme' (feilbaarheidsbesef) is een term, die o.m. door Ch. S. Peirce (WDM 8) op de voorgrond trad. Maar de term 'filosofia', althans in Paleopythagoreïsch taalgebruik, betekent, letterlijk, 'fallibilisme-inzake-wijsheid'.

Voor Pythagoras was wijsheid een uitsluitend goddelijk kenmerk. Indien aardse mensen, dan toch, over 'wijsheid' beschikten, dan was dit dankzij participatie aan de godheid.

Uit zichzelf was de mens slechts tot 'filo-sofia: tot de 'begeerte' (zo als onze Nederlandstalige voorouders zo goed vertaalden) naar wijsheid in staat. Spijtig genoeg kennen zelfs deskundigen niet meer de toenmalige betekenissen van sommige technische termen der filosofie.

De derde Archaïsche wijsgerige specialisatie waren de eleaten, waarover WDM 2. Geen loutere fysiek (milesisch); ook geen overwegend musische psychagogie(k) (Pythagoreïsch); -- wel overwegend logisch-ontologische specialisatie was kenmerkend.

WDM15

1.1.3. Wat de huidige filosofie niet is (15/19)

Filosofie, heden, is de ononderbroken voortzetting van de Thaletische aanzet in Miletos, de grote havenstad in het klein Aziatisch Ionië.

Ja, waarlijk, in Parijs, in 1900, werden de om de vier jaar plaats grijpende Internationale Congressen voor Filosofie gesticht. En, op 13.09. 1948, had in Amsterdam de stichting van de Internationale Federatie van Wijsgerig Genootschappen plaats. Dit, nadat, in 1937, het Internationaal Instituut voor Wijsbegeerte - opgericht met het oog op de bibliografie - van de grond kwam.

Wat, bij dat alles, opvalt, is dat de elf internationale genootschappen en de talloze nationale - b.v. in 1948 - een drieledigheid vertonen:

a. Continentaal - hoofdzakelijk West-Europa - Europa,

b. Sovjet-Rusland (samen met de ook in alle grote delen van de wereld aanwezige gesovjetiseerde landen),

c. de Angelsaksische landen (Engeland, USA),-- zij hebben elk een overheersende filosofie.

Definitie van filosofie.

Zeggen wij, liever, wat filosofie niet is (de uitschakelings- of eliminatiemethode).

a.-- *Wereld - en levensbeschouwing.*

Iedere, iet of wat uitgewerkte filosofie bevat, natuurlijk, een zienswijze omtrent heelal (wereld) en leven (menselijk bestaan). Maar het omgekeerde gaat niet op: een wereld- en levensbeschouwing - men gebruikt ook wel graag de Duitse term 'Weltanschauung' - heeft niet, per se (noodzakelijkerwijze), de graad van verantwoording (methode; WDM 8), eigen aan strikt filosofisch denken.

Opm.--

(a) Het 'gemene verstand' (common sense).-- Niet te verwarren met - wat meermaals gebeurt - het 'gezonde' verstand! 'Verstand' (d.i. inzicht) heet

'gemeen', gemeenschappelijk, voor zover het grote groepen eigen is en, dus, niet al te specialistisch (WDM 12).

(a)1. -- *Claude Buffier, S. J., Traité des premières vérités*; Paris, 1717, is een eerste Moderne poging om de basiswaarheden, aanwezig in alle mensen, te verwoorden.

(a)2. *Thomas Reid* (1710/1796), *An Inquiry* (WDM 12: inquisitio) *into the Human Mind on the Principles of Common Sense* (1764), zet, in de Angelsaksische landen, Buffier's analyse van de basiswaarheden in het gemene verstand voort.

WDM16

Buffier wilde de Cartesiaanse filosofie uitbreiden tot de 'klare en duidelijke' voorstellingen van het gemene verstand; Reid wou Hume's idee 'direct beoordelingsvermogen' (zoiets als 'intuïtief vatten') inzake moraal uitbreiden tot de basiszekerheden - intuïtief aangevoeld - eigen aan 'the Common Sense'.

Zodoende werden beide baanbrekers de wegbereiders van - wat men heet - Common-Sensefilosofie, die in haar Angelsaksische vleugel ook 'Schotse School' heet. Dit type van filosoferen werkt, tot op heden, in zo goed als alle landen, na. Al was het maar doordat, noodzakelijkerwijze, iedere wetenschappelijk-gespecialiseerde idee - om te beginnen, in de geest van de wetenschapper zelf - voorwetenschappelijk aanwezig is.

1. *Appl. model.*

Wanneer S. Freud (1856/1939), de stichter van de psychoanalyse, voor het eerst de term '(bewust) onderdrukken' en/ of '(onbewust) verdringen' van onaangename of sociaal onaanvaardbare gevoelsstrekkingen invoert, dan is het b.v. duidelijk dat de volksmens - bij uitstek drager van Common Sense - ook zoiets kent, wanneer hij zegt: "Anneke wou zoiets niet geweten hebben".

Besluit. -- Het gemene verstand beschikt, blijkbaar, over zoiets als een voor-filosofie, een voor-wetenschap.

2. *Appl. model.*

De Existentiële filosofie wier voorloper Sören Kierkegaard (1813/1855) was, door dat hij de idee 'existeren' (als eindig mens, op deze aarde, met de Bijbelse God geconfronteerd, bestaan; - Let op: het gaat niet over de traditionele idee 'existentie' (in de zin van feitelijk bestaan, eigen aan ieder

zijnde)) lanceerde, als tegenhanger van iedere, vooral de theoretische, 'wereld- en levensvlucht' - stelde het gemene verstand a.h.w. centraal, door, met de Fenomenologen (Edm. Husserl: WDM 5), aan te nemen dat de zienswijze inzake heelal en 'bestaan'('existeren') de algemene achtergrond vormt van iedere filosofie en, zelfs, iedere vakwetenschap; -- ja, dat diezelfde zienswijze, die de vrucht van Common Sense is, de achtergrond ervan blijft uitmaken.

(b) *Het kunstwerk.*

Neem b.v. de *Divina Commedia*, van *Dante Alighieri* (1265/1321), -- een werk dat een ingebeelde reis doorheen de Onderwereld (Hel, Vagevuur) en Hemel poëtisch uitbeeldt. Of denk aan *JW Goethe* (1749/1832), Over de *Duitse bouwkunst*, een werkje, waarin hij de Gothische kathedraal, in een lofprijzende analyse, beschrijft.

WDM17

Wat men heet 'het artistieke oeuvre' (in gewoon Nederlands: het kunstwerk), draagt, indien een beetje meer dan wat banale kunstnijverheid (en dan nog), een wereld- en levensbeschouwing in zich.

(c) *De religie.*

1. De Latijnse term 'religio', religie (godsdienst), lijkt te komen van 'religere' (analoog met 'respicere', eerbiedigen), het tegenmodel van 'negligere' (verwaarlozen). Godsdienst is, inderdaad, steeds geweest het in acht nemen van al wat buiten- en/ of bovennatuurlijk is. Aangezien al wat buiten-, resp. bovennatuurlijk is, tegelijkertijd in en boven (buiten) de natuur (fusis natura) is - althans volgens al wat religie is, bevatten alle religies een wereld- en levensbeschouwing.

2. - *M.D. Despland, Religion*, in : *P. Poupard, dir. Dictionnaire des religions*, Paris, 1984, 1421, geeft als definitie van religie:

"Een religie is een samenhorig stelsel van overtuigingen en praktijken, die betrekking hebben op 'des choses sacrees', op 'heilige' zaken". (Definitie, afkomstig van E. Durkheim (1858/ 1917), de beroemde Franse socioloog). –

In de traditionele Kerkelijke taal, echter, van het Westen, wordt 'het heilige' (ook wel: 'het sacrale') opgedeeld in 'het buitennatuurlijke (al wat men 'wonder' (paranormaal) heet) en het 'strikt bovennatuurlijke', dat streng tot de Bijbelse religies (Jodendom, Christendom) beperkt blijft.

Men ziet, overigens, dat de idee 'natuur' (even aangeraakt WDM 12), eigen aan de eerste gespecialiseerde filosofie der Mileziërs, aan dit tweeledig begrip ten grondslag lag. Met dit verschil, echter, dat, voor de Mileziërs, 'natuur', ook het buiten- en - in beginsel, althans - bovennatuurlijke omvatte, terwijl, in Kerkelijke taal, natuur, buitennatuur en bovennatuur drie streng afzonderbare domeinen vertegenwoordigen.

En het Milezische én het Kerkelijke taalgebruik bedoelen de totaliteit (nl. 'wat is') van de werkelijkheid. En dus, weerom, steekt daar een of andere wereld- en levensbeschouwing in, -- die, overigens, van religie tot religie zeer sterk verschilt, al draait alles, in die religies, rond één en dezelfde kern: 'het heilige' (het buiten- en bovennatuurlijke).

WDM18

b.-- *Ideologie,*

Reeds aangeraakt, WDM 1, moet de idee 'ideologie' nu wat nauwkeuriger omlijnd worden.

(A) Het is de Sensualistische (alle kennis tot 'sensus', zintuigen, herleidende) filosoof Destutt de Tracy (1754/1836), die, het eerst, de term 'ideologie' gebruikte, in de zin van 'analyse der ideeën, (waarbij de term 'ideeën', natuurlijk, niet in de Platonische zin (vooraf gegeven structuren), maar in de Cartesiaans-Lockiaanse zin (louter in ons bewustzijn gesitueerde voorstellingen) gebruikt werd).

(B) Kort gezegd: een 'ideologie' is, althans in ons taalgebruik (eigen aan deze cursus) - want de term varieert, naar betekenis, soms van schrijver tot schrijver,

(1) een gedachtenconstructie, door één of meer mensen uitgedacht, -- vandaar het werkelijkheidsvreemde element, dat, zo goed als in iedere definitie weer te vinden is,

(2) in dienst van een of andere 'zaak' (belang).

Door dit tweede definitie-element treden wij de opinie van *Karl Mannheim* (1893/1947; Hongaars Marxist; stichter van de kennissociologie), in zijn *Ideologie und Utopie* (1919), bij.

De 'zaak' in kwestie is, meestal, die van een maatschappelijke groep (een lobby (achter de schermen actieve drukkingsgroep), een klasse) of ook van een sterk individu (Stalin, Hitler).

Zeker is een ideologie, indien voldoende uitgewerkt, een soort wereld- en levensbeschouwing. Zeker is, ook, dat een aantal filosofieën een soms verholen of zeer duidelijke ideologische inslag vertonen. Wat nog niet insluit dat zij, filosofisch gesproken, totaal waardeloos zijn verre vandaar. In dat geval dienen zij als louter lemma (werkhypothese),

c.-- *Vakwetenschappen.*

1. "De Empiristen (*opm.:* filosofen, die, zoals Destutt de Tracy (hierboven), louter op zintuiglijke ervaringen steunen) maken de filosofie volledig van de theologie los (cfr. WDM 1). (…)

'Maar meteen was hun filosofie in een intrinsiek (= innerlijk) nog gevaarlijker afhankelijkheid van de natuurwetenschappen geraakt' (*R. Eukken* (1846/1926), *Die Lebensanschauungen der groszen Denker* (1890), 323)". (*O. Willmann, Die wichtigsten philosophischen Fachausdrücke* (*in historischer Anordnung*), Kempten/ München, 1909,85).

WDM19

2. Willmann, o.c.,102, noteert dat, in de vorige eeuw, de ontologie (metafysiek), door een aantal Westerse denkers, vervangen werd door vakwetenschappen (zo b.v. de Psychologisten, die dachten, o.m. in het spoor van een J.Nikolaus Tetens (1736/1805), de theorie over de werkelijkheid louter psychologisch aan te kunnen).

Appl. model.

Auguste Comte (1798/1857), de 'vader' van het Positivisme of filosofie, die louter voortbouwt op de 'stellige' of 'positieve' of vakwetenschappen. Hij meende, zelfs, een soort geschiedeniswetenschappelijke 'wet' aan het werk te zien, die hij 'La loi des trois états' ('De wet van de drie mensheidstoestanden') doopte.

De mensheid, cultureel gesproken, maakt, eerst, een theologisch (wdm 17: religie),-- daarna, een metafysisch (Comte verstaat daaronder: wereld- en levensvreemde gedachtenconstructies), -- tenslotte een 'positief' (versta: vakwetenschappelijk) stadium door. Hij was ervan overtuigd dat, reeds in zijn tijdvak, de Modern-Westerse cultuur evolueerde naar een industriële maatschappij, planetair van formaat, waarin de arbeid wetenschappelijk zou georganiseerd worden, de welvaart duchtig zou toenemen en de arbeid(st)ersmassa's op de voorgrond zouden treden.

Appl. model.

Rond de jaren 1880, ontstond, deels onder Comte's invloed, het sciëntisme, 'heritage étroit et caricatural du Positivisme' (een enggeestig en karikaturaal erfgoed, ontsprongen aan het Positivisme). (*A. Noiray, dir., La philosophie*, Paris, 1972-2, 71).

In het Latijn betekent 'scientia', Fr.: science, wetenschap. 'Scientisme' betekent, dan ook, net als b.v. Psychologisme, een overdreven strekking inzake de verhouding 'filosofie/ vakwetenschappen'.

Waardeoordeel.

Zoals gezegd (WDM 12), was de Griekse filosofie, van meet af aan, ineenlopend met vakwetenschappen (zie ook WDM 14). Maar, zoals reeds WDM 1 aangeduid, filosofie blijft, allereerst, grondslagenonderzoek van vakwetenschappen, ook al kan zij, voortdurend, bijleren vanuit de hoek der vakwetenschappers.

Algemeen besluit.

Ofschoon filosofen, steeds, een of ander 'Weltbild' (M. Heidegger) vertegenwoordigen, is filosofie niet, zonder meer, een wereld- en levensbeschouwing.

Ofschoon filosofen steevast ergens, gemakkelijk, tot ideologen worden, is filosofie geen ideologie.

Ofschoon filosofen variëren van mensen, die zo goed als geen vakwetenschappelijke belangstelling hebben, tot figuren, die rabiaat zich in één of andere specialisatie, op positief terrein, vastbijten, toch is filosofie geen vakwetenschap of de 'synthese' (zoals een Comte voorstond) van de gezamenlijke vakwetenschappen.

WDM20

1.1.4. Wat de huidige filosofie wel is (20)

Wijsbegeerte is, sinds Thales van Miletos,

A.1. een stel inzichten

A.2 liefst tot een systeem (samenhangend geheel) uitgewerkt,

A.3. toetsbaar (op vakwetenschappelijke of niet vakwetenschappelijke wijze),

B. inzichten, die de totaliteit, de algehele werkelijkheid als dusdanig, betreffen of, althans, een deel ervan, maar gesitueerd in diezelfde totaliteit, analyseren.

1.2. Ontologie (20/69)

Wij hebben reeds, schetsmatig, 'ontologie' omschreven'. WDM 2v.: theorie over de (totale) werkelijkheid.

Bibl. steekproef.

-- *O. Willmann, Abriss der Philosophie* (*Philosophische Propädeutik*), Wien, 1959-5, 329/460 (*Historische Einführung in die Metaphysik*);

-- *Désire Mercier* (1851/1926), *Métaphysique générale ou Ontologie*, Louvain/ Paris, 1923-7.

Opm.-- Er bestaan, natuurlijk, talloze traktaten, goeie en slechte, over ontologie. Maar bovengenoemde werken zijn degelijk, -- al was het maar, doordat zij niet het werk van één denker zijn, maar het resultaat van wat Parmenides (WDM 2) inzette en door tallozen werd verder gepreciseerd. Niets is zo twijfelachtig als een denker, die meent dat hij, in een (pseudo)geniale worp, een (radicaal) nieuwe ontologie ontwerpen kan!

De term 'ontologie'.

Als uitdrukkelijke term werd 'ontologie' ingevoerd door *Joh. Clauberg* (+1665). In zijn *Metaphysica* (1646) zegt hij dat 'ontologia' "een type van wetenschap, is dat stilstaat bij het zijnde als zijnde, -- d.i. voor zover het zijnde is".

Dit is letterlijk van Aristoteles (WDM 2) afgeschreven! Al wat werkelijk is, bekeken voor zover het 'werkelijk' is,-- ziedaar wat die eigenaardige formule wil zeggen.

Clauberg gaat verder: "Zijn(de) is een 'natura' (*opm.:* iets), eigen aan alle (*opm.:* gezamenlijk) en aan alle afzonderlijke (singuliere) zijnden: zo 'n wetenschap heet hij 'catholica', 'universalis' (algemeen).

WDM21

Hiermee wil Clauberg zeggen dat buiten het zijn (= werkelijkheid) - er absoluut (= volstrekt) niets bestaat. - Men zegt ook dat, buiten het 'zijn', slechts 'het absolute of volstrekte niets' bestaat. Maar laat u niet bedriegen: 'het absolute niets' is absoluut niets.

Een andere naam voor 'algemeen' is 'transcendenteel': men zegt, dan ook, dat het zijnsbegrip transcendenteel (alomvattend, iedere beperktheid inzake werkelijkheid overschrijdend) is.

Soorten ontologie.

Gezien de veelduidigheid (= vatbaarheid voor meer dan één interpretatie of duiding) van de totale werkelijkheid, is het niet verwonderlijk dat b.v. *G. Thinès/ A. Lempereur, Dictionnaire général des sciences humaines*, Paris, 1975, 673, spreekt van de zgn. 'metafysische' (= traditionele) ontologie, gesteld tegenover o.m. de 'formele' ontologie van Edm. Husserl (1859/1938; stichter van de intentionele fenomenologie) of de 'fundamentele' ontologie van diens leerling Martin Heidegger (1889/1976; de 'existentiële' duiding van de traditionele ontologie: WDM 16).

Dit alles zijn ofwel varianten op de grote traditie (soms enkel maar doordat men hetzelfde in andere woorden zegt!) ofwel gewoon afwijkingen, - dermate dat men de vraag kan stellen of het nog wel echte ontologie is (zo b.v. is Heidegger's 'fundamentele' ontologie, veeleer, een menskunde (en dan nog de zijne), maar betrokken op en geformuleerd in termen van 'ontologie').

A. Fouillée' s ontologie : idée-force.

Alfred Fouillée (1838/1912), bekend in de idealistische psychologie om zijn 'idée-force' (krachtidee), heeft, in de pure Platonische traditie, de metafysiek (ontologie) opgevat, analoog aan de vakwetenschappen. Men lette op de titel van zijn hoofdwerk "*L' avenir de la métaphysique fondee sur l'experience*" (Paris, 1889).

Wat wil Fouillée, hiermee, zeggen?

"De speculatie (la spéculation, d.i. het met zijn geest (verstand/ rede) iets ontwerpen) is een methode, die eigen is én aan de metafysiek én aan de trage vooruitgang van de vakwetenschap. Verre van slechts typisch te zijn voor de metafysiek, is de speculatie onmisbaar voor de vakwetenschap, die ze, als 'vue à distance' (kijk van op afstand, d.i. als ontwerp, hypothese), verbindt met de waarneming, als 'tact immédiat' (d.i. als direct werkelijkheidscontact).

WDM22

Hebben dit schitterend aangetoond *Claude Bernard* (1813/1878; hij stelde de spelregels op van de experimentele (= proefondervindelijke) methode in zijn *Introduction A l' Etude de la médecine expérimentale* (1865)), *Hermann L.F. von*

Helmholtz (1821/1894; Duits natuurwetenschapper, bekend om zijn formulering van het beginsel van het behoud der energie (hij is, meteen, één der grondleggers van de huidige energetiek (energieleer))), Louis Pasteur (1822/1895; stichter van de microbiologie)

a. Reeds Aristoteles van Stageira (de 'Stagiriet', de stichter én van de formele logica, in haar uitgewerkte vorm, én van de ontologie, eveneens in haar uitgewerkte vorm (WDM 2); -384/-322) had gezegd dat "weten ontwerpen" is (*opm.:* poiein, ontwerpen) en dat, b.v., om iets te kennen - neem een meetkundige figuur - men het eerst in de gedachte of op papier moet ontwerpen.

b. - In diezelfde geest (= mentaliteit) zou men kunnen zeggen dat - om de werkelijke dingen te kennen, -- b.v. de omlopen van de planeet Neptunus - men ze "in zijn geest (= verstand/ rede) moet construerend".

M.a.w.: de krachten, eigen aan de natuur, moet men als ideeën opvatten, die, eens dat zij achteraf geverifieerd zijn, op haar beurt, krachten worden.

Besluit: de ideële constructie is, dan ook, het vruchtbaarste beginsel van de wetenschappelijke methode". (O.c., 96).

De lemmatisch-analytische methode.

Wij zegden, zo-even, dat Fouilée, met die opvatting, "in de pure Platonische traditie" staat.

Inderdaad: Diogenes Laërtios (tussen +200 en +300), 3:24, bericht: 'Platon gaf, als eerste, het onderzoek d.m.v. de analyse aan de Thasiër Leodamas ter hand".

(1) De aanzet, het vertrekpunt, van het typisch Platonische onderzoek is, dus, een lemma, een ontwerp, -- een voorstelling in onze geest (verstand/ rede), waarvan men vermoedt dat zij juist is (vgl. C.S.S. Peirce's abductie: WDM 8).

(2) Het onderzoek zelf heet Platon 'analusis' letterlijk: ontleding, analyse. Men rafelt, inderdaad, de betrekkingen, waarin het lemma verwikkeld zit, uiteen, totdat men ofwel verificatie ofwel falsificatie (de twee hoofdvormen van toetsing) inzake het lemma bekomt.

Zoals O. Willmann, ergens, zegt: de volle benaming van deze methode is

niet ‘analytische methode’, doch ‘lemmatisch-analytische’ methode’.

WDM23

Ziehier wat Fouillée schrijft:

“De proefondervindelijke methode, eigen aan de natuurwetenschappen - aldus Claude Bernard - heeft een ‘idee directrice’ (een leidraad) nodig. Deze leidende idee is b.v. een ingebeelde (*opm.:* ontworpen) wetmatigheid, maar die, voorlopig nog niet geverifieerd is.

“Het empirisme (*opm.*: de tendens die gelooft dat vakwetenschap slechts ‘feiten’ en geen leidende ideeën nodig heeft) kan wel nuttig zijn om ‘feiten’ op te stapelen, maar, om wetenschap op te bouwen, daartoe is zij niet in staat: een echt experimentator, die niet weet wat hij zoekt, verstaat niet eens wat hij vindt”. (Aanhaling uit Bernard’s werk).

Fouillée, in Platonische stijl (Platon hield de meetkundige wetenschap van zijn tijd als model voor), gaat, in dezelfde context, onmiddellijk verder:

“Een experiment wordt eerst in het denken ontworpen (‘construite’), geconstrueerd (in Fouillée’s taal). Daarna wordt het aan toetsing (‘vérification’) onderworpen.

Dit is niet zonder analogie met de methode van de meetkundigen:

(i) zij veronderstellen dat het vraagstuk reeds opgelost is (*opm.:* lemma);

(ii) zij beredeneren de gevolgtrekkingen uit die hypothese (*opm.:* analyse)” (o.c.,79/80).

Onmiddellijk daarop besluit Fouillée met te zeggen dat, behalve de ontologie (metafysiek), ook de experimentele en de wiskundige vakwetenschappen, eerst een veronderstelling (lemma) vooropstellen, om, pas daarna te besluiten, dankzij de consequenties, getrokken uit die hypothese en getoetst volgens de specifieke stelregels van iedere vakwetenschap (analyse).

Het is die methode, die wij, in deze cursus, voorstaan.

Twee types van Platonische methode.

W.N.A. Klever, Dialectisch denken, (*Over Plato, wiskunde en de doodstraf*), Bussum, 1981, 44/48, wijst op twee toepassingsmodellen van de lemmatisch-analytische methode,

(1) Er is het type ‘wetenschap’, dat door het discursief (redenerend)

verstand bereikt wordt, zoals - bij uitstek - in de wiskunde van zijn tijd. 'De ziel' (bij Platon, zoals bij de Pythagoreeërs, steeds centraal; (WDM 13) gaat uit van veronderstellingen (de axiomata, - de vooropgestelde begrippen, oordelen (stellingen)), om, daaruit, door analyse, de hele vakwetenschap op te bouwen (axiomatisch-deductieve methode).

WDM24

Platon legt dit uit: "Ik denk dat gij wel weet dat degenen, die de meetkunde en de rekenkunde - en andere, soortgelijke wetenschappen - beoefenen, dingen als 'het evene en het onevene' (*opm.:* een systechie of tegenstellingspaar), 'de figuren' drie soorten hoeken' - en soortgelijke dingen - al naar gelang van ieders werkwijze-, veronderstellen en alsof zij dit alles kenden, het als veronderstellingen gebruiken.

M.a.w.: zij achten het niet nodig - noch voor zichzelf noch voor anderen - om ze te verantwoorden, alsof zij, voor iedereen, evident zijn.

Gevolg: zij vertrekken vanuit die vooropstellingen en doorlopen de rest (*opm.:* van hun wetenschappelijke arbeid) zo dat zij, uiteindelijk, bereiken wat, van meet af aan, het gestelde doel was". (*De Staat* 510 c/d).

Platon geeft, hier, de werkwijze van de eigentijdse wiskundige weer. Maar een David Hilbert (1862/1943), in 1898 *(in zijn Grundlagen der Geometrie*), poogt, niet zonder zelf in betwistbare opinies te vervallen (althans volgens een aantal mathematici), de Euclidische meetkunde letterlijk te herstichten: hij stelt voorop:

(1) een lijst van zevenentwintig axiomata (d.i. niet-bewezen, maar gewoon vooropgestelde beweringen) en

(2) een stel logische bewerkingen (die alleen toegelaten zijn, met uitsluiting van alle andere), waaruit, dankzij ingevoerde nieuwe begrippen en begripsbepalingen, de hele geometrie gededuceerd wordt.

Wat Hilbert doet, is slechts de verfijnde vorm van wat Platon, in zijn tijd, de wiskundigen zag doen. Hij heet dit het werk van de 'dianoia', het discursieve verstand of 'rede'('ratio' in het Latijn).

Deze methode heet Klever "de voorwaartse denkwijze".

(2) Er is, echter, een type 'wetenschap' - dat Platon 'dialectiek' heet dat Klever met de uitstekende naam 'terugwaartse methode' aanduidt.

Men kan, in dat type van dialectiek, b.v. beginnen met de werkhypothesen van de wiskunde (getallen, ruimtelijke figuren), -- nu niet om 'voorwaarts redenerend' eruit af te leiden, maar om te antwoorden op de vraag: "Hoe zit het heelal (het zijn) ineen dat dergelijke dingen als getallen en meetkundige lichamen daarin mogelijk zijn?" (WDM 1).

Dit is het werk van de 'nous', geest, in de strikt Platonische zin. Dit is, nu, precies, wat de ontoloog doet.

WDM25

Opm.-- *W. Klever, Een epistemologische vergissing*? in: J. *van Rijen e.a., Aristoteles* (*Zijn betekenis voor de wereld van nu*), Baarn, 1979, 36/47, wijst erop dat ook Aristoteles, inzake wetenschapsbeoefening ditmaal, ervan uitgaat dat wetenschappelijke arbeid niet het uitgaan van (vooropgestelde) beginselen is, maar (juist) het zoeken van de juiste vooropstellingen, -- dit, om de waargenomen feiten te kunnen verklaren. Anders, Platonisch nl., gezegd: van de fenomenen (de zicht- en tastbare gegevens) naar de achtergronden ('beginselen'; WDM 8).

Opm.-- WDM 2 en 9 leerden ons het logisch schema (de- en reductie), dat J. Lukasiewicz vooropstelde. Het is de 'formalisering' (tot korte formule herleiden) van de lemmatisch-analytische methode in haar tweevoudige toepassing (de logisch-wiskundige en de ervaringswetenschappelijke).

1.2.1. Het begrip 'zijn' en 'zijnde' (25/29)

Wij weten, nu, wat 'ontologie' (WDM 20) wil zeggen: zich de vraag stellen "hoe het heelal (alles) ineenzit zo dat de fenomenen, de zicht- en tastbare gegevens, die zich aan ons bewustzijn opdringen, als onmiddellijk evident, mogelijk (denkbaar, begrijpelijk) zijn?".

Het antwoord daarop concentreert zich, althans in de grote, traditionele ontologie, in het zijnsidee. -- Daarom deze korte analyse.

a.-- een eerste begripsbepaling, de reflectieve.

M. Heidegger (cfr WDM 21), *Sein und Zeit*, I, Tubingen, 1949-6 (1927-1), 17, zegt: "Mens-zijn ('Dasein') is (i) zijn (ii) op een bepaalde wijze.

Met name: (i) terwijl hijzelf is, (ii) verstaat de mens, meteen, 'zoiets als zijn".

In de taal van het gemene verstand (WDM 15), luidt zulks:
(i) doordat wij zelf zijn (feitelijk bestaan, -- en dit op onze, menselijke wijze)
(ii) weten wij enigszins wat 'zijn' over het algemeen is.

M.a.w.: door onszelf (introspectief na te gaan, terwijl wij 'er zijn', situeren wij ons, met de geest (verstand/rede), in het gehele zijn, hebben, dan ook, een eerste krachtidee, (WDM 21), nl. dat
(1) eenzijdig menselijk (en dan nog louter individueel) zijnsbegrip
(2) als vage aanzet om over het zijn in het algemeen (transcendenteel: WDM 21) na te denken.

Platonisch gezegd: dat vaag zijnsidee is ons aanvankelijk lemma, dat, dus, voor verdere analyse vatbaar is.

WDM26

Op te merken valt dat Heidegger van die reflectieve methode meer verwacht dan van de traditioneel-begripsleerstellige methode.
1. Nochtans had reeds *Aristoteles* gewaarschuwd: 'Einai', zijn, is geen kenmerk (sèmeion) typisch voor een of ander gegeven. Gevolg: telkens wanneer men 'on' (zijnde) zegt, dan is dit, telkens weer, een 'psilon', een leeg woord, want het zegt niets (*opm.:* over een singulier gegeven). Pas in verbinding met een andere term met betekenis krijgt het woord 'zijnde' betekenis". (*Peri herm.* (*Oordeelsleer*) 3, in fine).

Wat wil Aristoteles, daarmee, zeggen? Eenvoudigweg het volgende: om iets, dat van het 'zijn' verschilt, te karakteriseren, gebruik nooit 'zijn', want 'zijn' past op alles. En, dus, op niets concreets, dat van 'zijn' verschilt.

Maar ook omgekeerd: b.v. doen als Heidegger en menen dat, door het zijn van de mens te beschrijven, eindeloos-uitrafelend, zoals hij dat kan, levert zo goed als niets op voor zover men het zijn in het algemeen (het transcendentele zijn) daarmee wil beter leren kennen! Wij doorzien nauwelijks ons eigen 'zijn': wat zou die al te gebrekkige kennis ons veel opleveren om het zijn-in-het-algemeen te leren kennen?

Besluit: de reflectieve (lusvormige) methode brengt ons nauwelijks ergens.

b.-- De klassieke begripsleerstellige methode.

Heidegger zelf zet ons op weg. -- In zijn *Einführung in die Metaphysik*, Tübingen, 1953,138, zegt hij: "(In Platon's taal) kan 'ousia' twee dingen betekenen:

(1) het aanwezig-zijn ('Anwesen') van iets dat aanwezig is en

(2) dit aanwezige in het 'wat' van zijn wezensuitzicht ('im Was seines Aussehens')".

P. Fürstenau, Heidegger (*Das Gefüge seines Denkens)*, Frankf.a.M., 1958, 118, voegt aan deze Heideggeraanhaling toe: "Hier ligt de oorsprong van het onderscheid tussen 'existentia' (*opm.:* feitelijk bestaal) en 'essentia' (*opm.:* de zijnswijze). -'Daszsein' und 'Wassein' (Idee).

Opgemerkt zij dat het tegenstellingspaar of systechie 'existentia/ essentia' (WDM 16) ons door de Middeleeuwers is overgeleverd.

Een geheugensteuntje.

Dergelijke uiterst abstracte begrippen worden onthoudbaar als men ze vastknoopt aan markante voorbeelden.

Nemen wij de helden uit de Laatantieke avonturenroman van Heliodoros van Efesos (= Efese; tussen +300 en +400), getiteld Aithiopika (letterlijk: Ethiopische geschiedenissen).

WDM27

In deze avonturenroman is een zeer mooie en Platonisch aangrijpende liefdesgeschiedenis verweven, waarvan de actoren (= betrokkenen) zijn Theagenes en Charikleia. Ontologisch gezien kan men een tweeledige vraag stellen:

(a) de wat-vraag: "Wat zijn Theagenes en Charikleia?" (Waarop het antwoord b.v. luidt: "Het zijn in Egypte verdwaalde Hellenen (= Grieken)");

(b) de of-vraag: "Bestaan die helden wel degelijk in het romanverhaal van Heliodoros? (= de vraag of zij erin bestaan, voorkomen, wordt beantwoord met het dat-antwoord: "Inderdaad, zij komen in die roman voor" (wat wil zeggen dat zij er effectief (daadwerkelijk) in terug te vinden zijn).

Een Romantisch toemaatje.

(1) WDM 19 leerde ons een eerste XIX-de eeuwse filosofie kennen, waarin het dat (antwoord op de of-vraag) de eersterangsrol speelt: het Positivisme (of 'Philosophie positive') van Auguste Comte.

(2) Dezelfde XIX-de eeuw kent, echter, een Romantische tegenhanger, nl. de Positieve filosofie van Fr. W.J.Schelling (1775/1854), een echt Romanticus en tegelijk een eersterangs denker (o.m. door Ch. S. Peirce (WDM 8; 1422) hooggeschat).

Niet enkel - wat Schelling heet - de 'negatieve' (d.i. louter abstract-rationele) filosofie van de Verlichte Rationalisten, die zich, louter, met het 'wat' (de wezenheid) bezighielden, maar ook de 'positieve' filosofie, eigen aan de Romantiek, die én het 'wat' ('essentia', wezen(heid)) én het 'dat' ('existentia', feitelijk bestaan) in het oog houdt, zijn, samen, de ware, volle filosofie.

Bibl. steekproef;

-- *H. Arvon, La philosophie allemande*, Paris, 1970, 19/23 (Joseph Schelling).

De zes transcendentaliën.

Het typisch Platonisch koppel 'essentie/existentie' (zo geheten in de Scholastische filosofie) is de wezenskern van de zes transcendentele (WDM 21) begrippen.

O. Willmann, Die wichtigsten Phil. Fachausdrücke, 61f., vernoemt ze: wat én essentie (zijnswijze) én existentie (feitelijkheid) bezit, kan als onafhankelijk want op zich bestaande (wat reeds Parmenides inzag (WDM 5)) gevat en geduid worden (in dat geval heten de Scholastici het 'res', ding, -- denk aan het Franse 'réel' en ons 'realiteit'); hetzelfde kan als onderscheidbaar ('discrimineerbaar' zegt men ook) gevat worden, nl. als anders dan de rest van het zijn(de) - wat tweedeling (complementering) is -, en, dan, draagt het, in de Middeleeuwse Scholastiek, twee namen.

WDM28

1. De eerste term heet 'aliquid' (iets).

2. De tweede heet 'forma', wezensvorm (streng te onderscheiden van b.v. de louter meetkundige (ruimtewiskundige) 'vorm' (die men tegenover de zgn. 'inhoud' of 'materie', die in die "vorm' 'gegoten' worden, stelt).

Opm.-- Dat de 'morfè', forma, wezensvorm, iets anders is dan de louter materieel-geometrische 'vorm' (configuratie), blijkt uit wat de Scholastici zeggen van die wezensvorm: hij is het beginsel (WDM 7v.) - d.i. dat wat beheerst - en is, meteen,

a.1. het wezen (maar dan als onderscheidbaarheidsreden of -grond),

a.2. de wet(matigheid), 'lex', d.i. het cybernetisch of stuurkundig beginsel (wat de teleologie of doelgerichtheid van iets, aliquid, beheerst),

a.3. de mensura (Grieks: metron), 'maat', of, ook, 'modus', maat, d.i. de norm (wat het gedrag van iets beheerst);

b. de 'ratio', de wezensgrond, d.i. dat waaruit het voor ons vaststelbare (want fenomenale of zicht- en tastbare) aspect zijn oorsprong trekt (d.i. de idee in de platonische zin, waarover later meer).

Opm.-- men kan het tweede 'transcendentale' ook nog anders typeren.

'Iets' zijn (en niet niets) is

a. iets anders zijn dan de rest (complement) en

b. toch 'er zijn', d.i. een welomschreven plaats in het zijn innemen (iets, waarin men én de essentie (iets anders zijn) én de existentie (er zijn, te midden van de rest) herkent.

Tot daar de twee eerste transcendentaliën, die de basis uitmaken van een ontologische informatietheorie.

De vier volgende zijn:

1.-- 'Ens' (Grieks: 'on'), zijnde, dat gewoon de essentie en de existentie ineens vernoemt;

2.a. 'Unum', het ene, d.i. zijnde voor zover het ondeelbaar, 'één', is in zichzelf (ook al heeft het vele aspecten of onderdelen; vgl. de ideeën 'verzameling' en 'stelsel' (dit laatste heet men gewoonlijk 'systeem'); --- zoals gezien, WDM 3v., is dit transcendentale de basis van de harmologie (ordeleer);

2.b. 'Verum', 'waar' (in de zin van vatbaar door 'geest' (= verstand en rede); wat blijkt, wanneer men 'de voldoende grond', (WDM 8) opzoekt, d.i. de zinnigheid (niet-absurdheid), van iets: - de basis van de epistemologie (= kkennisleer; --ook wel 'gnoseologie' ('gnosis'= kennis));

2.c. 'Bonum', 'goed' (= waardevol, in de zin van vatbaar voor waardeoordelen (waardeschattingen), -- de basis van de axiologie (waardeleer).

WDM29

Samengevat.

Ens, zijnde, d.i. essentia en existentia, zijnswijze en zijnsfeitelijkheid, -- res, op zich zijnde, onafhankelijk van iedere louter subjectieve gril ('kath'heauto', iets volgens dat iets zelf,-- aldus Parmenides), aliquid (iets) of

forma (wezensvorm), waardoor informatie inzake dat zijnde, ens, mogelijk wordt (basis van de informatieleer),-- unum, eenheid in datzelfde zijnde, basis van iedere verzamelings- of systeemleer ('harmologie') -- verum, kenbaarheid, inzichtelijkheid, begrijpelijkheid, basis van iedere kennis- en wetenschapsleer, bonum, waardeerbaarheid, basis van iedere axiologie of waardentheorie.

Ziedaar wat, in Platonische lijn, de Scholastiek verstond onder de idee 'werkelijk'; Al wat niet daaraan beantwoordt, is falsificeerbaar, d.i. wordt als onwerkelijkheid ondervonden.

Opm.-- *O. Willmann, Geschichte des Idealismus* III (*Der Idealismus der Neuzeit*), Braunschweig, 1907-2, 1036, zegt dat de transcendentaliën ontstonden uit de samenvatting van:

(1) de Paleopythagoreïsche beginselen (WDM 7v.) eenheid (= getalvormharmonie; WDM 13) en denkbaarheid (= waarheid, inzichtelijkheid)

(2) de Platonische beginselen (id.) zijnde en 'het goede' (de 'zon' van al wat is, -- d.i. de lichtende oorsprong van al wat zijnde is).

Opgemerkt zij dat de Kleinsokratieker Eukleides (= Euclides) van Megara (-450/-380), één der zeldzamen die zijn leermeester Socrates van Athene (-469/-399), in de gevangenis van Athene, op het laatste bijstond, als intieme vriend-denkgenoot (WDM 12), de transcendentaliën, eenheid en waardevolheid, als centraal opvatte in zijn zeer sterk Eleatische filosofie (WDM 2).

1.2.2. De zijnsoordelen of zijnswetten (29/34)

Reeds Parmenides' leerdicht (= didactische poëzie), 8:16, vermeldt - weliswaar in een betwistbare betekenis, waarover straks meer - het di.lemma (logische tweesprong) "(Het) is of het is niet". Men heeft dit, later, geduid als het tegenstrijdigheids- of contradictiebeginsel. -- Wat, daarin, zeker aan het werk is, is de idee dat werkelijkheid gehoorzaamt (beheerst wordt; WDM 7v.) aan wetten. Dat heeft reeds een archaïsch denker als de Eleaat Parmenides (en zijn leerling Zenon minstens evenveel) zuiver aangevoeld. Wat een absolute rem zet op alle denkersgrillen.

WDM30

a.-- *De identiteitswet.*

"Wat is, dat is" of nog beter: "Wat (zo) is, is (zo)"; In deze laatste formulering is én het feit én de zijnswijze uitdrukkelijk vernoemd. Men kan ook zeggen: "Zijn(de) is zijn(de)".

Daarmee spreekt de werkelijkheid - alsof zij een persoon was, die op iets aanspraak maakt - ieder van ons, in zijn geweten aan: al wie,

(1) eens geconfronteerd met 'zijn' (werkelijkheid),

(2) daarenboven, eerlijk en eerbiedig de waarheid over die werkelijkheid wil geweten hebben (cfr WDM 16), moet, in alle eerbied voor het onschendbare dat ergens in die werkelijkheid als dusdanig (= als zodanig, d.i. als werkelijkheid) én aanwezig én aan het werk is (vgl. WDM 22: krachten), erkennen dat zij (zo) is, zoals zij is.

Opm.-- Dit behelst dat waarheidsbeaming (wat meer is dan louter 'theoretisch' inzien), noodzakelijkerwijze, een ethiek, d.i. een moraalfilosofie, d.i. een filosofie van het gewetensvolle gedrag, ten grondslag ligt. Waarover later meer.

b.-- *De ongerijmdheids- of contradictiewet.*

"Wat (zo) is, kan, niet tegelijkertijd (zo) zijn en niet (zo) zijn".

Of "Zijnde en niet-zijnde kunnen niet tegelijkertijd beaamd worden". Dit is het oerdilemma, d.i. de mogelijkheidsvoorwaarde (WDM 1;3) van alle andere applicatieve modellen van dilemma (zo b.v. in de wiskunde).

Reden: het 'zijn' (al wat werkelijk is) is absoluut, d.i. buiten het zijn is er slechts 'het niets '(d.i. niets, absoluut niets; WDM 21).

Opm.-- Er is wel een stijlfiguur (een wijze van uitzeggen), die, schijnbaar, in tegenspraak is met onze stelling. Zo b.v. wat volgt. Men staat voor een 'witte' muur. De vraag luidt: "In hoever is die muur, nu, wel echt wit?" (b.v. nadat hij jarenlang regen en onweer heeft verduurd).

Een mogelijk antwoord: "Ja eigenlijk is die muur op dit ogenblik wit en niet wit". Dit is geen toepassing van de wet van zijnstegenspraak, -- maar van een graad-aanduiding inzake witheid van een vervuilde muur, die wel 'wit' is, in zover hij nog doet denken aan de bewerking met witte kalk (jaren geleden), en niet 'wit' is, voor zover hij vervuild is. Meer bedoelt men daarmee niet.

WDM31

Opm.-- De harmonie der tegengestelden.

"God (*opm.:* in Herakleitos' taalgebruik, de naam voor de fusis, natuur (WDM 12), de algehele, ergens vergoddelijkte werkelijkheid) is dag én nacht, winter én zomer, oorlog én vrede, overvloed én honger tegelijkertijd.

Hij verandert, echter, net als het vuur, wanneer het met reukwerk vermengd wordt: eens met één parfum vermengd, krijgt het de naam van die parfum, die het ogenblikkelijk uitwasemt". (*H. Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker (Griechisch und deutsch*), I, Berlin, 1922-4, 90f.; *Fr. 67*; vgl. Fr. 58/62).

'Harmonia' (WDM 13), in het Grieks, betekent 'ineenvoeging' (gebeurlijk: aangename ineenvoeging). Bij een archaïsch denker als Herakleitos van Efesos (= Heraclitus van Efese (-535/-465) is zo'n spreekwijze meer dan louter stijlfiguur. Hij bedoelt daarmee het feit dat b.v. een natuurlandschap tegengestelde, ja, tegenstrijdige (contradictorische) eigenschappen kan vertonen of noodzakelijkerwijs vertoont. Zo b.v. is eenzelfde natuurlandschap, in de zomer, stikheet, in de winter, ijskoud.

Dit is geen toepassing van de zijnscontradictiewet. Integendeel: juist doordat stikheet en ijskoud niet samengaan, komen zij, in de tijd, naeen, niet tegelijkertijd!

Maar Herakleitos, die graag met woorden speelt, drukt dit uit in stijlfiguren, -- om zijn tijdgenoten, die hij minachtte, voor raadsels te stellen en, zo, tot zijn eigenzinnige filosofie te dwingen.

Inderdaad: wij vertaalden "dag én nacht (...) tegelijkertijd". In het onvertaalbare Grieks staat, letterlijk: "God dag nacht, winter zomer, oorlog vrede, overvloed honger"

Indien men dit doordrijft, gaat zoiets op stamelen gelijken! -- Dit belet niet dat zelfs een Hegel (1770/1831), de stichter van de idealistische dialectiek (d.i. filosofie die met harmonieën van tegengestelden werkt), leermeester van K. Marx (1818/1663), die hem in dat 'dialectisch' denken volgde, letterlijk opgaat in zo'n taalgebruik. -- Dit niet zonder de term 'tegenspraak'('Contradictie') uit te breiden tot het begrip 'tegengesteldheid'. Wat minstens tot misverstanden aanleiding geeft, indien niet tot paralogismen (onbewuste denkfouten) of zelfs sofismen (bewust toegepaste denkfouten), - Daarom vermijden wij de term 'dialectiek' (WDM 24) en zeggen wij 'harmonie van tegengestelden'.

WDM32

c.-- *De wet van uitgesloten derde.*

Deze 'lex' (wet) is - ontologisch - slechts een andere zegswijze voor de tweede of contradictiewet. -- "Ofwel is iets (zo) ofwel is het niet (zo): er is geen

derde (mogelijkheid)". Dit sluit een absolute disjunctie (dilemma) in tussen het 'model' zijn(de) en diens (schijnbaar) 'tegenmodel' niet-zijn(de).

Opm.-- Men weet, wellicht, dat de wiskunde – vooral de meetkunde (in haar Euclidische vorm) -, tot halverwege de XIX-de eeuw, gold als het model (= toonbeeld) van logische gestrengheid en 'absolute' zekerheid. Wij zagen, zelfs, dat bij een Platon, enigszins, de toenmalige meetkunde, met haar aanvankelijke axiomatisch-deductieve allure, voor één type van lemmatisch-analytische methode model stond (WDM 23).

De opkomst van niet-Euclidische meetkunden (b.v., in 1829, Nikolai Lobatsjefski (ook wel Janos Bolyai (1832) en Carl Fr. Gauss (+/- 1820)) formuleert de 'hyperbolische' meetkunde ("Door een punt construeert men - niet één enkele rechte (Euclides' axioma), maar - oneindig veel rechten, die gelijklopend (parallel) zijn met de eerste rechte'),-- alsook de opkomst van een 'analyse' (hier te verstaan als de infinitesimaalrekening met haar talloze uitbreidingen), die meer veronderstelde dan de traditionele 'intuïtie' die, tot dan toe, de meetkunde had gegrondvest,-- deze twee 'grondslagencrisissen' (WDM 8) brachten met zich dat in 1908, in *Tijdschrift voor Wijsbegeerte*, *Luitzen Egbertus Jan Brouwer* (toen 27 jaar oud), een artikel publiceerde, getiteld "*De onbetrouwbaarheid der logische principes*".

De stelling van Jan Brouwer was: om uit het moeras van de grondslagencrisis der wiskunde te geraken, laat ons - inzake intuïtief-wiskundig denktype - een formulering van de 'wet van uitgesloten derde' afwijzen. Meteen werden alle bewijzen uit het ongerijmde (absurde), die - in de niet-Brouweriaans geconstrueerde wiskunde - regelmatig voorkomen, de grondslag ontnomen.

Volgens Brouwer's criterium (a-priori-axioma) was, dus, het bewijs uit het ongerijmde (als toepassing van zijn, eigenzinnig-constructivistische, 'logica' (versta: denkmethode)) onzinnig. Natuurlijk was het onzinnig, aangezien Brouwer, bij constructie van theorie, axiomatisch, er de geldigheid van uitsloot.

Maar zijn constructivisme (de naam van zijn wiskunde), redeneert, wel degelijk, volgens het beginsel van uitgesloten derde.

WDM33

Brouwer is, inzake getalleer, intuïtionist: de gehele natuurlijke getallen zijn

ons gegeven, dankzij een fundamentele (WDM 7v.) intuïtie. Zijn 'constructivisme' bestaat erin de rest van de wiskunde te 'construeren', uitgaande van die basisintuïtie. Hij aanzag deze als "een stevige basis" (*Ph. Davis/R. Hersh, L'univers mathématique*, Paris, 1985, 328).

1. Het feit b.v. dat Brouwer - in die aanschouwing van de gehele natuurlijke getallen - het ene van het andere onderscheidbaar (WDM 28: discrimineerbaar) acht, bewijst dat hij aanvoelt, ja, inziet dat het ene getal niet het andere is, ja, alle andere niet is. En dat met absolute zekerheid (zoniet zou hij zelf niet van 'stevige basis' gewagen). Het beginsel van uitgesloten derde (een andere formulering voor het contradictieprincipe) is, slechts, de vrijwaring naar buiten van de identiteit (= eenzelvigheid; WDM 3: totaalidentisch) van iets.

2. Het feit dat Brouwer zijn, eigen, theorie, als geheel, afzet tegen b.v. de theorieën van Frege en Russell of die van Hilbert, bewijst - zwart op wit - dat hij ze onderscheidbaar acht van alle andere theorieën. Wat er de eigen identiteit van vooronderstelt, -- ook al wil Brouwer deze niet geformuleerd zien in de vorm van een mathematiserende formule van de wet van uitgesloten derde.

Besluit.

(1) Wie één getal - dankzij directe intuïtie of niet - onderscheidt van alle andere,

(2) wie de eigen theorie onderscheidt van alle andere, diegene redeneert vanuit het beginsel van uitgesloten derde, ook al beweert hij -- louter theoretisch, met woorden -- het tegenovergestelde. Indien dit beginsel niet gold (de werkelijkheid beheerste), dan zou het ganse zijn één ononderscheidbare wanorde of kluwen uitmaken. Welnu, wie zou zoiets, als mathematicus, kunnen, ja, durven te beweren?

Algemeen besluit.

De drie wetten van het 'zijn' zijn, in feite, één en dezelfde wetmatigheid, drievoudig geformuleerd. Zij zijn identitieve (de totale of de gedeeltelijke identiteit betreffende) wetten.

Zo zijn de geformaliseerde ('symbolische') formuleringen slechts toepassingen van de ontologische wet. Zie nu WDM 3: "Indien a, dan a" wil zeggen: "Indien ik het teken 'a' zie, dan zie ik niets anders (d.i. ik zie het met uitsluiting van alle andere tekens)". Anders gezegd: 'a' is onderscheidbaar 'discrimineerbaar').

WDM34

1.2.3.-- De identitieve misverstanden (34/65)

Identitieve misverstanden inzake het rein ontologisch zijnsbegrip.

Er heersen (vgl. WDM 7v.) vele misverstanden inzake het begrip 'zijn'.

1. Om te beginnen, bij de stichter (van de ontologie) zelf, Parmenides. Luister maar: "Ei gar eger(e)t, ouk esti" ("Immers: indien het ontstond (*opm.:* genesis, wording), dan 'is' het niet"). Ook is het niet, indien het ooit (in de toekomst) moet ontstaan". (8: 20).

M.a.w.: worden (ontstaan) is hetzelfde als 'niet-zijn'! Alsof wat wordt 'niets' is!

2. *A. Gödeckemeyer, Platon*, München, 1922, 123ff, vermeldt, kort, hoe Platon, van wie men, oppervlakkigerwijze, meent dat hij het worden ('genesis'), of het vergaan ('fthora') - het hoofdprobleem van alle 'demonistische' denkwijzen (waarover later meer) - uit het begrip zelf van de (Platonische) 'idee' (wezensvorm; WDM 28) gebannen heeft, -- hoe Platon, dus, niet enkel de 'stasis' (onveranderlijkheid; de Eleaten bestempelde men, wel, als 'stasiotai'; aanhangers van het onveranderlijke (zijn)), maar ook de 'genesis'(ontstaan) en de 'fthora' (het vergaan) - ieder van de leden van dit tegenstellingspaar (systechie) op de hem eigen wijze, natuurlijk - uitzegde van de ideeën.

Dankzij het klaarstellen van de denkinhouden van de ideeën (een groot bestanddeel van de Platonische 'dialectiek' (WDM 24)), kon Platon en onveranderlijkheid (Eleatisme) én veranderlijkheid (Herakliteisme; WDM 31: ontstaan en vergaan, tegelijk, in éénzelfde werkelijkheid 'aanwezig') - elk - een eigen plaats toekennen in zijn ideeënontologie. Cf vooral o.c., 126 ("Sie zeigt dasz sich, von den Ideen, nicht nur (eleatisch) die Ruhe, sondern auch (herakliteisch) die Bewegung aussagen läszt (...)", (Het toont aan dat, vanuit de ideeën, niet alleen (eleatische) rust, maar ook (heraclitische) beweging kan worden gesteld (...)").

Maar ook Zenon, de eigenlijke stichter van de eristiek (redetwistkunst en -kunde), begaat ontologische denkfouten.

1- Hij is de stichter van het indirecte bewijs (uit de falsificatie van zijn eigen stelling leidt Zenon van Elea, de leerling van Parmenides (WDM 2), tegenstrijdige (contradictorische; WDM 30) gevolgtrekkingen af zo dat deze contradicties wijzen op een onware voorzin (WDM 2) en, meteen, o.g.v. de wet van het uitgesloten derde (WDM 32), zijn eigen stelling als waar insinueren

(indirecterwijze, natuurlijk).-- wat op een scherp logisch vermogen wijst.

WDM35

2. En toch: Zenon blijft ervan overtuigd dat - zoals Parmenides, zijn leermeester, het hem voorzei - 'zijn' en (a) onveranderlijk 'zijn; (b) alsook enig 'zijn' totaalidentisch zijn.

Zenon, in zijn betogen, ging van de axiomata uit dat - volgens zijn tegenstanders - 'zijn' en een veelheid van 'zijnden' én een veranderlijkheid in die 'zijnden' samengingen. Maar - en dat loopt op zijn indirecte bewijsvoering uit - wie die tweeledige stelling verdedigt, "zegt contradictorische (= tegenstrijdige) dingen" ('ta enantia').

Bibl. steekpr.:
-- *W. Röd, Geschichte der Philosophie*, I (*Die Philosophie der Antike* 1 (*Von Thales bis Demokrit*)), München, 1976, 126ff.

Opm.-- Men kan aanmerken dat, zoals zijn leermeester, ook Zenon 'zijn' en 'ergens ruimtelijk zijn' totaalidentisch opvat. - Hoewel Parmenides reeds een onderscheid maakt tussen de zintuiglijke en de rationele kennis, schijnt hij nog geen besef te hebben van een onderscheid tussen stoffelijke en onstoffelijke werkelijkheid.

Zo kent hij aan het Zijnde (*opm.:* 'Zijnde' heeft, bij Parmenides, iets goddelijks aan zich) denkinhoudelijke ('intelligiebele') kenmerken toe - enigheid, eenheid, -- ja, eeuwigheid, onveranderlijke eeuwigheid -.

Toch beschrijft hij 'Zijnde' als "gelijkend op de massa van een, mooi afgeronde bol, naar alle richtingen gelijk in gewicht" (Fr. 8: 43/ 44).

Bibl. steekpr.:
-- *E. De Strycker, Beknopte geschiedenis van de Antieke filosofie*, Antwerpen, 1967, 38). -- Deze opwerping versterkt nog onze Eleatismekritiek: 'zijn' en 'bolvormig e.d. zijn' is, ergens, nog totaalidentisch!

Dat is, meteen, de derde misvatting inzake ontologisch zijnsbegrip, eigen aan de stichters van de ontologie. Het is, dan ook, niet verwonderlijk dat, zoals hierboven reeds aangeduid, Platon telkens weer hamert op het juiste onderscheiden van begrippen.

Het is nog niet gedaan met de misvattingen! De Eleïsch-Eretrische School - een soort Kleinsocratiekers (Microsocratiekers) - beweerde, in de persoon van Menedèmos van Eretria (-330/-265), dat enkel, in Eleatische zin, overigens, zgn. identiteitsoordelen (waarin onderwerp en gezegde identisch zijn) waar kunnen zijn. Maar zeggen b.v.: "Die muur is wit" is - in de grond - onwaar. Waarom? Het koppelwoord 'is' ('zijn') geldt slechts voor totaalidentische gegevens.

WDM36

De 'redenering' (versta: pseudo-redenering, -- paralogisme, sofisme; WDM 31) komt hierop neer:

a. men definieert, eerst, wat 'muur' en 'wit' is;

b. uit het feit dat zij niet totaalidentisch zijn, concludeert men dat er geen 'tautologie' (zin waarin onderwerp en gezegde identisch zijn; cfr. WDM 3;30) is en, dus, dat de zin ongeldig uitgesproken wordt (onwaar is).

Opm.-- Hieraan ziet men hoe fundamenteel de analogieleer (WDM 3v.) is, wanneer men over 'zijn' redeneert: 'is' (als koppelwoord) geldt ook voor deel-identiteit: "Die muur is (één applicatief model van) wit'

Een andere Microsocratiek, de Kunische (= cynische) school, begaat dezelfde begripsverwarring.

1. Zo b.v. zijn zinnen als "De mens is mens'; "Het goede is goed" e.d. 'waar' (want tautologisch). Maar een propositie als "De mens is goed" is onwaar - niet doordat niet alle mensen goed zijn, alleen, maar - o.m. doordat onderwerp en gezegde - steeds in Eleatische geest - verschillen. Steeds die hang naar tautologieën!

2. Meer nog: "Socrates is mens" is een onware uitspraak. Waardoor? Doordat onderwerp en gezegde verschillen! M.a.w.: de deelidentiteit (analogie) is niet gevat. De zin betekent nl. "Socrates is (één applicatief model van) mens".

Zoals wij, verder, zullen zien, loopt Antisthenes van Athene (-440/-365; de stichter van de Kunische School, bekend om haar cultuurkritiek), met dergelijke grammaticale uitspraken, het gevaar nominalist te worden. Is 'nominalist' o.m. al wie de enkeling (het singuliere geval, het individu) niet ziet als één enkel element van één en dezelfde verzameling (WDM 5: wat identisch is in alle afzonderlijke (versta: singuliere) gevallen).

Ontologisch uitgedrukt:

'Zijn' en louter 'enkeling' (verenkeld, individueel) zijn, zonder mogelijkheid van samenvatting, naar wezensvorm (WDM 28), in één enkel echt begrip (idee), -- 'zijn' en 'verenkeld zijn' worden verward.

Opm.-- Het is, meteen, duidelijk waarom zulke 'denkers' niet eens de tropen (metafoor, metonymie, -- synecdoche; WDM 3) kunnen smaken.

Besluit.

Een eerste - Antieke - reeks misvattingen, inzake inhoud en omvang van het zijnsbegrip, is typisch Eleatisch: 'worden' is niet één applicatief model van 'zijn' (nl. wordende werkelijkheid of 'zijn') maar is gewoon 'niets'!

WDM37

Dezelfde denkfout (begripsverwarring) met 'vergaan': wat vergaat ('vergaand zijnde'), is 'niets'!

Achter die afwijzing van ontstaan en vergaan staat de verwarring tussen 'goddelijk zijn' en 'zijn-zonder-meer' tussen 'enig-één zijn' en 'veelheid inzake zijn' heerst, dan, de verhouding 'zijn'/ 'niets', zoals 'eeuwig' en 'onveranderlijk' zijn 'alles' is, terwijl 'tijdgebonden' en 'aan verandering onderhevig' zijn 'niets' is.

Opm.-- Hier kan men, even, gewagen van "onto-theo-logica' (term van M. Heidegger): de Eleaten redeneren 'logisch' ('logica') over het 'zijnde' ('onto- … -logica'), alsof dit zijnde 'goddelijk' (…-theo-…) was. Samengevat: onto.theo.logi-ca.

Maar het is duidelijk, voor wie het uitgezuiverde en op hoger vlak verheven (iets wat de Antieke Grieken 'catharsis', 'reiniging', heetten) zijnsbegrip hanteert, deze begripsverwarringen wel begrijpelijk, maar te langen laatste logisch onduldbaar zijn: 'zijn' en 'goddelijk zijn' is wel deelidentisch, maar niet totaalidentisch.

Of anders gezegd: Gods werkelijkheid is wel onderdeel (applicatief model) van transcendentele werkelijkheid (d.i. de werkelijkheid zonder meer), maar zij valt er niet mee samen. Binnen de zijnseenheid situeert zich Gods bestaan en zijnswijze, zelfs indien godheid opgevat wordt als de Schepper van de hele werkelijkheid buiten haar. Cfr. WDM 17.

Vooral is foutief het gebrek aan onderscheid tussen totaalidentisch en deelidentisch 'zijn': iets is slechts totaalidentisch met zichzelf (lusvormige identiteit) maar toch nog deelidentisch met de rest (analoge identiteit). De ontologie, m.a.w., redeneert in zijns- of identitieve termen over de werkelijkheid. Daarvandaan haar nauwe banden met de tropologie (WDM 3).

Opm.-- *M. Heidegger, Was ist Metaphysik*?, Frankfurt a.M., 1949-5,7, bekritiseert, terecht, de talloze begripsverwarringen, de hele Westerse metafysicageschiedenis door: "Hoe ook 'zijnde' uitlegbaar is - hetzij als 'geest' (in de zin van het spiritualisme), hetzij als 'stof' en 'kracht' (in de zin van het materialisme), hetzij als 'worden' en 'leven' (*opm.:* in de zin van de actualisten en de vitalisten (levensfilosofen), hetzij als 'wil' (*opm.:* in de zin van de voluntaristen), hetzij als 'substantie'

WDM38

(*opm.:* B. Spinoza (1632/1677; Cartesiaan en Neoplatonieker; hij meende dat het zijn slechts één enkele 'substantie' (goddelijk van natuur) was), hetzij als 'subject' (*opm.:* Joh. Gottl. Fichte (1762/1814; Duits Idealist, die ervan uitging dat het 'subject' ('Ich') zichzelf en ook het 'Nicht-Ich' (niet-ik) 'setzt' (doet ontstaan), hetzij als 'energeia' (*opm.:* Aristoteles o.m. huldigt een zijnsopvatting, die het verwerkelijkte, resp. het bewerkstelligde ('geactualiseerde'; 'energeia' betekent 'act: 'geactualiseerde toestand' van iets dat in aanleg bestaat), hetzij als 'eeuwige terugkeer' (*opm.:* Fr. Nietzsche (1844/1900; in zijn derde denkperiode, gelooft Nietzsche dat de machtswil ('Wille zur Macht'), eigen aan de 'Uebermensch' ('oppermens', een hoger type van mens), de 'slaafsheid' overwint,-- dit, in een cultuurgeschiedenis, die zich herhaalt)),-- iedere keer toont zich het zijnde pas in het licht van het zijn. Overal waar de metafysiek zich een of ander voorstelling vormt van het zijnde, daar is het licht van het zijn opgedoken. 'Zijn' is, dan, telkens weer, in een of andere onverborgenheid - in het Antieke Grieks 'a.letheia' - ten tonele verschenen.".

1. Op te merken valt dat, bij Heidegger, zoiets als een Oosters aandoende 'mystieke' (in de zin van 'duister-religieuze' sfeer rond (het licht van) het zijn hangt. WDM 26 leerde ons, echter, dat Aristoteles waarschuwde tegen al te grote verwachtingen inzake dat 'licht' van het zijn. Dit komt - tot nog toe - nog het best door in een transcendentaliënleer (WDM 27). Zonder al die mystieke sfeer daar rond. Logisch!

2. Maar het is weer juist wat Heidegger zegt: men verwart toch zo

gemakkelijk apriorisch (d.i. louter lemmatisch; WDM 22/25) 'zijn' met b.v. 'geestelijk zijn; 'materieel zijn', 'wordend zijn', 'levend zijn', 'willend zijn', 'substantieel zijn', 'subject zijn', 'energeia zijn', 'eeuwig wederkerend zijn' e.d.m.,-- zonder analyse, d.i. zonder toetsing.

Al deze misvattingen draaien rond het onderscheid 'totaal- of deel-identisch zijn' (identitieve misvattingen).

WDM39

De misverstanden van modale aard, inzake 'zijn'.

Wij beginnen met de semasiologie (betekenisleer) inzake de idee 'modaliteit'

a.-- *Het omgangstalig woordgebruik.*

'Onderdelen' en 'aspecten' van iets heten, wel, 'modaliteiten; -- Zo - in de juridische zin - al wat 'beding' (bijkomende afspraak) is m.b.t. een rechtshandeling (b.v. een overeenkomst).

Opm.-- 'Modaliteiten' (zijnswijzen) is een term, vatbaar voor meer dan één betekenisvariante. Zo definieert *G.S. Overdiep, Moderne Nederlandse grammatica*, Zwolle, 1928, 13v., 'modaliteiten' intentioneel (om de term aan Edm. Husserl te ontlenen)

a. Er is, enerzijds, de subjectieve houding van degene die een zin uitspreekt, -- zo b.v. het zinnetje: "Men loochent, tegenwoordig, zelfs het feitelijk bestaan van de Naziconcentratiekampen". Overdiep heet 'subjectieve stellingnamen' (d.i. waardeoordelen) 'gevoelsmodaliteiten' (verwondering, -- vijandigheid en ergernis, vriendelijkheid, spanning en opwinding e.d., waarmee een zin uitgesproken wordt).

b. Er is, anderzijds, de in een uitspraak ('zin') weergegeven toedracht. De spreker/ spreekster kan iets voorstellen van werkelijk tot onwerkelijk (mèt alle tussen-schakeringen). Deze modaliteiten heet Overdiep 'werkelijkheids-modaliteiten'!

"Er valt een meisje uit die boom" is de eenvoudigste modaliteit: men deelt - gewoon - als werkelijk mee.

De 'potentialis' (mogelijkheid uitdrukkende modaliteit) zou b.v. luiden: "Waarschijnlijk, -- mogelijkerwijs, valt een meisje uit die boom".

De 'optativus' (wensuitdrukkende modaliteit) luidt dan b.v.: "Viel er maar een meisje uit die boom".

De ‘dubitativus’ (twijfeluitdrukkende modaliteit) is b.v. uitgedrukt als volgt: “Zou er, werkelijk, een meisje uit die boom vallen”.

De ‘conditionalis’ luidt: “In dat geval (= voorwaarde) valt een meisje uit die boom”.

De ‘concessivus’ (toegevende modaliteit) luidt: “Al valt/ viel een meisje uit die boom”.

Of, tenslotte, de ‘interrogativus’: “Valt daar een meisje uit die boom?” (de laagste graad van dubitativus, -- informatief).

Opm.-- Dat gevoelsmodaliteiten wel degelijk één aspect van de menselijke mededeling uitmaken, zou blijken, indien men - i.p.v. het zinnetje: ”Er valt een meisje uit die boom” - het zinnetje: “Er bestonden al concentratiekampen” varieerde.

Andere spraakkunsten hebben het over

(1) werkwoorden als ‘moeten’ ‘kunnen’ (in de zin van fysisch noodzakelijke of - uitvoerbare gebeurtenissen of handelingen);

(2) werkwoorden als ‘moeten’, ‘mogen’ (in de zin van ethisch (= zedelijk, moreel) verplichte, resp. toegelaten handelingen).

WDM40

Dat dergelijke ‘modaliteiten’ hout snijden, blijkt uit de theorie over de vrijheid.

(a) Er is vrijheid van ‘kunnen’. Zo b.v. “Het staat u vrij mij in mijn zelfontplooiing te beknotten”.

(b) Maar er is ook - en tegelijk - vrijheid van ‘mogen’: “Gij moogt mij, echter, in geweten niet nodeloos in mijn zelfontplooiing beknotten. Zulks staat u - ethisch gesproken - niet zomaar vrij’-- Wij staan, niet al te lang, stil bij de ‘alethische’ (fysische) en de ‘ethische’ modaliteiten.

b.-- *Het ontologisch taalgebruik.*

Het ontologisch behandelen van ‘fysische’ (‘alethische’) en ‘ethische’ (‘morele’) modaliteiten knoopt aan het dagdagelijkse woordgebruik aan, maar confronteert dit met de zijnsidee, zoals hierboven omschreven (inhoud/ omvang).

b.1.-- *De ‘alethische’ (beter : ‘fysische’) modaliteiten.*

1. *Bibliogr. steekpr.:*

M.J. White, Agency and Integrality (*Philosophical Themes in the Ancient*

Discussion of Determinism and Responsibility), Dordrecht, 1985 (het werk behandelt de denkers van Aristoteles (-384/-322) tot Plotinos van Lukopolis (+203/+269), de hoofdfiguur van het Neoplatonisme, m.b.t. het menselijk handelen binnen het heelal (= zijn); kap. 8 heeft het over de 'alethische' modaliteiten: noodzakelijk (moeten), mogelijk (kunnen), waarschijnlijk (kunnen)).

2. ***De logistiek*** (WDM 2),
de 'rekenende' logica' wordt onderverdeeld in:

(i) ***klassieke logica*** (versta: logistiek), die, inzake oordelen (uitspraken, proposities;-- propositielogistiek), slechts twee 'waarden' toelaat, nl. ware en onware (valse) oordelen (daarvandaan: tweewaardige logistiek); - de Antieke Stoici (= Stoiekers, Stoicijnen), vanaf hun stichter Zenon (= Zeno) van Kition (= Citium) (-336/-264) werkten met de geldigheidswaarden 'waar'/ 'onwaar' (b.v. "De stad Rome bestaat" (ware zin); "De stad Rome bestaat niet"(onware uitspraak));

(ii) ***modale logistiek***, die, behalve de waarden 'waar/ vals', ook de waarden mogelijk/ noodzakelijk' invoert.

Terloops: reeds Aristoteles werkte met de waarden 'mogelijk' en 'noodzakelijk'.

Opm.-- De logistiek is, hierin, slechts, de mathematisering (liefst axiomatisch - deductief; WDM 9) van reeds van oudsher door de ontologie verhandelde begrippen.

WDM41

De 'ontotheologische' aanloop.
"De oudere logica kende drie modaliteitparen:
1. 'mogelijk/ onmogelijk' als problematisch,
2. 'werkelijk/ onwerkelijk' als assertorisch (= eenvoudig en zonder meer zich uitsprekend, -- terwijl 'problematisch' zoiets als onbeslist, onzeker, gissend, betekent),
3. 'noodzakelijk/ toevallig' als apodictisch (= als onontkoombaar voorstellend).

a. Van deze zes begrippen zijn er slechts drie strikt logisch (*opm.:* in de traditionele zin) noodzakelijk, mogelijk, onmogelijk (*opm.:* noodzakelijk niet).

'Werkelijk', 'onwerkelijk' en 'toevallig' (niet-noodzakelijk) zijn ontologische begrippen.

Toch mengde men ze alle zes dooreen. Men hield ze, immers, voor zijnstrappen (*opm.:* peilen van feitelijk bestaan):

1. De ideeën (opm.: hier komt Platonisme door, waarover later) werden als mogelijkheden, - de zwakste graad van 'zijn' geduid;
2. Het heelal (wereld) werd als werkelijkheid bestempeld, - de sterkere graad van 'zijn';
3. God werd als noodzakelijk opgevat, - de sterkste graad van 'zijn'. (...).

b. Bovendien waren de tegenstellingsparen (systechieën) ondoordacht. Zo b.v. is 'onmogelijk' hetzelfde als 'noodzakelijk niet). Doch zoiets is meteen apodictisch en niet louter problematisch.

Opm.-- 'Toevallig' heet al wat zonder noodzakelijke en voldoende reden of grond ('realgrundlos'; WDM 8) is. Wat ontologisch is en niet logisch. In de (traditionele) logica is iets dat "logisch toevallig" is, onbestaande". (*G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik and ihre Geschichtschreibung*), Stuttgart, 1962, 61).

Men voelt dat Jacoby een rabiaat aanhanger is van de overgeleverde logica, -- waarin hij, in zekere zin, gelijk haalt.

Jacoby herleidt, categoriek (zoals hij naar temperament is), de modaliteiten tot de ene 'noodzakelijkheid' en haar beide negaten (ontkennende vormen). Wat een differentiaal geeft:

Noodzakelijk en niet-noodzakelijk, noodzakelijk niet.

Dit is - zo zegt hij - een identiteit en haar twee ontkenningen. Of, beter, toedrachten (en ontkenningen van toedrachten, -- de toedracht hier is 'noodzakelijk') zijn het object van de overgeleverde logica. Wat slechts assertorische uitspraken oplevert, althans in de traditionele logica. Tot daar Jacoby's stelling.

WDM42

a. Waarom heten wij ze 'ontotheologische aanloop'? Omdat, zoals bij de

Archaïsche denker Parmenides (WDM 37), de godheid, het denken (hier: het denken van de (goddelijke) ideeën) en het 'zijn' ineenlopen. Iets waartegen Jacoby terecht protesteert, wil men de begrippen helemaal klaar stellen.

b. Dat Jacoby slechts drie modaliteiten als strikt logisch bestempelt, ligt aan zijn opvatting van de term 'logisch'. In het Duits klinkt deze 'folgerichtig', d.i. wat uit voorzinnen (WDM 2; 34), op 'richtige' (juiste, verantwoordbare) wijze, 'Folgen' (gevolgtrekkingen, nazinnen) afleidt. Waarover, later, meer.

Enkele applicatieve modellen van misvatting inzake 'zijn', modaal gesproken.

A. Wij beginnen met Scheler's 'ontmoeting met het zijn' als achtergrond van de verdere analyse.

Bibl. steekpr.: *L. De Raeymaker, De filosofie van Scheler*, Mechelen, 1934, 73. -- Max Scheler (1874/1928) is, samen met Edmund Husserl (de eigenlijke stichter), één der voornaamste fenomenologen (letterlijk: gespecialiseerden inzake beschrijven van fenomenen, d.i. onmiddellijk gegeven werkelijkheden).

1. De kennismaking, 'ontmoeting' geheten, met het 'zijn' ontlokt ons - aldus Scheler - de uitspraak "dasz ueberhaupt etwas sei" (dat er, zonder meer, iets is). De essentie ('etwas') en de existentie ('dasz (etwas) sei') horen samen (WDM 26vv.). De term 'ueberhaupt' wijst op het volstrekte of absolute (WDM 27: res, ding, verstaan als onafhankelijk).

2. Dit feit is, zonder meer, verwonderlijk, d.i. niet evident of natuurlijk (WDM 8).

Want er moet een noodzakelijke en voldoende 'reden' voor zijn: waarom of waardoor zou er b.v. niet het absolute niets zijn, d.i. absoluut niets? (WDM 30). De wijsgerige verwondering - een Platonisch gegeven: al wat 'schoon', versta: 'verwonderlijk', is, ontlokt verwondering, ja, bewondering - ontstaat, volgens Scheler, uit die ontmoeting, -- de basisontmoeting, met het 'zijn', de werkelijkheid als werkelijk daar voor ons.

3. Dit feit - dat er zonder meer 'zijn' is - is op zich zonneklaar. Het heeft geen enkel strikt bewijs nodig, -- in de zin van indirecte redenering over dat 'zijn'. Het is daar, zonder meer.

WDM43

B. Vergelijking met de subjectief-reflectieve 'ontmoeting'.

Een eerste subjectief-reflectieve benadering zagen wij, hoger WDM 25v., in Heidegger's menskundige (antropologische) methode.

Scheler reageert tegen een andere, even beroemde, zoniet beroemdere, de Cartesiaanse, -- René Descartes (verlatijnst: Cartesius; 1596/1650; de stichter van de moderne, Verlicht-rationele filosofie) is beroemd om zijn zeer subjectief-reflectieve uitweg uit het skepticisme (= scepticisme).

Logisch gesproken is Descartes' redenering een indirect bewijs (WDM 34).

1. *"Mijn twijfel is een feit".*

Te zijner tijd heerste, aan de universiteiten vooral, een sceptische tendens. Men was - zo dacht men het zich in - enkel absoluut zeker van de fenomenen, d.i. dat wat, onmiddellijk of direct, gegeven is, binnen ons bewustzijn (introspectieve methode). Wat 'daarbuiten' ("in de buitenwereld") was, dat was onzeker, zoniet onbestaande.

Wat doet, nu, Descartes? Wel hij gaat met zijn tegenstanders, de Sceptiekers, mee: "Laat ons, dan maar, grondig, absoluut, twijfelen, zelfs aan de fenomenen, d.i. dat wat, direct, in ons binnenste evident is! Wat komt dan, onbetwijfelbaar, aller-omiddellijkst gegeven, zonder nood aan enige vorm van 'bewijs', bloot? Het feit, het absoluut zekere feit, dat ik een het twijfelen ben zelf".

2. *Er zijn wel zekerheden*

Het feit dat uit de voorzinnen (uitgangspunten) van de tegenstander, de Sceptieker, een contradictorische nazin (gevolgtrekking) afleidbaar is, bewijst, indirect dat mijn, de tegengestelde, stelling, nl. dat er wel zekerheden zijn, binnen of buiten ons bewustzijn, waar moet zijn. -

Descartes' samenvatting 'cogito; ergo sum' ("Ik ben bewust bezig (o.m. en vooral, in deze anti-Sceptische situatie, met twijfelen); dus ik ben (besta)). 'Cogitare', penser, denken, betekent, hier, 'bewuste activiteit'.

3. *Scheler's kritiek.*

Wie niet - te voren - aanvaardt, als uitgangspunt, dat "zonder meer iets bestaat" (WDM 42), kan, meteen, ook niet spreken - zoals Descartes wel doet - van b.v. 'twijfel aan iets', 'bestaan van iets', 'waarheid van een uitspraak'. M.a.w.: zonder een ontologisch taalgebruik te verantwoorden, (wat zijn

pretentie was), vooronderstelt Descartes reeds ontologische begrippen.

WDM44

Dit doet denken aan de pretentie van Descartes en alle Moderne Verlicht-rationelen, nl., dat zij alles kunnen 'funderen' (= verantwoorden, 'bewijzen'),-- ook en vooral hun uitgangspunten (vooropstellingen (WDM 23vv.).

Waarop Max Scheler, die dat 'fundation(al)isme '(de hang naar absoluut alles verrechtvaardigen) doorziet, wijst, is dat, o.m. in het aanvankelijk taalgebruik van de eerste grote Verlicht-rationele geest, Descartes, een leemte (nl. aan bewijskracht) aan het werk is: Descartes vooronderstelt, zonder ze te bewijzen, een ontologie. Immers: om zinnig en 'verantwoord' over zijn subjectief-reflectieve (introspectieve) basiszekerheid te kunnen spreken, heeft hij o.m. de (nog niet verantwoorde) term 'zijn' (in de zin 'Ik ben') nodig.

4. *Opmerking*.

Wat, natuurlijk, wel degelijk, fundamenteel is en blijft, is het stukje fenomenologische beschrijving ('avant la lettre') dat Descartes ons, hier, biedt: hij beschrijft hoe, zonder enige indirecte vorm van kennen, hij - en met hem ieder onzer - geconfronteerd wordt met één type basiszekerheid, nl. dat wij, met absolute zekerheid, ons eigen bewustzijn, als activiteit (hier: in het twijfelen actief), direct ervaren (= directe, onmiddellijke waarneming).

Dit is - drie eeuwen omtrent voor Husserl's fenomenologische methode - echt een fenomeenontmoeting d.i. het direct-persoonlijk geconfronteerd worden met een toedracht (WDM 5: "iets is daar, op zich"; 27: 'res'), in haar onmiddellijke gegevenheid.

5. *Reflectieve filosofie.*

P. Ricoeur (1913/2005), *Le conflit des interprétations* (*Essais d' hermeneutique*), Paris, 1969, 233 (ook: 238; 322), heeft het over wat hij heet 'la philosophie réflexive' (= de lusvormig denkende of reflectieve filosofie). Centraal daarin is het cogito ('Ik ben mij (van mijn innerlijke activiteiten) bewust'). Men zou, in psychologische termen, ook van 'introspectieve' filosofie kunnen spreken.

Ricoeur, die zelf sterk aan die manier van denken houdt, beweert dat er een hele overlevering in die geest bestaat.

(1) Het Socratische 'denk aan uw ziel'

(2) het Augustiniaanse cogito (de innerlijke mens op het snijpunt van,

enerzijds, de buitenwereld ('de uitwendige dingen') en, anderzijds, de ideële (WDM 41: ideeën) of 'hogere' waarheden),

WDM45

(3) *Cogito*

het Verlicht-rationele, moderne cogito van R. Descartes ("Je pense"), Immanuel Kant (1724/1804; topfiguur van het Verlicht-rationele denken in Duitsland, die als uitgangspunt zijn 'Ich denke' vooropstelde), Joh. Gottlieb Fichte (WDM 38: 'Ich denke'), -- Jean Nabert (1881/1960; Nabert huldigt een cogito, maar dat één bewuste activiteit naar voren haalt, nl. "Ik ben beneden het ethische peil, dat ik zou behoren te bewerkstelligen" of "Ik ben, ergens, schuldig",-- wat op een reflectieve filosofie van het schuldbewustzijn neerkomt), Edmund Husserl (1859/1938; de stichter van de intentionele fenomenologie, waarover later meer).

Opm.-- *Sint Augustinus* van Tagaste (354/430), topfiguur van de Kerkelijk-Antieke filosofie ('Patristiek' of Kerkvadersfilosofie (33/800)), die zeer grote invloed uitoefende op de Middeleeuwse filosofie ('Scholastiek' geheten), geeft ons een stukje fenomenologische beschrijving 'avant la lettre' in zijn *Soliloquia 2:1*.

-- Gij, die naar zelfkennis streeft, beseft gij (= zijt gij u ervan bewust) dat gij bestaat?"
-- "Ja, dat besef ik".
-- "Hoe komt gij tot dat besef?"
-- "Dat weet ik niet."
-- "Ervaart gij uzelf als enkelvoudig (singulier) of meervoudig?"
-- "Dat weet ik niet!"
-- "Beseft gij dat gij u, uit eigen kracht en vermogen, beweegt?"
-- "Dat weet ik niet!"
-- "Beseft gij dat gij, op dit ogenblik, aan het denken zijt?"
-- "Ja dat besef ik".

Of luister naar volgend uittreksel (*De vera religione* 73). -- "Voor allen, die, van zichzelf, inzien dat zij aan het twijfelen zijn, geldt dat zij iets inzien dat waarheid vertegenwoordigt en, meteen, dat zij, daaromtrent, zekerheid bezitten. Gevolgtrekking: voor allen, die twijfelen aan het feit dat de waarheid bestaat, geldt dat zij, meteen, iets bezitten dat waar is, waaraan zij niet twijfelen.

Maar (*opm.*: hier komt het religieuze Godsgeloof van S. Augustinus, die ervan uitgaat dat God, in ons binnenste, door het licht van zijn ingevingen, ons verlicht (= inzicht verschaft) even door) iets dat waar is, kan niet anders waar zijn tenzij door de waarheid zelf (*opm.:* S. Augustinus bedoelt God, als bron van alle waarheid)".

Het radicale verschil met de Antieke Sceptiekers en met figuren als Descartes of Kant (typische Verlicht-rationelen) blijkt uit volgend uittreksel:

"Wij bestaan. Wij kennen ons bestaan ('zijn'). Wij houden van ('beminnen') ons bestaan en kennen.

WDM46

Gevestigd als wij zijn in deze drieledigheid (*opm.:* bestaan (zijn), kennen, 'beminnen'), kan ons geen onwaar inzicht - ook al heeft het de schijn van de waarheid - onzeker maken. De reden van die zekerheid is: wij vatten deze drieledigheid niet zoals wij de dingen buiten ons vatten (nl. door middel van de zintuigen van ons lichaam)."

Zoals *O. Willmann, Gesch. d. Idealismus, II (Der Idealismus der Kirchenväter und der Realismus der Scholastiker*). Braunschweig, 1907-2, 252, zegt, levert dit uittreksel uit *De civitate Dei* 11:26 (*Augustinus*' hoofdwerk) de basisintuitie van Augustinus' filosofie. Het ternarium (= drietal) 'esse, nosse, velle' (zijn, kennen, willen (begeren, houden van)) omvat, behalve het feitelijk 'er zijn' van onszelf, met het bewustzijn ervan, ook het hele waardevoelen (met, erin begrepen, het eraan ontspringende streven).

1. Bij de Verlicht-rationelen ligt de nadruk eenzijdig op de eerste twee, -- met onderschatting van het 'axiologische' (waardeleerstellige) aspect. Dat is een eerste verschil.

2. Een tweede grondig onderscheid ligt daarin dat het 'zijn' van het denkend subject, dat ook waarderend-strevend subject is, op zich objectief gegeven is (terwijl het Verlichte rationalisme zelfs daaraan twijfelt).

3. Een derde verschil, reeds in het tweede meegegeven, is dat kennen, alsook 'willen' (waardevoelend streven) op iets objectiefs, onafhankelijk van het kennende en waarderende subject bestaands gericht staan (= intentionaliteit), -- waar dit niet, tenzij zeer aarzelend, het geval is bij de moderne Rationalisten.

4. Een vierde onderscheid ligt daarin dat, bij S. Augustinuu deze subjectief-reflectieve methode een integrerend onderdeel van zijn diepreligieus leven uitmaakt, - terwijl hetzelfde - of navenant - vooral bij de Modernen hetzij van God vervreemd hetzij van God vervreemdend is.

C. Besluit.

Scheler, die zeker niet het subjectief-reflectieve aspect van ons denken onderschat, ziet de noodzaak in dit te situeren in een ontologie. En wel in de hoofdmodaliteit, de 'werkelijkheid', en deze in een directe ontmoeting. Zo dat ons innerlijk leven, kern van de subjectief-reflectieve methode, slechts één onderdeel is van het transcendentele (alomvattende) 'zijn'.

WDM47

De traditionele zesledigheid.

Zie hoger WDM 41v.. -- Wij hernemen de klassieke zes 'modaliteiten':

(1) werkelijk/ onwerkelijk,

(2)a. mogelijk/ onmogelijk en

(2)b. noodzakelijk/ niet-noodzakelijk (toevallig - contingent;

De traditionele ontotheologische (WDM 37; 42) rangschikking (problematisch/ assertorisch/ apodictisch) verraadt, duidelijk, dat men niet zuiver ontologisch te werk ging.

Immers: alleen wat onwerkelijk is, staat radicaal tegenover 'werkelijk' (= zijn). Het mogelijke, -- het noodzakelijke, het niet-noodzakelijke, -- zij zijn vormen (applicatieve modellen) van 'werkelijkheid' of 'zijn'. Zij zijn, immers, niet niets (WDM 28: iets).

Zelfs wat betrekkelijk onmogelijk is (d.i. niet-absoluut onmogelijk), is nog steeds 'iets' en dus ergens 'werkelijk' ('zijn'). Doch daarover straks meer.

Eerste paralogisme: 'Schijn en werkelijkheid'.

In de gewone spreektaal, die niet de ontologische taal is, stelt men 'schijn' tegenover 'werkelijkheid'. Zo spreekt S. Augustinus (WDM 46: 'de schijn van de waarheid') over de tegenstelling 'schijn van waarheid' en '(werkelijke) waarheid'.

M.a.w.: in het niet-ontologische taalgebruik kan men 'schijnen' en 'zijn' radicaal tegenover elkander stellen. In het ontologische taalgebruik, echter, is zelfs de schijn van iets 'niet-niets', dus iets (en meteen zijn).

Besluit: opgelet, dus; verwar niet de ontologische modaliteit 'schijn' met de commonsensemodaliteit (WDM 15).

Tweede paralogisme: 'Lustbeginsel en werkelijkheidsbeginsel'

Naar S. Freud (1856/1939). -- In de Psychoanalyse geldt deze systechie (tegenstellingspaar) als fundamenteel.

1. Ons hele 'psychische apparaat' (in gemeenverstandelijke taal: ons zieleleven) - aldus Freud - heeft o.m. een hoofdstrekking: "onszelf genot (lustbelevingen) verschaffen en onlustvolle ervaringen mijden" (*Dina Dreyfus, Freud* (*Psychoanalyse: Textes choisis*), Paris, 1963, 172/175 (*Principe de plaisir et principe de réalité*).

Het feit dat ons gedrag dit zoeken van lust en mijden van onlust vertoont, bewijst - aldus, steeds, Freud - dat het beheerst (WDM 7) wordt door het lustbeginsel.

2. Dit basisthema komt in *Freud's Die Zukunft einer Illusion*, London, 1948, op heldere wijze uit de doeken: "Wij hadden het, zo-even, over de vijandige houding tegenover de beschaving, veroorzaakt door de druk, die zij uitoefent, -- door de verstervingen, die zij van de instincten eist.

WDM48

Gesteld alle verboden zijn opgeheven! In die veronderstelling zou men zich van iedere vrouw, die in de smaak valt, kunnen meester maken; men zou, zonder enige aarzeling, zijn mededinger of wie in de weg staat, kunnen doden; men zou de medemens, zonder diens instemming, van om het even welk bezit kunnen beroven.

Wat zou zoiets toch schoon zijn en welke voldoeningenreeks zou ons, in dat geval, het leven verschaffen!" (*M. Bonaparte, trad., S. Freud, L'avenir d'une illusion*, Paris, 1976-4, 21).

M.a.w.: Freud huldigt de werkhypothese dat ons 'psychisch apparaat' beheerst wordt door een of andere Hedonistische filosofie ('hedonisme' is 'lustgevoelsfilosofie'). Hij schrijft er zelfs lyrisch over. Wat, misschien, iets over zijn, persoonlijk, onbewuste verraadt.

Maar … "onder de druk van de grote opvoedster, die de noodzaak is, duurt het niet lang of de strekkingen van het Ik vervangen het lustbeginsel door een wijziging: de taak, die erin bestaat wat onlust verschaft, te mijden, dringt zich even nadrukkelijk op als die welke het lustgevoel begunstigt. Het Ik leert dat het noodzaak is de onmiddellijke voldoening te laten varen (…), sommige pijnlijke dingen te leren dragen (…)". (D. Dreyfus, o.c.,173).

Wat *Die Zukunft einer Illusion* bevestigt:"Maar de eerste moeilijkheid (*opm.:* om die Lyrisch beschreven droom te verwerkelijken) laat zich - in waarheid - vlug ontdekken: mijn naaste heeft (*opm.:* in die hypothese) juist dezelfde verlangens als ik en hij zal mij, dan, ook niet met meer eerbiedsbetuigingen bejegenen dan ik hem betuig. Op de keper beschouwd: indien de hindernissen, te wijten aan de beschaving, wegvielen, dan zou slechts één enkel mens kunnen genieten van een onbeperkt geluk, -- een tiran, een dictator, die alle dwangmiddelen gemonopoliseerd heeft (...)". (M. Bonaparte, o.c.,21).

Dit aspect heet 'werkelijkheidsbeginsel'. Het is duidelijk: Freud gebruikt hier niet de ontologische taal.

'(Hedonistische) droom of lustprincipe' stelt hij tegenover 'werkelijkheidsprinciep'. Voor het ontologisch taalgebruik is de droom of het lustbeginsel één type werkelijkheid en de noodzaak die 'de werkelijkheid' is, een tweede type.

WDM49

Derde paralogisme. -- 'Ver- of vooral inbeelding (fantasie) en werkelijkheid.

1. *'Fantasmen'*

Reeds de zo-even vernoemde Psychoanalyse hecht veel belang aan wat zij heet 'fantasmen' (inbeeldingen).

a.-- De producten van de ver- of inbeelding - het dagdromen, de nachtdromen - worden gesteld tegenover de 'werkelijkheid' (vooral wanneer 'fantasmen' gelijk staat met neurotische ver- of inbeelding).

b.-- In de Psychoanalytische taal kan, echter, 'fantasmen' - algemeen genomen - gelijk staan met iedere verbeeldingsactiviteit, die alle denken, alle waarde-aanvoelen, alle gedrag onderbouwt. Meteen is hier én de gezonde én de neurotische betekenis aanwezig.

Bib. steekpr.:

Ch. Rycroft, Dictionnaire de la psychanalyse, Verviers, 1972, 100s. (*Fantasme, Phantasme* (*fantasy, phantasy*)).

2. *'Hallucinatie'*

De term 'hallucinatie' (schijnwaarneming) komt hier van pas. Van het

Latijn 'hallucinari' (dwalen, dromen) afkomstig, duidt deze (o.m. medische) term aan 'waarnemingen' (men hoort b.v. woorden of men ziet 'beelden', 'verschijningen'; men wordt 'geuren' gewaar e.d.m.) aan, die - ogenschijnlijk - geen enkele, gewone, dagdagelijkse 'oorzaak' ('prikkel') hebben.

Zo kan, geneeskundig, koortstoestand, vergiftiging (druggebruik), waanzin (vooral psychose of zielsziekte) als 'oorzaak' aangeduid worden. Maar er zijn gevallen genoeg bekend, waarin geen enkele van die 'oorzaken' aan het werk kunnen zijn. In dat geval zijn het fenomenen, eigen aan gezonde mensen.

Hoe dan ook: zelfs 'ziekelijke' (pathologische) hallucinaties

(1) zijn geneeskundig niet te verwaarlozen 'werkelijkheden' (zij komen vaak als veel 'werkelijker' over, voor de hallucinerenden, dan wat wij, gewoonlijk, 'werkelijkheid' heten) en

(2) ontologisch zijn zij één type 'werkelijkheid'.

3. *De term 'surreëel.*

Het Surrealisme is een hoofdzakelijk literair-artistieke beweging, wier hoofdideeën in de drie Manifesten van Andre Breton (1896/1966) - in 1924, 1930 en 1942 - werden uiteengezet. Het wil 'Modern' zijn in die zin dat het - in het spoor o.m. van Freud en diens Psychoanalyse - niet betreden 'domeinen van de werkelijkheid', zoals het onbewuste (met zijn dromen, toevallen, automatismen, vrije associaties), bloottrekt en in letterkunde of in andere kunstvormen vertolkt.

WDM50

Zo heeft *Paul Eluard* (1895/1952), onder de titel '*Poesie involontaire*' (Onwillekeurige poëzie), een reeks teksten uitgegeven, neergeschreven door een vrouw, die 'innerlijke stemmen '('hallucinaties') hoorde als ingevende kracht.

J. Rajchman, Michel Foucault (*La liberté de savoir*), Paris, 1987, 30/32, vermeldt dat de structurale psychoanalytieker Jacques Lacan 1901/1981), reeds in de dertigerjaren, een stelling heeft voorgedragen betreffende dit 'klinische' geval.

Opm.-- Wanneer men die vrouw, a-priori (uit bevooroordeeldheid), als klinisch geval afmaakt, vergeet men, misschien, dat zo'n 'mediaal' schrijven (d.i. het neerpennen, als 'medium' (hier: middelares tussen de aardse mensheid en haar 'innerlijke' stemmen), van ingegeven teksten) sinds oeroude

tijden bekend is. Maar, in de Archaïsch-sacrale context, schreef men dit toe hetzij aan b.v. muzen (vrouwelijke natuurgeesten als ingeefsters van culturele ideeën) hetzij aan de H. Geest (denk aan de inspiratie in de Bijbel).

Besluit.-- Men kan 'fantasmen', 'hallucinaties' en 'surreële' gegevens afschrijven als 'onwerkelijk'. Maar, dan, spreekt men een niet-ontologische taal. Streng ontologisch zijn zo'n toedrachten even 'werkelijk' als wat 'men' 'werkelijk' heet, maar op een wezenseigen wijze (WDM 28 leerde ons de idee 'forma' (toedracht, wezens-vorm)). Voor de ware ontoloog zijn dit 'lemmata '(WDM 22), ideële ontwerpen, die men nader behoort te preciseren naar hun ware wezensaard.

Vierde paralogisme. -- 'Ideaal en werkelijkheid'.

Hoe vaak hoort men, vooral heden ten dage, in zgn. 'kritische' (maatschappijkritische, cultuurkritische) middens, ieder ideaal, als dusdanig (d.i. voor zover het ideaal is) afmaken als 'irreëel' of onwerkelijk.

Weerom: idealen leiden zelfs de ideaalafbrekers of -afbreeksters, -- vooral op onbewuste wijze.

M.a.w.: reeds doordat zij een strekking bewerken in ieder gedrag, tonen zij zich als 'werkelijk'. Ontologisch is het ideaal één type werkelijkheid en de eraan tegengestelde werkelijkheid een ander type.

Opm.-- In een bijzonder taalgebruik verkiest men de term 'zinnebeeld' (symbool) i.p.v. ideaal. Zo b.v. *Gertrud von Le Fort, Die ewige Frau* (*Die Frau in der Zeit / Die zeitlose Frau)*, München, 1934, 5ff. Afkerig van het Verlicht-rationele 'begrippelijk - abstracte' denken

WDM51

(WDM 5: klassieke begripsleer), gebruiken 'Symbolisten' (van het Platoniserende type, althans) graag de term 'symbool' om:

(1) het abstracte begrip

(2) voor zover het een hoger ideaal aanduidt, weer te geven.

"Symbolen zijn tekens (WDM 2: tekentaal) of 'beelden' ('Bilder'), waarin laatste metafysische (*opm.:* versta: bovenzinnelijke) werkelijkheden niet op 'abstracte' (*opm.:* versta: levensvreemde) wijze gekend worden, maar, als in een parabel (gelijkenis) aanschouwelijk voorgesteld worden.

Symbolen zijn, meteen, de in het domein van het zichtbare gesproken taal van het onzichtbare. Aan de grondslag daarvan treft men de overtuiging aan dat er een zinnige (WDM 9) orde(ning) in alle wezens en dingen bestaat, die ertoe in staat is - doorheen diezelfde wezens en dingen zelf - door te komen als goddelijke orde(ning). Juist hier verneemt men de taal der symbolen". (o.c.,5).

Toepassing.

De zgn. 'eeuwige' of 'symbolische' (ideale) vrouw b.v. (in commonsensetaal: de ideale vrouw of het ideaal van de vrouwen) is zo'n door de godheid gesticht, bovenzinnelijk gegeven (of - beter, ontologisch - werkelijkheid-- met een eigen wezensvorm of werkelijkheidsstatuut (WDM 28 (forma); 41 (ideeën)). De zgn. werkelijke, in de zin van 'empirisch vaststelbare' vrouwen incarneren (belichamen, 'verwerkelijken') - minstens gedeeltelijk - dat 'symbool' (ideaal), dat, zodoende, én in haar én boven haar is. Of liever: tegelijk in en boven haar werkzaam, werkdadig, actief, is. Net als de krachtidee van A. Fouillée (WDM 21).

Opm.: dit probleem van de door G. von Le fort vooropgestelde 'symbolen' zullen wij verder bespreken, wanneer wij het over de Platonische ideeën zullen hebben.

Vijfde paralogisme. -- 'Teken (zinnebeeld, symbool) en werkelijkheid'

J.H. Walgrave, Rond het probleem van de symboliek, in: *Tijdschr.v. Philos.* 1959: 2, 298/316, brengt, o.m. naar aanleiding van *Suzanne K. Langer, Philosophy in a New Key*, Harvard Univ. Press, 1957-3 (werk dat handelt over de vernieuwde belangstelling voor zinnebeelden, in de breedste betekenis van dat woord, in de filosofie), de algemeenste definitie van teken (= symbool) ter sprake: "Een concrete voorstelling, die, door haar gekend zijn (*opm.:* model (WDM 6)), het bewustzijn overvoert naar de kennis van iets anders'(...)". (A.c., 299).

WDM52

(1) Wij hebben de tekentaal reeds ter sprake gebracht (WDM 2). Dit, om te zeggen dat de ingebeelde tekens van de logistiek niet-nietsen (WDM 28) zijn. Zo dat zij - ook zij, soms tot groot ongenoegen van de logistici zelf (voor zover zij 'ontologie' verkeerd begrijpen) - tot het transcendentele domein van de ontologie behoren.

(2) *Wilhelm Kaulbach, Philosophische Grundlegung zu einer wissenschaftlichen Symbolik*, Meisenheim/ Glan, 1954, wijst op het grondige

onderscheid tussen de wiskundig-logistische tekentaal, enerzijds, en, anderzijds, het gebruik van verkortingssymbolen in de traditionele logica.

Appl. mod.:

In iedere zin, althans in zijn volle formulering, komt een onderwerp (O) en een gezegde (G) voor,-- in de Latijnse terminologie subject (S) en predicaat (P). Wanneer, in de traditionele handboeken van logica, de structuur van de zin (uitspraak) weergegeven wordt als volgt: "S behelst (impliceert) P (het subject behelst het predicaat)", -- om reden van deelidentiteit (WDM 4 (de eerste a impliceert de tweede a); WDM 6 (model)), dan zijn de tekens (symbolen) S en P (of O en G) slechts verkortingen van de natuurlijke taal, waarin iedere klassiek-traditionele logica zich uitdrukt, -- en geen wiskundig-logistische 'tekens'. "Inhoudsloze tekens kent logica niet.

Daartegenover is het symboolgebruik van de logistiek moderne wiskunde: het beperkt zich tot inhoudsloze taaltekens, -- behandelt, met name, de regels, eigen aan het onderling verbinden (*opm.:* combineren) van symbolen (...)". (*G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik* (...), 41).

M.a.w.: logistiek, net als de wiskunde, om reden van heldere exactheid (absolute nauwkeurigheid) in het spreken of schrijven zelf, zet de applicatieve modellen (de 'inhouden') buiten werking, om enkel en alleen regulatieve modellen ('vormen' of "tekens, staande voor alle mogelijke inhouden" (die dus niet nader bepaald worden)) te behandelen.

In de taal van de semiotiek (één der tekentheorieën) zegt men ook: "Men ziet af van de semantiek (betekenis, 'inhoud') en zelfs van de pragmatiek (betekenisgebruik), om enkel de syntactiek (het combineren van louter 'abstracte' tekens) over te houden.

WDM53.1.

Besluit.

Men hoort het wel meer: "Tekens zijn geen werkelijkheden, maar zij duiden werkelijkheden aan". Voor de zoveelste maal: omgangstalig is dit juist; ontologisch is dit nonsens: tekens, wiskundig-logistische of gewoon logische, zijn één soort werkelijkheden (zij staan voor alle mogelijke eraan beantwoordende 'inhouden' of 'applicatieve modellen' (toepassingen)) en de zgn. 'werkelijkheden', die eraan beantwoorden, zijn - op haar wijze - 'werkelijk'. Meer niet.

Bibliogr. steekpr.:

-- P.A. Schilpp, Hrsg., Ernst Cassirer, Stuttgart, 1949 (met o.m. *S.K. Langer, Cassirers Philosophie der Sprache und des Mythus*, in: o.c., 263/280); *G. Durand, L'imagination symbolique*, Paris, 1964 (bevat interessante beschouwingen omtrent de symbooltheorieën van:

(a) Freud,

G. Dumézil (1898/1986; bekend om zijn godsdiensthistorische werkhypothese inzake de 'drie functies', nl. koningschap, lichaamskracht en voortplantingsvermogen, resp. rijkdom),

Claude Levi-Strauss (1908/2009); bekend om zijn structurele antropologie),-- de 'herleidende tekenhermeneutiekers' (tekenduiders),

(b) Ernst Cassirer (1874/1945; bekend om zijn Filosofie der symbolische vormen (1923-1),

Gaston Bachelard (1884/1962; epistemoloog (wetenschapstheoreticus) van 'dialectische' (WDM 31) signatuur (wezensaard), -- de 'instauratieve teken-hermeneutiekers' (die in het teken meer zien dan aardse, 'empirische' werkelijkheden),--

(c) Paul Ricoeur (1913/2005; 'hermeneutieker' zonder meer) die beide vorige tekenduidingen tracht te verzoenen en, meteen, te overstijgen);--

L.C. Knights/ B. Cottle, ed., Metaphor and Symbol (*Proceedings of the Twelfth Symposion of the Colston Research Society held in the University of Bristol* (March 28th / March 31st, 1960)), London, 1960.

Zesde paralogisme.-- J. Schelling

J. Schelling (WDM 27) - aldus *H. Arvon, La philosophie allemande*, Paris, 1970, 22 - zei, indertijd, als criticus van Hegel (WDM 31), in wie hij een louter 'logisch-levensvreemd' denker meende te moeten aanklagen: "Wat begon in het reine denken kan maar doorgaan binnen dat reine denken zelf en kan nooit verder geraken dan de 'idee' (*opm.:* in Hegeliaanse zin).

Wat ooit tot de werkelijkheid moet doordringen, dat behoort, meteen, vanuit de werkelijkheid te vertrekken". M.a.w.: de tegenstelling 'idee (denken, gedachte)/ werkelijkheid' wordt, hiermee, in omgangstalige of, althans, niet-ontologische termen verwoord.

WDM53.2.

Het is te duidelijk: gedachten (ideeën, -- al of niet Platonisch geduid (WDM

41)) zijn één type 'werkelijkheden' en wat de positieve denker Schelling 'werkelijkheid' heet, is slechts zijn, zeer eigenzinnige duiding van de klassiek-traditionele term 'zijn'. Weliswaar nuanceert (mildert) Schelling zijn stellingname, o.m. meer door aan een Hegel en anderen, die analoge denkstijlen vertegenwoordigen, te verwijten dat hun gedachten slechts 'mogelijkheden' zijn (WDM 47), d.i. ontologisch gesproken één type werkelijkheden.

De paralogismen i.v.m. de categorieën (basisbegrippen) 'mogelijk/ onmogelijk', --

Men onderscheidt, klassiek, twee submodaliteiten, nl. 'inwendige mogelijkheid' en 'uitwendige mogelijkheid'.

1. Heet 'innerlijk' (inwendig) mogelijk, al wat mogelijk geacht wordt op grond van het zuivere eigen wezen (WDM 28: forma) van iets, terwijl 'uitwendig' mogelijk is al wat mogelijk geacht wordt o.g.v. gegevens (toedrachten), gesitueerd buiten de eigen wezensvorm.

2. *Appl. modellen.*

(A). -- "Voor zover ik die jonge vrouw ken, is het wel degelijk mogelijk ('niet uitgesloten' is de verzachtende uitdrukking) dat, wanneer zij vernemen zal dat haar intieme vriendin, eindelijk (!), de 'ware Jakob' (in de omgangstaal, in sommige streken: de ideale partner) gevonden heeft, zeer afgunstig zal reageren".

Wie zo spreekt, houdt, allereerst, rekening met de eigen wezensaard ('forma') van die jonge vrouw. Die wezensvorm, haar eigen, is gevoelig voor 'successen' van haar intiemen, met wie zij zich, in zeker zin, altijd een beetje 'meet' (vergelijkings-complex).

Niet dat dit het integrale (algehele) wezensoordeel uitmaakt, terzake! Wel integendeel. Haar eigen 'forma' of wezen komt maar bloot n.a.v. een buiten haar 'wezen' gesitueerde gebeurtenis. M.a.w.: de innerlijke mogelijkheid vooronderstelt (hier althans) de uitwendige mogelijkheid. Slechts wanneer haar intieme vriendin op de echte verloofde valt, komt haar vergelijkingscomplex bloot (WDM 44: fenomeen, d.i. wat zich direct toont). Zodat het onderscheid tussen innerlijke en uiterlijke mogelijkheid zeer betrekkelijk is. In de grond zijn alle zijnden deelidentisch (WDM 3;6) en in een betrekkingennetwerk gevat.

WDM54

(B) "Een rond vierkant is onmogelijk (= noodzakelijk 'niet-mogelijk')".

a. Men kan wel - tegelijk - én de deelidee 'rond' en de deelidee 'vierkant(ig)' denken.

b. maar men kan ze, meetkundig, niet als ineen gevoegd (één enkele meetkundige 'forma', wezensvorm, toedracht, wezen(heid) uitmakend (WDM 28)) denken. Zoiets is 'ondenkbaar', 'onmogelijk' (= noodzakelijk niet bestaande), want absurd, ongerijmd.

Opm.-- De ontologisch zuiver gedachte idee 'werkelijkheid' omvat wel de idee 'absurd' (ongerijmd e.d., termen), als tegenmodel van al wat zinnig (WDM 30) is. De zijnsidee omvat, als radicaal onzinnig, het contradictorische tegenmodel.

Opm.: Aangezien de idee (begrip) het wezen ('forma') van alle applicatieve modellen uitmaakt, is het, meteen, onmogelijk dat men ooit op een op het bord getekend of hoe dan ook uitgevoerd idee 'rond vierkant' stoot. Zoiets is ook ondenkbaar, tenzij als ondenkbaar of ongerijmd.

1.2.4. "Twee plus twee is vier (34/65)

Twee plus twee is, noodzakelijk, vier en niet anders dan vier".

a -- Men kan wel tegelijk 'tweemaal twee' en 'niet-vier' denken, als deelideeën op zich, zoals hierboven.

b.-- Doch 'tweemaal twee' als even groot, 'gelijk', aan 'niet-vier' denken is onmogelijk (absurd, onzinnig, ondenkbaar). Tenzij als absurd. d.i. als tegenmodel van het enig zinnige 'vier'. De zijnsidee omvat ook het absurde, maar als absurd.

In Paleopythagoreïsche termen (WDM 13): zowel het rond vierkant als tweemaal twee als niet-vier zijn niet-ineenvoegbaar (vormen geen getal(vorm)harmonie. Zij bestaan niet ineengevoegd, maar wel uiteen).

Besluit.

a. In beide laatste gevallen gaat het om innerlijke (on)mogelijkheid: de wezens-vorm (idee) zelf omvat de (on)mogelijkheid.

b. Let wel op: radicaal onmogelijke dingen, zoals beide laatste voorbeelden, zijn 'radicaal onwerkelijk', 'niets' (in de absolute zin),-- ofschoon de idee ervan - als radicaal onwerkelijk' of 'niets' - wel 'werkelijk', want denkbaar als 'zijn(de)' is.

De idee 'waarschijnlijk'.

Deze is een submodaliteit van 'mogelijk'.

WDM55

Appl. model.

"Het is mogelijk dat 'naakte Cicciolina' (bijnaam van de Italiaanse pornovedette, lid van de Radicale Partij, sinds midden juni 1987 volksvertegenwoordigster verkozen Ilona Staller, -- die, terloops gezegd, beweert, voor de tv, dat zij Katholiek is; - hoewel niet steeds de zondagmis bijwonend, toch wekelijks biechtend), om reden van haar naaktvoorstelling, te Viareggio, in de nabijheid van Pisa, op 19.06.1987, een proces oploopt "wegens aanslag op de openbare zeden".

De mogelijkheid heeft haar 'reden' (WDM 8) zowel in de persoon van Ilona Staller zelf (innerlijke mogelijkheid: zij is ervan overtuigd dat de 'verboden' op de seks 'hypocrisie' (schijnheiligheid) zijn), als erbuiten (uitwendige mogelijkheid: artikel 528 van het Italiaanse strafwetboek verbiedt 'onzedige vertoningen').

"Het is (zeer, echt, -- weinig, volstrekt niet) waarschijnlijk dat Ilona Staller een proces oploopt".

De 'reden' is o.m. dat een Italiaanse drukkingsgroep "voor de verdediging van de zedelijke waarden" meedeelde dat hij "al het mogelijke" in het werk zal stellen om 'naakte Cicciolina' te beletten, effectief, in het parlement te zetelen.

Daartegenover staat, echter, dat het bewuste optreden te Viareggio een vloed van voorbehouden plaatsen kende (o.m. van de journalisten), zo dat de showorganisatoren naar een zaal moesten zoeken, die gevoelig groter was dan I1 Gabbiano (De Meeuw), waar de porno-vedette regelmatig optrad.

De plaatselijke politici kozen én voor (een Socialistisch gemeenteraadslid) én tegen (Communisten en Kristen-democraten).

Besluit. -- De idee 'waarschijnlijkheid' is zoiets als 'een sterkere graad van mogelijkheid'. Zij heeft, eveneens, haar 'reden' in en buiten het beschouwde object, -- hier de persoonlijkheid van Ilona Staller.

Uitweiding. -- Het bewijs uit het ongerijmde.

Lees eerst opnieuw WDM 30 (oerdilemma); 32.

Appl. model.-- Platon, in *De Staat* 1, haalt zo'n bewijsvoering uit het

ongerijmde (een vorm van indirect bewijs; WDM 34; 43) aan.

"(...). Inzake 'gerechtigheid' (rechtvaardigheid),
-- Wat is gerechtigheid?'
-- 'De waarheid zeggen en uw schulden betalen'.
-- 'Is gerechtigheid niets meer dan dat? En (indien zij niets meer is) zijn daar geen uitzonderingen op?
-- Gesteld dat een vriend, goed bij zijn verstand, zijn wapens bij mij in bewaring geeft, maar ze, later, wanneer hij niet meer bij zijn verstand is, terugvraagt.

WDM56

Is het mijn plicht (*opm.:* een ethische modaliteit) deze wapens terug te bezorgen? Er is toch niemand die zal beweren dat ik altijd verplicht ben de waarheid te spreken, -- b.v. tegenover iemand als die vriend in die toestand.
-- 'Gij hebt gelijk' zei Kefalos.
-- 'Maar, in die veronderstelling' zei ik 'is "de waarheid spreken en uw schulden betalen" niet een juiste definitie van gerechtigheid".

1. Het wezen (forma: WDM 28) van 'gerechtigheid' (= zedelijk goed handelen (WDM 30: ethiek)) wordt vastgelegd in de definitie (wezensbepaling) ervan. Een goede definitie duldt geen uitzonderingen (zoniet is zij slechts een 'regel-met-uitzonderingen', benaderend).

2. De structuur (wezensschema) van het bewijs is wat volgt:
(A) vooropstelling: het oerdilemma;

(B)1. ofwel is de definitie goed ofwel is zij niet goed;

(B)2. te bewijzen: zij is niet goed (de waarheid zeggen en uw schulden betalen is niet zonder meer (= niet altijd) zedelijk goed (gerechtig);

(B)3. bewijs uit het ongerijmde: gesteld die definitie is wel goed (lemma);

(B)4. Deductie (= analyse; WDM 22): uit de juistheid van die definitie volgt (deductief) dat, indien ik de waarheid zeg tot een mens, die niet goed bij zijn verstand is, wanneer hij wapens terugvordert, ik zedelijk goed handel (gerechtig ben),-- wat absurd is, in die zin dat ik medeverantwoordelijk ben voor het met die wapens bedreven wangedrag (wat zedelijk niet goed is);

(B)5. ***besluit:*** uit de definitie volgt minstens één deductie (WDM 2), die strijdig (tegenstrijdig) is met de voorzin (lemma); zo'n definitie is slechts een benadering (regel met uitzonderingen), maar geen echte definitie, die geen uitzonderingen duldt.

Het schema wordt door *W.C. Salmon, Logic, Englewood* Cliffs, N.J., 1953, 30 (reductio ad absurdum) als volgt weergegeven:

(a) stelling (= te bewijzen): s;
(b) tegenmodel: niet-s (tegengestelde stelling),
deductie: ofwel s ofwel s' en niet-s' (contradictie) (ofwel een of ander oordeel (stelling, propositie) o, dat vals is).

Besluit: niet-s is vals; dus s.

Ontologisch besluit.
Het absurde is denkbaar (WDM 25; 54) en dus 'zijn(de); werkelijkheid, maar wel als tegenmodel ervan. Dat is de grondslag van het bewijs uit het ongerijmde.

WDM57

Opmerking.
R. Regvald, Heidegger et le problème du néant, Dordrecht 1987, bespreekt een probleem waaraan wij, hier, wat meer tijd zouden behoren te besteden. Ziehier het wezenlijkste.

(a) De traditionele ontologie heeft over - wat de Latijnen heten - 'nihil' (niets) meer dan een duiding uitgesproken. In het Latijn spreekt zij van 'nihil negativum' (letterlijk: ontkennend niets), 'nihil privativum '(berovend niets).
De grondidee was, steeds, min of meer helder geformuleerd, dat het 'niets' ofwel het absolute niet-zijn(de) vgl. WDM 30 - ofwel het betrekkelijke (relatieve) niet-zijn(de) is.

1. Zo b.v. is al wat kwaad is (het fysische kwaad als b.v. een natuurramp en/ of het Ethische kwaad als b.v. de zonde (het schuldige gedrag; WDM 30 (ethiek); 45 (Nabert))) niet (let op de ontkenning), het goed dat er had behoren te zijn. In gemeenverstandelijke taal: het kwaad is afwezigheid (verzuim) van goed (waarde) en, in die ontkennende, laat ons bijna zeggen: teleurstellende (frustrerende) zin, 'niets' (onder verstaan: inzake goed). Dat is het 'relatieve' niets. Dat dus, rein ontologisch, wel iets is en, soms, zeer drukkend zijn kan.

2. Zo b.v. wanneer iemand in een kamer 'iets' zoekt (en 'niets' vindt), zegt: "In die kamer is niets' (te vinden)". Het is duidelijk dat hier de gewone, niet-ontologische term gebruikt wordt: 'niets van wat ik daar uitgerekend verwachtte! Weerom: de niet beantwoorde verwachting. Meer niet.

Ontologisch is er wel iets, nl. de kamer, met haar gebeurlijke inhouden. Al was het maar de lucht, die men er inademt.

3. De catechismussen zeggen meermaals dat "God alles uit het niets schept". Hier betekent 'niets' 'niets-buiten-God! M.a.w.: God schept alles uit zichzelf en uit niets buiten hemzelf. Meer bedoelt die uitdrukking niet (Hij is, immers, op de wijze van de schepper, het hele 'zijn').

(b) Men kan, echter, ook spreken - schijnbaar in de taal van de traditionele ontologie, maar, in feite - op metaforische (tropologische; WDM 3), overdrachtelijke, wijze.

(i) Men kan b.v. zeggen: "Het verleden (zijnde) is niet meer; het toekomstige (zijnde) is nog niet. -- Het nu (heden) is de nul-grens (het 'niets') tussen beide.-

'Zijn" is die drie dimensies (niet-meer, nog-niet, nulgrens) ineen, of minstens samen".

WDM58

Samengevat: de drie tijdsextases (afmetingen of dimensies van de tijd, -- verleden, heden (nu) toekomst) kunnen, in negatieve termen uitgedrukt worden. Maar meer dan een stijlfiguur is dat, om te beginnen, niet. Wel steekt daar, gebeurlijk een 'negatieve' filosofische stelling achter (weerom: frustratie uitdrukkend).

Bibl. steekpr.: *B. Kuznetzov/ C. Fawcett/ R.S. Cohen, ed., Reason and Being*, Dordrecht, 1986.

(ii) Men kan, echter, ook, met Heidegger e.a., niet zonder reden 'differenti(ali)sten (verschil- of differentiefilosofen) geheten, beweren dat 'das Nichts' (het 'niets', maar dan uitsluitend zoals een Heidegger het opvat) "das ganz andere zum Seienden" (het totaal andere t.o.v. het zijnde) is. Dat 'anders-zijn' is, ditmaal, niet het absolute 'niets' (dat absoluut niets is; WDM 30), zoals de traditionele ontologie het opvatte.

Neen: volgens Heidegger e.a. is er een 'ontologisch oergegeven' (= alles

beheersend feit), nl. dat binnen de 'werkelijkheid' (blijkbaar, ditmaal, in de traditionele zin) - d.i. binnen het 'zijn' zelf - op de ene of andere wijze, een ontkenning werkt, d.i. actief is.

Hierop, nu, dieper ingaan, zou ons van ons huidig opzet doen afwijken. Enkel deze tip: de hele aanvankelijke denktrant van Heidegger draaide rond een soort 'nihilisme' (een de nietigheid van al wat is, benadrukkende filosofie), zo dat b.v. het menselijk 'existeren' (WDM 16; 21), van meet af aan, 'sein zum tode' (een ten dode opgeschreven zijn) is.

Opm.*-- *Bibl. steekpr.: *Fr. Laruelle, Les philosophies de la différence* (*Introduction critique*), Paris, 196,-- 60ss. (*La différence de Heidegger par rapport à l'idéalisme*), 93 ss. (*Hegel et Heidegger*), 121ss. (*Derrida entre Nietzsche et Heidegger*).

Volgens Laruelle zijn er, globaal genomen, vier 'grote' differentisten: Fr. Nietzsche (1844/1900; de geniale, maar …sinds 1889 ongeneeslijk geesteszieke filoloog; WDM 38), M. Heidegger, Gilles Deleuze (1925/1995) en Jacques Derrida (1930/2004; de 'grammatoloog', die overal 'deconstruction' (de afbouw van wat tevoren opgebouwd wordt) benadrukt).

***Opm.*--** Vanuit een andere hoek, voornamelijk de Psychoanalytische (WDM 47), benadrukken denkers het feit dat 'leven' (o.m. de eros (erotiek, seks)), wezenlijk en van meet af aan, getekend is door 'vernietiging', hoofdzakelijk in twee vormen:

WDM59

1. de begeerte om de anderen te doden (minstens te verminken, te kwetsen (aanvalsdrift, agressie),

2. de 'doodsdrift' (Todestrieb, d.i. de begeerte om zichzelf te doden (verminken, kwetsen)).

Bibl. steekpr.: *Ch. Rycroft, Dictionnaire de psychanalyse*, Paris, 1972, 132.

***Opm.*--** *Rob Devos, De tranen van Eros* (*Een introductie tot Georges Bataille*), in: *Streven* 1987 (juli), 933/935, merkt op dat - in de laatste roman van *G. Bataille* (1897/1962), nl. *Les larmes d' Eros* (vert.: *De tranen van Eros*, Nijmegen,1986) - deze Nietzsche-aanhanger (hij las Nietzsche reeds in 1923)

de stelling tracht waar te maken dat eros (erotiek) en thantos (dood) ineen bestaan (WDM 13; 31; 54) en, dus, verwarbaar zijn. Paleopythagoreïsch uitgedrukt: genot en smart (verwarring) vormen een 'harmonia' (zijn ineenvoegbaar).

In schijnontologische termen uitgedrukt: "In de erotiek krijgt dat wat is (het zgn. 'leven') slechts zijn 'zin' (WDM 9) doordat dit 'zijnde' de grens overschrijdt naar wat niet is (de zgn. 'dood'). Weerom komt de frustratie door: het 'leven' (sterk erotisch omgeduid, natuurlijk) is iets ondraaglijks, doordat het op de 'dood' uitgeeft. Volgens Bataille - die een zeer grote aanhang telt onder de intelligentsia (o.m. de intellectuelen) - kan men deze stelling verifiëren o.m. en vooral door de kunst(geschiedenis), vanaf de voorgeschiedenis tot en met de Surrealisten (WDM 49).

Wie de werken van *le marquis de Sade* (1740/1814) schrijver wiens leven en werken gekenmerkt zijn door 'uitspattingen' (seks en agressie), in de stijl van een goed gedeelte van de beruchte Libertijnen) kent, doorziet het feit dat deze nihilist als toonbeeld gold in Bataille's ogen. Onder 'nihilist' verstaan wij, hier, iemand die alle hogere waarden 'ontkent', 'afbouwt' ('deconstruction') 'nietig verklaart', d.i. tot niets herleidt, -- waarbij 'niets' een axiologische betekenis (WDM 29) heeft, nl. men vertrekt van het feit dat zo 'n hogere waarden - men kan ook, met een Gertrud von Le Forth (WDM 50) van 'symbolen' (idealen) spreken - eigenlijk, 'niets' (niet per se geldend) zijn. Maar dat is, ontologisch althans, een paralogisme.

Het eigen 'zijn' (werkelijkheid) van 'waarden' ligt in haar gelden (d.i. het feit dat zij krachtideeën (WDM 21) zijn).

WDM60

b.2.-- *De morele (ethische, zedelijke) modaliteiten.*

1. WDM 39 sprak ons over 'moeten' (plicht), 'mogen' (toelating), -- dit, o.g.v. het feit dat de mens, t.o.v. de werkelijkheid, waartoe hij zelf behoort, tenminste in beginsel (WDM 7), vrijheid bezit.

2. Maar WDM 30 had het over de ethische noodzaak (plicht) 'zijn(de)' 'zijn(de)' te noemen (identiteitsbeginsel). Man kan dit weigeren (vrijheid van fysisch kunnen), maar, in geweten, mag men dit niet weigeren (onvrijheid van mogen). De reden (WDM 8) daarvan is het onschendbaar karakter (= zijnswijze) van 'al wat (zo) is'. Tenminste in beginsel.

G. Jacoby, WDM 41, onderscheidde drie louter logische modaliteiten (noodzakelijk/ niet-noodzakelijk/ noodzakelijk niet). Analoog daaraan kunnen wij een differentiaal (waarover later) van ethische modaliteiten construeren:

verplicht,	niet-verplicht	en	verplicht niet (verboden).

Daarbij wordt, natuurlijk, een belangrijke ethische categorie (grondbegrip) overgeslagen: ideaal (WDM 50v.; 59). Een ideaal lijkt, op het eerste gezicht, niet verplichtend. En toch: het is verplichtend (plicht), voor zover de gunstige omstandigheden (wat de Middeleeuwse denker Johannes van Salisbury (1110/1180) 'hypothesis' (d.i. het geheel der feitelijke omstandigheden of 'situatie) heette, -- terwijl hij het ideaal 'thesis' heette) er de mogelijkheid toe bieden. Waarbij men inziet dat ethische en 'fysische' (alethische) modaliteiten kunnen ineenlopen. - Wel gebeurt het dat men - enerzijds - de plicht als het zedelijke minimum en het ideaal - anderzijds - als het ethische maximum voorstelt.

Opm.-- De idee 'recht' ('onrecht').

A. Brunner, S.J., Die Grundfragen der Philosophie (*Ein systematischer Aufbau*), Freiburg, 1949-3, 271, tracht ons de idee 'recht', zo eenvoudig mogelijk, duidelijk te maken.

"(...) Mét zijn 'zijn' (*opm.:* wezensvorm; WDM 28) heeft de mens de verplichting meegekregen (de zedelijke orde (WDM 51: zinnige orde(ning))) waar te maken.

Maar dit nakomen van die plicht behelst - doordat de mens op zijn omgeving ('die Welt') aangewezen is - meteen, het kunnen beschikken over bepaalde middelen (*opm.:* tot zijn doel of bestemming).

WDM61

Gevolg: met zijn 'zijn' (wezensvorm) is ook de aanspraak meegegeven op het feitelijke beschikken over genoemde middelen. (Maatschappelijk gezien) is, met zijn 'zijn' (wezensvorm), ook de aanspraak meegegeven op het feit dat geen enkel medemens ('niemand') hem/ haar daarin hindert.

Besluit. -- De mens heeft welbepaalde rechten, -- d.i. hij/ zij heeft op bepaalde dingen recht op aanspraak zo dat 'vreemde" (opm.*:* medemenselijke) inmenging uitgesloten is".

Besluit. -- Het onderscheid tussen zgn. 'ethiek' en 'rechtsleer' (maatschappijleer) is het onderscheid tussen het geheel der ethiek en een deel ervan (dat over de rechten handelt). Zodat rechtsleer, in feite, ethiek is: "indien plicht, dan - t.o.v. de medemens - recht;

Appl. model. -- Gegeven: een leerkracht, die als plicht heeft haar leerlingen te vormen (het omvattende begrip voor 'onderwijs'). Voor zover die leerkracht de plicht heeft dit uit te voeren, heeft hij/ zij het recht op alle middelen, daartoe noodzakelijk (of, tot op zekere hoogte, mogelijk). - Zo b.v. de elementaire steun van de ouders wat betreft haar gezag. Ouders, die het gezag van de leerkracht (ook die van andermans kinderen), principieel (b.v. uit anarchistische overwegingen) of in feite (door gebrek aan echt inzicht in de noodzaak van een gezagsvolle sfeer in de klas), ondermijnen (niet steunen), verontrechten de leerkracht maar evenzeer de leerlingen, die, ook, recht op vorming hebben. Dit, doordat ook de leerlingen - huidige of komende - plichten hebben.

Besluit.

1. De hele klasorde(ning) staat of valt met de ethische modaliteit 'plicht'. Iedere 'misarchie' (term van de nihilistisch denkende Nietzsche (WDM 38; 58) voor deze 'minachting') is, in feite, één applicatief model van wat Derrida (WDM 2 58: déconstruction) afbouw heet.

2. Achter de modaliteit 'plicht', echter, staat de onschendbaarheid van 'al wat (zo b.v. plicht/ recht) is' (WDM 30).

Paralogisme of, zelfs, sofisme

Enkele applicatieve modellen van misvatting (paralogisme of, zelfs, sofisme (WDM 31; 36)) inzake ethische modaliteiten.

1.-- *Eerste ethisch paralogisme (sofisme).*

De tegenstelling tussen 'sein' (zijn) en 'sollen' (zullen), d.i. ethische plicht). - Hetzij de zuiver Subjectivistische (WDM 43vv.) opvatting (voor dewelke 'waarde' en, meteen, plicht, gesteund op die waarde (WDM 59: gelden), een rein 'subjectief' product is:

WDM62

De mens 'schept' (sticht) zelf, op eigen kracht 'waarden' (en de eraan ontspringende plichten)) hetzij de neokantiaanse 'waardeleer' (axiologie) (voor dewelke het 'zijn' niet meer de grondslag van de waarden is, maar een soort

vrij zwevende gelding ('Sollen' geheten)),-- beide analoge stellingen inzake waarde en plicht zien niet dat én het subjectieve 'doen gelden' én het objectieve 'gelden' van waarde en de eraan vastzittende ethiek, afgezien van iedere ontologie, werkelijkheid vertegenwoordigen, d.i., strikt ontologisch sprekend, niet-niets, maar iets zijn (WDM 28), met een eigen, onherleidbare wezensvorm, … waardoor zij tot het 'zijn' (en dus tot het object der welbegrepen ontologie) behoren.

Zoals de axioloog Max Scheler (WDM 42vv.; 46: S. Augustinus) het uitdrukt: "Gelden ('Sollen') van een plicht is, altijd al, een aanspreken van een 'zijnde', gericht tot een wezen dat over wil beschikt en inzichten heeft". (Brunner, o.c., 78).

Besluit: 'zijn' (werkelijkheid) en 'gelden' (gebeurlijk als plicht) staan – ontologisch - tot elkander gelijk de hele werkelijkheid en een deel (de geldende werkelijkheid) ervan, of, zoals later te zien, een aspect ervan.

2.a.-- ***Tweede ethisch paralogisme (sofisme).***

De tegenstelling tussen stelling (thesis, positio) en situatie (hypothesis, causa, context),

Opm.-- Zoals zo-even gezegd, is het in hoofdzaak Johannes van Salisbury (WDM 60), die dit tegenstellingspaar doordrukte.

Roland Barthes (1915/1980; taalkundige), in zijn *L'aventure sémiologique*, Paris,1985, 143s., wijst op het retorisch belang (WDM 1;12) - b.v. voor advocaten, politici, redenaars, publiciteitsagenten e.d. - van dit basisonderscheid.

Eigenlijk ontspringt, bij Salisbury, dit onderscheid aan de twee vakken, nl. dialectica (niet zomaar verwarren met WDM 31; 53.1) of abstracte theorie (denk aan Platon's 'dialectiek' (WDM 24), enerzijds, en retorica, anderzijds.

De dialectica, in Salisbury's stijl, houdt zich bezig met de thesis (abstract-universele zijde van de werkelijkheid; WDM 5), terwijl de retorica, weerom in Salisbury's zin, zich met de hypothesis (singulier-concrete zijde van dezelfde werkelijkheid; WDM 5v.) ophoudt. Cfr Barthes, o.c.,115.

WDM63

Applicatief model.

De abstract-algemene theorie stelt b.v. de vraag: “Behoort men te huwen?” (= thesisvraag). Daarop antwoordt men b.v. door te zeggen: “Het is waarde- en zinvol te huwen”.

De concreet-singuliere praxis (= praktische toepassing) luidt dan b.v.: “Behoort Ilona te huwen?” (waarbij de omstandigheden (= context, situatie) een beslissende rol spelen, zoals b.v. het feit dat Ilona geen baarmoeder meer heeft). Daarop antwoordt men b.v.: “Met het oog op gebeurlijke kinderrijkdom is het waarde- en zinloos dat Ilona huwt’.

De synthesis (synthese, samenvatting) van de twee standpunten - thesis (theorie) en hypothesis (praxis) - luidt dan b.v. als volgt: “in beginsel (WDM 7) is het waarde- en zinvol te huwen, maar in feite (versta: praktisch) kan het, althans met het oog op bepaalde intenties (doelstellingen), zinloos en waardeloos zijn te huwen”.

De ontologische formulering kan, terzake, paralogisch (sofismatisch) zijn.

Zo b.v. hoort men wel: “Theorie is onwerkelijk. De praxis, -- dat is werkelijk”. -- Of, met een variante op een spreekwoord: “*La structure propose, l’ histoire dispose*” (Jacques Le Goff, de woordvoerder van de zgn. ‘nieuwe geschiedschrijving’ (‘L’histoire nouvelle’) (1924/2014)), die een toespeling maakt op “De mens wikt, maar God beschikt” (‘structuur’ staat, hier, voor ‘theoretische aanpak’ en ‘geschiedenis’ voor de concreet-singuliere situatie).

Dit koppel ‘thesis/hypothesis’ is vergelijkbaar met b.v. het Freudiaanse ‘Lustbeginsel/ Werkelijkheidsbeginsel’ (WDM 47), dat er, blijkbaar, één toepassing van is:

“De lustgevoelens wikken, maar de werkelijke omstandigheden beschikken”.

Het is duidelijk dat de tegenstelling ‘Ideaal/ Werkelijkheid’ eraan beantwoordt (WDM 47 (Freud) en 50 (ideaal/werkelijkheid)).

Besluit.

In streng ontologische taal: de thesis (theorie) is één type werkelijkheid, terwijl wat men als ‘werkelijkheid’ (hypothesis) daartegenover wil stellen, ook ‘werkelijk’ (niet-niets; WDM 28), -- met eigen wezensvorm, is, maar anders ‘werkelijk’.

Eerste toepassing: De idee ‘ontwerp’ (Entwurf, projet) in de

Existentiële filosofieën.

De mens wordt wezenlijk gezien als 'geworpen' in een situatie, die hij/ zij zelf niet kiest (WDM 16; 21; 58). Maar, met klem, wordt, daartegenover, gesteld dat diezelfde mens 'ontwerp' is. Hierbij betekent 'ontwerp' het feit dat, op minimale wijze (WDM 60: in beginsel vrij) de mens vrij kiezen kan en mag.

WDM64

In dat verband kan men een ontologisch niet te verantwoorden zin horen: "De enkeling (*opm.:* sedert Kierkegaard, die het individu, los uit het massa-christendom, met God confronteerde, benadrukken de existentiëlen de singuliere mens) 'is' niet, maar, om in de eigenlijke zin te spreken, hij/ zij heeft te zijn. M.a.w.: die enkeling is een taak, die hij/ zij zichzelf oplegt". (*J.Wahl, Les philosophies de l'existence*, Paris, 1954,75).

Op zich, in de bedoeling van degenen die zo spreken, ligt er veel waarheid, natuurlijk; maar, streng ontologisch, heerst hierbij misverstand: de enkeling is op de wijze van iemand, die als taak heeft te 'zijn' (d.i. de hem eigen wezensvorm 'waar' te maken).

Opm.-- Dit behelst dat, bij de Existentialisten, de thesis zeer sterk doorweegt, al is het niet in louter theoretische zin, natuurlijk, -- wel integendeel. Te midden van de hypothesis (geworpenheid, - situatie, waarin men, soms, vastzit) sticht men toch, telkens weer, hoopvol, tegen iedere ontmoediging in, een thesis (ontwerp), al is het dan een zeer singuliere, ultra-individuele.

Tweede toepassing. -- De ideeën 'moralpolitik/ realpolitik'.

Wij zagen, WDM 61, dat rechtstheorie slechts één tak van de integrale ethiek is. Of, indien men dit liever hoort, dat micro-ethiek (= individuele ethiek) en macro-ethiek (= maatschappelijke ethiek) twee aspecten van één en dezelfde ethiek zijn.

Bibl. steekpr.: *E. Faul, Der moderne Macchiavellismus*, Köln/Berlin, 1961.-- Dit boek situeert Nicolo Macchiavelli (1469/1527; de bekende politiek geïnteresseerde Humanist) - daarvandaan de naam 'Macchiavellisme' of, in het Duits, 'Realpolitik' - in zijn eeuw. De moraal van een Macchiavelli, die ook in onze huidige verkoopkunde (marketing) diep is doorgedrongen, heet staatsutilisme.

De thesis is: "Is goed (ethisch, d.i. in geweten, verantwoordbaar) al wat de

staat (*opm.:* in de verkoopkunde heet het: de verkopende) nuttig is.

Opm.: in het Latijn heet 'nuttig' 'utilis', -- men zegt ook 'utilitarisme' i.p.v. 'utilisme'. Praktisch kwam, sedert de dagen van Macchiavelli, staatsutilisme neer op de rationele totaalaanpak van:

a. staatsbeleid en

b.1. economie (staatsfinanciën) en

b.2. militaire noodzaak (WDM 47), -- niet zonder een bijzondere nadruk op het noodzakelijke karakter van de militaire (strategische en/of tactische) situatie.

WDM65

Wij zeggen wel 'situatie', d.i. in de taal van Salisbury, hypothesis. -- Doch let op de Duitstalige termen: 'moraalpolitiek' en 'reaalpolitiek' (in vernederlandste vorm).

Alsof een gewetensvolle politiek (de militaire zijde inbegrepen), zoals de middeleeuwse denkers deze, onder Kerkelijke invloed, natuurlijk, ontwierpen ('bellum iustum', moreel verantwoorde, 'rechtvaardige' oorlog: oorlog is maar ethisch verantwoordbaar als noodoplossing en, dan nog, binnen strenge gewetensvolle voorwaarden),-- alsof een 'rechtvaardige' oorlog 'irreëel' (onwerkelijk) was en een Macchiavilistisch opgevatte, in de grond (louter Kerkelijk gezien) immorele - want naar een aantal morele waarden niet omziende - oorlog alleen echt 'werkelijk' d.i. aan de hypothesis, de singulier concrete omstandigheden (situatie, context) aangepast, was.

Weerom: ook de Moralpolitik is een aan de werkelijkheid aangepaste politiek, maar dan een werkelijkheid, die hogere normen (WDM 51: zinnige orde; 60) omvat, terwijl een Realpolitik, om reden van het te bereiken doel ('Het doel wettigt (in schijn) de middelen'), de totale werkelijkheid vermindert met de hogere idealen.

Opm.-- In een analoge 'realistische' zin argumenteert een *J. Kruithof,* (1929/2009) *Ethica*, Antwerpen, 3, 1961/1962, -- o.m. 127. De auteur stelt de Marxistische moraal tegenover de religieuze (zoals hij ze, als Marxist omduidt).

De zgn. 'moreel-metafysisch-religieuze' regel (versta: gedragsregel)

(1) geldt niet voor een individu, maar voor een groep mensen (sic), -- wat een Kierkegaard, als authentisch Christen, zeker zou verwerpen;

(2) verwerpt het uitzonderlijke ('exceptionele'), want is gericht op de middelmaat (wat opgaat voor het o.m. (maar niet alleen) door Kierkegaard aangevallen massa - religieuze type);

(3) verwerpt het nieuwe (d.i. is wezenlijk behoudsgezind, ja, regressief).

Besluit: zo'n ethiek is onwerkelijk, want niet eenzijdig economisch-sociaal en revolutionair. -- Wat wij voor de 'ontologie' van een Kruithof laten, natuurlijk.

Men vergete het niet: Marxisme en Machiavellisme huldigen zeer nauwe banden, zoals *A. Glucksman, Le discours de la guerre*, Paris, 1979, 93s., uiteendoet.

WDM66

1.2.5. De 'intentionele' ontologie (65/69)

De mens, door Heidegger 'Dasein', d.i. 'das Sein in seinem da' (het zijn 'daar-zijn' (= aanwezigheid)), geheten, vertoont twee aspecten, wanneer hij zich met de werkelijkheid bezighoudt.

(1) Zo b.v. gaf M. Scheler ons een objectgerichte kijk te zien (WDM 42: ontmoeting met het 'zijn'): "Het is daar, zonder meer" Zo klonk het besluit.

(2) Maar WDM 43/46 gaf ons de lusvormige (reflectieve) kijk te zien: het subject, dat zich met het 'zijn' op houdt, zelf gesitueerd te midden van datzelfde 'zijn': "Ja, ik besef dat ik besta" (Augustinus).

Maar dit laatste is - op zijn manier - een subject-objectbetrekking.: "Ik (subject, -- reflectief-introspectief) besef (= bewustzijn) dat ik er ben (object)".

Besluit. -- Of het nu om extramentale (zich in de buitenwereld bevindende) of om intramentale (zich in ons innerlijk leven situerende) 'werkelijkheden' gaat, telkens is er een subject-objectbetrekking. Welnu, het is die subject-objectbetrekking die de wezenskern van de intentionele ontologie uitmaakt. -- Wij leggen dit, nu, even historisch uit.

1. Het edele (schone) juk (66/68)

'Kalon zugon' (het mooie juk), vergelijkbaar met een 'xu.zeuxis' (een tweespan), -- ziedaar hoe Platon de verhouding 'subject/ object' (= intentionaliteit) heet.

(a) Pindaros van Kunoskefalai (-518/-438), de beroemde Griekse lierdichter, bestempelt "de alziende zonnestraal" als "de maat", ('metron'), de norm, van onze ogen, terwijl zij aan het zien zijn" (Isthm., 5: 67).

O. Willmann, Gesch. d. Id., 246, zegt, daarbij, wat volgt:"Pindaros loopt, hiermee, vooruit op een gedachte van Platon, die zegt dat het licht zowel het oog de afbeelding (weergave) van de dingen als de dingen zelf hun zichtbaarheid toemeet, -- wat de theoretische duiding is van de (*opm.*: overal verspreide, Archaïsche) leer dat 'similia similibus' (het gelijke door het gelijke; versta: het object d.m.v. het bij hem passende model gekend wordt.

b. – "De (Paleo)pythagoreeërs (WDM 13) leren dat het verstand, voor zover het geschoold is inzake 'getalvormharmonieën' ('mathemata'), het criterium (= maat) van de dingen is. Met name, zoals Filolaos van Kroton (-469/-399; een Pythagoreeër) zei: het verstand vertoont, voor zover het theoretisch inzicht bezit in de wezensaard (WDM 28: forma) of 'natuur' van het heelal, een welbepaalde verwantschap met die 'natuur' van het heelal.

WDM67

Dit, doordat - uiteraard - het gelijke (= origineel) door middel van het gelijke (= model, weergave) gekend wordt (Gr.: "hupo tou homoiou, to homoion")". (Aldus de Sceptieker *Sextos Empeirikos* (= Sextus Empiricus; +190/+150), in zijn *Tegen de Mathèmatikoi*).

Anders - begrijpelijker - uitgedrukt: doordat, in onze geest (verstand/ rede), een 'model' (weergave) van de wezensaard van de dingen, in het heelal (= 'zijn'), op de een of andere wijze, aanwezig is (wat later b.v. het 'kenbeeld' geheten wordt), daardoor kent ons 'theoretisch' verstand die wezensaard.

(c) --"Aan de oude (= overgeleverde) stelling (lemma), nl. dat wat 'gelijk' is, door wat 'gelijk' is, gekend wordt, knoopt *Platon* van Athene (-427/-347), in zijn *Politeia*, zijn leer omtrent de eenheid van 'zijn' en 'kennen' in de ideeën (WDM 28; 34; 51; 53.2) aan.

Zo b.v. is het oog ertoe in staat de zon te kennen, doordat het - in Platonische termen uitgedrukt - onder alle zintuigen, dezelfde wezensvorm als die van de zon - in de hoogste graad - in zich draagt. M.a.w.: zichtbaarheid en gezichtsvermogen_(*opm.:* object en subject) zijn, door de grote Demiourgos (Werkmeester, die in Platon's ogen de heelalorde stichtte), op elkander afgestemd. Zij zijn een tweespan, 'xu.zeuxis', door een edel juk

bijeengehouden. Dat 'edel juk' is, hier, het licht". (*O. Willmann, Gesch. d. Id., I,* 439).

Het kan zijn dat de taal van een Platon ons, Modernen, als aan zijn tijd en cultuur gebonden overkomt. Toch is de onveranderlijk geldige wezenskern, erin uitgedrukt, nog steeds van kracht.

(d) "Aristoteles van Stageira (-384/-322), Platon's leerling, maar die een eigen filosofisch stelsel uitbouwde (de zgn. Peripatetische School), maakt - net als Platon - de stelling dat het 'gelijke' (= origineel) door middel van het 'gelijke' (= model) gekend wordt, tot de zijne. Het kenvermogen sticht een gelijkenis van de toedracht der dingen, in zich, (...), maar dan een gelijkenis van - niet het hele wezen maar van - haar 'eidos' (wezensvorm), de dingen eigen.

Zo is niet de steen in de ziel (*opm.*: subject) maar enkel de vorm (forma) van de steen (*De an.* 3: 8,2).

Of nog: "De gezichtszin neemt wel de kleur in zich op, maar zonder de materie (waarin zij zich situeert). (*De an.* 3: 2,3). (O. Willmann, ibid.,549).-- Bij dergelijke teksten wordt, geleidelijk, duidelijker wat een wezensvorm is.

WDM68

Besluit.

Het edele juk (de eenheid van origineel en model (weergave)) vormt een aloud idee, dat wij bij de grote figuren en strekkingen van de Antiek-Griekse filosofie, telkens weer, maar in varianten, terugvinden.

Dat dit ook voor de ontologie geldt, blijkt uit wat *Fr. Krafft, Geschichte der Naturwissenschaft,* I (*Die Begründung einer Wissenschaft von der Natur* (WDM 12) *durch die Griechen*), Freiburg, 1971,237, terzake zegt. Krafft verwijst naar *Fr. 5* (*H. Diels, Die Fragm.d. Vors.*, I (editie 1922) 152): "Want (het zijn) denken en zijn is hetzelfde". "Geest en 'zijn" horen bij elkander, -- net zoals het oog en de zichtbare dingen.

Naar een oeroude intuïtie komt kennen en vatten van iets - in welke vorm ook - slechts tot stand doordat wat gelijk is, wat gelijk is, kent (...). -- Zo zijn, ook voor Parmenides van Elea (WDM 2), geest en zijn identisch".

2. De intentio (gerichtheid).

Met deze wijsgerige term bevinden wij ons in de volle Middeleeuwen

(800/1450), met de Scholastiek.

P. Foulquié, R.Saint-Jean, Dictionnaire de la langue philosophique, Paris, 1969-2, 376, vat de leer van de Scholastici, inzake 'gerichtheid', samen als volgt.

(a) Er is de cognitieve (kennismatige) 'intentio' of gerichtheid. Zo b.v. wanneer ons bewustzijn gericht staat of wordt op een zintuiglijk gegeven ("Ik zie daar een mens lopen"). Deze gerichtheid heten de Scholastici 'intentio formalis' (gerichtheid in de eigenlijke of 'formele' zin).

Opm.-- Door metonymie (WDM 3) of betekenisoverdracht - hier: van de act der gerichtheid naar het object, waarop die gerichtheid 'gericht' staat - heten de Middeleeuwse denkers ook het object van de 'intentio', 'intentio' (maar dan 'intentio obiectiva' of 'objectaanduidende gerichtheid',). Zo b.v. is 'het lopen van een mens' de intentio van mijn zien (d.i. van mijn bewustzijn voor zover het iets ziet). Kortweg: 'bewustzijnsinhoud'

(b) Er is ook de - ons beter bekende - volitieve wilsmatige) 'intentio', gerichtheid, resp. richting (denk b.v. aan doelgerichtheid).

WDM69

In deze betekenis gebruiken wij, nog steeds, de term 'intentie' (bedoeling); "Zij handelde met goede bedoelingen" is ook uitzegbaar als "Zij handelde met goede intenties".

Besluit.

Wat de Antieken - met Platon - het edele juk heetten, dat heten de Scholastici, blijkbaar meer psychologisch ingesteld, 'intentio'; bewustzijnsgerichtheid).

Door metonymie heten zij ook dat waarop ons bewustzijn gericht staat, 'intentio' (wat geïntendeerd of bedoeld wordt).

Nawerking.

(1) -- ***De Oostenrijkse school.***

H. Arvon, La philosophie allemande, Paris, 1970, 133ss., heeft het over wat hij heet 'de Oostenrijkse School;

(a) Verre voorganger was Bernhardt Bolzano (1781/1848; bekend om zijn wiskundige en logische werken).

(b) *Franz Brentano* (1838/1917), de leider, voerde de term 'intentio' in zijn psychologie in (*psychologie vom empirischen Standpunkt* (1874));

a. Als opdracht van zo'n empirische psychologie ziet Brentano - niet de oorzakelijke (causale) verklaring, maar - de beschrijving van de psychische fenomenen. Onder 'fenomenen' verstond Brentano 'acten'. Zo b.v. de voorstelling van een mens, die aan het lopen is. Horen, voelen, zich herinneren, oordelen, beleven (van vreugde b.v.) zijn 'akten'. Daartegenover stelt hij 'fysische fenomenen', zoals b.v. kleuren, mensen, landschappen die objecten van die akten zijn.

b. Welnu, in Scholastische geest, is iedere act 'intentioneel', d.i. gericht op een gegeven (object).

Bibl. st.: *H. Duijker/ P. Vroon, Codex psychologicus*, Amsterdam/ Brussel, 1981, 16v.

c. Het bewustzijn definieert Brentano wezenlijk 'als' gerichtheid (van het subject) op een object (= intentionaliteit).

Opm.-- Met die idee 'intentionaliteit' beweert Brentano nog niet dat het object ook buiten de innerlijkheid van het subject, extramentaal dus, bestaat. Neen: het is voldoen de dat het 'object' ergens in mijn geest (bewustzijn) aanwezig is. Althans zo denkt de jongere Brentano. (*Opm.*: vergelijk WDM 43: introspectieve methode).

Anderen, zoals b.v. Alexius Meinong (1853/1927), Carl Stumpf (1848/1936) en, vooral, de beroemdste onder hen, Edmund Husserl (1859/1938; WDM 45), hebben de basisideeën van Franz Brentano verder uitgewerkt.

WDM70

(2) -- *De fenomenologische school.*

"De nieuwe filosofie, die door de Oostenrijkse School werd ingezet, zal de naam 'fenomenologie' krijgen. Nadat zij haar hoogtepunt bereikte in de jaren, die onmiddellijk op Wereldoorlog II (1940/1945) volgen, mondt zij, uiteindelijk, uit - als methode - in de existentiële (WDM 16; 21; 63) ontologie en filosofie, die ze willen voortzetten" (H. Arvon, o.c.,133).

(a) -- Als term komt het woord 'fenomenologie' het eerst voor bij Johann

Heinrich Lambert (1728/1777).

(b). *G.Fr.W. Hegel* (WDM 31; 53.1), de dialectisch-Idealist, laat in 1806 zijn *Phänomenologie des Geistes* (een soort cultuurgeschiedenis) verschijnen;

Pater Teilhard de Chardin, S.J. (1881/1955) wil - zo zegt hij - 'fenomenologie' uitwerken, maar, bij hem, is dat in natuurwetenschappelijk-biologische en evolutionaire zin te verstaan.

Om, dus, Husserl's fenomenologie te typeren bestempelen wij ze als intentionele fenomenologie. "Het menselijk bewustzijn - en, breder nog, het menselijk bestaan (WDM 16: existeren) - moet gedefinieerd worden door de intentionaliteit. Hieronder verstaat men de stelling die dit 'bestaan' radicaal identificeert met het gericht zijn op het andere. (...) De mens (...) is gerichtheid op, verwijzing naar het andere, -- de wereld, de anderen (...)". (*A. de Waelhens, Wat is fenomenologie*? in: *Onze Alma Mater* 15 (1961): 1,3).

Besluit.

Zowel het edele juk (het wederzijdse afgestemd zijn van subject en object) als de intentionaliteit (de gerichtheid van het subject op het object) vormen de basis van een intentionele ontologie.

De kern ervan is de zesledigheid der transcendentele begrippen 'zijnde', iets, (wezens)vorm, -- eenheid, waarheid, waarde). (WDM 28v.).

a. De drie eerste werden, hierboven, uitvoeriger behandeld: voor zover - zoals M. Scheler dit kort uiteendeed (WDM 42; ontmoeting met het zijn, -- als zijnde, iets en wezensvorm) - wij ons met die drie begrippen geconfronteerd hebben, was dit reeds intentionele ontologie (want intentio is zich met iets confronteren). De drie volgende transcendentaliën - een, waar, goed (waardevol) - behandelen wij nu kort.

WDM71

1.-- De transcendentele waarheidsleer (epistemologie).

'Waarheid' ('a.letheia'; WDM 38) heeft, in de filosofie, meer dan één betekenis.

(a) Metafysische (ontologische) waarheid is die eigenschap van al wat is (= werkelijkheid), voor zover het, geconfronteerd (= intentio) met een met geest (verstand/ rede) begaafd wezen, ken- en denkbaar, begrijpelijk of 'zinnig' is

(WDM 8; 42; --53.2 /56 (mogelijk)).

Was het 'zijn' (de werkelijkheid) zo dat zij radicaal onbegrijpelijk, onkenbaar en ondenkbaar, was, dan zou, metafysisch, 'waarheid'(= zinnigheid) onbestaande zijn.

Men kan dit, in een niet al te gewenste taal, ook nog anders uitdrukken: was de werkelijkheid volledig 'irrationeel' (in de zin van 'voor iedere geest (verstand/ rede) onbegrijpelijk'), dan zou van 'rationaliteit' van de werkelijkheid geen sprake kunnen zijn. 'Rationaliteit' ('redelijkheid') betekent, in deze context, hetzelfde als 'waarheid'` in de ontologische zin.

Als men wil: de waarheid omtrent alle werkelijkheid is maar ken- en denkbaar, voor zover er in die werkelijkheid 'objectieve waarheid' aanwezig is,-- waarbij 'waarheid' dan betekent 'vatbaarheid voor kennis en denken'.

(b).1. ***Logische waarheid*** (WDM 40)
is die eigenschap van onze kennis, in oordelen uitgedrukt, voor zover deze overeenstemmen met de werkelijkheid, -- "met wat is, zoals het is". Het tegenmodel (tegendeel) is de onwaarheid of valsheid.

(b).2. ***Ethische (morele, zedelijke) waarheid*** (WDM 30; 56; 60/65)
is die eigenschap van ons innerlijk en uitwendig gedrag, voor zover dit in overeenstemming is met onze zedelijke beginselen (principes).-- Men kan dit ook uitdrukken met "zedelijk echt gedrag".

Heideggeriaanse 'aletheiologie'
Zoals *J.A. Aertsen, Wendingen in waarheid* (Anselmus van Canterbury (1033/ 1109), Thomas van Aquino (1224/ 1274), Gianbatista Vico (1668/1744)), in: *Tijdschr. v. Fil.* 49 (1987): 2 (juli, 187/229, zegt, is filosofie, voor Heidegger, aletheiologie (waarheidsleer). "Die Wahrheit ist die Sache des Denkens" (De waarheid (onverborgenheid van het zijn) is de aangelegenheid bij uitstek van het denken). Die Wahrheit bleibt das allererst zu Denkende" (De waarheid blijft dat wat, bij voorrang, het denken moet onder ogen nemen).

WDM72

Bibl. st.: *M. Heidegger, Hegel und die Griechen*, in: *Wegmarken*, Frankfurt a. M., 1967, 272.

Volgens Heidegger heeft de metafysiek (ontologie) - "von Platon bis

Nietzsche" - het wel over de hierboven aangehaalde waarheden gehad, maar "het 'zijn' zelf denken", -- dat heeft zij 'vergeten' (= 'Seinsvergessenheit').

Zoiets, in zijn vage algemeenheid genomen, is, natuurlijk, altijd ergens 'waar'. Maar of Heidegger, met zijn 'nihilistische' waarheidsidee, zoveel verder staat, dat is een andere vraag.

Luister b.v. naar volgende Heideggeruitspraak: "Het 'wezen' van de 'waarheid' is de 'waarheid' van het 'wezen'; Hiermee wil hij zeggen dat het eigenlijke wezen van de zoveel besproken waarheid (in de traditionele zin) te vinden (of, althans, te zoeken) is in het (Heideggeriaans verstaan) 'wezen' (d.i. praktisch, het cultuurhistorisch zich ontwikkelende en op de huidige nihilismecrisis (WDM 59), met al haar 'frustraties' (WDM 58; 59), uitlopende heelal- en mensheidsgebeuren),-- nl. het wezen van de 'echte' (versta: Heideggeriaans begrepen) 'waarheid' of het geleidelijke, op frustrerende ervaringen uitlopende ontwaken van de mensheid.

Opgemerkt zij dat Heidegger, hiermee, wel waarheid vat - en nog geen onbelangrijke -, maar zich vastzet in één welbepaald, door hem overdreven waarheidsidee.

Nietzscheaanse waarheidskritiek.

Ger. Groot, De waarheid is een vals begrip (*Nietzsche volgens anderen en volgens zichzelf*), in: *Streven* 49 (1982): 5 (Febr.), 395/405, wijst op de steeds maar toenemende Nietzscheduidingen, de ene al 'vernuftiger' dan de andere.

"*Met R. Duhamel, Kerngedachten van Friedrich Nietzsche*, Antwerpen/ Amsterdam, 1979, zijn wij (= Groot) van mening dat de betekenis van Nietzsches denken, voor de huidige tijd, vooral moet gezocht worden in zijn kritiek op het traditionele waarheidsbegrip (A.c., 399).

a.-- Duhamel vindt de wezenskern van Nietzsche's denken in volgende uitspraak (liever: vooropstelling of axioma; a.c., 400): de werkelijkheid is "het pure en dus zinloze worden".

De tweede vooropstelling, daaraan, in de grond, gelijk, is: "Het menselijke denken en spreken over het zijn verraadt, want verstart (tot niet-wordend 'zijn') die zinloze wording". Immers - aldus, steeds, Nietzsche - ons denken schept zich een louter ingebeelde, 'illusorische' (= begoochelende) ken- en denkinhoudelijke schijnwereld, -- een product, dat de traditie, dan, voor de 'ware' wereld (het ware 'zijn') houdt.

WDM73

Die kwaal, zich in denkbeeldige werelden te verliezen (zo dat men ze voor de echte werkelijkheid houdt), zit zo diep dat zij de structuren van ons spreken (de taal als vastleggen van wat op zich onvast, want 'zinloos worden; is), de structuren van onze logica (de logica als redeneren over en vanuit vaste toedrachten (die, ondertussen, als 'zinloos wordend', weerom veranderd en, dus, onvast zijn), ja, zelfs de structuren van onze wetenschappen (die het onveranderlijk vaste willen bloot trekken in een op zich wordende en, dus, onvaste werkelijkheid) tot grondslag dient.

In Nietzsche's taal heet zo'n kwaal 'metafysiek' (begrepen als werkelijkheidsvreemd denken).

De uitweg uit die 'vlucht' voor de harde, zinloze werkelijkheid, die de ontologie is, heet Nietzsche 'fröhliche Wissenschaft' (vrolijke wetenschap, d.i. zoiets als "Aangezien het toch allemaal zinloos (frustratie: WDM 59) is, laat er ons dan maar al lachend, er iedere onveranderlijke ernst aan ontnemend, doorheen trekken, -- met de moed van de wanhoop!").

b.(1) *Eerste kritiek.*

Ger. Groot, die zijn bewondering voor Nietzsche niet verbergt, zegt, a.c., 400, woordelijk dat Nietzsche, zoals ieder echt denker, een oorspronkelijk (versta: eigenzinnig) inzicht huldigt "als een plotseling oplichten van de waarheid". Ja, waarachtig: het staat er zo! M.a.w.: Nietzsche huldigt een nieuw, oorspronkelijk waarheidsidee, nl. het nihilistisch, de zinloosheid van alle mogelijke werkelijkheid bloottrekkend waarheidsbegrip. Het spreekt vanzelf dat ditmaal 'waarheid' nu eens niet 'vals' is!

b.(2) *tweede kritiek.*

Zoals, hierboven, Heidegger ("von Platon bis Nietzsche"), zo ook, maar op zijn, eigenzinnige, manier Nietzsche: Platonisme wordt verward met kunische, wereld- en levensvreemde filosofie (WDM 36; 38; -- 51).

Wij verwijzen naar het paralogisme, dat, min of meer duidelijk, in al dergelijke kritieken van het gefixeerde, dat metafysiek eigen zou zijn, aan het werk is: WDM 34 (reeds Parmenides (met Platon's kritiek daarop); 36) leerde ons dat 'wording' wordend 'zijn' is.

WDM74

2.-- De transcendentele waardeleer (axiologie).

Zoals reeds kort aangeduid, WDM 29, is de ontologische 'goedheid' (al wat goed is) hetzelfde als 'vatbaarheid voor waardeschattingen; -- net zoals ontologische 'waarheid' hetzelfde is als 'vatbaarheid voor ware oordelen'.

1. De 'intentio' of benaderingswijze (wijze van zich confronteren) is, nu, volitief, d.i. (zoals WDM 68 leerde) wilsmatig (waarbij 'wil', voluntas zeer breed genomen wordt, nl. als waardezin).

2. Zoals S. Augustinus ons leerde (WDM 45), is onze 'intentio', onze ontmoeting (kennismaking) met de werkelijkheid, drievoudig: gerichtheid op het zijn als zijn (essentie en existentie (WDM 26v.)), op de waarheid als kenbaar en, ook en niet het minst, op de 'goedheid' (het waardeerbare) als object van voelen en wilsbesluiten.

a.-- *Ontologische waarde.*

Net zoals voor de ontologische waarheid ook hier: 'waarde' betekent hier 'al wat, hoe dan ook, waardeschattingen kan uitlokken'. - Zo b.v. is al wat louter 'fantasie' (WDM 49) is, ook 'waarde'. Lees b.v. *Franz Rottensteiner, The Fantasy Book* (*An Illustrated History from Dracula to Tolkien*), New York, 1978: gij zult zien hoe de pure fantastische letterkunde en kunst betekenisvol, d.i. waardeerbaar, is ...voor de mens als gemoed, gevoel, -- besluitvormend wezen. Waardoor? Doordat zelfs het ingebeelde niet-niets (WDM 28), iets, forma (wezensvorm, -- onderscheidbaar van de hele rest), is.

A fortiori (des te meer) is al wat niet-fantastisch, in en rondom ons verwerkelijkte mogelijkheid, is, waardevol, -- hoe dan ook.

Opm.-- Het zinnige (al wat niet-ongerijmd is; WDM 32) is zowel logisch zinnig als axiologisch zinnig. Zeggen wij niet van het leven, voor zover het zijn waarde voor ons verliest, dat het zinloos is?

b.1.-- *Logische waarde.*

Herlees WDM 40: zien wij niet hoe de recentere logistici, de grote ontologische traditiegetrouw (misschien zonder het te beseffen), spreken van 'tweewaardige', 'meerwaardige' logica's? Welke zijn, daar, b.v. de waarden 'waar', resp. het tegenmodel 'onwaar', of: noodzakelijk, niet-noodzakelijk, noodzakelijk niet. De oordeelswaarheid (overeenstemming van onze inzichten met de toedrachten) is één type van (ontologische) waarde. Met betekenis ook voor het gemoed b.v.

WDM75

b.2.-- *Ethische waarde.*

1. De eerste ethische waarde is de ethische waarheid (WDM 30 (ontologische grondslag); 71 (wezensvorm)) voor zover ieder onzer in overeenstemming leeft met de ethische waarden ('principes' drukken waarden uit, -- zijn waardeoordelen), die hij/ zij 'huldigt' (hoogschat), in die mate dwingt hij/ zij, in de eigen ogen (in geweten) en in die van de anderen, eerbied af. Het tegenmodel wekt slechts misprijzen of, althans, medelijden: "De vlag dekt de lading niet"!

2. Er zijn, natuurlijk, behalve de cognitieve of waarheidswaarden, andere ethische waarden: M. Scheler (WDM 42; 62) heeft getracht een soort typologie (typenleer, indeling) erven op te maken:

a. aangename (onwaarde: onaangename; WDM 47: lustbeginsel) dingen, personen, processen, -- zij hebben 'waarde' (hedonistische waarden;

b. al wat gezondheid, biologisch gezien, bevordert, is waardevol (onwaar de ziekte, kwetsuur, in Scheler's terminologie: vitale waarden; m.a.w.: biologische waarden);

c. al wat cultuur van de geest (= verstand/ rede, gemoed, karakter) bevordert, is waardevol: esthetische waarden (schoon, tegenmodel: lelijk), juridische of rechts-waarden (al wat recht sticht, is waardevol; onrecht (b.v. geweld) is onwaarde), epistemologische waarden (vakwetenschappen, wijsbegeerte, theologie, retoriek, -- zij stichten waardevolle situaties; onwaarde: onkunde, dwaling), -- ziedaar, in Scheler's ogen de culturele waarden.

a. *Opm*.-- De verhevenste waarde, althans voor de Katholieke Scheler (op latere leeftijd geraakte hij in een geloofscrisis), is het heilige (vgl. WDM 30: het onschendbare is de verschijningswijze van het heilige, in de striktere zin), -- iets dat met godsdienstfilosofie te maken heeft (in Augustiniaanse zin o.m.). (sacrale waarden).

b. *Opm*.-- Waar juist, in Scheler's zienswijze, situeren zich de ethische waarden? Zij staan buiten, de boven geschetste waardeschaal en toch zijn zij erin aanwezig: zodra de mens een waarde verwezenlijkt (realisering, bewerkstelliging, verwerkelijking) - ordo exsecutionis, de orde van het verwezenlijken, -- zo zegden de Scholastici sticht hij ethische waarde, in de

strikte zin. Elke waarde 'geldt' (Sollen; WDM 61v.), d.i. laat zich, hoe dan ook, voelen: "Gij zult niet doden" b.v. Maar wie die gelding in zijn praxis (WDM 63) 'waar' maakt, d.i. bewerkstelligt, zet de stap van het waarde-voelen naar het waarde-realiseren.

WDM76

Indien men, dus, hetzij b.v. door kernstop hetzij door het voorkomen van abortus (wij oordelen, hiermee, niet over de feitelijk gepleegde afdrijvingen), leven (biologische waarde) niet enkel in 'theorie' huldigt, maar ook praktisch doet gelden, zet de stap van het pure waardevoelen naar de zedelijke praxis.

Bibl. steekpr.: *L. De Raeymaeker, De filosofie van Scheler*, Mechelen, 1934, 46vv. "Es gibt ursprüngliches, intentionales Fühlen".

De hele Scheleriaanse waardeleer staat of valt met deze hoofdstelling: er bestaat een 'oorspronkelijk' (d.i. onherleidbaar tot iets anders en, dus, in een of andere directe ervaring (ontmoeting, 'intentio') gegeven) voelen, -- nl. van waarden.

(a) Waardevoelen is niet hetzelfde als b.v. een gemoedstoestand.

Appl. model.
Ik sta, deze morgen, droefgeestig (teneergedrukt, 'depressief') op. -- Zo'n droefheid heeft maar zin, indien er, op de ene of andere wijze, waarde en het aanvoelen van waarde bestaat. Droefenis is geconfronteerd worden (= intentionaliteit) met onwaarde. M.a.w.: de mogelijkheidsvoorwaarde (WDM 8: voldoende reden) van zo'n gemoedstoestand is o.m. dat er iets verkeerds aan het werk is (onwaarde).

(b) Waardevoelen is, ook, niet hetzelfde als wilsreacties.

Appl. model.
Op de droeve stemming, van deze morgen nl., kan ik op verschillende wijze reageren: ik kan mij ervan overleveren (slechte luim, droeve humeur); ik kan ertegen reageren door b.v. mij te verstrooien.

In die reacties is een waardevoelen aan het werk: er mij aan overleveren is ervan uitgaan dat die droeve stemming ergens 'zin' (waarde) heeft; er mij tegen verzetten, wilskrachtig, betekent dat ik in die droefheid een onwaarde zie en het overwinnen ervan als zinnig en waardevol beschouw.

Weerom: één der noodzakelijke en wellicht voldoende redenen van die reacties is waardevoelen.

(c) Waardevoelen is, eveneens, niet hetzelfde als doelstreving.

Appl. model.

Strevingen, één der basisfenomenen, o.m. door de Psychoanalyse (WDM 47) sterk (en terecht) benadrukt, zijn strekkingen (WDM 21: idée-force) van onze volitieve 'intentio'; zij hebben een bestemming: zo b.v. de streving naar lustgevoel, door Freud verondersteld als het eerste basisgegeven van onze 'diepte' (onbewuste geest). In die zin is de natuurlijke luststreving doelgericht.

WDM77

Indien ik, nu, als Epikoereeër (Epikouros van Samos (-341/-271) huldigde een hedonisme of lustfilosofie), welbewust als hoofddoel van mijn leven zoveel mogelijk lustvolle belevingen door te maken vooropstel, dan is dit doelgerichtheid in de tweede graad (bewust doorzetten van wat het onbewuste reeds als doel aangeeft).

Beide, onbewuste en bewuste doelstreving, hebben maar 'zin', indien men in lustervaringen waarde ziet of minstens vaag voorvoelt.

Besluit.

De vergelijkende methode (waardevoelen vergeleken met gemoedstoestanden, wilsreacties, doelstrevingen) toont dat er, als 'reden' (mogelijkheidsvoorwaarde) van de drie vergeleken volitieve fenomenen, zoiets als waardevoelen aanwezig is.

De term 'goed' ('goederen') betekent dat bepaalde werkelijke toedrachten (b.v. economische goederen) 'waarde' vertegenwoordigen: in een gegeven belichaamd sticht waarde een goed.

Bibl. steekpr.:

Zoals in alle voorgaande gevallen van boeken e.d.m. zo ook hier: er is een massa literatuur; zo o.m.:

-- *L. Lavelle, Traité des valeurs*, I (*Théorie générale de la valeur*), Paris, 1951 (boeiend is o.c., 33/181 : *La valeur dans l'histoire*) ;

-- *P. Schotsmans, De waardeleer als uitweg uit onze beschavingscrisis*, in: *Onze Alma Mater* 1986: 2, 106/120 (waaruit blijkt dat de axiologie in volle bloei is).

'Gott ist tot! (Fr. Nietzsche).

Nietzsche (WDM 72) schreef, het eerst, deze slagzin neer in zijn *Fröhliche Wissenschaft* (Drittes Buch), Nr. 125 (*Der tolle mensch* (De waanzinnige mens)), 1882.

Wij geven, verkort, de tekst weer. -- "Hebt gij niet gehoord van die waanzinnige mens, die, in volle voormiddag, een lantaarn aanstak, de markt op liep en zonder ophouden schreeuwde: 'Ik zoek God! Ik zoek God!

Daar, nu, juist velen van diegenen die niet aan God geloofden bijeen stonden, wekte hij een groot gelach: 'Is God, dan, verloren geraakt?' zei de ene. 'Is hij, net een kind, verloren gelopen?' zei de andere. (...).

WDM78

De waanzinnige mens sprong midden onder hen en doorboorde ze met zijn blikken: 'Waarheen is God?' riep hij. 'Ik wil het u zeggen: wij hebben hem gedood, -- gij en ik! Wij allen zijn zijn moordenaars.

Maar hoe hebben wij zoiets klaargekregen? Hoe gelukten wij erin de zee uit te drinken? (...) Wat juist begingen wij toen wij de aarde van haar zon losmaakten? In welke richting beweegt zij zich nu? In welke richting bewegen wij ons? Misschien weg van alle zonnen? Storten wij niet voortdurend naar beneden? (...) dwalen wij niet als doorheen een eindeloos niets (WDM 58: Heidegger's niets is, hiermee, vergelijkbaar; 72: het pure en, dus, zinloze worden)? (...)

Is het niet kouder geworden? Komt niet, almaar door, de nacht en meer nacht? Moeten niet, in de voormiddag, lantaarns aangestoken worden? (...) God is dood! God blijft dood! En wij hebben Hem gedood! -- Hoe gaan wij ons troosten, -- wij de moordenaars onder de moordenaars? Het heiligste (WDM 75) en het machtigste, dat de wereld, tot nog toe, bezat, -- het is, onder onze messen, doodgebloed. wie wist dit bloed van ons af? Met welk soort water zouden wij ons kunnen reinigen? (...)

Nooit was er een groter daad ook: wie na ons geboren wordt, behoort, om reden van die daad, tot een hogere geschiedenis (WDM 38: Übermenschtijd-vak),-- hoger dan, tot nog toe, alle geschiedenis was.

Hier zweeg de waanzinnige mens. Hij keek, weerom, zijn toehoorders aan:

ook zij zwegen en keken, met bevreemde blik, hem aan.

Tenslotte wierp hij zijn lantaarn op de grond zo dat zij aan stukken vloog en verzwond: 'Ik kom te vroeg' zei hij daarop. 'Ik ben nog niet op het gepaste tijdstip. Dit ongehoorde gebeuren is nog onderweg en op reis: het is nog niet tot de oren van de mensen doorgedrongen. Bliksem en donder hebben tijd nodig; (...) daden hebben tijd nodig' - ook nadat zij gesteld zijn, willen zij, althans, gezien en gehoord worden. Deze daad is - voor hen - nog verder dan de verste sterren: en toch hebben zij ze gesteld.

Men vertelt nog dat de waanzinnige mens, gedurende dezelfde dag, in verscheidene kerken binnendrong om er zijn Requiem aeternam deo ('Geef de eeuwige rust aan God') te zingen. Hij werd buiten geleid. Ondervraagd herhaalde hij steeds maar dit: "Wat zijn die kerken nog tenzij grafkelders en graftomben van God?". -- Tot daar deze parabel.

WDM79

Heidegger's commentaar.

M. Heidegger, Holzwege, Frankfurt a.M., 1950, bespreekt Nietzsche's parabel.

(a) In 1886 voegt *Nietzsche* een vijfde deel toe aan zijn *Fröhliche Wissenschaft,* waarin hij, in *Aphorismus* 343, zegt:"Het grootste nieuwere gebeuren - dat 'God dood is', dat het geloof in de Christelijke God ongeloofwaardig is geworden - begint reeds zijn eerste schaduwen over Europa te werpen".

Daaruit besluit Heidegger dat 'God', in Nietzsche's slagzin, de God van het Christendom bedoelt.

Opm.-- Inderdaad, onder Verlicht-rationele invloed (de Cartesianen en de Libertijnen), is, in de Westerse wereld, een geloofscrisis aan de gang, vooral sinds +/- 1680, -- crisis, waarvan Nietzsche de atheïstische wezensaard doorziet: op de markt stonden 'velen', die in God niet geloofden). WDM 1 wees er reeds op dat theologie een integrerend onderdeel van de filosofie uitmaakt: hier hebben wij het al! De Europese cultuur was, oorspronkelijk, zoals alle culturen, diep religieus. Maar in de XV-de eeuw zet een verval in. Dit is de laïcisering en secularisering.

(b) -- Maar - terecht - Heidegger stelt dat Nietzsche, met die term 'god',

meer bedoelt.

1. Hij bedoelt nl. de bovenzinnelijke wereld der ideeën en idealen en waarden. Hij heeft het, genadeloos, gemunt op

a. het platonisme, met zijn ideeënleer (WDM 50: ideaal) en de zgn. ontotheologica (WDM 37) en op

b. het christendom, vooral voor zover het, sinds de Patristische tijd (33/800; WDM 45), een christelijk platonisme stichtte. Beide cultuurfactoren duidt Nietzsche, niet zonder ze met Kunisme (WDM 73) te verwarren, als levens- en wereldvreemd, ja, als uitgeleefd.

2. "De uitdrukking 'God is dood' betekent: de bovenzinnelijke wereld is zonder werkende kracht; zij straalt geen leven uit. De 'metafysiek' (WDM 73), d.i. (voor Nietzsche) de Westerse filosofie, begrepen als Platonisme, is aan haar einde. Nietzsche ziet zijn eigen filosofie als de tegenbeweging tegen de 'metafysiek', d.i. (in zijn ogen) tegen het Platonisme (o.c., 200). Aldus, letterlijk, Heidegger.

Opm.-- Dit behelst dat 'God is dood' - behalve een theologische, ook - een axiologische draagwijdte heeft:

(i) wij zagen, met Scheler, dat het heilige (WDM 75) de hoogste, ja, in zekere zin, de basiswaarde is (wat Nietzsche bevestigt: "Het heiligste en het machtigste, dat de wereld, tot nog toe, bezat, -- het is, onder onze messen, doodgebloed");

WDM80

(ii) *Nietzsche* zelf, in zijn *Der Wille zur Macht* (1887/1888), schrijft: "Wat betekent 'nihilisme'? -- dat de hogere waarden een ontwaarding ondergaan". Nietzsche ziet nihilisme en 'God is dood' als een gebeuren, in de geesten en de praxis van het Moderne Europa (WDM 58; 59).

Bibl. steekpr.:

-- *D. Arendt, Nihilismus* (*Die Anfäge von Jacobi bis Nietzsche*), Köln,1970 (vrl. o.c., 341/390:

-- *Fr. Nietzsche, Der Wille zur Macht*;

-- *M. Heidegger, Der europäische Nihilismus*, Pfullingen, 1967;

-- Ernst Jünger, Ueber die Linie, in: *Anteile* (*Martin Heidegger zum 60. Geburtstag*), Frankf. a. M., 1950;

-- *J. Goudsblom, Nihilisme en cultuur*, Amsterdam, 1960.

Opm.-- *M. Scheler, Die Stellung des Menschen im Kosmos*, Darmstadt, 1930, 83, noteert een variante van het nihilisme: het demonische. Hij omschrijft het, daar, als "de blinde drang" die de ganse werkelijkheid (zoals hij ze, na zijn geloofscrisis, duidt) doorvaart, -- blind t.o.v. wat? Blind t.o.v. alle geestelijke ideeën en waarden. --

J. Grooten/ G.J. Steenbergen, uitg., Filosofisch lexicon, Antwerpen/ Amsterdam, 1958, 250, definieert 'satanisme' als "de opvatting die de waarden. -g van alle waarden tot de enige 'waarde' verheft".

Opgemerkt zij dat 'Satanisme' - vooral sedert de opkomst, in de zestigerjaren, van het occultisme (de belangstelling voor het buitennatuurlijke (WDM 17)) - ook betekent "zich, op buitennatuurlijke wijze, in dienst van Satan stellen". -- Wat niet zonder meer axiologisch 'Satanisme' behelst.

Het verband tussen theologie en axiologie.

(1) De denkers zijn het daaromtrent onenig: *J. Delesalle, Liberté et valeur*, Louvain, 1950, b.v. verdedigt de stelling dat de mens, ofschoon boven de kosmos (in de materiële zin) uitreikend, toch niet de waarden schept, maar ze uit Gods hand ontvangt, terwijl P. Schotsmans, a.c. (WDM 77), insinueert dat het wegvallen van God, als hoofdfactor van onze huidige cultuur, juist naar een waardenleer doet teruggrijpen, als een soort 'Ersatz' (vervangproduct).

(2)a. Jezus, in *Lukas 18: 1/8* verhaalt een parabel 'De onrechtvaardige rechter en de lastige weduwe', die een schril licht werpt op het verband tussen Godsgeloof en waarden (vooral ethisch gezien).

WDM81

"In een stad was er een rechter, die God niet vreesde en zich aan de mensen niet stoorde. Maar er was, in die stad, ook een weduwe, die hem opzocht en zei: 'Verschaf mij recht (WDM 60) tegenover mijn tegenpartij'.

De rechter ging daar geruime tijd, niet op in. Maar, achteraf, zei hij tot zichzelf: "Ik heb schoon God niet te vrezen en mij aan de mensen niet te storen! Ik zal die weduwe, die mij het leven lastig maakt, maar recht verschaffer Zoniet komt zij mij eindeloos vervelen".

Behalve het feit dat deze parabel aan *Psalm 58* (*57*) - over de onrechtvaardige rechters (machthebbers) - herinnert, legt hij duidelijk verband tussen Godloochening en "zich aan de medemens niet storen".

M.a.w.: de medemens verliest de hoge waarde (gelding), die hij, in het Godsgelooft wel heeft. Het is een illustratie van het Freudiaanse koppel 'lustbeginsel/ werkelijkheidsbeginsel' (WDM 47; 63; 75; -- 58): in een Godloze wereld kan men, indien men het niet uit rechtszin doet, door het onaangename (WDM 75) verplicht zijn de medemens recht te verschaffen! Met atheïsme lijkt een zeker hedonisme, een genotsbetrachting, samen te gaan.

(2)b. *Ludwig Feuerbach* (1804/1872), in zijn *Das Wesen des Christentums* (1841), merkte, reeds, de samenhang tussen (levend) Godsgeloof en hogere waarden op: "De ware atheist is niet degene die God loochent. Het is degene die de attributen (= wezenskenmerken) van de godheid - liefde, wijsheid, gerechtigheid - als niets duidt".

De term 'niets' spreekt duidelijke taal: het 'nihil' (niets), dat die hoge deugden (= ethische eigenschappen), voor de consequente Godloochenaar, uitmaken, insinueert het nihilisme, dat aan zo' n atheïsme eigen is.

Dit wordt in het Atheïstisch Existentialisme (WDM 16) van *J.-P. Sartre* (1905/ 1980) bevestigd. In zijn *L'existentialisme est un humanisme*, Paris, 1946,36, gaat Sartre van 'humanisme' (atheïsme) uit: "Dostojefski (F.M. - (1821/1881; diepreligieus Russisch romanschrijver) had geschreven: 'Indien God niet bestond, dan zou alles toegelaten (WDM 60: niet verplicht) zijn: Ziedaar het vertrekpunt van het (*opm.*: atheïstisch-humanistisch) Existentialisme. Inderdaad: alles is toegelaten, indien God niet bestaat". (J.-P. Sartre, o.c. ibid.). Sartre bedoelt dat alles principieel toegelaten is, natuurlijk.

WDM82

3.-- De transcendentele eenheidsleer (harmologie).

Zoals reeds aangeduid (WDM 28), is de harmologie (WDM 3) of ordetheorie de uiteenzetting van het identitief karakter van de werkelijkheid.

(a) *Metafysische eenheid:*

1. zodra er iets (WDM 28) of 'forma' (wezensvorm) is, is er onderscheidbaarheid (zie ook WDM 33), discrimineerbaarheid, t.o.v. de hele rest (tweedelingsbeginsel). Zoals de Scholastici zegden: "Forma dat esse et distingui" (dankzij de 'wezensvorm' (essentie + existentie) bestaat iets en is het onderscheidbaar).

2. Dit is de reden waardoor een werkelijkheidsleer (ontologie) zich van het hulpwerkwoord 'zijn' kan bedienen. Herlees b.v. WDM 35v. (identiteits-

oordelen). Wij herhalen nog eens kort.

2a. -- Iets (wezensvorm) is slechts totaalidentisch (reflexief, lusvormig vereenzelvigbaar) met zichzelf.

2.b. -- Wel is iets deelidentisch (partieel, gedeeltelijk vereenzelvigbaar) met de hele rest.

Wie met deze twee basisbegrippen (categorieën) 'totaal- en deelidentischt werkt, spreekt een identitieve taal.

3. Dit is de reden waardoor de analogie (deelidentiteit of betrekking) zo centraal staat.

3a.-- Basis is, natuurlijk, de volle of totale identiteit (wat de Antieken 'ousia' (essenties maar dan essentie in de zin van volidentische essentie) of, nog, 'hupostasis' (substantie, -- weerom in de zeer bijzondere zin van volle identiteit) heetten). Maar deze loopt a.h.w. vast in tautologieën (WDM 35v.).

3b.-- De grote massa van de oordelen (wezensinzichten) drukt betrekkingen, deelidentiteiten, m.a.w.: analogieën, uit.

Appl. Model.

Het is doordat Ornella Muti, Ornella Muti is (eerste tautologie) en doordat mooi mooi is (tweede tautologie), dat men kan zeggen: "Ornella Muti is mooi" (deelidentiteit, of analogieoordeel).

Opm. -- De recentere logistiek (WDM 2) kent, behalve de reeds aangeraakte modale (na de tweewaardige) logistiek (WDM 40), ook de betrekkingslogistiek, gesticht op de eerste plaats door C.S.S. Peirce (WDM 8; 22; --14; 27).

Zoals terecht *G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker*, 53/55 (*Relationslogik*), zegt: de mogelijkheidsvoorwaarde van de betrekkingen-logistiek is de deelidentiteitsleer, zoals de ontologie ze uitwerkt.

WDM83

Opm.-- Alle maar dan strikt alle oordelen - of zij predicaten, betrekkingen, klassen of wat ook (logistisch gezien) uitzeggen - zijn ofwel tautologieën ofwel analogie-oordelen.

Appl. model.

(a) “Ornella Muti is een mooie vrouw”- om nu maar bij hetzelfde model te blijven - is het uitzeggen van een predicaat van een onderwerp (subject).

(b) “Ornella Muti is een mooiere vrouw dan de meeste vrouwen” is - logistisch gezien - een betrekkingsoordeel.

Zoiets komt doordat logistici (net als wiskundigen) zich aan de symbolen (reken- en/ of redeneertekens; WDM 2; 52) houden (wat hun goed recht is); dit, terwijl de ontoloog zich aan de wezensvorm (de toedracht), die o.m. maar niet steeds een reken- en/ of redeneerteken is, houdt. Daardoor komt het dat zowel “Ornella Muti is een mooie vrouw” als “Ornella Muti is een mooier vrouw dan de meeste vrouwen” betrekkingsoordelen zijn.

Alleen maar dat, in het eerste geval, ‘Ornella Muti’ zonder ze, onder oogpunt van mooie verschijningswijze, uitdrukkelijk te vergelijken, in betrekking gezien, wordt met ‘mooie vrouw’, terwijl, in het tweede geval, en ‘Ornella Mutil en ‘de meeste vrouwen’ (samen het onderwerp, in de ontologische zin), onder oogpunt van ‘mooie vrouw,’ vergeleken worden, - d.w.z.: in betrekking gezien worden.

Opm. *-- O. Willmann, Abriss der Philosophie*, Wien,1959-5, 394/400. (*Die Kategorieën*), somt de Aristotelische tien categorieën (wijzen van uitzeggen: kat.ègoria) of predikamenten (let op: dit woord in de Antiek-Middeleeuwse zin genomen) op.

(a).-- Ousia, ‘substantie’ (zelfstandigheid, d.i. al wat onderwerp (subject) in een zin is.

(b).—Al wat gezegde (predicaat) is, heten de Scholastici inherenties (al wat als gezegde, inherent is aan een onderwerp).

Basisinherentie is (wat Aristoteles heet) ‘pros ti’ (ook wel:’ schèsis’), betrekking. Aristoteles zegt, zelfs, ergens dat de betrekking “kennend subject - gekend object” (WDM 67) de betrekking bij uitstek is. Zij is wat, sinds S. Augustinus, de Scholastici ‘intentio’ (WDM 68) heten.

De andere inherenties (ook wel ‘accidenten’ geheten) zijn: kwaliteit/ kwantiteit (een Systechie (paar), die in de klassieke ontologie nooit de ene zonder de andere gedacht wordt: kwaliteit is, steeds ergens kwantitatief, --

WDM84

maar ook omgekeerd: kwantiteit is maar de hoegrootheid (kwantificering) van een eigenschap (= kwaliteit)); -- verdere inherentiesystechie : plaats ('waar?')/ tijd(stip) ('wanneer?'), -- die niet zonder verband zijn met 'of-vraag' (WDM 27); inderdaad: of iets bestaat, kan beantwoord worden met te antwoorden 'waar' en 'wanneer' iets zich situeert; -- men kan het ook moderner uitdrukken en spreken van 'tijdruimtelijkheid'; -- volgende systechie: werkdadigheid (actie, activiteit, lijdelijkheid (passiviteit, ondergaan), -- die, in feite, steeds, ergens, samengaan: men is actief t.o.v. iets, dat dan die 'activiteit' ondergaat;

Laatste, door Aristoteles soms opgesomde systechie: 'keisthai', situs (gesitueerd zijn)/ 'echein', habitus (zich houden t.o.v. iets), -- wat, enigszins, herinnert aan het Existentialistische koppel 'geworpenheid/ ontwerp' (WDM 63).

Applicatieve modellen.

(1) *Betrekking.*

Zoals reeds gezegd, komt Aristoteles er meermaals op terug dat kennen (weten) een betrekking is: de 'relata' (enkelvoud: 'relatum', betrekkingsterm) zijn de kennende (= subject) en de kennisinhoud (= object) (WDM 67). In zijn hoofdstuk over de betrekking ('pros ti') komt de kennisbetrekking voor als de voornaamste (alhoewel verre van de enige) toepassing van die categorie (= grondbegrip). Cfr Kat. 7 (zie ook: *Top. 1: 17; 4:4; Metaph. 5:15:3 en 14; De anima 2:2*).

Besluit.

Men zegge dus nooit meer dat Aristoteles de betrekking niet eens, in zijn logische begrippen, heeft vernoemd.

(2).1. *Eigenschap/ maat* (kwaliteit/ kwantiteit).

In zijn Nikomachische ethiek (1:4) stelt Aristoteles dat de deugd (steevaste ethisch goede eigenschap of 'deugdelijkheid') een kwaliteit is, voor zover men, juist in die kwaliteit, maat kent (kwantitatief afmeet). -- Denk aan iemand die de absolute - 'mateloze' - democratie wil (en alles toelaat): zo iemand huldigt een eigenschap (en nog wel een goede), maar overdrijft (vat de juiste, 'deugdelijke' maat niet).

(2).2. *Tijdruimtelijkheid* (wanneer/ waar).

Men kan, hiermee, de naakte situering in tijd en ruimte bedoelen (wat voor iedereen duidelijk is. Maar zoiets kan ook ethisch doorslaggevend ('wezenlijk',

essentieel) zijn: seksuele betrekkingen zijn, op zich, een 'waarde' ('goed'); maar, wanneer zij op een scène, voor een seks en geweldfilm, 'gespeeld' worden, dan zijn zij én op het verkeerde tijdstip en, vooral, op de verkeerde plaats gesitueerd.

WDM85

(2).3. ***Activiteit/ passiviteit.***

Wanneer een kineast het hierboven aangehaald koppel 'filmt' (actief), dan worden beide acterende 'gefilmd'(passief). Wanneer ik een mooie bloem bekijk (actief), dan is zij een bekeken (passief) voorwerp. -- Men ziet het: 'actie/ passie' is een tegen-stellingspaar dat uiterst frequent is.

(2).4. ***Gesitueerd worden/ zich situeren.***

Dit kan plaatselijk en/ of tijdelijk bedoeld zijn: "Aristoteles situeert zich (-384/-322) in de vierde eeuw voor Christus (tijd), eerst aan het Macedonische hof en, later, te Athene (plaats)".

Het kan ook existentieel omgeduid worden (d.i. als belevingsaspecten): "Hij lag daar, neergeveld (situs), ofschoon uitgedost met zijn hele agressieve wapenrusting (habitus)", -- waarbij men ziet dat dit tegenstellingspaar ineenloopt met 'passie/ actie'.

Zuiver modern: "Gesitueerd in een algehele waardencrisis (WDM 79), zag Nietzsche maar één houding als zinvol en verantwoord: integraal nihilisme.

Besluit.

1. De al te lichtzinnig veroordeelde Aristotelische categorieën (predikamenten) dekken (1) de betrekking als centraal stuk en (2) tegenstellingsparen (d.i. betrekkingen tussen tegengestelden) als applicatieve modellen van betrekking. Dit behelst een hele betrekkingslogica, waarvan de hierboven aangehaalde voorbeelden bewijzen dat zij totaal actueel blijft.

2. Wie, zoals Aristoteles -, overigens: in de traditie van de Paleopythagoreeërs en het Platonisme van zijn leermeester betrekkingen ziet, -- overal en altijd, zo iemand ziet, tegelijk, gehelen, totaliteiten. En wel: gestructureerde, want van betrekkingen voorziene totaliteiten. -- Wat een niet minder actueel thema is.

De naam 'eenheidsleer'.

De Antieke Griekse denkers, vanaf Thales (WDM 7;12) en zijn

denkgenoten, spraken, meestal, van het vele (de termen) en het ene (de betrekking): de 'fusis', nature, natuur, verstaan als de veelheid (schijnbaar zonder samenhang) van de 'zijnden', is, in hun mening, een eenheid (d.i. een samenhangend geheel of totaliteit) -- zo b.v. doordat de vele natuurgegevens doorvaren worden door een en dezelfde 'archè' beginsel (principium)., - b.v. het smijdige water (Thales) of het smijdige zonder meer (Anaximandros' 'apeiron') of nog, met Anaximenes (de alom aanwezige, smijdige lucht/ adem).

WDM86

Ofschoon, in dat Archaïsche denkstadium„onbekend met zoiets als 'transcendentele omvang' (WDM 26: "Zijn past op alles"; 27), in de expliciete (uitdrukkelijke) zin, toch zien de eerste Natuurfilosofen reeds de eenheid (gelijkenis/ samenhang) in de veelheid (elementen). -- Zij stichtten, onbewust, de eerste ordeleer.

(b) *Niet-metafysische eenheid.*

1. Wij hadden het, net de Mileziërs, over de transcendentele of 'metafysische' eenheid. -- Maar, onderweg, b.v. in onze uiteenzetting over de categorieën, hebben wij niet-transcendentele modellen van eenheid-in-de-veelheid (orde) aangeraakt: denk b.v. aan de maat in iedere ethisch goede eigenschap, waardoor die, op zich uitstekende eigenschap, gesitueerd wordt, d.i. in haar betrekkingen of eenheid gezien wordt, met de rest.

2. De actuele ideeën 'verzameling', 'stelsel' (systeem): -- 'structuur' (stel betrekkingen, liefst onveranderlijk), zij zijn regelrechte toepassingen (applicatieve modellen) van de metafysische 'eenheid' (= gelijkenis, samenhang, -- analogie). -- Zo b.v. definieert *D. Nauta, Logica en model*, Bussum, 1970, 175vv., als volgt. --

a.-- De structuur is het totaal (geheel) of het gehele netwerk van betrekkingen tussen de elementen (hetzij van een loutere verzameling of, soms onderscheiden, soms niet-onderscheiden, 'klasse' (= stel) hetzij van een systeem. -b.-- De verzameling (stel) is het aantal (steeds in een of ander getal uitdrukbaar) elementen, die in een of andere structuur (netwerk van betrekkingen) tot eenheid gebracht zijn. -- Eenheid, dan, die onderlinge gelijkenis met eenderheid (omwissel-baarheid) der elementen, in kwestie, is

Denk aan alle marbels in de zak van een schooljongen, onderling, voor zover zij marbel zijn, omwisselbaar (eender), behoren zij tot de (eindige) klasse van de marbels in de zak van de jongen.

WDM87

Denk aan het beroemde Antieke voorbeeld.

Eukleides van Alexandreia (= Euclides van Alexandrië (-323/-283), de stichter van de beroemde School van Alexandrië (vakwetenschappen), in zijn *Elementen van meetkunde* (dertien boeken), behandelt, in de boeken 7 tot 9, de Arithmetiek (getalwiskunde). Zoals in de overige boeken, begint Eukleides ook hier, met definities.

a. De eerste luidt: "Eenheid ('monas', daarvandaan 'monade') is datgene volgens hetwelk ieder zijnde 'één' ('enig') geheten wordt". Wat wij, nu, in de verzamelingenleer, 'element' zouden heten.

b. De tweede definitie luidt: "Getal(vorm), ('arithmos' (WDM 13) of 'verzameling') is de 'menigte' ('plethos') - versta: stel - die door de samentelling van de 'eenheden' (monaden) ontstaat".

M.a.w.: 'getal(vorm)' - in de Euklidische wiskunde - is, steevast, verzameling van minstens twee elementen. Voor de Antieke Grieken is dit dermate waar dat zij de eenheid (= element) nooit als 'getal' opvatten, maar, wezenlijk, als 'element' van een verzameling.

Bibl. steekpr.:

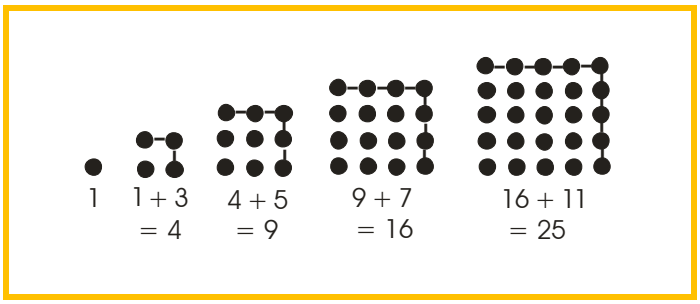
Fr. Krafft, Gesch. d. Naturwissenschaft, I (*Die Begründung einer Wiss. v. d. Natur*), 319.

Opm.-- Duidelijkheidshalve zou men, hier, van 'micro-eenheid' (element) of bestanddeel en van 'macro-eenheid' (verzameling, klasse) behoren te spreken.

c.-- Het stelsel (systeem) is de verzameling, waarvan de elementen niet eender (omwisselbaar) zijn.

Appl. model.

Men ga de Paleopythagoreïsche getalvorm na, zoals de zgn. vierkantsgetallen (kwadraten) door de toenmalige denkers uitgetekend werden. Op zich - -en los van de vorm (hier: in de meetkundige zin) -- zijn de puntjes eender (verzamelingsmatig). Maar binnen de vorm zijn zij volstrekt niet eender (willekeurig verplaatsbaar): zij worden beheerst (WDM 7) door een 'beginsel' nl. het, dankzij juiste ordening (plaatsing), aantonen, aan de leerlingen, hoe een vierkantsgetal 'gegenereerd' verwekt, geconstrueerd wordt.

Bibl. St.: *Nauta, logica en model*, 26.

Appl. model. -- Men bekijke, aandachtig, het biologisch lichaam van b.v. een goudvlieg: elk onderdeel of orgaan

WDM88

(i) is een element van de 'verzameling' onderdelen (organen), die de goudvlieg 'samenstellen' (en, in die zeer beperkte zin, 'eender'),

(ii) is een wezenlijk bestanddeel van de totaliteit ('systeem'), die de goudvlieg, ook, is (in die zin is elk element niet-eender). Dit laatste ziet men aan het feit dat de vleugel b.v. niet de functie (verrichting) of rol - in diezelfde totaliteit - van de pootjes kan vervangen. Zodra een element van een verzameling de rol van een ander element niet kan vervangen, is het niet-omwisselbaar (inzake functie). Dus is die verzameling een systeem (stelsel).

De idee 'gemeenschappelijke eigenschap:

Al wat minstens één eigenschap gemeen(schappelijk) heeft, is 'verzamelbaar'. In het geval van het systeem stricto sensu (in de engere zin, zoals wij het hier bedoelen) is de enige gemeenschappelijke eigenschap der elementen, meestal, het feit dat zij tot een en hetzelfde geheel behoren.

Distributieve en collectieve structuur.

Zodra er betrekking is, is er (minimale) structuur. Doch let op : het (vooral wetenschappelijk) taalgebruik inzake 'structuur' bedoelt, met die term, zeer vaak, de vaste, onveranderlijke ('invariante') betrekkingen. De context beslist.

(1).-- ***Distributieve structuur.***

'Distributief' is, in Nederlands uitgedrukt, verdelend.

Appl. model.

In de wiskunde kan men de uitdrukking 'ax + ay + az' vervangen door 'a (x + y + z)". Dit is een glashelder voorbeeld van distributie (spreiding, verdeling)

van één en hetzelfde element, nl. 'a'. Al wat uit eendere (omwisselbare) elementen bestaat, vertoont die distributieve eigenschap 'eender' welk onderdeel gelijkt op de 'a' uit het wiskundig voorbeeld. Zo kan men, met Husserl (WDM 5), al wat 'rood' is, gespreid (verdeeld) over alle mogelijke 'rode' dingen, voor zover het rood is, onderling omwisselen. Dat 'rood' is algemeen (aan alle gevallen gemeenschappelijk).

(2).-- *Collectieve structuur.*
'Collectief' is 'gezamenlijk' ('solidair').

Appl. model.
Het feit dat alle onderdelen van de goudvlieg samen gezamenlijk, 'collectief', 'solidair', de ene vlieg uitmaken, toont dat zij, hoe verschillend, onderling, ook (dus niet eender), een collectieve structuur vertonen.

WDM89

Opm.-- Natuurlijk kan men, met b.v. D. Nauta, o.c., 175, de idee 'systeem' definiëren als "een verzameling met een structuur". In dat geval is de verzameling van eendere elementen "een systeem met een distributieve structuur". Kwestie van afspraak!

De antiek-Griekse term 'su.stema'.
Men denke niet dat systeemleer (systematologie, systementheorie) zo nieuw is. -- Het woord (niet de idee zoals wij ze hierboven definieerden) 'sum.stema' (letterlijk: 'samen-stel') - nu eens loutere verzameling, dan weer strikt stelsel - werd o.m. als volgt gebruikt.

1.-- *Fysicaal.*
Een zakje edelstenen heet de Antieke Griek 'sustèma'. Het feit dat de edelstenen, bijeen in een zakje, een samenhang vertonen, verrechtvaardigde het woord 'sustèma'.

2.-- *Biologisch.*
Het lichaam van plant, dier, mens was 'sustèma': zo gewaagt Aristoteles van "to holon sustème tou somatos" (het hele systeem van het lichaam).

3.-- *Culturologisch.*
3.a.1.-- Leerstellig 'doctrineel': een wijsgerig geheel van beweringen (stellingen) of, gewoon, een coherente uiteenzetting van ideeën heette men 'sustèma". Nog spreken wij, in die traditie van 'wijsgerig/ wetenschappelijk

systeem'

3.a.2.-- Esthetisch (kunstzinnig: een rijmstrofe, een muzikaal akkoord (WDM 13) heette 'sustèma'.

3.b.1.-- Sociologisch: iedere groep (groepering) van mensen (de menigte (massa),-- de vereniging: gilde, college, liga (= verbond)) was "sustema".

3.b.2.-- Juridisch: een grondwet - de samenvatting en ordening van instellingen - heette 'sustèma'.

Besluit: - Het praktisch en theoretisch taalgebruik van een term als 'sustèma' wijst op een gemeenverstandelijke (WDM 15) systeemleer.

De huidige systeemleer.

Niet zonder bijzondere invloed was - in 1954de stichting van de Society for General Systems Research, door Ludwig von Bertalanffy (1901/1972), Kenneth Boulding (economist-socioloog), Rapoport, -- stichting, die resulteerde uit jaren bewustwording terzake.

Bibl. st.:

-- F.*E. Emery, ed., Systems Thinking* (Selected Readings), Harmondsworth/ Baltimore, 1969-1.

WDM90

-- *P. Delattre, Système, structure, - fonction, evolution* (*Essai d'analyse épistemologigue*), Paris, 1971 ;

-- *D.O. Ellis/ Fr.J. Ludwig, Systems Philosophy*, Englewood Cliffs, N.J., 1962.

Bijzonder inspirerend, ontologisch gesproken, is *Leo Apostel e.a., De eenheid van de cultuur* (*Naar een algemene systementheorie als instrument van de eenheid van ons kennen en handelen*), Meppel, 1972 (de activiteit van de wiskundige, de communicatie, de kunstwerkdadigheid, -- dit alles, door L. Apostel, gesitueerd in een systeemleer).

Opm.-- Volgens *L.v.Bertalanffy, Robots, men and minds* (*Psychology in the Modern World*), New York, 1967, 61, is de vraag naar een algemene systeemleer ontsprongen aan een drievoudige wortel:

(a) von Bertalanffy's aandacht, sinds de dertigerjaren,

(b) de cybernetica of stuurkunde, die in *Norbert Wiener, Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*, New York, 1948-1,1961-2, een hoogtepunt vond,

(c) de organisatienoden in ingewikkelde productieprocessen (waaronder mens - machinesystemen, bewapeningsonderzoek e.d.m.).

Huidige typologie van systemen.

D. Nauta, Logica en mode1,173v., onderscheidt - fundamenteel - drie peilen van systeem.

1.-- *Concrete (d.i. fysicale, biologische, culturologische) systemen.*

Een kristal (fysicaal), een organisme (biologisch), een fabriek (cultureel) zijn 'systemen', maar verschillend inzake peil. Vergelijk met het Antiek-Griekse 'sustèma': de gelijkenis valt op. -- De betrekkingen (structuur) zijn 'concreet': zo b.v. de bindingsenergie in een atoom (fysicaal).

2.—*Conceptuele (d.i. begrippelijke) systemen.*

Voorbeelden: een wiskundige puntenverzameling, een (logisch) getallenstelsel; -- verder: een schema van iets, een atoommodel.

Vergelijk met het leerstellig of kunstzinnig 'sustèma' der Antieke Grieken. -- In deze systemen zijn de betrekkingen 'begripsmatig' (o.c., 175). Zij bestaan "in een theorie, op papier, als abstracties, constructies van de menselijke geest".

3.-- *'Formele' of taalsystemen.*

Voorbeelden: de logistiek (= logische calculus; WDM 2; 52; -- 40; 82), -- b.v. de logistiek der oordelen; -- een programmeertaal voor computers. -- Iedere taal (tekensysteem), waarin:

(i) van de concrete werkelijkheden

(ii)a. een begripsmatige (conceptuele reconstructietheorie)

(ii)b**.** symbolisch (d.i. in een samenhangend tekenstelsel) beschreven wordt, heet men een 'formeel' of 'talig' systeem. —

WDM91

In zo'n systeem zijn de betrekkingen (structuren) 'formele' (of, zoals Nauta omschrijft, 'syntactische') betrekkingen.

Opm.-- De semiotiek (tekentheorie), ontsprongen aan Charles Morris (1901/1970; taalfilosoof), onderscheidt, in een teken, drie aspecten:

(1) de syntaxis (de analyse van de onderlinge betrekkingen der tekens),

(2) de semantiek (WDM 2: toepassing) (de analyse van de betekenende (significatieve) waarde der tekens, nl. hun betrekking tot wat zij aanduiden),

(3) de pragmatiek (de analyse van de bruikbaarheid der tekens, -- hun gebruikswaarde). -- ….

Een louter 'formeel' (talig) systeem maakt, dus, abstractie én van de gebruikswaarde én van de betekenis, om, enkel, de onderlinge relaties na te gaan tussen de tekens.

Besluit.

Een overzicht van de voornaamste niet-metafysische eenheidstypes - denk aan de fysikale, biologische, culturologische, waaronder de 'formele' de abstractste zijn - toont aan dat, achter en in die niet-ontologische eenheidstypes, een transcendentele (alom aanwezige) eenheid (gelijkenis, samenhang) aan het werk is.

Identitieven (analogie), -- concordisten (= assimilisten: gelijkenis, samenhang), differentisten (verschildenkers: verschil, onsamenhangendheid; WDM 58).

Het was te verwachten: de denkers gaan uiteen in degenen, die de analogie (én verschil én gelijkenis; én samenhang én losstaan onderling) benadrukken - de identitieven, -- degenen, die de gelijkenis en de samenhang benadrukken, met wegdenken of onderschatten van het verschil en de onsamenhangendheid - de assimilisten, concordisten, -- degenen, die juist het omgekeerde accent leggen - de differentisten.

Appl. model.

L. Vax, L'empirisme logique (*De Bertrand Russel à Nelson Goodman*), Paris, 1970, 10 s.g leidt ons in.

"Atomisme (*opm.:* één type van differentisme) is tegengesteld aan Monisme (*opm.:* één type van assimilisme).

1. *Het Monisme* stelt dat het heelal een ondeelbare werkelijkheid is. Het Spinozisme (WDM 38) en het Hegelianisme (WDM 31) zijn staaltjes van dit Monisme (…)". (O.c., 10).

WDM92

In de geest van een spotzieke Russell karakteriseert Vax het Monisme als volgt. "Een aanvankelijke zin, zo b.v. 'Ik ben een oom' verwijst, natuurlijk, naar

de aanvullende (complementaire) zin heb een neef of een nicht. Maar ik kan noch neef noch nicht hebben, indien ik niet ook een broer of een zuster en een schoonzuster of schoonbroer had. -- Maar noch mijn broer (zuster) noch ik zouden er zijn, indien wij geen ouders hadden. Zo gaat dat voort. -- Geen enkel wezen, dat deze wereld bevolkt, zou, zonder de andere, bestaan: ieder wezen verwijst naar andere wezens, -- net zoals ieder stukje puzzel andere stukjes puzzel veronderstelt. -- Zo kan geen enkel mens - tenzij dankzij abstractie - zich van de gehele menselijke wereld los denken, -- menselijke wereld, die zich, op zijn beurt, situeert in de wereld van de levende wezens. Ga zo maar door.

Besluit: het afzonderlijke individu is een abstractie. Enkel de totaliteit is 'concreet'.

2. *Het Atomisme* daarentegen, stelt dat het heelal een samenstel is van afzonderlijke individuen, -- net zoals een hoop zand, met zijn afzonderlijke zandkorrels. -- Iedere zandkorrel is een concrete werkelijkheid. Uitgerekend de verzameling ervan, de zandhoop, is een abstractie". Zo 'n Atomisme verdedigde, althans tot op zekere hoogte, Bertrand Russell (een fysicaal Atomisme, in de zin van b.v. Epikouros (WDM 77)).

Opm.-- Wanneer men het gedeeltelijk (en eenzijdig) waardevolle van beide strekkingen inziet, kan men toch niet anders dan besluiten tot de identitieve zienswijze (die, dankzij de idee 'analogie', beide aspecten van de werkelijkheid waardeert).

Appl. model

A. Akoun e.a., La philosophie, Paris, 1972-2, 112s. (Différence), onderscheidt - wat hij heet - het klassieke denken, dat, in en achter alle verschillen (= minimaal verschildenken of differentisme), een grondige gelijkenis (gelijksoortigheid) (= sterk assimilistisch aspect ziet) enerzijds, en, anderzijds, het huidige differentisme dat - zo stelt Akoun het - voor het eerst, een echt wijsgerig statuut (eigen wezensaard) toekende aan het verschil. Dit verschildenken durft te spreken over verschil (zo o.m. over betrekkingen), maar dan zonder gelijkenis (of zonder termen van betrekking).

WDM93

Akoun verwijst naar Ferdinand de Saussure (1857/1913; stichter van de semiologie (= tekenleer; vgl. WDM 91)).

In een taal, die hij ziet als een systeem van tekens, zijn er slechts

verschillen zonder positieve termen. Anders uitgedrukt: ieder woord, iedere woordvorm, is, tot op zekere hoogte, onvergelijkbaar met alle andere.

Kritiek.

Akoun, als differentist, overdrijft de draagwijdte van Saussure's verschildenken.

(a) Het is juist dat hij de nadruk legt op het onderscheid in de taalelementen.

(b) Maar Akoun's interpretatie is, o.m., niet overeen te brengen met de grote rol van de analogie, die de Saussure toekent in de taalvorming: zo zal een Franstalig kind - naar analogie van 'peindre' (schilderen) - spreken van 'viendre' (foutieve analogie voor 'venir' ('il vient' analoog aan 'il peint').

De nadruk op het - als 'onvergelijkbaar' benadrukte - verschil der culturen komt ook voor in de andere menswetenschappen: zo kent Claude Levi-Strauss (1908/2009, Structuralistisch antropoloog) een 'eigen logica' (*opm.:* verstaan als een aantal vooropstellingen met de conclusies eruit) toe aan de Primitieve culturen (en benadrukt het verschil t.o.v. onze, westerse cultuur).

Bibl. st.:

Cl. Lévi-Strauss, Anthropologie structurale, Paris, 1958.

Tweede Structurale verschildenker is de Psychoanalyticus (WDM 47; 58) Jacques Lacan (1901/1981; stichtte, in 1964, de Ecole freudienne de Paris,-- op sterk eigenzinnige basis): ditmaal situeert het verschil (versta: de kloof) zich binnen het menselijk subject (WDM 43) of wezen zelf; als bewuste wezens, nl., menen wij, gemakkelijk, dat wij niet ook door het onbewuste in ons bepaald worden (kloof tussen ik en onbewuste),-- wat zich in de taal van de mensen uit (bewust willen wij iets zeggen, maar, in die bewuste taal, spreekt het andere (de andere, de onbewuste zijde) in ons.

Derde Structurele verschildenker: Louis Althusser (1918/1990; Marxist): de (economische) geschiedenis wordt bepaald - niet door glasheldere gelijkenissen en samenhangen, maar - door tegenstellingen in de structuur zelf.

Verder verwijst Akoun ook naar J. Derrida, G. Deleuze (en, natuurlijk, naar Nietzsche; WDM 58).

WDM94

Kritiek.

Een betrekking zonder minstens twee termen, die, door die betrekking, verbonden worden, is letterlijk een mentaal product (een 'abstractie'): wanneer 'hij' smoorverliefd is en' zij' aan hem kleeft om zijn geld, dan zijn er twee (en wel twee verschillende) termen. Wel kunnen wij die wederzijdse verliefdheid, resp. geldliefde op zich, afgezonderd, denken. Maar dan slechts als afgezonderd. Niet als in volle werkelijkheid aanwezig. Vergelijk dit met WDM 54 (onmogelijke dingen kunnen wij als onmogelijk denken).

Variologische denksystemen.

Hempel, Variabilität und Disziplinierung des Denkens, München/ Basel, 1967, 82/ 104 (*Variologische Denksysteme*), heeft het over die zienswijze, die, i.p.v. zich vast te bijten in het onveranderlijke, - eenzijdig of methodisch - het veranderen in de werkelijkheid benadrukt.

Hij heeft het op de eerste plaats over de dialectiek (WDM 34v.; -- 30v. (harmonie der tegengestelden)). Hij had, even goed, over de wordingsfilosoof Nietzsche (WDM 72) kunnen spreken.

Een variante is het nieuwe (dat anders is dan het vorige (het oude)).

a. In dit verband kan *G. Deleuze, Différence et répétition*, Paris, 1972, aangehaald. "Iets herhalen is zich gedragen, - en wel t.o.v. iets dat enig (uniek) of 'singulier' (uitzonderlijk) is en noch zijn gelijke noch iets gelijkwaadigs bezit". (O.c., 8). De auteur bedoelt, blijkbaar, de scheppende, d.i. iets nieuws stichtende, of creatieve herhaling. In die zin is herhaling iets anders dan het algemene, in zijn onveranderlijke gelijkheid, hernemen, natuurlijk.

b. Ook kan *William James, Introduction à la philosophie* (*Essai sur quelques problèmes de métaphysique*), Paris, 1926, 179/187 (*Le problème de la nouveauté*); 189/232 (*La nouveauté et l'infini*); 233/271 (*La nouveauté et la causalité*), hier, aangehaald worden.

Overigens: W. James is sterk veelheidsdenker: L' un et le multiple (o.c.,139/163) behandelt de spanning tussen pluralisme en monisme (vergelijkbaar met Russel's koppel 'atomisme en monisme'; WDM 91v.).

Besluit:

Een 'intentio' (houding), de mens eigen, is het ordenen, d.i. in het vele (het verschillende) de eenheid onderscheiden en, omgekeerd in het ene (het ongedifferentieerde) de veelheid onderscheiden. Dit komt het best tot zijn recht

in de analogie (identitief denken).

WDM95

Ethisch-politische (= menswetenschappelijke) corollaria.

(a) Een corollarium is, hier, een stelling (zin, oordeel), die, onmiddellijk, uit een voorgaande (hier: het gezond opgevatte differentisme) volgt.

(b) 'Ethisch' hebben wij, WDM 30; -- 56v.: 60vv., als 'al wat met gewetensvol gedrag uitstaan heeft', uitgelegd.
'Politisch' is het Antiek-Griekse woord voor al wat met de maatschappelijke zijde van de ethiek uitstaan heeft (iets, dat wij, onder de naam 'recht' (WDM 60v.), hebben besproken).

"'Menswetenschappen' ('sciences humaines') is een term, die, in het onderwijs (*opm.:* steller heeft het over het Franse onderwijs), opdook, rond 1950, en die gesitueerd was in de afdeling 'Letteren'.

Men heeft vooropgesteld dat de menswetenschappen het veld (= gebied) van wat, tevoren, 'morele en politieke wetenschappen' heette, bestrijken". (*G. Legrand, Vocabulaire Bordas de la philosophie,* Paris, 1972-1,1986-2, 306).

De reine menswetenschappen verschillen, echter, van de aloude ethisch-politische wetenschappen, doordat zij 'waardenvrij' (d.i. buiten iedere ethisch-politische bezorgdheid om), d.i. 'positief' (WDM 19) trachten te zijn (wat niet steeds lukt).

(1) *Corollarium 1.*
J. Ulmann, La pensée éducative contemporaine, Paris, 1982, 101/103 (La non-directivité (Rogers)), zich steunend o.m. op *Freedom to Learn* (1969), zet uiteen hoe voor Carl Rogers (1902/1986), het niet-leidend (non-directive) optreden (niet verwarren met 'niet ingrijpend') één der hoofdbestanddelen is opdat ieder lid van de groep (ontmoetingsgroep) "zichzelf zou kunnen zijn". Dit 'zichzelf zijn' is, blijkbaar, het anders zijn van de andere (die, in dit geval, de cliënt of de leerling(e) is), gezien vanuit de leerkracht ('begunstiger; 'bevestiger')).

Het differentisme - mits gezond (analogisch) opgevat - is, hier, vooropstelling van de Rogersiaanse methode.

(2) *Corollarium 2.*

A.C. Zijderveld, Institutionalisering (*Een studie over het methodologisch dilemma der sociale wetenschappen*), Hilversum/ Antwerpen, 1966, zet uiteen hoe, sinds Emile Durkheim (1858/19174) en Max Weber (1864/1920), de sociologie (één der menswetenschappen) uiteengaat in twee methoden.

WDM96

1. Het eerste object der sociologie is, voor Durkheim, de totaliteit de structuur der maatschappij, waarin het handelende individu, ingebed in de instellingen (institutioneel aspect), zich kan ontplooien. Sociologie dient, dan ook, vooral geen psychologie te zijn.

Dit standpunt, dat de structuur der instellingen benadrukt, werd verder uitgewerkt door de Functionalistische menswetenschappers (de cultureel-anthropologen Bronislaw Malinowski (1884/1941; stichter der sociale antropologie), Alfred R. Radcliffe-Brown (1881/1955; één der stichters van de Structuralistische (WDM 93) antropologie), -- verder de Amerikaanse sociologen Talcott Parsons en Robert Merton).

2. Het eerste object der sociologie is, voor Weber de individuele mens en zijn handelen in sociaal verband (binnen de zgn. structuren). - De instellingen zijn wel vormen (WDM 28: wezensvorm, -- hier maatschappelijk geduid) van handelen in de samenleving, maar zij zijn niet eersterangs, zoals bij Durkheim en de Functionalisten. -- Weber ging, overigens, uit van de Fenomenologie (WDM 44; 70).

Opm.--- Dit, voor de positieve of louter vakwetenschappelijke sociologie. -- Zijderveld, o.c.,15, voegt, daaraan, toe dat een analoge tweeledigheid terug te vinden is in de wijsgerige (en dus axiologisch ingestelde) sociologie:

(a) Arnold Gehlen (1904/1976) stelt dat een individueel mens zijn scheppende en vrije persoonlijkheid, enkel in een omvattende 'structuur' van instituten kan ontplooien (hij is, dan ook tegen (wat hij heet) 'Existentialistisch subjectivisme' (WDM 16; 63));

(b) Karl Marx (1818/1883) - vooral, dan, de jonge en revolutiegezinde Marx - is, daarvan, de tegenpool: de uit de greep der institutionele structuren bevrijde mens is eersterangs; immers, deze structuren vervreemden de mens van zichzelf tot een 'ding', ja, tot een koopwaar (binnen de gevestigde

economische structuren). -- Wat nog niet 'Existentialistisch subjectivisme' hoeft te worden.

Opm.--'Sociologisch organicisme', waarin het geheel voorrang krijgt op de delen, is een andere naam voor het totaliteits- of functionalistisch denken (van Durkheim, -- Gehlen).

Opm.-- De tegenstellingen, hierboven even geschetst, doen zich ook voor in de maatschappelijke ideologieën (WDM 18): er is liberalisme (individualisme, -- Libertarisme) en collectivisme (socialisme, - anarchisme). Met Christelijk solidarisme als identitieve ideologie.

WDM97

2. Harmologie (97/227).

Inleiding 97/104)

(1) Wij weten, nu, a. wat filosofie en b. wat ontologie is. De zin voor totaliteit (eenheid in de veelheid), uitgedrukt in twee termen - 'werkelijkheid' (d.i. al wat wezenlijk is, hoe dan ook) en 'zijn' (d.i. al wat is, resp. zo is, hoe dan ook) - beheerst, immers het logische gedrag.

(2) Vooral de harmologie (d.i. de uitgewerkte eenheidsleer) is, voor het logisch gedrag, wezenlijk. *Josiah Royce* (1855/1916; Idealistisch denker), in zijn *Principles of Logic*, New York, 1912-1 (1961), 9, zegt dat logica een normatieve (voorschriften uitwerkende) vakwetenschap is, maar dat hij, in zijn werkje, alles in het werk zal stellen om aan te tonen dat de traditionele, zgn. 'formele' (d.i. de wezensvorm betreffende) logica een onderdeel is van '*The Science of Order*' (orde(nings)-wetenschap).

Daarom juist stonden wij uitvoeriger stil (WDM 82/96) bij de grondinzichten van iedere orde- en ordeningsleer (de zgn. transcendentele eenheidsleer).

1. Met *R.A. Koch, Die Uraxiome in ihrer Bedeutung für die philosophischen Grunddisziplinen*, in: *Tijdschr.v.Filos.* 31 (1969): 4, 749/766, drukken wij dit - nog eens samenvattend - uit als volgt.

(a) Er is een heelal (*opm.:* totale werkelijkheid) met al zijn delen. Al wat 'zijn(de)' heet, is ofwel een deel van het heelal ofwel dat heelal zelf.

(b) Er geldt een heelal met al zijn delen. Al wat 'zijn(de)' heet, heeft

geldingskracht ('geldt') hetzij als deel van het heelal hetzij als dat heelal zelf.

Opgemerkt zij dat de tweede formulering de axiologische (WDM 74/81) is: geldingsleer is waardeleer.

2. Met de dialectiekers (vanaf Herakleitos van Efesos tot de huidige 'wetenschappelijke' dialectici, zoals Ferdinand Gonseth (1890/1975; wiskundige en dialectisch denker)) kan men spreken van

(a) een heelal, 'totaliteit' geheten, en

(b) zijn 'momenten' (d.i. in een wordingsproces gewikkelde delen).

Iedere dialectiek (WDM 31) is een orde- en ordeningsleer, -- en dit op wezenlijke wijze.

Bibliogr. steekpr.

-- *Descamps, La science de l'ordre* (*Essai d'harmologie*), in : Revue Néoscolastique, 1898, 30ss.,

-- *Franz Schmidt, Ordnungslehre*, München/ Basel, 1956.

WDM98

-- Schmidt, o.c., 11, zegt: "De gehele metafysiek (ontologie) van het Westen - vanaf Platon van Athene (-427/ -347) tot Friedrich Nietzsche (1844/1900) - kan gezien worden als orde of ordeningswetenschap

Bijgevolg: ieder metafysisch systeem komt, dan ook voor als één der vele manieren, waarop men zich orde(ning) kan indenken".

-- *Jean-Pierre Dupuy, Ordres et désordres* (*Enquête sur un nouveau paradigme*), Paris, 1982 (waarin aan de hand van figuren als Francesco Varela, Henri Atlan, René Girard, Cornelius Castoriadis, Heinz von Förster, Ivan Illich, grondinzichten als 'ordenend toeval', 'orde o.g.v. geruis (= wanorde), 'zelfordening' (auto-organisation) ter sprake gebracht worden).

a. *Opm.* -- Volgens de hogervermelde Schmidt was *S. Augustinus* van Tagaste (354/430; grootste Westerse Kerkvader) de eerste, die een welbewuste en aparte orde(nings)leer schreef, getiteld *De ordine* (Over de orde(ning)). De grote heilige was, toen, in 386/387, doopleerling, zich op zijn Christelijk doopsel voorbereidend.

Terloops: in zijn historiologisch (geschiedfilosofisch) werk *De civitate Dei* (Over de Godsstaat) definieert hij als volgt: "Orde is die configuratie (*opm.:*

ineenvoeging van plaatsen, plaatsing, situering), die, aan de - bij vergelijking - identische ('parium') en niet-identische ('dis.parium') gegevens, de hun toekomende plaats aanwijst".

Hierbij liet S. Augustinus zich inspireren door de grote redenaar Cicero (-106/-43), die, zelf, nog in de grote Antieke Paleopythagoreïsch-Platonische traditie stond (WDM 13: meetkundige vorm), waarbij situeren (WDM 85; appl. mod. 87) centraal staat. Doch de termen 'identisch/ niet-identisch' tonen aan dat de analogie (WDM 3) de basis was.

b. *Opm.*-- Toch moet Schmidt verbeterd worden: *Aristoteles*, in zijn *Katègoriai* (Lat.: Liber de praedicamentis (WDM 83/85), d.i. grondbegrippen, zet, eerst, uiteen hoe wij in termen (welomschreven woorden) de zijnden aanduiden; daarna heeft hij het over de tien categorieën;

Tenslotte ontwikkelt hij zijn hypotheorie, d.i. leer over de voornaamste bestanddelen (Platonisch: deelideeën) der categorieën:
(i) tegenstellingspaar,
(ii) opeenvolging/ gelijktijdigheid,
(iii) beweging (= verandering).
wat een harmologie behelst, natuurlijk.

WDM99

Deze blijkt, overduidelijk, in *Aristoteles' Metafysika*, *Boek Delta*, waar de Stagiriet (= Aristoteles) een soort lexicon van harmologische basisideeën uiteenzet: een/ veel, hetzelfde/ niet-hetzelfde, verschil/ gelijkheid/ ongelijkheid, tegengesteld, eerder/ later, kwantiteit/ kwaliteit, betrekking, volledigheid, grens, configuratie, geheel/ deel, enz.

c.- *Opm.*-- Nog veel vroeger dan Aristoteles waren de Antiek-Griekse denkers harmologen. -- Eén enkel tipje dat die sluier opheft:

"Indien iemand ertoe in staat was, alle gedachten (*opm.:* 'verzamelingen) in één en hetzelfde beginsel ('archa' (= archaïsch Grieks); WDM 7) op te lossen (*opm.:* ertoe terug te voeren: 'analusai') en, van dat éne beginsel uitgaande, opnieuw samen te steller ('sun.theinai kai sun.arthmèsasasthai'), dan - zo dunkt mij - is zo iemand de meest wijze (WDM 4), - gelijk aan diegene die alle waarheid als aandeel bezit,-- gelijk, ook, aan diegene die een standpunt inneemt, van waaruit hij God kan kennen en, meteen, alle dingen, zoals God ze ineengevoegd (WDM 13: harmonie) heeft,-- dit, volgens (het model van) het

tegenstellingspaar (‘en tai su.stoichiai’) en de orde(ning) (‘kai taxei’)”. (Aldus de Paleo-pythagoreeër Archutas van Taras (= Archytas van Tarentum; -400/-365).

Ofschoon ouder tijdgenoot van Aristoteles, behoorde Archutas tot de Pythagoreïsche (d.i. oudere) traditie van denken.

d. *Besluit.*

Herlees, nu, WDM 7, en gij hebt de oudste (gekende) orde(nings)idee, nl. de idee ‘beginsel’-- Overigens: Archutas gebruikt de term uitdrukkelijk -.

1. *‘Beginsel’* is, in die oude taal, dat wat iets beheerst (en, dus, dat waarmee men rekening dient te houden, indien men het

(i) juist wil begrijpen en

(ii) juist wil behandelen (m.a.w.: theoretisch en praktisch)). -

Dit is één toepassing van wat Aristotelisch ‘actie’ (activiteit) heet (WDM 85): beheersen is actief, beheerst worden is passief.

Men kan dit, ook, zuiver logisch verwoorden: “indien men het beheersende (principe) kent (en, gebeurlijk, beheerst), dan kent (en, gebeurlijk, beheerst) men het beheerste.

2. *‘Beginsel’,* is, praxeologisch (= handelingstheoretisch), het door iemand die handelend optreedt, gestelde (voorgestelde) doel.

a.-- *Teleologische (finalistische) orde.*

Kard. Désiré Mercier (1851/1926), de grote Neoscholasticus, in zijn *Metaphysique générale* (*Ontologie*), Louvain/ Paris, 1923-7, 536, zegt:

WDM100

a.-- *Teleologische (finalistische) orde.*

Kard. Désiré Mercier (1851/1926), de grote Neoscholasticus, in zijn *Metaphysique générale* (*Ontologie*), Louvain/ Paris, 1923-7, 536, zegt:

“Ordenen is gegevens het ene na het andere nemen en ze plaatsen (= situeren (wdm 98)) volgens eenzelfde eenheidsbeginsel (...). de orde(ning) is de eenheid in de veelheid of, nog, de eenheid in de verscheidenheid’.

Men ziet het algemeenste orde(nings)idee! -- Maar kijk hoe Mercier dit teleologisch (doelkundig) toepast: “De orde is de plaatsing (*opm.:* schikking) zo

dat verschillende gegevens zich, elk, op zijn plaats bevinden en aan hun respectieve (= ieder ander hen eigen) bestemming beantwoorden. Korter: orde is de nauwkeurige schikking der gegevens volgens de betrekkingen die hun doel hun oplegt". (o.c., 539).

Deze functionele zienswijze, inzake ordetheorie, legt de nadruk op de doelgerichtheid.

b.-- *Organische (organismische) orde.*

Wat men heet 'de Duitse historische school' (met namen als F.K. von Savigny (1779/1861; jurist), de stichter ervan, *K.F. Becker* (met zijn *Organismus der Sprache* (1827-10841-2), Jakob Grimm (1785/1863; met zijn broer Wilhelm, de stichter der Germaanse filologie), Leopold von Ranke (1795/1886; de leidende figuur in de Duitse XIX-d' eeuwse geschiedschrijving, e.a.), -- school, die, i.p.v. van het onhistorisch (ontraditioneel) denkende Verlichte Rationalisme, in de geest der Duitse Romantiek, de idee 'leven' (o.m. en vooral als levend organisme) centraal stelde,-- deze school, dus, definieert 'organisch' (nu zegt men ook 'organismisch', WDM 96) als volgt: de verzameling, die het singuliere element beheerst, ja, het stelsel (systeem), dat de afzonderlijke delen en aspecten beheerst, is het doel, dat een 'organische' werkelijkheid definieert, d.i. 'bepaalt' (in haar werkelijkheid beheerst),-- of deze organische werkelijkheid, nu, een rechtssysteem, een volk, een cultuur, een taal, een sprookje, een historische beweging of wat ook zij.

Besluit.

Het 'organische' der Duitse Historische School is één applicatief model van wat Mercier als teleologische orde(ning) opvatte.

Een heldere toepassing, literatologisch (literatuurwetenschappelijk): "De eenheid, ofschoon duidelijk aflijnbaar tegenover de verscheidenheid, is, zonder deze, ondenkbaar, -- dit, zowel op kunstzinnig als op wijsgerig terrein" (*J. Loise, Les secrets de l'analyse et de la synthèse* dans la composition littéraire, Mons, 1880, 3).

WDM101

Of nog: "De eenheid is slechts de volkomen verdichting ('condensation') van verscheidene elementen in een harmonieus geheel". (Ibid. ; overigens: o.c. 11/22, is getiteld "Le principe ' l'unité dans la variété"). —

Op te merken valt dat 'eenheid', hier, wel degelijk en algemeen en

teleologisch (praxeologisch) te verstaan is: een steller van een literair werk (lyrisch, episch, dramatisch, -- didactisch) heeft een doel, waarin hij alle elementen van zijn werk 'condenseert'.

Opm.-- Taxeologie.

Soms hoort men, wel, de naam 'taxeologie' voor ordeleer. Sprak (WDM 99) Archutas niet van het model 'taxis' (schikking of ordening).

Lees er maar de traditionele spraakkunsten (grammatica's) op na : men heeft het over de 'onafhankelijke zin' en de 'afhankelijke zin'. -Het beginsel (dat wat beheerst) is én de schikking der woorden (minstens één onderwerp en één gezegde ('nominale en verbale componente; Chomskyaans) én de schikking der zinnen, resp. volzinnen.

In beide gevallen is er nevenschikking (parataxis) en onderschikking (hypotaxis). Wat direct een toepassing is van de distributieve en collectieve structuren (WDM 88). Samen vormen de para- en de hypotactische structuren het denkgeraamte van de syntaxis (cfr WDM 91).

Opm.-- *Ludwig von Bertalanffy, Robots, Men and Minds* (WDM 90), 53/ 115 (*Toward a New 'Natural Philosophy'*, *The Open System of Science*), zet zich, net als de Duitse Historische (en Romantische) School af tegen het mechanisch model, ontsprongen aan het Verlichte rationalisme. De wereld (versta: het heelal) "as organization" (als georganiseerd, of geordend; o.c.,57) is het nieuwe, vakwetenschappelijke standpunt. Maar het nieuwe is 'organized complexity' (geordende ingewikkeldheid; o.c., 58) op "all levels of reality and science" (met als voorbeelden: het atoom (fysicaal), het levende wezen (biologisch), 'psychosociale massafenomenen', eigen aan onze huidige cultuur (culturologische), de recente technologieën (technologisch; o.c.,58f.)).

Enige uitweg: een algemene systemenleer (o.c., vrl. 61ff.). Op blz. 64 onderscheidt von Bertalanffy zeer duidelijk twee peilen (niveaus) van systeem: het mechanicistische (de cybernetiek) en het 'organismische' (v. Bertalanffy's stijl).

WDM102

Weerom, net in Dupuy's *Ordres et désordres* (WDM 98), dat vakwetenschappelijk opgevatte orde(nings)begrip.

Het is dermate actueel dat la Radio romande Espace 2 (Zwitserland) de

twee wereldbekende figuren, de semioloog (tekentheoreticus*) Umberto Eco* (1932/2016), steller van de tot nog toe in meer dan twintig talen vertaalde (en, ondertussen, verfilmde) roman *De naam van de roos*, enerzijds, en, anderzijds, de Nobelprijswinnaar *Ilya Prigogine* (1917/2003) met *Isabelle Stengers*, steller van *La Nouvelle Alliance*, Paris, 1977 (een 'nieuw verbond' tussen de mens en de natuur is bedoeld, o.g.v. de recentste natuurwetenschappelijke inzichten), verenigde rond het thema 'toeval en vernieuwing'

Bibl. steekproef:

-- *H. Jans, Orde uit wanorde* (*Ilya Prigogine, Belgisch Nobelprijswinnaar chemie 1977*), in: *Streven* 1978: maart, 527v.

-- *Fr. Boenders, Prigogine en Wildiers over Teilhard de Chardin* (1881/1966; paleontoloog; evolutionair denker), in: *Streven* 49 (1982): 10 (Juli), 930/941, schrijft o.m.:

Ilya Prigogine: "(...) Onze tijd wordt, inderdaad, gekenmerkt - en dat zal nog duidelijker blijken op het einde van deze eeuw - door een zoeken naar eenheid in de verscheidenheid. Eén onder degenen die het best de noodzaak inzag van dat zoeken naar eenheid, die verder reikt dan het domein van de wetenschap, was juist Teilhard: hij zag, in het concept (= begrip) van 'de tijd' (het begrip 'evolutie'), het element dat die eenheid zou mogelijk maken. Dankzij, nl., tijd en evolutie kunnen dingen, die, op het eerste gezicht, erg verschillend lijken, worden samengevoegd". (A.c., 930).

Onze psyché en het ordenen.

1. *R. Declerck, Dr. Olga Quadens*, "*Zo moet je kunnen werken*", in: *Eos* (Techn. voor de mens), 12 (1984: Nov.), 119, zet uiteen dat menselijk bewustzijn en slaap (vooral dan sommige, erg op waaktoestanden gelijkende slaapfasen (remslaap)) samengaan. "(...) Er is een bepaalde verhouding tussen de hogere en de lagere rem-frequenties (*opm.:* rem = Rapid Eyes Movement).

Deze verhouding moet bekeken worden als een verhouding van orde tot geruis. ('noise', WDM 98). Dit wijst erop dat onze hersenen een zelf organiserend systeem vormen, dat orde schept vanuit het geruis. Deze verhouding is eigen aan de menselijke soort. Ons brein is een zichzelf organiserend systeem, dat orde schept in de chaos van onze waarnemingen. Dit gebeurt, vooral, 's nachts, tijdens de remslaap.

WDM103

Eén belangrijke vaststelling van ons experiment is de sterke toename van remactiviteiten bij onze proefpersoon Ulf Merbold, tijdens de eerste twee

slaapperioden van zijn verblijf in de ruimte, -- bij een toestand van zero-zwaartekracht dus". (Aldus O. Quadens in het interview; a.c.,119).

Wat verder zegt Dr. O. Quadens: "Biochemici zien de werking van de hersenen te veel als een biochemisch geheel. -- Wij zien de hersenen, weliswaar, als een biochemische structuur, waarbinnen informatie circuleert. Maar er is veel meer: de waarnemingen, die de mens overdag opdoet, worden, tijdens de remslaap in dit geraamte gerangschikt en geordend" (Ibid.).

Vermelden wij dat Dr. Olga Quadens vaak met astronauten, in de voorbereidingsfase, heeft samengewerkt. -- Dit geeft een grondig verschillend beeld omtrent de dromen b.v., gezien vanuit Freudiaanse droomverklaringen. Of vanuit de droomanalysen (paranormaal).

2. *Liesbet Van Doorne, Schizofrenie kan in vele gevallen genezen worden*, in: *De Nieuwe Gids* (Gent) van 07.12. 1984.

N.a.v. een studiedag, te Kortenberg, gehouden onder binnen- en buitenlandse deskundigen, werd:

(1) vastgesteld dat schizofrenie (gespleten persoonlijkheid) -- iemand die b.v. denkt dat hij Napoleon is, is daarvan een heel klein voorbeeldje -- in haar diagnose en behandeling, nog te veel afhangt van onbekende factoren,

(2) werd, verder, als omschrijving, opgevat "de ziekte, waarbij men zich van de werkelijkheid afzondert". "Het is een psychose (opm.: de zielsziekte, onderscheiden én van de gewone neurose ("zenuwziekte") en van de psychopathie), die ontstaat, doordat men, in de wanorde van zijn leven, orde wil scheppen. Men kan niet meer meedraaien met de orde van het leven waarin men zit, en men past zich een eigen orde aan.

Wellicht verklaart dit het feit dat schizofrenie, veelal, bij jongeren vanaf zestien jaar voorkomt: dan juist worden heel wat eisen gesteld aan de persoon. Men moet relaties opbouwen, een loopbaan aanduiden. De relatie met het vertrouwde gezin gaat veranderen. Dit alles geeft aanleiding tot verwarring en spanningen.

De ziekte veruitwendigt zich (...) doordat de jongere zich gaat isoleren en, b.v., op school helemaal niet meer meekan. -- Of: wie reeds aan het werk is, kan daar niet meer inspelen op de eisen, die gesteld worden.

WDM104

In de poging om orde te scheppen in het eigen leven - dat, dus, niet meer aansluit bij de orde van het leven er rond - wordt het denken gestoord en komt men in een psychose terecht.

Uitingen van schizofrenie zijn waanvoorstellingen ("Ik word bestraald als de radio speelt"), hallucinaties ("Men hoort stemmen"; WDM 49) en stress (*opm.:* overlastheidsgevoel).

Men verliest het contact met de omgeving. Het gevoelsleven geraakt afgestompt. Er is initiatiefverlies. Men trekt zich terug in een eigen 'binnenwereld'. Daarvan zijn mutisme (niet spreken) en een afwijkende lichaamsmotoriek (d.i. ofwel een totaal ontbreken van beweging ofwel een overdreven en veelvuldig herhalen van een bepaalde beweging) het gevolg".

Ziedaar een uittreksel uit het bewuste artikeltje. Het bewijst dat wij, met onze harmologie, veel meer aansnijden dan één basiskapitteltje van logica. Ordenen is een vitaal of existentieel (WDM 16;63 (de schizofreen 'ontwerpt' een eigen orde, niet (helemaal) in overeenstemming met de orde, waarin hij/ zij 'geworpen' is) 85 (de schizofreen/ schizofrene 'situeert zich' zo dat het eigen 'gesitueerd zijn' niet (helemaal) tot zijn recht komt)).

2.1. Harmologie: de vergelijkende (comparatieve) methode.

Friedrich Max Müller (1823/1900; godsdienstwetenschapper), *Address at the International Congress of Orientalists* (14/21.09.1874), in: *Chips,* iv: 343, zei:

"The comparative spirit is the truly scientific spirit of our age, nay of all ages" (De vergelijkende benaderingswijze is de ware wetenschappelijke benaderingswijze van onze tijd, - wat zeg ik? Van alle tijden).

Bibl. steekpr.:

-- *L. Davillé, La comparaison et la méthode comparative* (*en particulier, dans les études historiques*), in : *Revue de synthèse historique* xxvii (1913): 4/33, 217/257 ; ibid. xxviii (1914) : 201/229 ;

-- *H. Pinard de la Boullaye, S.J., L'étude comparée des religions* (*Essai critique*), II (*Ses méthodes*), Paris, 1929-3, 40/87 (*La méthode comparative*);

-- *M. Foucault, Les mots et les choses* (*Une archéologie des sciences humaines*, Paris, 1966, 66ss. (*Descartes' ordeningsleer*);

-- *I. M. Bochenski, O.P., Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*, Utrecht/ Antwerpen, 1961, 149/155 (*De methoden van Mill*);

-- *H. van Praag, Meten en vergelijken*, Hilversum, 1968 (kwantiteit/

kwaliteit; toevoeging, topologische ordening en sequentie; telling, wegen en meten; gradatie, intervalmeting en tijdsmeting).

WDM105

Het grondinzicht: de vergelijkingsdifferentiaal.

(1) Wat de Antieke Grieken 'dia.stèma', intervallum, tussenruimte (interval), heetten, is in zekere zin, het grondschema van alle vergelijken:

erbuiten	ertussen (= erbinnen)	erbuiten
	grens 1	grens 2

In termen van 'schikken' uitgedrukt, is dit een tussenschikking: alle elementen binnen grens 1 en grens 2 hebben een gemeenschappelijke eigenschap, nl. ertussen (erbinnen) gesitueerd (WDM 85) te zijn.

Terloops: dit schema is één van de componenten van de topologische structuur: denk aan een samenhangende bol klei, die men vervormt (hij blijft binnen, tussen, zijn uiterste kneed- en vervormingsgrenzen).

(2) De vergelijkingsdifferentiaal is een toepassing van het intervalschema;

totaalidentisch (algeheel hetzelfde)	gedeeltelijk identisch (partieel hetzelfde) (analoog, deelidentisch) gelijkaardig)	totaal niet-identisch (algeheel anders)
	grens 1	grens 2
alle delen) identisch. universeel)	sommige (minstens een) identisch (particulier)	geen (deel) identisch (nul)

Opm.-- Een differentiaal is, terloops gezegd, een reeks van, 'waarden' die rechts, b.v., positief is en links negatief. Het is duidelijk dat een differentiaal van dat type een identitief (WDM 82) gegeven is.

Een kort historisch overzichtje toont aan dat de tweeledigheid (systechie) 'identisch/ niet-identisch' oeroud is.

(I). -- *Oudheid.*

De Paleopythagoreeërs (-550/-300) werkten met de 'su.stoichia' (tegenstellingspaar) 'tautotès/ heterotès' (identitas (identiteit)/ alteritas (verschil).

Bibl. st.: *O.Willmann, Gesch.d.Id.,* I, 273.

Platon van Athene (-427/-347), -- zijn leerling Aristoteles van Stageira (-384/-322) werkten - in de Paleopythagoreïsche traditie - eveneens met dit tegenstellingspaar.

WDM106.1.

(ii).-- *Scholastiek* (800/1450).

De Middeleeuwse Kerkelijke filosofie zet de Antieke, heidense ideeën inzake 'identiteit / niet-identiteit' voort.

(III).-- *Moderne en hedendaagse filosofie*.

(1) *R. Descartes* (1596/ 1650; stichter van het typisch Moderne denken) was ervan overtuigd dat "de meeste kennis bereikt wordt d.m.v. het vergelijken van minstens twee 'dingen' ('choses') (in zijn *Regulae ad directionem ingenii, xiv*); verder zegt hij nog dat men moet analyseren in termen van identiteit en verschil ('en termes d' identite et de différence'), van maat en orde(ning)". (*M. Foucault, Les mots et les choses*, 66). Tot daar de vertegenwoordiger bij uitstek van het reine rationalisme.

(2) David Hume (1711/1776; topfiguur van het empirische rationalisme), associationistisch denker, waar het over vergelijken gaat, denkt dat het ons mogelijk is 'elementen' (uit de in- of uitwendige ervaring ('empirie')), te associëren (d.i. als verbonden te ervaren), dankzij gelijkenis en belending (= aanpaling; contiguïteit; connexiteit; contact), alsook dankzij de volgorde 'oorzaak/ gevolg'

Ofschoon typisch Frans naar geest (mentaliteit) denkt ook Auguste Comte, (1796/1657; stichter van het vakwetenschappelijk Positivisme) dat - wat hij heet - de feiten, 'elementen' gelijk, geassocieerd worden (// Hume) volgens hun gelijkenis (synchronisch) en hun opeenvolging (diachronisch).

Ook Bertrand Russell (1872/1970; de voorvechter van de mensenrechten)

denkt in dezelfde traditie.

(3) *Edmund Husserl* (1859/1938; stichter der intentionele Fenomenologie) - in zijn *Philosophie der Arithmetik*, Den Haag, 1970 (1891-1) - begint met de ideeën veelheid en eenheid, alsook aantal.

(4) Om nu een vakwetenschapper aan te halen: *Arnout Ceulemans, Over symmetrie*, in: *Onze Alma Mater* 1987: 2, 107/116, vertrekt met Platon's denken aan te halen en zegt dat "de elementen van het begrip 'symmetrie' zijn identiteit en differentie, dat "in een regelmaat, er steeds iets is dat behouden (*opm.*: identisch) blijft, naast iets dat verandert (niet-identisch)". A.c., 108)

Besluit. -- Enkele beroemdheden tonen aan dat het vergelijken steeds actueel was.

WDM106.2.

De universaliën als applicatief model.

In de traditionele logica heten de algemene begrippen (WDM 5) 'universalia' (universaliën). Maar, in een engere zin, betekent die term (wat b.v. Aristoteles aanduidt als) 'katègoroumena' (categoremen, Lat.: praedicabilia, predicabiliën).

Deze zijn niet te verwarren met de categorieën (WDM 83/85), die gezegden, in een zin, zijn. 'quinque voces' (vijf predicabiliën). -- De universaliën, strictiori sensu, zijn:

(1) geslacht (genos; Lat.: genus, -- vergelijkbaar met onze huidige 'universele verzameling' denk aan 'mens');

(2) soort (eidos, Lat.: species, -- vergelijkbaar met onze particuliere of deelverzameling, denk aan 'negerin' (als een soort 'mens'));

(3) soortelijk of specifiek verschil (diafora eidopoios; Lat.: differentia specifica; -- denk aan 'zwarthuidig', als dat verschil t.o.v. 'mens', waardoor een 'negerin' één soort 'mens' uitmaakt. 'Zwarthuidig' is een gemeenschappelijke eigenschap van al wat 'negerin' is, en waardoor 'negerin' zich aftekent t.o.v. het veel algemenere 'mens'.

Opm.-- De twee andere predicabiliën - 'eigenschap' (proprium; karakteristiek) en 'toevalligheid' (accidens; toevallige eigenschap) - zijn, hier van ondergeschikter belang: men denke aan 'zwarthuidig' als 'wezenskarakteristiek' (WDM 28: forma) van 'negerin', terwijl 'mooi en lieftallig' slechts geldt van een of andere individuele 'negerin' (toevallige eigenschap).

Of met een levensnabijer voorbeeld: de hoofdonderwijzer heeft als 'eigenschap' (wezenskarakteristiek, b.v. 'schoolleiding', terwijl het feit dat hij een baard heeft, een 'accidens' (een onwezenlijk kenmerk) is.

Maar, waarvoor het toevallige wel wezenlijk is, dat is voor de idiografie (WDM 5): is 'schoolleiding' wezenlijke kenmerk voor 'hoofdonderwijzer; 'baard dragen' is wezenlijk voor deze (individuele, singuliere) hoofdonderwijzer, hier en nu (het 'hic et nunc').

Besluit. -- Merk op dat het onderscheid tussen de vijf predicabiliën berust op de vergelijkende methode.

(1) De term 'specifiek onderscheid' op zich, reeds, bewijst dat er vergeleken wordt (de universele met de particuliere verzameling).

(2) De termen 'eigenschap' en 'toevallige eigenschap' (als koppel) wijzen op het verschil 'universeel/ individueel'

WDM107

De comparatieve methode, nader omschreven.

a. *R. Descartes,* in zijn *Regulae ad directionem ingenii*, xiv, zegt:

(1) "Indien men de aanschouwing ('intuition') van een afzonderlijke werkelijkheid buiten beschouwing laat,

(2) dan - zo kan men zeggen - bekomt men, door de vergelijking van minstens twee werkelijkheden onderling, alle kennis". (*M. Foucault, Les mots et les choses*, 66).

Daarbij merkt Descartes op dat er vergelijking is d.m.v. orde en vergelijking d.m.v. maat (waarover straks).

b. *L. Devillé, La comparaison*, in : *Revue, xxvii* (1913), 23, zegt :

(1) "In plaats van zich met afzonderlijke gevallen bezig te houden, wanneer het erom gaat fenomenen of objecten te behandelen,

(2) tracht de comparatieve methode verzamelingen ('ensembles') in de kijker te krijgen, (i) hetzij gelijkaardige (ii) hetzij aanvullende".

M.a.w.: zoals in de korte analyse van de predicabiliën bleek, zo ook hier: de idee verzameling' is een 'proprium' (wezenskenmerk) van vergelijken: wie vergelijkt, doet dit binnen verzamelde gegevens.

Typologie (soortbeschrijving) der vergelijking.

Er zijn, natuurlijk soorten vergelijking.

a.-- *De in- en uitwendige vergelijking.*

L. Devine merkt dit op. Een gegeven - b.v. een mier - kan inwendig vergeleken worden: in dat geval analyseert diegene die vergelijkt b.v. de onderdelen van het lichaam van de mier. Maar dezelfde mier kan uitwendig vergeleken worden: dan situeert men haar binnen het mierennest b.v..

Augustiniaanse maatschappijkritiek.

S. Augstinus van Tagaste (354/430; de grootste kerkvader van het Westen) had enorme achting voor het feit dat Rome, als wereldrijk, een soort rechtsorde en 'pax romana' (de Romeinse vrede) gesticht had. Naar zijn kritisch oog van Platonisch christen, die het ideaal (WDM 50v.) scherp van de feitelijke gegevens onderscheidde, deed hem schrijven:

"De orde en de gerechtigheid, die de Romeinse staat stichtte, komen, uiteindelijk, neer op een lachwekkende nabootsing ('karikatuur'), op een ontaarde vorm - onheilspellend van aard - van een natuurlijke en Christelijke (WDM 17) orde". (*Fr. Ferrier, S. Augustin*, in: *D. Huisman, dir., Dict. d. philosophes*, Paris, 1984, 141).

WDM108

Achter het masker van de Romeinse rechtsorde en vrede gaan vormen van onrecht en geweld schuil:

(1) in een uitwendige vergelijking, stelt S. Augustinus vast dat de Romeinse staats(gemeenschap) zwelgt in de oorlogsopbrengsten, resultaat van de imperialistische oorlogen naar buiten;

(2) in een inwendige vergelijking, stelt hij vast dat, binnen het Romeinse rijk, een bezittende klasse steeds meer rijkdommen opstapelt, -- basis van een leventje vol genietingen (een soort Antiek 'Dolce vita').

Beide vergelijkingen gaan, overigens, hand in hand: er is verband tussen het imperialisme en het kapitalisme der Romeinse bezittende klasse. Al wie dergelijke toestanden, als 'geluk' bestempeld, niet aanvaardt, weze als staatsvijand gebrandmerkt:

a. de bezittende klasse moet de oren stoppen voor degenen die de mistoestanden aanklagen, - als voorstanders van het absoluut - vrije eigendomsrecht ("Ius utendi et abutendi", het recht op gebruik en op misbruik);

b. al wie zo'n toestanden niet aanvaardt (en dit luidop zegt), moet, als banneling, onkruid gelijk, uitgeroeid worden en uit de gemeenschap gebannen (De civitate Dei 2/20).

Besluit.

Het Platonisch idealisme (beter: ideeënleer), gekerstend door de Patristiek (Kerkvadersfilosofie), vergelijkt steeds de feiten ('fenomenen' geheten) met de ideeën (wat wij 'idealen' heten). De comparatieven methode is, werkelijk, in het Christelijk Platonisme ingebouwd.

Het Grossiaanse beginsel.

Een tweede applicatief model van in- en uitwendig vergelijken (analyseren) is 'des Grosse'sche Prinzip'. Met name: *E. Grosse*, in zijn *Die Anfänge der Kunst*, Freiburg i. Br., 1894, en, meer nog, in zijn *Die Formen der Familie und die Formen der Wirt(h)schaft*, Fr.i.Br., 1896, verdedigt - op niet-Marxistische wijze - volgend heuristisch beginsel (= werkhypothese, vindingsmodel):

"De economische activiteit (a) is het levenscentrum van ieder cultuurgeheel, (b) is - op de meest diepgaande en onweerstaanbare wijze - de hoofdfactor (antecedent, oorzaak of, minstens, deeloorzaak) van alle andere cultuurfactoren".

Grosse licht, ergens, zijn stelling toe met een beroemd zinnetje van Ludwig Feuerbach (1804/1872; radicaal-links Hegeliaan).

Jakob Moleschott (1822/1893; mechanicistisch materialist), *Lehre der Nahrungsmittel für das Volk* (1850), wordt, na lezing door Feuerbach, in zijn Natuurwetenschappen en revolutie (1850), samengevat:

WDM109

"Indien gij het volk wilt verbeteren, geef het dan beter eten, i.p.v. uit te varen tegen de zonde: 'der Mensch ist was er isst' (de mens is wat hij eet)". (*H. Arvon, La phil. allemande*,188). Grosse duidt dit als volgt: "Wenn man weiss was ein Volk isst, so weiss man auch was es ist". (Indien men weet wat een volk eet, dan weet men, meteen, wat het is). --

Besluit.

Het is duidelijk dat binnen het systeem (WDM 87vv.) der totale cultuur, inwendig vergeleken (geanalyseerd), de factor ('beginsel'; WDM 7) economie (productie en verbruik van vitale goederen vooral) een hoofdfactor is, die de totale cultuur kan beheersen. Men kan dit nog anders uitdrukken: de cultuur is het 'hypersysteem' (supersysteem), waarvan de economie, als deel, het 'hyposysteem' (subsysteem) is.

Een culturologisch model.

W.Koppers, S.V.D., Die materiell-wirtschaftliche Seite der Kultur-entwicklung, in: *Settimana Internazionale di Etnologia Religiosa* (IVa Sessione (Milano: 17/25. 09. 1925)), Paris,1926, 109, geeft - in de geest van Pater W. Schmidt, S.V.D. (1868/1954; bekend om zijn idee 'oer- of primitief monotheïsme'), die Grosse, in zijn godsdiensthistorisch onderzoek, bijviel - volgend applicatief model.

(a).-- *Inwendige vergelijking*

1. Algemeen zien wij hoe, in het moderne Europa, de rechtspositie van de vrouw een ernstige verandering ondergaat: zo beschikt de vrouw, heden (1925), veelal, over stemrecht, recht op universitaire studies, recht op vrije beroepskeuze (...), -- dingen, die, tientallen jaren terug, voor haar onbestaande waren.

2. "Wie zou, nu, miskennen of, zelfs, loochenen dat de Moderne - met name: de kapitalistische - ontwikkeling der economie, op de eerste plaats, voor die toedracht verantwoordelijk te stellen is?". M.a.w.: vrouw en economie zijn twee hyposystemen, binnen het hypersysteem 'cultuur'. Bij het vergelijken blijkt dat beide subsystemen in onderling verband staan.

(b).-- *Uitwendige vergelijking.*

Vele gegevens wijzen erop dat ooit, in de Archaïsche culturen, het moederrecht (matriarchaat), op wezenlijk gelijke wijze (d.i. o.g.v. welbepaalde economische toestanden) ontstond.

WDM110

Opm.-- Het gaat, hier, over het moederrecht (matriarchaat), d.i. een rechtssysteem, waarin, het gezag, in hoofdzaak, bij de vrouw berust,-- inzonderheid bij de moeder van het gezin en de familie. Dit moet in welbepaalde Archaïsch-vroege beschavingen het geval geweest zijn, waarin de eersterangs rol der vrouw in de economie, meteen, haar eersterangs rol in de hele cultuur fundeerde.

b.-- *De metende vergelijking (het meetmodel).*

L. Davillé, a.c., xxvii (1913), 20, zegt:

"De vergelijking kan hetzij rechtstreeks hetzij onrechtstreeks zijn.

a.-- Men kan, nl., minstens twee gegevens direct (zonder omweg) met elkander confronteren, zonder derde gegeven.

b.-- Moet men, echter, om ze te vergelijken, minstens een derde gegeven

invoeren, dan heeft men met indirecte vergelijking te doen. Dat juist is het geval, telkens wanneer men een gemeenschappelijke maat gebruikt".

Meetkundig applicatief model.

Het door *Eukleides van Alexandreia'* (-323/-283), in zijn *Stoicheia* (Elementen) uiteengezette eerste axioma is één toepassing:

"De gegevens, die met eenzelfde derde gegeven identisch zijn, zijn onderling identisch". Dit niet enkel meetkundig maar ook getalwiskundig geldige axioma kan met lettertekens uit gedrukt warden: "Indien A en B gelijk zijn aan C, dan zijn A en B ook onderling gelijk". (Cfr l. brunschvicg, *les étapes de la philosophie mathématique*, Paris, 1912-1, 1947-3, 88, -- waar over de juiste duiding (ruimtelijk of louter logisch) gediscussieerd wordt).

Besluit:

Men kan C de 'maat' (gemeenschappelijk model) heten van A en B.

R. Descartes (1596/1550), *Regulae* xiv, heeft het over het comparatief karakter van Eukleides' axioma:

"D.m.v. vergelijking vinden wij de figuur (*opm.:* uitwendige vorm van een lichaam), de uitgestrektheid, de beweging en dergelijke meer - m.a.w.: de enkelvoudige naturen - in al de gegevens, waarin zij aanwezig kunnen zijn.

Aan de andere kant: gegeven een afleiding van het type "Iedere A is B; iedere B is C; dus iedere A is C".

Het is duidelijk dat onze geest de gegeven en de gezochte term, nl. A en C, onderling vergelijkt, doch onder het gezichtspunt dat beiden B zijn". (*M. Foucault, Les mots et les choses,* 66).

WDM111

Het én subjectief en objectief karakter van de maat.

H. van Praag, Meten en vergelijken, 7, schrijft:

"Zoals de Franse mathematicus Henri Poincaré (1854/1912) heeft aangetoond, is

(a) De keuze van de maat een subjectief gegeven,
(b) het gebruik van de eenmaal gekozen maat een objectief gegeven.

Appl. model.

(a) Het hangt van mijn vrije keuze af of ik een afgelegde weg in meters,

yards (drie voet = 0,9144 m., dit, sedert 01.07.1959) of vadems (une toise, d.i. zes voet of 1,95) meet.

(b) Maar, ofschoon door het 'ik' gekozen, de maat heeft te doen met een objectieve lengte (afgelegde weg b.v.): de uitslag - in meters, yards of vadems telkens verschillend - zal - wat de weg betreft - juist dezelfde zijn. Het meetresultaat, op zich, zal identisch zijn, -- wat ieder ander mens zal kunnen overdoen.

Het transsubjectief en objectief karakter van de idee (= regulatief model).

Hernemen wij (WDM 107) de idee 'ideaal' (b.v. de ideale staat, zoals S. Augustinus hem duidt). De idee (in de Platonische zin) of regulatief model is niet zomaar een subjectief kiesbare maat.

'Maat' in de zin van meetmodel (meetkundig, getalwiskundig) is zeer rekbaar subjectief. Maar de 'maat' of ideaal (idee) van de 'ware' staat, -- dat is wat anders: iedereen voelt aan dat het ideaal op vele wijzen kan verwerkelijkt worden (WDM 50v.)

1. Men denke aan de ideale onderwijzer/ onderwijzeres: men kan zich dat ideaal verschillend voorstellen, maar dat verschil is aan grenzen onderhevig (objectieve, transsubjectieve grenzen). De Christelijke onderwijzer(es) b.v. is een ander ideaal dan de Humanistische onderwijzer(es): toch hebben beide idealen één en dezelfde wezenskern (b.v. goed les geven).

Toch is het ideaal een indirecte vergelijking, gezien vanuit en het Christelijke én het Humanistische gezichtspunt. Beide worden 'gemeten' (genormeerd) door een gemeenschappelijke wezenskern.

2. Men herleze b.v. WDM 108v.: het Grossiaans beginsel is het regulatief model (idee, Platonisch uitgedrukt); de kapitalistisch-Moderne en de matriarchaal-Archaïsche maatschappijen zijn, daarvan, realisaties (applicatieve modellen). Deze zijn indirect vergelijkbaar vanuit het Grossianse principe (de 'maat').

WDM112

De metende vergelijking volgens R. Descartes.

M. Foucault, Les mots et les choses, 67ss., zegt ons dat Descartes stilstaat bij het feit dat men zowel continue (ononderbroken) als discontinue (onderbroken) gegevens kan meten.

a. *In beide gevallen*

(i) beschouwt men eerst de totaliteit (verzameling, systeem),

(ii) maar verdeelt men ze in delen (elementen), 'eenheden' genoemd. Continue gegevens worden met eenheden, die afgesproken (conventioneel) zijn (denk aan meters, yards, vadems).

Discontinue gegevens worden gemeten met 'eenheden', die de eenheden van de getalwiskunde weergeven. Denk aan een reeks blokjes die men wil meten.

b. ***Descartes besluit:***

(a) "Twee hoegrootheden (kwantiteiten; continue gegevens) vergelijken of twee discontinue gegevens vergelijken vereist, in ieder geval, dat men, bij de analyse van beide types, een gemeenschappelijke eenheid (opm.: meetmodel) toepast". (O.c.,67).

(b) "Zodoende komt de metende vergelijking, in ieder geval, neer op de rekenkundige betrekkingen van gelijkheid en ongelijkheid. De maat laat ons toe het gelijkaardige ('le semblable') te analyseren volgens de berekenbare vorm van de identiteit en van het verschil". (Ibid.).

Eenvoudiger uitgedrukt: De metende vergelijking is, in Descartes' ogen, een analyse in termen van 'eenheden' om gelijkheid (identiteit) en ongelijkheid (verschil) uit te maken (klaar te trekken). Dit is typisch Cartesiaans.

Het Thaletische meetmodel.

Gaius Plinius (Caecilius) *Secundus* (62/ 114), *Historia naturalis* ('Natuurlijke historie, -- d.i. onderzoek (historia, inquisitio) naar de natuur), 36: 82, deelt mee dat Thales van Miletos (WDM 7; 12) een methode zou gevonden hebben om de hoogte der Egyptische piramiden te meten. Het is wellicht het oudst gekende voorbeeld van meetmethode, gesteund op vergelijking, natuurlijk.

1.-- *De idee 'model',*

Een meetmodel is, slechts, één geval van het algemene begrip 'model: een model is een gekend (G) gegeven dat om een onbekend (O) gegeven te beschrijven. Men spreekt, dus, in termen van B (gekende gegevens), over O (het te beschrijven gegeven).

2.-- *De idee 'meetmodel:*

Gegeven: een onbekend iets (hier: de hoogte van de piramide). Gevraagd: een getal dat de hoogte aangeeft, met als middel, een meetmodel. Men spreekt, dus, in termen van getallen en meetmodel (maat), over de hoogte van een piramide.

WDM113

Men kan ook zeggen dat men O in B afbeeldt (weergeeft): de hoogte van de piramide (O) wordt afgebeeld (weergegeven) én in het meetmodel én in de getallen-verzameling (het aantal keren meetmodel) (B). Men zou ook 'projecteren' (weergeven, afbeelden) kunnen zeggen.

De 'arche' (het beginsel).

WDM 7 leerde ons, met de Paleomileziërs (onder wie waarschijnlijk Thales), dat de 'archè', principium, het beginsel, dat is wat iets (hier het meten) beheerst. Dat is het werk van wat de Antieke Grieken 'theoria' (doorzicht, inzicht in het beginsel) heten.

Wij vertolken Thales' meetbeginsel in Moderne termen: "Voor alle verticale voorwerpen, in de 'fusis', natura, natuur, geldt dat, juist wanneer de zonnestand (tz), voor alle gemeten meetmodellen (zo b.v. de door Thales gebruikte schaduwstaf), zo is dat de erdoor afgeworpen schaduw (lh = horizontale lengte) even lang (1h = 1v) is als de te meten hoogte (1v = verticale lengte) ervan (de lengte,-- in gewone taal, van het meetmodel), juist dan (t = tijdsmoment, eigen aan de zonnestand) de zonnestand, voor alle te meten objecten (b.v. de hoogte van een Egyptische piramide) eveneens, het zo is dat de erdoor afgeworpen schaduw (lh = horizontale lengte) even lang (1h = lv) is als de te meten hoogte (1v = verticale lengte) ervan". Ziedaar, Platonisch uitgedrukt, de idee (beginsel).

De toepassing (appl. model).

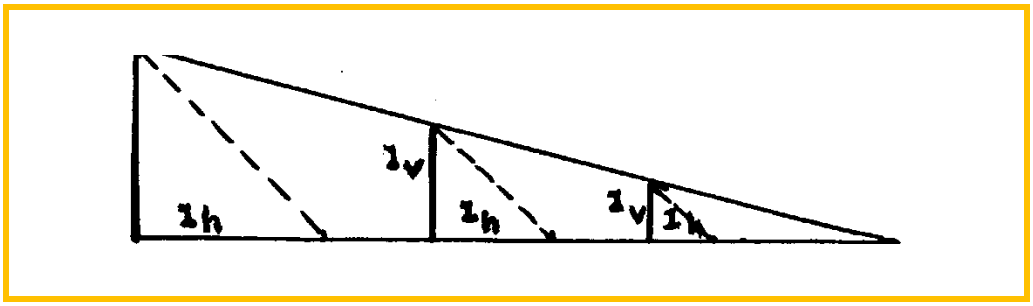
Nu - Platonisch uitgedrukt - het fenomeen. Praktisch: wanneer de zonnestand (eigenlijk: iedere lichtbron) zo is dat lh (horizontale lengte = schaduw) = lv (verticale hoogte), dan hoeft men, slechts, de op de grond afgeworpen schaduw (lh) te meten, om de gezochte hoogte (lv) te kennen.

M.a.w.: de afgeworpen schaduw is het model (B = bekend gegeven) van het origineel (O = het onbekend, gezocht, gegeven).

Fr. Krafft, Geschichte der Naturwissenschaft, I (*Die Begründung*), 89, zegt dat Thales gewoon "de in Egypte, sinds lang, gekende methode heeft

toegepast". Cfr WDM 10 (Ex Oriente lux).

Opm.-- Het beginsel van de Egyptenaren en van Thales is dat van de isomorfie (modelidentiteit), toegepast op gelijkvormige lichamen:

WDM114

c.-- *De combinatorische vergelijking.*

O. Willmann, Abriss der Philosophie (*Philosophische Propadeutik*), Wien, 1959-5, 46, zegt dat "combineren, in de eigenlijke zin, afstammend van het Latijnse 'bini' (telkens twee, paarsgewijze), al wat op gelijke wijze geordend is, tot voorwerp heeft".

Gevolg: "Combineren wil zeggen 'paren'. De gave te combineren heten wij de begaafdheid, die erin bestaat, b.v. door het vergelijken van twee gedachten of begrippen, nieuwe gedachten, resp. begrippen te genereren (produceren, 'verwekken; voortbrengen)". (O.c.,26).

Applicatief mode1.

1. "Ontdekkingen worden, vaak, door het combineren van analogieën voorbereid": Benjamin Franklin (1706/1790), uitgaande van de analogie, eigen aan het paar 'werking van de elektriseermachine/ werking van de bliksem; ontdekte dat de bliksem een elektrisch fenomeen is. Cfr O. Willmann, o.c., 46.

Dit is het type 'één-éénduidig'.

2. Behalve het natuurkundig-scheikundig fenomeen, hierboven, zijn er biologische voorbeelden: E. Geoffrey Saint-Hilaire (1772/1844) paarde de analogie van

(i) enerzijds, de arm van de mens en **(ii)** anderzijds, het been van de viervoeter, de vleugel van de vogel en de vin van de vis.

Waarbij wij te doen hebben met een paring van het type 'een/ veel' (één-veelduidig).

Wij hebben, hier, overigens, op biologisch terrein, een voorbeeld van verstehende methode (Saint-Hilaire, door inleving, uitgaande van de eigen, innerlijke ervaring, vatte dat de functie (rol) van het been (viervoeter), de vleugel (vogel), de vin (vis) analoog zijn aan de zijne, de menselijke).

Opm.-- Deze combinatorische-analogiemethode zette G. Cuvier (1769/ 1832) op weg om de vergelijkende anatomie (waarvan hij de stichter is) te ontwerpen.

Combinatorische analyse (in het Frans ook 'combinatoire').

Bibl. st.

-- *C. Berge, Principes de combinatoire*, Paris, 1968 ;

-- *J. Lagasse/ M. Courvoisier/ J.-P. Richard, Logique combinatoire*, Paris, 1976.

C. Berge, o.c., 1s., definieert als volgt: telkens wanneer men gegeven objecten wil plaatsen (situeren, WDM 85), zo dat bepaalde vooropstellingen (= eisen, voorwaarden) geëerbiedigd worden, zoekt men een configuratie (= plaatsing van gegevens binnen een vooraf gegeven kader).

De harmonie der Pythagoreeërs, bij de 'choreia', is daarvan één voorbeeld.

WDM115

Berge geeft een vermakelijk voorbeeldje: tracht - zegt hij - een stel (= verzameling 1) pakken (van diverse grootte) te plaatsen in een kast (= verzameling 2), die te klein is. Zoiets - zegt hij daarbij - is configureren.

Combinatoriek.

Deze vakwetenschap bouwt voort op de combinatorische analyse: zij analyseert de combinatorische (configuratieve) eigenschappen van alle structuren (WDM 86),-- dit, vooral in de 'operational research' (operationeel onderzoek). Dit geeft aanleiding tot een nieuwe definitie van 'configuratie' (configureren):

(1) een verzameling van voorwerpen (algemener zelfs: gegevens) wordt afgebeeld, WDM 113) of 'geprojecteerd' (2) in een abstracte en eindige verzameling voorzien van een bekende structuur (vooropstellingenpakket).

Applicatief model.

Spreuken 16:33 geeft ons een Oudtestamentisch voorbeeld van 'configureren' : "In de plooi van het kleed werpt men het lot: van Jahweh hangt het oordeel af". (De Canisiusvertaling luidt: "Wel wordt het lot in de schoot geworpen, maar wat het uitwijst, komt van Jahweh").

Hand. 1:26 geeft, daarvan, een Nieuwtestamentische toepassing: door het wegvallen van Judas, de verrader, moest het college der Apostelen aangevuld worden; twee kandidaten komen naar voor, Jozef (Barsabbas) en Matthias. Daarop "spraken zij dit gebed uit: "Gij, Heer, doorziet het hart van alle mensen. Toon ons dan ook wie van de twee Gij hebt verkozen (...)". Daarop liet men hen loten. Het lot viel op Matthias, die zodoende werd opgenomen in het college der Twaalf Apostelen".

Het configuratief probleem was, kort gezegd, het volgende:
(1) enerzijds, een verzameling van twee kandidaten;
(2) anderzijds, een 'verzameling' van juist één element. Door een mantisch (d.i. op paranormale inzichten gesteund), 'procedé' (methode) werd één der kandidaten uitgeschakeld zo dat aan de vooropstellingen van de configuratie (verzameling 2) werd voldaan.

Applicatief model.
Wellicht heeft men ooit gehoord van de bizarre West-Vlaamse priester Van Haecke. Op zekere dag heeft hij 'gecombineerd', vertrekkende van de naam van een collega: 'Faict (de naam) ficta facit!

(1) De verzamelingen 'ficta' en 'facit' **(2)** beantwoorden aan de eisen (= structuur van de verzameling 'Faict'; voor zover zij uit vijf verplaatsbare ('combineerbare') letters bestaat.

WDM116

Opm.-- Behalve dit typisch combinatorisch (configurerend) aspect, is er - wellicht - het situatieve aspect: het is b.v. goed mogelijk dat Faict, in zijn zielzorg, 'ingebeelde' (WDM 49) ideeën trachtte uit te werken. Indien dit het geval was, dan luidt de vertaling "Faict werkt ingebeelde dingen (Lat.: 'ficta') uit (Lat.: 'facitt)".

Opm.-- Van Haecke beperkte zich, in deze spreuk, tot de in het werkelijke Latijn mogelijke vervormingen van 'Faict'. Men zou de configuratieve activiteit, terzake, ook kunnen uitbreiden tot alle mogelijke vervormingen.

Meteen ziet men hoe, in de vergelijkende activiteiten, o.m. de combinatorische, de modaliteiten (WDM 38vv.) een hoofdrol spelen, nl. wat betreft én de uitvoerbaarheid én, vooral, het juiste aantal. Het tellen en benaderend tellen van de configuraties is, inderdaad, één van de takken van de combinatoriek (combinatorische analyse).

Terloops: WDM 115 gaf ons het trachten zoveel mogelijk (weerom een modaliteit) pakken te plaatsen in een te kleine bergruimte. Dit heet men 'optimiseren', ook één van de combinatorische problemen.

Tenslotte, C. Berge, o.c., 6, vermeldt dat *Gottfried Wilhelm Leibniz* (1646/1716. Modern-rationalistisch Cartesiaan), in 1660, op twintigjarige leeftijd, het eerste traktaatje over combineren uitgaf: *Dissertatio de arte combinatoria*!

Algemeen besluit.

Of het nu over in- en uitwendig vergelijken, metend of combinatorisch vergelijken gaat, in ieder geval vergelijken behelst de twee eerste categorieën (grondbegrippen) van C.S.S. Peirce (1839/1914; Pragmaticist), nl. 'First' ('Eerste' of 'Quality' (eigenschap, voor zover op zich genomen)) en 'Second' ('Tweede' of 'Relation', d.i. meer dan één eigenschap, maar dan voor zover met elkander vergeleken).

Bibl. st.: *W.B. Gallie, Peirce and Pragmatism*, New York, 1966, 181/203 (*The Universal Categories*).

WDM117

2.2. Harmologie: de tropologische vergelijking (116/123)

'Tropos', troop, betekent, oorspronkelijk, 'wending', maar binnen een tekst betekent dit 'zegswijze' (zinswending).

Bibl. st.:

-- *A. Mussche, Nederlandse poëtica*, Brussel, 1948, 34/75 (*Het beeld*);

-- *H. Morier, Dict. de poétique et de rhétorique*, Paris, 19812,-- 670/742 (*Métaphore*), 743/793 (*Metonymie*), 1102/119 (*Synecdoque*);

-- *Nicolas Ruwet, trad., Roman Jakobson, Essais de linguistique générale*, Paris, 1963 (dit werk bevat een grondige analyse van de metafoor en de metonymie;

-- Roman Jakobson (1896/1982: Amerikaans linguïst (van Russische afkomst)) stichtte, in 1915, de beroemde Taalkundige Kring van Moskou (waar het Russisch formalisme (inzake taalkunde) van de grond kwam);

-- *Groupe Mu* ('mu' is een Griekse letter) (= J. Dubois e.a.), *Rhétorique générale*, Paris, 1982-2,-- vooral o.c., 91/122 (*Les métasèmes*), waaronder **1**. de synecdoche (o.c.,102/ 106), **2.** de metafoor (o.c.,106/117) en de metonymie (o.c.,117/120).

Merk op dat 'metaseem' (Fr.: 'métasème') betekent "een stijlfiguur (zegwijze), die een semeem (talige uitdrukking) door een ander semeem vervangt".

Niet alleen in de linguïstiek (taalwetenschap) in de enge zin, maar ook in alle menswetenschappen en de eraan aansluitende filosofische vakken speelt de troop een belangrijke rol.

Zo b.v. nam Jacques Lacan (1901/1981; Frans psychoanalyticus) de definities van Roman Jakobson over.

a.-- *Het zijnsidee als tropologisch instrument.*

De grote wiskundige Gottlob Frege (1848/1925) en de Logisch of Taalpositivist Bertrand Russell (1872/1970) beweerden, ooit, dat de termen 'zijn' en 'zijnde' aan veelzinnigheid lijden. M.a.w.: een toedracht. Gevolg: zij zijn, in een exacte taal, radicaal onbruikbaar (denk aan de geformaliseerde talen). Nu eens wil 'zijn' zeggen 'volledige identiteit', dan weer 'bestaan' (predicatief, als werkwoord) of, ook, 'klasse-insluiting' (nl. 'behoren tot') (zoals in "Jan is een jongen", d.i. "Jan behoort, als exemplaar, tot de klasse der jongens").

Deze Fregiaans-Russelliaanse stelling inzake zijn(de) werd, sindsdien, in bepaalde, met de klassieke ontologie al te weinig vertrouwde middens algemeen aangenomen.

Dr. Simo Knuutila/ Prof. Jaakko Hintikka, ed., The Logic of Being (*Historical Studies)*, Dordrecht, 1985, weerlegt, dankzij historisch onderzoek, vanaf de Antieke Grieken (o.m. Aristoteles' categorieënleer; WDM 83vv.), over de Scholastiek (de Middeleeuwse predicatie- of gezegdetheorieën; Sint Thomas' analogieleer), tot Immanuel Kant's bewering dat "het feitelijk bestaan geen predicaat (gezegde) is" (de bronnen van Frege (en Russell) bevinden zich bij die Kant), genoemde stelling.

WDM118

Opm.-- neoretoriek.

Chaim Perelman (1912/1984) - met zijn 'nouvelle rhétorique' - behelst een andere grondige kritiek op de Fregiaans-Russelliaanse misvatting.

(1) Taal- of Logisch-Positivisten als Russell stellen voorop dat inzake taal-(gebruik) enkel de wiskundig-natuurwetenschappelijke taalgebruiken geldig zijn, in de strikte zin van eenduidigheid.

Waarop Perelman, prof van logica, ethiek en metafysiek, aan de Univ. Libre de Bruxelles (tot in 1978), antwoordt: de wiskundig-natuurwetenschappelijke talen (hoe geformaliseerd ook) wortelen in de natuurlijke talen, product van een rede, de natuurlijke of dagdagelijkse rede', ingebed (let erop hoe, hetzij in een geschreven hetzij in een mondelinge uiteenzetting, zelfs de meest geformaliseerde teksten, ingeleid en toegelicht worden in de dagdagelijkse, 'natuurlijke' talen).

(2) Taal- of Logisch-Positivisten beweren dat waardeoordelen (het axiologisch taalgebruik; WDM 74/81), aangezien "niet-logisch" (versta: in de Logisch-Positivistische zin), 'irrationeel' zijn. En dus buiten het exacte taalgebruik vallen.

Waarop Perelman antwoordt: behalve de wiskundig-natuurwetenschappelijke rede is er ook - en even geldig, ofschoon op andere wijze - de retorische rede, met haar eigen 'akribeia' (nauwkeurigheid).

Besluit.
(1) De rede (basis van rationeel gedrag) is meer dan de louter wiskundig-natuurwetenschappelijke rede;
(2) de axiologische ('praktische') rede, met haar waardeoordelen, is één type van echte rationaliteit.

Dit behelst dat ook het natuurlijk taalgebruik aan echt logische regels onderworpen is. Dit zal o.m. blijken uit het tropologisch taalgebruik, waarin én de vergelijking én het zijnsidee een hoofdrol spelen (wat op de identitieve wezensaard wijst).

b.1.-- *De metafoor.*
C. Stutterheim, jr., Het begrip 'metafoor', Amsterdam, 1941 (aangehaald door Aa. mussche, o.c., 40), geeft een prachtig schema aan van de methode, die schuilgaat in de metafoor, waardoor een 'kleurloze' zegswijze vervangen - verkort - wordt door een 'kleurrijker' zegswijze.

WDM119

a. Kolonel A. vocht, in Atjeh, zo dapper als een leeuw.
Kolonel A., in Atjeh, was zo dapper, als een leeuw.

Opm.-- Men ziet de combinatorische vergelijking: Kolonel A. en een leeuw. Zodoende valt de analogie op.

b. Kolonel A., in Atjeh, vocht als een leeuw.
Kolonel A., in Atjeh, was als een leeuw.

Opm.-- Men ziet de verkortingsmethode op gang komen.

c. Kolonel A., in Atjeh, was een leeuw.

Opm.-- Men ziet de identitieve kracht van het werkwoord 'zijn', iets, dat zelfs een niet-taalkundige zeer juist ('akribeia', logische nauwkeurigheid) verstaat. Het gaat om een deelidentiteit (analogie).

d. Kolonel A., de leeuw van Atjeh. Kolonel A., deze leeuw. Of nog: kolonel a., de leeuw.

Opm.-- Na al deze transformaties (omvormingen) duikt, ineens, de metafoor, helder en logisch honderd procent verantwoord, op.

Opm.-- Modeltheoretische duiding.
Herneem, even, WDM 112. Spreker, -- steller, spreekt, in termen van 'leeuw' (gekend object), het model, over 'Kolonel A., in Atjeh' (ongekend object), het origineel, dat, door de weergave der feiten, bekend(er) wordt gemaakt.

Applicatief model.
G. Fricke, Volksbuch deutscher Dichtung, Berlin 1938, 372, haalt een bekend gedicht van *Fr. Nietzsche* (WDM 72,77) aan, *Ecce homo* (de woorden, in het Latijn, waarmee, volgens de Evangeliën, Pilatus de gefolterde Jezus aan de Joden toont).

Ja! Ich weisz woher ich stamme!
Ja! Ik weet waarvandaan ik kom!
Ungesatigt, gleich der Flamme,
Onverzadigd, net als de vlam,
Gluhe und verzehr' ich mich.

2. Licht wird alles, was ich fasse,
Licht wordt al wat ik aanpak,
Kohle, alles was ich lasse
(Houts)kool, al wat ik achterlaat:
flame bin ich sicherlich!

Gloei en verteer ik mij(zelf). vlam ben ik vast en zeker!

Men ziet dat zelfs de differentist (WDM 93), de verschildenker, Fr. Nietzsche het door hem zo belachelijk gemaakt werkwoord 'zijn' gebruikt om zichzelf metaforisch te karakteriseren. Hij drukt, hiermee, zijn - wat Heidegger heet - 'Destruktion' (afbouw, -- in Derrida's termen) van de klassieke, Platoniserende ontologie uit.

WDM120

b.2.-- *De metonymie.*

Niets beter dan een Aristotelisch applicatief model.

a. Het eten van appels veroorzaakt, mede, gezondheid.
Appels veroorzaken, mede, gezondheid.

Opm.-- Hier is een combinatorische vergelijking aan het werk, die let op het (oorzakelijk) verband (samenhang) -- niet op de gelijkenis, zoals in de metafoor. (Het eten van) appels en gezondheid worden 'gecombineerd': men ziet het verband.

b. Het eten van appels, -- dat is gezondheid (of nog: is gezond).
Appels zijn gezondheid (gezond).

Opm.-- Weerom, zoals in de metafoor, én de verkortingsmethode én het identitieve werk van het werkwoord 'zijn', laat, zoals Frege en Russell, terecht, opmerkten, het zijn dat het werkwoord 'zijn' - metaforisch - gelijkenis en - metonymisch - samenhang (oorzakelijk verband) uitdrukt, niemand, zelfs niet de volksmens, zonder 'cultuur', verstaat deze zin verkeerd: uit de context (situatie) blijkt overduidelijk (en logisch verantwoord) het bewuste woordgebruik. Perelman heeft gelijk.

c. Het gezonde eten (van appels). De gezonde appels.

Opm.-- Weerom: na al deze transformaties - het doet aan Chomsky denken - rijst, helder en logisch verantwoordbaar, de metonymie op.

Opm.-- Modeltheoretische duiding.

Men spreekt, in termen van 'gezond' ('gezondheid') over 'appels' ('eten'). De appels (het eten ervan) is het origineel, dat onbekend is. 'gezond(heid)' is het

model, dat bekend is.

Er is deelidentiteit tussen ‘appels (eten)’ en ‘gezond(heid): zij behoren tot een identische samenhang, want het ene veroorzaakt het andere (wij zagen dat ‘deelidentiteit’ (analogie) de ontologische term was voor wat gewoonlijk betrekking heet (WDM 82)). De metonymie verwoordt, kernachtig, een betrekking.

Applicatief model.

G. Fricke, Volksbuch deutscher Dichtung, Berlin, 1938, 408, geeft ons van *Heribert Menzel* (1906/1945), *Die Fahne der Kameradschaft*.

Niet dat dit gedicht zo denderend is. Naar het laat het metonymisch verband voelen, in existentiële (d.i. de subjectieve doorleving weergevende) woorden.

WDM121

In dieser Fahne, Kamerad,	In dit vaandel, kameraad,
Sind du und ich verbunden.	Zijn gij en ik verbonden.
Wo sie uns leuchtet, Kamerad,	Waar dit (vaandel) zijn licht in onze ogen spreidt, kameraad,
Ist Deutschland auch verbunden.	Is Duitsland ook verbonden.
Wo, immer, die Fahne weht,	Waar, ook, het vaandel wappert,
Kamerad trifft Kameraden.	Treft de ene kameraad de andere.
Wer treu und froh zur Fahne steht,	Wie trouw en blij rond het vaandel staat,
Ist in den Kreis geladen.	Is in onze kring welkom.
So ist nicht einer heimatlos	Zodoende is niemand zonder tehuis
Und ohne ziel und streben.	Noch zonder doel en streven.
Wer schwor,	Degene die (de eed van trouw)
der sucht die Fahne blosz	zwoer, hij zoekt gewoon het vaandel
Und tritt ins helle leben.	En hij komt in het heldere leven terecht.

Opm.-- Hier is de vlag (het vaandel) niet zozeer metafoor als wel metonymie: de verbondenheid - niet de gelijkenis - staat op de voorgrond.

Maar - en hier zit het verschil met de Aristotelische ‘gezonde appels’ - het verband (de betrekking, de deelidentiteit) wordt niet van op afstand bekeken.

Zij wordt doorleefd, -- Romantisch-Existentieel.

1. 'Identificeerde' Nietzsche zich - metaforisch - met de vlam, hier 'identificeert' de jonge Nazi (Menzel staat bekend als Nationaalsocialist) zich met het vaandel o.g.v. samenhang, verbinding, verbondenheid. Deze groeit zelfs uit tot die van zijn kameraden, ja, tot die van het hele Duitse volk.

2. *Symboliek.*

WDM 50v. leerde ons het strikt Platonische begrip 'zinnebeeld' In Gertrud von Le Fort's dichtwerk was het 'zinnebeeld' de Platonische idee (ideaal, hoge waarde).

Hier - zowel in Nietzsche's gedicht als in dat van Menzel - is een analoge symboliek aan het werk: metaforisch (in Nietzsche 's geval: hij is de vlam),

Metonymisch in Mendels geval: de 'Kamerad', 'de 'Kameraden: 'heel Duitsland: -- zij zijn met de vlag (het vaandel) verbonden). Let op de identitieve zijnstaal: Nietzsche is de vlam; de Nazi (kamerad);-- Nazistisch geduid Duitsland),-- zij zijn (via de vlag) verbonden.

WDM122

Opm.-- Wij hebben het Nazisme, wellicht de hoofdsoort van fascisme, reeds vernoemd, WDM 10. Hier komen wij er, via een fascistisch gedicht op terug: de reden, is het feit dat de fascismen, vernieuwd, agressiever dan ooit, weerom opkomen. Het beste middel om deze democratievijandige strekking te leren kennen is er dieper op ingaan. Wij keren, bij gelegenheid, erop terug.

c.1/2.-- *De synecdoche.*

Letterlijk betekent 'sun.ek.doche', 'medebetekening'. Wat wordt er - met wat - 'mede.betekend'? De applicatieve modellen zullen het verduidelijken.

1-- *K.A. Krüger, Deutsche Literaturkunde* (*in Charakterbildern und Abrissen*), Danzig, 1910, 115, leert ons een eerste benadering.

Ofwel wordt het element ('das Einzelne', letterlijk: het singuliere) met de verzameling omgewisseld; ofwel wordt het deel (subsysteem, hypostelsel) omgewisseld met het geheel (systeem, -- gebeurlijk: super- of hypersysteem).

1. *Applicatieve modellen*:

"De drempel overnemen" (bedoeld is het gehele huis, maar voor zover de

drempel, door het cliënteel, overschreden wordt. M.a.w.: een rationele omwisseling).

De priester zegt: “Ik weet mij, ergens, verantwoordelijk, -- medeverantwoordelijk, voor een paar duizend zielen” (bedoeld is: mensen, gezien onder het oogpunt van de zielzorg, door Christus ingezet, die zei de ziel te genezen, telkens wanneer hij iemand ‘genas’ of van demonen bevrijdde (= exorcisme),-- dit doordat de ziel het hele mens bepaalt). Weerom: een rationele verantwoording).-- Beide voorbeelden zijn metonymische synecdochen of medebetekeningen. Zij zijn gesteund op samenhang (collectieve structuur).

2. *Applicatieve modellen.*

“Appels zijn gezond” kan, even goed, vertolkt worden door “Een appel is gezond”. Waarom? Omdat - in de laatste uitdrukking - ‘een appel’ staat voor ‘appels’. M.a.w.: men zegt het element (singulier) uit, maar bedoelt de verzameling (universeel).

De inspecteur zegt: “Een leerkracht is, ‘s morgens, op tijd aan de schooldeur”. Hij bedoelt, natuurlijk, via dit ene geval (element), de universele verzameling der leerkrachten!

Men kan ook omkeren bij het zien van een exemplaar (element), zegt de inspecteur: “Ja, dat zijn nu eenmaal leerkrachten”. Hij zegt het universele, maar bedoelt het individuele.

Dit zijn metaforische synecdochen (gelijkenis, - distributieve structuur).

WDM123

Terloops: ook inzake metonymische synecdochen is er omkering: wanneer de vorige eigenaar van een textielfirma aan zijn opvolg(st)er die het succes, zichtbaar op de drempel, bewondert, kan zeggen: “Ja, dat was ooit het huis, voor u, en het is nu, het huis ook, -- zie ik”, dan bedrijft hij een omgekeerde (metonymische) synecdoche. Hij zegt het geheel, terwijl hij, op de eerste plaats, het deel bedoelt.

2.-- *De kwantitatieve of bereiksvergelijking*.

In modeltheoretische termen gezegd: men spreekt, in termen van hetzij het element hetzij het deel (subsysteem), over hetzij de verzameling hetzij het geheel ((supe4systeem). Of omgekeerd.

De combinatorische vergelijking.

Hier, betreft, enerzijds, het element of het deel (subsysteem) en, anderzijds, de verzameling of het geheel ((super)systeem). Door de deelidentiteit (analogie, 'betrekking'), hetzij van gelijkenis hetzij van samenhang (distributief of collectief) te zien, kan men omwisselend spreken.

Of juister: de vertaling getrouw ('medebetekening'), kan men zeggen: terwijl men het element/ het deel zegt, betekent men mede (denke men mede aan, bedoelt men mede) de verzameling/ het stelsel. Zodat het ene voor het andere model kan staan.

De verkortingsmethode is, meteen, duidelijk: zonder al de onnodige ('overtollige' of 'redundante') uitleg, zegt men b.v. "Het huis" voor "De drempel" of "Een leerkracht" voor "Alle ('de') leerkrachten"

Weerom: Perelman, die beweert dat de 'retorische' (versta: dagdagelijks betogende, argumenterende) rede ook haar eigen akribeia, logische nauwkeurigheid heeft, krijgt, bij analyse, gelijk.

De identitieve kracht van het werkwoord 'zijn' kan als volgt verduidelijkt.

a.-- "De drempel, -- dat is het huis" (Het deel, - dat is (deelidentisch, analoog) het gehee), --- want het is er, in feite, mee in begrepen (en, in de synecdoche, mede-betekend).

b.-- "Een leerkracht, -- dat is alle leerkrachten" (Het lid, eender welk, --- dat is (deelidentisch, analoog) de gehele, totaleverzameling, --- die, in het lid, als lid, mede inbegrepen, synecdochisch, medebetekend (zijdelings bedoeld) is).

WDM124

2.3. Harmologie : de summatieve inductie (124/152)

Bibl. steekpr.:

-- *A. Lalande, Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Paris, 1968-10, 506/509 (*Induction formelle, - entière, - complète*);

-- *P. Foulquié/ R. Saint-Jean, Dictionnaire de la langue philosophique*, Paris, 1969-2, 357s. (*Induction : 'dénombrement entier" 'énumération'* (*Descartes*); *induction formelle*);

-- *I.M. Bochenski, O.P., Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*, Utr./ Antw., 1961, 146 ;

-- *Ch. Lahr, S.J., Cours de philosophie* I (*Psychologie Logique*), 1933-27,

595.

De grondslag: het logisch vierkant (het bereiksvierkant).

Wij knopen aan de vergelijkingsdifferentiaal (WDM 105) aan:

alle wel	sommige wel	sommige niet	alle niet (geen).

De naam 'vierkant' komt van een configuratie (WDM 114) :

alle wel	sommige niet
sommige wel	alle niet (geen)

De wiskundige toepassing.

a. *A.N. Whitehead, Wiskunde, basis van het exacte denken*, Utr./ Antw., 1965, 11, zegt:

"De wiskunde - als wetenschap - begon, toen iemand - waarschijnlijk een Griek - voor het eerst, stellingen (*opm.:* oordelen, proposities) trachtte te bewijzen

a. over alle en over sommige gegevens,

b. zonder specificatie (*opm.:* singuliere omschrijving) van bepaalde, 'afzonderlijke' (*opm.:* singuliere, individuele) dingen".

b. - *Francois Viète* (Lat.: Vieta; 1540/1603), o.m. in zijn *Isalloge in artem analyticam* (1591) - letterlijk: Inleiding tot de analyse -, voerde het gebruik van letters - i.p.v. cijfers - in de wiskunde in. Hij heette dit 'logistica speciosa' (rekenen met wezens vormen of ideeën; WDM 28; 'species' betekent, hier, 'wezensvorm').

c. A.N. Whitehead, ibid., zegt dat de ideeën 'alle' en 'sommige', in de algebra, ingevoerd worden door, i.p.v. cijfers, letters te gebruiken.

Appl. Model.

I.p.v. te zeggen "2 + 3 = 3 + 2", veralgemenen wij in de algebra, zeggend: "Voor alle getallen x en y (= bereik) geldt dat x + y = y + x".

Besluit.

De letterrekening, sinds Viète, werkt in termen van verzamelingen en met de ordestructuur (alle, sommige, -- juist één, geen).

WDM125

Opm.-- Men kan dezelfde orde(nings)structuur - kwantitatief van aard, want het gaat over alle, sommige (minstens één) of geen elementen van een verzameling - ook nog anders uitbeelden:

alle	niet alle	alle niet

Opm.-- Er is een oud schema, in de getalwiskunde, dat op die structuur gebaseerd is, nl. de regel van drie.

(a) Honderd procent (= universele verzameling of alle) is b.v. gelijk aan 25.
(b) Eén procent is gelijk aan 25/100 (= juist een).
(c) Vijftig procent (= sommige) is gelijk aan 25/100 x 50.

De idee 'totalisering' (summatieve inductie).

De idee 'totaal' (totaliteit, geheel, verzameling (universeel bedoeld)) is soms vaag.

Ten bewijze volgend verhaaltje.

Een bezoeker komt in een kleine Vlaamse gemeente. Binnen de kerk gekomen, verwondert hij er zich over dat zij zo klein is.

"Daar gaat toch de gehele gemeente niet in!" zegt hij tegen de medepastoor.

"Nu, ja, indien de gehele gemeente erin ging, dan zou zij er, natuurlijk, niet ingaan.

Maar, aangezien de gehele gemeente er nooit ingaat, gaat de gehele gemeente er zonder meer in".

Aldus de medepastoor. Let ook op de veelzinnige term 'erin gaan'!

De idee 'inventaris'

De boedelbeschrijving - b.v. de (volledige) lijst van alle stukken van een dossier - is één applicatief model van summering (totalisering). Of denk aan een leerkracht: ijverig heeft hij een stapel huiswerken verbeterd. Aan het einde gekomen, wil hij weten of hij ze alle verbeterd heeft. Hij ziet één voor één alle exemplaren na (verificatie). Nadien pas zegt hij bij zichzelf: "Ik heb ze alle verbeterd". I.p.v. over "'één voor één" te spreken vat hij ze samen en zegt 'alle'. Hij summeert (totaliseert). Hij heeft een summatieve inductie ('veralgemening') doorgevoerd. De summatieve inductie doorloopt eerst ieder element van een verzameling (systeem) afzonderlijk en, daarna, vat zij ze alle gezamenlijk samen.

Het regulatief model (= definitie).

Pater Bocherski, o.c., 146, formuleert, als volgt, de summatieve inductie:

Indien g1, g2 ,... gn, elementen zijn van een klasse (verzameling) en zij al haar elementen zijn,

indien, verder, bij afzonderlijke verificatie het kenmerk (gemeenschappelijke eigenschap) k aan elk afzonderlijk toekomt, dan komt k aan alle (samen, samengevat) toe.

WDM126

Met andere woorden: de 'Gestalt' (totaliteit) komt, uit de verificatie van ieder element afzonderlijk, duidelijk naar voren. De naam 'formele' of 'vormelijke' inductie, gegeven aan de summatieve inductie, geeft die 'Gestalt' weer (forma' als wezensvorm).

Een type van reductieve redenering.

Herlees, even, WDM 2. -- Hier toegepast geeft dit:

"Indien k (kenmerk, gemeenschappelijke eigenschap) voor alle gegevens (g1, g2 ,.. gn) afzonderlijk geverifieerd (waar bevonden, nagegaan) is, dan is k, meteen, geverifieerd voor de 'summa' (Lat. voor 'som') (totaliteit) van alle g.

Welnu k is, voor alle g afzonderlijk geverifieerd.

Dus k is, meteen, geverifieerd voor de som (alle gezamenlijk).

De vergelijkende aard van de summering.

Beelden wij de methode uit in wiskundige vorm:

5.10 + 5.3 + 5.2 + 5.1 = 5 (10 + 3 + 2 + 1)

(cijferrekenend); a.x + a.y + a.z + a.r = a (x + y + z + r).

Men ziet duidelijk de distributieve structuur (WDM 88). Zij laat het vergelijken - het zien van gelijkenissen (identiteiten) en verschillen (niet-identiteiten) - klaar uitschijnen.

Summatieve en amplificatieve inductie.

De summatieve inductie beperkt zich tot al wat effectief geverifieerd is.

De amplificatieve inductie - in zekere zin de meest vruchtbare

(1) verifieert, vooreerst, sommige (deelverzameling) elementen,

(2) maar overschrijdt al wat geverifieerd werd, naar het verifieerbare. Dit, o.g.v. het feit dat de verifieerbare elementen dezelfde eigenschap (kenmerktrek k) zullen vertonen, indien zij effectief geverifieerd worden.

Hier is een ander type van 'veralgemening': men veralgemeent van de geverifieerde deelverzameling (steekproeven) naar de niet-geverifieerde, maar

verifieerbaar geachte deelverzameling.

Dit type van veralgemening heet men ook ‘extrapolatie’ (de grenzen van het getoetste te buiten gaan).

Appl. model.

Indien ik enkele malen water zien koken heb op 100° C. (eindige verzameling), concludeer ik dat dit voor alle malen geldt (oneindige verzameling).

WDM127

Appl. Model. -- De proefondervindelijke methode.

Ofschoon wij op deze methode, in de eigenlijke methodologie, nog zullen terugkomen, geven wij, ervan, een voorbeeldje.

(A) ***Waarneming.***

a. ***Gegeven***. -- Enerzijds, een dosis guano, d.i. een getuigerest van de geraamten en uitwerpselen én van vissen én van zeevogels, levend op klippen en, liefst, onbewoonde eilanden, -- vooral in Peru, --- getuigerest, waaruit men fosfor (P, een reactief element (een vast niet-metaal) uit de groep V van het periodiek systeem der scheikundig - natuurkundige elementen) puurt.

Anderzijds, de geschikte apparatuur en ‘know how’ (= verfijnde kennis) om, uit guano, fosfor te produceren.

b. ***Gevraagd.***

De structuur van het reductief bewijs dat alle guano fosfor afgeeft.

(B) ***Antwoord.***

Het bekende schema van J. Lukasiewicz (1878/1956), hier toegepast, geeft:

Maior (algemene voorzin).

Indien alle hoeveelheden guano P afgeven dan ook deze hoeveelheden h1, h2….hn hier en nu (lukrake steekproeven).

Minor (particuliere, singuliere voorzin).

welnu, deze hoeveelheden h1, h2….hn, hier en nu geven, daadwerkelijk, d.i. proefondervindelijk (= experimenteel) geverifieerd, P af.

Conclusio (nazin).-- dus, veralgemeend (het type amplificatieve inductie),

alle hoeveelheden (in beginsel een oneindige verzameling) geven P af.

Bibl. st.: *I.M. Bochenski, Wijsgerige methoden*, 94v., 126. -- Ziedaar de syllogistische formulering. Men ziet dat de verhouding 'universeel/ niet-universeel' (het bereik) doorslaggevend is.

Men kan dit, modeltheoretisch (WDM 112), als volgt uitdrukken: in termen van geverifieerde applicatieve modellen (h1, h2....hn) - de summatieve kern -, die bekend zijn, spreekt men, in de amplificatieve inductie, over de niet-geverifieerde originelen (die, samen, het regulatief model, voor zover niet-onderzocht, uitmaken).

In eenvoudiger taal: uit de bekende (= model) toepassingen besluit men tot de onbekende (= origineel) regel.

WDM128

2.3.1. De summatieve inductie. – definities (128/129).

Hier volgt een kort historisch overzichtje.

a.-- *Oudheid.*

Een voorbeeldje, aangehaald door *Pater Ch. Lahr, S.J., Logique*, 591, onder de naam 'induction aristotelicienne' (Aristotelische inductie).

Zij bestaat erin - aldus Lahr

(i) wat men van ieder element van een verzameling behoort te zeggen (= algemeen kenmerk),

(ii) uit te zeggen van de hele verzameling (op samenvattende wijze). Hij haalt, daarbij, *Aristoteles'* voorbeeldje (*Analyt. 2: 23*) aan:

maior. -- De mens, het paard en het muildier leven lang (= kenmerk).

minor. -- Welnu, deze drie diersoorten zijn de enige dieren (= volledige verzameling) zonder gal (= kenmerk).

conclusio. --Dus alle dieren zonder gal leven lang.

Lahr merkt daarbij op dat de volledige opsomming (die hij, ten onrechte, geringschat, doordat hij niet inziet dat de summatieve inductie de geverifieerde (en samengevatte) wezenskern van de amplificatieve inductie is) de grondslag is ('énumeration complète').

b.-- *Middeleeuwen* (scholastiek).

In het Middeleeuwse Kerklatijn heet de summatieve inductie 'inductio per enumerationem simplicem' (veralgemening, -- beter: samenvatting, o.g.v.

eenvoudige opsomming, samentelling).

c.-- *Moderne en huidige tijd.*

(1) R. Descartes (Cartesius; 1596/1650; de stichter van de typisch Moderne filosofie) - zeer traditioneel - neemt aan dat een type van inductie geschiedt “par dénombrements entiers” (o.g.v. volledige opsommingen, optellingen).

(2) *Antoine II Arnauld* (1612/1694)/ *Pierre Nicole* (1625/1695), *logique de Port-Royal* (1662), 3:19, 4:6, hebben het over ‘induction entière’ (algehele inductie, -- versta: opsommende ind.).

Deze Cartesianen omschrijven wat zij ook heten ‘volledige inductie’ als volgt:

(1) de informatie (inlichtingen, inzichten), verschaft door de maior en de minor samen,

(2) keert samengevat in de conclusio terug.

Of nog:

(1) wat de beide syllogisme voorzinnen leren (aan informatie bijbrengen),

(2) dat loopt, samengevat, op de nazin (conclusio) uit.

Terloops: dat is zeer nauwkeurig wat Aristoteles’ voorbeeldje - hoe paradoxaal ook - doet.

WDM129

Opm.-- *Georg Cantor* (1845/1918), de stichter van de (geformaliseerde) ‘mengenlehre’ (verzamelingenleer), gepubliceerd van 1874 tot 1897, zegt in zijn *Beiträge zur Begründung der transfiniten Mengenlehre* (1895), -- omschrijvend, veeleer dan streng wiskundig definiërend:

“Onder verzameling verstaan wij

(1) iedere samenvatting tot een geheel

(2) van bepaalde, welomschreven objecten hetzij van onze aanschouwing (zintuiglijke intuïtie) hetzij van ons denken (objecten, die ‘elementen’ der verzameling heten)”.

Vergelijk met het wezen der summatieve inductie: een Menge (set, ensemble) heeft men, wanneer men:

(1) welomschreven elementen heeft,

(2) samengevat tot een geheel (“Jede Zusammenfassung zu einem Ganzen”).

Opm.-- Cultuurpsychologische opmerking.

(1) Het is, algemeen, bekend dat Georg Cantor, met zijn ver dragende ontdekking ("A theory that provides a foundation for virtually all contemporary mathematics" (J.*W. Dauben, G. Cantor and the Origins of Transfinite Set Theory*, in: *Scientific American*, vol. 248 (1983): June,112), te pletter is gelopen op het massieve onbegrip van zijn tijdgenoten - wiskundigen.

(2) Verder blijkt dat Cantor - diep ontgoocheld - in een psychiatrische kliniek moest opgenomen worden, --te Halle, waar hij stierf.

Henri Poincaré (1854/1912), "un des plus grands mathématiciens de son temps" (aldus *A. Dumitriu, H. Poincaré*, in: *D. Huisman, dir., Dict. d. phil.*, 2092), veroordeelde de theorie over de transfiniete getallen (de naam door Cantor ingevoerd) als een 'ziekte', waarvan de wiskundigen wel, mettertijd, zouden genezen (J. Dauben, ibid.). -

Een Leopold Kronecker, één van Cantor's leermeesters en een topfiguur van de gevestigde Duitse wiskunde, toentertijd, ging zo ver Cantor zelf, persoonlijk, aan te vallen: hij bestempelde hem als 'een wetenschappelijke kwakzalver' een 'afvallige '(*opm.:* een typisch Kerkelijke term), ja, als een 'jeugdbederver' (J. Dauben, ibid.).

De kwaal van Cantor is, ondertussen, psychiatrisch-neurologisch, omstreden. Volgens de verslagen van de Halle Nervenklinik kan het wel eens manisch-depressieve psychose (een zielsziekte, met emotionele hoogten en laagten) geweest zijn. Dauben stelt dat - mogelijkerwijze (WDM 47: modaliteit) - zijn kwaal, in de manische ('himmelhoch jauchzende') fase, zijn theoretische arbeid begunstigde, i.p.v. te beletten'.

Wat ons leert dat verstand (rede) de hele psyché mobiliseert en omgekeerd.

WDM130

2.3.2. Psychologie der summatieve inductie (130/143)

Lokalisering, summering, summatief induceren, -- dat is, ook een psychologische act.

2.3.2.1. Het 'mantisch' (paranormaal) summeren.

De Antieke Grieken heten paranormale akten van inzichtelijke aard 'mantisch '('helderziendheidsacte).

Verhulst e.a., Wiskundig leerpakket (een courant handboek) haalt de feiten aan, die de Duitse arts en natuuronderzoeker M.H.K. Lichtenstein (1780/1857) vaststelde.

1. Deze verbleef, geruime tijd, in Zuidelijk Afrika, o.m. bij de Xosa (Xhosa), vroeger 'Kaffers' geheten (in Z.-Afrika's Transkei en Ciskei, -- ongeveer vier miljoen in aantal). -- Alhoewel zij over telwoorden beschikken, gebruiken zij ze toch zelden.

a. Weinigen onder hen geraken, tellend, verder dan tien.

b. De meesten kunnen dit getal niet eens noemen". Vergeleken bij deze Xhosa, stonden bepaalde Californische stammen nog minder ver. -- Wat ons 'Verlichte Westerlingen', een steekproefje in de primitieve denkvormen ('la mentalite primitive') geeft.

2. Maar 'primitieven' (het Archaïsche stadium) bezitten een ander type van 'geest' (verstand/ rede). -- Dit blijkt o.m. in hun summatieve inductie.

Lichtenstein vermeldt: indien kudden van vier- tot vijfhonderd runderen huiswaarts gedreven worden, merkt de eigenaar - degene, die onmiddellijk voeling heeft met zijn veestapel (in de Archaïsche fase weet, ja, voelt de mens zich nog - veel meer dan wij - één met al wat leeft (plant, dier)):

a. of er soms dieren ontbreken (WDM 27),

b.1. hoeveel en

b.2. welke juist er ontbreken (WDM 27).

M.a.w.: er bestaat, alleszins op primitief-Archaïsch niveau, een direct-intuïtief vatten van de wezensvorm (WDM 28), zelfs tot in de wiskundige graad.

3. Deze Archaïsche denk- en redeneervorm leeft, o.m. nog voort bij onze 'sensitieven' (d.i. de zeldzamen onder ons, Verlichten, die nog ineens doorzien ('theoria' zegden de Antieke Grieken) of en wat er is). Men kan ze, dus, terecht, 'zien(st)ers' heten, -- in de zeer enge zin van 'onmiddellijk vatten'.

2.3.2.2. Het 'intuïtief' summeren.

H. Poincaré (zo-even vernoemd) beweerde dat de 'formele logica' (die de wezensvorm betreft) - wil zij creatief (iets nieuws stichtend) zijn - 'intuïtie' (directe aanschouwing, maar, nu, intellectueel bedoeld en zintuiglijk) nodig heeft.

WDM131

1. Volgens Poincaré is 'intuïtie' (aanschouwing) een samenvattend ('synthetisch') vermogen, dat wortelt in het 'subliminaal' (on- of onderbewust) bewustzijn. Wanneer een logicus of een wiskundige bewust een probleem aanpakt, zet deze logisch-wiskundige arbeid zich door in de onbewuste ('subliminale'), d.i. zich onder de drempel ('limen') van het bewuste zieleleven situerende) laag van de mens.

2. *De wiskundige inductie.*

a. Eén van de tekens ('bewijzen') van die subliminale, maar logisch-wiskundige samenvatting is de 'mathematische inductie'. Poincaré ziet, daarin, een eindeloze reeks syllogismen, die - ineens - de conclusie bereiken.

Bibl. st.: -- *A. Dumitriu, H. Poincaré,* in: D. Huisman, dir., Dict. d. phil., 2092s.

b. *Appl. Model.*

1. Om beter te vatten wat Poincaré wil zeggen, staan wij, kort, stil bij een voorbeeld. Giuseppe Peano (1858/1932), gedurende veertig jaar prof in differentiaalrekening te Turijn, heeft, in de rekenkunde (en, mettertijd, de hele wiskunde) de 'pasigrafie' (een soort logisch-wiskundig tekenstelsel) ingevoerd, samen met de axiomatisering (d.i. het beginnen met de vooropstellingen of axiomata).

2. In zijn *Formulario mathematico* (1894/1908) gaat *Peano* als volgt te werk.

(i).-- Hij zet drie basisideeën ('primitieve' ideeën) voorop: 'No' (getal), '0' (nul) en 'a+' (opvolger van a). - De andere getallen worden 'bepaald' ('gedefinieerd') als volgt

1 = 0+ (1 is de opvolger van 0); 2 = 1+; 3 = 2+; enz.

Pasigrafisch : (No), (0) en (a+).

(ii).-- De betrekkingen (deelidentiteiten) tussen getallen, nl. 'som' en 'product' worden bepaald (gedefinieerd) als volgt, nl. door volgende axiomata (postulaten).

Opm.: € betekent 'behoort/ behoren tot'.

(1) Indien a een getal is, dan is a+0 = a.-- Pasigrafisch : a€No). a+0 = a.

Opm.:). betekent 'behelst' (impliceert).

(2) Indien a en b getallen zijn, dan is a+(de opvolger van b) gelijk aan de opvolger van (a+b).

Pasigrafisch: a, b € No). a+(b+) = (a+ b)+.

Tot hier de summatieve axiomata.

(3) Indien a een getal is, dan is a vermenigvuldigd met 0 gelijk aan 0.

Pasigrafisch: a€No). a x 0 = 0.

WDM132

(4) Indien a en b getallen zijn, dan is a, vermenigvuldigd met (b+ 1) gelijk aan (a x b) + a.

Pasigrafisch: a, b No). a x (b+1) = (a x b) + a.

Tot daar de multiplicatieve axioma.

Behalve de twee basisideeën (die men tot twee axiomata kan herleiden) en de vier axiomata, inzake de bewerkingen som en product, stelt Peano ook nog de volgende axiomata voorop.

(1) 'Getal' (= No) is een 'klasse' of een soortnaam.

Pasigrafisch: No € Cls (Letterlijk: 'Getal behoort tot klasse').

(2) 'Nul' is een getal.

Pasigrafisch: 0 € No.

(3) Indien a een getal is, dan is ook de opvolger van a (=a+) een getal.

Pasigrafisch : a€No). a+€No.

(4) ***Het postulaat der wiskundige inductie.***

Indien s een klasse is, waarvan 0 een lid ('element') is en indien ieder lid van s een opvolger heeft binnen de klasse s, dan is ieder getal een lid van s.

Pasigrafisch: s € Cls. 0 € s: a € s) a (red.: krul op, niet voor a) a+€ s). No € s.

Opm.-- Dat het, waarlijk, een wiskundige inductie veralgemening, summering, totalisering' is, blijkt uit het feit dat de toepassing ervan toelaat aan te tonen dat, voor iedere eigenschap die een kenmerk is van 0 en die kan uitgebreid worden van ieder getal a tot a+ (de opvolger van a), geldt dat deze eigenschap het kenmerk is van alle getallen.

(5) Indien a en b getallen zijn en indien de opvolger van a identisch is met

de opvolger van b, dan is a identisch met b.

Pasigrafisch : a, b € No a+ = b+). a = b.

(6) leder getal heeft een opvolger, die niet-identisch is met 0.

Pasigrafisch: a No). a+ - = 0.

Opm.-- De ideeën (€) (lid van), ( ).) (behelst, impliceert, -- behelzen, impliceren), ( )a.) (opm.; krul op, niet voor a) (behelst altijd) en (Cls) (klasse) behoren, eigenlijk, tot het logi(sti)sche voetstuk van de Peaniaanse wiskunde. Dankzij die logische, resp. logistische basisideeën zijn er algemene omvormings- of transformatieregels, die de wiskundige bewijzen beheersen.

Opm.-- Men ziet dat Peano (en zijn medewer(st)ers) met de axiomata hierboven de natuurlijke getallen vanaf 0 hebben gefundeerd.

WDM133

De negatieve getallen kunnen ingevoerd worden door axioma (6) ("leder getal heeft een opvolger, die niet-identisch is met 0") te wijzigen.

Men kan b.v. zeggen (i.p.v. het tweede axioma (WDM 131: 1+ = 2, enz.)) - 1+ = 0; -2+ = 1; enz.

Bibl. steekpr.:

-- *C.-I. Lewis* (1883/1964 ; wijsgeer en logi(di) cus), *La logique et la méthode mathématique*, in: *Revue de metaphysique et de morale* 29 (1922): 4 (oct/ dec.), 458s. (L'école italienne);

-- *A. Virieux-Reymond, L'épistémologie*, Paris, 1966, 48/52 (La méthode axiomatique).

Cultuurpsychologische opmerking.

(a) H. Poincaré (WDM 129) heeft het ontwerp (pasigrafisch, axiomatisch) van Peano met sarcasmen begroet. Maar, volgens *P. Soula, Giuseppe Peano*, in: *D. Huisman, dir., Dict. d. phil.*, 2019, heeft Poincaré een 'lichtvaardig' (op onjuiste en onvolledige informatie gesteund) oordeel geveld.

(b) *Gottlob Frege* (1848/1925; logisticus-mathematicus), bekend om de tegenhanger van de pasigrafisch-axiomatische methode, in zijn wereldbekende *Begriffschrift* (*Eine der arithmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens*) Halle, 1974 (eerste editie: 1879; tweede: 1891), reageerde helemaal anders dan Poincaré. Ook hij wilde een 'ideografie' (een verlatijnste vertaling

van 'Begriffschrift'), d.i. een tekenstelsel, dat ontsnapt aan de één-veelduidigheid van de termen der natuurlijke talen.

Frege, net als b.v. Bertrand Russell, later, schatte Peano hoog. -- Cfr WDI1 2; 51vv.; 90 (formeel systeem).

Weerom: denken is ingebed in de hele psyché.

2.3.2.3. Het 'generatief' summeren.

a. Reeds de Paleopythagoreeërs (WDM 13; 87) pasten het 'genereren' (letterlijk: verwekken) toe. Zo b.v., wanneer zij, aan de kinderen, het begrip 'vierkantsgetal' inprentten (WDM 87), dan passen zij een steeds maar herhaald procedé toe.

Ander voorbeeld: hun 'kinderlijke' getalvormen :

.; ./.; ../. ., ../.. . .../... enz.

b. Noam Chomsky (1928/...), de stichter van een Cartesiaans geïnspireerde transformationeel-generatieve spraakkunst, geeft ons een tweede voorbeeld van summatieve inductie, dat met de wiskundige inductie verwant is.

"Stel dat wij een taal willen beschrijven, waarvan alle zinnen bestaan uit één of meer a' s, gevolgd door hetzelfde aantal b's.

WDM134

Tot de zinnen (uitspraken) van die taal behoren, dus, ab, aabb, aaabbb, aaaabbbb enz..

De beschrijving van al deze zinnen kan worden opgevat als een methode, waarmee alle opeenvolgingen (*opm.:* sequenties) van een of meer a's en hetzelfde aantal b's kunnen gemaakt worden. Wij hebben, daartoe,

(a) het beginsymbool (der beschrijving) 'Z' nodig,

(b) en twee instructies of regels (*opm.:* voorschriften), nl. (1) Z →3 ab en (2) Z → aZb.

Die regels zijn 'instructies' om wat links van de pijl staat, te vervangen door wat er rechts van staat. De symbolen a en b vertegenwoordigen de samenstellen de elementen van de zinnen en vormen het alfabet van de taal in kwestie.

(1) Passen wij - uitgaande van het beginsymbool 'Z', regel (1) toe, dan krijgen wij - doordat Z moet worden gesubstitueerd door ab - de opeenvolging 'ab'.

Op deze reeks is geen van beide regels van de grammatica meer van toepassing: het is een 'eindproduct' (en wel de kortste zin van die taal).

(2) Zouden wij regel (2) hebben toegepast, dan hadden wij de reeks aZb gekregen.

Op deze reeks zijn beide regels van toepassing. De eerste regel leidt (door vervanging van Z door ab) tot aabb, - weerom een eindproduct (en wel, op één na, de kortste zin van onze taal).

De tweede regel zou geleid hebben tot aaZbb, -- geen eindproduct, omdat zowel regel (1) als regel (2) erop van toepassing is". (*A. Kraak/ W.G. Klooster, Syntaxis*, Antwerpen, 1968, 17).

Het algorit(h)me.

Een methode (procedé), die

(a) uitgaat van een aanvankelijk teken ('symbool') en

(b) door toepassing van eenvormige monotone vervangingsvoorschriften, reeksen elementen (hier: talige elementen) genereert ('verwekt,) - hier: uit een verzameling ('alfabet') -, is een algoritme. Onder 'algoritme' verstaat men een stel bewerkingen, herleid tot een eenvormig procedé. Als men, daarmee, b.v. reeksen (woorden, cijfers) 'vormt', dan spreekt men van 'genereren'. Het is dus een constructiemethode.

Besluit. De invariant(ie).

A. Virieux- Reymond, L' épistémologie, 18/20 (*Les invariants*), trekt onze aandacht op wat, zowel in de wiskunde als in de algoritmisch-generatieve inductievormen, opvalt, nl. het onveranderlijke aspect.

WDM135

1. Steller zegt, daarbij, dat echte wetenschap het universele - met name: de invarianten, de invarianties- zoekt in de fenomenen. Zo b.v. in de vorm van wetmatigheid (WDM 126: alle water kookt op 100° C.; 127).

2. Wat verder zegt steller dat "de invariant(ie) (...) onuitgesproken ('implicitement') vooronderstelt wordt door de inductieve methode. (o.c., 20).

Inderdaad: het construeer-, resp. genereer- of induceerprocedé is onveranderd telkens weer verifieerbaar. Het fungeert als gemeenschappelijke

eigenschap of 'kenmerk' van alle elementen van een gegenereerde reeks. Dit blijkt, pas, bij vergelijking natuurlijk.

2.3.2.4. Het 'operationeel' summeren.

(1) Archaïsch model.

I.p.v. te rekenen of tekens op papier of zo te zetten, kan 'induceren' ook actief, praxeologisch, geschieden.

Men verhaalt dat, in West-Afrika, bij Negro-Afrikanen, het stamhoofd b.v. aan zijn dorpshoofden een verzameling stokjes meegeeft. Door, vanaf de dag van het afscheid, alle dagen juist één stokje weg te nemen (van de totaliteit der stokjes), kent, doorheen dit model (WDM 6; 51; 110 (112) 127) - d.i. doorheen iets dat de primitieve dorpshoofden kennen, de juiste datum van de volgende vergaderingsdag.

(2) Het model van *John Stuart Mill* (de zoon van James Mill; 1806/1873; bekend om zijn *A System of Logic, Rationative and Inductive* (1843)).

1. *Twee basisideeën* ('axiomata) worden verondersteld.

a. Wat reeds de Antieke Grieken 'kuklos', cyclus, kringloop, heetten, kan beschreven worden als een lijn zo dat alle punten ervan, eens dat zij één voor één (WDM 114: paarsgewijze) doorlopen worden, het beginpunt met het eindpunt doen samenvallen. Wat een 'operatief' (operationeel) summeren is.

b. 'Operatief' ('operationeel') heten wij dat waarop het zinnetje "Doe iets welbepaalds, en gij zult het resultaat bereiken" van toepassing is. Het doen (= praxeologisch) is beslissend, maar, dan, rationeel doen, d.i. volgens een bepaald procedé.

2. *Appl. model.*

(A) *Waarneming*

a. Gegeven: een landschap.

b. Gevraagd: lever het operatief bewijs dat genoemd natuurlandschap een eiland is.

WDM136

(B) *Antwoord*

(B).1.-- *Abductie* (= regressieve reductie, 'hypothese').

Indien alle natuurlandschappen, naar hun vorm, door een lusweg verkenbaar, eilanden zijn én indien bewust natuurlandschap een eiland (juist één) is, dan kan iedereen - b.v. te water, met een schip - eromheen, kringlopig

een lusvormige weg doorlopen.

(B).2.-- ***Deductie*** (= progressieve reductie, d.i. ontwerp van experimentele verificatie).

Dus, indien ik een bootje neem, waarmee ik de bedoelde rondvaart maak, lever ik het operatief bewijs dat het bedoelde landschap wel degelijk een eiland is.-- Dit ontwerp is een deductie (WDM 2; 9; 25; -- 22 (lemmatisch-analytisch); 56; -- 34 (indirecte bewerking);-- 126 (reductieve redenering)), gesteund op een algemene waarheid (vooropstelling), maar toegepast op b.v. juist één geval.

(B)3.-- ***Inductie*** (peirastische reductie, -- volle reductie, door hetzij verificatie hetzij falsificatie).

Door de uitvoering (= operatief) van het ontwerp (deductie) blijkt b.v. dat een rondvaart, in de strikte, lusvormige zin, uitgevoerd werd. Wat aan de deductie beantwoordt.

2.3.2.5. Het kinderlijke summeren.

Ofschoon van louter genetisch-psychologische aard, menen wij toch dat de onderzoeken van Jean Piaget (1896/1980), én epistemoloog én psycholoog, alsook van zijn school (de 'Structuralistische' aanpak), hier, van pas komen.

Bibl. st.: *J. Rembert, Jean Piaget*, in: *D. Huisman, dir., Dict. d. phil.*, 2055/ 2058. -- Rembert zegt dat Piaget de logica bestempelt als een axiomatica (WDM 131v.) van het verstand, resp. de rede (van de geest, in een woord). Dit, terwijl zijn genetische psychologie (ontwikkelingspsychologie) de daaraan beantwoordende experimentele (proefondervindelijke) vakwetenschap is.

M.a.w.: inzake redeneren (van het kind) gaan axiomatiek en inductie (beter: reductie) samen.

Wij vatten samen wat Piaget en zijn Structurale school bevonden hebben.

(1).-- ***Kinderen van vier tot vijf jaar.***

Dezen ordenen een reeks stokjes (d.i. zij zien, in die veelheid, een eenheid of totaliteit) paarsgewijs (d.i. twee tegelijk).

Wat een prachtig voorbeeld van combinering is (WDM 114). Zij geraken niet veel verder.

WDM137

J. Piaget, Genetische psychologie (*Een studie van de ontwikkeling van*

denken en kennen, Meppel, 1976, 36, luidt:

"De jonge kinderen, van vier tot vijf jaar, die ik, met A. Szeminska, onderzocht,

(1) wisten uitstekend alleen hun weg - van huis naar hun school en omgekeerd - te vinden;

(2) maar zij waren er nog niet toe in staat deze weg zich voor te stellen, door middel van spelmateriaal, dat de verschillende hoofdherkenningspunten (gebouwen, enz.) uitbeeldde".

Besluit.

Een stel stokjes totaal ordenen (op het bijeenleggen, paarsgewijze, van twee gelijke na), alsook een gegeven door een model (hier: spelmateriaal) weergeven, -- dat was nog ondoenlijk.

(2).-- *Kinderen tegen vijf tot zes jaar.*

Dezelfde kinderen, ouder geworden, ordenen het stel stokjes' naar grootte, maar nu niet meer een paar, maar de totale reeks, -- dit, proberenderwijs.

M.a.w.: de omvang van het ordeningsvermogen is vergroot.

Toelichting: "De overgankelijkheid (*opm.:* 'transitiviteit') "Indien A groter dan, kleiner dan, gelijk aan B en indien - tegelijk - B groter den, kleiner dan, gelijk aan C, dan ook A groter dan, kleiner dan, gelijk aan C" (WDM 110) wordt - in dit stadium - nog niet doorzichtig (beheerst).

B.v.: indien het subject (kind) twee stokjes samen ziet, waarvan s1 (stokje 1) kleiner is dan s2 en, daarna, twee stokjes, waarvan s2 kleiner is dan s3, dan concludeert het nog niet dat s1 kleiner is dan s3, indien het niet alles tegelijkertijd ziet". (o.c., 45v.).

(3). -- *Kinderen van zes tot zeven jaar.*

Met wat traditioneel "de jaren van discretie of 'verstand' " heet, begint het methodisch ordenen. M.a.w.: gesteld voor het probleem steeds dezelfde stokjes (van de vorige fasen), naar grootte, te ordenen, kiezen deze kinderen, nu,

(1) eerst, onder alle stokjes (de totaliteit), het kleinste (dat zij blijkbaar onderscheiden van de rest (tweedeling of complementering));

(2) dan kiezen zij, binnen die rest (complement), weerom het kleinste; enz.. --

J. Piaget, Psychologie en kennisleer, Utr./Antwerpen, 1973, 38v., zegt wat volgt.

a.-- *Het gegeven.*

Nemen wij, als voorbeeld, het behoud (d.i. de invariantie (WDM 134)) van

een verzameling objecten. -- Zo b.v. tien tot twintig kralen in een klein glas. Vgl. WDM 114: een configuratie, d.i. plaatsing van een stel gegevens binnen een vooraf gegeven kader.

WDM138

Wij vragen, dan, het kind, zelf, een gelijk aantal (identiteit, invariant) blauwe kralen in glas A en rode kralen in glas B van dezelfde vorm en afmetingen te bergen.

Wanneer zodoende twee gelijke verzamelingen gevormd zijn, vraagt men het kind de inhoud van glas B over te gieten (= transformatie, verandering) in een vat C, dat anders is naar vorm dan de twee voorgaande (A en B): b.v. C is hoger of lager en smaller of breder dan de twee voorgaande.

b.-- *Het gevraagde (gezochte).*

De vraag wordt aan het kind gesteld of er nog steeds (= behoud, identiteit - doorheen - variaties, invariant) evenveel kralen in A en C zijn.

Men kan deze proef, natuurlijk, herhalen met steeds nieuwe configuraties van glazen (men breidt, dan, de steekproeven, die de kern van de (amplificatieve) inductie zijn, uit).

c.-- *Het antwoord.*

Het antwoord verschilt naar gelang van de leeftijd.

(1) De kleintjes - voor de zes - zeven jaar - ontkennen het behoud of, ook, zij denken dat het behoud niet noodzakelijk is.

Zo zijn er, voor sommigen, meer kralen in C dan in A “omdat het peil der kralen in C (*opm.:* indien dat glas smaller is b.v.) hoger is”. Voor sommige anderen, echter, zijn er minder kralen in C “omdat het glas, waarin zij nu zitten, smaller is”.

Besluit: het combineren is nog zoekend.

(2) De kinderen van omstreeks zes - zeven jaar - aldus steeds Piaget - duiden de inhoud (verzameling kralen, totaliteit) als invariant (= behouden doorheen de transformaties), dit, onafhankelijk van de ‘perceptieve’ (versta: zintuiglijk waargenomen) meetkundige vorm (m.a.w.: configuratie).

Besluit: vanaf zes - zeven jaar totaliseert, ‘induceert’, het kind, -- intuïtief maar werkelijk.

(3) De kinderen rond de elf-twaalf jaar vergelijken via woordelijk

meegedeelde opgaven.

M.a.w.: het kind komt los van de materieel getoonde en waargenomen gegevens. Het begint, doorheen woorden, het ordenen (via vergelijking).

Appl. model.

(a) Gegeven. -- De haren van Edith zijn blonder dan die van Suzanne, maar donkerder dan die van Lili. -

(b) Gevraagd. -- Wie, onder de drie meisjes, heeft nu de donkerste haren?

(c) Antwoord. -- Het kind, op die leeftijd, antwoordt zonder fysisch die drie kinderen te moeten zien, -- puur redenerend".

WDM139

Opmerking 1

De Associationistische idee 'van het singuliere naar het singuliere' ('du particulier au particulier').

Bibl. st.: *Ch.Lahr, Logique*, Paris, 1933, 229 (*Les associationnistes*).

Behalve de o.m. door J. Lukasiewicz vooropgestelde tweeledigheid 'deductie/ reductie', nemen bepaalde Empiristen (WDM 18) - J. St. Mill (WDM 135), Alexander Bain (1818/1903), een Experimentalist, en Herbert Spencer (1820/1903), een Evolutionistisch Naturalist - een zgn. derde type van redenering aan, dat, in hun ogen, zelfs, de oorsprong en het beginsel is van én de- én reductie.

Applicatief model.

(a) De dierlijke 'redenering' verloopt van het singuliere naar het singuliere: wanneer een hond b.v. juist één keer een haas heeft opgevreten, heeft de smaak hem te pakken en is hij 'open' voor het volgende singuliere geval. Dit, zonder enige universele voorzin.

(b) De infantiele (kinderlijke) reden, zelfs, de redenering van de meeste mensen, - de intellectuelen, in de meeste gevallen, inbegrepen, -- zij gaan op dezelfde, 'dierlijke; wijze te werk. -- Als voorbeeld halen zij aan het feit, dat iedereen kan vaststellen (wat typisch Empiristisch is), dat, indien een kind zich juist één keer verbrand heeft, het, nl. van dat ogenblik af, telkens weer het singuliere vuur b.v. vermijdt.

"In dat geval gaat het over een echte redenering, maar dan zonder universele (alle gevallen van verbrandende lichamen b.v. bedoelende) voorzin.

Immers: het kind besluit dat b.v. vuur verbrandt o.g.v. het unieke (singuliere) feit dat het zich reeds verbrand heeft". (Lahr, o.c.,229).

Opmerking 2

Wij gaan op deze evident foutieve voorstelling niet in, tenzij met twee aanmerkingen.

a. De Associationisten zeggen zelf dat b.v. een kind, uit juist één geval concluderend, weet dat, voortaan b.v. het vuur ('het' is een teken van het feit dat er onuitgesproken, maar werkelijke veralgemening aan het werk is) verbrandt.

b. De Associationisten verwarren - aldus Lahr, ibid. - tussen de eigenlijke redenering (ofschoon impliciet) en de simpele 'associatie' (die een voorteken met een (minstens gewoonlijk en meestal in de tijd) erop volgend vervolg 'verbindt' ('associeert')),

WDM140

f.-- Het analogisch induceren (analogische veralgemening).

Wat analogie is, zal na WDM 3v. b.v. wel duidelijk zijn: deelidentiteit. Hetzij, distributief (WDM 88), paratactisch (WDM 101) of metaforisch (WDM 118) hetzij collectief (WDM 88), hypotactisch (WDM 101) of metonymisch (WDM 120), analogie is steeds eenheid in een of andere veelheid.

De typisch analogische redenering.

1. Ch. Lahr, Logique, 608, definieert als volgt: een redenering die

(1) vanuit sommige geverifieerd;' gelijkenissen,

(2) besluit tot sommige niet-geverifieerde gelijkenissen. WDM 126 leerde ons dat besluiten

(1) van het geverifieerde geval

(2) tot het niet-geverifieerde maar verifieerbaar geachte geval (en dus een algemene regel vaststellen) een amplificatieve (het vastgestelde overschrijdende) inductie is.

2. Ch. Lahr, o.c., 608, geeft een applicatief model.

(1) Geverifieerd is b.v. enige (= sommige) gelijkenis tussen de planeet Aarde en de planeet Mars: naar (bol)vorm, naar omloopbeweging en aswenteling, naar atmosfeer b.v..

(2) Deze minstens partiele gelijkenis (analogie) insinueert (= laat indirect

verstaan) dat ook Mars b.v. - net als de Aarde (geverifieerd) - bewoond is (voor Mars ongeverifieerd).

Met andere termen: men drijft de (partiële) gelijkenis door tot ongeverifieerde aspecten. Dit, uitgaande van het (gekende(re)) model, -- in dit geval de Aarde (WDM 8; 112).

Of nog: men denkt, voorlopig, dat alle (of meerdere) kenmerken van alle planeten samenhangen (collectieve structuur) en besluit, uit de vastgestelde aanwezigheid van sommige kenmerken, in het geval van één planeet (het model), tot de aanwezigheid ervan bij de rest (tweedeling), d.i. bij alle of sommige andere planeten (de originelen).

Het onderscheid tussen inductie en analogische inductie.

(1) Inductie, over het algemeen, is hetzij uit ieder geval afzonderlijk, nadat het geverifieerd is, tot alle concluderen, -- dit, op samenvattende (= summatieve, totaliserende) wijze, hetzij de wezensaard van de geverifieerde gevallen uitbreiden ('amplificeren') tot ook alle in beginsel vaststelbare (verifieerbare) gevallen.

(2) Analogische inductie besluit uit een deel der vaststelbare kenmerken tot het geheel ervan, -- dit, -- in andere gevallen dan het model.

WDM141

Opm.-- Het begrip 'type' (typologie, typenleer). -- Zo-even zagen wij dat, uitgaande van de Aarde als (gekend) model, een andere planeet kan vergeleken worden. Zodra men, comparatief, minstens een gedeelte van de kenmerken van het model in een ander exemplaar vastgesteld wordt, rijst de vraag:"Zou dan niet het geheel (samenhang) ook in de andere exemplaren aanwezig zijn?".

Appl. model 1.

Ch. Lahr, Logique, 604ss., noteert dat, vooral zodra men in de biologische en, nog meer, in de humane orde van zaken komt, de vakwetenschapper niet enkel met (fysicaal-chemische) feiten (in de louter natuurwetenschappelijke zin), maar ook met (biologische, resp. culturologische) wezens ('des êtres') te doen heeft.

Inderdaad: een portie zwavelzuur verschilt, als systeem (WDM 87; 89v.), van b.v. een boom of een Negro-Afrikaan! Een plant, een dier, een mens, -- dat zijn 'wezens' (d.i. feiten, maar belichaamd in levende organismen).

Appl. model 2.

Lahr, ibid., merkt, daarbij, op dat

(1) natuurwetenschappelijke feiten geordend worden in de vorm van wetmatigheden (WDM 126; 135) of, korter, wetten 'natuurwetten') en

(2) biologische en culturologische 'wezens' ook geordend worden, doch in de vorm van types (soorten) -- dit woord genomen in de Antiek-logische zin van 'deelverzamelingen').

I.p.v. - vertrekkend van louter natuurwetenschappelijke feiten - wetmatigheden te ontdekken, vertrekt men van het individu (de enkeling), dat een veranderlijk en soms voorbijgaand karakter heeft, om een type te construeren, dat invariant en steevast is.

M.a.w.: het type brengt, o.g.v. vergelijkende methode, eenheid in de veranderlijke en voorbijgaande veelheid der biologisch-culturologische fenomenen.

3. Wat is, nu, een natuurlijk (in de 'natuur', biologisch en culturologische verstaan, aantrefbaar) type? Lahr definieert als volgt.

(a) ***Appl. model.***

Het type 'herkouwer' (onder de dieren) vertoont altijd (alle individuen) een gespleten hoef, een samengestelde maag, maaltanden met effen kroon; het vertoont nooit klauwen, een enkelvoudige maag, hoektanden en maaltanden met geknobbelde kroon, -- wat typisch (specifiek, 'soortelijk') is voor de roofdieren.

(b) ***Regulatief model.***

Het (natuurlijk) type is een steevast en noodzakelijk systeem van kenmerken, Zo dat het ene kenmerk niet zonder de andere (= collectieve structuur) kan bestaan, -- dit, terwijl sommige andere kenmerken ('typisch' voor een ander 'type') radicaal uitgesloten zijn. M.a.w.: de insluiting (inclusie) en de uitsluiting (exclusie) zijn karakteristiek voor de types onderling.

WDM142

Besluit.

1. ***De typologische inductie.***

a. Lahr, ibid., besluit: de eigen taak van een wetenschap der 'wezens' (d.i. levensvormen) bestaat erin dergelijke typische (typologische) systemen van kenmerken (gemeenschappelijke eigenschappen) op te sporen.

b. Hij voegt, daaraan, toe: de methode daartoe geschikt is één type van inductie, die hij met een eigen Franstalige term benoemt 'généralisation', - letterlijk: uitgaande van de telkens weer, in de (biologische of culturologische) natuur aangetroffen enkelingen (individuen), veralgemenend ordenen in 'types'. Wij vertalen, geschikter als term, door 'typologische' inductie.

Wat in dat type van inductie opvalt, zegt Lahr - is
(a) waarneming (niet experiment (WDM 127)) en
(b) vergelijking.

2. - *De proefondervindelijke methode*

Deze is - aldus steeds Lahr - is er niet toe in staat het systeem der gemeenschappelijke kenmerken, eigen aan levende organismen experimenteel te toetsen, tenzij in een beperkt aantal gevallen. Immers: op kunstmatige wijze één of meer kenmerken - denk aan de gespleten hoef of de samengestelde maag b.v. - afzonderen uit één type van 'wezens' (verstaan als levende organismen), - dit, om b.v. na te gaan of men er andere kan in de plaats van brengen, is gewoonlijk ondoenlijk.

Gevolg: enkel nauwkeurige waarneming, zonder experimenteren, is de geëigende methode.

Het typisch inductieve ervan drukt Lahr als volgt uit: de typologische inductie (veralgemening) bestaat erin

(1) wat geverifieerd werd in een aantal steekproeven, d.i. een beperkt (eindig) aantal (verzameling) individuen,

(2) uitbreiden (amplificeren) tot de hele (in beginsel oneindige) verzameling.

WDM143

2.3.3. Typologie der summatieve inductie (143/148).

1-. Totalisering, o.g.v. vergelijken, is gestructureerd. En wel zoals wij WDM 140 hebben samengevat:
(a) distributief (= paratactisch, metaforisch) en
(b) collectief (= hypotactisch, metonymisch).

Wij gaan dit nu aan een paar applicatieve modellen verduidelijken. Doch, vooraf, een wegwijzer: *E. Bouqué, De algebra der verzamelingen*, Gent, 1967,

13, zegt dat - om te weten of iets (WDM 28: forma, wezensvorm) tot een verzameling behoort - men twee wijzen van verifiëren heeft:

(1) ***De opsomming van al de elementen***

(wat een gedeelte van de summatieve inductie uitmaakt) en het aangeven van een 'kenmerk' (kenmerkende of karakteristieke eigenschap). Dit laatste heten sommige wiskundigen 'abstraheringsbeginsel', omdat men - zoals WDM 5 ons, met o.m. Edmund Husserl, leerde - een stel toedrachten ('ietsen') samengevat worden in een abstracte idee. -

Opm.: -- Zoals de begripsleer - verder - zal verduidelijken, vertegenwoordigt het kenmerk (abstracte eigenschap) de begripsinhoud en de opsomming de begripsomvang, zoals, al sinds eeuwen en eeuwen, de logici ons geleerd hebben. Immers - aldus b.v. Lahr, Logique, 492 - de omvang van een idee (begrepen als louter begrip) is de verzameling der elementen, die, dankzij abstracte kenmerk, door die idee aangeduid, 'bedoeld', aangewezen, worden.

2. ***Totalisering, summering of inductie geschiedt, echter, tweevoudig.***

Lahr, ibid., onderscheidt tussen distributieve idee die - naar omvang - verwijst naar ieder element afzonderlijk ('eender'),--in het Latijn b.v. 'omnis homo' (ieder mens, -- staande voor 'alle mensen', natuurlijk), enerzijds, en, anderzijds, collectieve idee, die - naar omvang - naar ieder element afzonderlijk verwijst, maar slechts voor zover elk (= alle) element samen met alle andere, een en hetzelfde 'wezen' (iets) uitmaakt, -- zo b.v. 'totus homo' (de gehele mens).

Zowel 'alle mensen' (ieder mens) als 'de gehele mens' totaliseren, maar op zeer verschillende wijze, 'alle mensen' totaliseert distributief (paratactisch ieder mens nevens alle andere, op gelijke voet; metaforisch). 'De gehele mens' totaliseert collectief (hypotactisch: één mens, maar in zijn totaliteit; metonymisch).

Cfr. WDM 86/88: structuur, -- verzameling, stelsel.

WDM144

Opm.-- Ook Kard, *Desiré Mercier* (1851/1926; de stichter van het Hoger Instituut voor Filosofie, te Leuven), in zijn *Métaphysique générale ou Ontologie*, Louvain/ Paris, 1923-7, 156ss., spreekt, zoals de Scholastici (800/1450), over

twee wijzen van 'compositio' (totalisering): (een geheel, -- ook wel 'compositio' (meta)physica' geheten) en 'omne' (eenverzameling, --- ook wel 'compositio logica' genoemd).

Definitie en indeling.

Zoals Lahr, Logique, 499, zegt:

(1) de definitie somt de deelideeën van een totaalidee op;

(2) de indeling somt de klassen (verzamelingen) van objecten op, die in de totaalidee afgebeeld (weergegeven; -- model) worden.

Dit zijn, wel degelijk, twee types van opsomming (en, dus, van summatieve inductie), -- distributieve en collectieve.

Applicatief model van distributieve opsomming.

1-. Jacques Vassal, *Folksong*, (Racines et branches de la musique folk), Paris, 1984. Deze vierhonderd bladzijden delen de Folk music der Verenigde Staten in in types ('genres');

a. liederen en dansen der Sioux-Indianen,

b. de landelijke Blues (een soort Foxtrot, melancholisch en, meestal, traag) van een Lightnin Hopkins,

c. de herontdekking van Folk Music, in de jaren 1940, door Woodie Guthrie,

d. de Boodschapsliederen van Bob Dylan en Joan Baez, in de jaren 1960,

e. de recentere Folk, die, eens met Rock Music ineenlopend, de vorm krijgt van Country en Western, o.m. van Joni Mitchel,

f. de zuurzoete Blues van Leonard Cohen, g. de Gitaartraditie, o.m. van J.J. Cale, -- enz. —

De bedoeling is, blijkbaar, alle types, geïnventariseerd (= summatieve inductie) en in een verhaal ingebed (wat reeds collectieve totalisering is), weer te geven.

2.- *Ch. C. Herod, The Nation in de History of Marxian Thought* (*The Concept of Nations with History and Nations without History*), Den Haag, 1976.

K. Marx en *Fr. Engels*, de 'vaders' van het Marxisme, verdedigden, in *Neue Rheinische Zeitung* (Köln; 1848/1849), de stelling dat men de 'naties' (volken) kan indelen in twee types:

a. ***Naties zonder geschiedenis***

Deze zijn achterlijk, niet sterk georganiseerd en 'reactionair' (d.i. niet revolutionair gestemd); zij bergen, in 1848, contrarevolutionaire 'krachten' (zo b.v. de Slavische volkeren, -- behalve de Polen).

WDM145

b. *Volkeren met geschiedenis*

Deze bezitten een 'historisch' verleden met een rijkdom aan culturele prestaties en stevige politieke structuren, waarin alle (sociale) klassen haar plaats hebben; hun ontwikkeling is een teken van 'Vooruitgang': in de evolutie van het Europese politiek systeem groeiden deze naties uit tot 'revolutionaire' naties; -- voorbeelden van zo'n met geschiedenis begaafde volkeren waren, toentertijd, de Duitsers, de Italianen, de Polen en de Magyaren (in Hongarije).

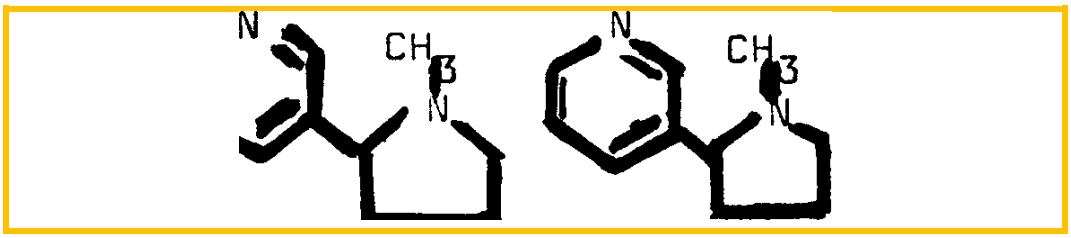
Volgens steller hebben de 'Socialistische' (Communistische) Partijen van Duitsland, Oostenrijk en Rusland - bij monde van hun woordvoerders (O. Bauer, K. Kautsky, Rosa Luxemburg, V.I. Lenin, J.V. Stalin, Fr. Zwitter) - deze tweeledige indeling overgenomen, alhoewel met variaties. Dit, o.m. in verband met de multinationale staatsgemeenschappen in Midden- en Oost-Europa.

Besluit.

Beide aangehaalde boeken zijn verantwoord, in de mate althans dat hun indeling (= summering van types en, langs die types om van singuliere gevallen) volledig (d.i. werkelijk totaliserend) is. Applicatief model van collectieve opsomming.

1. *Beginnen wij met een overzichtelijk type.*

P. de Smet, Kruiden van hemel en hel, in: *Natuur en Techniek*, Jrg. 52 (1984): 9 (Sept.), 684, geeft ons de structuurformule van nicotine (een alkaloïde), het bekende stimulerende middel. Wij staan, hierbij, voor een configuratie (WDM 114v.) binnen een vast kader worden de deelatomen en -molecules geplaatst. -- Het is duidelijk dat de tekening, hierbij, tweeledig is.

(1) Door de ineenvoeging, (de Antieke Grieken zouden van 'harmonia' (WDM 13; 87) gesproken hebben) blijkt de collectieve inductie (summering of opsomming - en - situering van al de elementen).

(2) Door tweemaal de structuurformule weer te geven, plegen wij (een

begin van) distributieve inductie, natuurlijk.

2. Geen beter en vèrdragender applicatief model van collectief summeren dan *L. Apostel, red., De eenheid van de cultuur* (*Naar een algemene systementheorie als instrument van de eenheid van ons kennen en ons handelen*), Meppel, 1972, 143.

WDM146

De totaalidee 'systeem' (= collectieve structuur) wordt naar haar deelideeën uiteengezet. -- Een 'systeem' - als dusdanig, d.i. als systeem - vertoont:

a.1. (gewoonlijk) elementen en

a.2. (gewoonlijk) deelsystemen (sub- of hypovertoont:

b. de interactie van de (gebeurlijke) elementen en deelsystemen (door de betrekkingen ervan, onderling);

c.1. (een graad van) differentiatie (onderscheidenheid) dankzij het aantal elementen en deelsystemen, daarbij de verscheidenheid der eigenschappen ervan en dankzij de onafhankelijke veranderlijkheid ervan;

c.2. (een graad van) integratie (ineenvoeging), dankzij de (graad van) bepaaldheid der elementen en deelsystemen door het totaalsysteem (hyper of supersysteem);

d.1. een proceskarakter ('diachronie'), doordat het gebeurlijk ontstaand groeiend en uiteenvallend is ofwel steevast zich ontwikkelend;

d.2. doelgerichtheid, doordat het op iets afgestemd is.

Tot daar de inwendige vergelijking (WDM 107). Nu de uitwendige vergelijking, (WDM 107). - Een systeem vertoont:

a.1. grenzen;

b.1. gelijkenissen: systemen kunnen onderling hetzij isomorf (WDM 113) d.i. volledig gelijkvormig hetzij homomorf, d.i. gedeeltelijk gelijkvormig zijn;

b.2. geslotenheid en openheid, in de mate dat het elementen of

deelsystemen niet of wel opneemt uit de omgeving (een super- of hypersysteem ermee uitmakend);

b3. interactie met dezelfde omgeving, in de mate dat het 'open' is.
Een praktisch voorbeeld van zo'n systeem is b.v. het toestel (machine).

Opm.-- Maar opgelet: de term 'machine' (in sommige recentere theorieën) betekent, praktisch, hetzelfde als 'systeem' (er zijn mechanische, organische, menselijke 'machines', - kwestie van afspraak).

Een ander - biologisch - voorbeeld is uiteengezet in R. *Ceusters, De rol van de bosmieren*, in: *Alumni Leuven* 9(1978): 3 (Sept.), 18v.: de mier, het mierennest, -- zij spelen en rol (= functie) in het ecosysteem (bos).

WDM147

Inderdaad: de bosmier beïnvloedt (= veroorzakingsproces) het omringende bos. In de actieve zin van 'functie' heeft zij, als 'functie' (rol), levend te midden van het bos, een gezondmakende werking uit te oefenen; in de passieve zin van 'functie' is het bos 'functie' (afhankelijk) van o.m. de werking van de bosmier.

In de technische taal: de bosmier is een sub- of hyposysteem binnen het super- of hypersysteem, dat het bos is. Dat is een voorbeeldje van interactie; zoals prof Leo Apostel het als één der kenmerken van 'systeem' (uitwendig vergeleken) formuleert. Men spreekt, in dit verband, ook van functionele analyse, d.i. het nagaan van de (actieve en passieve) functies (wat op wisselwerking, de letterlijke vertaling van 'interactie', neerkomt).

Opm.-- De kenmerken van een 'fascistisch systeem'
WDM 10; 122, leerden ons, reeds, een paar aspecten. Hoe zou men, in termen van systeemleer, fascisme kunnen 'definiëren' (d.i. summatief, als totaliteit, als ineenvoeging van elementen) vatten)?

Volgens *J. Kruithof, De zingever* (*Een inleiding tot de studie van de mens als betekenend, waarderend en agerend wezen*), Antwerpen, 1968, 469, ad 2, maken, collectief, d.i., samen genomen, volgende gemeenschappelijke eigenschappen het fascistische type van samenleving uit.

(1) Er is - daarin gelijk aan b.v. het Sovjet-Communisme - slechts één politieke partij (d.w.z. de eigenlijk democratische ordening, met een veelheid

(pluralisme) van partijvormingen, ontbreekt).

(2) Het leger - daarin, eveneens, sterk gelijkend op b.v. ieder Communistisch regime (WDM 65) - bezit een grote macht, de militaire;-- wat één der vele vormen van Macchiavelisme ('Realpolitik') is.

(3) Economisch gesproken is ieder Fascisme veelduidig: er zijn zowel louter agrarische als hoog industriële Fascistische systemen mogelijk. Of, zoals de Marxist Kruithof zegt: "De Kapitalistische economische orde wordt niet opgeheven". Hij voegt eraan toe - in termen van Colin Clark, die, economisch gesproken, drie types onderscheidt, inzake 'sectoren' (landbouw (= akkerbouw en veeteelt), nijverheid (industrie) en 'diensten') -: "In de toekomst zullen, misschien, ook Fascistische dienstenmaatschappijen ontstaan".

Men ziet: summatieve inductie, maar, weerom, collectief.

WDM148

Opm.-- Het structuralisme inzake taal.

De 'syntagmatische' en 'associatieve' verbanden, binnen het gesproken woord.

Bibl. st.:

-- *Ch. Bally e.a., publ./coll., Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique générale*, 1916-1 ; 1931-3 ;

-- *Roland Barthes, Eléments de semiologie* in: *Communications* (*Recherches sémiologiques*), Paris, 1964 (No. 4), 114/ 130 (*Syntagme et 'système'*).

(a) ***De eerste kijk,***

structuraal (d.i. van uit het standpunt van de onbewuste ordeningen), heet de Saussure 'syntagma' (letterlijk: bijeengevoegd iets). Hij bedoelt, daarmee, de lineaire, diachronische volgorde, die ieder spreken (en, ook, schrijven) behelst. Wanneer ik wil zeggen: "Ga weg", dan kan ik niet anders dan eerst (= voorteken) zeggen 'ga' en dan pas (= vervolg) 'weg'! Wij kunnen - aldus de Saussure - niet twee woorden tegelijk uitspreken. Dat heet hij 'la chaîne de la parole' (de ketting (keten) van het spreken).

Let erop: dit is een eerste vorm van samenhang (collectieve structuur). Dit is: belending, aanpaling.

(b) ***De tweede kijk,***

structuraal d.i. een tweede vorm van onbewust 'structureren' (ordenen)), heet 'associatie' (letterlijk: gedachte-, resp. woordverbinding).

Zijn eigen voorbeeldje: het woord 'enseignement' (onderwijs) 'fere surgir inconsciemment' (zal onbewusterwijze doen opkomen een massa andere woorden (zoals 'enseigner', onderwijzen), 'renseigner' (inlichten), -- klankverwant;

Verder: 'armement' (bewapening), 'changement' (verandering),-- klankverwant;

ook nog: 'education' (opvoeding), 'apprentissage' (leerproces), zinverwant).

Opm.-- Waarom, -- waardoor, een mens als Rol. Barthes het woord 'association' door 'système' (dat nu toch de algemene term is) vervangt, dat mag Joost weten: immers, de door de Saussure bedoelde 'associatie' is slechts een voorbeeld van 'systeem'

Opm.-- Een degelijk boekje omtrent structuralisme, maar dan in een sterk - buiten het talige domein - uitgebreide zin, is *J. Piaget, Le structuralisme*, Paris, 1968-2.

Opm.-- Summatieve inductie en gemoedsbewegingen.

Men denke niet dat enkel de reine (verstandelijk-redelijke) geest gestructureerd denkt. Ook het menselijk gemoed ordent. En wel volgens distributieve en collectieve structuur.

WDM149

Théodule Ribot (1839/1916; wijsgeer; experimenteel-psycholoog), *La psychologie des sentiments*, Paris, 1917-10, 171/182 (*Les sentiments et l' association des idées*), leert ons dat ook het gemoed, verstaan als waardevermogen (WDM 74), een rol (actieve 'functie') speelt zowel in het heroproepen van herinneringen als in de 'associaties' van gedachten.-- Ribot vervolgt: "Men weet dat de associatie van gedachten (denkinhouden en, algemener, bewustzijnsinhouden) herleid werd tot twee basiswetten: de contiguïteitswet en de gelijkeniswet". (O.c.,171).

Meteen is duidelijk dat 'contiguiteit' (aanpaling, belending, aangrenzing) collectieve en dat 'gelijkenis' distributieve structuur verraadt.

Ribot zegt verder, dat deze wetmatigheden eerder beschrijvend dan verklarend zijn. Toch onthullen zij - zo zegt Ribot – “quelque chose en sus” (iets ‘daarenboven’). Verscheidene stellers hebben gewezen op een ‘invloed’, souvent latente, mais efficace” (vaak verborgen, maar doelmatig), -- wat, weerom, op onbewuste samenhangen (collectief gestructureerd) wijst. Op Freud vooruitlopend heeft Ribot het, dan, over “Transfert par contiguité” (Overdracht o.g.v. aangrenzing) en “Transfert par ressemblance” (Overdracht o.g.v. gelijkenis).

Ribot’s appl. modellen.

(1) *Gelijkenisoverdracht* (distr. str.).

“Een moeder kan, plots, een sympathie in zich voelen opkomen, -- dit, voor een jonge man, die op haar zoon gelijkt of, eenvoudiger, die dezelfde ouderdom heeft.

De verklaring van veel van die gevallen situeert zich in ‘un état inconscient, qui ne se laisse pas facilement saisir’ (een onbewuste toestand die men niet zo gemakkelijk vat). Maar, indien die toestand opnieuw tot het bewustzijn doordringt (de wil speelt, daarin, maar zeer onrechtstreeks), belicht hij het geheel.

Zo zijn er, ook, vreesreacties, die men ‘instinctief’ heet, maar die een waarneming, die een beetje dieper doordringt, tot een gelijkaardige verklaringsgrond kan herleiden”. (o.c., 177).

(2) *Aanpalingsoverdracht* (coll. str.).

“De verliefde minnaar draagt het gevoel, dat, oorspronkelijk, veroorzaakt werd door de persoon zelf van zijn ‘maîtresse’ (minnares), over op haar kleren, haar meubels, haar woning. Om eenzelfde reden koelen de afgunst (‘jalousie’), de haat hun woede op de levenloze objecten, die de ‘vijand(in) toebehoren.

In de absolute monarchieën wordt de cultus van de vorst overgedragen op zijn troon, de emblemen (opm.: zinnebeelden) van zijn macht, -- in een woord, al wat, van ver of van bij, met zijn persoon samengaat”. (O.c.,176).

WDM150

Een psychoanalytisch analogon (iets gelijkaardigs).

Charles Baudouin (1893/1963; psychoanalyticus), in zijn zeer merkwaardig werk *L’Ame et l’action* (*Prémisses d’ une philosophie de la psychanalyse*), Genève, 1969- 2, 44; 46, vertelt applicatieve modellen uit zijn

jarenlange kinderpsychoanalytische arbeid te Genève. Wij halen ze aan omdat zij, in ons verband hier, leerzaam zijn.

(1).-- *Appl. model 1.*

Iemand, waarover Baudouin in zijn Etudes de psychanalyse uitvoeriger schreef, Berthe geheten, leed, op zeker ogenblik, aan armneuralgie (een soort zenuwpijn). Bij psychoanalyse der tendensen (strekkingen in het waarde-voelen) bleek, voor Baudouin, die geen fanaticus van de typisch Freudiaanse vorm van dieptepsychologie is, dat Berthe onbewust de situatie van haar klasgenote (= eerste collectief verband) nabootste (= basisgelijkenis; verband), die - luister goed - dezelfde voornaam droeg en met wie zij zich vereenzelvigde (weerom: het identitieve verband, WDM 82).

Dat waarmee Berthe zich, in haar klasgenote 'Berthe', vereenzelvigde, was, nu eens niet, haar persoon, maar haar 'geluk'.

a.1. Een 'kwaal' aan de arm, nl., had 'Berthe' een dosis vrije tijd bezorgd, die het haar had mogelijk gemaakt zich tot een 'ontwikkeld' mens (vrouw) op te werken. Uitgerekend dat, in 'Berthe', mobiliseerde haar na-ijver (in de gezonde zin): Berthe, net als haar 'Berthe', wou een 'ontwikkelde vrouw' zijn. Dit is de waarde-strekking die, onbewust (onuitgesproken, onberedeneerd, ondoordacht), 'werkte'.

a.2. "On saisit, tout de suite, le raisonnement par analogie" (Men vat, onmiddellijk, de analogieredenering. Vgl. WDM 140), die tot identificatie en tot ziekelijke nabootsing had gedreven'. (o.c.,44).

b. Baudouin voegt daaraan toe dat:

(i) de herinnering aan 'Berthe' en haar arm tot de strikt individuele sfeer van Berthe behoort, maar

WDM151

(ii) dat het onbewuste mechanisme, waardoor die herinnering 'werkt' (veroorzaakt), door het symptoom - letterlijk - te 'produceren', tot - wat Baudouin, met de dieptepsychologen, heet - "een primitieve laag" in het on(der)bewuste van Berthe (zoals van zo goed als alle mensen, overigens), behoort. Zo behoort, blijkbaar, in Baudouin's bedoeling, ook de analogie redenering die aan de wortel van de arm-neuralgie ligt, tot die primitief - on(der) bewuste laag.

Besluit.-- Niet enkel de bewuste 'geest' (verstand/ rede maar ook ergens

een 'onbewuste' ('onderbewuste') 'geest' (die, blijkbaar, een eigen toepassing van algemeen-logische beginselen is in Berthe (in ons allen), aan het werk.

(2) *Appl. model 2.*

Ch. Baudouin, L'âme enfantine et le psychanalyse, I (*Les complexes*), Neuchâtel/ Paris, 1950-2; II (*Les cas*) / III (*Les méthodes*), Neuchâtel/ Paris, 1951, is een goudmijn van psychologisch-psychoanalytische gegevens en duidingen.

In II/III (*Les méthodes*), 162, zegt Baudouin wat volgt.

(a) Het kind is geen miniatuurvolwassene, maar een voorfase van volwassenheid, met zeer eigen mechanismen.

(b) "Men heeft vastgesteld dat - vooral jonge - kinderen grondig veranderd waren, enkel doordat één of twee der ouders een psychoanalyse hadden doorgemaakt; en dit, zonder dat het nodig was het kleine subjectje zelf te behandelen. –

1. Dit is verklaarbaar

(a) indien men, enerzijds, ervan uitgaat dat de kwalen van het kind nog niet stevig vastgeroest waren, en

(b) anderzijds, indien men vooropstelt dat de traumatiserende (*opm.:* kwaalverwekkende) situaties, die die kwalen verwekt hadden, wezenlijk afhangen van het leefmidden, vooral, dan, van het gezinsmilieu: door dit leefmidden te veranderen, kan men de hele samenhang ('tout le tableau,') wijzigen".

2. Baudouin denkt dat ook de School van C.G. Jung (1875/1961; de Individual-psychanalyticus), hier, een andere - maar wellicht geldige - uitleg kan voordragen.

Frances Wickes, The Inner World of Childhood, New York/ London/ Appleton, 1927, 17, zegt dat, in de prille kindsheid, er een identiteit bestaat (ontologisch, natuurlijk, een deelidentiteit) tussen enerzijds, het onbewuste van het kind en, anderzijds het onbewuste van de ouders.

Fr. Wickes geeft als applicatief model een kind, dat, in zijn droom, een conflict doorleefde, dat - in werkelijkheid - het conflict van zijn vader was (Fr. Wickes, o.c.,26). Een ander kind - aldus Wickes, o.c., 28 - doorleefde een ongeborgenheids-gevoel (het wist zich, ergens, onveilig),-- dit, volgens Wickes, doordat het een 'intuïtieve waarneming' (WDM 130: "één met al wat leeft") had

van de objectief-onzekere situatie van zijn ouders

WDM152

Baudouin, die tegenover dergelijke 'irrationele' factoren', eerder, voorzichtig afstand neemt, zegt, daarop:"Het staat als een paal boven water vast: een kind snapt ergens de atmosferen in zijn omgeving". (o.c.,162).

Of men dat nu 'intuïtieve waarneming' (Fr. Wickes), 'geestelijke osmose' (d.i. wederzijdse doordringing; een term van L. Benoist-Hanappier), 'mystische participatie' (met CG. Jung en de godsdienstwetenschapper Lucien Lévy-Bruhl (1857/1939; Lévy-Bruhl ontdekte het nogal radicale onderscheid tussen de 'Cartesiaanse' (d.i. Verlicht-rationele) en de 'primitieve' mentaliteit) heet - aldus Baudouin -, "le fait, si insuffisantes qu'en soient les explications, paraît irrécusable et ne doit pas être omis (het feit zelf, hoe onbevredigend de verklaringen ook zijn, lijkt onmiskenbaar en moet niet weggecijferd worden)".

Besluit.

De Würzburgse school, o.l.v. Oswald Külpe (1862/1915; tegen Kant opkomend 'kritisch Realist'), met zijn 'denk- en wilspsychologie' (rond 1900), voerde de geschoolde introspectieve methode in (die slechts door zeer geschoolde psychologen beoefenbaar is) om "eenvoudige denkakten' (b.v. 'het geheel, waarvan 'deur' een deel is', d.i. een typisch collectieve structuur), naar hun structuur te analyseren.

Uit deze radicaal nieuwe aanpak inzake denken en willen, groeiden
a. de Keulse school (Pater Lindworsky e.a.),
b. de Mannheimse school (Otto Selz e.a.) en
c. de Amsterdamse school (Philip Kohnstamm).

Uit de gezamenlijke resultaten blijkt dat echt denken:
(a) de laag van de singuliere voorstellingen (eigen aan de verbeelding/ inbeelding) zo b.v. 'de rij bomen in de ingang van de Normaalschool'

(b) de laag van de vervaagde - 'schematisch' geheten – verbeeldings-voorstellingen overschrijdt ('transcendeert'),-- dit, om de eigenlijke sfeer der algemene begrippen distributieve en collectieve (WDM 143), te betreden. Dit 'denken' neemt, blijkbaar, zeer vroeg zijn aanvang.

WDM153

2.3.4. Harmologie: de antithetische vergelijking (153/195)

Onnodig te zeggen dat, na WDM 82vv., iedere betrekking als een analogie (deelidentiteit) moet geduid worden, hetzij collectieve hetzij distributieve analogie.

Vooraleer de tegenstelling ('antithesis; oppositio) te behandelen, een woordje over de elementairste soorten 'betrekking'.

Inleiding. -- Elementaire betrekkingsleer.

Wij vereenvoudigen sterk wat men in de logistiek der betrekkingen (WDM 82), gesticht deels door *Erwin Schröder,* 1841/1902; o.m. gekend om zijn *Algebra der Logik* (1890/1895) en, nog duidelijker, door Ch. Peirce (WDM 8; 22; -- 14; 27), in mathematisch-gecompliceerdere vorm kan aantreffen.

Gaan wij uit van het logistische aanvangssymbool:

(a) sommigen stellen, aan het begin van hun 'calculus' der relaties, 'aRb' (de relatie R tussen a en b),

(b) anderen stellen 'r xy' (de betrekking r tussen x en y) vooraan; (c) nog anderen drukken een betrekking uit met 'B (x y)' (de betrekking B tussen x en y).

1.-- ***De 'reflexieve' (lusvormige) betrekking.***

In logistische termen spreekt men van 'de betrekking van a tot zichzelf (tot a). Dit beantwoordt, in de strikt ontologische taal, aan de totale identiteit van iets (b.v. het teken a) met zichzelf. De term 'betrekking' betekent, hier, hetzelfde als 'innerlijke vergelijking' (WDM 107). Het is duidelijk dat, ontologisch, de term 'betrekking', hier, metaforisch (overdrachtelijk) gebruikt is: men spreekt, in termen van deelidentiteit, over wat, eigenlijk, totaalidentiteit is.

Maar kom: laat ons ook dat een 'betrekking' heten. Maar de basisbetrekking dan. Het gaat ermee als met de wederkerige werkwoorden ('Ik bekijk mijzelf') : in louter gedachte gaat men b.v. van het symbool a uit, om, lusvormig, op dezelfde a uit te komen.

2.a.-- ***De duidigheidsbetrekking.***

De kern van de duidigheid is (wat men in technisch-logische taal) 'toevoeging (één-éénduidige betrekking') heet). Zo in de zinsnede 'Mijn vriendin en ik' : aan beide zijden van de betrekking bevindt zich juist één term (vriendin, ik).

Terloops: men ziet, weerom, hoe het combineren (WDM 114: paarsgewijze koppelen) de wezenskern ervan uitmaakt.

WDM154

Behalve de 'toevoeging' is er het koppel 'één-veelduidig' en 'veel-eenduidig'. Juist één leerkracht, enerzijds, vele kinderen, anderzijds, is een 'één-veelduidige' betrekking. Vele Fascisten, enerzijds, juist één leider (Duce, Führer), anderzijds, is een 'veel-eenduidige relatie'.

Het aantal termen van een betrekking kan dienen als 'maat' van de betrekking.

1. Een dyadische (tweeledige) betrekking omvat twee termen zoals 'mijn vriendin en ik'. Een tweede (ditmaal, een vrouwelijk wezen) term maakt, met de eerste (ik b.v.), een eenheid-in-de-veelheid uit.

2. Een triadische, tetradische n-adische betrekking combineert, dus, drie, vier, (...), n termen. -- Zo b.v.:"Gij geeft mij een boekje" behelst een drieledigheid (gij, ik, boekje).

2.b.-- ***De wederzijdse en de overgankelijke betrekking.***

(a) De wederzijdse (symmetrische) betrekking bestaat, waar de betrekking van de betrokken termen beantwoord wordt door de andere betrokken termen.

Voorbeeld:

'wederzijds huwelijksbedrog' (een term, die bekend is); 'met wederzijds goedvinden; 'van weerskanten uitgaande', 'woord en wederwoord', (in de natuurwetenschap) 'werk en weerwerk' (actie en reactie).

De betrekking, uitgaande van een eerste term (of groep termen), wordt beantwoord door een tweede term (of groep termen). Dat 'antwoord heet 'wederkerige betrekking': men denke aan onze antwoordende nieuwjaars-wensen ("Wederkerige wensen"). Zij maakt dat, in een betrekking, de wederzijdsheid of 'symmetrie' ontstaat.

In de filosofie van de ontmoeting d.i. de wederzijdse kennismaking van twee of meer mensen, op dieper vlak, is de wederkerigheid een integrerend of wezenlijk element. Wanneer een gebaar niet beantwoord wordt, is er wel een betrekking, maar zij mist de symmetrie of wederzijdsheid, doordat het wederkerige element mankeert. Men denke, als voorbeeld, aan een

onbeantwoorde liefde. Daar ontmoeten mensen niet elkander ('elkander' is het wederkerige voornaamwoord).

(b) De overgankelijke of transitieve betrekking ontstaat daar waar, tussen betrokken termen, een tussenterm (of meerdere tussentermen) zich situeert.

In de wiskunde of de logistiek: een betrekking, die, vanuit a, over b, naar c gaat. In het praktische leven: "De vrienden van mijn vrienden, zijn ook mijn vrienden". Of: "Zij trouwde met hem om reden van zijn bezit (zij - via hem - bezit)".

WDM155

3.-- *Sociometrie*

Jakob Levi Moreno (1889/1974), de stichter van het - terloops gezegd: medisch bedoeld - psychodrama, waarin de actoren/actrices hun psychologische of sociale conflicten, dankzij b.v. toneelspel, laten doorkomen om ze uit te zuiveren ('groeiproces'), leerde ons - binnen de 'groep' die in zijn psychodrama betrokken is, (de zgn. groeigroep) - letten op de betrekkingen, -- dyadische, n-adische, -- wederkerige, overgankelijke, -- in een communicatie- en interactieanalyse, sociometrie geheten. Wie ooit, in zo'n groeigroep, dit netwerk van betrekkingen leerde nagaan, weet hoe, inderdaad, de op het eerste gezicht dorre begrippen van een 'elementaire betrekkingsleer' toch tot het werkelijke leven behoren en het doorzichtiger maken.

Een bijzonder elementair schema van sociometrie leverde ons Ch. Peirce. Hij ontwierp, in verbeelding, een gesloten systeem, waarvan ieder lid hetzij een leerling hetzij een leerkracht was, echter zo dat geen van beide termen tegelijkertijd de twee kon zijn.

Zo is een collega een betrekking 'leerkracht/ leerkracht', verder: de betrekking 'leerling/ leerling' is een medeleerling; -- de betrekking 'leerkracht/leerling' heette Peirce 'leerling'; de betrekking 'leerling/leerkracht' was, dan, een 'leerkracht: Vervang de omgangstalige termen door abstracte letters (WDM 124: letterrekening), en gij hebt een kerntje van logistiek der betrekkingen. Kwestie van afspraak, onder meer.

2.3.4.1. Algemene tegenstellingsleer (antithetiek) (155/156).

Herneem, even WDM 94 (variologie). -- Daar wordt 'variologie' (verschilkunde) genomen in de louter diachronische zin (veranderingsleer: wat verandert, verschilt van wat het tevoren was). Doch dezelfde term kan ook in synchronische zin verstaan worden: het wordt dan analyse van al wat verschilt

('varia' in het latijn, betekent 'verschillende dingen'), -- hetzij synchronisch (gelijktijdige ongelijkheid) hetzij diachronisch (wijziging).

WDM156

Opm.-- Aristoteles gebruikt, o.m., de term 'homoiotropos', convergens, ineenlopend, om analoge dingen aan te duiden (in die zin is 'ineenlopend' hetzelfde als 'analoog'). Daartegenover staan 'uiteenlopende' gegevens ('divergente' dingen). De derde mogelijkheid, meetkundig, zijn de gelijklopende (parallelle) gegevens.

In een brede zin kan de verschilkunde 'divergentieleer', genoemd worden.

De methode: de differentiële of variologische vergelijking.

Eén mogelijk (maar niet het enige) model daarvan was WDM 91 (differentisme), waar denkers ter sprake komen, die eenzijdig, al wat verschilt, in de werkelijkheid (het 'zijn') benadrukken.

Wij denken, eerder, aan echt wetenschappelijke vormen van 'verschildenken' als b.v. de 'differentiële' psychologie, die de verschillen tussen de klassen der mensen onderzoekt. Of men denke aan 'differentiële rechten' (invoerrechten, die niet volgens een gelijk tarief, maar onderscheid makend (men kijkt naar de verschillende herkomst der goederen) geheven worden. In het differentiaalrekenen voert men (ultra)kleine verschillen in.

Welnu, dit alles is maar mogelijk dankzij vergelijken, voortdurend vergelijken maar met de nadruk op het verschil.

2.3.4.2. Bijzondere tegenstellingsleer: historiek (156)

Aanlopen tot een theorie der verschillen vindt men reeds bij de Soemeriërs, een Antiek volk (dat zichzelf 'Kengir' heette). Het vestigde zich - tussen -4000 en -3000 - in Soemer (= Sumer), in steden als Oer (Ur), Lagasj, Oeroek (Uruk), Eridoe (Eridu).

Het vond het spijkerschrift uit. Zo vermeldt S.*N. Kramer, L' histoire commence à Sumer*, Paris, 1975, 153, dat dit volk, in wat nu Irak en Iran is, reeds in systechieën (tegenstellingsperen) dacht: zo b.v. de tegenstelling 'zomer/winter' als jaargetijden, ineengedacht met de die seizoenen beheersende Veroorzakingsgodheden, Zomer en Winter. -- Zie WDM 10: Ex Oriente lux.

Later dachten de Antieke Grieken eveneens in systechieën.

Zo b.v. Anaximandros van Miletos (WDM 7), -- wat, onlangs *Gad Freudenthal, The Theory of Opposites and an Ordered Universe* (*Physics and Metaphysics in Anaximander*), in: *Phronesis* (*A Journal for Ancient Philosophy*) (Assen), uiteendeed: ordenen in de vorm van tegengestelden begon dus vroeg.

WDM157

Een centraal leergoed der Paleopythagoreeërs (WDM 13), die de harmonie (ineenvoeging) benadrukten, waren de 'su.stoichiai', oppositiones, tegenstellingsparen of 'systechieën'.

De basisdyade was 'identiteit/ niet-identiteit' (wdm 105; -- 99 (ordening/ tegen-stellingspaar)). Verdere dyaden waren:

(1) geordendheid/ ongeordendheid,

(2)a. vorm/ vormloosheid (smijdigheid), vastheid/ onvastheid;

(2)b. wiskundig: rechtlijnigheid/ kromheid; natuurwetenschappelijk: licht/ duisternis;

(2)c. menswetenschappelijk: mannelijkheid / vrouwelijkheid, rechtshandigheid / linkshandigheid;

(3) ethisch goedheid/ boosheid.

Het is zo dat veel van dergelijke differentiële vergelijkingen nog een dosis archaïsme bevatten; toch groeide - daaruit - een antithetiek.

Bibl. st.: *O.Willmann, Gesch.d.Idealismus*, I, 273.

Besluit.

De Structuralisten (WDM 93, 148, de Saussure, Lévi-Strauss, Laden, Althusser e.a.) waren, blijkbaar, verre van de eersten, die ordenend denken in tegenstellingsparen beoefenden. Ex Oriente lux!

2.3.4.3. Typologie der tegenstellingen (157)

Bibl. st.: *Kard. D. Mercier, Logique*, Louvain/ Paris, 1922-7, 107s..

De Kardinaal, in Neo-scholastische termen, onderscheidt een meervoud van 'opposition' (tegenstelling in de vorm van ontkenning).

a.-- ***De contradictorische tegenstelling.***

Wij hebben deze tegenstelling reeds uitvoeriger besproken, WDM 30/33.

Appl. model.

De ideeën 'wit/ niet-wit', 'rechtvaardig/ onrechtvaardig', -- zij zijn, als negaten van elkander, niet samen te rijmen (ongerijmdheidsbetrekking).

In het Latijn verbindt men ze door ‘aut’ (in tegenstelling tot ‘vel’). - het dilemmatische ‘of’, verschillend van ‘of/ en’. Zo b.v. in de bereiksdifferentiaal ‘alle’ en ‘geen’ (alle niet). Cfr WDM 124. Er is geen tussenterm (uitgesloten derde). De tegenstelling is absoluut.

b.-- ***De contraire (gewone) tegenstelling.***

Kard. Mercier definieert als volgt. -- De contrair tegengestelden maken de uitersten uit van een reeks (verzameling) elementen, samengevat in éénzelfde ‘soort’ (verzameling).-- Gesteld dat b.v. de scha). --ngen van het licht op een rij gezet worden (= reeksvorming), dan zijn de twee uitersten ervan twee tegengestelden.

Anders gezegd: ofschoon tot eenzelfde klasse herleidbaar toch kunnen zij niet tegelijkertijd bestaan.

WDM158

Appl. model.

‘Wit’ en ‘niet-wit’ (het negaat of de ontkenning van wit) zijn:

(a) beide kleuren (identische verzameling)) maar

(b) zij zijn beide elkanders negaat (niet-identisch).-- ‘Gewetensvol’ en ‘gewetenloos’ zijn beide ethische (= morele, zedelijke) categorieën (= grondbegrippen) - dezelfde verzameling, - maar wederzijds ontkennen zij elkander (niet-identiteit).

‘Gezond’ en ‘niet-gezond’ (ongezond, ziek) zijn beide medische begrippen (onder dat oogpunt identisch), maar negaten van elkander (niet-identisch).

Vergelijking.

‘Deze muur is wit’ en ‘Deze muur is niet-wit’ zijn contradictorische uitspraken.

‘Deze muur is wit’ en ‘Deze muur is zwart’ zijn contraire uitspraken. M.a.w.: ‘niet-wit’ omvat ‘rood; ‘blauw’, ‘geel’, ‘groen’, ‘lila’ en ook ‘zwart’, -- dit is een hele reeks schakeringen (d.i. verscheidenheid van eigenschappen, -- afwisselingen, ‘nuances’, tinten), die in het negaat ‘niet-wit’ samenvatbaar zijn. Enkel de totaliteit van de ‘niet-witte’ schakeringen is contradictorisch met ‘wit’. Eén element uit die totaliteit is slechts ‘contrair’.

c.-- ***De (cor)relatieve tegenstelling.***

Mercier, o.c., 108, zegt dat niet volstrekte uitsluiting, maar wederzijdse betrekking (symmetrie) het wezen van de (cor)relatieve tegenstelling uitmaakt. Waar twee elementen (toedrachten),

(a) ofschoon onderscheiden

(b) toch slechts o.g.v. elkander (binnen de wederzijdse betrekking) zinnig (begrijpelijk) zijn, daar is (cor)relatieve oppositie.

1. *Appl. model.*

De ideeën 'vader' en 'zoon' zijn

(a) tegenstellingen ('Een vader is niet een zoon' en omgekeerd),

(b) maar zonder 'vader' geen 'zoon' en omgekeerd. Zij zijn binnen een wederzijdse betrekking gesitueerd.

De ideeën 'dubbel' en 'helft' (het dubbele bestaat uit twee helften b.v.).

Zo ook de ideeën 'kennis' en 'gekend object' (er is gewoon geen kennis zonder iets ('object') te kunnen en omgekeerd). Dit laatste is van toepassing op het intentionele domein (WDM 66/70). En, dus, ver strekkend.

2. WDM 91 leerde ons hoe sterk de (cor)relatieve tegenstelling een hele filosofie kan beheersen: het monisme b.v. denkt, doorlopend, in zo'n verbanden.

WDM159

d.-- *De privatieve of beroving uitdrukkende tegenstelling.*

Men heeft het, in de spraakkunst, over 'privatief suffix', zo b.v. -loos (werkloos, zinloos). Of over een 'privatief werkwoord', zoals 'een appel schillen' (van zijn omhulsel beroven).

Het negaat drukt, in dit type van tegenstelling, een leemte d.i. de beroofdheid van iets dat er, normaal/ ideaal gezien hoefde te zijn.

Appl. model.-- "Die dame ziet niet" (zij is, in de uitoefening van de gezichstzin, beroofd van een (actieve) functie (vermogen), die er, normaal, had behoren te zijn).

Met humor drukt Kard. Mercier het uit:"Een steen b.v. ziet niet. Maar, in tegenstelling tot een mens b.v., is hij niet van een gezichtszin beroofd. Het is, gezien vanuit een steen, geen leemte".

Natuurlijk zijn 'zien' en 'niet-zien' contradictorische. Maar 'niet zien' o.g.v. een in de natuur gegeven leemte en 'niet-zien' o.g.v. een niet in de natuur van iets gegeven leemte zijn contraire tegengestelden. 'Zien' o.g.v. een natuurvermogen en 'niet-zien' o.g.v. een verminkt (van uitoefening beroofd)

natuurvermogen zijn privatief tegengesteld. Vgl. WDM 57.

Besluit.

De differentiële vergelijking toont hoe veelduidig de ontkenning (het negaat), meestal met de term 'niet verwoordbaar, is.

2.3.4.4. Taseologie (spanningsleer) (159/167)

'Tasis', in het Antieke Grieks betekent 'spanning'. Zij is één type van tegenstelling. De betrokken elementen zijn negaten onderling.

Zowel het spel als het conflict zijn toepassingen ervan. Omdat beide zo'n reusachtige rol (functie) spelen in de samenleving, een woordje daarover.

De structuur.

Denk aan twee kinderen, die om één bal vechten.

Er zijn twee 'kampen', maar slechts een enkele 'inzet'. Wat opvalt, in spel en conflict, d.i. in spanning, is het feit dat de betrokken instanties (krachten, spelers, vijanden) groter in aantal zijn dan dat waarover het gaat (de inzet). Kort: te veel gegadigden voor te weinig objecten.

Mechanisch model.

In de mechanica heeft men het over krachten. Stel dat, in een vulmkaan, een opwaartse kracht werkt,-- dit, tegen de drukkende kracht van de wanden van de vulkaan. De opwaartse kracht wil de lava eruit; de wanden willen de lava erin. De 'inzet' is de lava (juist één gegeven); de mededingende (concurrerende) krachten zijn meer dan één in aantal. Gevolg: spanning.

WDM160

Menselijk model.

René Girard (1923/2015) is een cultuurfilosoof, die - tegen de theorieën van K. Marx, Fr. Nietzsche en, voor S. Freud in, die hij als achterhaald bestempeld - beweert dat de fundamentele begeerte, eigen aan de mens, is de begeerte om na te bootsen. Zo'n theorie heet men 'mimetisme' ('mimesis' is, in Antiek-Grieks, nabootsing, weergave). Alle menselijke gedragingen zijn - volgens Girard - gedragen door het mimetisch beginsel, dat door de mensen (en de theoretici) miskend ('méconnaissance') wordt en, dus, onbewust blijft. Toch heeft Freud, in een lucied moment, dat beginsel aangeraakt.

Hij haalt Freud aan: "Het jongetje vertoont een grote belangstelling voor zijn vader: hij zou willen worden en zijn wat zijn vader is: ja, hem vervangen onder alle oogpunten. Zachtjes gezegd: hij maakt van zijn vader zijn ideaal.

Deze houding t.o.v. de vader (of iedere man over het algemeen) heeft niets passiefs aan zich of iets vrouwelijks: zij is, wezenlijk, mannelijk. -- Zij is zeer gemakkelijk verzoenbaar met het oedipuscomplex, dat zij helpt voorbereiden." Tot daar Freud zelf.

Nu Girard: "Er is een overduidelijke gelijkenis tussen de vereenzelviging (WDM 150: Berthe vereenzelvigt zich met 'Berthe' en bootst ze na) -- nl. identificatie met de vader - en de nabootsingsbegeerte: beide bestaan erin een model (toonbeeld) te kiezen. (...) Die keuze kan op ieder man vastzetten (...), die de plaats inneemt, die, normalerwijze, aan de vader in onze maatschappij toekomt, nl. die van het toonbeeld". (R. Girard, *La violence et le sacré*, Paris, 1972, 250v.).

Hoe ontstaat nu de mededinging ('la rivalité')? - "Het jongetje wordt gewaar dat de vader zijn toegang tot de moeder in de weg staat. Zijn vereenzelviging met de vader krijgt, daardoor, een vijandige tint en loopt erop uit dat zij met de begeerte om de vader te vervangen samen, vavalt, --elfs bij de moeder. Deze identificatie is, ten andere, 'ambivalent' (*opm.:* tweesnedig) vanaf het begin". Tot daar, weerom, Freud zelf.

Girard zegt, daarop, dat de begeerte om de vader na te bootsen, hier, duidelijk aan het werk is, maar dat dit aan Freud ontsnapt (o.c.,252). Door zijn vader, bij zijn moeder, te willen verdringen, schept hij Oedipuscomplex.

WDM161

"Het is de vader, die aan de zoon toont wat begerenswaard is, -- juist doordat hij het zelf begeert (nl. de moeder)". (o.c., 253).

Zien wij, hier weerom, niet dat de structuur der spanning (conflict) werkt? Twee gegadigden ('begerenden'), nl. de vader, die er de zoon toe aanzet, en de zoon, maar slechts één object (inzet), de moeder. Door de vader na te bootsen m.b.t. de moeder komt de zoon in conflict met de vader.

Een structuurinvariant.

Zowel het mechanisch als het menselijk model convergeren: binnen éénzelfde gemeenschappelijke situatie (convergent aspect) zijn elkander uitsluitende tendensen (waardestrekkingen), -- ook indien zij op nabootsing gesteund zijn (divergent aspect), -- tendensen, die éénzelfde object (inzet) betreffen (convergent aspect).

Bibl. st.: *H. Robinson, Renascent Rationalism*, Toronto, 1975, 171, waar de structuur van het conflict omschreven wordt.

Het onderscheid tussen spel en conflict.

Wanneer twee voetbaléquipes, gecentreerd rond juist één bal, spelen, dan ontstaat er spanning: hun begeerte om die ene bal te 'hebben' komt in conflict met de tegenpartij, die juist dezelfde bal wil hebben.

Robinson heeft de neiging reeds in het spelen conflictueuze spanningen te zien. Toch is er, op een voetbalmatch, een verschil tussen (soms keihard) spel en eigenlijk conflict (waarbij de scheidsrechter behoort tussen te komen). Schade toebrengen, uit aanvalsgezindheid (agressie), lijkt een wezenlijk element om spel en gevecht te onderscheiden.

Besluit:

(a) sportgebeurtenissen, ontspanningsdoelen, -- dat zijn spannende acties;

(b) ruzies, gevechten, oorlogen, -- dat is ook spanning, maar strikt conflictueus.

Opm.-- De dieptepsychologische idee 'complex', d.i. een spanning, resp. conflictspanning tussen meer dan één tendens (waardestrekking), is één type van spanning: de neiging b.v. wil een genotsobject, dat de morele normen verbiedt (éénzelfde inzet, maar een genots- en een gewetensstrekking; WDM 47v.), d.i. twee begeerten.

Bibl. st.:

-- *Ch. Baudouin, L'âme et l'action*, Genève, 1969-2, 97/141 (*Esquisse dd'unethéorie des complexes*);

-- *J. Jakobi, Complexe, archétype, symbole*, Neuchatel, 1961 (vertaling van *Complex, Archetypus, Symbol*). Zowel spel- als conflicttheorieën draaien rond de idee 'spanning'.

WDM162

Syn- en diachronische spanning.

Bibl. st.:

-- *Ph. Orsini e.a., Les jeux de réflexion*, in: *Science et Vie* 124 (e.a. *A. Deledicq, Comment inventer un jeu* ? a.c.,10/17 (*praxeologie*));

-- *J. Gob, Précis de littérature Française*, Bruxelles, 1947, 206s. (L'action).

(a) ***Praxeologie.***

'Praxis', actio handeling (gebeurlijk: actie), is het onderwerp van de praxeologie of handelingsleer. Het is, meteen, klaar, voor al wie leeft, dat een handeling een verhaalbaar iets is. Het verhaal is de weergave van de volgorde der handeling, resp. actie. Plaats en tijd, -- personages en hun situaties, -- ziedaar de vier grote termen van de 'dramatische' structuur ('drama' betekent, eigenlijk, handeling).

De dramaturgie is de analyse van de dramatische kunst, die maar één type van handelen is. Zodat dramaturgie slechts deelpraxeologie is.

Handelingsstructuur (diachronische spanning).

Bekijk kort de klassieke volgorde.

(a) Het begint met de voorknoop ('expositio', uiteenzetting van de aanvankelijke situatie), die de vier grote termen der structuur 'uiteendoet', in het 'spel' (actie) der actoren/ actrices.

(b) De knoop is de eigenlijke inzet van de spanning, -- gewoonlijk een of ander spanningwekkend 'conflict' (een man geraakt op een vrouw verliefd b.v.).

(c) Volgen dan de 'peripetieën', (d.i. de keerpunten of wendingen in de handeling zelf)), --b.v. (om voort te spinnen rond genoemde knoop) de vrouw van de verliefd geraakte man komt het te weten.

Terloops: spelen, hierin, de hoofdrol, praktisch altijd, de zgn. passies (driften), uitingen van de fundamentele begeerten (b.v. de imitatiedrang om te kunnen vertellen over zijn amoureuze avonturen, net als zijn collega, op zijn werk, laat de man, in kwestie, zich verwikkelen (de knoop is de beginverwikkeling, -- de peripetieën zijn, slechts, de volgende verwikkelingen) in een liefdesavontuur).

Wat ons bij WDM 160 (mimetisme) en, zelfs, bij WDM 150 (identificatie) brengt: half onbewust hhalfbewustidentificeert onze 'man' zich met zijn collega, die geëmancipeerd doet.

(d) De ontknoping is het beëindigen der dramatische spanning (hier b.v.: onze 'man' valt, per toeval, op een op zijn geld beluste vrouw (WDM 155: overgankelijk), die hem 'bekeert' van zijn avontuur (WDM 48: de grote opvoedster, de noodzaak)).

WDM163

(b) *kinetiek*.

Open een boek van mechanica, en gij zult op analoge spanningsstructuren vallen.

Appl. model.

Keren wij, even, terug naar onze vulkaan (WDM 159). Het verslag van hetzij een vulkanoloog hetzij van een toekijkend journalist zal een identische basisstructuur vertonen:

(a) voorknoop: waar, wanneer, -- welke vuurberg (de Vesuvius b.v.), zijn actueletoestand, --- zij worden 'verslagen' in een verhaal (het protocolverhaal van de vakwetenschapper, het 'dramatiserend' verhaal van de dagblad-schrijver);

(b) knoop: op zeker ogenblik zet de (reeds sedert enige tijd, o.g.v. metingen verwachte) uitbarsting in;

(c) peripetieën: nu eens een schitterend vuurwerk, dan weer het stille uitvloeien van het magma; (d) ontknoping: de vulkaan valt stil.

Opm.-- 'Kinetiek' is de analyse van de 'kinèsis', motus, beweging (in de zeer brede, filosofische zin van verandering (WDM 155: veranderingsleer)).

Opm.-- Sociometrisch. WDM 155 leerde ons wat sociometrie kan zijn. Het is, meteen, duidelijk dat, behalve de synchronische betrekkingen, ook het diachronisch spanningsveld - mede - tot de sociometrische behoort: in de groeigroep doen zich spanningen voor!

Het onderscheid tussen liegen en de waarheid verbergen, dramaturgisch bekeken. -- Keren wij terug naar onze zich met zijn collega identificerende man.

(1). -- De mogelijke houdingen t.o.v. zijn vrouw kunnen, wellicht, met Freud, tot drie herleid worden.

a.-- Hij kan, mordicus, zijn avontuur verzwijgen, -- wat op weglating neerkomt. Zoals Freud zegt (maar hij bedoelt het droomgebeuren): de droom vertoont de witte vlekken van de censuur (die sommige regels van een journalistieke tekst weglaat).

b.-- Hij kan het 'gerucht' (dat hij een avontuur doorleeft) verschuiven : "Ja, maar dat moet over mijn collega gaan: die is werkelijk in een avontuurlijk leventje verwikkeld".

c.-- Hij kan de ware toedracht omkeren: "Ik ben gewoon niet in dat avontuur, dat uw vriendin vertelt, alsof het over mij zou gaan, verwikkeld".

Besluit: wij staan, hier, voor een regelrechte toepassing van onze typologie der tegenstellingen (WDM 157vv.). De man vertelt de ware toedracht niet hij houdt zich, technisch uitgedrukt, in het negaat.

WDM164

(2). – *De ethische beoordelingen.*

(a) *Kerkelijk gesproken is:*

(i) liegen slechts daar aanwezig waar degene die belogen wordt (het slachtoffer), recht (WDM 60v.) heeft op de medegedeelde ware toedracht,

(ii) terwijl 'de waarheid verzwijgen' daar aanwezig is waar degene die de medegedeelde toedracht verwacht, maar zonder er recht op te hebben, de ware toedracht niet verneemt. Men denke aan het beroepsgeheim van artsen, leerkrachten, buren (ook de buutgemeenschap verplicht tot geheimhouding van wat men, door b.v. nevens iemand te wonen, verneemt), priesters (het fameuze biechtgeheim) e.d..

Een arts, die tot een buurvrouw die vraagt: "Het is kanker zeker, dokter?", zegt: "Nee, mevrouw, het is iets helemaal anders", 'liegt' niet in de strikt ethische (theologische) zzin:hij verbergt terecht de ware toedracht of 'waarheid;

(b) Menselijk, -- in de zin van 'hypothesis' (WDM 60: Johannes van Salisbury).-- De feitelijke omstandigheden (= 'hypothesis') - tijd, plaats, -- betrokken actoren/ actrices en hun/ haar situaties dat alles maakt de traditionele Kerkelijke 'regel' (gedragsregel), gebeurlijk, niet zo gemakkelijk. Meteen is de vraag of de man, die een 'slippertje-uit-rivaliteit-met-een-wagende-collega' aanging, verzuim (WDM 57; 159) pleegt (en dus liegt).

(i) Gesteld dat zijn vrouw een emotioneel, zich vaak moeilijk beheersend wezen is, dan is het wellicht (let op de modaliteit (WDM 54: waarschijnlijk)) beter, d.i. in geweten verantwoorder, dat de man verzwijgt (in dat geval zou hij niet 'liegen' stricto sensu). Immers: het kwaad dat uit het spreken voortvloeit, zou wellicht groter zijn dan het goed, dat erbij bedoeld wordt.

(ii) Gesteld, echter, dat de vrouw, die in de 'driehoeksverhouding' betrokken is, "voor rede, d.i. 'redelijke' dialoog, vatbaar" is, dan is de 'hypothesis', d.i. het geheel der praktische omstandigheden (= 'context' of 'situatie'), grondig anders: in zo'n geval wordt het ideaal (hier: open gesprek met zijn echtgenote, ook indien dit gesprek 'pijnlijke' elementen voor de man

thematiseert) verwerkelijkbaar (modaliteit: 'mogelijk') en dit, op verantwoordbare wijze. De man, die dan (in die 'hypothesis') verzwijgt, 'liegt' (in de Kerkelijke zin) en pleegt 'verzuim' (d.i. berooft zijn vrouw van iets waarop zij, gezien het huwelijk, recht heeft).

WDM165

Opm.-- Weerom: de totaliteit, die, mede, bedoeld wordt door de elementen (hier de détails, die de omstandigheden zijn), is beslissend.

De comparatieve methode, die 'verzamelt' (WDM 107), hetzij distributief hetzij collectief (WDM 88), alleen legt zulks bloot.

(3) -- ***De dieptepsychologische analyse.***

Wij wijzen op enkele (niet alle) aspecten.

(i) Het is een feit dat, vooral (maar niet alleen) vrouwen 'geestelijke osmose' (WDM 152) ondergaan: de mogelijkheid bestaat dat de betrokken vrouw, mettertijd, door 'intuïtieve' waarneming (WDM 152), een soort zekerheid verwerft omtrent het feit dat haar man (steeds die 'hele samenhang'; WDM 151) verwikkeld zit in een verhouding.

Zij wordt dit gewaar b.v. in de 'nieuwe' stijl van het liefdespel, in zijn soms - in tegenstelling tot vroeger - gegeneerde neergeslagen blikken, in zijn later thuiskomen e.d., -- details, die samengenomen (het beroemde convergentieargument van Kard. Newman (John Henry Newman (1801/ 1890)): weerom: de samenloop van de totaliteit -- haar 'vermoeden' bevestigen.

(ii) Tweede 'psychoanalytische' kenmerk is de mogelijkheid dat overdracht (WDM 149: Ribot, ook Freud) plaatsgrijpt, -- negatief deze keer. Door in juist één geval (het hare) een man (WDM 122: synecdoche of omwisseling van juist één met alle of bijna alle, -- een valse inductie) zijn huwelijk te zien op losse schroeven zetten, kan (let op de modaliteit) de vrouw in kwestie een soort geheime wrok ('ressentiment') tegen alle mannen, resp. echtgenoten, opvatten. Zij vat antipathie op voor al wat op haar, individuele man gelijkt.

(iii) Derde psychoanalytisch aspect.

Het complex (WDM 161) is, hier, mogelijk. -- Door dagen, weken, maanden, jaren te leven met die teleurstelling ('frustratie'), misgroeit het gemoedsleven van de vrouw, door zich blind te staren op dat vrouw:ct van haar totale leven (nl. haar man, die zich verhoudt tot een andere, een 'rivale'), totaliseert zij die frustratie en vindt "dat haar hele leven, door die feeks, mislukt is". Wat, oorspronkelijk, een complex d.i. een innerlijke verdeeldheid inzake één aspect,

veralgemeent zich en groeit uit tot een neurose (zenuwziekte). Voer voor neurologen, psychiaters, psychotherapeuten, -- artsen over het algemeen, zielzorgers e.d...

WDM166

Opm.: -- Wij gaan, hier, voorbij aan de vraag die *William James* (1842/1910; de Pragmatist) stelt in zijn *The Varieties of Religious Experience* (*A Study in Human Nature*), New York, 1902, *Lecture 2* (*Circumscription of the Topic*), 41ff.

In *W. James, Varianten van religieuze beleving* (*Een onderzoek naar de menselijke aard*), Zeist/ Arnhem/ Antwerpen, 1963, 27vv., - de Nederlandse vertaling - stelt James, als beschrijver van de persoonlijk doorleefde (en in die zin, 'existentiële') religie, de vraag naar het verschil (WDM 155: verschilkunde) tussen de specifiek godsdienstige en de niet-godsdienstige verwerking van - vooral de nare en mislukkende zijden van - het heelal.

James vindt dat de religieuze mens - in tegenstelling tot b.v. het louter Verlicht-rationele aanvaarden van "de grote opvoedster, die de 'noodzaak' is" (WDM 48) - beschikt over een meerwaarde aan verwerkingsvermogen. Hij typeert dit o.m. met volgende termen: waar de louter 'morele' ('Humanistische') mens zich neerlegt bij een (hem vaak als zinloos voorkomende) wereldorde, daar "aanvaardt de godsdienstige mens het kwaad"- in casu: het mislukte huwelijk - als een vorm van offer" (Nederl. vert., 33), -- dit, dankzij een ingewikkelde offervaardige gesteldheid, waarin

(i) een hoger geluksgevoel (ii) met een lager ongelukkig-zijn samengaat" (ibid.).

Waar lijk een harmonie der tegengestelden (één type van tegenstellings-paar; WDM 157). Hij voegt daaraan toe: "Geen andere emotie dan religieus gevoel kan een mens tot een zo eigenaardige staat voeren". (Ibid.).

De vrouw, in het beschouwde geval, zal, dus, in die perspectief van James minstens op twee verschillende manieren haar mislukking(en) kunnen verwerken.

(4) -- *De dieptepsychologische analyse.*

Wij knopen, even, opnieuw aan WDM 71/73 (transcendente waarheid) aan.

Bekijken wij, nu, de zijde van de 'man'. Grondslag is de metafysische waarheid ('Wat is, dat is') en de logische waarheid ('Wat ik inzie als objectief gegeven, dat moet ik als waar aannemen'). Maar het verbergen (verzwijgend, verschuivend, omkerend) van zijn waarheid, d.i. zijn slippertje, is het domein van zijn ethische (= morele) waarheid:

(i) tenzij hij leeft als de "rechter, die God niet vreesde en zich aan de mensen niet stoorde" (WDM 81), heeft hij ethische beginselen, o.m. inzake de onschendbaarheid van huwelijk en huwelijkstrouw (om van de 'trouw' aan de gebeurlijke kleine kinderen te zwijgen);

WDM167

(ii) als niet-nihilist (d.i. iemand die waarheid, waarde en samenhang (eenheid) niet ontkent) weet hij dat op dat ene punt (of misschien op meerdere) zijn praxis niet met zijn beginselen overeenstemt: hij leeft, ethisch, in een partiele existentiële leugen.

1. Nu weet iedereen - zeker de Psychoanalist - dat de ethische leugen samengaat met een complex d.i. meer dan één waardestrekking (tendens) die onderling niet overeenstemmen, -- met als gevolg innerlijke verdeeldheid.

2. Het niet willen geweten hebben inzake zijn slippertje kan (modaliteit) zich uitbreiden, -- van dat ene tere punt tot zo goed als zijn hele levensstijl.

Het begint met het verzwijgen (drievoudig) van het ene - juist ene - punt, het slippertje. Maar het gaat door met om dat verzwijgen te kunnen volhouden, met een hele reeks 'leugentjes' en, gebeurlijk, echte, zware 'leugens'. "Ja, mijn collega is nog wat blijven napraten, -- na het werk. Gij weet wel: in de condor". "Ach ja: de secretaresse van de baas kwam nog aandraven met een pak werk, dat dringend morgen in de post moet". "Ik moet - voor mijn werk (beleef nu zoiets) - naar Holland, -- en nog wel voor drie dagen. Die Europese concurrentie, die in 1992 volop doorzet, dwingt onze firma tot uitbreiding': "Jaja, ik weet het: de laatste tijd praat men ook over u, zoals het - Gij weet nog wel - over mij begonnen is".

"Maar zeg, vrouwtje, ik verneem steeds meer over die 'relatie' van u met Hugo. Ik veronderstel dat het is zoals in mijn geval: praatjes, praatjes, man". "Laat ons eerlijk zijn: ons huwelijk ziet er maar povertjes meer uit. Gij 'vermoedt allang 'iets' -- van mij (wil ik zeggen). Maar dat ken ik, op mijn beurt, ook van u: er is ook 'iets', ik bedoel met Hugo". Ga zo maar door: de 'man' weet

dat hij uitvindt (d.i. dat hij lastert, d.i. uitgevonden kwaad vertelt). Maar hij zet zijn vrouw, die zaagt, schaakmat, -- met dingen, die gelijken op wat van hem verteld werd (op de objectieve waarheid na). De splijtzwam zit er voortaan in: indien er geen bekering komt, loopt dat op - de zoveelste - echtscheiding uit.

WDM168

2.3.4.5. Tweedeling of complementeren (168/169)

De theorie der negaten, behalve b.v. de spanning, heeft het ook over de tweedeling.

Uitgangspunt is, natuurlijk, weer de hele verzameling of het geheel (stelsel). Maar, daarbinnen, wordt hetzij een deel (een objectief onderscheiden deel) hetzij subjectief onderscheiden deel) apart en op zich (afgezonderd) beschouwd, -- voor zover onderscheiden (= verschil) van 'al wat dat deel, resp. gedeelte niet is'. Dit lijkt, op het eerste gezicht, banaal, maar de voorbeelden zullen iets anders leren.

a.-- ***Het singuliere*** (verenkelde of individuele).

Iets dat uniek, enig - en in die zin 'singulier' (verenkeld) - is, kan maar zo, naar zijn forma (WDM 28), wezensvorm, bepaald worden. Denk aan uzelf, gij, die dit leest : dat wat u definieert, in uw unieke individualiteit, -- hoe gaat gij dat verwoorden (laat staan bewijzen)? WDM 5v. (idiografie) leerde ons dat al wat eigennamen heeft, van dat type is.

b.-- ***De wezensvorm*** **('forma').**

Maar - eigenaardigerwijze - ook de algemene (universele) wezenvormen, - ook zij hebben een eigen tot niets dat daarvan verschilt, onherleidbaar 'wezen' (wezenheid, essentie). Al wat b.v. niet-rood is (WDM 5), valt buiten 'al wat rood is' (om, nu, bij Husserl's voorbeeldje te blijven),

Opm.-- In die zin zijn zelfs alle universaliën (WDM 106) op tweedeling gesteund, maar anders dan het unieke. Het unieke zet zich én door de algemene wezensvorm, die het heeft, af tegen al wat niet die wezensvorm is, én ook door de individuele wezensvorm, die het heeft, tegen al wat, binnen de exemplaren die dezelfde algemene wezensvorm vertonen, niet dat ene, juist ene of unieke (singuliere) exemplaar is.

De onderscheidbaarheid, zo fundamenteel in ons kennen en denken, staat of valt met die twee types van complementering.

Weerom: de vergelijkende methode legt bloot dat er

(i) enerzijds, iets is (met algemene en met individuele wezensvorm) en

(ii) anderzijds, de rest (ook tweevoudig), d.i. al wat het negaat (ontkenning) is van dat iets.

c.-- *Figuur en achtergrond.*

(1) Men is vertrouwd met de systechie voorgrond/ achtergrond!

(2) Eén toepassing daarvan is de systechie 'figuur/ achtergrond'. Het meisje, dat ik, daar, op het blonde strand, zie spelemeien in het zand, -- wat tekent het zich, met haar gitzwart haar en zijn gebronsde huid, af tegen de gezichtseinder, die baadt in het zonlicht!

WDM169

1. In de waarnemingspsychologie heet men 'figuur' een (geometrische) vorm, die zich uit een totaliteit losmaakt. Daardoor wordt de 'figuur' een voorgrond tegen een achtergrond. Steeds binnen die totaliteit.

Muzikaal: de melodie, in een lied, die zich, o.m. door herhaling ('refrein') losmaakt uit het geheel ervan, is het zgn. 'thema'.

Opm.-- Het is, meteen, duidelijk dat zo 'n figuur één type van 'Gestalt' (waarnemingsvorm) is. Wat, terloops gezegd, de Paleopythagoreeërs (WDM 13) 'getal.vorm.harmonie' heten.

2. *M. van Loggem*, vert., *Norbert Sillamy, Lexicon van de psychologie*, Utr./Antw., 1974, 87v., verbreedt zelfs deze systechie.

(a) Het feit dat een leerling op school achter raakt, is slechts het aan de oppervlakte (versta: op de voorgrond) komen van een stoornis (= figuur) die én de totale gezondheidstoestand én de totale psychosociale situatie (beide aspecten zijn de achtergrond, waartegen de figuur zich aftekent) verraden.

Opm.-- De Structuralisten zouden hier van oppervlakte- en diepte-structuren spreken, Zegt Sillamy: "Het organisme (van de scholier) functioneert als een geheel, waarvan de delen, die, af en toe, op de voorgrond treden, niet (*opm.:* versta: niet zomaar) kunnen losgemaakt worden". (A.c., 88).-- Wat een regelrechte toepassing is van de systeemtheorie (WDM 146).

(b) Iedere tweedeling is in juist dezelfde termen formuleerbaar: wat

afgezonderd wordt (objectief, subjectief, -- deel of gedeelte), is figuur, die zich aftekent tegen de achtergrond, het complement. Dit is het negaat.

2.3.4.6. De harmonie der tegengestelden (169)

Ter inleiding. -- Z.H. Paus Johannes-Paulus II thematiseerde, in de kathedraal van Antwerpen, op vrijdag 17.05.1985, de inzet ('engagement') van de leek in de Kerk. Hij zei o.m.:

"Naar het woord van C. Houtman: "In de Bijbel wordt de natuur (WDM 12) getekend als een macht met een Januskop (*opm.:* tweesnedige werkelijkheid):
(1) zij kan de mens vriendelijk gezind zijn, -- hem b.v. voedsel schenken;
(2) maar zij kan hem ook bedreigen, -- hem b.v. van zijn leven beroven".

WDM170

-- *J. W. Goethe* (1749/1832), in zijn *Faust* (1808/1832), I, zegt, bij monde van Mefistofeles: "Ik ben de geest die steeds ontkent. En dat met recht! want alles wat ontstaat, is waard dat het te gronde gaat. 't Waar beter, dus, dat niets ontstonde! Zo is dan alles wat g' als zonde, Verderf - kortom: als 't boze - kent, mijn eigenaardig element".

Wat de Paus in algemeen-Bijbelse natuurfilosofie zegt, dat verdiept Goethe, in bovenstaande tekst. En wel in de zin van de heidense theologieën, waarvan wij een paar staaltjes geven.

a.-- *S.N. Kramer, L' histoire commence à Sumer* (WDM 156), 124, zegt: "Ofschoon de Soemeriërs dachten dat de grote godheden - vooral de godin Nansje (= Nanshe) - zich ethisch goed gedroegen, toch geloofden zij dat, bij de stichting (*opm.*: beter 'veroorzaking') der menselijke cultuur, dezelfde godheden ook het kwaad (de leugen, het geweld, de verdrukking) hadden ingevoerd.

Met name: de lijst der 'me' (d.i. de beginselen (WDM 7: archè, principium)), door de godheden uitgevonden om de kosmos (het heelal, de natuur) vlot te doen verlopen, omvatte niet alleen de waarheid, de vrede, de goedheid, de rechtvaardigheid, doch ook de leugen, de twist, de klacht, de heilige angst.

Waarom hadden de godheden het nodig geacht het kwaad, de zonde, het lijden, de misrekening te veroorzaken en te begunstigen? (...). Dachten de wijzen (WDM 10) van Soemer niet dat de wil van de godheden en haar beweegredenen, resp. drijfveren ondoorgrondelijk waren?

M.a.w.: wat de Paus de Januskop der natuur (der natuurwetenschappers) heet, dat duiden de Antiek-Soemerische theologen ('wijzen') als door de godheid veroorzaakt. -- Wat de Satanie, die Goethe verwoordt, zeer nabij komt.

b.-- *W.B. Kristensen, Verzamelde bijdragen tot kennis der Antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947, 272v., typeert dit als volgt.

(1) ***Appl. model.***

De Babylonische god Anoe (= Anu), de heelalgod, 'Vader der Zevengoden; is 'een demonische god der totaliteit' (o.c., 272).

'Totaliteit' betekent, hier, de tweedeling van goed en kwaad. "In Anu waren alle goddelijke energieën verenigd.

(a) Hij was de universele lotsbepaler:

(2) Heil en onheil gingen van hem uit". (Ibid.).

Zijn natuur (= wezensvorm) was 'demonisch' in de godsdienstwetenschappelijke zin van die term.

WDM171

Dat betekent:

a. én goed én kwaad, -- én heil én onheil, -- zij ontspringen aan de veroorzaking door de godheid,

b. die, voor ons feilbaar menselijk verstand, resp. rede, juist daardoor, ondoorgrondelijk, d.i. onbegrijpelijk, zijn.

(2) ***Regulatief model.***

Kristensen - een echt kenner - veralgemeent: "Dit type van godheidsvoorstelling was bij de meeste oude volkeren bekend en deed zich, vooral, in de verhouding tot de hoogste godheden gelden.

De 'god' van Job, de Griekse Zeus, de dubbele Fortuna in Rome, de Indische Varoena (= Varuna),-- zelfs een Ahoera Mazda (= Ahura Mazda, in Iran, bij de Zoroastriërs), die beide Hemelgeesten omvat heeft,-- alle vertonen, als soevereine bepalers van het lot, de natuur van de Babylonische Anoe: heil en onheil waren van hen afkomstig,-- ondergang en opgang, d.i. de tegenstellingen, die het blijvend (opm. : versta: het, in de Heidens perspectief eeuwige) leven der wereld uitmaken en waarin de Babyloniërs 'de goddelijke totaliteit' gezien hebben.

De wil van deze godheden was het noodlot - de 'Moira' (der Grieken), -- 'goddelijk', maar onmenselijk". (O.c., 272v.).

"De Ouden waren zich van deze tegenstrijdigheid in het 'goddelijk' wezen volkomen bewust". (ibid).

Opm.-- Kristensen drukt zich, met de term 'goddelijk', niet streng monotheïstisch (o.m. Bijbels) uit: hij volgt het taalgebruik der Heidense theologen. 'Goddelijk' betekent 'wat de godheden eigen is' (WDM 17: buitennatuurlijk, niet bovennatuurlijk).

c.-- *C.J. Bleeker, De Moedergodin in de Oudheid*, Den Haag,"1960, 27, neemt dezelfde stelling - het demonisme of tweeslachtigheid der buiten-natuurlijke godheden - - ook voor de vrouwelijke godheid aan.

(1) De moeder aardefiguur b.v., overal vereerd, hoewel in polydemonistische vorm (d.i. volgens zeer lokale, over de hele primitieve mensheid verspreide religies), bestempelt Bleeker met de Griekse term 'Pan.dora; 'zij die alles (én goed (heil) én kwaad (onheil)) geeft' (o.c., 27). Hij legt dit uit: "Het demonisch karakter van de Aardgodin (...): zij geeft niet alleen, maar neemt ook weer terug". (O.c.,28).

(2) De Aardgodinnelijke vrouwelijke grote godinnen - Isjtar (Babylonië), Isis (Egypte), Anahita (Iran, Athene (Hellas), Freyja (Germanië), Kubele (Frygië - in Klein-Azie), Laksjmi (= Lakshmi) en Kali (India) - vertonen, net als de oorspronkelijke Aardgodin, 'Terra Mater' (in het Latijn) of Dèmètèr (= Demeter, -- in het Grieks), dat demonisch, d.i. tweesnedig, goed en kwaad (ethisch), heil en onheil (eudemonologisch of lotsanalytisch) omvattend karakter.

WDM172

Een Indiaas applicatief model.

Het koppel Sjiva (= Shiva) - Sjakti (= Shakti). -- Bleeker, o.c.,133v., ontwikkelt het summier.

(a) ***Sjakti, d.i. de oerstoffelijke of 'smijdige' kracht***, energie (*E. Wood, Vedanta Dictionary*, New York, 1964, 171 (Shaktis (Powers)), van Sjiva, draagt een meervoud van namen.

1.-- Zij heet Doerga (= Durga), de onbenaderbare (ongenaakbare).-- Zij is 'maagd', Koemari (= Kumari), maar toch de 'echtgenote' van Sjiva.

2.-- a. De heilstichtende zijde komt tot uiting in de namen Oema (= Uma, de welwillende) en Gauri (de goudgele).

De onheilstichtende zijde, die overweegt, uit zich in de naam Kandi (de wilde, onstuimige, onbeheerste) en Kali (de zwartkleurige).

a. Als heilbrengster ('soteira', redster, -- in het Antieke Grieks) wordt zij uitgebeeld als een aantrekkelijke jonge maagdelijke vrouw, met in haar hand een blauwe lotusbloem, terwijl zij op een dier (tijger, leeuw) 'staat' (d.i. als onderwerpster van het dierlijke peil, in de onzichtbare en de zichtbare wereld).

b. Als rampzalige heerseres ziet zij, in de kunst, eruit als een oude, lelijke 'heks', met vier armen en uitgedost met slangen (weerom het beheersen van het dierlijke) en … schedels rond haar hals.

"Kali bevecht en beheerst de demonen (WDM 66vv.: het edel juk; Kali, om het kwaad te kunnen bevechten, vormt zich om tot een oude, lelijke heks (het gelijke d.m.v. het gelijke): (o.c. ,134). M.a.w.: deze Moedergodinnelijke rol (actieve functie,-- daarvandaan dat zij een 'Funktionsgöttin' (Usener) is) komt vooral, in India, door bij het gewone volk, dat haar, juist in die griezelige, 'duistere' vorm, als redster aanroept, ja, ooproept. --Men lette erop: zij is een vrouwelijk-moederlijk wezen. Geen 'mannelijk - dierlijk' wezen.

(b) ***Sjiva, de typisch mannelijk-dierlijke god***, is - eveneens, maar anders – demonisch. Hij is én de schenker én de vernietiger van het leven (WDM 13: heelal-zielestof))

WDM173

1. Enerzijds, is Sjiva een procreatie- en vruchtbaarheidsgod (wat op seksuele magie wijst).

2.Anderzijds, is hij een verstorvene, d.i. een asceet (askeet), die - half naakt, besmeerd met as (de rest van het op- en uitgebrande leven), omgeven door doodskoppen - zich wijdt aan een de hele ziel mobiliserende meditatie.

a. In de kunst wordt Sjiva, dan ook, uitgebeeld, b.v. als deelnemend aan orgiastische (wild-erotische) dansgroepen.

b. Of - staande op een overwonne demon (weerom de'exorcistische' of uitreddende functie; hij is, in die rol, een 'Funktionsgott' (Usener)) - danst Sjiva in een vlammenkring. "Het beeld van zijn werkzaamheid als vernietiger van de wereld". (Bleeker, o.c.,133).

Opm.-- De kringlopige of cyclische heelalopvatting, die voorhoudt dat

het heelal, de menselijke wereld inbegrepen, nu eens een opgang (ontstaan), dan weer een ondergang (vergaan) doormaakt, is maar een gevolgtrekking van het godsdiensthistorisch verstane 'demonisme'. Juist daarin uit zich het buitennatuurlijke ('goddelijke', in Kristensen's taalgebruik).

Opm.-- De vakwetenschappelijke parapsychologie en, op een veel doortastender wijze, het echte occultisme (waarvan het spiritisme slechts één aspect is) bestuderen, ja, praktiseren het buitennatuurlijke (paranormale). Het is, dan ook, niet verwonderlijk dat beide takken van de analyse van fenomenen geconfronteerd worden én met het tweesnedige én met het ondoorgrondelijke, dat het demonisme kenmerkt.

De Bijbelse beoordeling.

Behalve de natuur en de zgn. 'goddelijke' of paranormale buitennatuur, kent de Bijbel de bovennatuur d.i. de Ene, Ware godheid, die én transcendent (alles te boven gaand) én toch tegelijk immanent (in alles intiem aanwezig) is.

Luisteren wij, even, naar *Genesis 3:1vv.*.

(a) Wij bevinden ons in het Aardse Paradijs, dat op een Oosterse tuin, lusthof, gelijkt. Met de onvermijdelijke bomen.

(b) De slang (het mannelijk-dierlijk type), die "God niet vreest en zich aan de mensen niet stoort". (WDM 81; 166), zegt: "(...) God weet dat, de dag dat gij (Eva, de vrouw) toch durft te eten van de boom in het centrum (*opm.:* de kosmische 'boom; zinnebeeld van al wat leeft), uw ogen zullen opengaan en gij zult zijn als godheden, die zowel het goed als het kwaad kennen;

WDM174

Men ziet het: de Bijbel begint met wortel te schieten in een demonistisch universum. Die Bijbel - in tegenstelling tot heel wat tijdgenoten, nog steeds - maakt zich geen illusies omtrent dit heelal. Het is, - door de slang, die god niet vreest en zich aan de mensen niet stoort, - opgevat en beheerst (d.i. zij is er het beginsel van; WDM 7).

Niet zonder zware reden heet Jezus zelf, bij monde van *Sint Jan* (*12/31*), Satan 'de vorst van deze wereld' ('wereld' - hier - in de kosmisch - brede zin).

Had Jezus, in de eerste grote confrontatie met 'de vorst van deze wereld', hem niet horen zeggen: "(De duivel neemt Jezus mee tot op een zeer hoge berg, toont Hem alle rijken van deze wereld, met hun heerlijkheid en zegt: "Dit alles,

-- IK zal het u geven, indien Gij, u diep neerbuigend, mij aanbidt. (....)". (*Mattheüs 4:8v.*).

Besluit.

Blijkbaar is ook de Bijbel ervan overtuigd dat de tweesnedige demonie de ware achtergrond van 'deze wereld' is. Diezelfde Bijbel is, precies, een reactie op dat brutale feit.

Opm.-- Vanzelfsprekend herinneren wij aan WDM 31, waar wij het reeds, over een type van 'harmonie der tegengestelden' hadden, het dialectische type. Dit is slechts een 'secularisering' (overdracht op profaan gebied van oorspronkelijk sacrale (WDM 17) gegevens) van wat wij zo-even uiteenzetten.

De praktische besluiten, aan de hand van de geschiedfilosofie.

Het kan allemaal zeer wereldvreemd en 'theoretisch' lijken. Maar beluister wat volgt.

Karl Löwith (1897/1973), *Weltgeschichte und Heilsgeschehen*, in: *W. Otto u.a. Anteile* (*Martin Heidegger zum 60. Geburtstag*), Frankfurt am Main, 1950, 150, schrijft:

"Hoe onvoorstelbaar het, om te beginnen, ook mag overkomen, nl. het feit dat de radicale secularisering haar oorsprong heeft in een religieuze 'Entweltlichung' (zich aan de wereld onttrekken), 'wereldvlucht', toch zou dit slechts een algemene regel van de geschiedenis bevestigen: in het proces van de geschiedenis komt, steeds, iets anders - het negaat - uit de bus dan in de aanvang van een beweging bedoeld werd (...). De grote vernieuwers van de geschiedenis bereiden voor anderen - het negaait - de wegen, die zij zelf niet - het negaat - betreden".

WDM175

Als applicatieve modellen van deze 'algemene' regel geeft K. Löwith aan:

(i) ***J.J.Rousseau*** (1712/1778) bereidde de Franse Revolutie (1789/1799) voor; maar hij zou zich niet in Maximilien de Robespierre (1758/1794; deze speelde een beslissende rol in 'la Terreur' (het Schrikbewind), van mei 1793 tot 27 Juli 1794, -- een dictatoriaal systeem) herkend hebben.

(ii) ***Karl Marx*** (1818/1883) bereidde de Russische Revolutie voor (van Februari tot Oktober 1917), waarbij de Bolsjewiki de macht in handen namen,

die de minoritaire Mensjewiki, te Brussel en te Londen, op het Congres in 1903, de wind uit de zeilen hadden genomen); maar hij zou zich niet in Vladimir Lenin (1870/1924; de stichter van het Bolsjevistisch Marxisme) herkend hebben.

(iii) ***Friedrich Nietzsche*** (1644/1900; WDM 38; 58: 61; 73; 78) bereidde de Fascistische Revolutie voor (WDM 10; 122; 147); maar hij zou zich niet in Adolf Hitler (1889/1945), die, in 1942, in de Brennerpas, aan de Duce, Benito Mussolini (1883/1945; Italiaans dictator, die, in 1919, de Fascistische Partij stichtte, voorstandster van een 'totalitair regime') de werken van Fr. Nietzsche ten geschenke gaf, herkend hebben.

Wij kunnen daaraan andere voorbeelden toevoegen.

Zo b.v. ***Willem van Ockham*** (1295/1350), de Nominalist. *A. Weber, Histoire de la philosophie européenne*, Paris, 1914-8, 234 beweert dat Willem Occam (een tweede schrijfwijze), die, ondertussen, beroemdheid verwierf in de roman *Il nome della rosa* (De naam van de roos; Milaan, 1980;-- basis van de gelijknamige film) van *Umberto Eco* (1932/2016; semioloog te Bologna), met zijn 'revolutionaire' actie, gericht op uitzuivering en vernieuwing van de Katholieke Kerk, het goed meende, maar toch op het afschudden door de leken (inzonderheid een aantal vorsten) van 'het juk van het Christelijke Rome' uitliep. Wat hij, oorspronkelijk, niet gewild had.

Ander model: ***Maarten Luther*** (1483/1546), de Hervormer. Volgens *Joseph Lortz, Die Reformation in Deutschland*, 1939 - Lortz is 'de Nestor van het Katholieke Lutheronderzoek', was Luther (a) een diep religieuze natuur, (b) die zich onopzettelijk van de Katholieke Kerk heeft verwijderd. Wat *Dr. Günther Deschner, Luther* (*Eine Bilanz nach 500 Jahren*), in: *Bunte* (10.11.1983), 126, beaamd wordt "Niets was verder van Luther verwijderd dan het stichten van een nieuwe ideologie. Zelfs de versplintering van de Roomse Kerk lag niet eens in zijn bedoeling. (...). Zijn succes werd gespijsd uit andere - *opm.:* het negaat - krachten: deze lagen én in hem én in de structuur van zijn tijdvak".

WDM176

Derde voorbeeld: ***René Descartes*** (1596/1650, de stichter van de Moderne filosofie). *C. Forest, O.P., Le cartésianisme et l'orientation de la science moderne*, Liège/ Paris, 1938, 3, zegt: "Het Cartesianisme, als systeem, werd nogal vlug verlaten.

Toch bleef Descartes, daardoor, niet minder én de Moderne filosofieën én

de Moderne wetenschappen beïnvloeden".

Eén van de opvallendste gevolgtrekkingen, die denkers, na Descartes, uit zijn vooropstellingen, afleidden, waren de stellingen van het materialisme (WDM 37). Waarop Pater Forest: "Het gaat er niet om Descartes de materialistische duiding van de wetenschap aan te wrijven (...). Hij is, tot aan het einde van zijn leven, een gelovige gebleven. Zijn spiritualisme (WDM 37) wordt, hier, niet betwijfeld.

Maar de denkbeelden, die de mensen in omloop brengen, gaan verder dan zij voorzien hadden: met een onverbiddelijke logica vervolgen zij hun weg, doorheen de denkende geesten". (o.c.,4). -- Zodat men Descartes terecht een prematerialist kan heten.

Natuur en verklaring.

Het best zou men, wellicht, bovenstaande gevallen typeren met de term 'omslag (in het tegendeel)' of, minstens, omslag (in iets anders). Men herkent de structuur van de harmonie der tegengestelden, in één van haar toepassingen.

Terloops: de dialectiekers hebben een scherp oog voor die omslag, -- de sprong van de stelling ('thesis') naar de tegengestelde stelling ('antithesis), --- van de 'bevestiging' naar de 'ontkenning'. Hoe gevarieerd ook: het negaat, geheel of gedeeltelijk valt op.

"De wegen van de geschiedenis, tussen oorsprong en doel, tussen bedoeling en gevolg, slaan om". (K. Löwith ibid.) wijst op verklaringen.

(1) *Gianbatista Vico* (1668/1744; *Scienza nuova* (1725), een geschiedfilosofisch werk) en J.*B. Bossuet* (1627/1704; *Discours sur l'histoire universelle* (1681),-- beiden gelovigen, zien de omslag als een teken van de Goddelijke Voorzienigheid. G.W. Hegel (1770/1831; WDM 31; 53.1; 70; 91), de dialectieker, vrijzinnig protestant, duidt de omslag als 'eine List der Vernunft' (een list van de Rede, verstaan als heelal- of wereld- en geschiedenisrede, d.i. die rationele kracht, die, schijnbaar op beredeneerde wijze, én kosmos én (cultuur)geschiedenis beheerst (WDM 7: beginsel)).

WDM177

(2) Hegel, die zijn sympathie voor de 'Filosofen' (versta: Verlichte rationalisten) van de XVIII-de eeuw - zelfs voor diegenen, die het hevigst de 'zaak' van het Christendom en die van het Spiritualisme (voor zover het een

persoonlijke God en de persoonlijke onsterfelijkheid der menselijke ziel aanneemt) bestreden hadden - niet weg stak, heeft een leerling gehad, die zijn 'Idealisme' in Materialisme omkeerde,-- Karl Marx (in die zin heeft K. Marx het prematerialisme van Hegel slechts doorgezet - doorredenerend-, zoals de Franse Materialisten van de XVIII-de eeuw het prematerialisme van Descartes doorzetten; *cfr. R. Serreau, Hegel et l' Hégelianisme*, Paris, 1965-2, 26s. (Spiritualisme et materialisme)).

K. Marx zette vooral de economische factoren (WDM 108) in de plaats van een - in zijn ogen - denkbeeldige 'Rede' (wereldrede). Maar ook hij zag de omslag. Hij duidt hem als een effect van de 'sociale dynamiek' (d.i. het geheel der in een maatschappij werkzame 'krachten' (klassen b.v.)). Eén en dezelfde werkelijkheid - de maatschappij - vertoont, op zeker ogenblik, 'zelfverkering' (omslag van iets in iets anders of in zijn tegendeel). Wat Marx o.m. van de revolutie heeft gedacht.

De zelfverkering van de religie.

Een schokkende toepassing van de omslagtheorie biedt ons *Anselm Grün, S.B., Het omgaan met de Boze* (*De strijd van de oude monniken tegen de demonen*), Bonheiden, 1984. Steller steunt zich, vooral, op Evagrius Ponticus (346/399; een Oosters monnik en woestijnvader). Het werkje, dat in termen van C.G. Jung (WDM 151; handelt over de ervaringen en de leer van Evagrius, begint met er de nadruk op te leggen dat ook het zoeken van God (een echt Bijbels thema) aan zelfverkering onderhevig kan zijn.

(a) De ervaringen der (woestijn)monniken, zijn o.m. als volgt omschrijfbaar. "De demonen kunnen een mens zo beheersen dat hij bezeten wordt. Zij bewerken ziekten, zoals schizofrenie (WDM 103), epilepsie (vallende ziekte), waanzinnigheid en hysterie (zenuwziektetype).

De verhalen van de monniken beschrijven de meest verscheidene symptomen van fysische ziekten, -- die zij toeschrijven aan 'demonen': een monnik eet zijn eigen 'vuil' ('coprofagie; d.i. het eten van uitwerpselen); een andere krabt zichzelf en snijdt zich wonden; nog anderen worden - door de demonen - heen en weer gesleurd; enigen worden tot zelfmoord gedreven". (o.c.,16).

WDM178

Een merkwaardig voorbeeld is wereldberoemd: de H. Antonius de Grote 251/356), anachoreet (woestijnmonnik, die alleen leeft), bekend om de

(erotische) bekoringen, waaraan hij weerstond.

"Antonius ging in de woestijn, om alleen voor God te leven (...). Maar de weg - in de eenzaamheid - voert hem niet enkel in de nabijheid van God, maar evenzo in de nabijheid van de Boze. De Boze treedt nu, openlijk, op hem toe. En zijn eenzaamheid ontpopt zich als een onaangename twee-zaamheid met de Boze. Antonius moet de strijd met de Boze opnemen. (...) De ervaring van Antonius is typisch voor gheelhet vroege monnikendom (ongeveer van de III-de tot de VI-de eeuw)". (o.c.,9).

(b) De monniken hebben ervaren dat hun weg naar God - voor alles - voert naar de strijd met duistere machten (.,...). Deze 'krachten', die zij aan het werk zien in hun wensen, aandriften, motivaties en emoties, noemen zij 'demonen'.

Zij beschrijven, uitvoerig, de verschillende soorten demonen, -- hun technieken en methoden om mensen in hun ban te trekken". (o.c.,10).

Besluit.

(1) Het zoeken van God, althans in die voorwaarden, is tegelijk geconfronteerd worden met de 'geest der ontkenning van God' (WDM 170; 173 (die God niet vreest en zich aan de mensen niet stoort)).

(2) Deze demonische macht(en) huldigen als beginsel 'de totaliteit' (én goed én kwaad ineen verweven), d.i. de bevestiging en haar ontkenning of haar antithese.

(3) Zoals reeds vanaf Soemer (WDM 170) - tot Jezus (WDM 174), die ook in de woestijn dezelfde strijd aanging - duiden de monniken hun conflictueuze situatie als door buitennatuurlijke factoren ('wezens') veroorzaakt, niettegenstaande het feit dat zij - tegelijk - de driften, mede, verantwoordelijk stellen.

(4) Men kan zich de vraag stellen, wanneer men de godsdienstgeschiedenis bestudeert, of niet alle - niet enkel het in de woestijn en het monnikenleven gesitueerde - godsdienstig leven één afrekening is van dien aard.

WDM179

2.3.4.7. De differentiale vergelijking (179/188)

1. WDM 156 leerde ons, terloops, dat, in de differentiaalrekening, gewerkt wordt met niet enkel verschillen (wat 'differentieel' heet), maar met kleine of,

zelfs, ultrakleine verschillen. Een veranderlijke grootheid wordt, nl., bekeken in de mate dat zij kleine aangroeiing of kleine vermindering ondergaat. -- Wij breiden dit nu uit.

2. *De weerslag van de (geleidelijke) kwantitatieve verandering op de kwaliteit.*

A. Nog steeds treft men mensen aan die 'kwantiteit' (hoegrootheid) - gebeurlijk wiskundig uitgedrukt - als strijdig zien met de zin voor het kwalitatieve in de werkelijkheid.

Gevolg: 'kritiek' op kwantificering en wiskundige methoden, die kwalitatieve gegevens betreffen.

B. Aristoteles - in zijn Categorieën (predikamenten) (WDM 84) - onderscheidt wel de twee eigenschap/ maat (kwaliteit/ kwantiteit), - maar scheidt ze niet. Hij ziet ze als ineen gevoegd ('harmonie van eigenschap en maat'). Wat wij nu, nader, onderzoeken.

a.-- *De tropenleer van Ainesidemos van Knossos* (+/- -50).

Ainesidemos (= Aenesidemus) is een Sceptieker, d.i. een denker, die de 'scepsis' (onderzoek) centraal stelt, voor zover dit onderzoeken slechts op onzekerheid en twijfel uitloopt. Hij is 'fenomenist' d.i., inzake menselijke kennis, meent hij dat wij slechts 'ta fainomena', de dingen, voor zover zij zich - via onze zintuigen - aan ons tonen, kennen: onze kennis is louter fenomenaal, fenomeengebonden; zij bereikt niet het wezen zelf der gegevens.

Verder is hij Heraklitiaan (WDM 31).

Bibl. st.:

-- *V. Brochard, Les sceptiques grecs*, Paris, 1887-1 ; 1969-2, 253298 ::

-- *R. G. Bury, Sextus Empiricus*, 4 vol., Cambridge (Mass.), 1961, I (*Outlines of Pyrrhonism*), xxxvii/x1;

-- *J.-P. Dumont, Aenésideme*, in: *D. Huisman, air., Dict. d. phil.*, 22/24.

(1) *De tropen*

Centraal staan, bij deze Kretenzer, de zgn. tropen ('tropoi; wijzen van meningsvorming --- WDM 117vv.). Deze hebben, in zijn systeem als zin te bewijzen dat zowel onze zintuiglijke ervaring als ons denken, in de grond betrekkelijk ('relatief') zijn. Wat op een relativisme of betrekkelijkheidsdenken neerkomt. Wij moeten ons definitief oordeel over alles opschorten ('epoche'), doordat wij niets weten; in de eigenlijke zin.

WDM180

(2) ***De tropen of meningsvormen berusten op:***

(i) het object zelf van onze zintuiglijke ervaring of onze verstandelijke kennis,

(ii)a op de afstand tussen dit object en onszelf (men ontwaart iets in de verte, maar ziet het nauwkeurig van nabij, b.v.),

(ii)b en de toestand van onze zintuigen (een slecht horende hoort niet wat een goed horende wel hoort).

(3) ***Kwantitatieve wijzigingen*** in het object zelf veroorzaken in de kwalitatieve waarneming - zelfs sprongmatige - veranderingen.

(3)a. ***Distributieve wijzigingen.***

Reg. model.-- Indien een wezensvorm (forma; WDM 28), binnen het bereik van onze zintuigen (en, meteen van onze geest (verstand/ rede)), hetzij veelvuldiger (frequent') hetzij zeldzamer (minder veelvuldig) voorkomt, dit, binnen datzelfde tijdspanne (interval), dan komt hij, op gegeven ogenblik, kwalitatief anders over, -- dit, gebeurlijk, sprongsgewijze (discontinu).

Appl. model.

A. Zowel de komeet ('staartster') als de zon zijn hemellichamen. Toch wekt (veroorzakingsproces) de staartster, om reden van haar zeldzaamheid, verwondering bij de bevolking, terwijl de zon, om reden van haar veelvuldig voorkomen (hoge frequentie), niet sensationeel is.

B. Bij ons is een aardbeving zeldzaam (en wekt een gemoedsschok); in Californië, b.v., waar zij veel frequenter is, "leert men ermee leven", - De Antieke Romeinen zeiden: "Assueta vilescunt" (Dingen, voor zover veelvuldig, zijn 'dagelijkse kost' (wordt men gewend)).

Opm.-- De oorzaak is, hier, het object der waarneming (hemellichaams-verschijnsel, aardbeving); het uitwerksel ('gevolg') de gemoedsindruk. Wat Ainesidemos, dus, als voorbeeld geeft (en, na hem, de Gallische retor (WDM 1; 12; 62) Favorinus van Arles (+80/+160)), is psychologisch-axiologisch (de indruk op de ziel en het eraan ontspringend waardeoordeel). Wat slechts één type van causaliteit (oorzakelijkheid) is.

Opm.-- Wij kunnen een type van differentiaal schetsen: enig (uniek) -- zeer/ tamelijk zeldzaam -- (tamelijk zeer) frequent.

(3)b. ***Collectieve wijzigingen***.

Een wezensvorm, voor zover collectief gewijzigd, - b.v. een massa - verandert kwalitatief. —

WDM181

Applicatief model.

(a) Volgens Ainesidemos kan juist één zandkorrel stekelig overkomen, terwijl vele zandkorrels, in één grote massa (hoop) bijeen, zacht overkomen.

Opm.-- Weerom een psychologisch-axiologisch effect.

(b) Een kleine dosering wijn, b.v., "versterkt de ziel" geleidelijk vergroot, slaat deze dosering, plots (sprongsgewijze) om in het tegendeel: te veel wijn, b.v., werkt, ineens, schadelijk.

Opm.-- Dit is, duidelijk, een biochemisch voorbeeld.

Opm.-- Vergelijk met WDM 176vv.: hier is de omslag in iets anders, in het tegendeel, posologisch gefundeerd (posologie is doseringskunde).

Zedelijk model.

Binnen de ethische maatstaven van onze voorouders, gold een decolleté (lagere halsuitsnijding van een vrouwelijk kledingstuk), indien niet te diep uitgesneden, als zedelijk goed, -- te diep uitgesneden, als zedelijk onverantwoord. Nu eens was een décolleté 'zedig', dan weer 'onzedig' (d.i. voor het waardegevoel aanvaardbaar of schokkend, nl. als blootgave van het vrouwelijk lichaam).

De sprong tussen zedig en onzedig was wel - enigszins - wiskundig uitdrukbaar ("Enige centimeters meer stof zou geen kwaad kunnen"), maar toch - in zekere mate - willekeurig bepaald. -- Wat, weerom een nieuw type van 'effect' betekent.

Opm.-- Differentiaalleerstellig: (te diep, diep, gewoon) uitgesneden -- (gewoon, weinig, zeer weinig) uitgesneden, -- met, ergens op het breekpunt, de omslag.

Uitweiding.

WDM 127 (de proefondervindelijke methode, -- regulatief model); -- 135 (operationele toepassin), --- zij leerden ons wat 'reduceren' is.

Anaxagoras van klazomenai (Anaxagoras van Clazomenae; -499/-426) gaat door als de stichter van de experimentele methode, althans in haar Antieke vorm.

Bibl. st.: *D.A. Gershenson/ D.A. Greenberg, Anaxagoras and the Birth of Scientific Method*, New York, 1964-1 (met inleiding van Ernest Nagel, een gezag terzake), 40ff., beweert dat men, bij hem, binnen Antiek denkkader, zo goed als alle hoofdkenmerken van onze huidige natuurwetenschappen aantreft. Zo o.m. En vooral het experimentele bewijs.

Eén van die bewijzen is een schitterende toepassing van de geleidelijke kwantitatieve verandering, als voorteken (oorzaak), gevolgd door een plotselinge (sprongmatige) kwalitatieve verandering.

WDM182

"Aangezien Anaxagoras de lucht, onder de aarde, ertoe in staat achtte diezelfde aarde a.h.w. te 'dragen' (*opm.:* hierin is hij typisch premodern), was hij er zich helder van bewust dat ieder gas vatbaar was voor een aanzienlijke dosis druk". Dit, niet enkel wanneer het in rusttoestand was, maar ook wanneer het de vorm aannam van geweldige rukgolven. Men denke aan de wind: ofschoon, voor de Antieke mens, onzichtbaar, toch was de lucht-in-beweging voelbaar; ja, in een stormvorm, was hij vernielend. Cfr o.c.,40.

Anaxagoras was één onder de eersten om het proefondervindelijk bewijs te leveren van het feit dat lucht, hoe onvatbaar ook, aan een sterke kracht weerstand kan bieden. Ja, dezelfde lucht, die wij zo gemakkelijk uiteendrijven, wanneer wij 'erdoorheen 'stappen en die zo weinig weerstand biedt aan ieder lichaam, dat 'erdoorheen' gaat

Publieke proefnemingen bracht Anaxagoras naar voren, waarvan wij, nu nog, betrouwbare verslagen bezitten.

Gershenson/ Greenberg, ibid., geven, daarvan, model.
1. Hij nam een wijnzak (van leder) en draaide de nek van die zak - geleidelijke kwantitatieve verandering (drukvergroting) totdat de samen-gedrukte lucht (gas) de zeer plooibare zak hard maakte. Wat, differentiaal gesproken, een omslag in het tegendeel (van zacht naar hard) is.

2. Daarop liet hij, d.m.v. drukproeven, bewijzen dat de lucht binnen de zak, i.p.v. door te geven, weerstond aan van buiten komende drukkrachten.

Opm.-- Gershenson/ Greenberg, o.c.940f., beschrijven daarna hoe Anaxagoras, d.m.v. proeven met de klepsudra (waterklok), een analoge bewijsvorm naar voren bracht.

Opm.-- Dit bewijst, met reeds een Antiek voorbeeld, dat de verhouding 'kwantiteit (veranderend)/ kwaliteit (mee veranderend)' meer is dan een louter psychologische aangelegenheid: het model is, hier, natuurwetenschappelijk.

Men zou de aanschouwelijkheid van Anexagoras' proefnemingen nog kracht bijzetten, indien men de lederen zak drukte, totdat hij barst (het sprongsgewijze breekpunt).

b.-- *De 'productio experimenti' van Francis Bacon of Verulam* (1561/ 1626).

Met o.m. zijn *Novum organum scientiarum* (1620; kortweg: *Organum*) geldt *Francis Bacon* (niet verwarren met de Middeleeuwer Roger Bacon) als de programmator, d.i. de ontwerper en aanleider, van de Moderne experimentele methode.

WDM183

Hij ontwierp, in dat kader, 'tafels' (een stel regels), als leidraad. Eén daarvan heet, in de geleerdentaal van die tijd, 'productio experimenti' (letterlijk: het naar voren brengen van het experiment).

a. *De baconiaanse of causale inductie.*

WDM 126 (summatieve (= Aristotelische) en amplificatieve inductie); 131 (wiskundige inductie); 140 (analogische inductie). -- zij leerden ons reeds een reeks inductietypes.

De causale of oorzakelijke inductie is één toepassing. Men let, nl., op het verband 'oorzaak/ gevolg' (WDM 85: actief/ passief).

a.-- De voorbeelden (Ainèsidèmos, Anaxagoras), hierboven, zijn toepassingen van dit type betrekking (WDM 82; 153).

b.-- Francis Bacon, klaarblijkelijk (althans voor wie filosofie- en wetenschapsgeschiedenis kent) in het spoor van de Scholastiek, voor zover deze Aristoteliserend was, stelde dit type van inductie centraal.

Gevolg: Pater *Ch. Lahr, Logique*, 585, bestempelt dit type als "l' induction vraiment scientifique" (de echt vakwetenschappelijke inductie).

De vraag is: is juist één geverifieerd causaal verband (minimale summatieve inductie) - b.v. juist één keer kookt water, in normale omstandigheden, op 100° Celsius - veralgemeenbaar tot alle dergelijke gevallen?

Het antwoord: de oorzakelijke inductie. indien men - aldus Bacon - geleidelijk de oorzaak (= voorteken) wijzigt, dan - indien er veralgemeenbaar causaal verband bestaat - wijzigt zich, mede, geleidelijk het gevolg (= vervolg). De nadruk ligt, hierbij, op de evenredigheid.

Appl. model.

De wet (WDM 126 (extrapolatie);135 (invariant); 141) zegt dat het volume van een gas omgekeerd evenredig is met de erop uitgeoefende druk.

Het medisch frequente feit dat een stof - b.v. een gif - indien geleidelijk gewijzigd, mede een geleidelijk of, ook, sprongmatig gewijzigd effect vertoont.

Cfr. Ch. Lahr, o.c., 585 (niet evenredig zonder meer, maar bruusk). Waarbij Lahr besluit: er zijn dus gevallen waarin de kwantiteit een wezenlijk ('integrerend' bestanddeel van de oorzaak uitmaakt.

Appl. model.

(a) De ultraviolette straling - in het spectrum, gesitueerd tussen de zichtbare lichtgolven en de x-straling - is een straling met zeer korte elektromagnetische golflengte (ordegrootte: tussen +/- 4 x 10-7 en +/- 5 x 10-9 meter).

WDM184

(b).1. Natuurlijke UV-straling komt o.m. van de zonnestralen. Dankzij een de aarde omringende ozonlaag, waar de UV-stralen van de zon scheikundige processen veroorzaken, komen deze stralen gefilterd op onze planeet. Doordat vakwetenschappers vaststellen dat de ozonlaag geleidelijk aangetast wordt, vreest men voor de uitwerksels.

(b).2. Kunstmatige UV-straling ontstaat o.m. in kwikdamplampen. Men denke aan onze zonnebanken.

(c) Voordelig werkt UV-straling b.v. doordat zij, in de huid van dier en mens, de aanmaak van vitamine D veroorzaakt. -- Zij bezit, echter, een

krachtig ioniserings-vermogen (zij produceert ionen, d.i. elektrisch geladen atomen of groepen atomen). Zij tast b.v. fotografische films aan. Een aangepaste dosis kan een goed effect hebben voor de huid (en het organisme), maar een overdosis is dodelijk voor planten, dieren, mensen. De laatste tijd b.v. zijn er sterke aanwijzingen voor het feit dat zich te veel aan UV-straling blootstellen huidkanker verwekt.

Besluit.

Men lette op de evenredigheid: een kwantitatieve verandering van de UV-bestraling sticht (veroorzaakt) mede een kwalitatieve verandering in het uitwerksel, dat dan weldadig of schadelijk kan zijn,-- al naar gelang.

Appl. model.

Dr. *Catherine Kousmine* (1904/1992) studeerde, van 1922 tot 1928, te Lausanne (werd er laureate van de medische faculteit). In 1934 opent zij een medisch kabinet (na zes jaar kliniekvorming). Van 1936 tot 1946 doet zij aan vorsingswerk met Professor Guido Fanconi.

Haar werken zijn o.m.:

-- *Soyez bien dans votre assiette jusqu' à 80 ans*, Paris, 1980 ;

-- *La sclérose en plaques est guérissable* (*Histoire clinique de 55 cas de SM*), Paris, 1984 ;

-- *Sauvez votre corps*, Paris, 1987.

De hoofdstelling (thesis) van dit laatste boek is: de huidige geneeskunde is ziekteleer en ziekteverzorging, maar geen gezondheidsleer en gezondheids-stichting, tenzij indirect.

Inzake diëtetiek, d.i. de regeling van de voeding, zijn de meeste geneesheren, die zij ontmoette, onkundig. Toch stelt zij vast, na jarenlang onderzoek, dat de voeding een eersterangsfenomeen is m.b.t. de gezondheid.

Vooral de ontaardingsziekten hebben haar medische aandacht gaande gehouden.

WDM185

Daaronder verstaat zij chronische (durende) ziekten, die zich buiten, hetzij in de organen, hetzij in de weefsels, door beschadigingen, die, zonder onmiddellijk aanwijsbare oorzaak, het functioneren ervan storen. Indien zij niet verzorgd worden, zijn zij, gewoonlijk, progressief (zij nemen toe). Zij

kunnen aangeboren zijn of laat, in een mensenleven, opdagen.

1. Wij zijn, heden ten dage allen dragers van ontaardingsziekten. De uitwerksels ervan zijn soms goedaardig, 'functioneel', gemakkelijk te herstellen en betrekkelijk verdraaglijk (cariës der tanden (tandbederf), aderspat ('varices'), eczeem (huiduitslag-soort), netelroos (branderig jeukende huiduitslag b.v. na het eten van aardbeien, oesters)). Andere effecten, echter, zijn belangrijk, ernstig, maken arbeidsongeschikt, ja, zijn dodelijk" (o.c.,21).

2. Deze algemene verbreiding van ontaardingsziekten dateert van verleden eeuw. Zij nam toe sedert de Tweede Wereldoorlog (1940/1945). "Wat Opvalt, wanneer men dit fenomeen analyseert in de landen, is de veralgemening. Wij zijn, praktisch gesproken, allen aangetast. De 'degeneratieve' ziekten bestaan, onder een of andere vorm, in alle maatschappelijke klassen: zowel bij de boer als de stedeling, zowel bij de handarbeider als bij de bankdirecteur". (Ibid.).

"De oorzaak moet dus, logisch gesproken, gezocht worden in factoren (*opm.:* deeloorzaken) die ons allen betreffen, abstractie gemaakt van ons - landelijk of stedelijk - levensmidden, van onze - al of niet sedentaire - beroepen". (Ibid.).

Dr Kousmine redeneert, hier, van het gevolg (uitwerksel, vervolg) naar het voorteken (oorzaak, factoren, voorwaarden).

1.-- *Eerste lemma* (hypothese).

Vaak zoekt men de ziekteverwekkende oorzaak in de verloedering van het leefmidden (denk aan de luchtbezoedeling).

Kousmine merkt aan dat de milieuvervuiling zeer ongelijk gespreid is (zeer sterk in opeengehoopte steden en in industriegebieden; veel minder sterk op de buiten).

Gevolg: de algemene factor kan niet die niet-algemene bezoedeling zijn. M.a.w.: deze hypothese beantwoordt niet aan het gegeven (de algemeenheid).

WDM186

2.-- *Tweede lemma*.

De verandering van de voedingsgewoonten is een gegeven, dat allen betreft, sedert honderd tot honderdvijftig jaar. "Het is dus gewettigd de vraag te stellen of er niet een verband van het type 'oorzaak/ gevolg' bestaat tussen

(a) onze huidige voeding en

(b) deze onrustbarende en recente ontwikkeling" (O.c., 92).
Dit is, dus, de werkhypothese (lemma).

a. ***Een historische opmerking:***
In de voorbije eeuwen hebben de te welgevoede stedelingen, in de grote steden ontaardingsziekten opgedaan. "Hun gezinnen zijn uitgestorven en werden vervangen door die welke van de buiten kwamen, waar men veel soberder leefde.

Het nieuwe en belangrijke feit is erin gelegen dat ook de landelijke bevolking, die, gedurende lange tijd, de voorraad aan gezondheid der volkeren vertegenwoordigde, is aangetast door de ontaardingsziekten en dit, evenzeer als de andere maatschappelijke klassen. (...). Voortaan is er geen maatschappelijke soort meer, die gevrijwaard blijft. Meteen staat men voor een 'dégénérescence de la race ' (ontaarding van het 'ras' (biologische soort))". (Ibid.).

b. Het eerste boek, *Soyez bien dans votre assiette*, is, wezenlijk, gesteund op waarnemingen tussen 1950 en 1970.

"De situatie is sedertdien aanzienlijk verslecht. Zo b.v. inzake kanker: daar waar, twee generaties vroeger, de kanker, in hoofdzaak, enkelingen van meer dan zestig jaar aantastte, daar komt hij, heden, voor bij mensen van steeds jongere leeftijd". (O.c.,23).

Wat Dr Kousmine opvalt, is dat, sedert 1980, steeds meer gezinnen van kankerlijd(st)ers voorkomen. Eén voorbeeldje: twee toekomstige kankerlijders huwen. Doordat zij samenleefden en aan dezelfde tafel aten, begaan zij dezelfde voedings-fouten;

Gevolg: zij sterven, allebei, op vijfenzeventigjarige leeftijd, de ene aan longkanker, de andere aan borstkanker.

Zij hebben zes kinderen ter wereld gebracht, die dezelfde eetgewoonten erfden. De drie zonen sterven, tussen 54 en 56 jaar, aan kanker (van de blaas en de ingewanden), -- twintig jaar vroeger dan hun ouders. De drie meisjes ontsnappen aan kanker, maar worden getroffen door artrose (*opm.:* chronische, niet-ontstekingsachtige gewrichtsaandoening) met arbeidson-geschiktheid, -- d.i. een tweede ontaardingsziekte, eigen aan onze beschaving. (o.c., 24).

WDM187

Besluit.

Het lemma van Kousmine, indien ook door andere onderzoeksvormen geverifieerd, zou erop neerkomen dat:

(a) een kleine dosis ongezond voedsel niet (zo) schadelijk werkt,

(b) terwijl een te grote dosis wel schadelijk werkt.

M.a.w.: steeds weer Aristoteles' regel een eigenschap (kwaliteit) niet zonder de maat (kwantiteit) bekijken.

c.-- ***De methode der begeleidende wijzigingen van John Stuart Mill.***

(WDM 135 (operationeel summeren); 139), -- zij leerden ons John Stuart Mill kennen. Hij herstichtte de tafels van Francis Bacon.

Zo heet hij wat Bacon 'productio experimenti' heet, "de methode der begeleidende wijzigingen", -- "indien een fenomeen gewijzigd wordt, terwijl alle factoren, behalve juist één, ongewijzigd blijven, dan is die juist éne factor de gezochte oorzaak".

Pater Lahr, Logique, 589, geeft als voorbeeld: (antecedent, voorteken) wijzig het aantal of de amplitudo van de trillingen van een geluidgevend lichaam, (consequent, vervolg) en gij zult het effect dier wijziging vaststellen in het gewijzigde geluid.

M.a.w.: een kwantitatieve verandering sleept, met zich, een kwalitatieve verandering (in de psychologische waarneming) met zich.

d.-- ***De Marxistisch-Leninistische dialectiek inzake kwantiteit/ kwaliteit.***

Jossief Vissarionovitsj Ojougatsjvili, bijgenaamd *Stalin* (1875/1553), in zijn *Dialectisch materialisme en historisch materialisme* (1937,-- als correctief op *R. Descartes' Discours de la méthode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences* (1637)) zet de vier grote kenmerken van de (Moderne) dialectiek (WDM 31) uiteen.

Het derde hoofdkenmerk luidt als volgt.

1. De beweging (= verandering) o.m. de wording - van de materie (WDM 37: materialisme) - stichten (veroorzaken) iets nieuws.

2. Het veroorzaken van iets nieuws geschiedt op twee wijzen.

(a) Iets nieuws ontstaat op kringlopige (cyclische; WDM 173) of circulaire wijze.

Appl. model. --Men kan, met warmte-energie, beweging (in de mechanische zin) verwekken, waarbij die bewegingsenergie, weerom, in warmte-energie vergaat.

(b) Iets nieuws ontstaat sprongmatig ('revolutionair').
Een onbenullig lijkende kwantitatieve wijziging veroorzaakt een kwalitatieve sprong.

WDM188

Appl. model.
Fysisch: het water, eens dat het nul graden Celsius bereikt, bevriest; eens dat het honderd graden Celsius bereikt, kookt en verdampt het: twee kwalitatieve sprongen, die, naar beneden en naar boven toe, geleidelijke, beetje voor beetje, bereikt worden.

Het ***scheikundig*** product arsenicumtrioxide ('rattenkruid'), een zwaar vergif, werkt, in kleine dosissen, genezend, -- in grote dosissen dodend.

Op ***psychologisch*** gebied: een pesterij, één keer ondergaan, is draaglijk, duldbaar; te veel herhaald, wordt zij hatelijk; totdat "de druppel water doet overlopen": plots is het dulden ten einde en wordt de duld(st)er explosief.

Op ***esthetisch*** gebied: een muziekstuk, aanvankelijk genietbaar, loopt een tijd, om, tenslotte, te veel gehoord, ongenietbaar te worden. (*P. Foulquié, La dialectique*, Paris, 1949,64s.).

Op ***sociologisch*** terrein: de arbeidende massa, indien niet te veel uitgebuit, vindt dit draaglijk, -- indien te veel uitgebuit (denk aan de Russische revolutie), slaat om in een revolutionaire stemming (het breekpunt).

e.-- *De eristische methode van Euboulides van Miletos* ((380/-320).
'Eristiek' (redetwistkunst, redetwistkunde) is, indien zij niet tot logische muggenzifterij ontaardt, een methode, die stellingen van wijsgeren, vakwetenschappers, retoren en theologen weerlegt (falsificeren) door middel van het tegenmodel.

Op de naam van Euboulides zijn twee voorbeelden van eristiek nagelaten, die de kwalitatieve sprong betreffen.

Model 1. -- De kaalkop.

Iemand juist een haartje ontnemen betekent (nog) niet dat hij, daardoor, 'kaal' wordt. Er hem twee, drie, enz., ontnemen, ook niet. -- Dus kan men hem alle haren ontnemen, -- zonder dat hij kaal wordt. -- Vergelijk met WDM 126: g1, g2, .. gn.

Model 2. -- De graanhoop.

juist één graantje maakt nog geen 'graanhoop', twee, drie, enz., ook niet. Dus honderdduizend korrels maken ook nog geen graanhoop uit.

Kritiek.

Pater Lahr, Logique, 701, zegt: Euboulides kent

(i) wat voor ieder lid van een verzameling afzonderlijk geldt (dat het geen verzameling (kaalkop, graanhoop) - in de gemeenverstandelijke zin - uitmaakt), toe

(ii) aan de hele verzameling in haar geheel (totalisering).

WDM189

Lahr had er kunnen aan toevoegen dat in de natuurlijke talen er een onderscheid gemaakt wordt tussen: juist één korrel - enkele korrels - een hoopje - een hoop - een grote hoop - een onoverzichtelijke hoop. Vgl. WDM 118 (neo-retoriek).

In logistisch-wiskundige talen kan men spreken van een verzameling van juist één (of, zelfs, nul) leden; maar dat is dan ook een kunstmatige taal.

Vergelijk met, in dezelfde natuurlijke talen: een muntstuk of bankbriefje - een zakgeld - een bedrag - een kapitaaltje - een kapitaal - het grootkapitaal. Telkens, bij geleidelijke kwantitatieve verandering (per juist één), op zeker ogenblik, een kwalitatieve sprong: dat daarbij (1) aanvoeling, (2) drempelgevoel, (3) afspraak, (4) gewoonte een rol spelen, is zeker. Maar de natuurlijke talen hebben haar akribeia of nauwkeurigheid.

Opm. -- *E.W. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde* (*Van Parmenides tot Bolzano*), Antw./ Nijmegen, 1944, 78/86 (Eristiek); 85/92 (Scepsis), behandelt, uitvoeriger, de juiste waarde van de eristiek. Ook hij zegt, o c., 85, dat, niettegenstaande evidente kleinzieligheden of platvloers denken, de eristiek

(1) de inleiding is tot een diepgaander onderzoek en

(2) gebeurlijk op volledige bewijskracht aanspraak maakt.

De twee sofismen - de kaalkop en de graanhoop - dwingen tot een scherp begrip van 'summatieve inductie': dat juist één of weinige elementen van een (in natuurlijke talen begrepen) verzameling nog geen 'verzameling' (= kaalkop, graanhoop) uitmaken, is juist; dat een voldoende aantal er wel een uitmaken, na de kwalitatieve sprong, die de natuurlijke talen voorzien, is ook juist.-- Cfr WDM 34 (Zenon de stichter van de eristiek).

2.3.4.8. De idee 'differentiaal' (189/195)

Wij hebben er al veel ontmoet, -- differentialen, -- te beginnen met WDM 105 (vergelijkingsdifferentiaal, -- de basis van alle andere). -- Staan wij, nu, stil bij de idee (= regulatief model) ervan.

a.-- *de combinatorische (configuratieve) grondslag*

WDM 114; 135; 136; -- 153,-- zij leerden ons wat paarsgewijze vergelijken en ordenen is, toegepast op het plaatsen van elementen in vakjes (plaatsen).

Op één (horizontale of andere) lijn plaatsen wij vakjes, voorzien van een zekere orde (= configuratie).

WDM190

b. -- *De antithetische grondslag,*

WDM 157 leerde ons de systechie (tegenstellingspaar) der Paleopythagoreeërs.

+	+/-	-
goed	onbeslist	kwaad
Alle wel	Niet alle	Alle niet (= geen)
Groter dan : >	Gelijk: =	Kleiner dan: <

Men ziet de configuratie, met haar plaatsen -- met de erin geplaatste 'waarden' (ethische, verzamelingsleerstellige, kwantitatieve). Iedere 'plaats' (vakje) wordt gepaard (= paarsgewijze) aan een waarde.

De orde(ning), eigen aan deze configuratie, wordt beheerst door de systechie, zichtbaar in de tekens '+, +/-, -' Paleopythagoreïsch gezien: een 'arithmos' numerus, 'maat' (getalvormharmonie; WDM 13), d.i. een configuratie.

c.-- *de differentiële zijnswijze (idee).*

Zodra men, i.p.v. de dyade (WDM 154), een triade (ibid.) heeft, die, daarenboven, geordend is volgens getalmatig uitdrukbare (alle, sommige (= niet-alle), alle niet (= geen)) (ultra)kleine verschillen (WDM 156; 179), beschikt men over een configuratie, die men 'differentiaal' kan heten. In de logische zin, dan: de logische differentiaal.

Korter uitgedrukt:

een logische differentiaal is een systechie, a.h.w. in haar midden opengetrokken (het 'dia.stema', intervallum, tussen ruimte (interval)) en, o.g.v. kwantitatieve (kleine) verschillen, opgevuld met 'waarden'. Waarbij duidelijk is dat de triadische differentiaal de kleinste is.

Opm.-- De wiskundige vergelijking.

Men bekijke b.v. (letterrekenend) 'x +y + z' of (cijferrekenend) '7 = 3 + 4'. Men weet welke enorme rol de vergelijking speelt in de rekenkunde en in de algebra. Het oplossen ervan is één van de klassieke oefeningen. De vakwetenschappers-fysiekers, chemici, -- menswetenschappers -, die het tot een of andere cijfermatige of letter-vormige vergelijkingsformule kunnen brengen, achten zich gelukkig.

Men ziet, meteen, dat ook de mathematicus, theoretisch of toegepast, steeds vergelijkt. Wat de universaliteit van de comparatieve methode nogmaals bevestigt. Cfr. *F.-J. Thonnard, Précis philosophie* (*en harmonie avec les sciences*), Paris, 1950, 124/131 (*Les sciences mathématiques*).

WDM191

Opm. : -- de n-adische differentiaal. -- WDM 154.

Applicatief model.

Alle mogelijke, alle feitelijke, -- zeer veel, veel, tamelijk veel, nogal (veel, weinig) tamelijk weinig, te weinig, bijna geen, juist één, -- geen.

De schaligheid.

'Grootschalig, kleinschalig, zijn termen, die wij courant gebruiken. Doch nu beseffen wij dat zij een - in onze natuurlijke taal ingebouwde - differentiëring uitdrukken.

Appl. modellen.

(1) ***Economisch:*** grote onderneming, middelgrote onderneming, kleine onderneming.

Sedert Lord J.M. Keynes (1883/1946) spreekt men en over micro-economie

(volkshuishouding op kleine of middelgrote schaal) en, vooral, macro-economie (dezelfde volkshuishouding, maar op nationale of ook internationale schaal).

(2) ***Ethisch:*** Zoals reeds hoger gezegd (WDM 95): ethiek wordt, gemakkelijk, in een individualistische traditie, micro-ethiek (kleinschalige moraal); recentelijk, echter, o.m. onder de druk van de hedendaagse politieke theologie' (inzonderheid de 'bevrijdingstheologie'), ontstond de term 'macro-ethiek'. Zij bekijkt de gewetensvolle gedraging onder het oogpunt van de maatschappelijke verhoudingen (b.v. tussen de sociale klassen).

(3) ***Geschiedkundig.*** *K. Bertels/ D. Nautal Inleiding tot het modelbegrip*, Bussum, 1969, 86v., haalt een leerling van de historicus Lucien Febvre (die de 'histoire des mentalités' psychologische geschiedschrijving voorstond), Fernand Braudel (1902/ 1985), aan. Diens 'structurele' geschiedenis steunt op een faseologisch beginsel.

Opm.-- 'Fasis', apparitio, verschijning, betekent, o.m., het zich tonen van een hemellichaam - denk aan de maanfasen -, waarop het aan de gezichtseinder opdaagt.

'Faseologie' betekent, dan ook, het ter sprake brengen van de volgorde der fasen. Welnu, historisch (beschavingsgeschiedkundig), onderscheid Braudel:

(a) microgeschiedenis ('met net uur', 'van dag tot dag', of wat meer inzake tijd) - denk aan het steekspel der 'politieke klasse' -;

(b) middellange geschiedenis (b.v. een ontwikkeling die zich over enkele decennia (tientallen jaren) uitstrekt);

(c) macrogeschiedenis (denk aan de rol van de Atlantische Oceaan van 1600 tot 1850).

WDM192

Wetenschapshistorisch.

De historische epistemologie (geschiedenis van de vakwetenschap) is, heden, een druk beoefende tak. *I.B. Cohen, Revolution in Science*, Harvard Press, 1985, heeft het over de idee 'vakwetenschappelijke revolutie'. Welnu, in tegenstelling tot menig ander steller daarover, ziet Cohen dit macrohistorisch,-- en wel in vier fasen (faseologisch). Hij past dit p.m. toe op de Copernicaanse

revolutie.

De categoriën (grondideeën) der esthetiek.

1. *C. Lefevre, S.J., La composition littéraire*, Bruxelles, 1936-3, 13s., zegt: "De termen 'aangenaam', 'bevallig', 'schoon', 'verheven', -- deze ideeën drukken (wat men kan heten) een vooruitschrijdende reeks (une progression) uit (Ricardou De l' idéal, 112s.)". Inderdaad: de ideeën 'gracieux'/ 'beau'/ 'sublime' zijn schalige ideeën.

Immers: men kan het gracieuze (bevallige) definiëren als wat kleinschalig schoon is; het sublieme, daarentegen, is wat, grootschalig gezien, schoon heet.

Appl. model.

(a) Het fijne, kleurige kantwerk van de sekslingerie b.v. is, blijkbaar, kleinschalig schoon of 'bevallig' (ook wel, in ander verband, 'liefelijk').

(b) Het klassiek beeld van een Griekse godin kan men, gewoon, 'schoon' heten.

(c) Maar de toppen, met de eeuwige sneeuw, glanzend in de zomerzon, van de Hoge Alpen, -- dat is 'grootschalig' schoon, 'verheven'

2. Men kan, met wijlen Professor Edgar De Bruyne (1898/1959), de antithese opstellen.

(a) Het komische (lachwekkende) is het lelijke, kleinschalig (en dus wel hinderlijk, maar niet ernstig genoeg).

(b) Het lelijke is de basisterm.

(c) Het tragische is het lelijke, maar grootschalig (en dus doodernstig).

Guido Gezelle (1830/1899).

Indien iemand, in ons dierbaar Vlaanderen, esthetische zin bezat, dan wel deze priester-dichter. Twee staaltjes, -- om de esthetische categorieën te illustreren.

Micro-esthetisch model.

Bewonder het bevallige in zijn *'Voetjes'* (1858(?)).

"Dit voetjen -- en dat voetje -- gingen, te gare (*opm.:* samen), de kalvekes wachten (*opm.:* hoeden).

De kalvekes liepen in 't kooren.-- Dit voetjen -- en dat voetje, ze liepen al zere (opm.: snel) vooren.

Dit voetjen -- en dat voetje zal ik, te gare, in het waterke wasschen. Het waterke zal ze spoelen.

WDM193

Dit voetjen -- en dat voetje zullen in ‘t water koelen.
Ze zullen zoo rood, als de roozekes, blinken.
Ze zullen zoo wit, als de melk, zijn.
Lijk bezekes onder de blaren”.
(*Fr. Baur, inl., Guido Gezelle’s dichtwerken* (*Tijdkrans, Rijmsnoer, Laatste verzen*), Amsterdam, 1943-1,722).

Of luister naar O Zaarde (= zacht) blomke….
“O zaarde blomke, -- ‘t moederhert -- der aarde eerst uit - gekropen,
hoe heerlijk is -- uw hoofdsieraad. -- met morgendauw -- bedropen”.
(*Gaesar Gezelle, vrkl., Keurgedichten van Guido Gezelle, II*, Amsterdam, s.d., 127).

Opm.-- De diminutiva (verkleinwoorden) zijn één van de middelen om het kleinschalig - schone weer te geven. De kinderwereld is, verder, een verzamelpunt van ‘lieflijkheden’. Gezelle hield er veel van.

Macro-esthetisch model.
De estheet, die Gezelle was, komt anders over, waar hij *De reuze* voordraagt.

“Uitgekleed, in ‘t zonnebranden, -- al uw leden, naakt en bloot,
heerscher in de Nederlanden, koning van de bosschen groot, -
eekenboom, zoo sterk voorheden wie heeft u neêgestreden?
Winden vielen, vast en vele, -- stormend’ u en stootand’ aan;
grepen u, bij hals en kele, -- wilden u in ‘t zand gedaan:
staan, zoo liet het al te booze -- windgevaart! u, schrikkelooze!
Donderende drakentoten (*opm.:* drakenmuilen), hemelmachten, onbekend,
vonken viers (*opm.:* van vuur) en vorken schoten, dapper, u den ton omtrent:
niets en heeft ontroerd of onder ‘t -- bliksemvier u neêrgedonderd.
Wie dan heeft u omgestreden, groene reus, met al uw macht?
Naakt en bloot uw schoone leden, effenvloers, in ‘t zand gebracht?
Wie kon al uw’ krachten dwingen, -- haarlooz; en in schand’ u brengen?
Staan en blijft, voor menschenhanden, -- niets, ‘t en zij dat eeuwig leeft.
Koning van de Nederlanden, -- sterk is hij, die nooit en beeft:
‘t menschdom heeft u, baas bedegen (*opm.:* bedijgen = sterk worden),
groenen reuz’, omneêrgekregen”

(01.10.1896; Fr. Baur, ibid., 391).

Opm.: -- Behalve de bijna aan de mythologie grenzende taal om het grootschalig-schone weer te geven, is er de antithese (staan -- neêgestreken: WDM 157).

WDM194

Fr. Baur, o.c., wat verder, geeft een ander verwant model: *Van den ouden boom*, waarvan de aanhef:

"Met uitgestroopten arm, -- ten halven afgeknuist (*opm.:* afgeknot, totdat er een knuist van rest), -- wie staat er daar, en steekt een' onbestaande vuist -- ten hemel? Is 't een reus -- in beelde? Neen 't, 't en is -- geen menschenbouw. 't Is eer een' wangedaantenis, een steenen berggedrocht, dat, staande fel en fier, -- de scherpe houwen torst -- van 't vonkend hemelvier (...)".

Opm.-- Hier wordt het grootschalig-lelijke ('wangedaantenis' en andere termen) verwoord,-- weerom sterk aan de mythologie en de balladen herinnerend.

Micro-macro-esthetiek.

De harmonie der tegengestelden inzake esthetische categorieën bestaat ook.

1. Hier een amusant model (het komische). *Jean Racine* (1639/1699), de Franse klassiek-tragicus, in zijn blijspel (komedie) *Les Plaideurs*, laat een gedagvaarde - humorvol - tot de commissaris zeggen: "Monsieur, ici présent, -- M'a, d'un fort grand soufflet (kaakslag), fait un petit présent ('geschenk')".

2. Bekend in de Russische letterkunde is Nikolaj Gogol (1809/1952) om zijn tragikomiek.

Dr. Leo Kobilinski-Ellis, Die Macht des Weinens und des Lachens (*Zur Seelengeschichte Nikolaus Gogols*), in: *R. von Walter, Uebertr., Nikolaus Gogol, Betrachtungen über die göttliche Liturgie,* Freiburg i. Br., 1938, 80/100, zet dit uiteen.

Gogol (ook: Gogolj) heeft één hoofdkarakteristiek:

(i) op het eerste gezicht lacht hij, voortdurend, -- nuchter, al het kleine, ja, het oneindig kleine - in en rondom hem, in de Oekraïne - beschrijvend ('microscopie' zegt Kobilinski-Ellis); men hoort het zachte giechelen en zelfs grijnzen der dingen, in hun zieligheid;

(ii) maar dat waarom/ waardoor hij lacht (en humor verkoopt), is tegelijk, datgene waarom/ waardoor hij weent. Dat is tragikomiek. -- De reden zit in zijn Platonisch Christendom: de mensen, de natuur, -- zij zijn in Gods ideeën (modellen, idealen; WDM 50; 63; 107 (karikatuur)) gelukt, mooi, ideaal; maar, in feite, voor Gogolj, de mysticus, zijn zij mislukt, lelijk, 'karikaturen' van het ideaal. Daarom/ daardoor lacht hij erom, maar bij hem komt Gods idee zo sterk door dat hij erom weent, tegelijkertijd.

WDM195

Het polariteitsprofiel (semantische differentiaal).

WDM 2; 91 (Morris' theorie); -- 'semantisch' is al wat aan een teken inhoud, betekenis geeft. Een 'profiel' is een schets van iets zo dat sommige trekken 'sprekend' zijn (denk aan het silhouet of zijaanzicht van een gelaat). 'Polariseren' is, in de brede zin, de tegenstellingen toespitsen.

Applicatief model.

D. Szanton, Cultural Confrontation in the Philippines, in: *Cultural Frontiers of the Peace Corps*, Cambridge (Mass.)/ London, 1966, 35/61(vrl. 53), geeft weer hoe de mensen, die, in het kader van het zgn. Amerikaanse Vredeskorps, op de Filippijnen, de inlandse bevolking en haar cultuur opnamen.

Het schema, een hele gamma of spectrum (d.i. een stel verscheidenheden binnen éénzelfde gebied), vertoonde als 'categorieën' (substantiva, adiectiva):

(1) van aanvaarding tot voorliefde;

(2) afzijdigheid;

(3) van afwijzing tot afkeer. Men ziet de drieledigheid '+/ ±/ -'.

Opm.-- *Ch. E. Osgood, The Measurement of Meaning*, 1957 - verbeterd door o.m. P. Hofstätter geeft een analoog schema bij meningsonderzoek (opiniepeiling), maar met wiskundige precisie.

Zo kan men het 'imago' (beeldindruk) van iemand, bij een publiek, onderzoeken. Denk aan het profiel van een leerkracht: men legt, aan de ouders, een drieledige differentiaal voor "bekwaam/ onbeslist/ onbekwaam', waarop de ouders, in een geheime raadpleging, het vakje invullen, met een kruisje b.v.. Het samentellen van '+/+-/-' geeft dan het polariteitsprofiel weer.

Men kan dit in de verkoopkunde (marketing) doen: een waar wordt getest d.m.v. b.v. 'verkoopt goed/ onbeslist/ verkoopt slecht'. Dit, bij de

doorverkopers aan de verbruiker.

Algemeen besluit.

Nog steeds denken wij in identitieve termen: het polariteitsprofiel b.v. bestaat uit tegengestelden (een veelheid, nl. van niet-identische gegevens). Maar het is één enkel profiel (een eenheid, nl. van toedrachten (formae), wezensvormen, die - ergens - toch, onder één of meer oogpunten, identisch zijn. Maar én niet-identiteit (veelheid) én identiteit (eenheid) samen maken analogie of deelidentiteit uit.

Dit ontdekt men dankzij één methode, de methode, de vergelijkende of comparatieve methode. Zelfs de modernste dingen hebben wij, met die oeroude methode, kunnen ordenen.

WDM196

II.E.-- Harmologie: het methodisch ordenen (stelselmatige analyse).

Inleiding.

1. *D.R. Hofstadter, Metamagical Themas* (*The Magic Cube's cubies are twiddled by cubists and solved by cubemeisters*), in: *Scientific American*, 1981, March, 14/27, raakt het probleem van de mogelijke en feitelijke configuraties aan van Ernö Rubik's kubus (van het gekleurde type, 3 x 3 x 3, maar zo dat de zes 3 x 3 -- zijden rond het middelpunt draaien, binnen één voorwaarde (ordetype), nl. de kubus als geheel kan, in geen geval, uiteenvallen).

Wat één type van topologische structuur is (de elementen blijven dezelfde, maar de vorm ervan verandert).

2. Dit doet denken aan *Claude Lévi-Strauss* (WDM 93; 96), *La pensée sauvage*, Paris, 1962, waar steller het heeft over 'le bricolage' (het knutselen). Wat hij, daarin, aanklaagt - wanneer dit knutselen theoretisch wordt -, is het bevallige, niet-stelselmatige en, dus, niet-methodische te werk gaan. Hiermee raakt de Structuralist Lévi-Strauss één der hoofdpunten van deze cursus. Wij staan, nu, stil bij enkele applicatieve modellen van geordend, d.i. stelselmatig, analyseren.

II.E.-- a.-- *De experimenteerregels van Fr. Bacon* (WDM 182vv).

Iedereen, het weze op praktisch of op door een theorie ondersteund praktisch vlak, experimenteert. Maar kijk hoe Fr. Bacon orde stichtte in dat experimenteren.

(a) *Galenos van Pergamon*

(= Galenus, de beroemde arts (129/200)), inzake experimenteren, niet zo onmodern, staat bekend om het feit dat hij een reeks voorwaarden invoerde voor het experimenteren. Zo o.m.:

(i) de stelselmatige afwisseling (variatie) en

(ii) de controle op storende factoren.

Terloops: *R. van IJzendoorn e.a., Kritische psychologie* (*Drie stromingen*), Baarn, 1981, 113v., heeft het over het experiment (methodisch, dan) op het verlengde van de voorwetenschappelijke praxis: een vakwetenschappelijk ongeschoold landbouwer b.v. legt, gebeurlijk, op zijn cultureel peil (WDM 130), een zinnige methode (d.i. een beredeneerde benadering) aan de dag.

Besluit: noch Galenos noch - zeker niet - Francis Bacon zijn de radicale uitvinders van het methodisch experimenteren, waarvoor zij soms doorgaan. Men onderschatte zelfs de zgn. experimentvreemde Oudheid niet zonder meer!

WDM197

(b) *Francis Bacon.*

1. Hij staat, eerder, als Empirist (WDM 18) bekend. Maar luister, toch maar, goed naar wat hij juist zegt:

(a) de Empiristen gelijken op de mieren: zij hopen materialen op zonder samenhang; daarmee stellen zij zich tevreden.

(b) De partijgangers van de a- priorimethode (*opm.:* de Intellectualisten of 'Speculatieven') gelijken op de spin: uit haar eigen lijfstof spint zij prachtige webben, vol verfijning en symmetrie. Doch de stevigheid en de bruikbaarheid ontbreekt eraan.

(c) De partijgangers van de proefondervindelijke methode gelijken op de bij: uit de bloemen trekt zij de stof voor haar honig; zij werkt deze - dankzij een vermogen dat haar eigen is - uit zo dat haar nectar eruit te voorschijn komt.

Bacon's Novum organum (1620) legt uit:

"Zodoende kan men alles verwachten van de nauwe verbinding van ervaring (*opm.:* door de Empiristen benadrukt) en rede (*opm.:* door de Intellectualisten benadrukt). De teleurstellende 'echtscheiding' van beide vermogens heeft, tot op heden, alles verbrod in de wetenschappen".

Kijken wij, nu, naar de regels (= rede), die Bacon aangeeft om het experimenteren (= ervaring) geordend te maken. Hij geeft er verscheidene aan. Doch ziehier de bijzonderste.

(i).-- *'Sortes experimenti': het lukraak experimenteren,*

In sommige nog volkomen 'duistere' gegevens, waarbij nog geen lemma (verklaring) mogelijk is, moet men wel lukraak te werk gaan.

Claude Bernard (1813/1878; WDM 22v.) heet dit "proeven om eens te zien, -- om te trachten in troebel water te vissen".

(ii).a.1. *'Variatio experiment': het afwisselen in het experiment*.

(a) men experimenteert b.v. het effect van de warmte op lichamen (baconiaanse of oorzakelijke inductie): men begint met hout.

(b) Maar men wisselt af: men gaat na hoe verwarming inwerkt op steen, ijzer en andere vaste stoffen, -- om dan na te gaan wat de warmte veroorzaakt in vloeistoffen en gassen.

Of men experimenteert het effect van gifstoffen op proefdieren allerhande.

Opm.: men kan dan veel beter vergelijken, dé methode.

(ii).a.2. *'Productio experimenti', het kwantificeren*.

WDM 182vv. legde dit uit: men gaat na of de kwantiteit en haar veranderingen een effect veroorzaken.

WDM198

(ii).b. *'Inversio experimenti', het omgekeerde experiment*.

Appl. Model. – In de scheikunde kan met water, H^2O, analyseren.

-- Maar men kan ook trachten water samen te stellen ('synthesis'). – Men kan de 'globale' methode, die de nadruk legt op de gehelen, (totaliteiten), Gestalten) p) bij de leerlingen inscherpen. Maar men kan ook omgekeerd te werk gaan: de zin voor het detail en de precisie inscherpen (de 'associatieve methode'). Daarna vergelijkt men het effect ervan op de rationale gedragingen van de leerlingen.

Besluit. 1. Als men, nu, samenvat, dan ziet men dat in Bacon's regels een zekere logica, versta: ordentelijkheid en overzichtelijkheid, aan het werk is. Zoals hij zelf zegt: in de ervaring zelf rede inbouwen. Men kijkt eerst, in welke fdase (WDM191) van het contact met de te analyseren werkelijkheid men zich

bevindt (nog geen hypothese mogelijk of reeds een hypothese mogelijk). Daarna tast men een netwerk af, dat zich rond het te onderzoeken punt situeert.

2. aangezien het om de samenhang 'oorzaken/ gevolg' gaat, heeft Bacon tafels ontworpen. ---

(a).1. – Een tafel van de aanwezigheid van oorzakelijkheid: zij noteert alle omstandigheden, die het veroorzakingsproces begeleiden. –

(a).2. – een tafel van gradatie in de oorzakelijkheid: zij noteert alle intensiteitsveranderingen (doseringen) in dat proces. – (

b) – Een tafel van afwezigheid van enig effect: daar waar het effect zich niet voordoet, -- telkens met het noteren van alle omstandigheden, zoals hierboven, natuurlijk. –

In die drievoudige analyse kan blijken, volgens Bacon, dat een oorzaak een gevolg verwekt, nl. daar waar, steevast, het voorteken gevolgd wordt door het verfvolg. Dan juist tonen zich de

(1) noodzakelijke en

(2) voldoende voorwaarden van de veroorzaking. – Waarbij Ch. Lahr, Logique, 587, opmerkt wat volgt. –

(1) De nacht volgt steevast op de dag (een rein volgordefeit);

(2) de aswenteling van de aarde is één voorwaarde

(3) het zonnelicht is de oorzaak: de aswenteling verklaart de dag- en nachtafwisseling slechts voor zover, in ons planetenstelsel, een lichtgevende haard aan het werk is. – M.a.w.: het voorteken/ vervolg is nog geen eigenlijke samenhang 'oorzaak/ gevolg.

WDM199

3. Fenomenologische aanmerking.

WDM 142 (Scheler: "dasz überhaupt etwas sei"); 44 (ontmoeting); 70 (intentionele fenomenologie); 98 (Weber), -- zij leerden ons, reeds gedeeltelijk, wat 'Fenomenologie' of fenomeenbeschrijving is.

a. 'Kritisch', maakt de fenomenoloog onderscheid tussen

(a) wat onmiddellijk gegeven is (in één woord: gegeven) en

(b) wat, door indirecte redenering (de- of reductief; WDM 2; 131: axiomatisch-deductief', 135 (reductief); -- 22 (lemmatisch-analytisch)) kenbaar is. Kortom: wat direct kenbaar is ('fenomeen'), wordt eerst afgelijnd; wat slechts indirect kenbaar is ('beredeneerd fenomeen'), volgt pas daarop.

b. Hier toegepast:

(a) is direct gegeven: de volgorde 'dag en nacht', gebeurlijk: 'zomerdag en winterdag; gevolg door 'winterdag en winternacht' (om van de pooldag (zomer) en de poolwinter te zwijgen). Dat is het fenomeen ('verschijnsel'), dat zich direct toont.

(b) Is indirect kenbaar: de oorzaak (verklaring).

Lahr bestempelt het zonnelicht als de 'oorzaak' en de aswenteling der Aarde als één 'voorwaarde'.

Men kan ook zeggen dat beide - de zon en haar belichting, de aswenteling - deeloorzaken zijn of gezamenlijke voorwaarden, die samen de ene oorzaak uitmaken.

Vgl. WDM 99 (7: archè, beginsel): én het zonnelicht én de aswenteling beheersen de fenomenale volgorde 'dag/nacht'; zij verklaren ze,-- en wel als deeloorzaken. Of nog: de volgorde, 'dag/ nacht' is (passieve) functie van (afhankelijk van) én zonnelicht én aswenteling:

Meer nog: voor zover men er de jaargetijden in betrekt, is er een derde medeoorzaak: de baan van de Aarde om de zon. Die drie - zonnelicht, aswenteling, omloop der aarde - 'verklaren' de "(zomer-winter) dag/ (zomer-,winter)- nachtvolgorde". Elk afzonderlijk zijn zij één noodzakelijke voorwaarde; pas gezamenlijk zijn zij voldoende voorwaarde of 'oorzaak'.

4. Besluit: zoals Bacon terecht zei, er is eerst een helder begrippelijk systeem van deelbegrippen (deelideeën) nodig, voordat men ordentelijk kan analyseren (hier: experimenteren b.v.). De 'rede' (met haar a-priori-inzichten) moet in de ervaring (met haar vaststellingen) ingebouwd worden. Pas dan kan men b.v. oorzakelijkheid ('actie/ passie': WDM 84/ 85; 183) verantwoord induceren.

WDM200

2.3.5. De uitsluitingsregels van John Stuart Mill.

WDA 135 leerde ons reeds Mill kennen (operationele methode). Zie ook WDM 139, 187. - Ook hij heeft - in Baconiaanse traditie - een systeem van basisideeën ontwikkeld, die de 'rede' in de 'ervaring' inwerken.

a.-- ***De overeenstemmings- of concordantiemethode.***

Zij beantwoordt aan de aanwezigheidstafel van Bacon.

Appl. model.

Hippolyte Taine (1828/1893; bekend om het feit dat hij de exacte, natuurwetenschappelijke methode op de producten van de geest (een kunstwerk b.v.) toepaste), in zijn *De l 'intelligence*, geeft een voorbeeld.

1. Verzamelen wij, eerst, een veelheid van gevallen, waarin het oor een klank opvangt: de klank veroorzaakt door een klok, een koord dat men knijpt of dat een strijkstok wrijft, een trommel, waarop men slaat, een klaroen, waarop men blaast, -- de klank, die de menselijke stem laat weergalmen. Men ziet de analogie der gevallen.

2. Wat ontdekt men? Hoe verschillend ook één en dezelfde werkelijkheid: een geluidgevend lichaam trilt en zendt deze trillingen door het leefmidden, waar deze het oor bereiken. "Cette vibration transmise est l' antécédent cherché". (Deze overgebrachte trilling is het gezochte voorteken).

P. Lahr geeft het regulatief model: "Indien een veelheid van gevallen van één en hetzelfde fenomeen slechts één gemeenschappelijk voorteken hebben, dan is dit voorteken de oorzaak van het fenomeen".

Men ziet, weerom hoe de aloude analogie (deelidentiteit) de grondslag is van Mill's basisidee of experimenteerregel.

b.-- *De wijzigings- of variatiemethode.*

Zij beantwoordt aan de gradatietafel van Bacon.

Appl. model.-- Wijzig (geleidelijk) het aantal of de amplitudo (ook: 'amplitude', d.i. de grootte (kwantiteit) van een schommeling, de uiterste afstand tussen de eindpunten van een golfbeweging, de maximale slingerwijdte) van een geluidgevend lichaam, en gij zult navenante (gelijklopende, evenredige) wijzigingen in de klank waarnemen.

De regel van Aristoteles: de eigenschap en haar maat (= kwantiteit).-- P. Lahr formuleert het regulatief model: "Wijzig de intensiteit (kwantiteit) van een oorzaak, om te zien of het gevolg eveneens varieert in dezelfde zin en evenredig".

WDM201

Of nog: "Indien een fenomeen, wanneer alle voortekens - behalve één enkel - ongewijzigd blijven (juist een wordt gewijzigd), mee gewijzigd wordt, dan is dit ene voorteken de oorzaak, die men zoekt".

Opm.--

(1) Vooruitlopend op de derde methode (de verschilmethode) kan nu al gezegd worden dat de wijzigingsmethode de verschilmethode vervangt, nl, daar waar men de oorzaak niet, door eigen menselijke ingreep, kan uitbannen (uitschakelen): men stelt er zich, dan, mee tevreden de oorzaak (geleidelijk) te wijzigen om uit te maken of het gevolg mee gewijzigd wordt.

(2) ***De overschottenmethode.*** -- is slechts een bijzonder geval van de verschilmethode: "Indien men uit een fenomeen dat gedeelte uitschakelt dat het effect van sommige voortekens is, dan is het overschot (de rest van de tweedeling of complementering; WDM 168) van het fenomeen het effect van de resterende voortekens".

Men ziet hoe de elementaire ordeleerstellige beginselen, hierboven kort geschetst, hun toepassing hebben. Althans indien men, zoals Mill, met geest (verstand en rede) te werk gaat.

c.-- ***De verschil- of differentiemethode.***

Zij beantwoordt aan Bacon's afwezigheidstafel.

Appl. model.

(a) Men laat een toonkleur ('timbre') trillen (weerklinken) in de lucht.
Gevolg: een geluid ontstaat.

(b) Men laat dezelfde toonkleur werklinken, 'trillen', in het luchtledige.
Gevolg: geen enkel geluid is verneembaar.
Voor de hand liggend besluit: de lucht is hetzij oorzaak hetzij deeloorzaak van de geluidstrillingen, die ons oor opvangt.

Deze laatste proef is het negaat (WDM 159) - de berovende ontkenning - van de eerste. Weerom: de ordeleerstellige basisideeën zijn, in Mill's methode, aan het werk.

Lahr, Logique, 588, zegt, inzake het regulatief model:"Indien een geval, waarin het fenomeen zich voordoet, en een geval, waarin het zich niet voordoet, alle voortekens gemeen(schappelijk) hebben, behalve juist een, dan is dit ene voorteken de oorzaak".

Men ziet, b.v. in de term 'juist een' hoe onze ordeleerstellige beginselen 'werken'. Indien men, althans, in de praxis (het experiment b.v.) met geest te

werk gaat. En 'geest' is zin voor orde en ordening.

WDM202

Opm.-- Een korreltje wetenschapsgeschiedenis.

(1) Reeds William Harvey (1578/1657), Engels arts, die in 1628 de bloedsomloop ontdekte tegen de gevestigde Aristotelische mening in, overigens, beweerde "omne vivens ex ovo" (Al wat leeft, komt uit een ei.)

M.a.w.: al wat leeft, ontstaat uit vroeger leven.

(2) Louis Pasteur (1822/1895), biochemicus, stichter van de microbiologie; grondlegger (met P. Béchamp en J. Tissot) van een vernieuwde geneeskunde, heeft Harvey's vermoeden (lemma, hypothese) bevestigd (en de 'generatio spontanea', het leven dat uit niets biologisch, wat vooraf bestaat, ontstaat, weerlegd, 'gefalsificeerd').

Lahr vat Pasteur's werk als volgt samen.

a.-- De stelling (hypothese).

Het ontstaan van levende wezens (WDM 142) in een vergistbaar (d.i. voor gisting vatbaar) gegeven (vloeistof b.v.) heeft als oorzaak de aanwezigheid van microscopisch kleine kiemen, die zich in suspensietoestand in de lucht bevinden.

Opm.:

'suspensie' is, in de scheikunde, een vloeistof of gas, waarin een andere stof, in zeer kleine deeltjes verdeeld, 'zweeft'.

b.-- ***De verificatie.***

(1) Pasteur bracht de vergistbare stof, eerst, in contact met lucht, die in mindere of meerdere graad 'organische wezens' bevatte.

(2).1. Daarna situeerde hij dezelfde vergistbare stof in het luchtledige.

(2).2. Om ze, ook, te testen, wanneer zij zich in chemisch zuivere (van ieder biologisch element beroofde (het negaat)) lucht bevond. -- Herkent gij er de 'tafels' of 'methoden' van Bacon en Mill in? En onze orde(nings)leer?

Opm.-- WDM 181 leerde ons de Antieke Griek Anaxagoras van Klazomenai kennen als de stichter van de proefondervindelijke methode.

Zou het toeval zijn dat degene die Aristoteles zeer hoogschatte ("De enige

nuchtere onder dronkenen"), de eerste was, die, zeer duidelijk, de kosmos geordend zag en, in dat verband over de 'nous', intellectus, geest, sprak? Het schijnt zelfs dat zijn tijdgenoten, toen zij hem zagen, hem lachend "Daar komt de Nous" toezegden! In alle geval: Anexagoras zag geest, ordestichtende macht en orde(nings)zin, in het gehele heelal aan het werk. In ons is 'geest' en buiten ons is 'geest' (WDM 66vv.: het edele juk). Beide zijn op elkander afgestemd. Wat ieder irrationalisme afremt.

WDM203

Opm.-- Bij vergelijking blijkt dat er tussen Bacon's en Mill's schemata een betrekking bestaat. Lahr typeert, ze als volgt.

a.1. De verificatiemethode van Mill (overeenstemming) is een precisering van de 'variatio experimenti' (WDM 197) van Bacon, (aanwezigheidstafel).

a.2. De verificatiemethode, gekwantificeerd, van Mill is een precisering van Bacon's 'productio experimenti' (WDM 197; gradatietafel).

b. De falsificatiemethode van Mill is een precisering van Bacon's 'inversio experimenti' (WDM 158; afwezigheidstafel). Cfr *Lahr, logique*, 588.

2.3.6. De methodische uiteenzetting van een leersysteem.

Tot nog toe hebben wij het geordende gedrag, vakwetenschappelijk, nagegaan betreffende, vooral, de natuurwetenschappen (fysica, chemie,--biologie).

Kijken wij, nu, naar een geestesproduct 'cultuurwetenschappelijk mode'.

1. Het structuralisme.

WDM 93 (de grootste namen van het Franse Structuralisme: de Saussure, Lévi-Strauss, Lacan, Althusser); 148 (de Saussure's syntagma en associatie, in de taal);157.

G.G. Granger, Pensée formelle et sciences de l'homme, Paris, 1967, 1/6, zet uit een hoe het Franse Structuralisme, zijns inziens, teruggaat op drie analoge denkwijzen die alle de idee 'systeem', (WDM 87; 109; 141) centraal stellen. Zij zijn 'systeem-leerstellig' of, zoals men nog zegt, 'systeemtechnologisch' (systematologisch).

a.-- De taalwetenschap van B. de Courthenay en, vooral, Ferdinand de

Saussure (1857/1913). 'Taal' is niet (zozeer) een cultuurhistorisch evoluerend, levend geheel' ('diachronie'), maar (eerder) een tekenleerstellig systeem ('code' of beschikbaar stelsel van taaltekens, in maatschappelijk verband; 'synchronie'), dat men best bestudeert buiten het historisch evoluerend kader. De tegenstellingsparen zijn er één kernonderdeel van, dat er de structuur van uitmaakt.

b.-- De wiskunde van 'bourbaki', een groep jonge wiskundigen, wier collectieve pseudoniem 'Bourbaki' is. Uitgaande o.m. van G. Cantor's verzamelingenleer (WDM 128v.), herstichtten zij, sinds 1939, de gehele overleverde wiskunde en centreerden ze rond de idee 'systeem', gekenmerkt door structuren (WDM 86). Dit systeem is een tekenleerstellig systeem (WDM 90: formele of taalsystemen).

WDM204

Was, te voren, de wiskunde eerder probleemoplossende ('vraagstukken-wiskunde') bezigheid, zij wordt nu structuuranalyse.

Opm.-- *J. Piaget, Le structuralisme*, Paris, 1968-2, 22s., zegt dat, vooral, drie basisstructuren-invarianten (WDM 135) - naar voren kwamen.

(i).-- ***De ordestructuur.***

Appl. model : een tralie ('lattice', 'réseau', 'treillis').

De verzameling V, bestaande uit n 'delen', geeft aanleiding tot een delenverzameling D(V), wanneer men deze delen, één voor één, twee voor twee, enz., combineert, - met erin begrepen de 'lege' verzameling V en de verzameling V zelf. Iets, waardoor D(V) 2 tot de n-de elementen bevat. -- Ziedaar een appl. model van ordestructuur.

(ii). ***De algebraïsche structuur.***

Prototype: de 'groep'.

Een groep is een stel elementen - b.v. de negatieve en positieve gehele getallen - vatbaar voor b.v. een samentelling (waardoor een nieuw element van die verzameling ontstaat) en, meteen, vatbaar voor de 'inverse' (omgekeerde) bewerking (aftrekking), die de eerste neutraliseert.

Verder is er een 'onzijdig' (neutraal) element (zo b.v. het getal 0, dat, bij bewerkingen, er geen nieuw element gegenereerd wordt). Ook is er 'associatie' : (n + m) + 1 = n + (m + 1).

Dit is de basis van de algebra. En de rekenkunde.

Wij verwijzen naar WDM 131 v.: summatieve en multiplicatieve bewerkingen, volgens de algebraïsche structuur.

(iii).-- ***De topologische structuur.***

Zij steunt de ideeën 'aanpaling' (WDM 148), 'continuïteit' (ononderbrokenheid) en 'grenswaarde' (limiet).

Men denke aan het eenvoudig voorbeeld van een klomp klei, die men wel vervormt, naar nergens doorbreekt. Het aantal elementen blijft identisch, de vormgevingen zijn niet-identisch.

Men ziet dat de idee 'analogie' (deelidentiteit) aan de basis van de drie grote wiskundige structuren ligt. Zij zijn drie types van eenheid in een veelheid.

c.-- De 'systeemtechnologie' van Martial Gueroult (1891/1976).

I.p.v., zoals J.-P. Sartre, bij de analyse van Descartes' werken, te letten op de existentiële keuze (d.i. de spontane voorkeur, waardering, waardestrekking, voor iets, -- hier: de geometrie als model van wetenschap en filosofie), let *Gueroult* op de Cartesiaanse filosofie als tekenleerstellig systeem. Met een welomschreven structuur.

WDM205

De materialen zijn (a) de beweringen van Descartes en (b) gebeurlijk, getuigenissen. Maar, in zijn *Descartes selon l'ordre de la raison*, Paris, 1953, stelt hij de idee 'betrekkelijk gesloten systeem' (WDM 146) voorop. Daarin past hij de 'logische consistentie' (= logische samenhang; WDM 30: afwezigheid van tegenspraak) van Descartes' uitspraken in.

Samengevat:

(1) Alle drie de denkstijlen - linguïstisch, mathematisch en filosofisch - vatten het object der analyse als een teken, resp. een stel tekens op: talige, wiskundige, wijsgerig - tekstuele tekens. Deze tekens gehoorzamen (worden beheerst: WDM 7 (beginsel)) aan een systeem, met zijn typische samenhang. -- Dit is centraal voor het Structuralisme (cfr. WDF 51: teken).

(2) Het kinderlijke summeren (samenhangen, totaliteiten, -- systemen zien), dat Piaget analyseerde (WDM 136/139), geschiedt, volgens Piaget althans, volgens structurale beginselen. Het loopt, rond de elf - twaalf jaar, uit op het bewuste structureren, -- nadat het, om te beginnen, onbewust geschiedde. Door de nadruk op dat type van onbewuste akten (vgl. dieptepsychologie), benadert één aspect van de Structurale methode de

Psychoanalyse.

(3). Niet verwonderlijk dat de Structuralisten ook de systeemleer (WDM 69v.) benaderen, zoals o.m. von Bertalanffy ze inzette.

2. *De tekstuitgave van de Saussure.*

Wij leggen nu de structuur uit van *Ch. Bally/ A, Sèchehaye/ A. Riedlinger, publ., Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique*, Paris, 1916-1 ; 1931, 7/11 (*Préface de la première édition*) uit.

De drie leerlingen van de Saussure schetsen de methode, volgens dewelke zij, uit de getuigeresten van het levende onderwijs van hun wereldberoemde prof, het boek puurden (WDM 197: de 'bij' van Bacon gelijk). De basis is de stelselmatige (geordende, beredeneerde) vergelijking.

(1).-- *Het gegeven en het gezochte.*

(a) -- ***Gegeven*** (situatie).

De uitgevers hadden het onderwijs van de Saussure gevolgd, die gestorven was, vooraleer zijn werk uit te geven.

Het corpus (d.i. de totale verzameling of inventaris (WDM 125) teksten) bestond, in 1913, uit zeer schaarse nota's: "Men was ertoe genoopt zijn toevlucht te nemen tot de door studenten - gedurende drie reeksen conferenties, aan de Universitair van Genève (1906-7; 1908-9; 1910-11) - opgetekende nota's".

WDM206

Besluit: de summatieve inductie (inventaris) gaat voorop, die de volledigheid der informatie waarborgt.

Gevraagd (taak).

O.g.v. het corpus een getrouwe reconstructie maken van de leer van de Saussure,-- zowel in haar elementen als in haar totaliteit (als systeem).

(2).-- *De analyse.* -

De hypothese (lemma, regressieve reductie) is: er steekt, in dat corpus, zoiets als een samenhangende leer (systeem). De analyse

(a) gaat ervan uit dat, indien er een consistente leer insteekt, deze dan, door methodische vergelijking der teksten, vindbaar moet zijn (progressieve reductie of 'deductie'): men ontwerpt het onderzoek.

(b) De analyse gaat na (verificatie/ falsificatie), door toetsing (peirastische of inductieve reductie), of het gezochte systeem erin steekt.

(b).1. -- *De inhoud.*

"Wat gingen wij met deze materialen aanvangen? Een eerste tekstkritische arbeid drong zich op voor iedere cursus en voor ieder détail ervan. Men behoorde alle versies te vergelijken ('en comparant toutes les versions'), om tot de gedachte door te dringen, -- een gedachte, waarvan wij slechts 'echo's' en dan nog soms tegenstrijdige echo's bezaten. De Saussure behoorde, immers, tot het type van mensen, die zich voortdurend vernieuwen.

(b).2. -- *De vorm(geving).*

De uitgevers stellen nu de vraag naar de stijl (stilistiek).

"En daarna? De tekstuele vorm, eigen aan het mondelinge onderwijs, vaak in strijd met de vorm, eigen aan het (te maken) boek, stelde ons voor de grootste problemen".

Opm.-- Men herkent, in de tweedeling 'inhoud/vorm', twee der drie hoofdkenmerken van de traditionele retoriek (WDM 2; 12; 118; 180), nl. vinding, ordening en vormgeving der ideeën van een te maken tekst (tekstuologie).

M.b.t. de vormgeving boden zich mogelijkheden (WDM 38vv.: modaliteiten aan. En wel een systeem van mogelijke tekstvormgevingen. Waarin zich de methodische doorlichting der vormgeving (= 'geest') openbaart. Er boden zich vier mogelijke tekstvormingen aan:

WDM207

(1) alles uitgeven in de oorspronkelijke tekstvorm;

(2) juist één cursus publiceren;

(3) bijzonder oorspronkelijke (de Saussure eigen) tekstgedeelten publiceren (WDM 5; 106; 168);

(4) uit de totaliteit van het corpus - de persoonlijke nota's van de Saussure inbegrepen - een eigen tekst opstellen.

Tot daar de a-priorische mogelijkheden.

De empirische keuze uit de som der mogelijkheden.

Stellers lichten hun keuze toe.

Wij staan er uitvoeriger bij stil, omdat dit een aspect is, eigen aan b.v. de

eindwerken (verhandelingen van laatstejaarsstudenten).

a.— “Alles publiceren in de oorspronkelijke tekstvorm”. -- Dit was ondoenlijk. “De herhalingen, onvermijdelijk in een losse uiteenzetting, -- de overlappingen (waardoor tekstgedeelten, voor een deel, identisch zijn), -- de wisselende verwoordingen, -- dit alias zou, aan zo’n publiceerwijze, een ongelijksoortig uitzicht gegeven hebben”. (O.c. 9). -- M.a.w.: de stijleenheid zou er niet geweest zijn.

b.-- “Zich tot juist een cursus beperken” - en dan nog: welke van de drie door de Saussure gegeven cursussen? - kwam erop neer het (te maken) boek te ontdoen van al de rijkdommen, die overvloedig over de twee andere gespreid waren.

Zelfs de derde, de meest definitieve, zou, op zich genomen, geen volledig beeld hebben kunnen ophangen van de theorieën en de methoden van F. de Saussure”. (Ibid.).

Men ziet: het hele systeem is de inzet.

c.-- “Men stelde ons voor bepaalde, bijzonder oorspronkelijke tekstgedeelten te boek te stellen, zoals zij beschikbaar waren. Hoewel dit ons, aanvankelijk, toelachte, bleek weldra dat deze werkwijze de gedachte van onze meester zou verminken.

Immers: men kwam enkel met brokstukken over de brug. En dit, van een constructie, waarvan de waarde pas blijkt, wanneer zij er in haar geheel is”. (Ibid.).-- Men ziet de systeemidee is de inzet.

d.-- “Wij hebben ons, uiteindelijk, gehouden aan een stoutmoediger uitweg.

Deze is, naar wij geloven, ook rationeler:

(i) op basis van de derde cursus,

(ii) een reconstructie, bedoeld als weergave van de samenhang (‘synthese’) maken,

(iii) doch zo dat wij gebruik maakten van de totaliteit van alle beschikbare tekstmaterialen, de erg schaarse nota’s van de Saussure zelf inbegrepen”. (Ibid.).

WDM208

Men ziet het: het is een herdenken geworden, waarin het persoonlijke

element van de stellers meespeelt. -- Net zoals ieder goed eindwerk, overigens.

Besluit: de evaluatieve reductie.

De 'evaluatie' of samenvattend waardeoordeel luidt als volgt:

"Wij waagden ons aan een herschepping, die des te hachelijker was, naarmate zij, tegelijk, een volslagen juiste weergave van de gedachte van de Saussure behoorde te zijn. Uit dergelijk vergelijkings- en reconstructiewerk ontstond het boek". (Ibid.).

Men ziet het: zoals Bacon het zei, én a-priorisch ontwerpen van de som der mogelijkheden én a-posteriorisch ('empirisch') uitwerken van minstens één dier mogelijkheden maken dat een methodisch, geordend werk ontstaat.

Om met Imm. Kant te spreken: zonder de belichting door vooropgestelde (a-priorische) ideeën (hier: mogelijke bewerkingen van het tekstmateriaal) is het opstellen 'blind' zonder de uitwerking, a-posteriorisch (empirisch) is de som der mogelijke bewerkingen 'leeg'. De twee horen samen.

Dit doet denken aan het grondbeginsel van de ethiek van S. Thomas van Aquino (1224/1274), de topfiguur van de Middeleeuwse Scholastiek: zij begint met het onderscheid tussen 'actus hominis' - (een daad van een mens, -- zonder geactualiseerde 'geest', b.v. wat men verstrooit, dronken of lukraak doet --) en 'actus humanus' (een menselijkedaad, --- met geactualiseerde geest (verstand en rede actief erin betrokken)').

Het werk der leerlingen van de Saussure was een 'actus humanus', een 'menselijke', van 'humanitas', menselijk peil, getuigende act. Menselijkheid is geordend te werk gaan**.**

2.3.7. De methodische analyse van een sacraal fenomeen.

Wij blijven binnen de sfeer van het Structuralisme. Om de verschillende en zeer verward overkomende vormen van totemisme (een Archaïsche religie) ordentelijk te analyseren, gaat *Cl. Levi-Strauss* (1908/2009), als cultureel-antropoloog, eerst summatief te werk, in zijn *Le totémisme aujourd'hui*, Paris, 1962.

Toelichting.

Bibl. st.:

-- *M. Besson, Le totémisme*, Paris, 1929,-- vrl. o.c., 69/75 (*Le problème totémique et les théories pour l'expliquer*)) ;-- W. Schmidt, *Origine et évolution de la religion* (*Les theories*), Paris, 1931, 139/156 (*Le totémisme*);--

WDM209

-- Nathan Söderblom (1966/1931, hoogleraar te Uppsala en Leipzig*), Das Werden des Gottesglaubens (Untersuchungen über die Änfänge der Religion*), Leipzig, 1926- 2, 93/156 (*Die Urheber*).

-- *J.F. MacLennan, Primitive Marriage*, London, 1866, ontsluierde, voor de Westerse wereld, het fenomeen van het totemisme, in de vorm van exogamie: in bepaalde culturen beschouwen het gezin (de familie) en de stam zich als 'verwant' met, 'deelidentisch' met een of ander soort dieren,-- zo dat dit in zeer hoge mate beslist over het huwelijk.

1. *Terloops:* *S. Freud, Totem und Tabu* (*Einige Uebereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker*), Leipzig, 1913; 1922-3, -- in het spoor van *W. Robertson Smith, Kinship and Marriage in Early Arabia*, Cambridge, 1885, alsook van Ch. Darwin en Atkinson (inzake 'oerhorde') ontwikkelt een theorie, die o.m. door antropologen sterk aangevochten werd, maar niet zonder Psychoanalytisch belang is.

2. In grote trekken komt totemisme hierop neer: een enkeling of een groep gaat uit van de idee dat hij/ zij afstamt van een (als levend aangevoeld) voorwerp, een plant, een dier of, minstens dat hij/zij ermee verwant zijn.

"De leden van een bepaalde clan vereenzelvigen zich, tot op zekere hoogte, met de totem, waarvan zij de naam en de speciale kentekenen dragen. Het is hun verboden de totem te doden, te eten of, zelfs, maar aan te raken". (*P. Schebesta, Oorsprong van de godsdienst* (*Resultaten van het Prehistorisch en volkenkundig onderzoek*), Tielt/ Den Haag, 1962, 70).

Verder: de totem is vaak met buitennatuurlijke krachten (WDM 17) uitgerust; hij biedt, in gevaar, hulp en bescherming.

Opm.-- Alle specialisten zijn het erover eens dat het fenomeen zeer ingewikkeld is en nog niet gans doorzichtig.

De a-priorische som der mogelijkheden.

Volgens de Structuralist Lévi-Strauss gaat een analyse als volgt te werk.

(1) Het object, -- hier: het totemisme, is gegeven.

(2) Het gevraagde is een analyse van minstens twee termen, hoe dan ook op elkander betrokken (WDM 203: systeem).

Deze analyse gaat, eerst, summatief te werk inzake de mogelijke modaliteiten) betrekkingen.

Zo voert Lévi-Strauss, louter speculatief (a-priori, als lemma), volgend schema van mogelijkheden in.

WDM210

Natuur cultuur	categorie groep	categorie persoon	enkeling persoon	enkeling groep

Opm.-- Men ziet, weerom, de configuratieve of combinatorische basis (WDM 114; 136; 153; 189) : alle empirisch vaststelbare gegevens worden paarsgewijze ingepast in bovenstaand schema: -Bij ieder 'plaatsje"(vakje), overigens, van de natuur (voorwerp, plant, dier, -- hetzij individueel (singulier) hetzij gegroepeerd) past een gegeven uit de cultuur (nl. een totemismevorm).

Zegt Lévi-Strauss, o.c., 22s.: "Al deze termen worden willekeurig gekozen, -- uitgerekend, om in iedere (vierledige) reeks twee bestaanswijzen - het ene collectief (de groep of de categorie), de andere singulier - te onderscheiden".

Om het louter speculatieve (lemmatische, hypothetische) ervan te onderstrepen, zegt hij: "In deze voorafgaandelijk fase (van de Structurale analyse) zou men om het even welke termen - in de plaats van 'natuur' b.v. 'x' en in de plaats van 'cultuur' b.v. 'y'; enz. - kunnen kiezen, indien zij onderscheiden zijn". WDM 90: formele systemen, zo abstract mogelijk.

De empirische (aposteriorische) toetsing der mogelijkheden.

Na het ontwerpen van een theoretisch systeem van mogelijke totemismen, nu het werkelijke, feitelijke systeem der vastgestelde totemismen, belicht door het a-priorisch ontworpen systeem.

1.-- *Het Australisch totemisme.*

Het heeft maatschappelijke en geslachtelijke kenmerken: er is een betrekking (afstemming, verwantschap) tussen een natuurlijke categorie (een verzameling fefenomenen, -- voorwerpen, planten, dieren), enerzijds, en, anderzijds, een cultuurgroep (een religieus genootschap; de totaliteit van de mannen en de vrouwen).

In Existentiële termen: een groep weet zich religieus verbonden

('verbintenis') met b.v. het fenomeen van de donder, het object (een gelukssteen), een diersoort (kangoeroe b.v.).

2.-- *Het Noord-Amerikaans-Indiaans totemisme.*

Een soms doorheen zeer rauwe en zware 'beproevingen' - weet zich verbonden (afstammend, verwant) met een natuurlijke categorie zoals hierboven).

WDM211

3.-- *Het Motatype der Bankseilanden.*

Dit situeert zich aardrijkskundig in het Noorden van de Nieuwe Hebriden. -- Een pasgeborene wordt beschouwd als een of andere belichaming (in de brede zin van dat woord) van die plant, van dat dier, dat zijn moeder hetzij aantreft hetzij verorbert, op het ogenblik dat zij zich van haar zwangerschap bewust wordt.-- Dit is een verbintenis 'natuurenkeling/ cultuurpersoon'.

4.-- *Het Negro-Afrikaans 'totemisme'.*

De cultuurgroep - b.v. de een of andere plaatselijke bevolking - weet zich in een verbintenis verwikkeld met juist een 'gewijde' (sacrale) enkeling uit de natuur - b.v. één krokodil - ter plaatse, die zij, collectief, vereert en beschermt.

Slotopmerking.

C. Lévy-Strauss, o.c., 24; zegt:

"**(1)** louter logisch zijn de vier verbindingen gelijkwaardig ('équivalentes'). Reden: zij zijn gegenereerd door één en dezelfde bewerking.

(2) in feite, echter, werden slechts de twee eerste totemismen - categorie/ groep en categorie/persoon - gerangschikt onder de feitelijk gebruikte naam 'totemisme'. Waarmee Lévi- Strauss insinueert dat, tot voor hem, de etnologen niet streng logisch te werk gingen. Het empirisch taalgebruik, immers, komt met zijn a-priorisch ontworpen systeem niet overeen. -- Misschien bestaan, daartoe, echte, maar niet meer Structuraal verantwoordbare redenen.

2.3.8. De methodische analyse van een waardenkeuze.

Hiermee betreden wij de axiologie (WDM 74vv.).

(1). -- *J. Pucelle, Le contre-point du temps* (*Méthodologie de la liberté*), Louvain, 1967 (een werk, dat, met *La source des valeurs* en *Le règne des fins,* een trilogie uitmaakt), bespreekt, in een tweede hoofdstuk, "*het labyrint der wisseloplossingen*" 'alternatieven'.

Het is een soort 'axiomatica' (vooropstellingenstelsel) -- (WDM 23; 136; --

131) --van het kiezen.

a. Vrijheid behelst keuze, ja, een meervoud van keuzen, mogelijke, (weerom: de modale zijde) keuzen.

b. Geordend kiezen vooronderstelt, als licht geworpen op het kiezen als act, totalisering (summering) van mogelijkheden. Steller ziet er vijf:

(i) de wisseloplossing (alternatief: het ene of het andere);

(ii) de voorkeur (liever het ene dan het andere);

(iii) de afwisseling (nu eens het ene, dan weer het andere);

(iv) de samenvoeging, (op(een)hoping) (het ene en het andere);

(v) de weigering (het ene noch het andere).

WDM212

Wanneer, dus, iemand 'kiest' en hij/zij beschikt over meer dan juist één waarde (goed), dan belicht het systeem der mogelijke configuraties (= combineringen) én het meervoud van wat te kiezen is én zijn keuzeact, 'geest' (verstand en rede) is, ook dat : afstand plegen t.o.v. wat te kiezen valt. Mogelijke keuzen, mogelijkheden zien. Dit is één der vormen van het licht dat onze geest vertegenwoordigt. Dat betekent dat wij, als 'geest; ideeën en een meervoud van ideeën, maar tot een of ander systeem (samenhangend geheel) verenigd, bezitten, waarmee wij de feitelijke gegevens benaderen.

Met *Max Scheler* (WDM 42; 62; 75), in zijn *Die Stellung des Menschen im Kosmos*, Darmstadt, 1930, 60, kunnen wij dit in Platoniserende traditie, "act der ideierung" (ideatieve act) heten. Scheler bestempelt deze 'ideatie' (Ideierung) als 'Entwirklichung' (iets zijn massief-feitelijk karakter ontnemen), 'ontwerkelijking'.

Daarom is, in zijn ogen, de mens, als geest, "der Neinsagenkönner (degene die 'neen' (WDM 157vv.: het negaat) zeggen kan). Daarin steekt iets 'Ascetische' (iets 'ascetisch'; iets van een versterving), -- zo voegt hij daaraan toe.

M.a.w.: de mens als geest gaat niet (het negaat) zonder meer in het gegevene; hij transcendeert (overstijgt overschrijdt) het, door er niet zomaar op in te gaan.

Applicatieve modellen.

1. Wij zagen, WDM 9vv., wat 'wijsheid' (algemene ontwikkeling, -- desnoods tot in de ene of andere specialisatie doorgedreven) betekende.

Welnu, *R. Schärer, L'homme devant ses choix dans la tradition grecque*, Louvain, 1971, beschrijft hoe de Antieke Griek, als modellen ter oplossing van problemen, beschikte over de held, de wijze en de wijsgeer.

Elk van die drie toonbeelden herleidt
(i) een gegeven situatie tot een wisseloplossing (alternatief, d.i. een keuze 'voor of tegen' (het ene of het andere);

(ii) daarbij doen zij beroep op waarden, die, als 'normen' (richtinggevend) fungeren, -- en wel zo dat, indien de held, de wijze of de wijsgeer die waarden niet (het negaat, het verzuim) huldigt, in zijn keuze, hij grensoverschrijding ('hubris', ook 'hybris') begaat, -- wat, vroeg of laat, door 'Nemesis', herstel van de begane fout, verbeterd wordt.

WDM213

Anders gezegd: de held (die als een vorm van 'wijsheid' gold), de wijze en de wijsgeer, -- zij geloven in een objectieve orde, waarin het ene als goed (gewetensvol) en het andere als kwaad gewetenloos kan, ja moet bestempeld worden.

In tegenstelling tot de 'goddelijke' (versta: demonische) 'harmonie der tegengestelden' (WDM 170: 'totaliteit'), kiest de Griekse mens, voor zover hij/ zij dat model volgt, tussen goed en kwaad, -- alternatief.

En, daarbij, weet hij/ zij door een Archaïsche en sacrale traditie, dat er zoiets als een 'immanente sanctie' (een in zijn leven ingebouwde afstraffing) te wachten staat, indien hij/zij niet goed kiest.

2. *Reinhold Niebuhr, Christ and Culture*, London, 1952, heeft het over de betrekking (deelidentiteit) 'Christendom/ (renaissance)cultuur.

Sinds de Renaissance kent met Westen, niet zonder herstichting van de Heidense Oudheid, een idee 'cultuur', die uitgesproken seculair (verwereldlijkt, 'werelds', aards') is (en, daardoor, een aantal sacrale (en o.m. Kerkelijke) waarden miskent).

Vandaar het probleem der keuze.
a. - *Bib. st.:* *Fr. Hermans, Histoire doctrinale de l' humanisme chrétien*, i/iv, Tournai/ Paris, 1948 (waarin mensen als M. Ficino, Pico della Mirandola, Lefèvre d'Etaples, Erasmus, Thomas More (die heilig verklaard werd),

Franciscus van Sales e.a., die, in de Renaissancetijd, het 'Humanisme' trachtten te kerstenen, ter sprake gebracht worden).

b. Toch mag men zich niet door Hermans' werk laten misleiden: er zijn andere, ja, tegengestelde keuzen. Cfr WDM 159 (spanningsleer). Deze tonen de spanningen die zich tussen Christendom en Humanisme voordoen, wanneer allebei tegelijk eenzelfde cultuur willen stichten. Dit, met gedeeltelijk andere, ja, soms tegenstrijdige ideeën.

Zo onderscheidt Niebuhr vijf types van keuze.

1. Het type ***Tertullianus/ Tolstoj***: tussen Christus (= Christenheid als culturele factor) en (Humanistische) 'cultuur' heerst onverzoenlijke vijandschap.

2. Het type ***S. Augustinus/ Kalvijn***: de (Humanistisch-Heidense) cultuur is grondig 'zondig', maar Christus bekeert, herstelt de 'mens' van het Humanisme, ook cultureel.

3. Het type ***Maarten Luther:*** er is een betrekkelijke onverzoenlijkheid tussen de gelovige, die Christus dient, en de zondaar die in (Heidens-Humanistische) cultuur opgaat; toch is er een zeker behoud van een oprechte waardering van de cultuur.

WDM214

4. Het type Sint ***Thomas van Aquino*** (1225/1274; topfiguur der Scholastiek; door de huidige Kerk, nog steeds, als toonbeeld van filosofie gehuldigd, -- ofschoon in een Neo-scholastische vorm): Christus overschrijdt ('transcendeert') de cultuur, doch draagt er - op wezenlijke wijze (het Christendom als integrerend bestanddeel van cultuur) - toe bij.

5. Het type der ***Vrijzinnige duiding*** van de Christusfiguur: Christus brengt de 'ware' (in Vrijzinnige zin verstaan) cultuur.

Opm.-- WDM 195 leerde ons het polariteitsprofiel. Welnu, het is duidelijk dat Niebuhr's vijf posities (waardekeuzen) reiken van radicale afwijzing tot radicale beaming. Wat bewijst dat het denkschema 'polariteitsprofiel' hout snijdt.

Het kan ons, Christenen, erbij helpen, in hedendaagse omstreden kwesties - denk aan het abortusvraagstuk, waar een aantal christenen, in tegenstelling

tot de Eerste christenen, die vruchtafdrijving radicaal afwezen, a.h.w. zonder enige afstand t.o.v. de eigen natuurneigingen, voorstanders zijn van abortus - eerst het mogelijkhedenschema onder ogen te nemen, voordat wij 'kiezen'. Pas dan is de keuze rationeel.

2.3.9. De methodische analyse van een tekenduiding.

Wij schetsen, eerst, een minitheorie van het teken ('zinnebeeld', 'symbool'). -- WDM 2 (logistisch-wiskundige tekentaal); 51/53.1 (algemeenste definitie; onderscheid tussen logistisch-wiskundige en louter wijsgerig-logische tekens (semiotisch: syntactisch, semantisch, pragmatisch; -- symbooltheorieën); -- 203 (Structurale tekentaal en tekenanalyse).

(1) Pater Walgrave (WDM 51) definieerde 'teken' als "een concrete voorstelling, die, door haar gekend-zijn, het bewustzijn overvoert naar de kennis van iets anders". Wat een toepassing is van de algemene modeltheorie (een ander applicatief model is b.v. het meetmodel (WDM 110)). 'Model' is, immers, al wat, tot de kennis van een origineel (het minder of niet bekende), informatie verschaft.

(2) *Pater Lahr, Psychologie* (1933-27), 421/448 (*Les signes et la langage*), definieert als volgt:"Men verstaat onder 'teken' ('signe') ieder fenomeen, dat waargenomen wordt en dat - in de geest (verstand/ rede - de idee wekt van een ander hetzij afwezig hetzij ontoegankelijk fenomeen".

WDM215

Interessant, in Lahr's definitie, is dat hij de taal van de Antieken spreekt. "En de ou polemou katharou ta fainomena sumbola" (Wat zichtbaar was (de fenomenen), was het teken (letterlijk: 'de tekens') van een bevreemdende oorlog)". (Heliodoros, Aithiopika (WDM 26), I, 1, 1:4).

M.a.w. in modeltheorie uitgedrukt: de fenomenen, voor zover gekend (en dus informatief) verschaffen kennis (informatie) omtrent wat niet (voldoende) gekend is, het origineel. Het teken bij uitstek, in ieder mensenleven, is de taal.

Lahr, o. c., 425, definieert, tekenleerstellig, wat taal is: "De taal is een systeem ('système') van tekens, die opzettelijk ('volontairement') aangewend worden om de gedachte uit te drukken". Onder 'gedachte' verstaat Lahr - hij is een Fransman en, dus, Cartesiaans beïnvloed - niet enkel het verstandelijk-redelijke aspect, maar ook het gemoeds- en wilsaspect van ons innerlijk leven.

M.a.w.: met de taal treden wij buiten het introspectieve domein.

Kortweg: de taal is een stelsel van uitdrukkingsmiddelen. Wat ons in de nabijheid van de signifiek ('significa') brengt, zoals deze door *Lady Victoria Welby*, een Engelse, die ooit hofdame was onder koningin Victoria (1819/1901), in haar *What is Meaning*? (1903), ontworpen werd.

Bibl. st.: *G. Mannoury, Significa en moderne begripskritiek*, in: *B. Stokvis, Psychologie der autosuggestie en der suggestie* (*Een signifisch-psychologische uiteenzetting voor psychologen en artsen*), Lochem, 1947,11/14.

De signifiek analyseert de verstandhouding onder oogpunt van beïnvloeding, van welke aard ook. Anders gezegd: wij beïnvloeden, d.m.v. tekens, elkander. Taal b.v. is meer dan loutere neutrale informatie; zij is, mede, invloed uitoefenen op de medemens, -- zelfs (misschien vooral), wanneer wij dit niet (bewust) willen.

De 'gedachte', zoals door Lahr omschreven, is, reeds op zich, zonder de wil om te beïnvloeden, meer dan louter intellect.

Opm.-- Wij verwijzen wel, maar staan niet stil bij twee meer gesofistikeerde teken- en taal-, ja, signifische theorieën. Deze zijn:

a.-- De semiologie van de Saussure (WDM 148). -- Zij staat gecentreerd rood de idee 'systeem van tegenstellingsparen'

b.-- De semiotiek van Ch.S. Peirce (WDM 8). Zij draait rond de idee "Ik deel iets mee aan iemand" (triadische structuur).

WDM216

Opm. -- Bibl. st.:

-- *B. Toussaint, Qu'est-ce que la sémiologie* ? Toulouse, 1978;

-- *M. Bense, Semiotik* (*Allgemeine Theorie1978; Zeichen*), Baden-Baden, 1967;

-- *U. Eco, La structure absente* (*Introduction à la recherche sémiotique*), Paris, 1964.

-- In het spoor van Peirce: *C.W. Morris, Foundations of the Theory of Signs*, in: *International Encyclopedia of Unified Science*, I, 2, Chicago, 1938 (bekend om de driedeling 'syntaxis/ semantiek/ pragmatiek').

Twee types van tekens.

Een teken is maar begrijpelijk binnen een betrekking (deelidentiteit) . - Deze omvat:

(1) degene die de verwijzing vat van het teken naar het betekende,

(2).1. het teken zelf en

(2).2 het door het teken aangeduide (betekende).

De verwijzing zelf is, zoals iedere deelidentiteit (analogie), tweesnedig.

a.-- Het iconisch teken vertoont een gelijkenis met wat het betekent. -- Denk aan een landkaart.

b.-- Het indicatief teken verwijst wel naar het betekende, maar enkel binnen een systeemsamenhang.

Denk aan een wegwijzer: hij staat midden het natuur- en cultuurlandschap, waar hij de richting aangeeft.

Vergelijk met de distributieve en de collectieve structuur (WDM 86v.).

Of denk aan de metafoor en de metonymie (WDM 117). De landkaart is metaforisch, de wegwijzer is metonymisch.

De mens als zingever.

Bibl. st.:

-- *O. Pöggeler, Hrsg., Hermeneutische Philosophie* (*Texte von Dilthey, Heidegger, Gadamer, Ritter, Apel, Habermas, Ricoeur, O. Becker, Bollnow*), München, 1972;

-- *P. Ricoeur, Le conflit des interprétations* (*Essais d'herméneutique*), Paris, 1969 ;

-- *H. Arvon, La philosophie allemande*, Paris, 1970, 116/120 (L' herméneutique), waarin gezegd wordt dat Schleiermacher (1768/1834) de eerste is, die, in Duitsland, de idee 'hermeneutiek' duidingsleer in de grondige en brede zin lanceerde. In de USA, met Ch. S. Peirce, staan wij voor een tweede, grondig andere aanpak van de zingevingsleer (= interpretatie- of duidingsleer).

-- *W.E. Gallie, Peirce and Pragmatism*, New York, 1966, 118ff. (Why does Peirce maintain that every sign requires another sign to interpret it?);

-- *K.-O. Apel, Hrsg., Schriften, I und II* (*Zur Entstehung des Pragmatismus; Vom Pragmatismus zum Pragmatizismus*), Frankf. a. M., 1967/1970 (een uitvoeriger inleiding).

WDM217

Zingeving -- duidigheid.

WDM 153v. leerde ons 'één-éénduidig' 'één-veelduidig' en 'veel-éénduidig'. Men ziet, onmiddellijk, in dat dit wijzen van duiden, interpreteren, zin geven,

betekenis hechten, zijn. En wel een geordend systeem van duidingstypes, waarin 'geest' aanwezig is.

Zinvatting/ zinstichting.

Wanneer men de twee grote duidingsdoctrines (Schleiermachiaanse hermeneutiek en Peirciaanse interpretatieleer) doorneemt, dan merkt men vlug dat er twee grondig verschillende types van duiding zijn

(1) -- *De zinvatting.*

(a) Het vatten van het natuurlijke teken.

Pater Lahr, Psychologie, 421, geeft als voorbeeld van 'teken' het feit dat "rook verwijst naar vuur"; dat "de botten der planten verwijzen naar de lente"! Dit betekent dat hier 'verwijzen naar' hetzelfde is als 'behoren tot'. Weerom: er zijn twee fundamentele wijzen van 'behoren tot' (behelsd worden, geïmpliceerd worden).

(i) Een element behoort, distributief, tot zijn verzameling: wanneer ik, in een bos, plots een dier, met zijn welbepaalde kenmerken, zie wegwippen en, daarbij, zeg : 'Hier zitten hazen', dan zie ik (liever: duid ik) één element van een verzameling. Het feit dat een haas wegspringt, is het teken van het feit dat er een veelheid (verzameling) van hazen aanwezig is. WDM 86 (verzameling).

(ii) Een onderdeel behoort, collectief, tot zijn geheel: wanneer Lahr rook ziet, dan duidt hij dit als het teken van het feit dat er het geheel van vuur is, was, waartoe de rook, als onderdeel (subsysteem) behoort. Men kan ook zeggen: "Rook wordt door vuur geïmpliceerd". Of: "Rook is eigen aan vuur: WDM 87 (systeem).

(b) *Het vatten van het kunstmatige teken.*

Wij spraken, WDM 216,

(i) over een landkaart: wij vatten ze als teken van het erin afgebeelde landschap (o.g.v. gelijkenis),

(ii) over een wegwijzer: wij vatten hem als teken van een aanduiding van de te volgen richting (o.g.v. samenhang, nl. binnen het landschap). - Weerom: de distributief-gelijkende en de collectief samenhangende structuren eigen aan verzameling en stelsel.

Besluit. -- Of het nu over het natuurlijke teken of over het afgesproken (kunstmatig) teken gaat, in beide gevallen is het vatten een-eenduidig. Zoniet vat men het teken niet. Hier is het kennen en juist weergeven de inzet.

Opm.-- De analogie, deelidentiteit, is, weerom, de basis van het vatten van tekens. En de methode - bewust of, vooral, onbewust - is de vergelijkende methode. Het vatten van een teken is ordenen.

2.-- ***De zinstichting***.
Appl. model. -- Nemen wij een voorbeeld, ontleend aan Hegel.
Stellen wij een mooie rode appel.

(i) De hongerige jongen, die hem, thuis, in het mandje van moeke ziet liggen, is er - aldus *Hegel*, in zijn *Esthetiek*, waar hij het heeft over de behoeftebevrediging van de begeerte - 'begerig' naar. En wel naar de appel in zijn fysische werkelijkheid. Hij eet hem op.

(ii) De kunstenaar, echter, ziet ook diezelfde appel. Maar zijn waardestrekking ('begeerte'; WDM 75: vitale en esthetische waarden) is er een andere: hem interesseert niet de fysische werkelijkheid, maar de wezensvorm (forma: WDM 28), in zijn esthetische zijde (WDM 192). Hij bestempelt (duidt) hem b.v. als "Wat een liefelijk appeltje!". Hij grijpt doek en penseel, met verf, en begint hem weer te geven, "omdat hij het zo mooi vindt".

Vergelijk de twee zinstichtingen, d.i. waardeschattingen.

(1) Zoals Hegel zegt:"De begeerte weet niets aan te vangen met de pure wezensvorm, in zijn esthetische zijde. Zij wil de appel opeten". Maar de esthetische be- en verwondering mijdt het opeten en wil, 'begeert', waardeert, de esthetische wezens-vorm.

(2) Wie ziet niet dat, ditmaal, zingeven vanuit het subject, vanuit de zingever als zinstichter, geschiedt? Er is een 'Existentiële' (WDM 16; vrl. 63: ontwerp), d.i. een met eigen problematiek verweven, zingeving aan het werk. De keuze, duiding (duiden in die zin is een type van kiezen), is allereerst auto-implicatief: het kiezend-duidende ik gaat, allereerst, van de eigen waardeschaal uit.

In die zin legt dat ik een zin in de gegevens, die er, op zich genomen niet inlag : het ik sticht zin.

Bibl. st.: *J. Kruithof, De zingever* (*Een inleiding tot de studie van de mens als betekenend, waarderend en agerend wezen*), Antwerpen, 1968.

In dit boek overheerst de zinstichting: “We noemen zingeving de activiteit van de mens, waarbij hij - met behulp van beginselen - zichzelf als totaliteit structureert, in het leefmilieu, waarin hij geplaatst is, situeert en tegenover de ontwikkeling van dit milieu oriënteert”. (o.c., 504v.).

WDM219

Hier ligt de nadruk, blijkbaar, op de act zelf. Maar deze act, de duidings- of interpretatieact, is meerzinnig: het vatten van de betekenis kan

a) het vatten van a.1. een element in zijn verzameling, a.2**.** van een onderdeel (hyposysteem) in zijn systeem zijn;

b) het vatten van de ik-betrokken waarde situeert het gevatte in het leven, in het ‘ontwerp’ (waardenstelsel), van degene die er de ‘betekenis voor-hem-of-haarzelf van vat.

De Duitsers hebben het wel eens over ‘hineininterpretieren’ (de eigen interpretatie, zonder voldoende reden, in het geïnterpreteerde leggen).

De methodische analyse van tekenduiding.

Eindelijk hebben wij alle elementen om te vatten wat volgt.

Bibl. st.: *John Cohen, Kans, kunde en geluk* (*De psychologie van het gissen en gokken*), Utr./Antw., 1955.

Applicatief model.

o.c., 165vv., behandelt één model van tekenduiding door kinderen.

a. Het publiek zijn tienjarige meisjes. De prikkel (= teken, -- hier:’stimulus’) was: “Wat betekent de zin: ‘Het zal waarschijnlijk (WDM 54; 164 (wellicht)) regenen’?”.

Ziedaar het gegeven.

Het gevraagde: het juiste antwoord op die prikkel: m.a.w.: de juiste duiding of interpretatie. Zeg maar: het probleem, de inzet van iedere leerkracht!

b. De antwoorden.

Meisje 1. -- “Het is erg aannemelijk dat het zal regenen. -- Ik veronderstel dat het zal regenen (...). Ik ben er niet zeker van dat het zal regenen. (...). Ik weet niet of het wel of niet zal regenen. -- Ik geloof dat het zal regenen”.

Meisje 2. -- “Het woord ‘waarschijnlijk’ betekent dat het “zou kunnen” of “misschien” zal regenen. Of: dat het zeer aannemelijk is ofwel dat het ook niet

zal regenen. -- Het betekent dat je er niet zeker van bent of het zal gaan regenen;

Meisje 3. --"Het zou kunnen gaan regenen. Ik denk dat het zal regenen; ik ben er zeker van dat het zal regenen. Ik twijfel eraan of het zal regenen".

Meisje 4. -- "Het zou zwaar kunnen regenen. Er zou donder en bliksem kunnen zijn. Het zou leuk zijn: je zult er, waarschijnlijk, veel plezier aan hebben. Hij zal je waarschijnlijk komen halen".

WDM220

c. *Statistisch.* -- Van de tienjarige meisjes:

(i) ongeveer de helft duidt het zinnetje als "Het is 'meer aannemelijk' dat het wel dan dat het niet zal regenen;

(ii) ongeveer vijfenveertig procent duidt het zinnetje als "Het bijna maar niet helemaal zeker dat het zal regenen";

(iii) ongeveer vijf procent: "Het zou evengoed wel als niet kunnen regenen".

A. ***Een ordening***

Deze laatste meisjes vatten niet het onderscheid met 'onbepaald' mogelijk; want 'waarschijnlijk' is 'mogelijk in een sterkere graad!

De tweede categorie. - "bijna zeker, maar niet helemaal" - overschat de graad van waarschijnlijkheid (waar de derde categorie ze onderschatte). Slechts de eerste categorie - "meer aannemelijk" - vat de juiste schakering, -- middenin. -- Zodat wij voor een differentiaal staan:

(i) "bijna zeker, maar niet helemaal" (overschatting);

(ii) "meer aannemelijk" (juiste schatting);

(iii) "evengoed wel als niet" (onderschatting van de waarschijnlijkheid). Cfr WDM 189 vv.

Wat betekent dat ook hier een ordening mogelijk is, nl. die van een differentiaal.

B. *De statistische inductie*

1. De kern is, weerom, de summatieve inductie (WDM 124): men neemt een aantal steekproeven, liefst alle, en vat samen.

(i) Men kan b.v. - een inspecteur of inspectrice gelijk - enkele kinderen eruit halen, -- b.v. een tiental. Indien de differentiaal, van hierboven, werkt, dan zal, waarschijnlijk, die differentiaal al enigszins doorkomen, bij die tien: b.v. vier op tien schatten juist, vier op tien overschatten en twee op tien

onderschatten. Indien dezelfde differentiaal werkt, dan zal, bij steekproefvergroting, de verhouding “50 (juist)/ 45 (overschatting)/ 5 (onderschatting)” veel sterker doorkomen.

Daar de steekproeven lukraak (randomisering),-- van het Engels ‘at random’ (lukraak)) verlopen, kan de afwijking van het totale percentage (de statistiek) zeer groot zijn „-- per toeval.

(ii) Pas indien men alle (i.p.v. juist een of sommige) kinderen laat antwoorden, komt de differentiaal, die de statistiek is, helemaal juist door.

2. *Het koppel ‘universele’ inductie en ‘statistische’ inductie*.

(i) Indien, bij een summatieve (totale) inductie, het resultaat is hetzij “geen enkel op honderd” hetzij “alle honderd”, dan is dit een universele inductie.

(ii**)** Indien de summatieve inductie, echter, als resultaat (samenvatting) “sommige op honderd” geeft, dan is dit een statistische inductie.

Beide zijn “de maat (kwantiteit) van een eigenschap” (WDM 84; 179).

WDM221

Applicatief model. -

J. Cohen, Kans, kunde en geluk, 167.

Gegeven: het publiek: zesenvijftig tienjarige jongens en negenentwintig volwassenen. -- De prikkel (‘stimulus’): “De rechter zegt dat de gevangene waarschijnlijk schuldig is”.

Gevraagd: de juiste duiding.

Ziehier de statistische inductie.

(A) *De differentiaal.*

Sommigen, in beide klassen (jongens en volwassenen), waren zeker van de schuld.

Sommigen waren bijna zeker, maar niet geheel, van de schuld.

Sommigen waren onzeker inzake de schuld, maar achtten de gevangene eerder schuldig dan niet schuldig;

Sommigen, echter, die onzeker waren, opperden de mogelijkheid dat hij zowel schuldig als niet schuldig zou kunnen zijn.

(B) *De statistische inductie*. -- Ziehier de spreiding.

	tienjarige jongens:	volwassenen:
zeker	7%	78%
bijna zeker	52%	14%
eerder schuldig	27%	45%
zowel schuldig-	14%	13%
	100 %	100%

(c) ***Waardeoordeel*** (evaluatie).

(i) Opvallend is dat de duiding "eerder schuldig dan niet" (de juiste interpretatie) maar 27% uitmaakt onder de tienjarige jongens en maar 45% onder de volwassenen. -- Alle andere duidingen (tweedeling: WDM 68) zijn min of meer onjuiste duidingen en dus ergens 'subjectief' (vooringenomen, bevooroordeeld).

(ii) Opvallend is, ook, dat met de jaren (oordeelsrijping), het aandeel 'juist oordeel' stijgt en wel gevoelig stijgt.

Opm. -- Het deconstructionisme van Jacques Derrida. -- Derrida (1930/2004), die, sinds 1962, meer dan twintig boeken schreef, is differentist (WDM 93). Dit, met Nietzsche, Heidegger en Deleuze.

Een van de themata van deze man, die zich als 'grammatoloog' laat bestempelen, is 'la deconstruction' (de (betekenis)afbouw). Vandaar de term 'deconstructionisme'.

Bibl. st.: *A. Burms/ Chr. De Landtsheer, Deconstructionisme*, in: *Streven* 1986: 8 (Mei), 701vv.

"Alles wat zin of betekenis heeft, bevat een essentiële ambiguïteit (*opm.:* tweesnedigheid), een interne gespletenheid, die zowel betekenisverlies als betekenis-opbouw mogelijk maakt". (A.c., 701).

WDM222

Wanneer wij, buiten iedere filosofische duiding om, de statistische inducties - hierboven - bekijken (50 % der meisjes juist; --27 % der jongens juist en 45 % der volwassenen juist), dan krijgt Derrida gelijk: de betekenis (de 'boodschap' (of idee, in platonische termen)) die de zinnetjes hebben, wordt slechts gedeeltelijk juist verstaan en, dus, opgebouwd; zij wordt, in soms verrassend hoge mate, afgebouwd (verkeerd geduid).

Opm.-- 1. Dat een idee verkeerd geduid wordt, was reeds Platon duidelijk, maar vanuit een andere perspectief dan die van Derrida, die niet de eerste is

die dat ziet (vgl. WDM 174/177, waar uiteengedaan wordt hoe J.J. Rousseau, K. Marx, Fr. Nietzsche, -- Willem van Ockham, Maarten Luther, René Descartes hun boodschap (betekenis, informatie, 'idee') hebben zien ombuigen in ofwel iets anders ofwel het tegendeel).

2. Wie zulks dagelijks kunnen aan den lijve ondervinden, zijn leerkrachten, op alle niveaus. -- Zelden worden zij universeel juist verstaan. Wat zij zeggen, uitleggen, komt zowel in betekenis- of boodschapsafbouw als in boodschapsopbouw terecht.

Een besluit.

De zgn. 'nieuwe school, resp. nieuwe opvoeding' legt grote nadruk op de creativiteit, -- wat, praktisch, neerkomt op een zeer hoge dosis zinstichting, vanuit het autonome subject dat het kind, resp. de leerling(e) is.

Zou het niet beter zijn - gezien de inducties hierboven - een sterker nadruk te leggen op zinvatting, de juiste interpretatie van wat er is, - van wat gezegd wordt? Het subject dat zin vat, blijft even autonoom, ja, wordt autonomer: het komt los uit de verslaving aan de eigen, 'subjectieve' vooringenomenheden. Het komt los uit zijn natuurgegeven autisme (WDM 103v.), hier verstaan als gebrek aan contact met de objectieve werkelijkheid. Niet enkel dat: ook de dialoog, d.i. het, met elkander praten zo dat er verstandhouding en wederzijds begrip (WDM 154: ontmoeting) ontstaat, vooronderstelt als mogelijkheids-voorwaarde, zinvatting niet zozeer zinstichting, vanuit de eigen, subjectieve perspectief. Dan zal een Derrida minder over 'deconstruction', betekenisaf-bouw, moeten klagen.

Applicatief model.

J. Cohen, o.c., 174v., heeft het over de prestaties van schizofrenen. Wij geven weer wat hij daarover zegt.

WDM223

"Ik heb ervaren dat de verhoudingen van de waarden, die door schizofrene patiënten aan verschillende uitdrukkingen worden toegemeten, zeer verschillend zijn van de normale verhoudingen

(i) in het algemeen zijn de schizofrene verhoudingen veel kleiner;
(ii) soms zijn zij fantastisch groot.
In de tweede plaats schijnen de verhoudingen veel minder te worden beïnvloed door het zinsverband". (O.c.,174).

Om dit toe te lichten, volgend verslag.

1. Steller, o.c., 169, heeft het over de duiding van "Pieter nodigt veel vrienden op zijn feest uit" en "Er zijn blaren aan veel bomen".

Het zinsverband, waarin 'veel' gevat zit, slaat ofwel op vrienden ofwel op bomen.

Gevraagd wordt b.v. hoeveel dat dan, in cijfertaal uitgedrukt, wel zou kunnen zijn.

Welnu, 'veel' inzake vrienden wordt anders geduid dan 'veel' inzake bomen.

2. "Zo b.v. is de 'ratio' (verhouding) van de waarde voor 'enige vrienden' tot de waarde voor 'enige bomen', -- in de normale groep 1:4, terwijl die in de schizofrene groep 1:2 of minder is". (o.c., 174).

M.a.w.: als de normale zingever 'enige', m.b.t. vrienden,'4' als getal toekent ('Hij/ zij heeft enige, d.i. vier vrienden'), dan is 'enige bomen' zowat viermaal meer (4x4 = 16). -- 'Enige vrienden' zijn b.v. vier voor de schizofreen en 'enige bomen' zijn (4x2 =) acht bomen. Of minder nog.

"Zo b.v. is ook de normale verhouding van 'veel vrienden' tot 'veel bomen' 1:10, -- vergeleken met 1:3 of 1:2 bij de schizofrenen". (Ibid.).

Besluit.

De woordtekens 'enige' en 'veel' worden anders geduid door de normale zingever dan door de schizofrene zingever.

3.- Wat ook opvalt, is dat, zelfs indien de orde inzake grootte, die door schizofrenen wordt toegemeten, 'redelijk' kan geheten worden, zij een eigenaardige nauwkeurigheid aan de dag leggen. -- Zo wordt 'veel vrienden' door een patiënt geduid als 'juist zeventien'. 'Bijna geen bomen in het park, betekent, voor 'n andere, 'drie en een halve boom: (Ibid.).

Opm.-- Bovenstaande gegevens werpen een licht op WDM 219 (Meisje 4). Het antwoord - veeleer een 'reactie' - gaat, gewoon, niet in op het gevraagde. I.p.v. 'waarschijnlijk' te duiden, gaat zij op in een beleving ("donder/ bliksem; "leuk/ veel plezier"). Creatief maar subjectief.

WDM224

2.3.10. Het experimentalisme.

Het kan verwondering wekken dat Amerikaans Experimentalisme, hier –

in een Platonische methode –, besproken wordt. En dan nog als 'finishing touch' van een hoofdstukje over 'methodische analyse'. - En toch: WDM 21/25 (A. Fouillée's ontologie) zette ons reeds op die weg. Zegt Fouillée, als echt Platonieker en metafysieker, niet dat de methode, in de ontologie, analoog is met die van de experimentele vakwetenschappen?

De situering van de lemmatisch-analytische methode.

Herlees aandachtig WDM 22: het eerste deel is een hypothese ('lemma'). Dit vooronderstelt steeds een stel omstandigheden d.i. een situatie, beheerst door een probleem.

1. "Het denken of het nadenken, voor John Dewey (1859/1952), de stichter van het typisch Amerikaans Experimentalisme, heeft als wezenlijke taak 'een situatie om te vormen". (*G. Deledalle, Histoire de philosophie américaine* (*De la guerre de Sécession à la Seconde Guerre Mondiale*), Paris, 1954, 33).

Zulks was ook reeds voor een Platonieker het geval. Een lemma is, wezenlijk, een voorlopige oplossing van een probleem, dat in een situatie opduikt.

2. "Daarna, tonen er zich op de voorgestelde daden, akten, een stel akten, die mogelijk zijn, om de situatie op te lossen'. (Ibid.).

De analyse, in het Platonisme, is eerst, de gegevens analyseren; daarna, het gevraagde (gezochte, d.i. de oplossing) verduidelijken. Die verduidelijking is de analyse, in de tweede fase. Zij wordt beheerst door het lemma, de mogelijke oplossing.

Appl. model.

Wij wandelen doorheen een landschap, totdat wij voor een beek komen te staan, die onze wandeling onderbreekt (moeilijkheid).

(1) "Kunnen wij er niet ineens overspringen?" (Idee). Eerst onderzoeken wij de beek (waarneming): zij is te breed en de overkant is te stijl (feiten, gegevens).

"Zou zij niet enger zijn, op een ander punt?" (Idee). Wij bekijken de beek, links en rechts, (waarneming) om ons ervan te vergewissen (toetsing van de idee door de waarneming). Wij treffen, nergens, een enger punt aan (falsificatie van de idee).

(2) "Wij moeten een andere oplossing zoeken (wisseloplossing; Alternatief).
- Onze ogen vallen op een stapel planken (feit).

"Zouden wij ze nemen en over de beek werpen, als brug?" (Idee). (...). Wij construeren deze geïmproviseerde brug en gaan erover heen (verificatie, bevestiging d.m.v. de daad).

Indien de verwezenlijking ('daad') de idee niet had bevestigd, dan hadden wij naar de feiten moeten terugkeren en een nieuwe idee zoeken'. (*Deledalle*, o.c., 34; -- naar *J. Dewey, How we think* (1933-2). --- Men ziet de experimentele vorm van de Platonische methode.

Experimentalisme.

J. Dewey's systeem draagt verschillende, allemaal juiste namen.

(a) Het is een pragmatisme: het meet de 'waarheid' (versta: werkelijkheidskarakter) van een idee (al of niet in een oordeel of een redenering verwoord) of aan het ermee bereikte resultaat.

Wat afwijkt van de traditioneel-dogmatische opvatting van 'waarheid' (eveneens begrepen als 'werkelijkheidskarakter'), die zich op het gevestigde gezag van 'denkers' steunt.

Het is 'the world in the making' (de wereld in de maak), niet de overgeleverde wereld, die primeert.

(b).1 Het is een instrumentalisme inzake ideeën. M.a.w.: voorlopig zijn 'ideeën' slechts lemmata, werkhypothesen. Ideeën op zich (als op zich bestaande entiteiten), zoals de oorspronkelijke Platon ze opvatte (wat best 'ideocentrisme' heet), kent Dewey, die in de Verlichting ('Rationalisme') staat, niet. Ideeën zijn experimentele instrumenten.

(b).2 Het is vooral in de geest van Ch. S. Peirce, een experimentalisme .

Joseph Ratner, ed., Intelligence in the Modern World (*John Dewey's Philosophy*), New York, 1939, 58, is op dat punt, als kenner, formeel: "'Experimentalisme' is één van de twee fundamentele termen, die Dewey gebruikte om zijn filosofie aan te duiden. De andere term is 'Instrumentalisme'. (...) Deze laatste geraakte, de laatste jaren, op de tweede plaats. (...). Dit, doordat Dewey's constructieve filosofie, in haar basis, de analyse en het waardeoordeel van het experiment is".

'Experimentalisme' is, dan ook, 'philosophy of the experiment', d.i. filosofie, maar op experimentele, proefondervindelijke basis. -- Ziedaar de kern van de school van Chicago (Dewey's strekking).

Geen irrationalisme.

Te veel verward met William James' utilisme, werd Dewey's experimentalisme, wel eens, geduid als een denkwijze die de idee, als dusdanig, en het rationeel-intellectuele aspect geringschatte.

WDM226

Dit is fout: "De grondgedachte, die deze bewegingen (*opm:* al wat Pragmatisme en zijn uitvloeisels - Instrumentalisme, Experimentalisme - is) (...) hebben willen uitspreken, is de idee dat het handelen en de opportuniteit (*opm.*: het feit dat een idee 'bruikbaar', 'instrumenteel', ja, 'operationeel' (WDM 135), is) slechts verantwoordbaar zijn in de mate dat zij het leven redelijker maken en er de waarde van verhogen.

Het Instrumentalisme - tegen verscheidene, eraan tegengestelde Amerikaanse richtingen in - beweert dat het handelen van intelligentie behoort te getuigen en doordacht moet zijn en dat, in het leven, het denken een centrale plaats moet innemen". (*J. Dewey, Le développement du pragmatisme américain* in: *Revue de Métaphysique et de Morale* 24 (1922): 4 (Oct./ Dec.), 426).

Deze uitspraak van Dewey zelf, die, a.c., 427, zegt dat het Amerikaanse denken slechts het Europese voortzet, maar met typisch Amerikaanse accenten, is toch wel duidelijk. Het typisch Amerikaanse accent, bij uitstek, is: "Pragmatisme is een soort denken, dat ieder nadenken verduidelijkt o.g.v. de gevolgtrekkingen (*opm.:* denk aan de progressieve reductie, die, uit een lemma (abductie, hypothese), een gevolgtrekking afleidt, om ze te toetsen),-- of deze gevolgtrekkingen nu esthetisch, ethisch, politiek of godsdienstig zijn". (*Ludwig Marcuse, Amerikanisches Philosophieren* (*Pragmatisten, Polytheïsten, Tragiker*) Hamburg, 1959, 129,-- waar deze zin uit Dewey's werk gehaald wordt).

De 'experimentalistische' methode.

Zoals iedere gedachte, die een beetje succes boekt, kan Experimentalisme (i) een mode (ii) een ideologie of (iii) een methode zijn.

Vergelijk met mensen als Fouilée (WDM 22: ideële constructie) of Bacon

(WDM 197: ervaring en rede), die, beiden, het pure Empirisme afkeuren, als onvolledig en eenzijdig. Ook het Experimentalisme doet dit.

Eén getuigenis.

J. Hill/A. Kerber, Models, Methods and Analytical Procedures in Education Research, Detroit, 1967, 10/12 (Experimentalism), zeggen dat hun Experimentalisme, inzake opvoedkunde, tweeledig is.

(i) Het is Intellectualistisch-Rationalistisch, doordat het meent dat feiten niet onmiddellijk duidbaar zijn, maar moeten gezien worden doorheen 'basic assumptions' (fundamentele vooropstellingen van algemene aard).

WDM227

(ii) Het is Empiristisch doordat het meent dat (vakwetenschappelijke) wetten niet onmiddellijk kenbaar zijn, maar doorheen feiten, die vastgesteld zijn, moeten waar gemaakt worden.

Wat stellers doet zeggen dat dit met Imm. Kant, de grote Duitse Aufklärer en, tegelijk, Verlichtingskritieker, samengaat: zijn Kriticisme doet, eveneens, feiten en wetten samen zien. Ook gaat dit samen - aldus steeds stellers - met het Positivisme (WDM 19), dat meent dat de methode is én deductief én inductief (wat op de reductieve methode neerkomt; WDM 127;-- 135 (MILL)).

Besluit.

Zelfwerkdadigheid ('Self Activity'), ja, maar doordacht. Ziedaar het gezonde Experimentalisme. Onthouden wij, meteen, wat *Cl. H. Faust, John Dewey*, in: *Encyclopedia Britannica*, Chicago, 1967, vol. 7: 346f., zegt.

"Ideeën zijn instrumenten om
(i) het onbehagen, dat vastzit aan de ervaring dat men met een probleem zit, om te vormen
(ii) in de bevrediging dat men dat probleem hetzij opgelost hetzij verhelderd heeft". Wat er, weerom, op wijst hoe de Experimentalist situatief denkt d.i. vanuit het leven, de praxis -met zijn (haar) problemen. Wat hem niet belet het licht der ideeën, waarop ieder Platonisme de nadruk legt, duidelijk te beamen.

In zijn *How to Make Our Ideas Clear*, in: *The Popular science Monthly*, 12 (1878, Jan., 286/302, n. 402, zegt *Peirce* (WDM 8), de originator van én Pragmatisme én (zijn) Pragmaticisme: "Overleg welke gevolgen; die, mogelijkerwijze, praktische uitwerksels zouden kunnen hebben, wij, in

gedachten, aan het object van onze opvattingen kunnen toekennen. Doen wij dat, dan is ons inzicht in deze gevolgen de totaliteit van ons inzicht in dat object". (*Kl. Oehler, Uebers., Charles S. Peirce, Ueber die Klarneit unserer Gedanken*, Frankf.a.M., 1968, 62f.).

Het zijn de ideële gevolgtrekkingen, die Peirce bedoelt: een idee, doorgedacht, en doorgedacht wat haar uitwerkselen betreft, indien men er iets mee doet (handelen volgens de idee), -- die fase van de idee is het volle begrip ervan.

Zolang een idee niet doorgedacht is tot in haar gevolgen is zij niet klaar.

Dat is ook het standpunt van de Experimentalist: Wat WDM 174/177 (harm. der tegengestelden.) en 221v. (afbouw) bewijzen.

WDM228

3. Logica (denkleer).

Zoals gezegd, WDM 4, is logica, sensu stricto, de theorie over de ideeën (begrippen, concepten), de oordelen (proposities, 'zinnen') en de redeneringen (inzonderheid de sluitrede of syllogisme).

Voorwoord.

1. Wat voorgaat - de ontologie (vooral de harmologie of orde(nings)leer) - komt neer op wat men, in de geformaliseerde, 'gemathematiseerde', logica (= logistiek), 'de logistiek der betrekkingen' (harmologie) en 'de logistiek der modaliteiten', (zie ontologie, -- WDM 38/65 (werkelijk, -- mogelijk, noodzakelijk en enkele submodaliteiten) heet.

2. Om aan te tonen én hoe traditioneel én hoe logisch verantwoord onze manier van te werk gaan is, volgende onderdelen van een voorwoord.

(I).-- *De ideeën 'alle' en 'geheel', in het Platonisme*.

Bibl. st.: *Augusto Guazzi, Le concept philosophique de 'monde'*, in: dialectica 57/ 58, Neuchâtel (CH), 1961, 89/107.

a. Steller gaat uit van de vraag: "Is 'wereld ('kosmos') - bij Platon - een idee?". Want (a) Platon liet geen enkele tekst na, waarin hij zulks uitdrukkelijk zegt, (b) maar het kan terecht beweerd worden (reden: zijn kosmologie of heelaltheorie is, slechts, een heruitgave van zijn dialectiek (WDM 24; de naam van het kernstuk van Platon's denken)).

b. Steller - om dat aan te tonen - vertrekt van Platon's harmologie.

De ideeën 'alle' en 'geheel' zijn gelijkwaardige ideeën. Reden: zowel 'alle' als 'geheel' - denk aan b.v. "alle vogels" en "geheel de vogel" (de gehele vogel) (WDM 86 (verzameling) en 87 (stelsel, systeem); 217 (teken)) - betekenen "alle delen", (in de Antieke zin van 'alle elementen' en 'alle delen, onderdelen, subsystemen)) (Theaitetos (= Theaetetus) 205a).

Henologisch (= eenheidsleerstellig) ***uitgedrukt***:
'Het ene, (d.i. dat wat één is) - nl. alle elementen en/of delen - is niet denkbaar zonder de delen (elementen, subsystemen) en, omgekeerd, 'de delen', (elementen, subsystemen) zijn ondenkbaar zonder het ene (de verzameling, het stelsel, dat een veelheid één maakt).

Aldus *Platon* zelf, in zijn *Parmenides*, passim (d.i. verspreid doorheen het hele boekje). -- Ontologisch heet het dan als volgt: 'alle zijnden' 'het gehele zijn' (werkelijkheid) wordt beheerst (WDM 7) door één beginsel (archè): geen enkel gegeven ('zijnde') is denkbaar zonder dat het situeerbaar is hetzij als element, onder alle zijnden, hetzij als bestanddeel binnen het gehele zijn.

WDM229

Aldus <u>*Platon*</u> in zijn *Filebos* 15d/17a.
Zo kan Platon, in een verzamelingsleer en een stelseltheorie 'avant la lettre', de idee 'wereld' ('heelal') én denken én verwoorden.

c. De eigenlijke Platonische ideeënleer begint daar waar Platon de idee ziet - niet enkel als de verzameling en het stelsel in de zicht- en tastbare gegevens ('ta fainomena', de 'fenomenen' of zintuiglijk waarneembare gegevens), maar ook - gesitueerd in een 'kosmos noëtos', mundus intelligibilis, 'le monde intelligible', de ken- en denkinhoudelijke wereld, boven/ buiten de zicht- en tastbare wereld, volgens dewelke deze zicht- en tastbare wereld geordend is. En waaraan hij ontspringt.

Vgl. WDM 51 (tegelijk in en boven de zicht- en tastbare vrouwen); 108 (een karikatuur van Gods ideeën); 194 (Gogol's Platonisch-Christelijk lachend wenen). Cf. Platon's Sofistès (= De Sofist) 248c/ 249a.

d. Meer nog: *Platon* denkt organicistisch (WDM 96): deze zicht- en tastbare wereld (der 'fenomenen') en de onzichtbare, ontastbare, maar door het kennen en denken bereikbare 'ken- en denkinhoudelijke wereld' (kosmos noëtos), -- beide zijn opgevat naar het toonbeeld van een 'organisme' (levend wezen; WDM 142), dat én bezield (WDM 14) én, vooral, onstoffelijk-geestelijk ('geest', d.i.

verstand en rede) is. Vgl. zijn *Sofistès* 248e/ 249a.

Daarin situeert Platon alle 'ware' (echte) ideeën, -- die, dan ook, op haar beurt, 'zoa noèta: animalia intelligibilia, ken- en denkinhoudelijke levende wezens zijn. Cfr Timaios (= Timaeus) 29e/31c.

Zodat ook in de 'bovenzinnelijke wereld, de ideeën 'alle ideeën' en 'het geheel (systeem) der ideeën' doorslaggevend blijven. Meer nog: zij zijn én toonbeeld (archètype) én oorsprong (archè) van de zicht- en tastbare verzamelingen en systemen, die wij - in de fenomenen zelf gesitueerd - ervaren.

Dat pas is het - zo vaak misbegrepen - Platonisch ideeënstelsel, -- beter: ideocentrisme, d.i. een ideeënleer zonder persoonlijk opperwezen (God).

WDM230

(ii).-- *De vergelijkende methode, kernstuk der logica.*

Laten wij, weerom, de grote traditie aan het woord.

F.J. Thonnard, A.A., Précis de philosophie (*en harmonie avec les sciences*), Paris, 1950, 653s., onderlijnt de hoofdrol van de vergelijkende methode

(a) Het vergelijken, als daad van de geest (verstand/ rede) - zo zegt Thonnard - is een ken- en denkact, waarbij men minstens twee gegevens (toedrachten) tegelijk beschouwt, -- dit, om er én de gelijkenis én het verschil van te vatten (wat neerkomt op het vatten van de betrekkingen).

"La comparaison est la connaissance explicite des rapports" (De vergelijking is de expliciete uitdrukkelijk gekende, kennis van de betrekkingen) (o.c., 653).

(b).1.

Wij zagen, WDM 106 (kategoremen, predikabiliën, -- vooral geslacht (universele verzameling.) en soort (deelverzameling)), WDM 143 (distributieve en collectieve idee), dat een idee (begrip) tweesoortig is.

Nu eens is het de verzameling van een veelheid van elementen ('alle mensen'), dan weer het systeem van een veelheid van onderdelen (subsystemen) ('De gehele mens').

Het is zo duidelijk dat het vatten van een idee, hetzij als stel 'dingen' (toedrachten) hetzij als stelsel dat een aantal dingen tot een geheel maakt,

slechts o.g.v. (onbewust of bewust) vergelijken mogelijk is.

(b).2. Het vergelijken - aldus Thonnard, ibid. - komt actief tussen in het oordelen. het oordeel (propositie, 'zin') is inderdaad, één toepassing van de modelidee (WDM 6). De zin "Ornella Muti is een mooie vrouw" - zo is onmiddellijk duidelijk - is het resultaat van een (onbewuste of bewuste) vergelijking, waardoor men inziet dat het gezegde (het model) kan uitgezegd worden van het onderwerp (het origineel) (WDM 112).

(b).3. ***De redenering*** (sluitrede, syllogisme***)***
'Inférence', (afleiding) - is het vergelijken van minstens twee voorzinnen (oordelen, die ideeën uitspreken) zo dat men er een derde zin, de nazin, uit afleidt (concludeert, besluit).

"De sluitrede - als redenering - is een act, waarbij de geest (verstand/ rede) - dankzij vergelijking van twee voorzinnen - een derde zin afleidt". (Thonnard, o.c., 58).

Appl. model.
"Ieder geestelijk wezen is onsterfelijk. Welnu, de menselijke ziel is geestelijk. Dus zij is onsterfelijk". (Ibid.).

WDM231

Men vergelijkt (1) 'geestelijk wezen' waarvan menselijke één type is (distributieve structuur), (2) met 'onsterfelijk'. Men ziet dat beide samenhangen (indien geestelijk, dan onsterfelijk; collectieve structuur).

Of, zoals Thonnard, o.c., 59, zegt: "Het syllogisme (…) is die redenering waardoor de geest beaamt dat, wanneer hij twee toedrachten ('concepts objectifs') vergelijkt met een derde toedracht, zij ofwel samengaan ofwel elkander uitsluiten.

Het syllogisme dat het samengaan beaamt, is bevestigend; het syllogisme dat de wederzijdse uitsluiting beaamt, is ontkennend -- En: "Het beginsel dat de geestesverrichting beheerst (WDM 7), in dat type van redenering, is (…): 'Twee toedrachten, die gelijk zijn aan éénzelfde derde toedracht, zijn onderling ook gelijk"; (o.c.,60).

(iii).-- ***De logistische 'connectiva'*** (verbindingen).
J. Royce, Principles of Logic, New York, 1961, licht, op zijn eigenaardige

wijze, de oordeelsverbindingen, die de logistici invoeren, o.m. in hun oordeelslogica, toe. -- Wij vatten dit samen.

(a).-- *Onrijmbaarheid* (contradictie)

Tegenover iedere handelwijze - b.v. zingen of gezang kan men een handelwijze stellen, die eraan contradictorisch tegengesteld is, -- b.v. niet zingen. Cfr WDM 157. -- Radicaal abstract gemaakt: tegenover iedere x stelt men een x (negaat) (of ook wel -x), het negaat.

(b).-- *Logistisch product*

Stellen wij een paar 'zingen en dansen'. -- De zitsnede "zingen en dansen" is het logisch product van de handelwijzen 'zingen' en 'dansen; -- Abstract gemaakt: uit ieder koppel x en y kan men een 'product' construeren 'xy'.

(c).-- *Logistische som*

Wanneer wij zeggen "of zingen of dansen", dan is deze zinsnede de logische som van 'zingen' en van 'dansen'. -- Abstract: uit x en y construeert men de formule 'x + y'.

(d).-- *Behelzing (implicatie)*

De omgangstalige term 'behelst' ('impliceert') komt voor in de zin "Zingen en dansen behelst - onderverstaan o.m. - zingen". Abstract xy → x (Of nog : xy). x; WDM 131 (pasigrafische schrijfwijze); -- 3 (indien … dan …).

(e).-- *Ontkenning (negaat)*

I.p.v. te zingen en/ of te dansen kan men ook niets doen. -- Abstract: is x, y, xy of x+y gelijkstelbaar met 1, dan is de afwezigheid ervan gelijkstelbaar met 0 (onrijm-baar).

WDM232

"(…) De handelwijzen zijn een verzameling toedrachten ('entities'), die, in ieder geval, beheerst worden door dezelfde logische wetten als die waardoor klassen en oordelen beheerst worden. De zgn. 'algebra der logica' kan erop toegepast worden". (Royce, o.c.,74). -- Vergeleken met WDM 211 (vijf waardenkeuzen), blijkt een analogie. Er is iets combinatorisch mee gemoeid.

Besluit.

Ons interesseert hieruit slechts

(i) de verbindingen als deelidentiteiten (analogieën) en

(ii) vooral de behelzing (implicatie): die met de, WDM 230 vernoemde,

afleiding parallel loopt. Uit twee voorzinnen één nazin afleiden, is de behelzing van de nazin door de beide voorzinnen inzien en beamen.

Appl. model.

Volgt hier een redenering, die men o.m. aan Epikoeros (= Epicurus) van Samos (-341/-270), verfijnd Hedonist (WDM 48), Hylisch-Dualist (= hij was 'Materialist; maar hij nam, naast de grove stof, ook de fijne of ijle stof (WDM 12: oerstof, die 'smijdig' is) aan), toeschrijft. Hij was wel polytheïst (hij nam het bestaan van een veelheid van buitennatuurlijke (WDM 17) wezens - godheden - aan), maar lijkt geen Opperwezen, in de aard van de Bijbelse God b.v., aangenomen te hebben.

a. *Omgangstalige verwoording.*

Het is een 'argumentum ad hominem' een weerlegging, die vertrekt van de lemmata van de tegenstander. Kort gezegd: "Indien gij dat beweert, dan volgt daaruit (= behelzing, implicatie) wat U weerlegt". Men confronteert de tegenstander met de hem weerleggende consequenties van zijn eigen stellingname.

WDM 34 (43; 55) leerde ons reeds het indirecte bewijs, waarvan deze wijze van redeneren één model is.

voorzin 1. -- Indien God bestaat, dan is Hij goed en almachtig.

Maar: ofwel, indien god het kwaad kan beletten, maar het niet wil beletten, dan is hij niet goed. Ofwel, indien Hij het kwaad wil beletten, maar niet kan, dan is hij niet almachtig.

voorzin 2 -- Het kwaad kan alleen bestaan, ofwel indien god het kan beletten, maar niet wil ofwel indien Hij het wil beletten, maar niet kan.

voorzin 3. -- Welnu, het kwaad bestaat.

nazin. -- Dus God bestaat niet.

WDM233

Opm.-- De structuur. - logisch d.i. onder oogpunt van behelzing (WDM 8) bekeken - is: uit de voorzinnen 1, 2 en 3 kan men afleiden de nazin. Of: de drie voorzinnen behelzen de nazin. Of nog: indien de drie voorzinnen, dan de ene nazin.

b. *Symboolverkorte weergave.*

1. Wij herschrijven de zinnen b.v. als volgt.

'God bestaat' = p;

'God is goed' = q1;

'God is almachtig' = q2,

'God kan het kwaad beletten' = r1;

'God wil het kwaad beletten' = r2'

'Het kwaad bestaat' = s.

2. Wij herschrijven de logische connectieven (verbindingstekens): ontkenning (= p wordt door p (negaat) ontkend); contradictie (= w, -- in het Latijn 'aut', d.i. ofwel ofwel); nevenschikkend voegwoord (= 'en' wordt ^); de behelzing (=).). (WDM 52).

De redenering, syntactisch bekeken (WDM 91), ziet er, in de taal der logistiek, als volgt uit:

VZ 1: p). q1 ^ q2 ^ r1 ^ r2 (negaat)). q1 (negaat) w r2 A r1 (negaat)). q2 (negaat)

VZ 2: r1 ^ r2 (negaat) w r2 ^ r1 (negaat)). s

VZ 3: s

NZ: p (negaat).

(Het geheel: VZ 1 ^ VZ 2 ^ VZ 3). NZ)

Opm.-- epistemologische doorlichting.

1. Hoe kan de Godgelovige daarop logisch reageren? De slagader van de redenering, epistemologisch gezien, ligt in het woordje 'alleen' in voorzin 2.

Dat juist zou eerst meten bewezen worden, natuurlijk. De atheïst, aan het woord, omzeilt de vraag of het kwaad, dat een feit is, niet samengaat met een God die én goed én almachtig is.

2. Wij nemen de atheïst bij zijn woord. "Het kwaad bestaat, -- ook indien God niet bestaat. - Al wat bestaat, heeft een voldoende reden (WDM 8) - zoals in voorzin 2, impliciet, toegegeven wordt.

Aangezien God, in de atheïstische hypothese, niet bestaat, kan Hij niet in aanmerking komen voor het ontstaan van het kwaad. Dus is, voor het feit dat het kwaad bestaat, in een Godloos heelal, een andere verklaring (voldoende reden) dan een te kort schietende God noodzakelijk. De oorsprong van het kwaad ligt in het heelal zelf, -- niet in God (die niet eens bestaat).

Welnu, dat is juist de stelling die alle Godgelovigen gehuldigd hebben.

WDM234

3. (i) Onbewust gaat de atheïst ervan uit dat er enkel een soort 'autoritaire' god kan bestaan, die geen zelfstandigheid ('autonomie') in wat Hij schiep, verdraagt. Zo'n 'Opperwezen' zou, dan, voortdurend, als een tuchtmeester, moeten tussenkomen in de structuur van de schepping zelf.

(ii) De Godgelovige, echter, beseft de autonomie van de schepping.

(a) fysisch behelst dit dat de niet-vrije schepping, op haar wijze, zelfstandig is: denk aan de natuurwetenschappelijk vaststelbare wetmatigheden (een steen b.v. valt, -- ook wanneer, toevallig, iemand juist daaronder loopt);

(b) ethisch behelst dit dat het vrije schepsel (WDM 40), ook wanneer het kwaad wil, wetens en willens, tegen de Godgewilde orde in kan handelen. God staat voor een dilemma: ofwel sticht hij vrije, autonome wezens, en dan kan of mag Hij niet voortdurend tussenkomen; ofwel sticht Hij een onvrije, 'onderworpen' schepping, maar dan verhindert Hij iedere zelfontplooiing.

4. -- God - aldus b.v. de Bijbel - komt, natuurlijk, wel tussen:

(a) door het immanente, in de geschapen structuren zelf ingebouwde ingrijpen ('het oordeel van God' zoals dat heet);

(b) door transcendente, vanuit Hemzelf ontworpen ingrepen (denk aan de leer van de Bijbel omtrent het Laatste Oordeel b.v.). Denk aan de wraakroepende zonde b.v..

5. -- De Heidense theologieën hebben het probleem van het kwaad ook gezien. Wij raakten dit, even, aan. WDM 169/178 (de harmonie der tegengestelden). -- Een aantal, machtige buitennatuurlijke wezens werden, steevast, als de eerste stichters van het kwaad aangeduid.

Niet het zgn. Opperwezen, zoals het Oermonotheïsme (Lang en Schmidt) het opvat: dat Opperwezen stak, in de heidense theologieën, scherp of tegen de secundaire godheden.

Opm.-- De tak van de theologie, die zich met de betrekking 'God/ kwaad' bezighoudt, heet men, gewoonlijk, 'theodicee', een term, die de Cartesiaan Leibniz (1646/1716) invoerde.

Het hoofdprobleem is hierin niet hoe het Godsbestaan met het feit van het kwaad verzoenen, wel hoe, binnen de autonomie van de schepping, de

middelen, in die schepping zelf ingebouwd, activeren zo dat het kwaad, -- fysisch en ethisch, bestreden of verminderd wordt, door de schepselen - wij dus - zelf. B.v. door het kwaad, dat wij stichtten, te herstellen.

WDM235

Opm. -- De termen, die Royce (WDM 231) gebruikt, klinken ook, wel, anders. -- Zo spreekt man van 'funktoren' (voegtekens, modificatoren), i.p.v. 'connectieven' of 'logische verbindingen;

a. i.p.v. 'logisch product' zegt men ook 'conjugaat', wanneer twee 'waarden', p en q b.v., verbonden worden door de 'conjunctor' ^; wat 'p ^ q1' (= p en q tegelijk) geeft. In Lukasiewicz' taal: 'Apq'.

b. I.p.v. 'logische som' heeft men het over 'disjugaat', wanneer b.v. p en q verbonden worden door v, - wat een 'disjunctor' heet. Men schrijft dan 'p v q' (= p en/of q; minstens één der twee waarden), -- Wat aan het Latijnse 'vel' (of) beantwoordt. In Lukasiewicz' taalsysteem: 'Dpq'.

c. De 'implicator'). Of → geeft, als resultaat, een 'consequentie' ('inferentie', gevolgtrekking, implicatie), nl. 'p). q' of 'p → q'(wat een implicaat' kan geheten worden). -- In Lukasiewicz' systeem: 'Cpq'. ('Indien, dan').

De andere verbindingen zijn:
(a) de 'bi-implicator', die 'gelijkwaardigheid' (equivalentie, wederzijdse implicatie) sticht. -- Zo leest men 'p ⇔ q' (of nog: 'p ≡ q' (of ook: 'p).(q') "indien p, dan q en omgekeerd" of "indien en alleen indien p, dan q".

(b) De negaten luiden en zien eruit als volgt.
1.-- Contradictie (ongerijmdheid) wordt gesteld tegenover de gewone disjuncte 'vel' of 'en/of', die 'insluistende' ('inclusieve', 'alternatieve', 'divisieve') disjuncte heet. De tegenspraak heet men dan 'exclusieve' ('uitsluitende', 'strikte' of 'dilemmatische') disjuncte. Men schrijft ze als 'p w q' (in het Latijn 'out' : 'ofwel p ofwel q'; d.i. slechts één van de twee tegelijk).

2.-- Negatie wordt door de 'ontkenner' ('negator') -p of p (negaat) op papier gezet (d.i. niet p). -- In Lukesiewicz' stelsel: 'Np'.

3.-- Onverenigbaarheid wordt soms door 'I' (een rechtopstaand lijntje) uitgedrukt. Zo betekent 'p I q' "p onverenigbaar met q".

Opm.-- Behalve de verbindingen (vooral tussen oordelen), hierboven, zijn daar nog de 'kwant(ifikat)oren' of 'bereiksaanduiders' (WDM 105; 124).

Zij zijn, in ons taalsysteem, 'distributieve tekens': Ax ("Voor alle x geldt dat), Ex ("Voor juist één x geldt dat"), Sx ("Voor sommige x geldt dat").

Opm.-- Andere basisbegrippen vermeldden wij WDM 132, want Peano's pasigrafie is een aanzet van logistiek.

WDM236

Opm. -- ***De stadia van de logistiek.***

Na, heel even, de verbindingstekens, de kwantoren en enkele verzamelings-leerstellige symbolen te hebben aangehaald en, even heel even, toegelicht, een woordje - voor wie daarmee totaal onbekend is - over de ontwikkeling van de zgn. symbolische of mathematische logica.

(1) De voorfase kan, o.m. beginnen met Francois Viète (WDM 124) en diens letterrekening: i.p.v. de vorige 'numerosa' (logistica), het cijferrekenen, voerde hij, als eerste en bewust Platonieker, die met ideeën (d.i. verzamelingen (en en/of systemen) werkt (WDM 226)), de 'logistica speciosa' (het ideële of letterrekenen) in wat o.m. de algebra van de grond liet komen.

(2) De beginfase heet men best 'logische algebra' (WDM 232), die inzet, in 1847, met G. Boole (1815/1864) en A. de Morgan (1806/1878),-- terwijl mensen als Benj. Peirce (1809/1880) en E. Schröder (1841/1902) een klassen- en oordelenalgebra, in analoge zin, ontwikkelen.

(3) De eigenlijke logistiek komt, einde XIX-de eeuw, van de grond doordat *G. Frege* (1848/1925) - met zijn *Begriffschrift* (1879) - en *G. Peano* (1858/1932), met zijn *Formulario mathematico* (1995+) - zie WDM 133 -, de vorige 'logische algebra' herstichtten. Hun werk wordt bekroond door het monumentale werk van *A. Whitehead* (1861/1947) en *B. Russell* (1872/1971), *Principia Mathematica* (1910/1913), waarvan de titel vaak verkeerd begrepen wordt: hun bedoeling was de wiskunde te herleiden tot een (weliswaar wiskundig eruit ziende) logica, wier naam beter 'geformaliseerde logica', zou zijn.

Ook *D. Hilbert* (1862/1943) - o.m. bekend om zijn *Grundlagen der Mathemetik*, I (1932) en II (1939) - met zijn 'bewijstheorie' werkt in analoge zin.

***Opm.*-- (1)** 'Logistiek' heeft - semasiologisch (= betekenisleerstellig) - ook een militaire betekenis. *Vice Admiral G.C. Dyer, Naval Logistics*, Annapolis, 1960, zegt dat 'logistiek' is "het totale proces, waardoor de hulpbronnen van een natie - zowel menselijk als materieel - gemobiliseerd worden en gericht op het uitvoeren van militaire taken".

Dit betekent dat:

(1) de algemene (ook wel 'politieke') strategie ('grand strategy'), die de grote doeleinden vooropstelt, en de 'operationele' strategie (die zich op het krijgstoneel zelf situeert) en

(2) de tactiek, d.i. de optimisering (het maximaal uitwerken) - ook op het slagveld zelf, geholpen worden door de (militaire) logistiek, die gevechtsmiddelen, personeel en materiaal ter beschikking stelt.

WDM237

(2) '***Metalogica'.***

Deze term dateert uit de volle Middeleeuwen. *Johannes van Salisbury* (1110/ 1180), de 'Humanist' der Middeleeuwen, bekend om zijn theorie over de verhouding 'thesis/ hypothesis' (WDM 50; 62), schreef een werk '*metalogicus'*, d.i. een 'logica over de logica' (een soort bezinning over het logische denken).

Welnu, in een analoge, maar sterk herstichte zin, is de recentere metalogica een metataal (d.i. een taal over de taal) van de logistiek. Zij werd uitgewerkt vanaf 1915, door L. Löwenstein, en verder door Löwenstein, Skolem (1920) door Herbrand (1928), door Tarski (1930), door Gödel (1930+), Hankin (1947) door Cohen (1963), .. ontwikkeld.

Besluit.

De logische connectiva, met aanverwante, hebben ons even doen aanvoelen wat de huidige logistiek kan zijn.

1. Voor een rein wijsgerige logica is zij (a) een precisering, (b) maar vooral een uitwerking. Zonder de zgn. 'naïeve' of 'intuïtieve' (wijsgerige) logica, -- geen uitwerkbare logistiek.

2. Levensfilosofisch (Romantisch, Existentieel, Dialectisch, Pragmat(icist)isch b.v.) is de logistiek eerder een 'aliënatie d.i. een spel, goed voor 'rekenend en mathematiserend' aangelegde geesten.

Er zijn nl. heel wat gespecialiseerden in logistiek, die van een ontstellend gebrek aan inzicht in de niet enkel theoretische maar vooral existentiële toepassing in het praktische en dagdagelijkse leven, met zijn eigen logica, d.i. toegepaste logica, getuigen. Zoals, overigens, ook heel wat klassiek-wijsgerige specialisten der logica, evenzeer, van een ontstellend gebrek inzake het praktische toepassen m.b.t. levensproblemen getuigen.

Daardoor komt het dat onze cursus - in tegenstelling tot de massa der andere - krioelt van 'applicatieve modellen' uit allerlei domeinen van het leven en de vakwetenschappen, die met dat leven enigszins in verband staan. Toch zijn wij ervan overtuigd dat zelfs de minimale aanhalingen en vergelijkingen m.b.t. tot de logistiek, ook voor het wijsgerige type, uiterst bruikbaar zijn.

WDM238

Inderdaad: een aantal mensen beelden zich in dat er tussen de traditionele, 'Metafysische' of ontologische logica en de geformaliseerde vorm ervan, de logistiek, een tegenstrijdigheid is. De ene meent dan de andere te moeten, b.v., kleineren, belachelijk maken, - als een afdwaling bestrijden of wat ook.

A. Het is wel waar dat b.v. de Neopositivisten (WDM 19: uit het Positivisme ontwikkelde zich een herstichte vorm, nl. het Logisch of Talig (= Taal-) of Neo-Positivisme) zich duchtig bediend hebben van de geformaliseerde logica, doordat zij ervan uitgingen dat enkel de wiskundig-natuurwetenschappelijke taal geldige wijze van spreken, vooral in de vakwetenschappen, mogelijk maakte. Cfr. WDM 118, weer de Neo-retorische kritiek daarop vermeld werd.

B. Maar "in feite zijn de stichters van de (geformaliseerde logica) niet alleen geen Positivisten, maar, integendeel, platonici (G. Frege (1848/1925), Whitehead (1861/ 1947), *B. Russel* (1872/ 1970) -- althans toen hij, met *Whitehead*, de *Principia Mathematica* schreef; hij evolueerde), J. Lukasiewicz (1878/1956), -- Fränkel (.../...), H. Scholz (1884/1956; stichter, als theoloog, van een Centrum voor logische studiën), e.a.) en telt zij aanhangers in alle scholen". (*I.M. Bochenski, Geschiedenis der hedendaagse Europese wijsbegeerte*, Brugge, 1952, 270).-- Wat de enorme invloed van het Platonisme, tot op heden, bewijst.

Opm. -- de klassieke indeling der logistiek.

De logistiek maakt een geheel (systeem) uit. Ook dat is, voor ons standpunt, van groot belang. Immers: gesteld dat wij één der grote trekken

ervan niet (op de niet-rekenende wijze) behandelen, dan mankeert aan ons geheel een wellicht integrerend deel.

De meeste handleidingen zijn ingedeeld in:

(a) oordeels- of propositielogistiek, wat wij nu gaan behandelen,

(b) relatie of betrekkingslogistiek (wat wij in de harmologie uitvoerig ter sprake brachten) en

(c) klassen- of 'groepen'-logistiek (wat met de begripstheorie, die straks komt, overeenstemt).

Wat wij inzake tekenleer (semiotiek, semiologie) zegden, komt aan bod in de metalogistiek. -- Zodat onze cursus, zo ongeveer, op niet-geformaliseerde wijze, alle basisideeën der logistiek ter sprake brengt.

WDM239

Opm.-- Een nauwe ordening der wetenschappen.

Men kan, natuurlijk, de wetenschappen op meer dan één wijze indelen (denk aan natuur- en geestes- of menswetenschappen b.v.). Maar bij één van die classificaties staan wij, even, stil.

(1) ***Logica*** -- opgemerkt: vooral de logistiek is door steller bedoeld -- is te beschouwen als de leer van de beschrijving van alle mogelijke structuren (WDM 86, 88).

'Verzameling', 'afbeelding' en andere standaardbegrippen (*opm.:* denk aan de idee 'systeem', waarop steller, in zijn werk, ingaat, overigens) zijn, bij iedere beschrijving, vooropgesteld en horen, daarom, tot de logica". (*D. Nauta, logica en model*, Bussum, 1970, 46).

(2) ***Wiskunde***.

A. "Volgens de recente, moderne opvattingen kan men

a. de wiskunde kenmerken als de wetenschap, die structuren (of; liever, systemen) onderzoekt;

b. de logica (*opm.:* logistiek) als de wetenschap, die de 'formele' (*opm.:* in haar geformaliseerde vorm uitgedrukte) beschrijving van alle mogelijke structuren onderzoekt;

c. de metamathematica (*opm.:* de taal over de wiskundige taal) als de wetenschap, die de relaties tussen beide onderzoekt.

De structuren, die aan een gegeven 'formele' beschrijving voldoen, heten

'modellen' van die beschrijving". (D. Nauta, 1.c., 40).

B. Hoe abstracter, d.w.z. universeler, de wiskunde, echter, wordt, in haar moderne, structurele benadering, (...) hoe dichter zij bij de logica (*opm.:* logistiek) komt te staan". (o.c., 46).

(3) ***Empirisch-experimentele vakwetenschappen.***

"De wiskunde moet, dan ook, gezien worden als een overbruggings-wetenschap tussen

a. De universeel geworden logica - die 'niets' meer zegt over 'alles' - en

b. de vakwetenschappen". (Ibid.).

Besluit. -- Hebben wij het niet gezegd? De ontologie is de kern, de wezenskern -- zelfs van de logistiek--! Want zij zegt 'niets' (onderverstaan 'precies') over 'alles' (wat het transcendentele zijnsbegrip is; WDM 26).

M.a.w.: de logistiek is een verkapte ontologie.

Wat o.m. blijkt uit b.v. *G. Elisabeth M. Anscombe, From Parmenides tot Wittgenstein*, Oxford, 1981 (Parmenides als de grondtekst, waarop de hele Westerse filosofie slechts een stel voetnota's is).

WDM240

(iv).-- ***De idee 'behelzing'*** (implicatie).

Wij hebben de logi(sti)sche connectieven (verbindingstekens), uitdrukking van deelidentiteiten (analogieën, betrekkingen; WDM 82; 163), even, aangehaald.

(1) ***De behelzing*** (implicatie) kan ze alle vertolken.

(a) Contradictie: "Indien x, dan niet (het negaat van) x". (Toepassing: "Indien wit, dan niet niet-wit");

(b) logi(sti)sch product: "Indien xy, dan én x én y" (toepassing: "Indien wit-en-zwart, dan wit én zwart");

(c) logi(sti)sche som: "Indien x + y, dan ofwel x ofwel y ofwel allebei (maar deze koppeling niet noodzakelijk, maar toevallig) (toepassing:"Indien ofwel wit ofwel zwart, - hetzij allen, hetzij samen, dan ofwel wit ofwel zwart ofwel allebei");

(d) gewone ontkenning "Indien 0, dan niet 1 (waarbij 1 staat voor x, y,-- xy of x+y) (toepassing: "Indien niets, dan (zeker) noch wit noch zwart noch wit-en-zwart noch ofwel wit ofwel zwart ofwel allebei (toevallig)".

Besluit.-- In alle connectieven steekt een deelidentiteit (betrekkingsvorm), die zo is dat men ze door een implicatievorm kan vertalen. De implicatie is het basisconnectief. Cfr WDM 231.

Opm.-- Dit is ook het geval met b.v. het stel axiologische connectieven, dat wij, WDM 211, zagen.

(a) Wisseloplossing: indien het ene goed, dan niet het andere (goed of waarde);

(b) voorkeur: indien alle twee, dan liever het ene dan het andere;

(c) afwisseling: indien alle twee, dan nu eens het ene dan weer het andere;

(d) samenvoeging: indien twee, dan allebei;

(e) weigering: indien b.v. twee, dan geen één.

Opm. **1.** Herlees, nu, WDM 6, begrippen, oordelen en redeneringen zijn het drieledig-éne object van de ontologische Logica, die zich, in hoofdzaak, met deelidentiteiten ophoudt. De idee 'model' b.v. is er één toepassing van (WDM 6).

2. Nu pas blijkt waarom de vergelijking zo centraal staat: zij is de methode om deelidentiteiten (betrekkingen) bloot te trekken. Zij legt de wortel bloot van de implicaties, object van de gehele traditionele logica.

Herlees, nu, WDM 230 (hoofdrol der vergelijkende methode), en gij zult zien dat ideeën universele en collectieve (al naar gelang van de distributieve of collectieve structuur) oordelen, redeneringen, implicatietypes zijn.

WDM241

Opm. Men kan de perspectief, eigen aan de behelzing, ook omgekeerd bekijken.

1. I.p.v. te zeggen "Indien xy, dan én x én y tegelijk (en noodzakelijk)", kan men ook zeggen "x en y tegelijk zijn eigen aan, inherent aan xy" (of dat nu toepasselijk is op wezenlijke wijzen van samengaan of louter toevallige).

2. Keren wij terug tot WDM 226 (het Platonisch fundament én van de harmologie én van de logica (redeneerkunde):

(i) 'alle' behelst 'sommige' (= particulier of 'p'), waarvan 'juist één' (= singulier of 's') het minimum is; -- wat betekent dat de idee 'sommige' (p) of 'juist één '(s) inherent (eigen) is aan de idee 'alle', -- korter: "indien u (universeel), dan p (s)"; of "p (s) is inherent aan u".

(ii) 'geheel' behelst 'sommige delen' (p) of 'minstens één deel' (s); de idee 'sommige delen' of 'juist één deel' is inherent aan 'geheel'.

3.1. begripsleer (241/288).

"De formele logica is de wetenschap omtrent de regels, die de menselijke geest moet toepassen, wil hij de contradictie (WDM 30; 157; 205) vermijden en consequent blijven met zichzelf (WDM 42: 'folgerichtig') in zijn denkverrichtingen. Welnu, de drie basisverrichtingen, eigen aan denken, zijn begripsvorming, oordeel, redenering". (*Ch. Lahr, Logique*, 491).

3.1.1. De idee (begrip) en de term (241)

(1) De idee (begrip) ook wel 'notie' of 'concept' -- is omschrijfbaar als "de eenvoudige voorstelling, in onze geest (verstand/ rede), van een "gegeven, toedracht, zijnde, iets" (WDM 20: zijn(de); 28: iets)".

M.a.w.: de logica, voor zover ideeënleer, is een wijze van ontologisch te werk gaan, nl. de 'zijnden' voor zover zij ideëel' (begrippelijk) gevat, kunnen worden, doorlichten.

(2) De term - van het Latijn 'terminus' - is de in een woord of woordengroep omgezette idee.-- Verwar, echter, niet met de spraakkundige term 'woord' : een veelheid van woorden is, gebeurlijk, nodig om juist één idee uit te drukken. Deze, onderling samenhangende (hetzij distributief ('alle mensen') hetzij collectief ('de gehele mens') woorden, in de grammaticale zin, maken de deelideeën of deelbegrippen uit van één totaalidee (totaal begrip).

WDM242

3.2.2. De begripsinhoud ('comprehensio') en de begripsomvang ('extensio') (242)..

Zoals geleerd in de verzamelingsleer (WDM 129:' welomschreven elementen, tot een geheel samengevat'; 143), weer het aspect 'omvang' overheerst), kan de idee tweevoudig beschouwd worden.

(i) ***De ideële inhoud***

(in het Middeleeuws Latijn 'comprehensio') is het geheel der kenmerken (WDM 126) of 'eigenschappen', - beter, in Platonsche taal, 'deelideeën' -, die gezamenlijk (= collectieve structuur) juist één idee uitmaken.

Het klassieke voorbeeld: om de totaalidee 'mens' letterlijk samen te stellen (wat één voorbeeld is van wat Platon 'stoicheiosis', elementatio, een geheel

(verzameling, systeem) uit zijn elementen doen oprijzen, heet), heeft men b.v. de deelideeën 'zijnde' (= werkelijkheid)), --nader bepaald (WDM 26) door b.v. 'levend wezen', 'belichaamd' en 'met geest (verstand, rede -- alsook gemoed' begaafd'.

(ii) ***De ideële omvang*** (Middeleeuws: 'extensio', 'uitgebreidheid', spreiding) is de verzameling, resp. het stelsel (systeem), bestaande (weerom 'samengesteld' ('stoicheiosis', in het Platonisch) uit AL de elementen, resp. onderdelen (hypo- of subsystemen) waarop de ideële inhoud toepasselijk is.

Voorbeeld: al de singulier-concrete mensen maken, samengevat (G. Cantor's definitie), de omvang van de idee 'mens' uit; - al de onderdelen van een mens, samengevat (G. Cantor, weerom), maken, gezamenlijk (collectief), de idee (gezien in haar inhoud) 'mens' uit. -Vervang de Platonische term 'stoicheiosis' (letterlijk: bestanddeling') door de Cantoriaanse term 'samenvatting' en men beschikt over de overgang van de veelheid (omvang) naar de eenheid (inhoud) van een idee.

Cfr WDM 86v. (verzameling; stelsel); -- vooral 143/147 (distributieve en collectieve idee), waar juist dezelfde ideeën, meer harmologisch werden toegelicht.

Typologie van de begripsomvang.

P. Ch. Lahr, Logique, 492s., onderscheidt volgende types van ideële omvang.

(a) 1. ***de singuliere (individuele, verenkelde) idee***.

Appl. model. -- Aan de eigennaam Karolina von Günderode (11.02.1780/ 27.07. 1806),-- in de wandel: Line von Günderode, beantwoordt, historisch, een Romantische dichteres geboren te Karlsruhe, - beroemd om haar drie passionele verliefdheden (eerst verliefd op Fr. Karl von Savigny (1779/1861; Hermeneutieker inzake recht; stichter van de zgn. Historische School (niet de levensvreemde idee 'recht' (eigen aan de Aufklärung), maar het leven, het feitelijke leven, der volkeren, met hun instellingen en overleveringen, beheerst het feitelijke recht)),

WDM243

-- dan op *Clemens Brentano* (1778/1842; de geniaalste en fantasierijkste Romantische lyricus; met Achim von Arnim auteur van *Des Knaben*

Wunderhorn (bijna zeshonderd Duitse volksliederen)),

-- tenslotte op *G. Friedrich Creuzer* (1771/1858; specialist der Grieks-Romeinse religies; bekend om zijn *Symbolik und Mythologie der alten Völker, besonders der Griechen*, Leipzig, 1810/1812)).

Ervan overtuigd dat passionele liefdes de voorbode zijn van haar zelfmoord, gesteund op een vlucht uit de barre werkelijkheid van deze aarde, beneemt zij zich het leven... met één dolksteek onder naar linkerborst, onder een stel wilgen, aan de boord van de 'heilige' stroom, de Rijn.

Ziedaar wat, in het feitelijke leven, beantwoordt aan de eigennaam 'Karoline von Günderode'. Zonder deze (cultuur)historische gegevens weet men zo goed als niets omtrent die eigennaam, begrepen als singuliere idee.

(a)2. *De particuliere en de universele idee.*

Wij hebben dit, tot verzadiging toe, toegelicht: sommige (= p) mensen zijn Romantici, sommige andere niet (p); alle mensen, voor zover echt menselijk, beschikken over geest (u = universee1). - Cfr WDM 124 (bereiksvierkant); 235 (kwantoren).

(b) *de transcendentele idee*.

Deze idee -- aldus Lahr--'slaat op' alle feitelijke en alle mogelijke wezens.

Hoofdtype: de zijnsidee. Zie hoger WDM 27vv. (transcendentaliën),--samengevat WDM 29.

Zoals wij, WDM 242, zagen, is deze idee nodig om wat ook (de omvang is trancendenteel of Alomvattend) te typeren (definiëren).

Dit komt doordat de inhoud, slechts, de idee 'werkelijkheid', hoe dan ook, zelfs de meest fantastische, zelfs de absurdste (maar dan als 'absurd)' is.

Wat uit onze ontologie, overduidelijk, blijkt. Deze idee drukt de zin voor al wat, ook maar, hoe dan ook, werkelijkheid vertegenwoordigt, uit. Zij is het voetstuk van alle gezond denken en kennen, -- én voelen.

WDM244

Opm.-- Het tegenstellingspaar 'connotatie' (intensie)/ denotatie (extensie);

a. De begripsinhoud (comprehensie) wordt ook aangeduid door de termen 'connotatie' of 'intensie' (niet verwarren met 'intentie'); de begripsomvang door de termen 'denotatie' en 'extensie'. Zo zegt *J.St. Mill, Logic* 1: 2,5:" The word

'white' denotes all white things, -- as snow, paper, the foam of the sea, etc., and implies (WDM 241) - or, as it was termed by the schoolmen - connotes the attribute 'whiteness'". (Het woord 'wit' omvat alle witte gegevens, -- zoals b.v. sneeuw, papier, het schuim van de zee, enz., en behelst - of, zoals de Scholastici zeggen - betekent de eigenschap 'witheid').

b. *G.W. Leibniz* (1646/1716), *Meditationes de cognitione, veritate et ideis* (Beschouwingen over kennis, waarheid en begrippen) (1648) definieert een idee

(i) als helder, voor zover zij, in onze geest aanwezig, alle erdoor bedoelde objecten (de elementen, die zij verzamelt) klaar en duidelijk doet kennen (= helder naar omvang),

(ii) als duidelijk, voor zover zij een klare summatieve inductie (WDM 125) of volledige opsomming van alle deelideeën toelaat (= duidelijk naar inhoud).

Bibl. st.: *G. Nuchelmans:, Overzicht van de Analytische wijsbegeerte*, Utr./ Antw., 1559, 21v. (o.c.,18/23: Analyse van begrippen).

Opm.: de analyse van begrippen, oordelen (o.c.,23/30) en redeneringen (o.c., 30/37) speelt, in de zgn. Taalanalytische of, kortweg, Analytische filosofie, een hoofdrol.

De omgekeerde verhouding tussen inhoud en omvang.

"De ideële inhoud van een begrip is, noodzakelijkerwijze, omgekeerd evenredig met de ideële omvang". (Lahr, o.c., 493).

Appl. model. -- De boom(diagram) van Porfurios.

Porfurios (= Porphyrius) van Turos (233/305) - leerling van Plotinos van Lukopolis (203/239; hoofdfiguur van het Laatantieke Neo-platonisme), bekend om zijn Eisagogè (= Isagoge of Inleiding), over de Categorieën (WDM 83/85) van Aristoteles - geeft ons een voorbeeldje van de omgekeerde evenredigheid 'inhoud/ omvang'. Hij doet dit diagrammatisch (een diagram is een structuurmodel (WDM 112; 88)). Hier in de vorm van een boomdiagram, met vertakkingen.

De 'wortel' (vertrekpunt heet 'ousia', substantia (vaak vertaald als 'substantie'), d.i. 'zijnde').

WDM245

Nadat de inhoud van een begrip gesitueerd is in de werkelijkheid - steeds dat ontologisch voetstuk-, kan men, zoals Aristoteles (WDM 26) met klem zegt, karakteriseren ('typeren', 'beschrijven', 'omschrijven'). Porfurios doet dit, als ontwerp van een breed opgevat metafysisch (= ontologisch) schema, als volgt.

Een iets (zijnde) kan ofwel geestelijk (onstoffelijk, -- 'geest') ofwel stoffelijk (materieel, 'hylisch', -- 'stof' (materie)) zijn.

Een stoffelijk wezen (zijnde) kan ofwel anorganisch ('mineraal', -- fysikaal - chemisch) ofwel organisch ('levend') zijn.

Een organisch wezen kan ofwel plantaardig ('plant') ofwel dierlijk ('dier') zijn.

Een dierlijk wezen kan ofwel geestloos (niet met verstand en rede begaafd) ofwel geestbegaafd zijn.-- In dat geval heeft men met een mens te doen.

Wil men de singuliere mensen 'typeren' (nader bepalen), dan is er maar één methode, -- die welke wij op de Romantica Karolina von Günderode toepasten (WDM 242v.).

Besluit.-- Let erop: hoe verder de summatieve inductie (opsomming der kenmerken) gaat, des te kleiner is het aantal wezens, waarop de idee, aldus nader bepaald, toepasselijk is.

De universaliën (categoremen).
Harmologisch werden deze reeds, WDM 106.2, omschreven. Begripsleerstellig situeren zij zich binnen de boom van Porfurios.

Appl. model.
In de hiërarchie (rangorde) der ideeën is de breedste omvang (de armste inhoud) 'geslacht', en de daaropvolgende minder brede omvang en rijker inhoud 'soort'.-Vergelijk met de universeler verzameling t.o.v. de particulierder verzameling.

De klassenlogistiek.
De schaarse informatie, die onze begripsleer vertegenwoordigt, in de ogen van de logistici, wordt breed (en symbolisch-rekenend) uitgesmeerd in wat men heet 'logica der klassen'.

Wat is, nu, een klasse?

Eén enkel woordje daaromtrent.

Bibl. st.: *M. Cl. Bartholy/ P. Ascot, Philosophie/ Epistémologie (Précis de vocabulaire*), Paris, 1975, 88/105 (*Sciences formelles*).

O.c., 88, wordt *W.V.O. Quine, Logique élémentaire*, Paris, 1972, 188s., aangehaald, waar drie applicatieve modellen gegeven worden.

WDM246

"Wanneer wij zeggen dat de mensen talrijk zijn, willen wij, daarmee, niet zeggen dat ieder mens talrijk is of dat enkele mensen het zijn.-- Wat, als kenmerk 'talrijk' heeft, is een welomschreven abstract gegeven, nl. de klasse der mensen.

Wanneer wij zeggen dat de mens een diersoort is, dan bedoelen wij, daarmee, dat die abstracte entiteit, de klasse der mensen, een diersoort is.

Wanneer wij beweren dat de Apostelen ten getale van twaalf (een 'dozijn') zijn, dan zeggen wij, daarmee, dat - weerom - een abstract gegeven, de klasse der Apostelen, een dozijn vertegenwoordigt; want geen enkel Apostel, individueel genomen, is een dozijn. Integendeel: ieder afzonderlijk Apostel behoort tot deze abstracte entiteit, de klasse der Apostelen. Ook ieder mens afzonderlijk behoort tot de klasse der mensen.

De symbolische uitdrukking, daarvoor, is 'x € y' ("x behoort tot y").-

Zo b.v. "Petrus € (behoort tot) de klasse der Apostelen", en, ook, "Petrus € tot de klasse der mensen".

Het boek voegt daaraantoe: "Men heet 'verzamelingenleer' die wiskunde, die zich bezighoudt met 'behoren tot' of 'klassen' ". Cfr WDM 131 (Peano).

Waarop moet aangemerkt worden dat b.v. *D. Nauta, Logica en model, Bussum*, 1970, 62, daarmee instemt, om o.c., 65, aan te merken dat - soms - om theoretisch-kritische redenen, men een onderscheid maakt tussen 'verzameling' en 'klasse'. Wat wij zo meenemen, natuurlijk.

c.-- *De analyse van een idee: haar indeling en haar bepaling (definitie).*

Zoals *Lahr, Logique*, 499, terecht zegt: men ziet de analogie tussen de indeling en de wezensbepaling, logisch gesproken:

(a). de indeling, steeds logisch gesproken, is de summatieve inductie (opsomming) van de begripsomvang (het aantal, uitdrukbaar (gebeurlijk) in een getal, elementen, waarop de idee van toepassing is);

(b). de definitie is de summatieve inductie (opsomming) van de deelideeën (kenmerken, eigen aan het te definiëren gegeven), die, gezamenlijk, een totale idee uitmaken (= de begripsinhoud).

c.1. -- ***De begripsindeling.***

Wij zagen het reeds, harmologisch, WDM 88 (distributieve en collectieve structuur); 143 (omne/ totum); 226 (alle; geheel); 241 (tweevoudige inherentie). --verdelen, indelen, -- is een totaliteit (= verzameling, systeem) ver- of indelen in haar elementen, delen.

WDM247

Cl. Levi-Strauss, La pensée sauvage, Paris, 1962, 24, schrijft terzake wat volgt.

(i) Hij heeft, als etnoloog, het denken der 'wilden' (archaïsch-primitief denkenden) - jarenlang - geanalyseerd. Hij stelde, daarbij, vast dat reeds zij ordentelijk te werk gingen en, zo, onze Moderne methoden voorbereidden.

(ii) "Reeds (onder verstaan: onder een aantal dingen) de schoonste uitzoeken behelst indeling. Iedere indeling ('classement') is beter dan wanorde. En, zelfs, een indeling op het peil van de zintuiglijk waarneembare eigenschappen is een mijlpaal op de weg naar een beredeneerde ordening (WDM 208/211: C1. Lévi-Strauss methode inzake totemisme);

Gesteld: men vraagt een stel vruchten te rangschikken ('classer') ander oogpunt van gewicht (zwaarder/ lichter; WDM 189: differentiaal). Het zal verantwoord zijn te beginnen met het schiften van de peren en de appels. Niet omdat de vorm, de kleur en de smaak iets uitstaan hebben met gewicht en omvang. Maar wel omdat de grootste, onder de appels, gemakkelijker te onderscheiden zijn van de kleinere dan wanneer de appels met vruchten van een ander type gemengd blijven.

O.g.v. dit voorbeeld reeds ziet men in dat - zelfs op het peil van de esthetische waarneming (de grootste zijn de schoonste, -- vandaar: 'esthetisch') - de indeling haar degelijkheid bewijst".

De twee hoofdkenmerken van een gelukte indeling.

Lahr, Logique, 500, stelt twee eisen voorop.

(1) Een indeling behoort 'adequaat' (= volledig) te zijn).

De totale som der elementen/ delen moet met de totaliteit van de verzameling/ systeem samenvallen, waarop een begripsinhoud toepasselijk is. -- Dit om te vermijden dat men sommige elementen/ onderdelen vergeet.

(2) Een indeling behoort onherleidbaar te zijn.

De elementen/ delen mogen niet ineenlopen. Zoniet somt men sommige ervan meer dan één keer op.

Appl. model.

De eenvoudigste indeling is de tweedeling (WDM 168v.). Denk aan wat de economisten (staatshuishoudkundigen) 'de magische vijfhoek van de economische politiek' noemen. Deze omvat:

1. een evenwichtige arbeidsmarkt,
2. een economische groei, die evenwichtig is,
3.een stabiel prijsniveau,
4. een rechtvaardige inkomensverdeling en
5. een evenwichtige betalingsbalans.

WDM248

Onder oogpunt van 'indelen' ziet men, bij nader toekijken, dat die vijf punten o.m. kunnen heringedeeld worden:

a. arbeidsmarkt, groei, prijspeil en betalingsbalans zijn louter economische factoren (inwendige vergelijking; WDM 107),

b. rechtvaardigheid inzake inkomens is een sociale factor, (uitwendige vergelijking; ibid.): in dit tweede geval blijft men niet binnen de louter economische orde.

De herindeling is ook nog anders mogelijk:

a. arbeidsmarkt, groei, prijspeil en sociale rechtvaardigheid inzake inkomens zijn binnenlandse economische factoren,

b. betalingsbalans slaat op de buitenlandse economische situatie (weerom: in- en uitwendige vergelijking).

(i) De indeling lijkt wel adequaat, op het eerste gezicht: geen hoofdfactor - want daar gaat het over - is vergeten. En toch: de Groenen of Ecologisten, resp. Ecolo-Pacifisten vinden dat men één hoofdfactor vergeet:

6. gezond leefmidden. 'Evenwichtige economische groei' (factor 2) moet niet louter economisch (als 'economisme') geduid worden: hij moet 'menselijk' en

'leefbaar' zijn.

Besluit.

Er zijn, ander oogpunt van indeling, twee types van economische politiek: de 'Economistische' (= die het louter winstbejag te veel benadrukt) en de 'Groene'.

(ii) ***De indelingen***

de Niet-groene en de Groene-lijken wel onherleidbaar: geen van de vijf of zes factoren kan tot één of meer der andere herleid worden. Zo is b.v. de arbeidsmarkt onherleidbaar tot economische groei of gezond leefmilieu. Enz...

Opm.-- Ontologisch gesproken lijkt het dat de Groene benadering van de economie volledi ger, d.i. 'werkelijker' is dan de eenzijdig Economistische zienswijze, die zich beperkt tot het economisch-sociale.

En een puur 'Economistische' (in de eenzijdig-Liberale vrije-marktzin) benadering, die met het sociale geen rekening houdt (of te weinig), is nog 'onwerkelijker'. Zodat wij, ontologisch, een drieledigheid hebben:

(1) louter Economistisch,

(2) Economistisch-Sociaal,

(3) Groen.

Dit, doordat men steeds meer de inwendige vergelijking door de uitwendige overschrijdt. Waardoor men minder eenzijdig de werkelijkheid bekijkt.

Ontologie kan, dus, heel praktisch zijn.

WDM249

Opm.-- Figuur/ achtergrond.

WDM 168. -- De complementering 'Niet-Groen/ Groen' is één toepassing.

(i) Men schetst, eerst, als achtergrond (informatie), de 'magische vijfhoek' der Economistisch-Sociale economische politiek.

(ii) Tegen die achtergrond tekent men dan de 'figuur' (= wezensvorm, forma) van een Groene politiek af. Zo gezien is indelen meer dan cijfermatig - opsommend weergeven.

2.3.3. De begripsdefinitie (249/.

1. Een definitie, d.i. het uitzeggen van de inhoud van een idee, is een 'wederzijdse' (WDM 154) uitspraak, waarin men over het onderwerp, gezien

naar zijn totale begripsinhoud (het origineel), spreekt in termen van het gezegde, dat, als model (informatie), diezelfde inhoud weergeeft, (*Ch. Lahr, Logique*, 620).

2. *Twee kenmerken.*

(i) Zoals reeds de middeleeuwse denkers zegden: een gelukte definitie geeft het gedefinieerde en enkel en alleen (exclusief, uitsluitend) het gedefinieerde weer. “De solo definito”.

(ii) De gelukte definitie geeft het gedefinieerde geheel (alle elementen, geheel het systeem) weer. “De omni definito”.

Besluit. -- “De omni et solo definito”: het gehele gedefinieerde en uitsluitend het gedefinieerde.

c.2.A.-- De beknopte of samenvattende definitie.

Gewoonlijk, in Aristotelisch - Scholastische traditie, beschouwt men een definitie in haar samenvattende vorm.

(i) Herlees WDM 106.2 (categoremen, predikabiliën, universaliën).-- Daar komt de grondslag van de beknopte definitie te berde. Zie ook WDM 245.-- Om zo’n definitie van b.v. de mens te geven, volstaat het dat men het geslacht (universale verz.), als achtergrond (informatie), aanhaalt (De mens is een dierlijk wezen), om daarna het soortelijk (= specifiek) verschil (deelverzameling), als ‘figuur’, aan te geven (De mens is een dierlijk wezen, dat geestbegaafd’ is).

(ii) Iets in een analoge aard zij even aangehaald.

‘Taxinomie’ (ook: taxonomie) is het inzicht, gebeurlijk wetenschappelijk, in de orde(ning), die de classificatie der gegevens (b.v. in de biologie) beheerst. Kortweg: classificatieleer.

G. de Landsheer, Inleiding tot het onderwijskundig onderzoek, Rotterdam/ Antwerpen, 1973, 15, heeft het over “een geïntegreerd geheel van precieze definities, gemakkelijk hanteerbaar”.

WDM250

Opm.-- Meestal is zo’n beknopte wezensdefinitie onmogelijk. -- Men vervangt ze, dan, door afgezwakte vormen.

(1) *Karakteriserende definitie*.

Men beschrijft het gegeven door hetzij de opvallendste uitwendige kenmerken hetzij de voorlopig wezenlijkste algemene kenmerken op te sommen.

Opm.-- Een Fenomenologische beschrijving, in haar 'empirische' (nog niet 'eidetische' of wezenheidsbeschrijvende fase) fase, begint met iets dergelijks (WDM 44: dat wat, onmiddellijk, gegeven is; 68vv.: intentio).

Applicatief model.

Lahr, o.c., 497, geeft als voorbeeldje 'papier'.

(i) Iets (steeds dat ontologisch voetstuk),

(ii) dat meestal wit, maar ook gekleurd is, een vierkantig of rechthoekig formaat heeft, bladvormig is,-- dun, licht en beschrijfbaar.

Zo te werk gaand geeft men een descriptieve (beschrijvende) definitie.

(2) *Analytische definitie.*

Thuis in de scheikunde, kan deze definieerwijze tot andere vakwetenschappen uitgebreid worden.

(a).-- Zo kan men zeggen: "Papier is een scheikundige 'substantie', bladvormig, bestaande uit cellulosevezels, die aaneenkoeken zo dat zij als geheel stevig aaneen hangen".

(b).-- De industriële definitie luidt b.v. als volgt: "Oude vodden - later hout, stro e.d.- bewerkt men tot deeg ('papierdeeg'), waarbij men lijm voegt (behalve in het geval van ongelijmde soorten papier), om dit product, daarna, zijn bladvorm te geven".

De industriële definitie zegt uit hoe men iets produceert.

Besluit.-- Zo'n vakwetenschappelijke en technologische definities zonderen het gedefinieerde of van de rest (WDM 168: tweedeling) door de wezensvorm voldoende onderscheidbaar te maken (WDM 28)'. - De solo et omni definito! Als het gedefinieerde maar afgezonderd en in z'n geheel omschreven is.

c.2.B. -- De woordelijke (nominale) en de zakelijke (reële) definitie.

(i) -- *De woordelijke definitie*.

Deze komt erop neer dat men, binnen het gemeenverstandelijke en/ of het vakwetenschappelijke, resp. wijsgerige taalgebruik, een of meer woorden ('term'; WDM 241) nader omschrijft.

Daar bestaan vele types van. -- Zo o.m. de beschrijvende definitie, naar Hampel (1966),-- verschillend van de zo-), -- omschrevene.

WDM251

De reeds gebruikte termen worden, in hun gevestigde betekenis omlijnd.
Zo ook de stipulatieve definitie: een reeds gebruikelijke term geeft men, willekeurig, maar om verstandhoudingsredenen, vooral, een nieuwe en voorlopige betekenis.

Verder: de theoretische definitie, die, uitgaande van bestaande theoretische vaktermen, iets in zo' n termen vastlegt; de 'analytische' (verschillend van de hierboven vermelde) definitie, die uitgaande van reeds gevestigde theoretische termen, er nieuwe invoert; de operatieve (operationele; WDM 135) definitie, die een gegeven vastlegt, liefst in reeds gevestigde theoretische termen, maar er - aldus *Bridgman* (o.m. in zijn *The Logic of Modern Physics*, New York, 1927-1; 1930-2) - het geheel van de akten ('bewerkingen'), die moeten gesteld worden om de betekenis te begrijpen en weer te geven, aan toevoegt; de contextuele definitie, die een term situeert in zijn voorwetenschappelijke ('pretheoretische') en wetenschappelijke ('theoretische') context, als achtergrond;

Zelfs kan men hier de zgn. gebruiksdefinitie vermelden: staande voor kinderen verbindt de leerkracht de betekenis van gegevens uit de omgeving (van het kind, vooral) met zinnetjes zoals "een appel, -- dat is iets dat gij opeet" of "Vaders hamer, dat is dat waarmee hij nagels in het hout klopt".

Besluit.
al deze vormen van woordelijk, terminologisch, definiëren lichten de semasiologie (wat de semasiologische analyse, aan betekenissen, blootlegt) van termen weer.

Opm.-- In kunsttalen (WDM 133: transformationeel-generatieve grammatica);-- vooral zoiets als Peano's pasigrafische taal (WDM 131/133) of zoals de logistiek (WDM 231/239)) treft men aan wat men betitelt als uitdrukkelijke (expliciete) definitie: in de symbolentaal formuleert men een definitie b.v. van 'getal', van 'klasse', enz..

Ofschoon, gebeurlijk, niet alle kenmerken van een gegeven weergevend, behoren al deze types te gehoorzamen aan de regel "de solo et omni definito" (enkel en alleen het gedefinieerde weergeven, zo mogelijk in zijn totaliteit). Kijk

naar de lexicografen (woordenboekopstellers), die in het definiëren van het taalgebruik gespecialiseerd zijn.

Het appl. model.

Lahr, Logique, 498, geeft als model de term 'ziel'. Als ik 'ziel' omschrijf als het beginsel van het bewuste leven, zonder daarbij in te gaan op de volledige wezensaard ('de omni definito'), dan bedoel ik, daarmee, juist maar (een desnoods voorlopige) aanduiding te geven van het woord 'ziel' voor zover ik het, in mijn taalgebruik, aanwend, door b.v. te zeggen: "In de Cartesiaanse filosofie is de ziel het 'denkend' (versta: het bewuste leven vertegenwoordigend) beginsel".

WDM252

(ii).-- *De zakelijke definitie*.

Deze kent reeds een lange traditie.

Socrates van Athene (-469/-399; de stichter van de ethische en politische (macro-ethische) definieermethode) liet zijn omgeving, gewikkeld in een dodelijke strijd met de Protosofistiek (-450/-350), omtrent de vraag of b.v. de idee 'goed', resp. 'kwaad' al of niet gebaseerd was op de werkelijkheid (WDM 79), de micro- of micro-ethische termen zo nauwkeurig mogelijk ('akribeia') definiëren.

Om aan te tonen dat - daarmee - de werkelijkheid (micro-ethisch, d.i. de individuen en/ of de kleine gemeenschappen betreffen, macro-ethisch, d.i. de maatschappij, in haar geheel of in haar grotere onderdelen betreffend) weergegeven werd, ging Socrates inductief te werk.

Zo b.v. knoopte hij aan het woordgebruik (nominale definitie) -- neem het woord 'rechtvaardigheid; 'deugd' e.d. -- in het kader van de omgangstaal (commonsensetaal) aan. Aan de hand van dat soms zeer eenzijdige woord deed hij zijn leerlingen, onder wie de grote Platon, gevallen (= applicatieve modellen) van 'rechtvaardigheid'; 'deugd' enz., analyseren. Dit, om het lemma, dat in zo'n voorlopige definities schuilt, te toetsen aan de werkelijkheid.

M.a.w.: één type - het micro- en micro-ethische - van de lemmatisch-analytische methode, die Platon veralgemeend heeft (WDM 22).

Aristoteles van Stageira (-384/-322), de stichter van de uitgewerkte, klassiek-traditionele logica en ontologie, werkte, net als Socrates en Platon,

zijn leermeesters, inductief.

Bibl. st.: *E. Treptow, Der Zusammenhäng zwischen Metaphysik und der Zweiten Analytik des Aristoteles*, in: *Epimeleia* (München), 1966.

Thematiek.

(i) ***Gegeven***.

Alle mensen, op bepaalde tijdstippen (tijd) en plaatsen (ruimte; WDM 84v.), hebben het fenomeen (WDM 44) der maansverduistering, een waarlijk verwonderlijk feit (WDM 8), waargenomen.

(ii) ***Gevraagd*** (= gezocht).

Een verklaring, liefst oorzakelijk (WDM 183), die het fenomeen begrijpelijk, niet meer 'verwonderlijk', maakt.

WDM253

(B) ***Lemmatisch-analytische methode***.

(1).-- Aristoteles geeft een eerste definitie:

"sterèsis tis fotos", (het uitblijven van licht). Indien een of ander achterwege blijven van licht vooropgesteld wordt, dan wordt het verwonderlijke feit der maansverduistering verstaanbaar ('verklaard'). Meteen is hier een begin van vakwetenschap.

(2).-- Tweede definitie.

Aristoteles zegt: men kan de maaneclips ook 'verklaren' als het feit dat de maan, uit zichzelf, niet tot schaduwvorming in staat is. -- Daarmee is nog steeds niet gezegd wat juist de maansverduistering beheerst (WDM 7), - het beginsel (de 'archè' Lat.: 'principium', het principe) ervan.

Welnu, in de ogen van de hele Oudheid, Aristoteles inzonderheid, is wetenschap de kennis der beginselen; d.i. van wat de fenomenen beheerst.

(3).-- ***Derde, oorzakelijke, definitie***.

Men kan, ook, het verduisteren der maan 'duiden' (interpreteren) als causaal verband (WDM 85: activiteit/ passiviteit: 183: oorzaak/ gevolg 199: noodzakelijke én voldoende voorwaarden).

a. ***Toepassing:***

"Indien, in het interval 'maan-zon', op gegeven ogenblik, de aarde b.v. tussengeschoven wordt, dan is het gegeven (het fenomeen) ten volle, want oorzakelijk, verklaard".

Meteen is er wetenschap, in de Antieke zin van 'inzicht in het beginsel', d.i. in dat wat het fenomeen beheerst.

b. *Causale definitie.*

"De volledige definitie - aldus Treptow, o.c., 51 d.i. het werkelijke 'ti esti' (wat is het juist?), is, dan: de eclips is

(i) het uitblijven van het maanlicht (eerste definitie),

(ii) om reden van het tussenschuiven van de aarde (derde, beginsel aanduidende definitie), tussen maan en zon,

(iii) doordat, uit zichzelf, de maan geen licht geeft (tweede definitie)".

(C) *Na dit lemma is er de analyse.*

(a) Uit die hypothese kan men mogelijke experimenten deduceren (deductieve reductie) omtrent het toekomstig maangedrag.

(b) Indien deze voorspellingen, gesteund op de hypothese (lemma), gedefinieerd in de definitie hierboven, geverifieerd worden, dan is er een inductief verantwoorde definitie, in Aristotelische stijl.

WDM254

Actueel voorbeeld.

Bibl. St.-- Sonja *Vanoutryve, De verschraalde kleuren van het muurbloempje*, in: *De Nieuwe Gids*, 15.12.1987, 21.

Men kent, wel, uit de kunstgeschiedenis het bauhaus (eigenlijk: das Staatliche Bauhaus), te Weimar, - een instituut voor kunst, inzonderheid bouwkunst (1919/1932), gesticht door Walter Gropius (1883/1969),-- later naar Dessau (1925/1932) en Berlijn verplaatst.

In 1928 is, daar, o.m. *Johannes Itten*, kleurdocent. Dit, met als collega's o.m. een Kandinsky, een Klee, een Schlemmer.

1. In zijn boek *Kleurenleer* staat te lezen:

"In een schilderklas gaf ik les over 'harmonische kleurakkoorden'. Van 'harmonische kleurakkoorden' had ik, toen, nog geen definitie gegeven.

Na ongeveer twintig minuten merkte ik dat de leerlingen zeer onrustig werden. Toen ik naar het waarom (WDM 7: het beginsel, dat die onrust beheerst) vroeg, antwoordden de leerlingen dat zij de opgegeven kleurenakkoorden als onaangenaam en disharmonisch ervoeren. - 'Goed' zei

ik ‘schilder dan maar ‘akkoorden’, die jullie als aangenaam aanvoelen’.

Ze deden het. Nadien bemerkte ik dat iedere leerling, op zijn papier, meerdere, op elkaar lijkende ‘akkoorden’ had geschilderd.

Daarna vroeg ik hun de bladen voor hun gezicht te houden zo dat én hun gelaat én hun kleuraccoorden konden gezien worden. Toen ontdekten wij allen een merkwaardige overeenkomst tussen

(i) de kleuruitdrukking van ieder gezicht en

(ii) de bijbehorende kleurakkoorden”.

Tot daar Itten zelf.

2. Verder schrijft Itten

“Voor de beoordeling van de subjectieve kleurakkoorden zijn maatgevend

(i) niet alleen de kleur van de haren, de ogen en de huid;

(ii) de belangrijkste maatstaf is de ‘straling’, die er van een mens uitgaat”.

Besluit.

Opvoedkundig gezien was Itten tweeledig:

(a) hij gaf objectieve kleurentheorie;

(b) hij stond, daarbij, open voor de subjectieve en, bovendien, individuele reacties van de leerlingen, ieder afzonderlijk, op die objectieve gegevens. Zoals hij zelf zegt: hij leerde “de natuurlijk gegeven, individuele wijze van denken, voelen, handelen” ontmoeten (WDM 44), d.i. een fenomeen, direct-persoonlijk, onderkennen. Dit, zowel bij zichzelf, doordat hij er zich voor interesseerde hoe zijn leerlingen, subjectief-individueel, ‘definieerden’, als bij zijn leerlingen zelf.

WDM255

Sonja Vanoutryve vertelt, verder, hoe deze ontdekking - een echte inductie - de zeer open USA binnentrok. Zo is er een Amerikaanse psychologe, die een boek schreef over haar ervaringen (inductieve methode) als kleurenraad-geefster, Carol Jackson.

Terloops: ook België kent zijn kleurenconsulenten (zo o.m. de psychologe Christine Lenvein). Al wat met (vooral vrouwelijke) make up te maken heeft, heeft daar baat bij.

Opm.—

De idee ‘complementariteit’ (het feit dat iets iets anders aanvult) lijkt fundamenteel te zijn.

"Wie de kleurenleer van J. Itten door spartelt, kan duidelijk zien dat b.v.
(1) een blauwe vlek op een groen vlak iets geheel anders is dan
(2) dezelfde blauwe vlek op een rode achtergrond (vgl. WDM 168v.: figuur/ achtergrond).

Het heeft iets te maken met de complementariteit van kleuren. Reeds eerder werd, door deskundigen, vastgesteld dat het menselijk oog rust vindt bij het zien van complementaire kleuren.

Zijn de kleuren, toch, in contrast (WDM 153vv.: antithetische vergelijking), dan zal toch gezocht worden naar een zekere manier van stabiliteit, -- door kleuren, a.h.w., 'psychologisch' complementair te maken.

Wie - voor de spiegel - zit, met de verschillende kleurdoeken onder het gelaat, kan duidelijk merken (inductie) dat
(1) sommige kleuren de natuurlijke huidskleur doen 'wegtrekken',
(2) sommige andere het gelaat 'breken' en
(3) de 'goede' hetzelfde gelaat een bijzondere straling geven" (A.c.).

Zelfs moet met het natuur- en cultuurlandschap rekening gehouden worden: een winterpalet (pure kleuren), een lentepalet (fris als bij lentebloemen), een zomerpalet (door de zon afgebleekte kleuren) en een herfstpalet (meer gemengde kleuren) komen erbij te pas, -- aldus steeds onze Sonja Vanoutryve.

Besluit.
Ook in zgn. 'subjectieve', resp. 'individuele' zaken komt inductie en daarop gesteunde inductieve definitie van pas.
Als Itten's leerlingen het door hem voorgelegde palet (harmonie) 'onrustig' maakt en een 'indruk' van onaangenaamheid en schreeuwerigheid (disharmonie) geeft, dan zullen zij spontaan deze subjectief-individuele ervaringen in hun definities - "Dat palet is lelijk". "Dat palet is aangenaam", enz. - vertolken.
Vergelijk met WDM 219/223 (tekenduiding: en gij ziet dat men zelfs van palet-duiding kan gewagen.

WDM256

Opm. -- ***Een kleine vergelijking.***
Ernst Jünger (1895/1998), één der omstredenste literatoren en denkers in

Duitsland, die, toen hij nog Nationaalsocialist was, zijn *Der Arbeiter* (1931) schreef - een boek dat hij later, toen hij, vanaf 1933, begon te breken met Hitler, nooit verloochend heeft (het beschrijft de moderne mens, als gesitueerd in een technisch natuur- en, vooral, cultuurlandschap, als 'Arbeiter'), definieert, in *Strahlungen*, Tübingen, 1949, 193/270 (Kaukasische Aufzeichnungen), de vrouwen, die hij, op doortocht, als Duits militair, ontmoette in Vorosjilofsk (het vroegere Stavropol), op 25.11.1947.

"Het weer is regenachtig (...). De stemmen der vrouwen, vooral die van de meisjes, klinken niet - in de eigenlijke zin - melodisch; zij klinken wel 'aangenaam'. In die stemmen is een soort kracht aanwezig, verborgen door opgewektheid. Men heeft de indruk dat men een 'tiefe Lebenssaite' ('diepe levens-snaar') hoort trillen.

Het geeft de indruk dat - over zulke natuurkrachten - de constructieve en schematische veranderingen (*opm.:* eigen aan de technische cultuur, in haar Sovjetvariante van die dagen), zonder ook maar enige schaafwonde te veroorzaken, verloren glijden.

Iets in dezelfde aard viel mij, ooit, op bij de Zuid-Amerikaanse Negers: die diepe ongebroken vrolijkheid, -- dit, na generaties slavernij.

Overigens: von Gravenitz, stafarts, vertelde mij dat, bij medische onderzoeken, de grote meerderheid van die meisje 'ongerept' (maagdelijk) bevonden werden. Zoiets is ook fysiognomisch (*opm.:* fysiognomie is gelaatkundige karakterologie) zichtbaar.

Daarbij is het moeilijk te zeggen of men dat van het voorhoofd of uit de ogen aflezen kan. Het is, in alle geval, 'der Silberglanz der Reinheit' (de glans der reinheid), die het gelaat ombloeit. Zo'n licht heeft niet de zachte glans van een actief beoefende deugd; het straalt, eerder, als het maanlicht, uit 'tweede hand'. Doch, juist daardoor, vermoedt men 'die grosze Leuchtkraft' (de grote lichtende kracht), die de bron is van de hier opgemerkte blijheid". (o.c.,208).

Opm.-- Men zal aanmerken dat Jünger louter subjectieve indrukken vertolkt, wanneer hij de Zuid-Russische meisjes, in de jaren 1942, in volle Tweede Wereldoorlog, definieert als 'natuurkrachtig', 'helder-blij', 'lichtend; 'rein'. En toch: herlees WDM 254 ("de straling, die van het gelaat uitgaat"), en gij zult een analogie met Itten 's inductie inzake kleuren (uitstraling) herkennen.

WDM257

Overigens: wat is 'subjectief' juist? Leerden wij niet, 34vv. (Misverstanden inzake 'zijn') dat - behalve het 'objectieve' zijnde - er ook een 'subjectief' zijnde (werkelijkheid) is? Indien de indrukken van Itten een beroep (kleurendeskundige) lieten ontstaan, dan moet er een bijzonder, tot pure ficties onherleidbaar, type van werkelijkheid mee gemoeid zijn. Waarom zou dit niet even goed het geval kunnen zijn, wanneer Jünger b.v. de maagdelijke reinheid meent te kunnen 'aflezen' (hij geeft toe dat hij niet zo goed weet hoe) uit de spontane blijheid en de 'glans' der Zuid-Russische-ongerepte-meisjes? Er zijn soorten werkelijkheid ('zijn'), die de wezensaard hebben van wat de Mileziërs, ooit, 'het smijdige' (fluïdieke; WDM 12), eigenschap bij uitstek van een oerstoffelijke werkelijkheid, geheten hebben.

Was dit anders, wanneer de drie intieme getuigen van Jezus' gedaanteverandering Jezus' uitwendige verschijningswijze zagen veranderen zo dat "hij van uitzicht ('gedaante') veranderde, voor hun ogen, en zijn kleren gingen schitteren, -- met een witheid, die geen volder (lakenbereider) op aarde in die graad kan bereiken" (*Mark 9:2/3*)?

Er is - overigens - een terminus technicus, die zoiets aanduidt: 'aura' (uitstralings-gordel, -- rond, maar vooral vanuit een materieel gegeven).

Onze ontologie leerde ons zeker één ding:
(i) wel hebben wij een vaag, transcendenteel begrip 'werkelijkheid',
(ii) met alle modaliteiten, -- die kennen wij maar gedeeltelijk. Onze kennis van 'het zijn' is slechts gegrond op inductieve steekproeven. Meer niet.

Lahr's appl. model.
Als voorbeeldje van zakelijke (niet enkel woordelijke) definitie geeft Lahr, o.c.,408, weerom de ziel. -- "Indien ik de ziel definieer als "een geestelijk (versta: onstoffelijk) wezen, begaafd met intelligentie en vrijheid, ertoe bestemd met een lichaam één te zijn; dan getuig ik ervan dat ik de zaak zelf ('zakelijk') wil definiëren". En niet het taalgebruik, al was het dat van de Cartesianen.

WDM258

De wetenschappelijke rol van de woordelijke en de zakelijke definities.
Samengevat: de nominale definitie is een onvolledige definitie, voorgedragen als hypothetisch en voorlopig; de zakelijke definitie is een

volledige definitie, voorgedragen als beslissend en definitief'. (Lahr, o.c.,499).

a. ***Wetenschappelijk onderzoek***

Ieder wetenschappelijk onderzoek vertrekt met een woordelijke definitie, als lemma (voorlopig inzicht), dat als krachtidee (A. Fouillée) dienst doet. In de loop van het onderzoek van het gegeven (de zaak, waarover de naam het heeft) groeit die aanvankelijke definitie uit tot een - liefst inductief verantwoorde - zakelijke definitie (die, dankzij analyse, geverifieerd is).

WDM 217v. leerde ons het koppel 'zinvatting/ zinstichting': de woordelijke, aanvankelijke definitie is een zinstichting, onderhevig aan analyse; de zakelijke definitie, dankzij de voltrokken analyse, is een zinvatting. Van zinstichting naar zinvatting: ziedaar de gang van de wetenschap

b. - *De universaliëndiscussie*

Van hieruit begrijpen wij de universaliëndiscussie. WDM 105.2 leerde ons het essentieelste daaromtrent.

De kern komt hierop neer.

(a) De Nominalisten (WDM 36) stellen voorop dat een begrip (definitie) slechts een 'naam' ('nomen' in het Latijn) is, die tot het taalgebruik behoort. Of daaraan iets-in-de-werkelijkheid (het ontologisch-modaal aspect) beantwoordt, moet, in alle geval bewezen worden.

(b) De Realisten (versta: Begripsrealisten) weten, natuurlijk, ook dat een begrip, op zich, nog geen bewijs is van het feit dat, daaraan, iets-buiten-de-geest, die dat begrip denkt, bestaat. Maar zij zijn er - tegen de Begripsnominalisten in - van overtuigd dat, in de objectieve werkelijkheid, iets dat dezelfde structuur heeft, beantwoordt aan dat het idee en de term, die wij definiëren.

Maar pas na analyse: een is een lemma, een werkhypothese, die als leidraad ('idée-force', krachtidee, in de taal van Fouillée) kan dienen bij het onderzoek (= analyse) van de werkelijkheid. Wanneer de idee, die op haar werkelijkheidsgetrouwheid onderzocht wordt, geverifieerd is, dan weet men dat de begripsrealist, op dat punt, gelijk heeft: de werkhypothese is meer dan een naam, meer dan een hersenspinsel.

(c) De 'abstractere' en de 'ideatieve' begripsrealisten.

Onder de Begripsrealisten zijn twee types. Met b.v. Aristoteles beweren dat abstractionisten dat een universeel begrip uit de singulier-concrete gegevens

geabstraheerd (daarvandaan: 'abstractieleer') wordt: de singulier-concrete feiten, als applicatieve modellen of toepassingen, worden samengevat (WDM 125: summatieve inductie; 143; -- 5) in één regel (het regulatief model, dat universeel is).

WDM259

Met b.v. Platon beweren de ideationisten dat, behalve het nominaal aspect (d.i. het woord, de woorden, in één woord: de term) en het abstract aspect (d.i. de 'forma' (WDM 28) of wezensvorm, resp. universeel regulatief model, in onze geest), er een ideatie (proces) aan het werk is: terwijl wij woord en term, samen met de idee, in onze geest denken,-- terwijl wij beide verifiëren, in de analyse van de eraan beantwoordende werkelijkheid (van de nominale naar de reële definitie, dus), komen wij, met dezelfde geest ('nous', intellectus, verstand), in contact met de oorsprong, de arche (WDM 7: dat wat in onze termen en ideeën de verificaties ervan beheerst, als het beginsel ervan), die - sinds Platon - idea of eidos, wezens-vorm ('idee') heet.

Zij is de mogelijkheidsvoorwaarde van én onze termen en begrippen én van de eraan beantwoordende werkelijke structuren ervan.

Vier modellen zeggen wij: WDM 50 (ideaal en 'werkelijkheid') - verste: beginsel van de werkelijkheid en de erdoor beheerste werkelijkheid zelf); 107 (Augustiniaanse duiding: de karikatuur (van het ideaal) en het die karikatuur beheersende ideaal); 194 (de lachwekkend-treurige karikaturen en de deze beheersende goddelijke ideeën, naar Gogol'); 229 ('deze' -- zicht- en tastbare, materiële en vergankelijke, 'wereld' en de deze beheersende bovenzinnelijke, eeuwige en onvergankelijke 'wereld' - naar Platon).

Twee verdere modellen.

(1) *Dr. Jenny de Jong-Gierveld, Het begrip 'eenzaamheid' in theorie en praktijk*, Deventer, 1980 (= Kanttekeningen bij de wijze van gebruik van het theoretisch begrip 'eenzaamheid' in sociaalwetenschappelijk onderzoek). Steller onderscheidt twee fasen of, liever, aspecten van 'conceptueel' (= begrippelijk, ideëel) gedrag.

(1) 'Conceptualiseren' is het vormen en definiëren van begrippen, -- gemakkelijk hand in hand met het opstellen van een theorie (WDM 251: theoretische, 'analytische', contextuele, -- uitdrukkelijke definities)

(2) 'Operationalisering', is het geconceptualiseerde begrip verrijken met

aanduidingen die de gebruikswaarde (vgl. WDM 251: gebruiksdefinitie) van het begrip in kwestie betreffen, d.i. de zgn. empirische variabelen, zoals:

WDM260

1) vragen(lijsten), waarin het begrip 'eenzaamheid' voorkomt, b.v. ("Voelt gij u eenzaam?"; "Wat roept, bij u, het idee 'eenzaamheid', op?")

2) onderzoeksitems (*opm.:* een 'item' (van het Latijn 'item') is een element, 'punt', uit een lijst (van vragen b.v.)); verder:

3) voorschriften ('instructies') inzake het leren wetenschappelijk waarnemen én van het fenomeen - b.v. 'eenzaamheid' - zelf én van de taal, waarin de betrokkenen er zich over uitspreken; ook

4) 'scoringsvoorschriften' (d.i. het aanduiden van de wijze waarop men uitslagen (behaalde resultaten) tot stand brengt en noteert).

Verwezen zij naar b.v. *R.W. Boesjes-Hommes, De operationalisering van begrippen*, Meppel, 1970.

(2) G. *van der Leeuw, Phänomenologie der Religion*, Tübingen, 1956-2, (*Phänomen und Phänomenologie*).

De (intentionele; WDM 66: objectgerichtheid) fenomenologie WDM 70) gaat, eveneens, te werk, uitgaande van een voorlopige term (nominaal aspect) om tot een reële, de 'zaak zelf' ('zu den Sechen selbst' zegt Husserl) d.i. het fenomeen zelf, weergevende definitie te komen op wetenschappelijke wijze.

O.c., 772, zegt van der Leeuw: Wij hebben tot opdracht te spreken over datgene dat zich aan ons getoond (*opm.:* fenomeen) heeft. Dit soort spreken omvat (...) stadia (...). -- geven, om te beginnen, dat wat zichtbaar geworden is (*opm.:* het fenomeen), een naam. Alle spreken, immers, is, aanvankelijk, het geven van namen.

"Het simpele gebruik van namen is een vorm van denken, die zich situeert tussen (i) de waarneming (*opm.:* van het fenomeen) en (ii) het definiëren van die waarneming" (*W. McDougall, An Outline of Psychology* (1926), 264). (...)

M.a.w.: in de naamgeving classificeren (WDM 246vv.: begripsindeling) wij een fenomeen". (Volgen daarna de verdere fasen der Fenomenologische methode, waarover later meer).

Appl. model.

F.Flückiger, Geschichte der Naturrechtes I (*Die Geschichte der europäischen Rechtsidee im Altertum und im Frühmittelelter*), Zollikon-Zürich, 1954, 35, geeft een toepassing.

Om het door de godheden ingestelde - niet ideologisch-menselijk - recht aan te duiden, gebruikten de Archaïsche Grieken twee termen 'Themis' (o.c., 17/34) en 'Dike' (o.c.,34/51).

WDM261

a. De twee beduiden, in de Archaïsch-Griekse taal, zowel de godin, die het recht stichtte, als het fenomeen (= het recht) zelf : in en toch boven het fenomeen, het rechtstype, was - aldus de Archaïsche Griek - een goddelijk wezen aan het werk, dat orde(ning) in de samenleving stichtte.

Opm. : enkel en alleen in termen van ideologie (WDM 18: een door mensen uitgedachte constructie, -- in dienst b.v. van de samenleving) over deze Archaïsche fenomenen (en de eraan verbonden taal) denken laat geen recht wedervaren aan de feiten zelf.

b. Daarmee - aldus Flückiger zelf - begint de godsdienstfenomenoloog. -

Dat de analyse (én van de namen én van wat eraan beantwoordt, in het Antiek-Griekse rechtsleven, ontdekt dat b.v. Themis, Oerrecht, de regels omvat die b.v. de gastvrijheid (men gaf de gast of vreemde, in het eigen huis opgenomen, geschenken), de godhedenverering (vooral de godheden eigen aan het gezin én de familie), het zweren van eden, de betrekkingen der beide geslachten, voorhuwelijks en binnen het huwelijk, de bloedwraak (bij gebeurlijke moord), het brengen van offers, de dodenverering e.d. regelen, maakt van de nominale, voorlopige definitie een reële of zakelijke, 'zaakgetrouwe' geverifieerde definitie.

Dat dezelfde vergelijkende analyse de voorlopige term 'Dike' bloottrekt als het stel gedragsregels, dat het leven in de polis, stadsstaat, regelt, maakt van de voorlopig gedefinieerde term 'dike', een geverifieerde, naar begripsinhoud en -omvang gepreciseerde idee.

M.a.w.: hoe eigengeaard ook, t.o.v. de natuurwetenschappen of de wiskundig-logistische vakken, de Fenomenologie gaat op analoge wijze te werk,-- wil zij althans 'wetenschap' worden.

(3) -- *Platon, Der siebente Brief* (*An die Verwandten und Freunde des Dion zu Syrakus)*, Calw, 1948, 36ff.;

-- *V. Goldschmidt, Les dialogues de Platon* (*Structure et méthode dialectique*), Paris, 1947, 3ss.,-- zij geven ons, bij Platon, juist dezelfde wetenschappelijke werkwijze.

"Voor ieder gegeven (*opm.:* de ontologische inzet) bestaan

(i) drie methoden, die toelaten er wetenschappelijk inzicht in te verwerven;

(ii) dat wetenschappelijk inzicht zelf is de vierde werkwijze.

(iii) Ten vijfde moet men het object zelf (*opm.:* de idee, in de strikt Platonische zin) plaatsen: het bestaat werkelijk en het is kenbaar.

WDM262

Het eerste is, dus, de naam; het tweede de definitie; het derde de 'afbeelding' (*opm.;* Platon's term voor het fenomeen); het vierde is de wetenschap" (V. Goldschmidt, o.c.,4).

Ziedaar hoe Platon zelf zijn methode, die van de nominale naar de zakelijke definitie gaat, schetst. Naam, definitie en (contact met) het fenomeen (dat de 'afbeelding' of 'weergave' ('mimesis') van de erin afgebeelde idee is),-- fenomeen, dat, uiteindelijk, door die naam en die definitie bedoeld wordt, -- deze drie lopen uit op het wetenschappelijk inzicht ('wetenschap').

Maar én de naam én de definitie én vooral het fenomeen zijn maar afbeeldingen van éénzelfde werkelijkheid, de idee, die erin haar naam, haar definitie en haar verschijningswijze in deze aardse wereld krijgt. In onze taal (naam), in onze geest (definitie), in onze ervaring ('afbeelding' of fenomeen),-- in onze wetenschap, die die taal spreekt, die onze geest sticht, die over onze ervaring gaat, daagt het licht van de idee op.

Dat heet men 'de lichtmetafysiek' van Platon. Deze staat of valt met het 'archetype' of 'paradigma', dat de idee is.

Applicatief model: de cirkel.

Platon, Der siebente Brief, 36, geeft een voorbeeldje.

(i) "'Cirkel' (kuklos, circulus) b.v. is iets, dat juist de naam draagt, die wij zo-even uitspreken" M.a.w.: net zoals de loutere Nominalisten, die o.m. de Sofisten waren, begint Platon met de naam.

(ii) “Het tweede dat de cirkel betreft, is de in onze taal verwoorde definitie, die uit naamwoorden en werkwoorden bestaat, -- in dit geval: ‘al wat in zijn uitersten overal even ver van het middenpunt verwijderd is’. Zoiets zou wel de definitie kunnen zijn van dat gegeven, dat door de naam ‘rond’, ‘cirkel’, ‘kring’ bedoeld wordt”.

M.a.w.: eens dat de naam weerklonken heeft, tracht Platon een definitie in te voeren,-- aarzelend, zoals hier blijkt. Immers: deze definitie moet op haar werkelijkheidsgehalte getoetst worden.

(iii) “Het derde punt is de stoffelijke afbeelding van de cirkel, waarneembaar door onze uitwendige zintuigen, -- b.v. door een tekenaar of een kunstdraaier gemaakt.

Dit is iets dat zich achteraf laat uitwissen en vernietigen. Uitgewist of vernietigd worden zijn dingen niet voorvallen met de idee ‘de cirkel’ (het archetype), waarmee al deze vakmensen zich bezighouden. ‘de cirkel op zich’, immers, is iets anders’ en iets dat (van zijn ‘afbeeldingen’) grondig verschilt!

WDM263

M.a.w.: Platon past hiermee het beginsel van het aanschouwelijk onderwijs toe: de naam en de definitie beginnen te leven; voor het kind b.v., maar zeker ook voor de volwassene, wanneer zij kunnen verbonden worden (= associatiemethode) met een bekeken of getoond voorwerp, -- hier een kring, die een Antiek Grieks tekenaar in het warme zand uitwerkt, of een ronde schijf, die de draaier handig in klei vertolkt.

(iv) “Het vierde punt is de wetenschappelijke kennis, d.i. het feit dat onze rationeel denkende geest (= noölogisch aspect) de objectief ware voorstelling vat, aanwezig in dergelijke dingen (*opm.:* in het zand uitgetekende cirkel, schijf in klei)”.

Hiermee legt Platon onze ‘nous’, intellectus, geest bloot, die - terwijl hij de naam verwoordt, terwijl hij definieert, terwijl hij een applicatief model (‘de afbeelding’ of het fenomeen) ‘schouwt” (‘aanschouwt’) - dit is het ‘aanschouwen’ der zintuiglijke waarneming, natuurlijk -- de idee, ergens, vat. Dit ‘vatten’ (WDM 217: zinvatting) heet Platon ook ‘schouwen’, maar dan niet-zintuiglijk, louter verstandelijk-redelijk of ‘geestelijk’ ‘zien’ (‘aanschouwen’).

Platon voegt, hieraan, toe dat ‘wetenschap’ (in zijn, Platonische zin) iets is

dat zich “in de ziel” situeert. ‘Ziel’ (WDM 257) is, in zijn denksysteem, een hoofdzaak. In tegenstelling tot de ‘abstractief’ denkende Aristoteles - nochtans zijn leerling, tot op zekere hoogte -, is ‘ziel’ voor Platon, iets dat onsterfelijk is.

Opm.-- Aan de onsterfelijkheid van de ziel knoopt Platon, overigens, één der tekens - zo meent hij - vast van het feit dat de mens over ideeënkennis beschikt: in een vorig leven - ergens in een lichtwereld - schouwde ieder onzer (althans in beginsel) de ideeënwereld (WDM 229).

(v) Platon legt er de nadruk op, in de Zevende Brief, dat noch naam noch definitie noch voorbeeld noch, zelfs, wetenschap, die de bovenbouw van deze drie punten uitmaakt, de idee op zich zijn. ‘de cirkel; ‘de cirkel op zich’ is bovenmenselijk. De idee is, verder, totaal onstoffelijk en bovenaards.

WDM264

Het Platonische denkgenootschap.

De Mileziërs, de Paleopythagoreeërs staan bekend om hun vormen van ‘denkgenootschap’ (‘hetaireia’). Maar ook Platon had daar zo zijn gedachten over.

Bibl. st.:

-- *A. Gödeckemeyer, Platon*, München, 1922, 61/68 (*Die Schulgründung*);

-- *Thorkil Vanggaard, Phallos* (*Symbol und Kult in Europa*), München, 1971, 21/47 (Paiderastia);

-- *H.I. Marrou, Histoire de l’éducation dans l ‘antiquité*, Paris, 1948, 55/67 (*De la pédérastie comme éducation*).

“Zodoende wordt de EROS (*opm.:* erotische liefde), voor de mens, tot de grootste zegen en tot de bron van de hoogste goederen, die te zijner beschikking staan.

(i) Het irrationele moment (*opm.:* drijfveer) der ‘liefde’ wordt, in de fundamentele betekenis, die het, voor Platon’s denken, reeds zeer lang bezit, met de grootste klem benadrukt. Zonder eros komt van filosoferen niets terecht. Voor bekrompen geesten is de filosofie niet bestemd.

(ii) Maar pas de echte liefdesgemeenschap der filosofische naturen kan deze passie in de juiste banen leiden. Daarom proclameert Platon nu de engste verbinding tussen beide, ‘eros’ en filosofie, zoals hij deze ook in zijn school (de Academie) wou verwerkelijken. “Want niet iedere eros is schoon en prijzenswaard, maar slechts die eros, die aanzet tot edele liefde”. (A.

Gödeckemeyer, o.c., 67f.).

Opm.-- Meestal, door met het echte Platonisme onbekenden, wordt beweerd dat Platonische ideeënleer met 'rationalisme' of levensvreemdheid samenvalt. Niets van!

Thorkil Vanggaard, steller van *Phallos*, is niet de eerste de beste. Geneesheer (1941), psychiater, leider der afdeling voor psychotherapie aan de Rigshospitalet's kliniek (1960+), prof in psychotherapie aan de Univ. van Kopenhagen, voorzitter van de Deense psychoanalytische vereniging (1957+),-- schreef hij een diepgaand – en eerlijk – werk over de Antiek-Griekse 'paiderastia', 'knapenliefde' (woord, dat door onze termen 'pederastie' of 'homoseksualiteit' totaal verkeerd wordt vertaald).

Platon - net zoals een hele strekking in de Antiek-Griekse wereld - was ervan overtuigd dat 'cultuur' zeer vlot overgedragen wordt, indien tussen leerkracht en leerlingen, tussen leerlingen (de oudere) en leerlingen (de jongere) de verhouding 'minnaar/beminde' bestond. Het element 'meegesleepte bewondering', dat in de eros van een jongere voor een oudere wakker wordt, werkt, door overdracht (WDM 149: Ribot), door, van de leerkracht of de oudere student (in) op de student(in) of de jongere lerende.

WDM265

(i).-- *Gelijkenisoverdracht.*
Men wil op de bewonderde, op wie men 'verliefd' is, ook gelijken in zijn filosoferen.

(ii).-- *Aanpalingsoverdracht*.
Men geraakt 'verliefd', niet enkel op de persoon, die filosofie aanleert, maar ook op diens filosofie zelf.

Dit doet ons volgende tekst beter begrijpen: "Uit frequente gesprekken, -- uitgerekend over filosofische onderwerpen, alsook uit intiem samenleven ontspringt, plots, de idee in de ziel. Vergelijk dit met een vuurvonk, uit dewelke het aangestoken licht opgaat. Zo ontstaan vindt de idee dan wel zelf haar weg. (*Der siebente brief*, 35).

Besluit. -- Wetenschap, ja, maar ook 'leven', leven in de kleinschalige groep, -- leven in dialoog (Platon schreef enkel dialogen), -- gevoed door en vanuit de psychoanalytische diepten gevoede 'eros', die er, het levenssap van

uitmaakt, -- ziedaar Platon's begripsleer.

Algemeen besluit.

Wij bespraken twee toepassingen, -- de operationalistische (WDM 259) en de fenomenologische (WDM 260), Vergeleken met de Platonische valt en gelijkenis (van de woordelijke naar de zakelijke definitie) en verschil (vooral de Operationalistische methode is eenzijdig traditioneel; maar ook b.v. de Husserliaanse Fenomenologie is eerder individugebonden) op. De Platonische is het leven tot volle begrip gebracht,

2.3.4. Begripsontologie (265).

De harmologie en logica zijn geen epistemologie (kennisleer).-- Toch mankeert aan een begripsleer iets, wanneer men geen aandacht schenkt aan de verhouding tussen het begrip (idee) enerzijds, en de erdoor bedoelde werkelijkheden, anderzijds.

Bibl.st. :

-- *Ch. Lahr, Logique*, 660/716 (Logique critique ; -- vrl. 662/676 (*Vérité logique et le problème des universaux*);

-- *Denis Vernant, Introduction à la philosophie de la logique*, Bruxelles, 1986, 87/118 (*L'ontologie de la logique*);

-- *Gr. Currie /A. Musgrave, ed., Popper and the Human Sciences*, Dordrecht/ Boston/ Lancaster, 195 (*L.J. Cohen, Third World Epistemology*, o.c.11/12).

WDM266

Beginnen wij met een Scholastische uitspraak: "Onze Categorieën (*opm.:* Mercier bedoelt niet enkel 'categorieën' (WDM 83) als grondbegrippen, maar ook als gewone begrippen) zijn niet de directe weergave van de werkelijkheid maar een duiding (WDM 217) (*Kard. D. Mercier, Logique* (1922), 98).

De hele Scholastische traditie maakt, hierbij, het onderscheid tussen 'materieel object' en 'formeel object' van ons kennen. -- Neem een mooie appel (om een voorbeeld aan Hegel te ontlenen).

a. Voor een meisje, dat, hongerig, van school komt, is die appel - als formeel object, in haar duiding - iets eetbaars: zij grijpt hem, zonder Moeke iets te vragen, en speelt hem naar binnen!

b. Voor een dendroloog is die appel, dezelfde appel, iets anders. Hij 'ziet'

die 'vrucht' als b.v. gelukt of mislukt. Hij 'ziet' de boomsoort (dendrologie is boomkunde).

c. Voor een schilder, die dezelfde appel als 'esthetisch' object bekijkt, is hij een 'te schilderen' object.

De Scholastici (800/1450) zullen zeggen: "Eénzelfde materieel object, de appel, is driemaal formeel object".

Opm.-- Vgl. WDM 3; 105 waar wij de ideeën 'totaalidentisch' (= materieel) en 'deelidentisch' of analoog (= formeel) hebben uiteengedaan. Eénzelfde totale identiteit met zichzelf ('materieel' valt de appel met zichzelf samen) is vatbaar voor een meervoud van partiele identiteiten (= betrekkingen of gezichtspunten, d.i. 'formele' objecten). Zo is ieder begrip dat niet de totale identiteit van iets met zichzelf bedoelt, niet de 'directe weergave' van een werkelijkheid, maar een 'interpretatie', zoals Kard. Mercier zegt.

Het begrip als 'relevant' of 'selectief'.

R. Pinxten, The Notion of concept, in Cognitive Psychology (*An Overview and Critical Analysis*), in: *Philosophica Gandensia*, Meppel, New Series 10 (1972), 14/42, merkt, terecht, op dat een begrip - behalve wanneer het de totale identiteit bedoelt - 'selectief' (= uitkiezend, schiftend) is, inzake de informatie (WDM 29), die van het eraan beantwoordende object uitgaat: "Slechts het relevante in het object wordt door het begrip naar voren gehaald". 'Relevant' is 'gewichtig', 'terzake dienstig', 'wezenlijk'.

Besluit. -- De mens, behalve wanneer hij de totale identiteit bedoelt, is een duider of interpretant.

WDM267

Besluit. -- Heel nauwkeurig uitgedrukt:

(i) een deel van onze begrippen drukken de totale identiteit uit;

(ii) een ander - het grootste - drukt een deelidentiteit (betrekking, gezichtspunt) uit.

De univeraliendiscussie.

a. De categoremen, predicabiliën of, nog, 'universaliën' (WDM 245) vallen onder de rubriek 'begripsomvang' (WDM 242), Nu eens zijn het singuliere begrippen (denk aan Karolina von Günderode), dan weer zijn het particuliere of universele begrippen. De transcendentele begrippen (WDM 243) zijn een

categorie apart.

b. De discussie, vanaf de Oudheid (Nominalistische Sofisten b.v., Abstractionistische Aristoteliekers en Ideationistische Platoniekers), zie WDM 258 - op gang gekomen, werd, vanaf de Vroegscholastiek (1000/1200), hernomen. Zij duurt, tot op heden, voort.

1. Bewijs: *D. Nauta, Logica en model*, Bussum, 1970, 258vv., waar men het duidt als een kwestie van wat onze taal(termen) van de objectieve werkelijkheid, die de taal bedoelt, vat. Inzake logistiek en wiskunde onderscheidt Nauta drie posities:

a. begripsrealisme (G. Cantor en diens Cantorisme; een Abraham Fraenkel, die Platonieker was, samen met de WDM 238 vernoemde Platoniekers, gekend als logicisme);
b. conceptualisme (WDM 32: Brouwer en diens intuïtionisme);
c. nominalisme (een Martin en zijn formalisme).

De termen van de logistiek of wiskunde als geformaliseerde wetenschap zijn, dus:
a. Platonische ideeën (vergelijkbaar met wat Platon over 'de cirkel' (WDM 263) zegt), die onafhankelijk van de menselijke geest bestaan,
b. geldige constructies van de menselijke geest (conceptualisme),
c. louter namen (nominalistisch).

2. Karl Popper (1902/1994), met Imre Lakatos (1922/1974), Thomas Kuhn en Paul Feyerabend (1924/1994), één der vier grootste epistemologen van dit ogenblik, gebruikt in dit verband de term 'derde wereld'.
De 'eerste wereld' is de ons omringende, 'fysicale' werkelijkheid; de 'tweede wereld' is het geheel van de menselijke bewustzijnstoestanden; de 'derde wereld' bestaat uit al wat 'objectieve kennis' is.

Bij nader toezien is Popper, echter,
(i) conceptualist (ideeën zijn geldige constructies van onze geest),
(ii) maar met een tint van logicisme (onze gedachtenconstructies stichten, onafhankelijk van ons, problemen, die, dus, niet geconstrueerd, maar ontdekt worden door onze geest).

WDM268

De zijnsmodaliteiten, terzake.

Wij hebben, uitvoerig, de ontologische modaliteiten (WDM 38/65) behandeld. Dat dit - schijnbaar Middeleeuws - thema nog zeer actueel kan zijn, bewijst b.v. *D. Vernant, Introduction à la phil. d. l. logique*, 92ss..

In de *Principles of Mathematics*, London, 1937-2, onderstreepte Bertrand Russell de klaarblijkelijke contradictie, die erin zou bestaan te beweren dat een object 'A' geen 'zijn' zou toekenbaar zijn. "De uitdrukking "A is niet" b.v. moet altijd hetzij onwaar hetzij zinloos zijn. Want, gesteld dat A niets was, dan zou de zin "A is niet" niet eens kunnen uitgesproken worden. "A is niet" behelst, dus, dat er (i) een Term 'A' is, (ii) waar van het zijn ontkend wordt.

Gevolg: A is" (*B. Russell, Principles*, LI, 427, 449).

D. Vernant voegt daaraan, onmiddellijk, toe: "Tenzij men de woorden als een 'flatus vocis' (*opm.:* de Middeleeuwse Nominalisten beweerden dat een term (begrip, idee) slechts een 'luchtverplaatsing door de stem teweeggebracht' was) afdoet,

(i) het over een object hebben,

(ii) het noemen lijkt slechts mogelijk indien (en enkel indien) dat object een minimum aan 'zijn' bezit". (O.c.,92).

1. Herlees WDM 2 (de tekentaal van de logistiek (en de wiskunde)); 51 (Teken en 'werkelijkheid') en gij zult inzien dat Russell hier slechts toepast wat de oude ontologen over de modaliteiten zegden.

Iets 'A' heten, in het verband van hetzij de logistiek hetzij de wiskunde is het ipso facto (= meteen) de modaliteit 'teken-binnen-onze-redenerende-geest' verlenen. Of daaraan een andere modaliteit, nl. 'werkelijkheid-buiten-onze-redenerende-geest' bestaat ('is'), is een andere kwestie.

2. Het is waar wat Popper, terzake, zou beweren, nl. dat het zinnetje "A is niet' een constructie is van onze geest (= conceptualisme). En het is ook waar dat zo'n constructie van onze geest, eens dat zij, door onze geest, geconstrueerd is, een modaliteit van zijn vertegenwoordigt (nl. de modaliteit 'gedachteconstructie'). Wat Russell, in bovenstaande tekst onderlijnt.

En Popper, als conceptualist-met-een-tintje-logicisme (= Platonisme), zou, terecht, daaraan toevoegen: "Eens dat een geldige gedachteconstructie er is, bestaat zij onafhankelijk van de construerende geest, die, soms, dingen in die constructie ontdekt, i.p.v. ze te construeren, b.v. de contradictie, die Russell eerinontdekt.

WDM269

Opm.-- K. Popper is ver van alleenstaande met die én conceptualistisch én logicistische stellingname.

a.-- Herlees WDM 110, waar het meetmodel ('maat') én als subjectief én als objectief, tegelijk, beschreven wordt: de keuze van de maat is subjectief (// conceptualisme), het gebruik ervan is objectief (// logicisme).

b.-- *J. Royce, Principles of Logic*, New York, 1961, 47/53 (Classes), komt tot een analoog besluit. Steller heeft het over het klassebegrip (WDM 245), als middel ('maat') tot classificering (WDM 246vv.). Enerzijds is een indeling (in klassen) steeds, min of meer subjectief, anderzijds is zij, onmiskenbaar, objectief.

"Het enig mogelijke antwoord op de vraag hoe de absoluutheid van de logische beginselen (*opm.:* waarop indelen, classificeren, gesteund is) samengaat met de willekeurigheid van iedere indeling, die wij door voeren, ligt daarin dat de logische beginselen nauwkeurig de wezensaard van 'de wil om ordentelijk te handelen' - wat neerkomt op 'de wil om beredeneerd te werk te gaan' – vastleggen". (o.c.,53).

Besluit:
(i) Wij construeren, 'ontwerpen' (in Existentialistische taal) - conceptualisme –
(ii) maar wij construeren en ontwerpen, binnen een orde, die objectief is en waarin wij 'geworpen' (weerom: in Existentialistische taal) zijn - logicisme. Zeker is dit het geval voor wie aan (geformaliseerde) logistiek of wiskunde wil doen. Daar is men gebonden aan de axiomatisch-deductieve ordening.

Ook is dit het geval voor de empirische vakwetenschappen: iedere hypothese (lemma), hoe willekeurig ook, wordt gesitueerd in de objectieve werkelijkheid, door de toetsing aan die werkelijkheid (analyse, d.m.v. inductieve toetsing).

Dus: of deductief of reductief, iedere willekeurige act situeert zich binnen een objectieve orde. -- Cfr WDM 2.

De intentionele begripsleer.
Wat 'intentioneel' betekent, werd WDM 66 uiteengedaan.
1. *Ch. Lahr, Logique*, 494s., trekt, in dit verband, de aandacht op een

Scholastisch idee.

a.-- De 'intentio prima', eerste of spontane richting van onze geest, als begripsvormend, ligt in onze begrippen, waarin hij de werkelijkheid vastlegt.

b.-- De 'intentio secunda', tweede of lusvormige (reflectieve) richting van onze geest, ligt daarin dat hij - i.p.v. zich op de werkelijkheid te richten – zich richt op zijn gerichtheid zelf.

WDM270

Wat ontdekt hij dan? Dat wat de Scholastici een 'ens rationis', een 'gedachteding' heetten. - Het voorbeeld bij uitstek daarvan zijn de universaliën (WDM 106.2).

Een ander voorbeeld: de term 'A' in Russell's zinnetje "A is niet" (WDM 268). Russell neemt 'A' niet als iets waarmee iets anders aangeduid wordt, maar als 'entiteit' ('iets') op zich, een 'niet-niets' dat puur in zijn denken bestaat.

2. I.M. *Bochenski, Wijsgerige methoden in de Moderne wetenschap*, Utr. /Antw., 1961, 72 (*Semantische trappen*), geeft ons, van die Middeleeuwse 'intentiones', denkrichtingen, een Moderne versie.

Hier is niet het bewustzijn het uitgangspunt, maar de taal.
a.-- Eerst zijn er de dingen, toedrachten, waarover onze taal het heeft,-- in ontologische taal, de 'zijnden' (d.i. de nultrap inzake taal).

b.1.-- Dan is er de taal (een klasse, -- beter nog: een systeem, van tekens, -- spreek- en schrijftekens), waarin wij over de zijnden spreken, schrijven. Dit heet 'de eerste trap of objecttaal'. Vergelijk dit met de eerste intentio der Scholastici.

b.2.-- Volgt daarop een tweede taal, nl. die taal waarin wij over de taal spreken of schrijven. Zij heet 'de taal over de taal of metataal'. (WDM 237). Vergelijk met de tweede intentiones. Of 'begrippen over begrippen'.

De paradox van de leugenaar.
E.W. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde (*van Parmenides tot Bolzano*), Antw. /Nijmegen, 1944, 78v., geeft ons daarvan de tekst.

"Men vraagt iemand: 'Als gij beweert dat gij liegt, liegt gij dan of niet?

(i) Indien deze antwoordt 'Ik lieg', dan vervolgt de ondervrager: 'Indien gij beweert dat gij liegt en gij liegt dan spreekt gij de waarheid. Dus uw antwoord is onwaar.

(ii) Indien deze, echter, antwoordt: 'Ik zeg de waarheid', dan wordt hem tegengeworpen: 'Indien gij beweert dat gij liegt en gij zegt de waarheid dan liegt gij". Waarop Beth, o.c., 79: "Elk der antwoorden wordt dus ad absurdum (het ongerijmde; WDM 32; 34) gevoerd"

Hiermee zitten wij in volle eristiek of gesofistikeerde logica. Beth verwijst naar *A. Rüstow, Der Lügner,* Erlangen, 1908-1, Leipzig, 1910-2, als naar het werk, dat de eristiek deed actualiseren. -- Volgens Beth komt de vraag hierop neer: "Is de bewering van de leugenaar een oordeel of niet?" Want, indien het een oordeel is, dan is het voor waarheid of onwaarheid vatbaar.

WDM271

Pater Bochenski, o.c., 72, ziet het zo: "iedere uitdrukking waarin sprake is van deze uitdrukking zelf is zinloos".

Reden: een dergelijke taal zou, tegelijk, tot de twee semantische (WDM 91) taaltrappen behoren, nl. zij zou tegelijk taal en taal over die taal zijn. Of, in spraakkundige termen: zij zou en rechtstreekse en zijdelingse rede zijn, "Wat met de leer over de semantische trappen onverenigbaar is". (Bochenski, ibid).

De paradox van de leugenaar geeft ons geen oordelen: "In deze pseudo-uitspraak wordt, immers, iets over de uitspraak zelf gezegd". (Ibid.). Slechts in een metataal kan iets ernstigs daarover gezegd worden. Maar die is er niet.

De toetsbaarheid (verificatie/ falsificatie) van begrippen.

Indien men, zoals in de vakwetenschappen, vooral, van de nominale naar de zakelijke definitie van begrippen wil geraken, hoe moet men te werk gaan?

Wij volgen, enigszins, het schema van Hans Reichenbach (1891/1953; fysicus en denker; Neo- of Logisch-Positivist (WDM 19; 118)).

Om te weten wanneer een zakelijke definitie werkelijk 'zakelijk', zaakgetrouw, werkelijkheidsgetrouw, is, zijn een meervoud van methoden beschikbaar.

1.-- ***De logische mogelijkheid.***

Een idee is 'mogelijk' wanneer er geen tegenspraak (WDM 30), d.i. geen

ongerijmdheid, in aantrefbaar is.

Appl. modellen.

(1) WDM 54 (een rond vierkant; twee + twee =/ vier); 268 ("A, als denkinhoud op zich -- is niet").

(2) Toelichtingen

Ch.Lahr, Logique, 495, preciseert als volgt.

De deelideeën (deeltermen) van de totaalidee (term) 'rond vierkant' zijn met name:

a. oppervlak (wat en rond en vierkant beide zijn),

b.1. een kromme (lijn) als omtrek, -- slechts vier rechte lijnen als omtrek,

b.2. identische lengte van alle rechten vanuit het middelpunt naar de omtrek, niet-identische lengte van zo goed als alle rechten vanuit het middelpunt. Wat contradictorisch (WDM 157; 231 is. En dus onmogelijk, falsifieerbaar, bij toetsing.

Wat Russell, in 1905, als volgt formuleert:"Het is onwaar dat er één en slechts één x bestaat, dat tegelijk rond en vierkantig is". (*D. Vernant, Introd. à 1. phil. d. l. logique,* 94).

Tweede voorbeeld van Lahr: een niet-gevoelde pijn (pijn behelst steeds dat zij gevoeld is).

WDM272

Besluit.

Logische verifieerbaarheid valt samen met niet-tegenstrijdigheid. Zij beheerst alle axiomatisch - deductieve denkakten.

2.A.(i). -- *Empirische mogelijkheid. -- fysicaal en technisch type.*

(a) -- *Fysicale mogelijkheid.*

Een begrip is fysicaal toetsbaar (verifieerbaar/ falsificeerbaar), wanneer het niet-strijdig met natuurwetmatigheid is.

Appl. model.

"Snelheid, in het heelal, die de c (lichtsnelheid, d.i. bijna 300.000 km/sec) overtreft" is onmogelijk, want, tot nog toe, is geen snelheid bekend, die, in de natuur, de c overtreft. Volgens de wetten der natuurwetenschap kan geen lichaam zich met een snelheid groter dan c bewegen.

Onmogelijk, dus falsifieerbaar. Meteen onbestaande. Dankzij toetsing aan

de natuurwetmatigheid wordt dit duidelijk.

(b) -- *Technische mogelijkheid.*

Een begrip is technisch mogelijk indien er een techniek (instrument, middel) bestaat, dat toelaat de idee te toetsen. -

Appl. model.

De temperatuur in de kern van de zon is, natuurlijk, fysicaal mogelijk (er bestaat de mogelijk ze te toetsen aan natuurwetmatigheid), maar technisch, tot op zekere hoogte, onmogelijk: wie gaat, met welk middel, deze meting uitvoeren? de technische uitvoerbaarheid, die beslist over de mogelijkheid, is er niet.

Het is evident dat, naarmate de technieken vooruitgaan, de technische toetsing (verificatie/ falsificatie) ook vooruitgaat. - het procedé is de norm intake technische toetsing.

2.A.(ii).-- *Transempirische mogelijkheid.*

'Transempirische' werkelijkheden zijn ofwel buitennatuurlijk ofwel bovennatuurlijk.

WDM 17 leerde ons, hiervan, het wezenlijkste.

a. H. Reichenbach geeft als term 'de kat als goddelijk dier'. Bepaalde Antieke Egyptenaren 'aanbaden' zoiets. De vraag rijst: hoe toetst men zoiets? Louter logisch is onmogelijk, want 'de kat als goddelijk dier' is geen 'ens rationis' (geen louter denkproduct); fysicaal of fysicaal - technisch lijkt ondoenlijk (welk procedé b.v. toepassen?). Vooral 'de kat als goddelijk dier' is transfysicaal: zij gaat de natuurwet-matigheden te buiten.

b. De Bijbel geeft ons hier misschien een tip. -- *Matt 2: 1/12* (*De magiërs aanbidden Jezus*) behelst een transempirische, het 'empirische' (verstaan als 'het aardse' overschrijdende, verificatie.

WDM273

Beluisteren wij, eerst, het Bijbelse verhaal.

"Toen Jezus te Bethlehem geboren was, in de dagen van koning Herodes, kwamen er 'magoi' magiërs, uit het Oosten. Zij zeiden: -- "Waar is de vorst der Joden, die onlangs geboren is? Want wij hebben, in het Oosten, zijn ster gezien. Wij zijn, dan ook, gekomen om Hem te aanbidden".

Toen koning Herodes dit vernam, doorvoer hem een huivering, die zich ook

van geheel Jeruzalem meester maakte. Hij riep, daarop, alle opperpriesters en schriftgeleerden bijeen en stelde hun de vraag waar juist 'de Christus' zou geboren worden. Zij antwoordden:

"In Bethlehem van Juda'. Want de profeet (*Mik 5:1*) schreef wat volgt: 'En gij, Bethlehem, land van Juda, zijt waarachtig niet de minste onder de hoofdplaatsen ('Klans') van Juda. Uit u, immers, zal een vorst voortkomen, die de herder (*opm.:* leider) van Israël, mijn volk, zal zijn".

Daarop ontbood Herodes, in alle geheim, de magiërs en lichtte zich, uit hun mond, nauwkeurig in omtrent de juiste tijd, waarop de ster hun verschenen was. Hij stuurde ze naar Bethlehem, met als opdracht: "Gaat met zorg navraag doen naar het kind. Eens dat gij het gevonden hebt, meldt het mij dan; want dan ga ik het, op mijn beurt, aanbidden".

Na deze woorden van de vorst begaven zij zich op weg. -- Kijk: de ster, die zij, in het Oosten ontdekt hadden, ging voor hen uit, -- tot op het ogenblik, waarop zij, op de plaats waar het kind zich bevond, bleef stilstaan. Bij het zien van de ster waren zij buiten zichzelf van vreugde. -- Zij gingen het onderdak binnen en zagen het kind, met zijn moeder, Maria. Zij wierpen zich ter aarde neer, om het kind te aanbidden.

Daarop openden zij hun kistjes en boden het, daaruit, als wijgeschenk, goud, wierook en mirre aan.

Hierna, in een droom gewaarschuwd om Herodes niet meer op te zoeken, vertrokken zij, langs een andere weg, naar hun land".

Opm.-- 'Magos', magiër, bij de Meden, een Antiek volk, gesitueerd in wat wij nu Iran heten, rond Ekbatana, hun hoofdstad, betekent 'priesterlijk duider van 'dromen' (wat, in Antieke taal, even goed nachtdromen als 'gezichten' (visioenen) kan betekenen)! Ook bij de Antieke Perzen, zowat het huidige Iran, en, later, bij de Grieken, gold die betekenis.

WDM274

Ook het Oude Israël kende dergelijke figuren (*Jer 39:13; Dan 2:48; 4:6; 5:11*).

Deze eerste betekenis liep ineen met twee andere:

(i) ***de astrologie,*** een buitennatuurlijk vermogen (streng te onderscheiden

van de huidige sterrenkunde), werd, in het Oosten, druk beoefend, vooral als leidraad voor de vorsten (de sterren beelden het staatsbeleid vooraf); het duiden van hetzij nachtdromen (althans die met buitennatuurlijke draagkracht) hetzij van 'gezichten' liep, dan ook, gemakkelijk ineen met astrologie;

(ii) ***de magie,*** -- woord, dat door ons 'toverkunst' slecht vertaald wordt (omdat 'toveren' te veel aan krachtpatserijen allerhande doet denken), liep daarmee ook ineen: zij bedient zich, immers, én van het duiden van 'dromen' én van de astrologie (sterrenwichelarij).

Terloops: WDM 9vv. leerde ons het Antieke begrip 'wijsheid'. De term 'magoi' door 'wijzen' vertalen is dan ook juist: de 'mageia', wichelarij, was, inderdaad, toentertijd, één der hoofdtypes van algemene en gespecialiseerde vorming, -- zoals, vooral vanaf -200, ook in de Late Oudheid.

Opm.-- Wij vertalen 'magoi' door 'wichelaar'. Dit oude Nederlandse woord staat voor het Griekse 'mantiek' (de kunst, ja, de kunde van het buitennatuurlijk 'zien'). 'Magos' is 'ziener'.

Er zijn - nog steeds - mensen, soms geleerden, die trachten het Aanbiddingsverhaal van Mattheüs 'waar' te waken door, vakwetenschappelijk, op te zoeken wanneer juist een sterrenkundig fenomeen, wetenschappelijk verifieerbaar, zich voordeed, dat beantwoordt aan wat de 'magoi' - als 'ster' - 'zagen'.

Zoiets is 'zinloos' (de term, waarmee *La Bible de Jerusalem*, Paris, 1978, 1416, ad m, dit type van uitleg bestempelt).

Het 'zien' van een 'magiër(in)' is buitennatuurlijk (dank aan wat wij, nu nog, soms een 'helderziende' heten). Dit zien - zo zouden de Grieken gezegd hebben - is van het mantische, wichelende type.

(i) Men ziet iets, met een paranormaal vermogen;
(ii) de duiding, die daarop steeds volgen moet, dwingt tot wichelen, heen en weer wiegen met de duidende geest. Zo ook de 'magoi' van toen.

WDM275

Pas nu, na deze toelichtingen, kunnen wij de structuur der verificatie van de idee der Wijzen uiteenzetten.

(A).-- *De waarneming.*

Gegeven: zij 'zien' (mantisch) een ster (d.i. een buitennatuurlijk lichtpunt, dat aan een ster doet denken), die zij 'wichelend' duiden als "de ster van de vorst der joden (en, onder verstaan, der heidenen, -- wat uit hun wil om hem te huldigen blijkt)".

Gevraagd: hoe kan zoiets getoetst worden?

(B).-- *De analyse (reductieve redenering).*

Deze splitsen wij in een lemma (veronderstelling) en de 'analyse' (stricto sensu) ervan.

(B).i. -- *De regressieve reductie* (= abductie, lemma).

Deze 'reductieve' stap, in het redeneren, bestaat erin dat de Magiërs veronderstellen dat er, ergens, in het land der Joden, 'iets' (iets werkelijks) aan beantwoordt. Het 'zien' van de 'ster van de vorst der Joden (en Heidenen)' wordt, pas, zinnig, begrijpelijk, indien daaraan iets werkelijks beantwoordt.

(B).II.a.-- *de analyse: progressieve reductie.* 'Deductieve stap'.

Uit het lemma, dat er iets werkelijks moet bestaan, dat 'de ster' verantwoordt, trekken de Wijzen een deductie: "Indien ergens, in het land der Joden, werkelijk een vorstenkind geboren is, dan loont het de moeite dit te toetsen, -- door een experiment, nl.

"Wij begeven ons op weg naar dat land en doen navraag en onderzoeken; ---.De waarneming, nl. dat wij een ster 'zien', kan dan, door nieuwe waarnemingen, hetzij bevestigd (geverifieerd) hetzij ontkend (gelogenstraft, gefalsifieerd) worden". - De 'progressieve reductie' bestaat erin uit het lemma d.i. zinnigheid van een experiment, een toetsend experiment te deduceren.

(B) II.b.-- *De analyse: inductieve (peirastische) reductie*.

Zij begeven zich op weg. Komen in Jeruzalem aan.

a -- *Eerste verificatie.*

De Oudtestamentische geschriften der Joodse profeten voorzien, warempel, de geboorte van een 'vorst', herder van Israël: En wel met een precieuze aanduiding, inzake plaats: 'Bethlehem', Iets dat toetsbaar is.

b-- *Tweede verificatie.*

De mantische ervaring, het 'zien' van een vorstenster, herneemt: "De ster ging voor hen uit".

c -- *Derde en zeer beslissende verificatie*.

"Zij zagen het kind met zijn moeder". Wat een drievoudige inductieve toetsing betekent van hun idee.

WDM276

Opm.-- Men vergelijke deze analyse met WDM 254/257 (vooral de waarneming der 'straling' of aura), waar 'paranormale' (buitennatuurlijke) 'fenomenen' (term die inhoudt dat er iets 'werkelijks' waargenomen wordt, maar in de modaliteit van het buitennatuurlijke) ter sprake komen.

Hans Reichenbach, een Neo-Positivist, zou, in alle geval, in beginsel, met onze 'reductieve redenering' (WDM 2) moeten instemmen.

Het schema luidt als volgt: "Indien alle paranormale fenomenen transempirisch toetsbaar zijn (in de zin van hierboven), dan b.v. de aura, de straling, -- de ster van Bethlehem, enz.. Welnu, de ster van Bethlehem was verifieerbaar (bevestigend toetsbaar).

Dus - in beginsel – alle buitennatuurlijke fenomenen zijn toetsbaar, -- op transempirische wijze". -'Transempirisch' betekent dat:

(i) de waarneming, die het lemma uitlokt, buiten de logica, de wiskunde, -- buiten de fysicale en technologische wetmatigheid gesitueerd is,

(ii) de verificatie, in beginsel, echter, zich wel in de logisch-wiskundige en/ of fysicaal-technische werkelijkheid situeert. Immers: het opnieuw 'zien' van de ster te Bethlehem werkt maar verifiërend voor degenen, die paranormaal begaafd zijn, -- niet voor wie in de louter logisch-wiskundige en/ of empirische (fysicale en technische) wereld gesitueerd is.

Doordat, echter, de basiswaarneming louter paranormaal is, is de bewijskracht van een transempirische verificatie nooit die van de louter logisch-wiskundige en/ of fysicaal-technische verificaties. Toch is die bewijskracht niet-niets maar 'iets' één der vele modaliteiten (mogelijkheden') van 'zijn', d.i. van werkelijkheid. Wat ontologie veronderstelt.

Opm.-- Nu, van hieruit, verstaat men waarom én occulte (paranormale) én religieuze systemen - waaronder o.m. de Bijbelse religie, met haar 'wonderen' (genezingen, bezweringen) en 'ingevingen' - op geloof beroep moeten doen: de bewijskracht, reductief, van de wonderen en ingevingen ('inspiratie') is, immers, trans-empirisch, -- overschrijdt het 'seculaire' (het aardse), met zijn

logisch-wiskundige en/ of empirische verificatiemogelijkheden. Wat niet behelst dat geloof op niets 'rationeels' gesteund is. Dat 'rationele' heeft de structuur van de transempirische reductieve redenering.

WDM277

2.B.-- *De 'ideale' mogelijkheid*.

Het logisch-wiskundige, het empirische (fysicaal-wetmatig, technisch-toetsbaar), het transempirische, ziedaar reeds enkele modaliteiten - die 'modaliteiten' der Antiek-Middeleeuwse ontologie toch! - van 'zijn' of 'werkelijkheid', die over de mogelijke zakelijkheid onzer definities (en, meteen, onzer begrippen) beslissen. -- Maar - vooral, ja, bijna uitsluitend, in het Platonisme - er is nog een modaliteit van 'zijn' of 'werkelijkheid', nl. het ideaal.

1. WDM 50/51 (*Ideaal en 'werkelijkheid'*); 60 (*Ethisch ideaal*); 62 (Salisbury's 'stelling' of thesis, die op een 'ideaal' neerkomt), -- zij leerden ons reeds, ontologisch, het begrip 'ideaal' kennen, -- en wel als één der vele modaliteiten, 'mogelijkheden', van 'werkelijkheid'.

2. WDM 212 (*Akt der Ideierung*) leerde ons de Scheleriaanse duiding van de 'ontwerkelijking' (het van de naïef-massief waargenomen werkelijkheid afstand nemen) kennen: de mens, als geest, gaat niet zonder meer op in het gegevene, -- het 'onmiddellijke', (om met een Hegel en, ook, een Kierkegaard te spreken); hij transcendeert, dankzij ideatie (WDM 258 (ideatief begripsrealisme); 262 (het 'licht' der idee), de onmiddellijk (d.i. onberedeneerd) gegeven werkelijkheden,-- dankzij beredenering,-- 'middellijkheid' (zou Hegel en, ook, Kierkegaard zeggen).

Onze geest, als geest, d.i. verstand en rede, overschrijdt, dankzij de afstandige kijk, alwat in onze feitelijke ervaringen doorkomt.

3. Hier situeren zich, -- niet de waarden - zonder - meer (WDM 74/81) maar de hogere waarden (WDM 79: ideeën, idealen, waarden, maar dan vooral de hogere, de anagogische of verheffende waarden; WDM 211(method. analyse van een waardenkeuze)).

Hogere, 'anagogische' waarden zijn, in feite, meestal, ongerealiseerde, vaak onrealiseerbare idealen, -- die, niettegenstaande hun 'niet-operationeel karakter', toch, veelal, als normatief, d.i. ons geestesgedrag ergens regelend, aangevoeld worden.

Appl. model.

Een kersverse leerkracht begint, veelal, met vele 'idealen' (gedeeltelijk op de Normaalschool bijgebracht). Maar, na enkele jaren, lijkt diezelfde leerkracht, meer dan eens, 'uitgeblust', zoals men wel eens hoort zeggen.

Welk verschil in dynamiek van lesgeven tussen een 'idealist' en een 'uitgebluste'! Idealen 'werken'!

WDM278

De toetsing van idealen.

Idealen zijn begrippen, ja, gebeurlijk, Platonische ideeën.

(A).-- ***De krachtidee, volgens Alfred Fouillée.***

In zijn *L' avenir de la métaphysique, fondée sur l' experience* (1889), 273s., geeft hij ons daarvan een voorbeeld.

a.-- Het geloof van Kristoffel Columbus (1450/1506), die, op 12 oktober 1492, het eiland Guanahani ontdekte, bestond uit begrippen en gevoelens, -- niet uit wils-akten, die iets bevestigden. Zijn geloof was een 'idée dominatrice' (een hem beheersende gedachte), een 'idée-force' (een krachtidee). - De wil van Columbus zelf was slechts het innerlijke verlengstuk van die kracht, zoals zijn vaart over zee er de veruitwendiging van was.

b. Deze gedachte kwam tot uiting bij iedere golfslag, die zijn schip trotseerde. Zij veruitwendigde zich op de oever van Guanahani, waar hij aan land stapte.

c. Het kielzog (= spoor) van het schip is, sedert 1492, uit onze ogen verdwenen.

Maar het kielzog van de idee, die hij koesterde, nl. ergens, op verkorte wijze, Indië te ontdekken, is duurzaam: telkens wanneer, nu nog en in de toekomst, een schip naar Amerika vertrekt, herbelichaamt deze act Columbus' idee.

Ziedaar, verkort, maar aan de hand van zijn voorbeeld, hoe Fouillée het ideaal van Columbus duidt.

a.-- Aanvankelijk was het op zich niets meer dan een gedachte ('idee'). Maar heel zijn ziel was 'bezield' door die idee.

b.-- Sedert het resultaat, na de verificatie door de ontdekking van Amerika, is die idee 'zakelijk' gedefinieerd. Meer nog: zij veranderde onze klein-

westerse wereld.

(B).-- ***De methode van Johannes van Salisbury***.

WDM 62 zagen wij dat Johannes van Salisbury (een Humanist in volle Middeleeuwen: hij kende Cicero, Virgilius, Ovidius, Juvenalis; hij was, als lid van de School van Chartres, Christelijk Platonieker, maar las ook de Stoieker Seneca) een tweeledigheid, 'thesis/ hypothesis; vooropstelde. De 'thesis' kan vertaald worden door onze huidige term 'ideaal'; de 'hypothesis' door de term 'geheel der omstandigheden' (= situatie, handelingscontext). Cfr. WDM 60.

Wij gaan deze methode nu toepassen op een ideaal, de eerbied voor het leven.

WDM279

1.-- ***De 'thesis'*** (het ideaal).

O. Willmann, Abriss, 130, zegt dat de Decaloog (= Tien geboden)

a. het goddelijk gezag (innerlijk-gemeend, verwoord en liturgisch beleefd),

b. het ouderlijk gezag (vierde gebod) en

c. de godgewilde ordening der samenleving

b.1. in daden van eerbied voor de persoon (vijfde), het huis (zesde) en de eigendom (zevende) veruitwendigd,

b.2. in woorden (achtste) bewerkstelligd,

b.3. in gedachten gemeend (negende en tiende) als idealen vooropstelt.

Terloops: men vindt deze structuur in alle Archaïsche leefgemeenschappen. Staan wij, even stil bij 'Dood niet; geef geen ergernis'.

2.a.-- ***Eerste hypohesis*** (levenscontext).

Heten wij deze situatie 'de probleemloze eerbied voor het leven'.

Jan is ecologist: het 'leven' is hem een hoofdwaarde. Planten, dieren, mensen, -- zij zijn leven en het leefmidden ('milieu') is één van zijn hoofdzorgen. Daarom is hij natuurbeschermer, stapt hij mee op in anti-kernwapenstoeten; ja, ook is hij, als beschermer van ieder leven, ook het ongeborene, tegen abortus.

Hij is gehuwd. Gaat met de regelmaat van een klok naar zijn werk - waar hij, zeer hygiënegevoelig, strijdt voor het gezond houden van het werkmidden - trekt, af en toe, naar vergaderingen van 'milieuvriendelijken'. Hij is ook pacifist: oorlog is leven doden! "Gij zult niet doden'.

2.b.-- ***Tweede hypothesis (levenscontext).***

Heten wij deze situatie 'de in het gedrang gebrachte eerbied voor het leven". - Jan woont op de rand van de grootstad. In de winter komt hij 's avonds, langs eerder verlaten straatjes, huiswaarts.

Onlangs beleefde hij de situatie van zijn leven: 'Uw geld of uw leven'. Een man staat voor hem, totaal onverwachts. Jan is nu precies geen lam: hij grijpt zelf, het eerst, de agressor naar de keel. Een worsteling volgt: "Ik weet niet meer zo heel juist wat er gebeurd is. Naar één idee flitste mij door de geest: 'Als deze kerel maar zoveel eerbied heeft voor mijn bezit en leven, waarom zou hij het recht hebben van mij eerbied voor zijn bezit en leven op te eisen?'. Ik heb geworsteld. Hij nog meer. Ik haalde het: hij bleef als levenloos liggen".

Jan was 'in staat (hypothesis) van wettige zelfverdediging': hij mocht (ethische modaliteit), desnoods, doden.

WDM280

Besluit.

a. Jan is in 'de spiraal van het geweld' terechtgekomen:

(i) degene die hem aanviel gebruikte het actief-aanvallende geweld;

(ii) hijzelf, om zijn leven veilig te stellen, verviel quasi-spontaan in geweld,-- tegengeweld, dan. -- Maar Jan liet, in geen geval zijn ideaal 'Gij zult niet doden' schieten. Hij kwam, enkel, in een situatie terecht, waarin zijn ideaal moeilijk te duiden werd.

b. Dit blijkt, bij vergelijking. Neem een huurdoder: hij doodt als dienstbetoon voor een ander, die hem daarvoor vergoedt. De huurdoder huldigt het 'demonistisch principe' (WDM 81; 173v.; 178) hij "vreest God niet en stoort zich niet aan de mensen". De huurdoder huldigt ook een ideaal (WDM 47: het lustbeginsel, -- hedonisme; 75: hedonistische waarden).

Dit ideaal is:

(i) werkelijk een krachtidee,

(ii) maar een bedenkelijke. De huurdoder is 'onzedelijk', immoreel. Jan niet. Hij houdt de 'thesis' hoog. De huurdoder ontkent de 'thesis', die de idee 'eerbied voor het leven' is.

c. Moeilijker is de vergelijking met de terrorist.

(i) Ook hij, uit Anarchistische overwegingen, doodt. Hij doodt eigenmachtig, volgens het Anarchisch beginsel 'Wees vrij'.

(ii) De Anarchist, echter, huldigt - op zijn beurt - een ideaal, nl. de bevrijding van de mensheid uit een gevestigde orde, die hij als gewelddadig afschrijft: zij hindert, principieel, door haar autoritaire structuren' (o.m. in de opvoeding), de absolute vrijheid van de Anarchische mens, die - aldus een term van Fr. Nietzsche - 'mis.archisch' (gezagsverachtend) denkt en handelt.

Besluit.

a. Er steekt waarheid in: onze maatschappij heeft 'autoritaire' en 'gewelddadige' kenmerken. De 'bevrijding' daaruit is een gewetensvolle act.

b. Maar of terreurdaden - aanslagen b.v. - daartoe het - even gewetensvolle - middel zijn, is zeer de vraag. - Misschien als 'wettige zelfverdediging', maar in welke verifieerbare zin is, in terroristische akten, van wettige zelfverdediging van 'de onderdrukten' sprake? Is de terroristische act niet eerder een 'geweld' als antwoord op 'geweld'? Geweld dan zonder voldoende reden of grond (WDM 7)?

Een 'hypothesis' (situatie) verrechtvaardigt desnoods veel. Maar verrechtvaardigt zij ook terreurdaden?

WDM281

Samengevat.

1. Idealen zijn 'ideeën' (begrippen, 'entia rationis', gedachtedingen), die als modaliteit van 'zijn' hebben 'slechts in onze geest te bestaan: Idealen zijn, verder, 'krachtideeën', d.i. begrippen, die het gemoed (en meteen de wil) 'bewegen', tot beweegreden dienen, -- het gemoed (alsook de wil) 'drijven', tot drijfveer dienen: in die zin behoren zij tot de axiologie (waardeleer).

Om ze te definiëren behoort men ze louter logisch, eerst, -- daarna, axiologisch te analyseren: het waardevoelen, al of niet afgezonderd van gemoedstoestand, wilsreactie of doelstreving (WDM 76), moet in de begripsanalyse betrokken worden.

2. - De vraag luidt: welke mogelijkheden bergt een ideaal? M.a.w.: tot welke wereld-in-de-maak (WDM 227) leidt een ideaal, wanneer het door onze akten, geleid door dat ideaal, overgebracht wordt in een andere modaliteit van 'zijn', nl. de wereld, die wij, door onze daden, stichten? En waarvoor wij, als gewetensvolle wezens, medeverantwoordelijk zijn?

a. Zulks is het pragmatistisch (W. James), pragmaticistish (Peirce) standpunt: wat soort resultaat veroorzaakt ons - door idealen geleid -

handelen? Want door ernaar te handelen situeren wij een axiologisch begrip ('ideaal') in de totaliteit van het 'zijn' of de werkelijkheid. Pas dan krijgen wij een volledig inzicht in de waarde ervan.

b. Meer nog: door ernaar te handelen situeren wij een ideaal in de ethische sfeer (moraalfilosofisch standpunt).

Kijken wij terug op onze korte analyse:

a. Columbus ontdekt een nieuw werelddeel en sticht in beginsel 'waarde', ethische waarde gebeurlijk.

b.1. Jan, onze Godgelovige ecologist, sticht ethische waarde, zelfs wanneer hij zijn individueel leven, tegen agressie, in staat van wettige zelfverdediging, met doding verdedigt.

b.2. De huurdoder huldigt ook een 'ideaal', een hedonistisch-utilistisch ideaal, -- dat, ethisch, zware bedenkingen behelst.

b.3. De Anarchistische terrorist kent ook een 'ideaal', dat eigenmachtige doding in dienst van de 'bevrijding der onderdrukten' behelst; -- wat ook niet vrij is van zware bedenkingen, ethisch gesproken.

Besluit.

Gezien als leidraad voor akten, zijn idealen 'lemmata', werkhypothesen, die de toetsing der feiten moeten doorstaan. Gevolg: de reductieve methode (WDM 2; 9; 126;127 (proefondervindelijke variante); 135v.; 224; 276) is de aangewezen methode.

WDM282

De pythagoreïsch-platonische begripsleer, volgens J. Kepler.

(1) ***Ter inleiding het volgende.***

a. ***Platonisch. Ideocentrisme.***

Voor een mens als Platon van Athene (-427/-347) is wat 'goddelijk' (in de zin van én boven- én, vooral, buitennatuurlijk) is, tegengesteld aan al wat zicht en tastbaar, al wat menselijk, al wat sterfelijk is. Welnu, in zijn ogen zijn de ideeën de volle graad van goddelijkheid. Wij heten zo'n denkstelsel 'theologisch ideocentrisme'.

Opgemerkt zij dat 'sterfelijk' wellicht de sterkste tegenstelling uitmaakt

t.o.v. 'goddelijk' en, meteen, ideëel. Zoals, immers, de wisselende dingen, uit onze zintuiglijke ervaringen, een veelheid van 'zoë', levende wezens, -- van 'thremmata', telgen, tot een 'wereld' (WDM 228) maken, zo ook, op analoge wijze, omvat de verzameling en het systeem der ken- en denkinhoudelijke gedachtedingen (WDM 270) een meervoud aan 'noèta zoa', animalia intelligibilia, ideële levensvormen. Zodat wij terecht, met Platon, zeggen dat de ideeën, zoals hij ze opvatte, ergens goddelijke, levende 'wezens' zijn, die de wezensvormen der dingen, in en rondom ons veroorzaken.

b.-- *Theocentrisch idealisme*.

'Idealisme' - in de strikt Platonische of Platoniserende zin - is het vooropstellen van de ideeën als oorsprongen van de wezensvormen, in en rondom ons. 'Theocentrisch' wordt, hier, gedacht van het opperwezen, hetzij in de Heidense zin (het Oermonotheïsme; vgl. Lang en Schmidt), hetzij in de strikt bovennatuurlijk-Bijbelse zin (Jahweh; Drie-eenheid).

De eerste, die, als wijsgeer, dergelijke theocentrische ideeënleer voorstond was Albinos van Smurna (100/175), die een systematische uiteenzetting van het Platonisme schreef.

(2) *In die grote traditie situeert zich Johannes Kepler* (1571/1630).

Als werken zijn, van hem, bekend: 1596: *Prodromus seu mysterium cosmographicum*, -- vooral zijn *Harmonices mundi libri* v (1629).

Isaac Newton (1642/1727), bekend om zijn zwaartekrachtleer, zegt dat hij zijn theorie heeft kunnen formuleren, dankzij het feit dat 'twee reuzen', J.Kepler en Galileo Galilei (1564/1642), 'hem op hun schouders optilden'. Wat niet een kleine lof behelst aan Keplers' adres.

WDM283

a. Welnu, Kepler was een gelovig en vroom Protestant. Wat niet belet - terloops gezegd - dat hij door de enggeestige 'Bijbeltheologie' van zijn Protestantse geloofsgenoten, die het heliocentrisme, dat hij van de Katholieke Poolse kanunnik *Coppernicus* (1473/1543; *De revolutionibus orbium caelestium* (1543)) overnam, niet konden verwerken, met de bitterste vijandigheid werd bejegend.

b. Met Coppernicus was Tycho Brahe (1546/1601) zijn grote leermeester,-- vooral inzake waarneming (de basis van de natuurwetenschappelijke reductieve methode; WDM 272. fysicale verificatie) en berekening.

***Terloops**:* waarneming met berekening geeft ons de exacte methode.

Appl. model.

"Sedert de dag waarop wij, dankzij de Goddelijke goedheid - aldus Kepler zelf - over een zo nauwkeurig waarnemer beschikken (als Brahe), aan wie een fout van acht minuten gewoon niet kan overkomen, moeten wij (i) deze berekeningsfout dankbaar willen inzien, (ii) maar, aangezien wij deze acht minuten, op de ene of andere wijze, in onze denkbeelden (*opm.:* omtrent de baan van de planeet Mars) moeten inbouwen, moeten zij ertoe bijdragen de gehele gedachteconstructie, die onze huidige sterrenkunde is, te herstichten".

Wij geven dit uittreksel, dat *O. Willmann, Gesch. d. Idealismus*, III (*Der Idealismus der Neuzeit*), Braunschweig, 1907-2, 66, aanhaalt, om te laten aanvoelen wat een pythagoreeër en een platonieker, eigenlijk, is. Dit, gezien het feit dat, daaromtrent, enorme misverstanden in omloop zijn.

Uit de herziening van Tycho Brahe's waarnemingen en berekeningen, kwamen de beroemde wetten van Kepler, inzake planetenbanen, tot stand.

K 1. -- Elke planeetbaan is een ellips, met, in een van de brandpunten, de zon.-

K 2. -- De lijn, die een planeet met de zon verbindt, doorloopt, in gelijke tijdsintervallen, gelijke oppervlakten.

Gevolg: wanneer b.v. de planeet Aarde, op iedere tweede Januari, in haar perihelium (haar dichtste punt bij de zon) is, is haar snelheid het grootst.

K 3**. --** Voor elk paar planeten geldt dat de kwadraten van de perioden evenredig zijn met de derdemacht van de halve lange assen van hun banen.

Gevolg: hoe meer verwijder van de zon, des te langer de omlooptijd. (*S. Mitton, red., Cambridge Encyclopedie van de astronomie*, Bussum, 1978,159).

WDM284

Het Pythagoreïsch Platonisme van Kepler.

Zijn tijdgenoten bestempelden de leer van de Poolse kanunnik Coppernicus als 'doctrine pythagorica' (Pythagoreïsche leer). Kepler vond dat hij, inzake Pythagoreïsme, nog niet ver genoeg ging.

A. WDM 13v. leerde ons de grondidee:

(i) de materiële wereld, in en rondom ons, vertoont harmonie (gelukte ineenvoeging);

(ii) deze harmonie, in de stof, ontdekt men door er

(a) de meetkundige (ruimtewiskundige) vorm (WDM 87) van na te gaan,

(b) alsook de getalwiskundige gegevens (WDM 133). Doch dit is slechts de statische, synchronische zijde. De dynamische, diachronische zijde van de harmonie der materiele dingen (de hemellichamen inbegrepen) ontdekt men dankzij een soort beoefening van de choreia, dans, muziek en zang (lied, gedicht).

Wie zo te werk gaat, ontdek de ziel van de materiele dingen, d.i. het (levens)-beginsel (WDM 7: archè), dat ze beheerst.

B. -- *Kepler schakelt zich, welbewust, in dat type van denken in*.

Maar hij hersticht het dankzij de beginnende Moderne wetenschap. Wij vatten zijn leer dienaangaande samen.

1.-- '*Ubi materia, ibi geometria*'.

'Waar materie is, daar is meetkunde'. - De getal- en ruimtewiskunde - want 'geometria' omvat de twee

(i) op zich, houdt zich bezig met gedachtedingen (WDM 270; --281v.),

(ii) maar in de zintuiglijk waarneembare dingen, in en rondom ons, vat zij de wezensvorm (WDM 28: forma), -- in de Latijnse taal van de aan Kepler voorafgaande Scholastiek: 'causa formalis', de formele zijde (factor, wezensbestanddeel) van de stoffelijke dingen van de kosmos. Die wezensvorm is er het kenbare, het denkbare, het begrijpelijke, van.

Immers:

(a) wat de dingen hun wezensvorm geeft (hun onderscheidbaarheid van de rest), (b) dat maakt er het 'rationele' ('kenbare') van uit.

2.-- *Het edele juk* (WDM 66/68), volgens Kepler.

'Edel juk'-- een Platonische uitdrukking -- betekent dat, enerzijds, onze ziel (met haar geest, d.i. verstand en rede) en, anderzijds, de ons omringende kosmos op elkaar afgestemd zijn (WDM 154: wederzijdse betrekking).

a.-- Zo b.v. bestaat 'figura caeli' de wiskundige vorm, van het heelal uit van harmonie getuigende verhoudingen. Daarin blijkt, onmiddellijk, dat er geest (verstand en rede) in aan het werk zijn.

b.-- Om kenbaar te zijn moet daaraan een 'subiectum consimile', een erop afgestemd subject, beantwoorden, dat - ergens van zichzelf uit - begrip vertoont voor de lichtende harmonie (vooral getal- en ruimtewiskundig).

WDM285

Ergens moet onze ziel licht, harmonie, getal en configuratie zijn. Anders gezegd: de kosmos, het welgeordend heelal of 'zijn', en onze ziel zijn 'hermosmena', dingen, in wier wezensvorm harmonie is ingebouwd.

a. -- De kosmos is zo, voor zover hij, ofschoon materieel, toch b.v. getal- en ruimtewiskundig gestructureerd is. Bewijs daarvan: de wetten van Kepler b.v. die, met ontzettend eenvoudige wiskundig-rationele formules, het zonnestelsel doorzichtig maken voor onze geest.

b.- Onze ziel is, eveneens. zo, voor zover zij getal- en ruimtewiskundige gedachtedingen in zich draagt en, in de wiskunde, stelselmatig uitwerkt en, achteraf, op de kosmos toepasselijk vindt.

3.-- *Onze ziel, tussenterm tussen kosmos en godheid*.

Onze ziel is voor Kepler -- die, hierin, Christelijk Platonieker is, 'imago Dei', afbeelding van God: zij neemt deel (participatie) aan Gods geest, met diens scheppingsmodellen. Daardoor komt het dat onze gedachtedingen (van de logica en de wiskunde of de muziektheorie) 'zotikos', levenskiemen gelijk, in onze geest werkzaam zijn, -- zo dat hij, in de zicht- en tastbare, stoffelijke gegevens, de wezensstructuren vat. Het licht van Gods geest is in onze ziel, door haar Schepper, ingebouwd, -- zo dat zij a.h.w. met Hem het wezen der dingen 'vat' (WDM 217; 263).

4.-- *én de kosmos én onze ziel, deelname aan Gods ideeën.*

De ken- en denkbare wezensvormen der dingen, zowel in ons als buiten ons, bevinden zich 'noëros', op de wijze van een gedachteding, in Gods geest.

1. Wanneer God, nu, schept, dan bouwt hij deze wezensvormen of goddelijke ideeën, die Hem tot modellen dienden, in, de schepping in.

Anders gezegd: wat Kepler, geformuleerd in zijn kosmische wetten (WDM 272; 263), pronkstuk van onze fysicale wetenschap, in de dingen aantreft, dat bestond, van alle eeuwigheid, reeds in Gods geest.

2. Wanneer God onze zielen schiep, dan plantte Hij, meteen, een afbeelding en participatie van zijn scheppingsmodellen in onze zielen. Deze zielkunde is dan ook een noölogie, een leer omtrent de 'nous', intellectus, geest (verstand en rede, alsook gemoed), anagogisch, opwaarts, naar God toe gericht. Vergelijk

met WDM 107 (Augustinus); 194 (Gogol).

WDM286

De Scholastische drieledige duiding van de wezensvorm.

Bibl. st.:

-- *O. Willmann, Die wichtigsten philosophischen Fachausdrücke in historischer Anordnung*, Kempten/ München, 1909, 67/69 (Nominalismus, Realismus);

-- *id., Gesch. d. Id.,* II (*Der Idealismus der Kirchenväter und der Realismus der Scholastiker*), Braunschweig, 1907-2, 350/362 (*Die Klärung der realistischen Grundanschauung im Streite des Nominalismus und Realismus*) 488/506 (*Die Vereinigung der idealen Prinzipien bei Thomas*).

"Het verloop van de strijd tussen Nominalisme en Realismen, in de Christelijke Middeleeuwen vertoont een verrassende gelijkenis met dezelfde strijd, in de Oudheid". (*O. Willmann, Gesch.*, II, 352).

Die 'verrassende gelijkenis' duurt tot op heden voort (WDM 267). Dit bewijst dat wij, hiermee, voor een grondinzicht staan.

A.-- Ongelukkigerwijze werd, in Oudheid, Middeleeuwen, Hedendaagse tijd, verward tussen wezensvormen en 'universaliën' (WDM 106.2) : zoals wij zagen, WDM 242, zijn er, naar omvang, d.i., naar dat waarop de wezensvormen (ideeën, begrippen) slaan, singuliere, (particuliere), universele en transcendentele wezensvormen.

Een wezensvorm, 'vorm' kortweg, is dat waardoor iets van de hele 'rest van de werkelijkheid' onderscheidbaar is (WDM 28). Op zich zijn wezensvormen 'gedachtedingen' (WDM 270), of zij singulier, algemeen of, zelfs, alomvattend zijn.

B.-- De Scholastici onderscheidden drie basismodaliteiten (WDM. 41).

(i).-- ***De wezensvormen voor de dingen***

(in en rondom ons) zijn, in de Pythagoreïsch-Platonisch-Christelijke duiding, zoals bij een Kepler, de ideeën (denkbeelden, modellen) van God, die Hij, bij het scheppen, bewerkstelligde in de geschapen werkelijkheden, -- zo b.v. de banen der planeten rond haar ster, de zon. Zij heten, o.m. bij S. Augustinus (WDM 107), ook wel 'archai', principia, beginselen (WDM 7l), want zij beheersen, als ken- en denk- en, vooral, handelingsmodellen, de kosmos der schepping. -- In Middeleeuws Latijn: 'formae ante rem' (wezensvormen

voor de dingen).

(ii).-- *De wezensvormen in de dingen*

('formae in re) zijn de ken-, denk- en handelinsgmodellen, voor zover - door zakelijke definitie (WDM 252) - in de onderzochte gegevens zelf ontdekbaar.

WDM287

(iii).-- *de wezensvormen na de dingen*

('formae post rem') zijn de begrippen, 'ideeën; concepten, die wij, samen met de eraan verbonden termen (WDM 241), binnen onze geest ('bewustzijn'), intramentaal dus, vormen, 'opvatten', 'ontwerpen'. Als termen worden zij, in een taalverband, gefixeerd, -- vaak eerst op nominale, later meermaals op zakelijke wijze, in een definitie.

Nominalisme, Begripsrealismen.

WDM 258; 267; -- wij leerden, daar, reeds de drie grondvormen van begripsontologie kennen. Nu pas is die discussie klaar: wezensvormen, begrippen, ideeën, d.i. ken- en denkinhouden, waarmee men werkt (desnoods extramentaal), zijn - voor de Nominalist, in beginsel althans (want er zijn varianten) - slechts begrippen ('conceptualisme') of, zelfs, termen ('terminisme', nl. wanneer de Nominalist de nadruk legt op het talig-woordelijke aspect); wezensvormen zijn, voor de Abstractionist (b.v. de Aristotelische traditie), niet enkel begrippen en termen, na de dingen, maar ook denk- en kenmodellen in diezelfde dingen, die erdoor, innerlijk, o.g.v. wezensstructuur, cybernetisch, beheerst worden; wezensvormen, voor een Pythagoreeër als Kepler, een Platonieker - Heidens of Christelijk, zijn niet enkel begrippen (intramentaal) en termen (in ons taalgebruik),-- ook niet enkel structuren in de zakelijk gedefinieerde gegeven, zij zijn, bovendien, uitgaande van het Opperwezen, dat ordent (Heidens) of schept (Bijbels), Gods denkmodellen.-- In de Scholastiek kende men figuren van de drie duidingstypes.

Lichtmetafysiek (o.m. illuminatieleer).

In de Pythagoreïsch-Platonische duidingen zijn wezensvormen licht, d.i.

1/ zij belichten, in onze begrippen en termen, de dingen, waarop deze begrippen en termen slaan;

2/ in de gegevens zelf, extramentaal, zijn zij een soort 'licht' d.i. een ingebouwde belichting, waardoor men klaar kan zien in de structuur zelf van die gegevens, gezien vanuit een scheppend (ordenend) Opperwezen, zijn zij

'vanuit den hoge' belichtend (WDM 107; 194).

Doordat God, bij het scheppen van onze ziel, deze wezensvormen, in onze ziel (WDM 285), inbouwt ('instort' zegt men ook), worden wij, in onze geest, verlicht (= illuminatieleer), -- wat reeds in het Platonisme geleidelijk doorkomt.

WDM288

Opm.-- I. Kant (1724/1804; topfiguur der Duitse Aufklärung), die de eenzijdigheden én van het Angelsaksisch Empirisme (WDM 18), dat de begrippen 'sensifieerde' (tot zintuiglijke indrukken herleidde), én van het Leibniziaanse Intellectualisme, dat, in Descartes' stijl, de fenomenen 'intellectueerde' (tot louter of althans fenomeenvreemde 'denkbeelden' herleidde), aanklaagde, verklaarde: "Gedanken ohne Inhalt sind leer; Anschauungen ohne Begriffe sind blind" (vrij vertaald: "Ideeën zonder zintuiglijk ervaarbare toepassingen (appl. modellen) zijn 'leeg'; ervaringen zonder begrippen zijn 'blind'").-- Daarmee formuleerde deze Verlichte Rationalist een rest van lichtmetafysiek.

Opm.-- Ethische gevolgtrekkingen.

De discussie rond de wezensvormen kan louter 'theoretisch' (in de zin van 'onpraktisch', 'vrijblijvend', 'zonder consequenties voor het leven') lijken. Toch is dit niet zo.

(A). -- "Zoals de waarheid, voor zover door het natuurlijke licht van het verstand of door de Bijbelse openbaring gekend, ontspringt aan één en dezelfde Goddelijke waarheid en wijsheid, zo ook de natuurwet en de op de Bijbelse openbaring gesteunde zedenwet: beide ethische 'wetten' (= gedragregelende systemen) ontspringen aan de 'lex aeterna', (= de zgn. eeuwige (= goddelijke) wet). -- praktisch: aan het plan dat de Goddelijke heelalregering ten grondslag ligt". (*O. Willmann, Gesch. d. Id.*, II, 504).

Opm. -- 'Natuurwet' betekent, in ethisch verband, het geheel van alle ons gedrag regelende spelregels ('wetten') of normen, voor zover de mensheid deze kan kennen o.g.v. louter Buitenbijbelse (Heidense) inzichten.

(B) -- Nemen wij, wat wij, WDM 279, zagen, -- de decaloog.

(i) Louter Nominalistisch gezien is de Decaloog een stel ofwel begrippen (conceptualisme) ofwel termen (terminisme), waarvan de zakelijke definitie steeds dubieus blijft.

(ii) Abstractionistisch gezien zijn de Tien Geboden de praktische samenvatting, in zeer volkse, simplifiërende termen van de zakelijke definities, getrokken uit de zedelijke analyses der feiten.

(iii) Ideatief gezien is de Decaloog en een stel begrippen, resp. termen, getrokken uit de analyses der gewetensfeiten, maar, in laatste instantie, gesteund op een Godgegeven orde, voor die feiten en de analyses ervan. -- Wat een groot verschil uitmaakt.

WDM289

3.2. Individuologische (= idiografische) begripsleer (289/318).

Wij zagen (WDM 241) dat de naam van de logica, die wij kort uiteenzetten, 'formele logica' is.

1. G. *Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik und ihre Geschichtsschreibung*, Stuttgart, 1962, 106/118, legt uit hoe en waarom de traditionele, door de Eleaten en Aristoteles (Organon) beïnvloede logica 'formeel' geheten wordt.

a. Als substantief 'forma' (WDM 28), wezensvorm, één der vele voor de vaktaal der logica betekenisvolle termen, werd hij door Marcus Tullius Cicero (-106/-43), de Romeinse retor en politicus, ingevoerd als vertaling van Platon's 'eidos' (synoniem van 'idea'), wezensuitzicht, wezensvorm. Platon verstond daaronder, allereerst, het algemene (universele).

Opm.-- Cicero, bezorgd inzake vaktermen, vertaalde 'eidos' of 'idea' door 'forma', enkel en alleen wanneer het om logische aangelegenheden ging, gold het de in de dingen zelf aanwezige wezensvorm, dan verkoos hij de term 'species' (spreek uit: 'spe.ci.es'), die wij nog in ons 'speci.fiek' terugvinden. Of in 'speci.aal'.

b. De logisch begrepen 'forma' geraakte - aldus Jacoby - bekend in het Westen,-- over de grote Romeinse retor Marcus Fabius Quintilianus (35/96), alsook over de grootste Kerkvader van het Westen, de H. Aurelius Augustinus (354/ 430; WDM 107).

2. Als adjectief 'formalis' (formeel) lijkt de term ingevoerd te zijn door Anicius Severinus Boethius (spreek uit: Bo.e.thi.us), (480/525; de minister van Theodorik, de vorst der Oost-Goten).

Vanaf de XIII- d'eeuwse Scholastiek, minstens, heet de logica 'logica

formalis' ('formele logica'), d.i. de logica der universaliën of algemene begrippen.

3. Onze recentere term 'geformaliseerd' (WDM 236: logistiek) tekent de wiskundig' ('rekenende') logica af van de omgangstalige logica, die 'formele' logica heet. -- -- Wat niet belet dat degenen, die aan 'calculus' doen, hun arbeid ook, verkortend, 'formeel' heten. En de 'logistiek' met de verkortende term 'logica' aanduiden.

Nog eens: de universaliëndiscussie.

WDM 267; 270; 286v.; -- zij trokken de aandacht op het aspect 'wezensvorm' van de universaliën, -- waarin zij, met de transcendentaliën en de singuliere (idiografische, individuologische) begrippen, samengaan. -- Maar er is een omstreden onderscheid.

WDM290

Appl. model.

I.p.v. een schets te geven van de universaliëndiscussie, vanaf Platon en de Sofistiek (Begripsrealisme/ Begripsnominalisme), staan wij, heel even, stil bij één van de vele huidige restanten.

(1) Geoffrey James Warnock (1923/1995), een Berkeley-specialist en, vooral, lid van de Analytische (= Taal) filosofie, nam ooit, als Analyticus, de universaliën, ditmaal als algemeen geldige begrippen, op de korrel, -- dit, in de lange nominalistische traditie, die vooropstelt dat al wat extramentale werkelijkheid is, radicaal individueel en in geen enkel opzicht, op zich genomen, algemeen is.

(2) *B. Russell* (1872/1970), in een tijdschriftartikeltje *Logica en ontologie* (1957), ging deze Nominalist te lijf.

(1) 'Filosofie' is veel meet dan de taalanalyse, b.v. aan de hand van woordenboeken. - een specialiteit van Taalanalytici.

(2) Russell ridiculiseert Warnock als Nominalist als volgt. -- "Lang geleden was er een stam, die aan de oever van een rivier woonde. Sommigen beweren dat die rivier 'Isis' werd genoemd en de stamleden 'Isidiers'. Maar, misschien, is dat alleen maar een later aangroeisel van de oorspronkelijke legende. -- de taal van de stam kende de woorden 'voorn', 'forel', 'baars' en 'snoek'. Maar niet het woord 'vis'. Een groep Isidiers, die van hun woonplaats of verder dan gewoonlijk de rivier waren afgezakt, vingen daar wat wij een

'zalm' noemen. -- Er ontstond, onmiddellijk, een heftig debat. Sommigen beweerden dat het een soort 'snoek' was. Anderen dat het 'iets duisters en verschrikkelijks' was en, meteen, dat eenieder die het vernoemde, uit de stem moest gestoten worden.

Op dat ogenblik verscheen er een vreemdeling aan de oevers van een andere rivier, die door de Isidiers werd veracht. "In onze taal - sprak hij - hebben wij het woord 'vis', dat zowel op voorns als op forellen, op baarzen zowel als op snoeken van toepassing is. En eveneens op het dier dat hier nu zoveel meningsverschil veroorzaakt'!

De Isidiers waren verontwaardigd: "Wat is het nut - zo zeiden zij - van dergelijke nieuwbakken woorden? Voor alles wet wij, in de rivier, vangen, hebben wij - in onze taal -- een woord; want het is altijd of een voorn of een forel of een baars of een snoek. -- Gij moogt tegen dit standpunt aanvoeren wat er, kortgeleden, heet te zijn gebeurd, in een lagergelegen gedeelte van onze heilige rivier.

WDM291

Maar - volgens ons - vereist de taaleconomie een wet, die verbiedt dat dit gebeuren vermeld wordt. -- Derhalve beschouwen wij uw woord 'vis' als een staal van waardeloze pedanterie (= schoolvosserij)".

De Nominalist, nl., beroept zich o.m. op de 'economie' (spaarzaamheid) inzake termen, om 'overbodige' dingen als algemene termen weg te redeneren. Het is o.m. Petrus Aureolus (+1322), die uit denkeconomische overwegingen beweert:"De beginselen ter verklaring van iets moeten zo klein mogelijk in aantal zijn". Volks: "Indien het met minder termen kan gaan, waarom dan met meer doen?".

a. Russell toont, humoristisch, in deze wijsgerige fabel aan dat deze economie (besparing) toch niet zonder problemen verloopt.

Bibl. st.: *R.F. Beerling/ B. Delfgaauw, inl. Filosofische geschriften* (*Rudolf Eucken, Henri Bergson, Bertrand Russell*), Hasselt, 1963, 301).

b. Wij zagen dat het aannemen van universele (nevens de door de isidiers (= nominalisten) wel aanvaarde particuliere) begrippen ('termen')

(i). een kwestie van summatieve inductie (WDM 126) is:"Indien voorns,

forellen, baarzen, snoeken elk het kenmerk k ('vis') vertonen, -- elk afzonderlijk als soort (= particuliere verzameling), dan is k ('vis'), meteen, geverifieerd voor de 'summa', som (= totaliteit) der soorten;

Kortweg: indien alle (soorten) afzonderlijk, dan alle gezamenlijk.

(ii). Voorts is het een kwestie van zakelijke definitie natuurlijk (WDM 252): inductie, één voor één, verifieert en definieert de idee 'vis' als algemene kenmerk.

Terloops gezegd: i.p.v. de opsomming - Nominalistisch - 'én voorn én forel én baars én snoek' is het economischer (woord-besparender) te zeggen, met de Begripsrealisten, 'vis'. De term 'denkeconomie' of 'woordeconomie' kan meer dan één duiding krijgen!

3.2.1. De individuologie of ideografie (291/298)

Herlees WDM 242 (de singuliere, individuele, verenkelde idee). Reeds daar gaven wij, in de persoon van Karoline von Günderode één applicatief model.

De begripsinhoud.

Deze bedoelt geheel het singuliere (WDM 226; 242).

De begripsomvang.

Deze slaat op alle exemplaren van het singuliere (WDM 226; 242): juist een exemplaar is mogelijk. Geslacht en soort (WDM 245) zijn onbestaande

WDM292

Bibl. st.:

-- *J.-Claude Piguet, La connaissance de l'individuel et la logigue du réalisme*, Neuchatel, 1975 ;

-- *D. Vernant, Introduction à la philosophie de la logique*, Bruxelles, 1986, 80/85 (L'élimination des termes singuliers).

-- *V.W. Quine, Philosophie de la logique* (// *Philosophy of Logic,* Prentice Hall, 1970), Paris, 1975, 43. - aangehaald door Vernant, o.c., 81, toont ons tot hoever een formele, ja, geformaliseerde rage kan gaan.

(1) De singuliere term 'Socrates' kan vervangen worden door 'singuliere beschrijvingen'. Zo b.v. 'De leermeester van Platon', (wat Socrates was). Zo ook b.v. 'De Atheense denker, die de gifbeker dronk' (Socrates, veroordeeld, werd ertoe verplicht de gifbeker te drinken).

(2) Dezelfde grammaticale eigennaam 'Socrates' kan, volgens Quine, de logisticus, ook - ja, beter - vervangen worden door een kunstmatig gezegd (werkwoordelijke vorm, die met formaliserende bedoelingen uitgevonden wordt).

a. Zo stelt Quine voor de term 'Socrates' te vervangen door 'het object dat socratiseert'. Dit werkwoord 'Socratiseren" geldt, strikt genomen, alleen voor Socrates. Het betekent niet 'denken in enigszins Socratische denkstijl' (wat wel vaker als werkwoordelijke term gebruikt wordt, -- b.v. van Platon), maar 'zijn zoals Socrates.

b. " Zo kan men, met Quine, de zin 'Socrates is wijs' herschrijven als 'Er bestaat juist één x zo dat x (i) socratiseert en (ii) wijs is. Dat heet dan 'verbalisering' van de grammaticale eigennaam.

'Socratiseren' is dan een formele zeg: universele term die geldig is voor juist een object, de historisch-feitelijke Socrates. Zo sticht Quine een logische eigennaam.

Opwerping.

De Nominalist Quine gaat, als Nominalist, uit van een economie der termen : indien wij, zelfs logistisch, voor iedere grammaticale eigennaam, een werkwoord moeten stichten dat die eigennaam 'verwerkwoordelijkt' (want dat is het), dan gaan wij, als logisch aanduidingsmiddel voor logische eigennamen, het aantal termini technici duchtig - en oneconomisch - moeten vermenigvuldigen! Zou het niet 'economischer' zijn zich aan 'singuliere beschrijvingen' te houden?

Geheugenverlies.

Henri Bergson (1859/1941; Spiritualistisch denker), in zijn *Matière et Mémoire* (*Essai sur les relations du corps à l' esprit*) 1896, wees erop dat geheugenverlies een geordend proces is: de eigennamen worden eerder vergeten dan soortnamen; daarna verzwinden de hoedanigheidswoorden; tenslotte vergeet men de werkwoorden, die nabootsbare daden uitdrukken.

WDM293

a. Wat betekent dat de grammaticale indelingen meer dan woordkennis bevatten. Het is alsof het singuliere begrip de top van een piramide uitmaakt, die, in het geheugenverlies, afgebouwd wordt.

b. Dit doet denken aan *K. Bertels/ D. Nauta, Inleiding tot het modelbegrip*, Bussum, 1969, 93, waar - in het kader der geformaliseerde logica - wordt gesproken over:

(i) het begrip 'individu', 'constante' geheten, en

(ii) het begrip 'willekeurig individu' variabele' genoemd.

'a' duidt één enkele individuele waarde aan; 'x' - in ontologische taal 'iets' (wezensvorm), dat, voorlopig, niet nader bepaald wordt' - duidt eender welk individu - 'a', 'b', 'c', enz. - aan.

In het proces van het geheugenverlies vervalt de menselijke geest van het hoger gesitueerde (en moeilijker) stadium der singuliere begrippen tot een lager gesitueerd stadium, nl. dat der 'variabelen' (eender welke, niet meer gesingulariseerde gegevens).

Kort: van 'a' (constante) naar 'x' (variabele).

Het zeldzame (uitzonderlijke) is niet het eenmalige.

Bibl. st.:

-- *F. C. Barlett, Exercises in Logic*, London, 1913.

W. Stanley Jevons (1835/1882; Engels logisticus) geeft een opsomming van acht klassen.

1. ***De louter beweerde***, ingebeelde (fictieve) 'uitzonderingen' of zeldzaamheden. -- Dit zijn 'entia rationis' (gedachtedingen) zonder verificatie.

2. ***De ogenschijnlijke*** maar, in feite (bij toetsing), met bekende wetmatigheden overeenstemmende 'uitzonderingen': wat, op het eerste gezicht, 'uitzonderlijk' lijkt, blijkt bij nader toezien bevestiging van een algemene regel.

3. ***De echt zeldzame-opmerkelijke***, zelfs unieke (= eenmalige) - feiten, doch die niet strijdig zijn met de algemene wetmatigheid der natuur.

Appl. model.

In *Science et Vie*, 731 (1978: août), heeft men het over de halobaat ('zeeschrijvertje'). Er bestaat minstens één zee-insect. Men schat het gezamenlijke gewicht der insecten, gespreid over de planeet aarde, op twaalf maal het gewicht van het mensdom: "Waar er zo omtrent 800.000 soorten insecten bestaan, daar is er juist een, dat zich aan het leefmidden, dat de zee

is, heeft aangepast". (1.c.).

WDM294

Zeevaarders hebben, inderdaad, de halobaat aangetroffen op honderden kilometers van de kust: zij zien dan een mini-schaatsertje - het doet aan Gezelle's 'Schrijverke' denken, - dat over de zeegolven glijdt, aan zowat twee tot drie kilometer per uur,-- heel wat sneller dan zijn zoetwatergenoten. De reden waarom de halobaat niet op het vasteland te zien is, ligt daaraan dat hij ongevleugeld is. Hij leeft van plankton, kleine vissen en zelfs kwallen, die hij ergens uitzuigt. Zijn eieren legt hij op al wat vlot: een groep zeewieren, het geraamte van een dood wezen.

Lanna Cheng, een entomologe (insectenkundige) aan het bekende Scripps Institution of Oceanography, te La Jolla (California), heeft zich ingegraven, enkele jaren geleden, in het navorsen van de reden, waardoor deze zeldzame, ja, tot nog toe unieke, aanpassing aan de zee mogelijk was.

4.-- ***De niet-normale uitzonderingen***, die - aldus Jevons - wel uit de algemene werking der wetmatigheden verklaarbaar zijn, maar door schaal of afwijking een tot nog toe ongekend 'paradigma' (verklaringsmodel) vergen.-- Denk aan b.v. de paranormale processen (WDM 254/257; 272).-- Denk ook aan wat men 'monsters' (sterk afgeweken enkelingen) heet.

5.-- ***De toevallige uitzonderingen:*** zij zijn het resultaat van een samenloop van omstandigheden, die, als dusdanig, zeldzaam zijn.

Zo b.v. een Zwitser, in Oudenaarde, koopt een flesje parfum, in een winkel, waar de verkoopster, in een gesprek betrokken, - sedert de bevrijding bevriend is geraakt met een Schots officier, die daar overnachtte en wiens dochter, kort te voren, gehuwd was met de zoon van de werkgever van de Zwitser, in dienst van zijn patroon te Oudenaarde. Alles bleek toen de dame het huwelijkstaartje, dat men uit Schotland had gestuurd, toonde en de namen en adres naging, samen met haar cliënt.

6.-- De echt nieuwe en voorlopig onverklaarde uitzonderingen, die nopen tot het invoeren van b.v. nieuwe wetten. Denk aan de afwijking van de lichtstralen, in de nabijheid van een ster, -- wat o.m. Einstein ertoe aanzette, tot de idee 'gekromde ruimte' (rond een lichaam is, o.m. door de zwaartekracht of er zich in uitend, de ruimte een soort krachtveld, dat een lichtstraal doet afwijken van de rechte baan).

Aanvankelijk was dit onverklaarbaar, -- althans vanuit het vorige stadium der natuurkunde, die, door zulke vaststellingen, gedwongen wordt te evolueren.

***7.-- De beperkende ('limitatieve') uitzonderingen*:** het toepassingsdomein van een gekende natuurwetmatigheid is minder algemeen dan de algemene wet.

Denk aan de Euklidische meetkunde, die slechts één type meetkunde is, omvat door de algemenere meetkunde, die meer dan drie dimensies kent. Gezien vanuit de algemener meetkunde is de Euklidische, onder dat oogpunt, een 'uitzondering', - een beperkende dan.

8.-- De werkelijk uitzonderlijke feiten:

Zij dwingen de natuurwetenschap tot een grondige herziening. -- Er is graadverschil met wat voorgaat.

De oorspronkelijkheid.

Sedert vooral de dagen van de Romantiek, vooral (tweede deel XVIII-de e.), behoort men, om aan het o.m. Romantische ideaal te beantwoorden, 'origineel' (oorspronkelijk) of, zoals men sedert de Anarchistische opvoedkunde zegt, 'creatief' zijn. Dit omvat twee varianten:

(i) ofwel vernieuwt men het oude, traditionele, 'gevestigde';

(ii) ofwel sticht men iets nieuws, dat, tot nog toe, onbekend was.

De inzet is het nieuwe, -- "als het maar anders is" (WDM 91: differentisme; 94: variologie; 156: differentiële vergelijking). En wel anders dan wat de traditie of eender welke medemens bereikte.

In hermeneutische termen: men legt een zeer grote nadruk op zinstichting (WDM 218), -- niet zozeer of zelfs niet op zinvatting. -- Sociaal gezien primeert ofwel de enkeling (Liberalisme, Libertarisme) ofwel de kleine groep (Anarchisme).

Appl. model.

Jan Botermans, Een volstrekt unicum voor Allen in: *Spectator* (Gent) 05.11.1983, 39.

“Het wordt vervelend, maar ik moet op nieuw een superlatief gebruiken: Woody Allen’s ‘Zelig’ is een volstrekt unicum (De overgrote meerderheid (inzake filmaanbod) is plat commerciële rommel, met, daartussen, nu en dan een uitblinkertje en een zeldzaam hoogtepunt. -- ‘Zelig’ is, dus, uniek. En een enorm succes in de Verenigde Staten.

Men hoort de termen waarin deze kunstkritiek verwoord wordt. ‘Uitblinkertje’, ‘zeldzaam’, ‘uniek’.

WDM296

De definitie van het zeldzame.

Zeggen dat ‘Zelig’ een ‘fenomeen’ (in de zin van ‘uitzonderlijk gelukt’ fenomeen) is, is iets. Zeggen hoe ‘Zelig’ uniek is, is iets anders. Luisteren wij naar Botermans:

“Aan de basis een geniale vondst: hoewel het personage nooit bestond en, zelfs, als frappante karakterneiging, alle demonstratieve individualiteit schuwt en vlucht, toch een personage vol leven wekken en zijn authenticiteit (*opm.:* het feit dat hij echt bestond) en bestaat met allerhande middelen, eigen aan de filmkunst, ‘bewijzen’.

Opwerping. -- ‘Wat is daar nu bijzonder aan? Speelfilmpersonages zijn toch altijd verzinsels, tenzij het om een biografie gaat!

Antwoord. -- Dan zit het hem juist! ‘Zelig’ is een (valse) biografie, -- in de gedaante van een (valse) documentaire, -- over ‘iemand’, die nooit bestaan heeft.

Maar waarvoor gij u dermate gaat interesseren dat het scenario (*opm.:* volgorde der taferelen, -- ook: tekst van een film), uiteindelijk, wat mager lijkt. Daardoor schuilt het unieke vooral in de vorm. Zo is ‘Zelig’ meer een curiosum (*opm.:* ‘zeldzaam’, ‘vreemd’, ‘merkwaardig’ iets).

M.a.w.: volgens Botermans ligt het singuliere niet (zozeer) in de inhoud (scenario), maar (veeleer) in de vormgeving; Ziehier hoe hij dat singuliere definieert (WDM 252: zakelijke definitie).

“Naar de vorm is ‘Zelig’ een soort tv-enquête: brokken oude film van allerlei herkomst, stukken journaal om het tijdperk te situeren, getuigenissen van mensen die Zelig gekend hebben, beoordelingen door gerenommeerden (*opm:* vermaarden), die hun mening over hem geven en hem, als verschijnsel, nader

zoeken te bepalen. Allemaal gefantaseerd, want, hoe geloofwaardig hij ook gaat lijken, Zelig (Woody Allen zelf) bestond niet".

Opm.-- De film is niet enkel belangwekkend doordat hij een schitterende 'leugen' 'waar' maakt. Hij typeert ('definieert') ook een menstype.

Zelig is, als mens, een soort 'kameleon' hij verandert van gedaante volgens de medemensen, met wie hij verkeerde. Een satire (bespotting) op een wijdverbreide menselijke neiging zich in de menigte verliezen, niet opvallen; -- meteen: meelopen met de anderen, denken zoals de medemensen denken (de gangbare meningen), -- heel bijzonder: de mening 'delen' van wie men, individueel, ontmoet. Wat men 'conformisme' (zich, gewillig, voegen naar wat de anderen denken, vragen) heet.

WDM297

Psychologisch: de (onbewuste of) bewuste beweegreden is het verlangen naar geliefdheid bij de anderen.

"Een kneedbaarheid, door demagogen (= volksmenners) aller slag altijd al zo handig misbruikt". (J. Botermans, a.c.).

M.a.w.: het meeloper - of meeloopstertype, dat uitgroeit tot de onderdanige mens, waarop dictaturen van links of rechts zich vestigen. De 'autoritaire mens' misbruikt dergelijke kneedbaren. Cfr WDM 280.

Oorspronkelijkheid als herstichte gemeenplaats.

Een 'gemeenplaats' (locus comunis) in de kunst, vooral, is al wat gemeengoed is (geworden). Wat algemeen is.

Luisteren wij naar *Ferd. Brunetière* (1849/1906), *Histoire et littérature*, 3 t., Paris, 1893/1898. In t. 3 (*Théorie du lieu commun*), 31ss., schrijft hij wat volgt.

A. "Ik breng, hier, de paradox naar voren dat de gemeenplaats, uitgerekend, de voorwaarde zelf is van de vindingrijkheid inzake letterkunde. (...). Ik bedoel de roman, het toneel, de poëzie: niets ontstaat uit niets. Deze 'gemeenplaats' (*opm.:* het zinnetje 'Niet' ontstaat uit niets' wordt algemeen gebruikt) is hier aangewezen".

(i) Verscheidene mensengeslachten moeten, eerst, van hetzelfde

ideeëngoed geleefd hebben,

(ii) opdat het, door een meesterlijke hand, omgevormd zou kunnen worden. De 'oorspronkelijkheid' bij uitstek bestaat er niet in 'iets uit eigen wezen te trekken; maar wel in het feit dat men op wat gemeengoed is, het eigen stempel drukt. (...). Creatief (vindingrijk) te werk gaan is niet iets vinden buiten de gemeenplaats: het is die gemeenplaats - door herstichting - vernieuwen).

B. Brunetière heeft het hierbij over wat wij, sinds *Julia Kristeva, Semeiotikè* (*Recherches pour une sémanalyse*) Paris, 1969, 'intertekstualiteit heten, d.i. het feit dat latere teksten zoveel aan vroegere teksten ontlenen, zodat zij onderling verweven voorkomen.

"De uitzonderlijkheid van een Joh.W. Goethe (WDM 17), zelfs indien zij veel aan anderen ontleend heeft, vermindert daardoor niet. Integendeel: juist in het onvergelijkelijke

WDM298

ontlenen blijkt die uitzonderlijkheid. Ik wil zeggen, -- ja, ik durf te zeggen dat de gedweeheid, waarmee Goethe zich laat leiden door wat het oude thema van de Faustfiguur (WDM 170) oplevert, -- de instinctieve trefzekerheid, waarmee hij wat, voor een groots werk, kon dienen, schift van wat slechts kermisvierders waardeerden,-- de volslagen Olympisch aandoende zelfzekerheid, waarmee hij ontleningen bedrijft, (...),-- dat juist die eigenschappen de echte creativiteit kenmerken'.

Slotsom:

Tussen de obscure voorlopers van Goethe en de grootmeester is, o.m., een onderscheid: het kleine maar machtvolle vlammetje van de genialiteit.

'Genialiteit' betekent, hier: hoge graad van creativiteit, oorspronkelijkheid, 'originaliteit', menselijke singulariteit, die zich in een of ander cultuurproduct toont.

Besluit.

De idiografie of individuologie is de verantwoorde beschrijving en verklaring van al wat singulier is.

In een bredere zin: het ter sprake brengen van al wat zeldzaam is. -- Is het unieke dat wat juist een keer bestaat, het zeldzame is dat wat in zeer klein aantal bestaat.

3.2.2. Het singuliere in de ideeëngeschiedenis (298/301)

Het is, altijd al, een confrontatie geweest tussen het algemene en het enige (zeldzame).

(1) -- *Protosofistiek versus platonisme*.

Platon van Athene (-427/-347) in zijn *Hippias maior* (287e), laat Socrates de algemene vraag stellen: "Wat is het schone".

Hippias van Elis (…/-343), een Sofist, antwoordt daarop: "Een mooi meisje, -- dat is schoon; -- Als Nominalist ontwijkt de Sofist Hippies de algemeenheid om ze, indirect doorheen één applicatief model - een schoon meisje - te karakteriseren (WDM 290).

Nominalisten geloven niet in een algemene idee, in een veelheid van exemplaren aanwezig. Platon - en met hem zijn leerling Aristoteles - wel. Zij zijn, nl. én Begripsrealisten én aanhangers van de idee dat een begrip, in de dingen verwezenlijkt, algemeen aanwezig is (wat door inductie en zakelijke definitie waargemaakt wordt).

(2).-- *Aristoteles*.

Aristoteles (-384/-322) zoekt de synthese tussen Protosofistiek en Platonisme, die, in zijn ogen, elk op zijn wijze, overdreven.

(i) "Het gegeven - 'ousia' (= iets) - is niet het algemene, doch 'sun.olon ti' (iets concreets). Het bestaat uit een singuliere vorm en een singuliere materie". Aldus vat *O. Willmann, Gesch. d. Id.,* I (*Vorg. u. Gesch. d. ant. Id.*), 568, Aristoteles' leer samen.

WDM299

(ii) "De inhoud van een definitie (WDM 249; 265), die het algemene weergeeft, is, voor Aristoteles, niets meer dan iets dat van singuliere gegevens uitgezegd wordt". (Ibid.).

Samengevat:

Zowel wat is, als ons kennen staat gericht op twee spekten, tegelijk: het singulier-concrete en het eruit geabstraheerde universele.

Wat Willmann, o.c.,560, duidelijk als resultaat aangeeft. Aristoteles onderscheidt:

(a) 'tode ti' (dit (zijnde) hier en nu) of, ook, 'prote ousia; prima substantia, eerste wezensvorm, -- d.i. het singulier - concrete;

(b) 'to katholou', universale, het algemene, alsook 'deutera ousia', secunda substantia, tweede wezensvorm, -- d.i. het uit het singulier-concrete geabstraheerde algemene wezen.

(3). -- *Augustinus.*

Wij beperken ons tot één punt, dat door de Scholastiek werd overgenomen: "Singula propriis creata sunt rationibus" (De individuele dingen zijn (door God) geschapen volgens eigen ideeën. (In Gods geest; WDM 285)). Aldus *Augustinus* in zijn *Quaest. oct.* 46:2.

De Bijbel, uiteraard veel minder abstract denkend dan de Griekse filosofie, baande een sterke weg naar het singuliere, -- en wel vanuit Gods ideeën als scheppingsmodellen ervan.

(4) -- *De scholastiek* (800/ 1450).

(1) 'Wetenschap' - net zoals voor Aristoteles - heeft als object niet de universaliën (algemene begrippen), maar de dingen, singulier genomen, doorheen die universaliën. Hierop maakt enkel de logica (en de wiskunde) een uitzondering, natuurlijk.

(2) 'Praktische kennis' onderscheidt zich juist daardoor van wetenschap: het singuliere is er het object van. Het handelen, immers, betreft de 'singularia', de individuele dingen.

Bibl. st.: *O. Willmann, Gesch. d. Id II* (*Der Id. d. Kirchenväter u. d. Id. d. Scholastiker*), 406.

Opmerkelijk is de hoofdfiguur van de Spaanse Scholastiek Franciscus Suarez (1548/1617), na Aristoteles en Plotinos de grootste ontoloog. Hij stelt: ons verstand bezit, van het singuliere, een onmiddellijke en welomschreven intuïtie (directe kennis).

WDM300

(5).-- *De romantiek.*

WDM 5 leerde ons dit reeds.

(6) -- ***Wilhelm Windelband*** (1848/1915).

a. Windelband behoort tot de Badische Schule (ook: Heidelberger Tradition) der Neo-Kantianen. Axiologie (WDM 74) en geschiedfilosofie stonden centraal.

Analoog aan, *W. Dilthey* (1833/1911); de stichter van de Geisteswissenschaft onderscheidde Windelband - in de empirische wetenschappen (WDM 239) - 'natuurwetenschap' die 'nomothetisch' is, d.i. algemene wetmatigheden opzoekt, in de natuurdingen, en 'geschiedwetenschap' d.i. een 'idiografische' wetenschap van menselijke zaken, benadrukt in haar singulariteit of 'Einmaligkeit'. Zo in zijn rectoraatsrede '*Geschichte und Naturwissenschaft*' (1894).

b. *Heinrich Rickert* (1863/1936),

Eveneens lid van de Badener Schule, in zijn *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft* (1899), herneemt Dilthey's en Windelband's systechie (tegenstellingspaar), maar i.p.v. geschiedwetenschap spreekt hij van cultuurwetenschap (culturologie).

In tegenstelling tot de natuurwetenschap, "die steeds oog heeft voor het algemene", is de cultuurwetenschap een "wetenschap van het singuliere'

Opm. -- De tweeledige logica.

H. Rickert situeert een typisch wijsgerige opdracht in de logica, die, volgens hem, in twee types vervalt.

(i) De traditionele logica, sinds Parmenides en Zenon, de Eleaten,-- die de studie van het algemene mogelijk maakt,

(ii) wordt onderscheiden van een 'nieuwe logica', die de studie van het singuliere mogelijk maakt.

Bibl. st.: *G. Barraclough, Scientific Method and the Work of the Historian, in: Logic, Methodology and Philosophy of Science* (een werk van Barraclough), in: *Proceedings of the 1960 International Congress*, Stanford University Press, 1962.

Terloops: men ziet dat de (Duitse) romantiek in de Badener Schule nawerkt.

(7) -- *Georges Canguilhem* (1904/1995).

Canguilhem is, met een M. Foucault (1926/1984), één der voornaamste Franse epistemologen, voor wie o.m. wetenschaps-geschiedenis centraal staat.

Bibl. st. : *Fr. Guéry, L' épistemologie* (*Une théorie des sciences*), in: *A. Noiray, dir., La philosophie* (*Dictionnaire*), t. 1, 156/163 (*De la philosophie à la*

médecine, de la médecine à l'epistemologie: Georges Canguilhem).

Uit *Canguilhem's Etudes d'histoire et de philosophie des sciences*, Paris, 1975-3, 389s., halen wij een idiografische tekst.

WDM301

a.-- De geneesheren - aldus letterlijk Canguilhem - hebben altijd geëxperimenteerd (WDM 224): meestal moet de arts, in een spoedgeval of dringende noodzaak, beslissen. Daarbij heeft hij het steeds met enkelingen te doen.-- Er behoort steeds iets nieuws ingevoerd te worden,-- in die zin dat ieder patiënt(e) een nieuw geval is, -- o.g.v. het singuliere karakter ervan.

b.-- Welnu, het singuliere en de dringende noodzaak lenen zich slecht tot de kennis van het type 'more geometrico' (naar meetkundig model, - een gemeenplaats, daterend van de Cartesiaan *B. de Spinoza* (1632/1677), in zijn *Ethica more geometrico*, een ethiek naar meetkundig model). Deze term staat, hier, voor algemene kennis, die van het singuliere abstraheert.

c.-- "Alle dagen voert de arts therapeutische bewerkingen uit op zijn zieken" (aldus Cl. Bernard (1813/1878; Frans epistemoloog).

a. Maar - net zoals Cl. Bernard of om het even wie, die experimenteert op individuen, kan men niet voorop zeggen waar juist de grens ligt tussen het schadelijke, het neutrale of het weldadige (WDM 189: differentiaal) of kan deze grens variëren van de ene singuliere zieke naar de andere.

Gevolg: het is de plicht van ieder arts uitdrukkelijk te zeggen dat men, in de geneeskunde experimenteert. Dit wil zeggen: men verzorgt, maar onder één voorwaarde, al bevend (*opm.:* om reden van het waagstuk met mensen).

b. Meer nog: een geneeskunde, die erom bezorgd is de zin voor het singuliere in de levende mens te ontwikkelen, kan slechts een experimenterende geneeskunde zijn: zonder experimenten geen diagnose, geen vooruitzicht ('pronostic'), in het behandelen van zieke mensen. (O.c., 389).

d.-- Canguilhem richt zich tegen twee onhoudbare stellingen:

a. de geneeskunde, voor zover zij enkel ziekten (een abstractie), - zonder zieken - bedoelt, kan een soort axiomatisch-theoretische wetenschap zijn, meer niet.

b. De zgn. 'humanistische' of 'personalistische' geneeskunde, die wel de individuele zieke, als singulier, wil verzorgen, maar, daarbij, verzet aantekent tegen experimenteren, is onhoudbaar: het individuele in een zieke ontdekt men maar al experimenterend.

WDM302

Opm.-- De door de Duitse arts Samuel Fr. Chr. Hahnemann (1755/1843) gestichte homeopathische geneeskunde zal de stelling dat geneeskunde wezenlijk individueel is (en, dus, in haar beoefening, idiografisch), zeer zeker onderschrijven. Ook zij zegt :"Niet ziekten (abstracties), maar zieken (levende 'wezens' (WDM 142)) behoren verzorgd te worden".

Opm.-- Besluit.

(1) Wij staan, met Canguilhem's stelling, voor een idiografisch experimentalisme, -- vergelijkbaar met John Dewey's Experimentalisme, dat nomothetisch (algemene wetmatigheden bloottrekkend) is.

(2) Dit herinnert, bijzonder opvallend, aan de Scholastiek, met haar 'praktische kennis' (WDM 299), streng van de theoretisch-universele wetenschap onderscheiden.

(3) Eigenlijk is - naar onze bescheiden mening - nomothetische en idiografische kennis volkomen zinnig als men ze als één van de vele toepassingen van de systechie 'figuur/ achtergrond' duidt (WDM 168v.).

Om met Bertels en Nauta (WDM 293) te spreken: de idiografie neemt de constante, het individu 'a' als figuur, maar op de achtergrond van de variabele 'x' (die alle mogelijke 'a', 'b', enz. behandelt); de nomothetie neemt, op de voorgrond, de figuur 'x', doch niet zonder, op de achtergrond, een 'a', 'b', enz. mee te betrekken in de analyses.

Beide zijn complementair. dit o.g.v. beider analogie (WDM 105)

(4) Dit beslecht, o.i., de twist rond het geringschatten van sommige Structuralisten (WDM 93) van de enkeling, door het Existentialisme (WDM 16; 70) benadrukt. Het is waar dat 'abstracte, universele' structuren het individu omklemmen (en het niet die vrijheid laten, die een Existentialist voorziet).

Maar het is ook waar dat - denk aan Brunetière's systechie 'gemeenplaats/ actualisering van een gemeenplaats' (WDM 297) - het individu, 'subject' geheten door de Existentialisten, die structuren, soms zeer individueel, duidt,

'interpreteert '(als zinstichting: WDM 218).

Alleen de analogie van structuren en enkelingen redt de juiste idee terzake. Men ziet, daarvan, één toepassing in b.v. de sociologie (WDM 95v.).

3.2.3. De vergelijkende definitie van het singuliere (302/303)

Wij weten het: het verenkelde is, naar omvang, beperkt tot juist een geval. Maar, naar inhoud, lijkt het individuele moeilijk 'definieerbaar'.

WDM303

De Scholastici der Middeleeuwen huldigden, zelfs, een spreuk: "Individuum ineffabile" (Het individuele is onuitzegbaar, -- ondefinieerbaar). Nauwkeuriger bekeken:

(i) men kan, zoals b.v. WDM 295 ('unicum'); 296 ('kameleon'); 297 (Goethe's Faust) het ons toonden, wel het enige (resp. zeldzame) karakteriseren (WDM 250: karakteriserende definitie);

(ii) maar het bijeenvoegen van kenmerken ('wezensvormen') is nooit exhaustief (het put nooit de totaliteit, die het singuliere uitmaakt, uit), wat *Thomas van Aquino* (1225/1274; topfiguur der Hoogscholastiek) zegt, in zijn *In iv Sent.*, 1. ii, dist. 3, q. 3, a.3c ("huiusmodi formis aggregatis", dankzij het bijeenvoegen van dergelijke kenmerken, komt men er niet, tenzij fragmentair).

De ostensieve (deiktische) definitie.

Appl. model.

Een leerkracht wil, aan de kinderen, leren wat een kubus is. Zij neemt zo'n voorwerp mee naar de les en toont ('ostendere' (lat.) = tonen, aanwijzen) de kubus, terwijl zij zegt: "dit (= wezensvorm) hier en nu is een kubus".

Een ostensieve definitie heeft men wanneer een begrip (individueel concept), verwoord in een term, getoond wordt in een applicatief model ervan (= een voorbeeld), -- waarbij dit voorbeeld één of meer voorwerpen uitmaakt in de empirische wereld. Zoiets is uiteraard iets singuliers 'definiëren' (d.w.z.: de kinderen, in kwestie, zullen, voorlopig enkel en alleen 'deze kubus hier en nu' kennen).

De singulier-concrete definitie.

Het is hier, vooral, dat de inwendige en uitwendige vergelijking (WDM 107 tot haar volle recht komt.

Lees hoe S. Augustinus, WDM 107, b.v. het verband tussen buitenlandse veroveringen en binnenlandse sociale ongerechtigheid, binnen het Romeinse Rijk, karakteriseert: met enkele trekken ('formis aggregatis' zou S. Thomas zeggen) typeert hij de toenmalige situatie, d.i. het geheel, der singulier-concrete omstandigheden.

(a) Het Romeinse Rijk, van die tijd, is een eenmalig iets, -- zoals de Romantici zouden zeggen.

Kenmerk (karakteristiek): pax romans, Romeinse vrede, d.i. stabiliteit inzake samenlevingsorde, -- gesteund vooral op het ius romanum, het Romeins recht.

(b) Tweede kenmerk: overvloedige oorlogsopbrengsten (veroveringsoorlogen), ongelijk verdeeld over de bevolking (wat hij 'karikatuur van vrede' heet).

WDM304

Men ziet dat S. Augustinus zich niet verliest in 'encyclopedische' opstapeling van kenmerken (= karakteriseren): uit de totaliteit, die het Romeinse rijk, toen, uitmaakte, haalt hij kenmerken, die de figuur vormen, tegen de achtergrond van het (totale) Rijk (WDM 168), gesitueerd in zijn (buitenlands) verband.

'Concreet'

'Concreet' (Lat.:'con.cretum; samengegroeid, vergroeid) betekent "in zijn singulier verband geplaatst;

1. *Appl. mod.*

De leerkracht haalt, uit de totaliteit van de voorwerpen in haar klas, juist één voorwerp, de kubus: zij zegt: "Dit hier en nu". Dit behelst dat zij het voorwerp situeert onder de klasvoorwerpen. Zij zegt, verder:

"Dit hier en nu is een kubus". Dit behelst dat zij dit exemplaar situeert in de totaliteit van al wat 'kubus' heet.

Het eerste 'situeren' is concreet. Voortaan zullen de kinderen naar de kubus, daar, op dat plekje, kijken, wanneer het woord 'kubus' weerklinkt.

Het tweede 'situeren' is abstract: het is zeggen dat dit voorwerp juist één exemplaar is van een verzameling. -

Opm.-- Het is om die reden dat de logica van het individuele absoluut niet

samenvalt met Individualisme: de enkeling situeert zich altijd in een verband; hij is 'concreet' vergroeid met het hele systeem waarin hij thuishoort. Zo b.v. zijn gezin, zijn volk. -- Dat concrete hebben, reeds, de Romantici ons duidelijk geleerd. Hoe individugericht ook, de Romantiek denkt 'organisch' (WDM 96).

2. Appl. model.

Dat inwendig vergelijken (singulier) met uitwendig vergelijken (concreet), samengaat, toont ons, ook, Augustinus. Hij ziet de rijke bovenlaag:

(i) hij situeert ze t.o.v. de rest van de armere of arme medeburgers (sociale onrechtvaardigheid);

(ii) hij situeert ze binnen het internationaal verband (internationale onrechtvaardigheid). M.a.w.: Augustinus ziet een singulier feit concreet, in zijn even singulier verband geplaatst.

3.2.4. De methode van de school van Coimbra. (304/306)

De Conimbricenses (= de leden van de School van Coïmbra (Portugal)) zijn Jezuïeten, die

(i) Soholastisch denken,

(ii) maar tevens de Antiek-Griekse filosofie rechtstreeks bestudeerden (zonder Scholastische leermeesters). -- In hun *In universam dialecticam Aristotelis*, Coïmbra, 1605, geven zij een definitie van het singuliere:

"Id, cuius omnes simul proprietates alteri con venire non possunt" (Dat iets, waarvan alle kenmerken samen niet passen kunnen bij iets anders).

WDM305

Het singulariserend distichon.

De Conimbricenses geven een methode om iets, in zijn uniciteit (zeldzaamheid), te karakteriseren. Zij ligt vast in een mnemotechnisch tweeregelig versje: "forma (wezensvorm), -- figura (Gestalt, materieel uitzicht), locus (plaats), stirps (afkomst), nomen (eigennaam), patria (vaderland, geboortestreek), tempus (tijd(stip)) unum (het singuliere, wat juist een in aantal is) perpetua reddere lege solent (al deze kenmerken geven, gewoonlijk, steevast het singuliere weer)".

(1) Het is duidelijk dat 'afkomst' en 'vaderland', meestal, een persoon aanduiden.

(2) De andere kenmerken passen op van alles.

(3) Deze kenmerken karakteriseren convergerend (dankzij samenloop) :

soms is de naam al voldoende (zo b.v. Napoleon,-- althans voor wie met onze Europese geschiedenis voldoende bekend is); maar, in vele gevallen is er, in de opsommings-volgorde, convergentie: een stad langs de Schelde (Oudenaarde, Gent, Antwerpen), tussen Oudenaarde en Antwerpen (onder die voorwaarde is het b.v. Gent), één der drie grote havens van België (wat de idee 'Gent' versterkt), met het stadsplan (pas dan zal de convergentie bevestigd, geverifieerd, zijn).

De idiografische wetenschappen.

(i) De heelalbeschrijving (kosmografie, sterrenkunde), -- vooral de aardrijkskunde (als weergave van natuur- en cultuurlandschap), -- zij zijn idiografische wetenschappen: de zon b.v. met haar planeten, waarvan de Aarde er één is, is enig (alle andere 'sterren' (zonnen) zijn uitgesloten (door de eigennaam o.m.).

De stad Gent is enig; alle andere steden en plaatsen zijn niet Gent. Maar - als concreet d.i. in singulier verband (systeem) gesitueerd - is Gent door coördinaten gedefinieerd.

(ii) De geschiedschrijving is ook een idiografische vakwetenschap. Napoleon is enig. Wel situeert hij zich - concreet - in de Franse en Europese geschiedenis.

Dit sluit niet uit dat zowel de kosmografie, resp. de geografie als de geschiedenis algemene kenmerken wetmatigheden vertonen. Maar deze zijn een tweede aspect.

WDM306

Uitgedrukt in symboolverkorte termen (WDM 293):

(i) 'stad is 'x'; 'Gent' is 'a' (een constante onder vele variabel-samenvatbare constante).

(ii) 'politieke topfiguur' is 'x' (variabele); 'Napoleon' is 'a' (constante).

De algemene of nomothetische zijde van kosmografie, resp. aardrijkskunde en van geschiedschrijving is complementair t.o.v. de singuliere of idiografische zijde.

Appl. model.

Zoals vroeger gezien 'de solo et omni definito' (WDM 249, d.i. enkel het gedefinieerde en heel het gedefinieerde. In individuologische gegevens is het al

heel wel als het over 'solum definitum', enkel over het gedefinieerde, gaat.

(a).-- de wezensvorm. -- dit is de algemeen - abstracte wezenheid : vrouw.

(b).-- de singulariserende kenmerken (karakterisering).
1. figuur (materieel uitzicht): zeer mooi.
2. (eigen)naam: Roxana.
3. afkomst: dochter van Oxuartes, satraap van de Perzische vorst.
4. vaderland (geboortestreek): Baktrianè, een onderdeel van het toenmalige Perzische rijk.
5. plaats: Baktrianè, een gebied dat, gedeeltelijk, het huidige Turkestan, Iran en (noordelijk) Afghanistan zou beslaan.
6. tijd(stip): -327 (als Perzische prinses gehuwd met Alexander III, de Grote (-456/-323)); -319 (vertrek naar Epeiros (= Epirus), bij Alexander's moeder, Olumpias); -316 (gevangengezet door Kas(s)andros (= Cassander), koning van Makedonia (Macedonie; -354/-297)); -310 (door dezelfde vorst vermoord).

Besluit.
Als definitie is het wel zo dat het enkel over Roxana gaat maar de hele Roxana weergeven, -- dat is wat anders. 'Individuum ineffabile' (het singuliere is onuitputtelijk). Er is nog veel meer over die prinses, met haar tragisch levenseinde te zeggen.

Bibl. st.: *H. Pinard de la Boullaye, S. J., L'étude comparée des religions* II (*Ses méhodes*), Paris, 1929-3, 509/554 (*La démonstration par convergence d'indices probables*;-- vrl. 511/516 (*Nature du singulier*); 517/ 521 (*La preuve par convergence dans la vie courante*)).

Paranormologische opmerking.
Wat betreft de figuur (materieel uitzicht) het volgende.

1. *Gerda Walther, Phänomenologie der Mystik*, Olter und Freiburg i.Br., 1955, 68ff. (*Analyse der aura*); 117 ("*hier erlebt es sich gleichsam von seiner individuellsten Seite*"), geeft ons aan dat wie de 'aura' (WDM 257) ziet, er het singuliere van mee ziet. Zodat wat (op mantische wijze) 'gezien' wordt, zeer individueel is.

WDM307

a.-- Herlees (WDM 245) wat Itten, inzake 'straling', vaststelde bij zijn leerlingen: ieder leerling was individueel.

b.-- Dat de 'figuur' (materieel uitzicht, -- zowel grof- als fijnstoffelijk) echt individueel is, zoals G. Walther beweert, blijkt, ten tweede, uit wat de Sovjet-Rus Semyon Kirlian, de stichter van de wereldbefaamde 'Kirlianfotografie' van (minstens een gedeelte van) de aura, daaromtrent vertelt aan een paar Amerikaanse informateurs.

H. Gris/ W. Dick, Les nouveaux sorciers du Kremlin, Paris, 1979, 101, schrijft: "Wij fotografeerden onze respectieve aura's. Wij ontdekten, daarbij, dat zij van verschillende kleur waren: de aura van mijn vrouw was oranjekleurig, de mijne blauwachtig.

Later drong het tot ons door dat iedereen een eigen kleur heeft. Waarom, waardoor, -- dat weten wij nog steeds niet. -- Misschien is het zoals met de vingerafdrukken: er zijn geen twee identische vingerafdrukken".

Besluit.

De vingerafdruk behoort tot de grofstoffelijke figuur; de aura tot de fijnstoffelijke. Beide détails zijn onderdelen van de gehele figuur, die een systeem (samenhangend geheel) uitmaakt. Beide bewijzen dat ieder mens een enkeling is en, wel, op verifieerbare wijze. Ofschoon als mens een 'x', is hij/zij toch steeds weer een 'a'.

3.2.5. De gelijklopende (convergente) inductie (307/312)

1. ***De basis.***

Een differentiaal (WDM 189): uiteenlopend (di.vergent)/ gelijklopend (parallel)/ ineen- of samenlopend (con.vergent).

Cfr WDM 294: een 'samenloop' (convergentie van omstandigheden is één voorbeeldje.

2. ***Appl. model.***

Wij nemen een ludiek (speels) voorbeeldje.

Bekend is geraakt Philippe de Dieuleveult (in Zaïre, ondertussen, verdwenen), de schattenzoeker van La chasse aux trésors (der Franstalige tv-stations).

(i) Het lemma (= het gezochte) is b.v., een dorpssmid, ergens in de nabijheid van een of ander dorp in Kameroen, waarvan hij niet eens de naam (één der singulariserende kenmerken) kent (vanuit de opdrachtgevers te Parijs). Maar dra blijkt het dat het ergens in de nabijheid van Yaounde (Kameroen's

hoofdstad) aantrefbaar is. De helikopter kan opstijgen en Philippe kan beginnen zoeken.

WDM308

(ii) de analyse moet, nu, uitmaken of die eerste aanduiding, -- in het Latijn: indicium, juist uitvalt. Het eerste b.v. wat Philippe doet, is een geografische kaart raadplegen: effectief, er zijn dorpen, in Yaounde's omgeving. Maar wat voor een?

Tweede stap: de tipgevers uit Parijs vinden de naam van een dorp. Nu kan Philippe uit de helikopter stappen en aan een groepje Negro-Afrikaanse vrouwen, die op het veld aan het werk zijn, vragen of zij soms een dorp van die naam kennen. En wel waar een gekend dorpssmid woont. Indien ja, dan kan een tweede toetsing (= analyse) beginnen.

Totdat een oude neger met de vinger - in de blakende zon van het 'Zwarte Vasteland' - een smid aanwijst, gezeten voor zijn mini-hoogoventje. Zo op een tweehonderd meter buiten het dorp, -- ergens waar de wildernis -'brousse' - begint.

De convergente inductie.

(i) Al de gegevens - hetzij vanuit Parijs hetzij vanwege zijn kaart of de lokale bewoners - afzonderlijk kunnen de zoeker, die Philippe de Dieuleveult is, niet de singuliere dorpssmid doen vinden.

(ii) Maar met al die gegevens gezamenlijk (collectieve structuur) laten hem toe, trefzeker, de dorpssmid - met het mee te nemen voorwerp in de hand, glimlachend, zoals Negro-Afrikanen dit kunnen - op te sporen.

a. Hier is een voorbeeld van echt summatieve inductie (WDM 126), maar in haar convergente modaliteit. Pas de totale som geeft de zekerheid.

b. Hier is ook differentiale vergelijking (WDM 179vv.) aan het werk: een toenemende reeks (kwantitatieve aangroei) van kleine indicia, aanduidingen, geeft, op zeker ogenblik, een kwalitatieve sprong, -- logisch gesproken: op zeker ogenblik is de Dieuleveult praktisch zeker dat hij het gezochte gevonden heeft.

De 'zwarte-doos' methode.

Enigszins gelijkend op ons voorbeeldje is wat men, in

natuurwetenschappelijke middens, de 'black-box-methode heet.

W.R. Fuchs, Denken met computers, Den Haag, s.d., 234vv., geeft daarvan een idee.

(i) *Het model.*

Allereerst - aldus steller - heet men 'zwarte doos' een elektrische schakelkast die de elektricien niet kan of mag openen, Wat die 'black box', binnenin, bergt, weet hij dus niet. Maar hij kan, via draden allerhande, experimenteren (WDM 224vv.). Door bewerkingen uit te voeren, kent hij, geleidelijk, minstens gedeeltelijk en onrechtstreeks, de wezensvorm (WDM 28) van wat de zwarte doos bergt.

WDM309

(ii) *Het origineel.*

WDM 113 (modeltheorie) leerde ons dat het 'origineel' het onbekende is, dat wij, door middel van een model, dat gekend is (in dit geval : de zwarte doos van de elektricien), benaderen.

(ii). a.-- De wezensvorm - forma - van iets is, meestal, een onbekende, een 'qualitas occulta'; een 'x' (in de zin van 'onbekende'), zoals *Otto Willmann, Abrisz der Philosophie* (*Philosophische Propädeutik*), Wien, 1959-5, 366, zegt. Dat dit zo is, blijkt uit de wetenschappelijke methode: zij vertrekt van een louter nominale definitie, -- om, via reductieve methode (inductie), tot een zakelijke, de objectieve wezensvorm weergevende definitie te komen (WDM 250vv.). Zolang de zakelijke definitie onbewezen blijft, blijft dat wat men onderzoekt (de wezensvorm) eveneens een zwarte doos, een onbekende.

Dat was reeds een Ideatief denkend mens als Platon zeer duidelijk: 'ideeënleer' staat niet gelijk met 'alwetendheid'. Wel integendeel.

(ii).b.-- Het geheimzinnige - het mysterieuze - is daarvan het meest in het oog springend voorbeeld.

Appl. model.

Lees b.v. *Umberto Eco, De naam van de roos*, Amsterdam, 1985. Deze rauwe roman, onlangs verfilmd, kan - logisch - samengevat worden in een zinnetje als "Welke sporen leiden naar wat?". Men denke aan het spoorzoeken, in jeugdbewegingen beoefend: het heeft dezelfde logische structuur.

1. Als een teken - WDM 216: vooral het indicatief teken - verwijst ieder spoor naar dat waartoe het behoort. Een reeks tekens of sporen vormen een

convergerende, summatieve inductie: zij verwijzen, alle, naar zelfde 'x' (onbekende).

2. *Eco* zelf, in zijn *Naschrift* bij *De naam van de roos*, Amsterdam, 1984, 36, zegt het zelf: "Ik had een detective nodig. En, inderdaad, b.v. De naam van de roos, 30/33; 35, enz., plaatsen ons in volle 'detective' arbeid. Het aantreffen en duiden van 'sporen' - zo typisch voor Willem van Baskerville (staande voor de Nominalist Willem van Ockham (1300/1350)) - raakt de structuur zelf van deze cultuurhistorische roman.

Appl. model.

Niemand minder dan S. Freud (WDM 47) heeft beter, wellicht, aangevoeld hoe een menswetenschap als de Psychoanalyse een spoorzoeken, een detectivearbeid is. Hij wist zich de *Sherlock Holmes*, de wereldberoemde detective uit de werken van sir *Conan Doyle* (1859/1930), van wat vanuit het on- en onderbewuste op ons bewust leven inwerkt.

WDM310

Wij geven een vereenvoudigd voorbeeld, ontleend aan *P. Valinieff, Complexes et psychoanalyse*, Montreal, 1970, 51/67 (*Le complexe d' OEdipe*).

A.-- ***De gegevens.***

Valinieff krijgt, op zeker dag, Liliane D. als cliënte. Zij is mooi, zeer verstandig, gelukt op beroepsgebied. Maar in haar gemoedsleven - haar verlovingen en huwelijks-pogingen - mislukt zij, keer op keer.

1.-- Als zij vier jaar oud was, plegen haar ouders echtscheiding.

2.a. Haar moeder voedt haar op, -- met wie zij, zeer snel, in conflict leeft ("Zij was dom; ging op in haar potten en pannen"), -- totdat zij, zeventien, van huis wegtrekt. -

2.b.- Met haar vader onderhield zij, ondertussen, nauwe en hartelijke contacten.

2.c.- Zij wordt zeventien: zij huwt met een man, die haar leeftijd heeft, en gaat, met hem, bij haar vader, die het koppel onderdak verschaft, inwonen. Na enkele weken gaat het niet meer: Liliane verwaarloost haar huishouden (de keuken) en wordt van haar man, erotisch gesproken, afkerig.

2.d.- Na die korte tijd trekt zij eruit … met een vriend van haar vader, veel ouder dan zij en die zij nauwelijks kende.

2.e.-- Drie weken later breekt zij ook met die man. Zij gaat alleen wonen, op een studio: zij wil echtscheiding en wil van geen enkel huwelijk meer horen. Maar zij lukt perfect als helpster in een handelszaak.

2.f.-- Twaalf jaar later arriveert zij bij Valinieff, de psychoanalyticus.

B.-- De duiding.

Ziedaar de doolhof de zwarte doos of 'x' (verstaan als symbool van de onbekende).

Wij vatten de analyse van Valinieff samen.

Ad.1.-- Echtscheiding: op vierjarige leeftijd kon Liliane het Oedipusconflict (haar rivaliseren, bij haar vader, met haar moeder; haar 'verleiden' van haar vader) niet normaal oplossen.

Ad 2.a.-- Haar verlangen om haar vader te verleiden - onbewust - leidt er haar toe haar moeder als tegenligster, uit te stoten en dus: conflict. Als huishoudelijk wezen vindt zij haar moeder 'te vrouwelijk'

Ad.2.b.-- Haar oedipale neiging tot haar vader verklaart de hartelijke betrekkingen.

Ad. 12.c.-- Zeventien: zonder het Oedipusconflict normaal te hebben opgelost (kijk naar haar moederafkeer samen met een te sterke vaderliefde).

WDM311

Haar eerste huwelijk is een ondoordacht, onrijp gebeuren: zij vlucht in dat huwelijk. De inwoning bij de vader verraadt haar onbewuste verliefdheid op haar vader, -- verliefdheid, die nog infantiele (kindse) trekken vertoont. Liliane weigert vrouw te zijn van een andere man dan haar vader, -- zoals zij ook weigert vrouw te zijn, d.i. huishoudelijk werk te verrichten (zoals haar moeder, die zij, daarin, verachtelijk vindt).

Ad 2.d.-- Zij gaat er vandoor met een oudere man: 'overdracht' (WDM 149) werkt hier; zij ziet in die man, onbewust, haar vader (die onbereikbaar is): het huwelijk met die man zou zij met haar vader willen beleven. Mannen van haar leeftijd verschillen te veel van haar oudere) vader.

Ad 2.e.- Zij weigert ieder huwelijk zonder meer: na dergelijke mislukkende pogingen, geeft Lilian, het definitief op de vrouw te zijn van een man die niet haar vader is. Zij lukt in haar beroep, dat mannelijk is (geen potten en pannen, - geen moederfiguur).

De reductieve methode, in deze convergente inductie.

(A) ***Waarneming (gegeven/ gevraagd)***

Een vrouw, deels lukkend, deels mislukkend (zoals de gegevens aangeven); gevraagd: ze uit dat zakstraatje redden, -- d.m.v. de Psychoanalyse.

(B) ***Lemmatisch-analytische methode.***

(B).1. -- ***Het lemma*** (hypothese) is hier het niet gezond, normaal, verwerkte Oedipuscomplex.

(B).2.-- ***Deductie*** indien de hypothese juist is, dan worden alle details begrijpelijk (WDM 8v.).

(B).3. ***Inductie*** (= peirastische of inductieve reductie): de duiding, hierboven, verifieert de veronderstelling dat de gedeeltelijke mislukking van Liliane een slecht verwerkt, infantiel (kinds) gebleven Oedipuscomplex, resp. Oedipusconflict, is.

Besluit. -- Freud, zoals ieder vakwetenschapper, gaat reductief te werk.

Vergeleken met de transempirische verificatie (WDR 272) valt een gelijkenis op: niemand ziet, 'empirisch' (grofstoffelijk vaststelbaar) het Oedipuscomplex. Hier komt een zeker geloof (in de psychoanalyse en haar basisideeën) van pas. Zonder dat geloof (in wat men niet 'ziet') gaat het niet. In die zin is de psychoanalyse even 'onwetenschappelijk' als een religieus geloof of een occultisme. Maar ook even 'rationeel', want reductief redenerend.

WDM312

Wij zagen dat nomothetie (het algemene in het singuliere) en idiografie (het enige, singuliere, in het algemene) - WDM 300 (Windelband) - ineen moeten gedacht worden (WDM 293: 302: 306).

Hier hebben wij, daarvan, een toepassing: de idee 'Oedipuscomplex' is een 'x' (een variabele, veranderlijke, - samenvatting van alle mogelijke Oedipuscomplexen); het individuele geval van Liliane is een 'a' (een constante, onveranderlijke, juist één geval van Oedipusconflict).

Zonder de algemene idee blijft het individuele geval Liliane 'blind' (ondoorzichtig, -- een doolhof); zonder de toepassing op de zwarte doos, die het leven van Liliane is, blijft de idee 'leeg'; -- een puur 'ens rationis' (een gedachteding: WDM 270).

Juist terwijl Liliane vertelt, tekenen zich, één voor één, de kenmerken van haar individueel leven af, als evenzovele onderdelen van een convergente inductie: alle verwijzen zij naar één factor, het niet juist verwerkte Oedipuscomplex. Ofschoon steeds 'mysterieus', toch wordt, dankzij de Psychoanalytische methode, de zwarte doos van Liliane 's zieleleven doorzichtiger. Dankzij het detectivewerk van de Psychoanalyticus.

Nog een applicatief model.

De Nobelprijs voor geneeskunde en fysiologie 1987 werd toegekend aan de Japanse prof Susumu Tonegawa. -- "Het genetisch aspect van het onderzoek naar de antilichamen was een volledig mysterie, toen S. Tonegawa eraan begon". Aldus prof Bengt Samuelsson, van het Karolinska Instituut.

"Hij was de enige, die, tussen 1976 en 1978, aan opzoekingen deed, op dat terrein. dit werk was werkelijk enig". Aldus Samuelsson, op een persconferentie.

Men wist wel, sedert een twintigtal jaren, dat de immuniteits-verdediging van het menselijk lichaam over een fabelachtige verscheidenheid van antilichaamstypes beschikt. Deze hebben als opdracht de veelheid van besmettelijke agentia (agerende entiteiten), die in het lichaam binnendringen, te bestrijden. De antilichamen worden aangemaakt door de witte bloedlichaampjes, de B-lymfocieten.

S. Tonegawa heeft aangetoond hoe bepaalde elementen in de genetische massa, om te beginnen, in beperkte hoeveelheid, beschikbaar in het embryo-organisme, verplaatst worden en zich hergroeperen om de B-lymfocieten te vormen. Waarbij zij ieder lymfociet-B de productie toelaten van één soort antilichaam. De witte bloedlichaampjes zijn, van of dat ogenblik, gespecialiseerd in de strijd tegen juist één soort antigen, dat in de besmettende agentia aanwezig is.

WDM313

Men ziet dat Tonegawa - heel alleen (aldus Fritz Melchers, directeur van

het Mit (Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, USA), waar Tonegawa werkte) - een detective gelijk, het mysterie (WDM 309) of de zwarte doos (het genetisch aspect), heeft geanalyseerd.

Bibl. st. : *Un chercheur japonais Nobel de médecine*, in: *Journal de Genève* 13.10.1987.

3.2.6. De idiografie (letterkundig genre) (313)

WDM 305 leerde ons reeds de idiografische vakwetenschappen kennen: heelalbeschrijving, aardrijkskunde, -- geschiedschrijving. -- Wanneer deze vakken werkelijk het concreet-individuele bedoelen, drukken zij zich uit in een eigen literatologisch type: de monografie, d.i. de weergave van juist één object -- een persoon, een gebeuren, een streek e.d. -- in zijn concreet-singuliere wezensvorm.

Opm.-- De prosopografie is dat soort monografie dat een persoon, in zijn karakter en persoonlijkheid, weergeeft. -- De biografie (levensbeschrijving) is, daarvan, de verhalend-historische vorm (historisch narrativisme,-- zo zegt men nu ook wel).

De idiosyncrasie.

Men verstaat dit fenomeen wanneer men het in het denkkader van 'prikkel / reactie' (stimulus/ response) inbouwt. Het is de individuele reactie op een prikkel.

Appl. mod.: sommige personen, bij het zien van een spin (P), krijgen krampen (R). Anderen, bij het zien van bloed (P), vallen flauw (R). Nog anderen, geconfronteerd met spijzen of dranken, waarop gewoonlijk niemand 'idiosyncratisch' reageert (P), voelen een instinctieve afkeer.

Geneeskunde: een bepaald geneesmiddel (P) verwekt bij sommige personen 'idiosyncratische nevenverschijnselen'.

In de striktere zin betekent 'idiosyncrasie' overgevoelige reactie; in de bredere zin 'individuele reactie'. -- Het is duidelijk dat, voor zover idiografisch, een werk zeer bijzonder let op de idiosyncrasieën, eigen aan wat het weergeeft.

Het idiolect. -- De taalwetenschappers hebben het over het idiolect of taaleigen, kenmerkend voor één persoon, -- over 'idioom' (= 'idiotisme'), het taaleigen van een streek, sociale groep, leeftijd e.d... Dit wordt gebeurlijk vastgelegd in een idioticon (taaleigenwoordenboek).

WDM314

Opm - De Structuralisten b.v. (WDM 148), met hun neiging om de nomothetie (het universele) te benadrukken, miskennen, gemakkelijk, het idiolect.

Meer b.v. een Leo Spitzer (1887/1960), een literatoloog, die taal- en literatuurwetenschap centraal stelt, met geschiedwetenschap als hulpwetenschap, vat het literaire spreken op als:

(i) een taaldaad (een act, die taal vertegenwoordigt), die zich in het algemene taalgebruik inschakelt,

(ii) maar dan toch een idiosyncratische taaldaad, nl. als uiting van een oorspronkelijke (WDM 295) of originele persoonlijkheid met kenmerken die singulier zijn.

Bibl. st. : *H. Weber, La méthode de L. Spitzer en critique littéraire*, in : *La Pensée* (*Revue du Retionalisme Moderne*), 135 (1967 ; oct.), 175/181.

Wat nu ook b.v. door een Tzvetan Todorov uitgewerkt wordt, niettegenstaande diens eerste Structurale periode.

De methode van het psychologisch - karakterologisch profiel.

Charles Baudouin (1893/1963), *L'Ame et l'action* (*Prémisses d' une philosophie de la psychanalyse*), Genève, 1969-2, 157s., leert ons een - o.m. voor leerkrachten interessante - methode om het singuliere in een persoon (een kind) uit te beelden.

1. Baudouin is de stichter, in 1924, van het Internationaal Instituut voor Psychagogie, te Genève. Hij is de schrijver van *L' âme enfantine et la psychanalyse*, Neuchatel, 1931-1; 1964-2, een meesterwerk inzake kinderpsychologie, met 'psychagogische' (noodsituaties oplossende) bedoeling. Het is een zeer persoonlijke en rijk gedocumenteerde synthese van Janet en Freud, Adler, Jung.

2. Baudouin steunt zich op *Vera Kovarsky, trad., G.Rossolimo, L' individualité de l' enfant*, Paris, 1929.

a.-- De term 'karakter' is tweesnedig: het betekent, eerst, het temperament ('een brutaal karakter, 'een spontaan kind'), dat de ongevormde aandrangen in onze natuur toont; het betekent, tweedens, de zelfbeheersingsgraad ('een kind met karakter'). Het blijft een mysterie.

b.-- De term 'profiel' betekent een uitgetekend model van een (onbekend origineel dat het) karakter (van b.v. een kind is).

(i) De laboratoriumanalyse onderzoekt het kind onder oogpunt van
a. bewegingen, (coördinatie ervan)
b. werkritme,
c. gemoed (gemoedsrijkdom of -armoede).

WDM315

(ii) Deze eigenschappen worden, na analyse, genoteerd met 'coëfficiënten' (vaste waarden in cijfers uitgedrukt; zo b.v. is, in 'ax', a de constante waarde van de variabele x). Dit geschiedt op gelijklopende (parallelle) verticale lijnen.-- Zo b.v. :

motoriek:5
werkritme:7
gemoed:9

motoriek:7
werkritme:8
gemoed:9

Men verbindt met een lijn, min of meer horizontaal, de waarden, op die verticale lijnen genoteerd, -- zo dat hoogte- en dieptepunten zichtbaar worden. Het profiel is dan die liggende kromme.

Dit is het synchronisch aspect. Maar men kan ook diachronisch te werk gaan: een tijd later herneemt men de analyse der eigenschappen. De profielwijzigingen tonen dan de ontwikkeling van een individueel kind.

Besluit. -- Wat men 'karakter' heet, is hiermee herleid tot een drieledigheid van parallelle kenmerken. Wat, blijkbaar, maar een gedeelte van het volledige karakter zal zijn. En wat op aanvullende kenmerken wacht, natuurlijk.

Opm.-- Baudouin, die ook voor de grafologie (uit het schrift afgeleide karakterologie) openstond, treft overeenkomsten aan met deze methode.

Het karakter.

1. Wanneer men te werk gaat, zoels hierboven, steunt men zich op het gedrag (de gedragspsychologische of 'behaviorele' basis), -- dat wat zicht- en tastbaar is van het dieper gelegen karakter, dat zich in de ziel zelf situeert. -- Motoriek, werkritme en gemoedsuitingen zijn - in dat kader - gedragingen, die pas samen het gedrag uitmaken.

2. Die gedragingen, samen het gedrag, zijn geen losse hoop kenmerken, maar een systeem (WDM 87), met een structuur (WDM 86), die juist in het profiel zichtbaar gemaakt wordt.

Ontologisch: de wezensvorm of 'forma' van de gedragingen. -- "De goedheid van een met gemak levende sanguinicus (*opm.:* volbloedig, driftig, 'vurig' temperament) is niet die van een 'enthousiast' (geestdriftige). De voorzichtigheid van een vreesachtig karakter of een geobsedeerde (*opm.:* onder de druk van dwangvoorstellingen handelende) is niet die van een bezadigd man van de daad". (Ch. Baudouin, o.c., 154).

Het boven vermeld profiel moet dan ook in die totaliserende zin verstaan worden.

WDM316

Het idiografisch karakter van iedere kunst.

a. (1) Wij zagen, WDM 16, dat een kunstwerk, indien, tenminste, het een beetje inhoud heeft, een wereld - en levensbeschouwing behelst. --

(2) De handelingsstructuur, WDM 162, is één model van biografische, een leven of een levensepisode beschrijvende, kunst.

(3) De grote esthetische categorieën, WDM 192vv., leren ons de axiologische eigenschappen (schoon, - liefelijk, verheven; lelijk, - komisch, tragisch) in iedere kunst. -- Besluit: een kunstwerk vertoont verscheidene aspecten.

b. De vraag rijst: "Is iedere kunst, nu, nomothetisch of idiografisch?".

Met *O. Willmann, Abrisz der Philosophie*, Wien, 1959-5, 305, kan men antwoorden: "Ofschoon dichtkunst en kunst over het algemeen het bijzondere geval - en wel op singuliere wijze - weergeven, toch bewegen zij zich in een algemeen klimaat.

In die zin bestempelt Aristoteles de literatuur als 'filosofischer' (*opm.:* algemener) dan de geschiedschrijving".

A.- Men herleze WDM 122 (de synecdoche): wat b.v. een Sartre of een

Gabriel Marcel, Existentialisten, die 'filosofische toneelwerken' schrijven, in één of meerdere singuliere figuren uitbeelden, heeft, in feite en in hun bedoeling, vaak, een universele draagwijdte.

Zoals, wanneer de inspecteur zegt: "Een onderwijzer(es) komt op tijd". Hij spreekt zich singulier uit, maar bedoelt het universeel: synecdochisch betekent 'een leerkracht' in feite, in zijn bedoeling, 'alle leerkrachten'. Zo ook, vaak, in een kunstwerk: singuliere figuren hebben universele draagwijdte.

Synecdochisch begrepen is een idiografie een nomothetie! Vgl. WDM 302 (idiografische figuur/ nomothetische achtergrond); WDM 293 ('a' (idiogr.)/ 'x' (nomoth.)).

In een constante 'a' leest men, in feite, juist één geval van x, de variabele. Zo kunnen én Aristoteles én de Existentialisten over 'filosofische' (versta: universeel bedoelde) kunst spreken.

B. Men kan hetzelfde, met een Russell of een Quine, ook nog anders uitdrukken: de grammaticale eigennamen 'verbaliseren' (WDM 292). Het singuliere verzwindt, dan, in het universele (de logische eigennaam).

De ecologie als idiografische wetenschap.

Met een *Leslie Reid, Ecologie*, Utr./ Antw.,1973-2, 9, omschrijven wij 'ecologie' als de analyse van het leven gesitueerd in zijn omgeving, -- met als één der centrale ideeën 'evenwicht'.

WDM317

a. Dit milieu of leefmidden is zowel het natuur- als het cultuurlandschap (WDM 305), -- dit laatste, gegroeid o.g.v. de (cultuur)geschiedenis (WDM 305). De cultuur, vooral in haar economische dimensie, speelt, daarin, een hoofdrol (WDM 248: Groenen, Ecologisten, Ecolo-Pacifisten),

b. Carl Sagan (1934/1996), prof voor sterrenkunde en wetenschappen, aan de Cornell University (USA), heeft, einde Januari 1988, te Davos (CH), voor het World Economic Forum, een schitterende uiteenzetting gegeven over onze aanvallen - allerhande - op het leefmidden, inzonderheid het gevaar, inherent aan de kernwapens.

Het serre-effect, veroorzaakt door het verbruik van energie van fossiele oorsprong (met de temperatuurstijging van de hele planeet), -- de afbouw van

de ozonlaag, beschermerster tegen de UV-stralen (WDM 183v.), o.m. door de 'spray', -- de zure regen, de zware metalen, -- de zestigduizend kernwapens (hoofdzakelijk in Amerikaans en Sovjet-bezit), die tienmaal ieder stad van de hele planeet kunnen vernietigen, -- ziedaar enkele der hoofdbedreigingen, die op ons enig, singulier, leefmidden wegen.

Al deze gevaren moeten 'globaal' - d.i. planetair - behandeld worden, -- door alle staten.

Bib. st. : *P. Novello, Symposium de Davos* (*Vibrant plaidoyer contre les atteintes à l'ecologie*), in : *Journal de Genève* 02.02.1988.

c. In 1977 (in Georgië) en in 1987, te Moskou, werd een Internationaal Congres voor Opvoeding en Vorming m.b.t. het Leefmidden gehouden: de zin voor het leefmidden is één aspect van alle opvoeding.

In 1986 werd in het kader van de Unesco, te Parijs, een Colloquium gehouden:
(i) Ongetwijfeld maken de natuurkundige en biologische aspecten de natuurlijke basis uit van het menselijk leefmidden.

(ii) Maar de socio-culturele en economische, alsook de zedelijke (morele, ethische) waarden beslissen erover welke richtingen, welke instrumenten de mens zullen helpen de hulpbronnen van de natuur beter te begrijpen en te gebruiken, met het oog op zijn behoeftebevrediging.

In dat licht werden de inhoud en de onderwijsmethoden, eigen aan de aardrijkskunde en de geschiedenis, de economie en de sociologie) bekeken als leervakken omtrent het milieu, besproken.

In 1986 - oktober - hebben twaalf landen verslag uitgebracht inzake onderwijsvernieuwing betreffende milieuopvoeding: de natuur- en de menswetenschappen worden, blijkbaar, in dat kader, herduid.

WDM318

Zo worden, in sommige vooruitstrevende experimenten, de natuurwetenschappen, de aardrijkskunde en de geschiedenis bijgebracht als milieuwetenschappen. Maar - in de grond - is dit nog eenzijdig: alle vakken zijn milieuvakken.

Reden: niet enkel de buitenmenselijke natuur, maar ook al wat wij doen - arbeid, spel, kunst, religie, zeden, samenleving, enz. - dat alles sticht leefmidden.

Bibl. st.: *Françoise Menétrey*, *Réforme : Histoire et géographie, sciences de l'environnement ?* in : *Journal de Genève*, 1987.

Een ecologisch vak: de filosofie.

1. Wij zagen dat de filosofie, als natuurfilosofie, bij de Mileziërs van de grond kwam (WDM 12vv.). De oudste Helleense denkers zagen juist één alomvattend gegeven, de 'fusis', de natuur, -- op verschillende (Milezische, Pythagoreïsche, Eleatische) manier benaderbaar.

2. *E.W. Beth, Natuurphilosophie*, Gorinchem, 1948, 35vv., preciseert.

(a) de natuur, als geordend en, daardoor, tot be- en verwondering stemmend (d.i. schoon) geheel of kosmos, is een wereld, d.i. juist één, alle zijnden in hun geheel (WDM 228v.: alle, geheel) omvattend systeem.

Deze verzameling van samenhorige wezens -- gesteenten, planten, dieren, mensen, -- ja, buitennatuurlijke wezens (WDM 17: ook de godheden behoorden, volgens de Antieke Griek, tot het leefmidden) -- vergelijken de oudste denkers, gemakkelijk, met een samenleving, zowat een 'polis' of (stads)staat in het groot, waarvan steen, plant, dier, mens, buitennatuurlijk wezen, Opperwezen 'burgers' zijn, -- allen medeverantwoordelijk voor dat ene, enige, alomvattende geheel, dat het 'zijn' is.

(b) Nauwkeurig bekeken, met onze huidige ecologische gevoeligheid, komt deze filosofie door als een milieuwijsheid, -- van groot formaat. Dit kan nog steeds inspireren, mits het geactualiseerd (hersticht) wordt.

Later zal deze alomvattende natuurfilosofie wel opgesplitst worden, - sedert de Platonieker Xenokrates van Chalkedon (leider van de Akadèmeia -338/-314), in ontologie ('dialectiek' geheten), fysiek en ethiek. Waarin de natuur haar ereplaats bewaarde: de mens, als wezen, gesitueerd in natuur, zichtbare verschijning van het 'zijn', handelt gewetensvol volgens de normen, die, via de ene natuur, aan dat ene 'zijn' ontspringen.

WDM319

3.3. Oordeelsleer 319/323)

De formele logica, d.i. de logica van de 'forma' (WDM 28) of wezensvorm,

behandelt uitvoerig de 'forma', d.i. wat in een begrip (concept, idee) gedacht wordt en in een term wordt verwoord, -- om, daarop, het oordeel (oordeelsuitspraak), uitgedrukt in één of meer zinnen (proposities), even nader te bekijken.

Wij zeggen wel 'even'. Waarom? Omdat het wezenlijke van de traditionele logica al gezegd is, -- in een juist begrepen ontologie, een even juist begrepen harmologie (orde-, resp. ordeningsleer) en, niet het minst, in een uitvoerige begripsleer. Wat wij tot nu toe gedaan hebben. Dus ultrakort het wezenlijkste inzake oordeel en propositie.

Het oordeel, verwoord in een zin, is een duiding.

WDM 265 leerde ons reeds dat - vergeleken met de extra-mentale werkelijkheid - onze ideeën (concepten, begrippen) een duidingswijze zijn. Hetzelfde geldt, op andere wijze, van onze oordelen. Niet zonder reden betitelt *Aristoteles* zijn oordeelsleer *Peri hermeneias,* De interpretatione, Over de duiding.

1. Feit, waarop *P. Ricoeur, Le conflit des interprétations* (*Essais hermeneutiques*), Paris, 1969, 8, de nadruk legt: bij Aristoteles is ons oordelend spreken steeds 'hermeneia', duiding van de werkelijkheid, "dans la mesure même où il dit 'quelque chose' de quelque chose" (voor zover dit spreken nl. 'iets' zegt over iets). Let op de ontologische termen: 'iets over iets zeggen'.

2. Daarvan zagen wij, WDM 6, een voorbeeldje. -- "Ornella Muti - iets - is een mooie filmster (iets)". Wij zegden, toen, dat dit modeltheoretisch van aard is:

(i) het origineel (de onbekende, Ornella Muti, wordt 'bekender'

(ii) dankzij het model (het bekende), mooie filmster. B (het bekende) verschaft informatie (inlichting) inzake 0 (het onbekende). Informatieleer en modelleer lopen, zodoende, ineen,

3. WDM 230 leerde ons, verkort, dat ieder oordeel een - minstens impliciete, onuitgesproken - vergelijking behelst: door 'Ornella Muti' (het onderwerp) te vergelijken met 'mooie filmster' (het gezegde) blijkt dat, inderdaad, beide denkinhouden - niet totaalidentisch (tautologisch) maar minstens - deelidentisch (analoog zijn. Waaruit logisch volgt dat terecht van een Ornella Muti moet (noodzakelijk) gezegd dat zij een mooie filmster is, -- althans indien het onschendbare (WDM 30) van de werkelijkheid, voor zoverre

waarheid bevattend, geldt.

WDM320

Opm.-- *Ch. Lahr, Logique*, 226s. (*Le jugement et la comparaison*), overloopt, kort, de verschillende meningen terzake.

(1).-- Dat een gedeelte van de oordelen comparatief ontstaan, geven alle denkers toe (de 'comparatieve' of, nog, 'doordachte' oordelen).

(2).-- Zijn echter 'spontane' of 'ondoordachte' oordelen insgelijks comparatief, maar dan onuitgesproken? Ziedaar de omstreden vraag.

a.-- Aristoteles en een hele reeks Antieken, -- *Antoire Arnauld* (le Grand; 1612/1694) en *Pierre Nicole* (1625/1695), stellers van *Logique ou Art de penser* 1662; --- een werk in de geest van R. Descart), ---- later een Paul Janet (1823/1899; Spiritualistisch wijsgeer) e.a., -- alsook de stichter van het Engelse Enlightenment (Verlicht Rationalisme) John Locke (1632/1), --,zij allen beweren dat ook de ondoordachte oordelen comparatief gefundeerd zijn.

Aldus is volgens J. Locke een oordeel "de gewaarwording van een betrekking hetzij van bijeenpassen hetzij van niet-bijeenpassen van twee 'ideas' (bewustzijnsinhouden), die reeds waargenomen en onderling vergeleken zijn".

b.-- Thomas Reid (1710/ 1796; topfiguur van de Antirationalistische Common - Sensefilosofie),-- Victor Cousin (1792/1867; de Eclectieker) e.a., -- zij beweren dat de ondoordachte, onberedeneerde oordelen pas achteraf een vergelijking van ideeën mogelijk maken. Zinnetjes als 'Ik besta', 'Ik lijd', 'Het is koud', 'De sneeuw is wit', ontstaan voordat de uitspreker/ uitspreekster ervan 'redeneert' b.v., 'Ik', vergeleken met 'bestaan', behelst dat 'Ik besta' of 'Het (weer)', vergeleken met 'koud', impliceert dat 'Het koud is'.

Opmerking. -- Men ziet dat de tweede mening eerder psychologisch i.p.v. logisch analyseert en, zodoende, een deel van de waarheid vat. Maar de eerste mening, die alle oordelen logisch bekijkt, haalt het gelijk, zoals straks nog beter blijken zal: er bestaan onuitgesproken vergelijkingen.

3.3.1. Het oordeel en de propositie 320/321).

(1).-- ***Het oordeel.***

'katègorein ti tinos' (iets van iets beweren) - aldus Aristoteles - in de vorm van een subject (onderwerp) en een predicaat (gezegde, attribuut) is oordelen.

Dit is de geestesverrichting, impliciet in iedere propositie (zin) aanwezig.

WDM321

Opm.-- *Bernhardt Bolzano* (1781/1848), o.m. in zijn *Wissenschaftslehre* (1837), trok ooit de aandacht op een beslissend onderscheid.

(1) Reeds Platon was tot het besluit gekomen dat alle denken zo verloopt dat, van een onderwerp, een gezegde beweerd wordt en wel zo dat beweerd wordt dat het gezegde erbij past (bevestigende zin) of niet (ontkennende zin), Zodoende is alle denken 'oordelen'. Dit behelst de rein logische kern van het hele echte denken.
Bibl. st.: *A. Gödeckemeyer, Platon*, München, 1922, 127f.

(2) Bolzano verwittigt, hierbij, tegen een Psychologistische misvatting. -- Bezorgd én om de grondslagen van de logica én om die van de wiskunde, zocht Bolzano naar een wezensvorm ervan. Centraal daarbij waren b.v. zinnetjes als "A is B" (semantische duiding: "De idee 'driehoek' is samengesteld"). Zo'n zinnetjes heet hij 'Satz an sich' (= zin op zich).

1. "Onder 'zin op zich' versta ik slechts de een of andere uitspraak, die zegt dat iets is of niet is (daarbij buiten beschouwing gelaten of deze bewering waar of onwaar is)". (Wissenschaftslehre, Bd. 1)

2. Zoiets is de louter logisch-wiskundige opvatting. -- Maar luister goed naar wat volgt: "Daarbij buiten beschouwing gelaten of zo een zin op zich door wie ook in een taal is verwoord, -- ja, door wie ook in zijn geest in feite gedacht of denkbaar is". (Ibid).

Praktisch: "A is B" (logisch en/of wiskundig) in onafhankelijk van
(i) de (on)waarheid ervan,
(ii) de al of niet uitgesprokenheid in een taal ervan,
(iii) de al of niet gedachtheid of denkbaarheid in iemands geest ervan. -- Zoiets is zuiver Platonisme. 'Ideeën' (hier in haar uitspraakvorm) bestaan onafhankelijk én van de taal én zelfs van het denken (als talige of psychologische akten verstaan). Dit behelst dat de pure wezensvorm, in een oordeel aanwezig, én logisch én mathematisch geldt.

3. "In dezelfde aard zijn alle 'waarheden op zich' één type van 'zinnen op zich. (...). Ik versta onder 'waarheid op zich' om het even welke zin, die iets zo zegt zoals het is, -- waarbij ik in het midden laat of ooit iemand die zin

werkelijk gedacht of uitgesproken heeft of niet". (Ibid.).

Bibl. st.: *J.B. Rieffert, Logik* (*Eine Kritik an der Geschichte ihrer Idee*), in: *M. Dessoir, Hrsg., Lehrbuch der Philosophie*, II (*Die Philosophie in ihren Einzelgebieten*), Berlin, 1925, 27.

WDM322

Terloops: met Franz Brentano (WDM 69) en een Marly behoort Bolzano tot een Katholieke Oostenrijkse School. -- Zij verzette zich tegen de Duitse Idealistische Ik-filosofieën (I. Kant; -- J.G. Fichte, G.Fr. Hegel en Fr. W. Schelling), die tot Subjectivisme en o.m. Psychologisme aanleidKant; --en. Edm. Husserl (WDM 45; 70), leerling van Brentano, ontdekte de vergeten Bolzano en werkte zijn hoofdidee fenomenologisch ('eidetische fenomenologie') uit.

3.3.2. Kant: 'analytisch' en 'synthetisch' oordeel (322/323)

(1) *Analytisch oordeel.*

'Analytisch" zou eigenlijk 'begripsanalytisch' hoeven te zijn. Is, in Kant's taal, 'analytisch' ieder oordeel waarvan het gezegde een onderdeel van het onderwerp is.

Appl. model.

(1).-- *Gegeven:* de meetkundige definitie van een driehoek (een veelhoek, gekenmerkt door drie zijden en drie hoeken).

(2).-- "Een driehoek bevat, steevast, drie hoeken" is een begripsanalytisch oordeel.

(2) *Synthetisch oordeel.*

'Synthetisch' zou, eigenlijk, 'reductief' behoren te zijn. Wanneer het gezegde helemaal buiten de idee zelf (in haar definitie) ligt, dan is er maar één uitweg: via inductie nagaan of - tot die idee - ook de nagegane eigenschap behoort of niet. Indien ja, dan kan men een op verificatie gesteund ('synthetisch') oordeel vellen. Zo b.v.: "De Aarde is rond".

Besluit.

Ieder begripsanalytisch oordeel is noodzakelijk waar; ieder reductief oordeel moet, noodzakelijk, op verificatie gebaseerd zijn.

(2).-- *De propositie ('zin').*

De propositie of (oordeels)zin is de verwoording in taal van een oordeel.

Vergelijk met 'idee' (begrip) en 'term' (WDM 241). - Verwar zeker niet met Bolzano's 'zin op zich', die de Platonische idee, in haar oordeelsvorm, is. In de propositie gaat Bolzano's 'zin op zich' schuil. Hij wordt erin uitgesproken. Dit, nadat hij, eerst, in de geest (mentaal) gedacht is. De propositie of verwoorde oordeelsvorm bestaat uit twee of meer termen en een uitspraak ('bewering') omtrent hun betrekking (analogie; -- behalve in de tautologische proposities (b.v. 'A is A'), waar totale identiteit heerst).

Kwantiteit der propositie.

Uitgangspunt: het onderwerp, dat ofwel universeel ('alle vogels…') ofwel particulier ('Sommige vogels…') ofwel singulier ('Juist één vogel…') is.

WDM323

Kwaliteit van de propositie.

Er zijn ofwel bevestigende ofwel ontkennende proposities. Zoals reeds, hoger, even aangeduid.

Verdere typologieën.

Spitsvondige geesten onderscheiden, verder, proposities met ofwel één ofwel meerdere onderwerpen en gezegden. -- Interessanter is wat men heet 'voorwaardelijke' (hypothetische) proposities. --

(1).-- *De categorische propositie*

De categorische propositie zegt, onvoorwaardelijk, iets uit van haar onderwerps-term. ***Appl. model.***-- "Ik kom".

(2).-- *De hypothetische propositie*

De hypothetische propositie zegt hetzelfde, maar voorwaardelijk.

Appl. model.

"In dat geval kom ik" (bedekte, impliciete voorwaardelijke verwoording, -- dankzij een voorwaardelijke bepaling). -- "Indien dat het geval is, dan kom ik". -- Doch, hiermee, lopen wij vooruit op de redenering.

Opm.-- Appl. model.

J.H. Walgrave, Is het Christendom een Humanisme? in: *Cultuurleven* 1974: 2 (Feb.), 147/ 156.

Op die vraag zijn, logisch, drie antwoorden mogelijk.

(1).-- Het Christendom is een Humanisme.

Natuurlijk: het hangt ervan af wat juist men onder de termen 'Christendom' en 'Humanisme' verstaat. Cf. WDM 213, waar wij, heel even, de ingewikkeldheid van die termen hebben besproken.

(2).-- Het Christendom is niet een humanisme.

(3).-- Het Christendom is in zekere zin wel, in een andere zin niet een Humanisme.

Zoals Pater Walgrave zegt: een propositie - 'zegging' heet hij dat - kan affirmatief (bevestigend), negatief (ontkennend) of restrictief (onder voorbehoud) zijn.

De zaak is des te moeilijker door het feit dat, nu zeker, meer dan één duiding van het Christendom in omloop is.

(1) Zo b.v. zal de Secularistische Theologie zeggen dat het Christendom zelf, op zich genomen, reeds een vorm van 'Humanisme', d.i. geseculariseerde levens- en wereldbeschouwing, is. In dat geval is 'het' Christendom (versta: juist één duiding ervan) gewoon een Humanisme.

(2) Houdt men zich, echter, aan de Sacralistische Theologie, dan wordt de zaak ingewikkelder. De Sacralistische Theologie erkent

(i) de eigen autonomie van dit aardse leven, natuurlijk. Iets blijkt al uit het feit dat haar eerste, middenste en laatste bezorgdheid is a. het 'aardse' leven b. te sacraliseren (want het is niet sacraal uit eigen wezen).

(ii) Maar de Sacralistische Theologie erkent slechts een beperkte aardse autonomie.

WDM324

3.4. Redeneringsleer (sluitredeleer) (324/339).

Zoals reeds gezegd - WDM 230 - is het derde aspect van iedere wijsgerige logica de redenering. -- Zij is steevast een hypothetisch oordeel.

Bewijsvoeringsleer (argumentatietheorie: betoogtheorie).

Bibl. st.:

-- *Ch. Perelman, Retorica en argumentatie*, Baarn,1979;

-- *F. van Eemeren/ R. Grootendorst/ T. Kruiger, Argumentatietheorie*, Utr./Antw., 1981-2;

-- verder het nieuwe tijdschrift *Argumentation* (*An International Journal on Reasoning*), Vol. 1, No. 1(1967), Dordrecht/ Hingham (Ma., USA), dat alle mogelijke vormen van redeneren ter sprake brengt.

'De redenering op zich'.

Herinner u WDM 321 ('zin op zich'), waar wij - in Platonische geest - een

streng onderscheid invoerden tussen de eigenlijk en strikt logische propositie ('zin') en het feit dat zij of louter gedacht of ook verwoord wordt in een taal.

Aangezien een redenering slechts één soort 'zin op zich' is (een soort voorwaardelijke zin op zich), geldt, ook, hier, dit onderscheid.

F. van Eemeren e.a., Argumentatietheorie, 16, definieert een betoog (bewijsvoering) als volgt: "Argumentatie is een sociale, verstandelijke, verbale (*opm.:* in taal verwoorde) activiteit, - die ter rechtvaardiging of ontkrachting van een mening dient, -- die uit een constellatie (*opm.:* samenstel) van uitspraken bestaat en -- die op het verkrijgen van instemming van een redelijk oordelend publiek is gericht".

Men ziet, onmiddellijk, dat hier retoriek - en niet enkel logica - aan het werk is (WDM 1; 12; 118). Het feit dat stellers, o.c., 27, zeggen dat de basisstructuur van argumenteren de sluitrede of syllogisme is, toont aan dat, verscholen in de denkakten, de verwoordingsakten en de communicatieakten, een redenering op zich, in Bolzano's stijl, werkzaam is. Ons interesseert, hier, enkel de redenering op zich.

Definitie. - Met *Ch. Lahr, Logique*, 509, kan dit als volgt:"Die denkbewerking, die erin bestaat **(i)** uit een of meer voorzinnen, **(ii)** op logische wijze, **(iii)** één of meer nazinnen af te leiden is een redenering".

Het is evident dat, zoals WDM 230 ons leerde, de vergelijkende methode in dat afleiden actief is.

WDM325

Afleiding of behelzing.
Herlees WDM 231: 235 (implicaat); 240. -- De behelzing of implicatie is de voorwaarde van de afleiding.

Appl. model.
Uit de voorzinnen "Alle leerkrachten zijn plichtgevoelige mensen" en "Geen enkele leerkracht is plichtgevoelig", leidt men, onmiddellijk, af de nazin "Of de ene of de andere zin is waar". Want de twee voorzinnen behelzen een contradictie (WDM 30), uitgedrukt in de nazin.

Appl. model.
Uit de voorzinnen "Sommige mensen zijn betrouwbaar" leidt men,

onmiddellijk, af de nazin “Sommige betrouwbare wezens zijn mensen”. Immers er is ‘conversie’, d.i. verwisseling van onderwerp en gezegde, verwoord in beider formulering.

Besluit. -- De voorzin of voorzinnen behelzen de nazin. Anders gezegd: de nazin kan eruit afgeleid worden, juist doordat hij door de voorzin(nen) geïmpliceerd wordt. -- Het zijn, daarbij, zinnen op zich (Bolzano).

Appl. model.

Zoals reeds S. Augustinus opmerkte: “Indien 1+3, 3+1,-- 2+2, dan 4”, zelfs indien niemand ooit die ‘zinnen op zich’ of gedacht of verwoord heeft in een taal. Dat is - het weze gezegd - Parmenideïsch erfgoed. WDM 5. Als Platonische idee is die redenering op zich daar, -- onafhankelijk van welke act van denken of uitdrukken ook. Totaal objectief.

Zelfs ieder oordeel (propositie) is een ‘enthymematische’ (impliciete) redenering. -

(1) In Aristoteles’ taal is ‘enthymeem’ een onuitdrukkelijke redenering.

(2) Het is niemand minder dan Ch.S. Peirce, de Pragmaticist, die erop wees dat, bij grondig onderzoek, blijkt dat zelfs ieder oordeel redenering behelst. -- Wanneer ik naar buiten kijk en vaststel dat het aan het sneeuwen is, dan zijn daarin aan het werk, zinnetjes als “De sneeuw valt neer”, “Ik stel zulks vast”, “Ik kijk naar buiten e.d.. Ik druk dit uit in een zin als b.v.: “Het sneeuwt”. Daarin steken de niet-uitgedrukte zinnen. Maar ook: ”Indien ik goed toekijk en, daarbij, objectief wil zijn, dan behoor ik te zeggen: ’Het sneeuwt”. Ja, uit het onderwerp ‘het feit dat er sneeuw valt’, leid ik de zin af ‘Het sneeuwt’ (een synthetisch oordeel dan).

3.4.1. De hypothetische zin (325/327)

Bibl. st.:

-- *Alexius Meinong* (1853/1927; lid van de Oostenrijkse School (WDM 69; 322)), *Ueber Annahmen*, Leipzig, 1910-2;

-- *N. Rescher, Hypothetical Reasoning*, Amsterdam, 1964. -- Een voorwaardelijke of hypothetische zin (= redenering) heeft als voorzin een veronderstelling of hypothese. Dit is een zin wiens ‘waarheid’ ofwel betwijfeld wordt ofwel wiens onwaarheid onbetwijfeld is.

WDM326

Rescher, Hypothetical Reasoning, 1f., onderscheidt, op die wijze:

a. problematische (onzekere) voorzinnen (er zijn b.v. argumenten voor en

argumenten tegen)

b.1. paradoxale voorzinnen (die tegen de gevestigde mening ingaan);

b.2. valse voorzinnen (die, uitdrukkelijk, gekend zijn als onwaar).

1. *Het onderscheid en de gelijkenis.*

(a) Iedere redenering is formuleerbaar in de vorm 'indien…, dan…'. Ook die redenering, die uitdrukkelijk ware voorzinnen vooropstelt.

(b) De strikt hypothetische redenering veronderstelt dat de indien- of voorzin, behalve dat hij voorzin is, daarenboven nog problematisch paradoxaal of uitdrukkelijk onwaar is.

De hypothetische voorzin wordt dan ook ingeleid door b.v. "Gesteld dat het zeker was dat" (problematisch), "Laat ons toch maar aannemen dat" (paradoxaal), "Al is het vals, laat ons - bij veronderstelling - voorop stellen dat" (vals).

Appl. model.

"Gesteld dat België enkel een Vlaamse bevolking had…".

"Indien Vlaanderen, nu eens, niet-Katholiek was.".

"Stel u voor dat Agalev (de Groenen) samengaat met de Socialisten,".

Besluit.

(i) Dergelijke zinnetjes zijn interessante logische oefeningen.

(ii) Maar, streng logisch gesproken, heeft het geen belang of een voorzin hetzij waar hetzij problematisch, paradoxaal of onwaar is. Logisch geldt enkel de behelzing of implicatie (afleidbaarheid) van voor- en nazin.

2. *Apodictisch of 'dialectisch' en retorisch.*

Aristoteles onderscheidt, onder dat oogpunt, drie types van redeneringen.

(i) De ***apodictische*** redenering heeft volstrekt zekere (bewezen, bewijsbare) voorzinnen, waaruit volstrekt zekere, onbetwistbare nazinnen volgen. Zij zijn de kern van iedere wetenschap.

(ii) De '***dialectische'*** redenering gaat uit van 'waarschijnlijke', 'aannemelijke', 'redelijke', maar toch niet volstrekt zekere voorzinnen en komt tot onderling tegengestelde afleidingen (nazinnen). Zodat geen zekerheid bestaat.

(iii) De ***retorische*** redenering gaat uit van dezelfde 'waarschijnlijke' voorzinnen, maar komt tot even waarschijnlijke nazinnen.

Besluit. -- De dialectische en retorische redeneringen zijn, dus, strikt hypothetische redeneringen (met onzekere voorzinnen).

WDM327

Applicatieve modellen.

De hypothetische zin - of breed of strikt - kan een louter theoretische aangelegenheid lijken. Toch is het niet zo.

a.-- *Vakwetenschap als 'hypothetisch weten'*.

Zowel de sociaalvoelende als de groene politiekers hebben zich met de implicaties van de vakwetenschappen (vertegenwoordigd in zgn. 'technocraten') ingelaten.

Giorgio Del Vecchio, Droit et économie, in: *Bulletin Européen*, 1962 (janv. févr.), 10/12, haalt zijn vriend Luigi Einaudi (1874/1961; economist; president van de Italiaanse republiek (1948/1955)) aan. Einaudi beweerde dat de staatshuishoudkunde (economie) **a.** een hypothetische en **b.** partiële wetenschap was.

M.a.w.: de economist, als vakwetenschapper (positieve of feitenwetenschap), zegt niet tot zijn medemensen: "Gij behoort (ethisch, politisch) zo of zo te handelen". In dat geval zou hij niet meer aan economie doen maar aan ethiek of, zelfs, politiek.

Vakwetenschap - zo zegt men ook - is 'waardenvrij' (versta: houdt geen rekening met ethische of politieke of andere, niet-economische waarden). Wel zegt hij: "Indien gij - ethisch, politisch - zo handelt, dan zal uw handelen die en die economische gevolgen hebben (gezien de economische wetmatigheden)". Gedragsregels in ethische, politische of andere zin geeft de vakwetenschap niet. Zij geeft enkel aanwijzingen omtrent de implicaties (uitwerkingen gevolgen; WDM 227: Pragmaticisme) van dat veronderstelde gedrag.

b.-- *Simulatiespel* ('gaming simulation').

A. Crettenand, Colloque scientifique : Eh bien, jouez maintenant, in: *Journal de Genève* 31.07.877

Dit type van spelen is reeds sterk verspreid in de USA, maar wint veld in Europa.

Na de mode van het audiovisuele en de topmode van de micro-ordinator

het simulatiespel, dat druk beoefend wordt door economisten, bouwkundigen of militairen.

Een klein informatisch programma b.v. berekent de kansen van een politicus om verkozen te worden, uitgaande van de stad, de partijen, de vrouwen, de religies, enz., die - als factoren - de verkiezing beïnvloeden. Een programma brengt alle gegevens in rekening. De speler/ speelster hoeft maar ermee te spelen om te zien welke implicaties (resultaten zijn/ haar zal afgeven (output). M.a.w. informatica als berekening van alle consequenties (implicaties) van uw keuze, uw handeling, spelenderwijs nagegaan.

Wetenschap daarvan: 'audio-video-matika'.

WDM328

Opm.-- Men kan de voorzin, de veronderstelling (strikt of breed), ook als (noodzakelijke en voldoende) grond ('reden'; WDM 8) bekijken.

Dit geeft aanleiding tot de neiging om alle beweringen (kennis) te funderen, te 'gronden', te verantwoorden. Zoals wat, traditioneel, als evident, verondersteld.

Sinds 1925, met *G.E. Moore* (1873/1958; een Taalanalytisch filosoof), *A Defence of Common Sense*, en sinds 1934, met *K. Popper* (1902/1994; epistemoloog), *Logik der forschung*, doet men, ijverig, aan fundation(al)isme - of fundamentalismekritiek. Men acht het niet meer nodig, ja, onmogelijk, om, van iedere nazin (bewering), een juiste voorzin (fundering, verantwoording, bewijs) te geven. Dit impliceert dat wij redeneren, maar zonder voldoende voorzinnen of vooropstellingen. Zonder fundamenten. Dit wijst op een diepgaande crisis in het Moderne Verlichte Rationalisme. Het Platonisme heeft dit steeds aangevoeld, zoals uit WDM 22vv. blijkt: de voorwaartse en de terugwaartse dialectiek bewijst zulks.

3.4.2. De sluitrede (syllogisme) (328/334)

Bibl. st.:

-- *Ch. Lahr, Logique*, Paris, 1933-27, 515/532;

-- *Tae-Soo Lee, Die griechische Tradition der aristotelischen Syllogistik in der Spätantike*, Göttingen, 1984.

En zeer vele andere werken.

Opm.-- 'Sullogismos', sluitrede, staat in verband met 'sullogos' of, nog,

'sullogè', verzameling. 'Sullogizein' betekent 'verzamelen'. Inderdaad: de kern van alle echte redeneringen blijkt de sluitrede te zijn, minstens impliciet (enthymematisch).

Tegelijkertijd meer dan één voorzin vergelijken zo dat, daaruit, een nazin afgeleid wordt op sluitende (logisch verantwoorde) wijze. Sluitrede. Vgl. WDM 230.

Definitie.

Lahr bepaalt als volgt: "Een redenering bestaande uit drie proposities, -- zo geschikt dat, uit de twee eerste, 'premissen' (voorzinnen) geheten, de derde, 'besluit' (conclusie, afleiding) geheten voortvloeit". (Logique, 515).

Categorisch en hypothetisch syllogisme.

(1) "Alle levende wezens worden bepaald door hun milieu. Welnu, de mensen zijn levende wezens. Dus de mensen worden door hun milieu bepaald" Dat is de categorische formulering.

(2) "Indien alle levende wezens door hun milieu bepaald worden en de mensen levende wezens zijn, dan worden de mensen door hun milieu bepaald". Dit is de hypothetische formulering.

WDM329

Of nog:

(1) "De gehele mens bestaat uit onstoffelijke ziel, fijnstoffelijk ziele-lichaam en grofstoffelijk, biologisch lichaam. Welnu, de Popactrice Tina Turner is een (gehele) mens. Dus de Popactrice Tina Turner bestaat, als geheel mens, uit een onstoffelijke ziel, een fijnstoffelijk ziele-lichaam en een grofstoffelijk (biologisch) lichaam".

(2) "Indien de gehele mens bestaat uit onstoffelijke ziel, fijnstoffelijk lichaam (ziele-lichaam) en grofstoffelijk (biologisch) lichaam en de Popactrice een geheel mens is, dan bestaat zij uit een onstoffelijke ziel, een fijnstoffelijk lichaam en een grofstoffelijk lichaam".

1. De twee applicatieve modellen zijn twee typische syllogismen: het eerste is verzamelingsleerstellig ('alle'); het tweede systeemleerstellig ('geheel'). Cfr WDM 86 (verzameling); 67 (systeem);-- 226 (wereld: alle; geheel).-- De ideeën 'stel' en 'stelsel' zijn de grond der redenering.

2. *G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker auf die Loqik and ihre Geschichtschreibung*, Stuttgart, 1962, 59f., wijst erop dat menig logisticus meent dat er, traditioneel-logisch, een wezenlijk onderscheid bestaat tussen een categorisch en een hypothetisch syllogisme (het ene behoort tot de predicatencalculus, het andere tot de propositiecalculus).

Logisch is er, echter, geen onderscheid. De logistieker, als wiskundig redenerende, let op de formulering. De logicus let op 'de zin op zich' (Bolzano; WDM 321; 324).

Welnu, als 'zin op zich' is een categorisch syllogisme niets anders dan een in onafhankelijke zinnen verwoord hypothetisch syllogisme. Beslissend ('relevant') voor de reine, Platonische logica, zijn

a. De kwantiteit (alle of geheel t.o.v. sommige of juist één (exemplaren of onderdelen)) en

b. De kwaliteit (bevestigend/ ontkennend; WDM 322v.). "In die zin schreef J.Fr. Herbart (1776/1841) dat, in de logica, alle

(1) naar hun taalvorm volkomen categorische oordelen,

(2) desniettegenstaande, in hun ware wezen, hypothetische oordelen zijn (…).

(*G. Hartenstein, Hrsg., F.Fr. Herbart, Sämtliche Werke*, Hamburg/ Leipzig, 1850/ 1893, xxii, 506). Terecht. Want logica houdt zich bezig met consistente (sluitende) redeneringen, d.i. identiteiten tussen toedrachten". Aldus Jacoby. Cfr WDM 82 (analogie). De basisidentiteiten zijn verzameling en systeem.

WDM330

Minstens twee voorzinnen (premissen).

1. *G. Jacoby, Die Ansprüche*,15/17 zegt dat ieder syllogisme minstens twee voorzinnen heeft. De reden is identitief: uit één enkele (voor)zin volgt enkel die (voor)zin zelf.

Hij is volidentisch met zichzelf. Zo'n uitspraak is tautologisch (zegt nog eens hetzelfde).

2. Wel kan het er de schijn van hebben dat er slechts één voorzin is. Hernemen wij de conversie, WDM 325.

"Indien sommige mensen betrouwbaar zijn, dan zijn sommige betrouwbare wezens mensen".

Hier is een ‘enthymeem’ (‘en.thumema’; ‘thumèma’ is, in het Antieke Grieks, ‘innerlijke gedachte’). De regels van de conversie - een logische lekkernij, waarop wij, hier, niet verder ingaan - zeggen o.m. dat “een particuliere voorzin, bij verwisseling van de termen ervan (zijn onderwerp wordt gezegde), omvormbaar is tot een even particuliere nazin”.

Mensen als Pater Lahr heten deze tweeledige redeneringen ‘onmiddellijke deducties’ (‘deducties’ in de betekenis van ‘afleidingen’).

Maar een G. Jacoby merkt, hierbij, terecht, op dat dit schijn is. In feite, in de diepte (de achtergrond; WDM 168v.: figuur/ achtergrond). is een echt syllogisme aanwezig, met drie zinnen. “Indien een deelverzameling van een gehele (universele) verzameling samenvalt met de deelverzameling van een andere universele verzameling en ‘sommige mensen’ een deelverzameling van ‘alle betrouwbaren’ zijn, dan zijn ‘sommige betrouwbaren’ (deelverzameling) identisch met ‘sommige mensen’ (deelverzameling)”.

Hetzelfde geldt voor de tegenstelling (waaronder de contradictie; WDM 325): “Indien een universele verzameling en de radicale loochening ervan een tegenstelling (in de vorm van een tegenspraak) zijn en indien, tegelijk, alle en geen enkele leerkrachten plichtgevoelig zijn, dan is ‘tegelijk alle en geen enkele leerkrachten’ een tegenstelling (in de vorm van een contradictie)”.

Simpeler gezegd: wie de twee zinnetjes bijeen ziet en wie weet wat contradictie is, ziet, meteen, in dat beide zinnetjes daar juist één toepassing van zijn. Het weten wat contradictie is, is de verzwegen, maar werkzame voorzin.

Besluit.

Jacoby heeft gelijk: een syllogisme, de kern van alle mogelijke geldige redeneringen, is steeds drieledig. Er bestaan geen ‘onmiddellijke afleidingen’, tenzij in de vorm van een enthymeem.

Weerom: Bolzano (WDM 321; 324;3 29) heeft gelijk! ‘De zin op zich’ telt, -- niet de woorden!

WDM331

De summatieve grondslag.

Wij hernemen de schemata van Jan Lukasiewicz.

Deductie. -- "indien a (voorzin), dan b (nazin). Welnu a. Dus b".
Reductie. -- "indien a (voorzin), dan b (nazin). Welnu b. Dus a".

Maar wij hernemen niet zomaar. Wij brengen de harmologie in rekening.

(a) De idee 'structuur' (deelidentiteit, analogie) (wdm 86) is tweevoudig: distributief (verzamelingsleerstellig, 'metaforisch') en collectief (systeemleerstellig, 'metonymisch') (WDM 88v.).

(b) Daaraan beantwoorden twee totaliteiten: de verzameling ('alle') en het geheel (systeem/ stelsel: 'geheel') (WDM 86v.; 143 (totalisering); 226v. (Platon's wereld).

Slagader van de harmologie is de summatieve inductie of totalisering (WDM 125v.). Wij kunnen ze, in Lukasiewicz' stijl, schematiseren als volgt.

A. *"Indien AA, dan AG"*

(Indien alle afzonderlijk (AA), dan alle gezamenlijk (AG), nl. m.b.t. één of meer gemeenschappelijke (identische) kenmerken of eigenschappen).

Telkens wanneer iemand totaliseert, wordt de voorzin "Indien AA, dan AG" actueel. Jantje, op een zomerse rotssteen, telt zijn marbels:

(1) hij begint met juist een (singulier);

(2) hij telt verder (meer dan één, particulier);

(3) totdat hij de laatste, juist, één, opnieuw (universeel) in rekening brengt.

Onbewust (enthymematisch) gaat hij ervan uit. "Indien AA, dan AG.

Welnu AA. -- Dus AG". In de 'welnu-zin' (de 'minor' in de traditionele taal) drukt Jantje de toepassing van een universele regel uit. Die universele regel heet men, traditioneel, 'maior'.

B. *"Indien AF, dan AM"*

(Indien alle feitelijke (AF) gevallen, dan ook alle mogelijk (AM)).

Dit is de amplificatieve of uitbreidende inductie. –

Cf. WDM 126: indien alle Feitelijke water, dan ook alle Mogelijke water.

C. *"Indien AA, dan AX. AY, AZ".*

(Indien alle afzonderlijke feiten, dan alle X, alle Y, alle Z).

Dit is de statistische inductie (WDM 220).

Als Jantje, i.p.v. van op alle zonder meer te letten, zijn marbels indeelt (WDM 246vv.), dan ziet hij er, op het totaal van zeven, twee blauwe (AW), drie groene (AY) en twee witte (AZ). Dit is 2/7, 3/7 en 2/7. Als Jantje, lukraak, uit zijn broekzak, één marbel haalt, dan zijn de kansen navenant.

Tot daar het inductief voorspel of voetstuk. Het is de toepassing van een enthymeem ('Indien AA, dan AG. Welnu, AA. Dus AG').

WDM332

Vergelijken wij, nu, de voorzinnen van Lukasiewicz' schema.

Deductie en reductie

Deductie en reductie beginnen, allebei, met:

"Indien alle stukjes fosfor beneden 60° C. ontbranden, dan juist een stukje (singulier) of sommige (meer dan een, minstens een: particulier)".

Men ziet, in zekere zin, de omgekeerde denkact ('zin op zich') van de summatieve inductie en haar varianten. Daar was het: "Indien alle afzonderlijk, dan alle gezamenlijk".

De de- en reductie begint met: "Indien alle (gezamenlijk), dan juist één, meer dan één (sommige)".

Men ziet het gemeenschappelijke (identische) voetstuk, nl. de intuïtie (het inzicht) dat het wezen van verzameling en systeem uitmaakt, maar nu eens de- of reductief, dan weer inductief. In beide gevallen is het summatieve of totaliserende denken de basis.

Opm.-- Men kan een syllogisme ook nog anders verwoorden.

Appl. model.

Maior (eerste voorzin): "Voor alle verzamelingen, resp. gehelen (= systemen) geldt dat, indien zij meer elementen (onderdelen, subsystemen) tellen dan andere, zij 'groter' zijn 'dan' die andere".

Minor: "Welnu, het aantal (getal) 'drie' vertoont meer elementen ('eenheden') dan het aantal 'twee'."

Conclusie: "Dus voor het aantal (getal) 'drie geldt, dat het groter is dan het aantal (getal) 'twee": Symboolverkort: 3 > 2.

Systeemleerstellige variante.

De Middeleeuwers onderscheidden een 'omne' (verzameling) van een 'totum' (stelsel).

Meestal zijn de voorbeelden, in de handboeken van logica, logistiek, enkel verzamelingstheoretisch. -- Ziehier een systeemleerstellig schema.

(1) "Indien alle onderdelen (integrerende delen, sub- of hyposystemen) van een "systeem, dan het gehele systeem".

(2)a. Deductie. -- “welnu, het gehele systeem. Dus alle onderdelen”.

(2)b. Reductie. -- “welnu, één of sommige onderdelen (subsystemen). Dus het gehele systeem”.

Appl. model.

“Waar rook is, daar is vuur”.

In syllogistische vorm gegoten: “Voor alle gevolgen geldt dat zij een noodzakelijke en voldoende reden (= grond; WDM 183; 253) hebben (‘oorzaak’ geheten). Welnu, rook heeft als ‘verklaring’ (oorzaak) vuur. Dus voor alle rook geldt dat hij vuur als oorzaak heeft, -- in gemeenverstandelijke taal:”Waar rook is, daar is vuur”.

Let erop dat de samenhang ‘vuur/ rook’ één type van systeemverband is. Niet de gelijkenis, maar de samenhang (collectieve structuur) werkt hier.

WDM333

Men kan dus ook direct systeemleerstellig redeneren: Welnu, één onderdeel (subsysteem). Dus het gehele systeem (of sommige andere onderdelen)”.

Een brand bestaat uit o.m. vuur, rook, as. Dat zijn drie integrerende subsystemen van het geheel (samenhang) ‘brand’. “(…).

Minor: welnu, één subsysteem, nl. rook.

Conclusio: dus ook een ander subsysteem, nl. vuur”.

In de taal van de Common Sense: “Waar rook is, daar is vuur”. Er is een enthymeem of onderverstaan syllogisme.

Applicatief model. -- (2)

“Een pluim! Dat is van een vogel”.

De leerkracht, uit op aanschouwelijk onderricht in een prachtig, zomers bos, richt de aandacht van haar kinderen op een pluim, die daar ligt. -- “Wat is dat?” vraagt zij. -- “Een pluim, juffrouw” zeggen de leerlingen. “Da’ s van een vogel” voegen zij erbij.

Het is duidelijk dat de onderliggende redenering luidt; “(…). Welnu, één onderdeel (subsysteem). Dus het hele systeem”. De kinderen, in hun prelogisch stadium (d.i. in een fase, waarin zij nog niet beredeneerd logisch denken), vatten intuïtief de systeemkundige intuïtie: “Waar een pluim (onderdeel) is, daar is - ergens - een vogel (geheel)”. Merk de analoge

zinsconstructie met “Waar rook is, daar is vuur”.

Applicatief model. -- (3)

Logistici merken op dat een redenering soms slechts twee zinnen omvatten kan.

Zo David Hilbert (1862/1943; Duits wiskundige): “Indien er een zoon is, dan is er een vader”.

Gemeenverstandelijk, analoog met wat voorgaat, zouden wij kunnen omvormen: “Waar een ‘zoon’ is, daar is een ‘vader”: Het is meteen overduidelijk dat, hier ook, de systeemsamenhang heimelijk vooropgesteld wordt: vader en zoon zijn, in de biologische orde, ‘correlatief’ want zij bevinden zich in een wederzijdse betrekking (WDM 154).

Zo dat men, met *G. Jacoby, Die Ansprüche*, 54, kan zeggen: er is geen ‘zoon’ zonder ‘vader’ en omgekeerd. “(…). Welnu, één onderdeel. Dus het andere onderdeel”.

Toegepast: “Welnu, de ‘zoon’. Dus de ‘vader”. -- Dat een Hilbert zich, syllogistisch, vergist, komt doordat hij, als wiskundig-logistisch redenerend, let op de verwoording en niet op ‘de zin op zich’ (Bolzano: WDM 321). Hij ziet, dan ook, het enthymeem niet.

Ziedaar enkele modellen, waarin één variante van redeneren, de systeemleer-stellige, haar macht toont.

WDM334

Opm. -- De ‘figuren’ (‘schemata’) van het syllogisme.

Men kan de onderwerpen met de gezegden omwisselen en de kwaliteit (bevestiging/ ontkenning) of de kwantiteit (universeel/ particulier/ singulier) variëren in de onderdelen (voor- en nazinnen) van een syllogisme (vgl. tegenstelling en conversie; WDM 325; 330). Dat geeft dan een massa combineringen. Dit ‘speelgoed’ voor logici en logistici slaan wij over.

Opm. - Onregelmatige syllogismen.

De volle uitgesproken vorm van een syllogisme is niet steeds nodig.

(1). Het enthymeem of onderverstaan syllogisme, waarvan, hierboven, ettelijke voorbeelden, bewijst het.

(2). Het polysyllogisme.

Dit is een aaneenketening van syllogismen.

"Wat uit geen enkel onderdeel (in de materiële zin) bestaat, kan onmogelijk uiteenvallen. Welnu, de ziel van de mens (in haar onstoffelijke zin) bestaat uit geen enkel stoffelijk onderdeel. Dus de onstoffelijke ziel van de mens kan onmogelijk uiteenvallen ('sterven'). -- Welnu, wat onmogelijk kan uiteenvallen, is onsterfelijk. Dus de menselijke, onstoffelijke ziel is onsterfelijk".

De 'conclusio' van het eerste syllogisme is de 'maior' van het tweede.

(3). ***De sorites***.

Dit is een 'opeenhoping' van syllogismen, -- zo dat het gezegde van het voorgaande het onderwerp wordt van het volgende. -- Zo b.v. de vos, die 'redeneert', in een van Montaigne's (1533/1592) werken: "Deze rivier bruist. Wat bruist, beweegt. Wat beweegt, is niet dichtgevroren. Wat niet dichtgevroren is, kan mij niet dragen. Dus deze rivier kan mij niet dragen".

(4). ***Het dilemma.***

WDM 30 gaf ons het 'oerdilemma' of prototype van alle dilemmata.

Dilemmatisch is een syllogisme, wanneer het tweeledig is maar met één nazin. -- De barse generaal, in oorlogstijd: "Ofwel stond gij op wacht ofwel niet.

(a) Indien gij op wacht stond, dan hebt gij uw plicht niet gedaan.

(b) Indien gij niet op wacht stond, schoot gij te kort. In beide gevallen (onder verstaan: de krijgswetgeving) verdient gij de dood".

Paralogisch of gesofistikeerd syllogisme.

Misbruik kan men van alles maken (WDM 31).

"Ofwel valt onze ziel uiteen met haar lichaam. In dat geval ervaart zij niets meer, -- ook niet een of ander onheil.

Ofwel overleeft zij. Maar dan is zij gelukkiger dan tevoren.

Gevolg: de dood is niet te vrezen (Epikouros van Samos; WDM 232).

WDM335

3.4.3. De drie types van sluitrede (335/339).

(1) ***Structuraal gesproken***

Structuraal gesproken zijn er 4 sluitredefiguren (plaatsingen van onderwerp en gezegde) X 64 'modi, (kwantiteits- en kwaliteitsvarianten) = 256 sluitredevormen (= types).

'Structuraal', hier, in de betekenis, die wij WDM 207; 209vv. aanraakten. (apriorische mogelijkheden, -- basis van empirische keuze). -- Van die 256

mogelijke syllogismevormen

(i) zijn er slechts 19 logisch verantwoordbaar en

(ii) worden er slechts zes doorlopend gebruikt.

Wat bewijst over welke rijkdom aan ideale, ideële mogelijkheden onze 'geest' beschikt, voordat hij praktisch, empirisch te werk gaat. Of, zoals Kant ooit zei: onze geest beschikt over vele 'lege' inzichten, die door weinige 'blinde' toepassingen 'waargemaakt' worden.

Bibl. st. : *Ch. Lahr, Logique*, 520.

(2) *Charles Sanders Peirce*,

de Pragmaticist (WDM 8), in een artikeltje, *deductie, inductie en hypothese* getiteld (in *Popular Science Monthly* 13 (1878), 470/482), licht onze beperkte empirische keuze toe op een bijzonder vruchtbare wijze, die de macht van het Aristotelische syllogisme duchtig bewijst.

1.-- *Het deductieve syllogisme.*

Het deductief (ook wel: analytisch (WDM 322)) syllogisme is, in Peirce's ogen, de grondvorm. -- Het kan, traditioneel, geschematiseerd worden als volgt: 'S is M; welnu, M is P. Dus S is P". Of nog:

S M

MP

S P

Appl. model.

Alle mensen sterven. Welnu, Henoch en Elias waren mensen. Dus zij sterven.

Wat door de Bijbel tegengesproken wordt, waar deze beweert dat zij niet 'stierven', maar 'van deze aarde, levend, werden weggenomen'.

Zoals wij, WDM 326, zagen, geldt, logisch, enkel de behelzing. De epistemologische toetsing van de voorzinnen valt - strikt genomen - buiten iedere louter logische zienswijze.

Peirce's terminologie.

(1) De minor, in Middeleeuwse taal, heet Peirce de regel (regulatief model).

(2) De minor, waarin het singuliere of particuliere geval ter sprake komt, heet hij de toepassing (applicatief model).

(3) De conclusio, die de regel op de toepassing richt, heet hij het resultaat. Met name: het (pragmatisch, pragmaticistisch) resultaat van de syllogistische redeneerwijze. Waaruit haar bruikbaarheid moet blijken. Typisch Amerikaans.

WDM336

Opm.-- Ook Peirce, net als alle echte logici, wijst op het onderscheid tussen 'de zin op zich' (Bolzano; WDM 324) en de verwoording.

Appl. mod.

(1) ***Eerste verwoording.***

"Alle vierhoeken zijn wiskundige figuren. Welnu, geen driehoek is een vierhoek. Dus sommige wiskundige figuren zijn geen driehoeken; -

(2) ***Tweede verwoording.***

"Alle vierhoeken zijn anders dan driehoeken. Welnu, sommige wiskundige figuren zijn vierhoeken. Dus sommige wiskundige figuren zijn geen driehoeken; waarin Peirce, weerom, het schema "regel/ toepassing/ resultaat" herkent.

De 'Barbara'figuur.

Om reden van het feit dat de Middeleeuwse namen der syllogismefiguren (en haar 'modi') nog steeds gebruikt worden, ziehier Peirce's voorbeeldje.

Regel: alle mensen zijn sterfelijk.
Toepassing: Henoch en Elias waren mensen.
Resultaat: Henoch en Elias waren sterfelijk;

Wil men, nu, dit resultaat loochenen, zonder de regel te loochenen, dan wordt het de 'Baroco'-figuur:
Regel: alle mensen zijn sterfelijk;
Negaat van de toepassing: Henoch en Elias waren geen mensen;
Negaat van het resultaat: zij waren niet sterfelijk.

Wil men, echter, het resultaat loochenen, zonder de toepassing te loochenen, dan moet men, consequent, de regel loochenen.

Negaat van de regel: sommige mensen zijn niet sterfelijk;

Toepassing: Henoch en Elias waren mensen;

Negaat van het resultaat: Henoch en Elias waren niet sterfelijk.
Dit heet men de 'Bocardo'-figuur.

Waaruit blijkt dat de Middeleeuwse syllogistiek toch ook weer niet zo 'Scholastisch' denkbeeldig was. Bocardo en Baroco zijn, terloops gezegd,

'indirecte' modi van het deductieve syllogisme.

2.-- *Het inductieve (een type van 'synthetisch') syllogisme*.

De inductie hebben wij, als zeer empiristisch-experimentalistisch gerichte logici, al talloze malen ontmoet.

(1) een singulier geval. -- dit is de singuliere steekproef.

Wij nemen, uit een zak bonen (= verzameling ('alle')), waarvan wij weten dat 2/3 der bonen wit zijn, 'at random', (= 'randomisering' of de 'op-goed-valle-het-uitmethode, -- lukrake methode), juist één boon.

Dan is de waarschijnlijkheid dat deze ene boon (statistische inductie (WDM 331) wit is (2/3 - waarschijnlijkheid) deductief aantoonbaar.

WDM337

Regel: alle bonen in deze zak zijn 2/3 wit.

Toepassing: Juist één boon werd lukraak uit deze zak genomen (zodat de 2/3-kans dat zij wit is, op de lange duur, samenvalt met de 2/3-verhouding der bonen).

Resultaat: Juist één boon werd lukraak uit deze zak genomen zo dat zij, op de lange duur, in 2/3 van alle gevallen, moet wit zijn.

(2) *Een particulier geval*.

Dit is de particuliere steekproef. Wij nemen, eerder toevallig, een handvol (= particuliere verzameling) uit de zak. -- Wat in een analoge redeneervorm verwoordbaar is. Het inductieve schema. -- Versimpelen wij. -- Vergelijkend:

Deductief schema.

Regel: alle bonen in deze zak verzameling/ systeem) zijn wit.

Toepassing: juist één of sommige bonen bevonden zich in deze zak.

Resultaat: juist één of sommige bonen zijn wit.

Inductief schema.

Toepassing: juist één of sommige bonen bevonden zich in deze zak.

Resultaat: juist één of sommige bonen zijn wit.

Regel: alle bonen in deze zak zijn wit.

Besluit. -- Uit een toepassing (applicatief model: juist één, sommige), waaraan een kenmerk (WDM 125v.) wordt toegekend (hier: wit), besluit men tot de regel (regulatief model).

Daarom heet men, terecht, de inductie een veralgemening (van juist één of sommige besluit men tot alle; WDM 126: amplificatieve inductie, ook wel: extrapolatie. In Peirciaanse termen: van de toepassing en het resultaat (der deductie) besluit men tot de regel.

3.-- ***Het abductieve (tweede type van 'synthetisch') syllogisme***.

Opm. In een aantal klassieke handboeken heet men 'abductie' het indirect bewijs (uit het ongerijmde van het tegenmodel).

'Abductie' is, dan de vertaling van het Antiek-Griekse 'ap.agogè' (abductio). Cfr WDM 34: 43 (toepassing); 55 (toepassing); 232 (toepassing); 270 (toepassing).

Peirce voerde, dus, een nieuwe betekenis in.

(A) ***waarneming***.

Gesteld (= gegeven) dat ik, in een bergruimte, een verzameling zakken aantref, waarin een verscheidenheid van bonen gevuld is.

Op een tafel ligt een handvol (deelverzameling) bonen. Zij zijn wit.

De vraag (het gezochte) rijst: "uit welke van die zakken komen deze witte bonen?".

WDM338

(B) ***Lemmatisch-analytische methode.***

Ik veronderstel terecht dat het handvol witte bonen uit één van de zich in de bergruimte bevindende zakken, vol bonen, komt.

1. Maar… dat weet ik niet eens met zekerheid; er kan een vertegenwoordiger/ vertegenwoordigster gekomen zijn, die een handvol bonen met zich bracht en ze op de tafel of vergat of opzettelijk liet liggen. B.v. als staaltje van wat hij/ zij verkoopt.

2. Maar, in alle geval: het kan zeer goed zijn (modaliteit) dat de bonen, op tafel, uit één van die zakken komen. Dat heet men, zeer wetenschappelijk, een

hypothese. In platonische termen: een lemma. Cfr WDM 22.

De analyse of de toetsing van ons vermoeden (= hypothese).

Deze bestaat erin:

(a) een experimentje te ontwerpen: indien ik- één voor één - die zakken open en naga of er, minstens, één louter witte bonen bevat, dan heb ik een bevestiging (= verificatie) van de hypothese dat de bonen, op tafel, uit één van de in de bergruimte aanwezige zakken komt. In geleerder termen: de deductieve reductie.

(b) Het uitgevoerde experimentje bestaat erin minstens één zak vol witte bonen aan te treffen, die sterk gelijken of zelfs totaal identisch zijn met de handvol.

Zoiets heet dan, geleerder, inductieve of peirastische reductie. Deze is of de verificatie of de falsificatie (negatieve toetsing) van de deductief geformuleerde hypothese, hierboven.

Besluit. -- Vergelijk met de reductieve methode, in haar schema, WDM 127 (proefondervindelijke variante); 135 ('operatieve methode'); 224 (Experimentalisme).

Het hypothetische ('abductieve') syllogisme.

In deductieve termen: van de regel (regulatief model) en het resultaat (een kenmerk) naar de toepassing (applicatief model) besluiten.

Appl. model.

Regel: alle bonen in deze zak zijn wit.

Resultaat: welnu, dit handvol bonen is wit.

Toepassing: dus dit handvol bonen (op tafel nl.) komt uit deze zak;

Opm.-- Men ziet dat én de inductieve én de abductieve vorm van syllogisme niet de absolute bewijskracht bezit van de deductieve vorm.

In termen van modale ontologie (WDM 41v.):

(i) het deductieve syllogisme is analytisch (absoluut bewijskrachtig);

(ii) het in- en abductieve syllogisme is slechts synthetisch (relatief of beperkt bewijskracht). Een veralgemening is slechts beperkt verifieerbaar

(inductie). Een hypothese is slechts na verificatie zeker; voor die verificatie is zij waarschijnlijk (= mogelijk), - waar de deductie noodzakelijk is.

WDM339

Schematisch: de totaliteit van alle redeneertypes - aldus Peirce - is overzichtelijk als volgt. -- Redenering (= syllogisme): deductief (analytisch), inductief (synthetisch), abductief (synthetisch).

Vergelijkend overzicht.

Wij hernemen wat wij, hierboven, hebben uiteengezet

(A). -- *Deductie*	***Alle*** bonen, in deze zak, zijn wit.
(Analytisch)	***Dit*** handvol bonen komt uit deze zak.
	Dit handvol bonen is wit.
(B). -- *Inductie*	***Dit*** handvol bonen komt uit deze zak.
(Synthetisch)	***Dit*** handvol bonen is wit.
	Alle bonen, in deze zak, zijn wit.
(C). -- *Abductie.*	***Dit*** handvol bonen is wit.
	Alle bonen, in deze zak, zijn wit.
	Dit handvol bonen komt uit deze zak.

Opm. -- Men ziet dat de reductieve methode (WDM 2) alle drie types van syllogisme (= redenering) bevat. Maar te beginnen met de hypothese (abductie). De deductie wordt, hierbij, toegespitst op het experiment (toetsing): indien hypothese (abductie), dan experiment. De inductie is de uitvoering van het deductief afgeleide en voorbereide experiment. -- Dit inzicht hebben wij, o.m. en op de eerste plaats, aan de Schellingiaan (WDM 27) Peirce te danken.

Terloops: Peirce schatte, ook, de Scholastiek (hij was begripsrealist) zeer hoog.

Opm.-- Vergelijking met Jan Lukasiewicz' schema.

WDM 2 geeft ons, op het eerste gezicht, slechts de zeer klassieke tweeledigheid 'de- en inductie'. –

Deductie. -- Indien A (= voorzin), dan B (nazin). -- Welnu, A. Dus B

Reductie. -- Indien A (= voorzin), dan B (nazin). -- Welnu, B. Dus A".

Ofwel van alle naar sommige of juist één. Ofwel van sommige of juist één naar alle. Ofwel deductie ofwel inductie (veralgemening).

Maar let erop: er steekt een verholen abductie in Lukasiewicz' totale voorzin die geformuleerd wordt in de hypothetische vorm: "Indien A, dan B". -- Maar dat juist verwijst ons én naar WDM 325vv. (de hypothetische zin) én naar WDM 2 (Jan Lukasiewicz' schema).

Opm.-- De drie configuraties (WDM 114) ***kunnen als volgt 'geplaatst'***:
Deductie. -- Regel en Toepassing geeft Resultaat. - Rg ^ Tp = Rs.
Inductie. -- Toepassing en Resultaat geeft Regel. - Tp ^ Rs = Rg.
Abductie. -- Resultaat en Regel geeft Toepassing. - Rs ^ Rg = Tp.

WDM340

3.5. Methodeleer (methodologie) (340/397).

Inleiding.

1. '***Methode***' (van het Antieke Grieks 'methodos', de weg naar een bestemming) betekent, algemeen genomen, "de verzameling en het systeem der middelen, die, volgens het beginsel van besparing ('economie'), het meest geëigend zijn om het doel (bestemming) te bereiken".

De idee 'doelgerichtheid (finaliteit) beheerst dus iedere methode of benaderingswijze. Kort: het minimum aan middelen voor het maximum aan doel.

2. '***Methode***' - in de logica en de wetenschapsleer (de wetenschappelijke wijsbegeerte, theologie, retoriek inbegrepen) - betekent, volgens *I.M. Bochenski, Wijsgerige methoden i.d, mod. wet.*, 19: "de theorie over de toepassing van de logische wetten op de onderscheidene domeinen".

Zodat men, terecht, van 'toegepaste logica' kan gewagen. De 'onderscheidene domeinen' (WDM 239), inzake vakwetenschap, vermeldden wij, even, nl. logica (resp. logistiek) en wiskunde (metalogica en metawiskunde inbegrepen), enerzijds, en, anderzijds, de empirisch-experimentele wetenschappen. Zij bestrijken, elk, een welomschreven domein van het 'zijn(de)' (= werkelijkheid).

Net zoals, b.v. de filosofie of de godgeleerdheid en de retoriek - om ons tot klassiek - traditionele 'domeinen' van dezelfde werkelijkheid te beperken - elk, ook haar typisch - eigen 'domein' bestrijken. -- alle, welteverstaan, met de eraan eigen methoden.

Toch kan men, tot op zekere hoogte, een universele methode

onderscheiden te midden van de singuliere methoden. Daarover gaat het in deze inleiding tot de algemene methodologie. Over meer niet.

Opm.-- In een meer filosofische zin kan men, met Pater Ch. Lahr, Logique, 548, 'methode' definiëren als volgt: "De verzameling (*opm.:* onder verstaan 'en het systeem') der werkwijzen ('procedés'), die de menselijke geest (*opm.:* verstand en rede) behoort toe te passen in het vorsingswerk en het betoog (bewijsvoering), voor zover deze op waarheid afgestemd zijn".

In tegenstelling tot - WDM 71/73 - denkers, die, principieel, als sceptiekers/ sceptiekerinnen, alle bereiken van echt ware inzichten, ook in wetenschappelijk verband, voor onmogelijk, om niet te zeggen 'onwenselijk', achten (zij willen aan geen enkele waarheid, in geweten, gebonden en, dus, 'vrij' zijn), stellen denkers als Lahr waarheid als doel der methode voorop.

WDM341

3.5.1. Epistemologie inzake vakwetenschap (341/343)

Inleiding. -- WDM 71/73 stond stil bij het ontologische idee 'waarheid'. -- Vakwetenschap - nevens wijsbegeerte, theologie, retoriek - is een vorm van waarheidsverwerving. Daarom vooraleer een ultrakorte methodeleer uiteen te zetten, een nog korter woordje omtrent 'vakwetenschap', een ongemeten werkelijkheid, sedert het Verlichte Rationalisme, dat R. Descartes (1596/1650; stichter der Moderne vakwetenschappelijk georiënteerde filosofieën) - samen met John Locke (1632/1704; stichter van het Enlightenment, in de Angelsaksische wereld) - inzette.

Bibl. St.:

-- *Bridgman, The Logic of Modern Physics* (1927-1; 1960-2);

-- *K.O. Apel, Szientistik, Hermeneutik, Ideologiekritik* (*Entwurf einer Wissenschaftslehre in erkenntnisanthropologischer Sicht*), in: *K.O. Apel u.a., Hermeneutik und Ideologiekritik*, Frankfurt a, M., 1971;

-- *Fr, Guéry, L'épistémologie* (*Une théorie des sciences*), in: *A. Noiray, dir., La philosophie*, Paris, 1969-11 ;1972-2, t. I, 135/178.

-- En een massa andere teksten, natuurlijk.

(1).-- *Ch. Lahr, Logique*, 534, definieert - met *Francis Bacon* (1561/1626; '*Novum organum scientiarun*' (1620) - als volgt: "kennis o.g.v. inzicht in de oorzaken", "Vere scire : per causas scire" (aldus Fr. Bacon; WDM 196vv.; vrl. WDM 198 (samenhang oorzaak/ gevolg)). "Echt en waar weten - aldus luidt een vertaling - is inzicht hebben in de oorzaken."

Dit is de causale inductie één der vele varianten van het Antiek-Griekse idea “ware kennis is kennis van wat een gegeven beheerst (zijn beginsel; WDM 7)”. Welnu, Bacon’s ‘oorzaak’ is een van de ‘beginselen’, die een fenomeen (hier: het gevolg) beheerst.

De causale of oorzakelijke inductie staat, bij Bacon, resp. Lahr, centraal. Vgl. WDM 253.

(2).-- Fr. Guéry’s wetenschapsidee kan als volgt worden samengevat.

Positieve (‘stellige’, d.i. louter op algemeen vaststelbare feiten gebaseerde) wetenschap is, wezenlijk, het resultaat van een ‘abstractief’ proces (vergelijkbaar met Husserl’s ‘reductie’).

A -- *Het ‘materieel’ (= ongeduid) object* ervan is stevig afgelijnd tegenover de hele rest van de transcendentele werkelijkheid (deze tweedeling is wezenlijk, -- of het nu gaat over configuraties, cybernetische terugkoppeling, invloed van het onbewuste, Licht-snelheid, ritus, getalbewerkingen e.d.).

WDM342

B.-- *Het ‘formeel’ object* (= het gezichtspunt) waaronder het ‘materieel’ object bekeken wordt, omvat:

a.-- a1. Beschrijving, a2. Verklaring (hypothese) en a3. Toetsing der verklaring; b.-- waarbij deze drie akten

b1. Intersubjectief verlopen (de vakwetenschappelijke gemeenschap - niet het individuele subject - is de eigenlijke bewerkster) en

b2. Seculair (deze zicht- en tastbare wereld niet te buiten gaand) afgelijnd zijn.

Opm.-- Zoals wij het zagen, WDM 271/281 (toestbaarheid van begrippen), b.v. transempirische verklaringen en verificaties vallen buiten de streng wetenschappelijke wereld, -- dit, o.g.v. het strikt ‘binnenwereldlijk’ karakter van alle strenge wetenschap.

(3).-- *I.M. Bochenski, Wijsgerige methoden*, 21/23, definieert ‘wetenschap’ als volgt.

(a) Subjectief gezien, is ‘wetenschap’ een ‘systematisch weten’ (d.i. een geestesverrichting, van verstandelijk - redelijke aard, -- die bovendien ‘stelselmatig’, d.i. methodebewust, te werk gaat; WDM 196/227 gaf ons, daarvan, zeven verschillende voorbeelden).

(b) Objectief gezien, is wetenschap een "systeem van uitspraken (oordelen)". waarbij Pater Bochenski sterk de nadruk legt op het intersubjectief karakter (vgl. de 'sensus catholicus' (de mening van zo mogelijk alle wetenschappers) van Ch. S. Peirce of ook. 'the interpreting community' van Josiah Royce).

Opm.-- Legt men de nadruk, zoals Bochenski, op het systeemkarakter van wetenschappelijke uitspraken (WDM 87v.), dan wordt men, onvermijdelijk geconfronteerd met wat men 'wetenschappelijke theorie' heet.

P. Lahr, Logigue, 598s., omschrijft de plaats van een wetenschappelijke theorie, binnen eigenlijke wetenschap, als volgt.

"Indien een hypothese geverifieerd wordt door feiten, krijgt zij de graad van wetenschappelijk bewezen wet. (...).

Lukt, echter - wat in de geschiedenis der wetenschap nogal vaak voorkomt - de verificatie niet helemaal, (...) dan komt een verzameling (*opm.:* onder verstaan 'systeem') van wetten, die alle min of meer geverifieerd zijn, tot stand, die een gemeenschappelijke hypothese (verklaring) tot grondslag hebben. Dat heet men 'theorie' of nog 'systeem'. Zo b.v. het 'systeem van Laplace'. Of de 'evolutietheorie'". Cfr. WDM 326 (apodictisch, -- dialectisch, retorisch).

WDM343

Bibl. st.: *Alan Chalmers, Wat heet Wetenschap*? (Over aard en status van de wetenschap en haar methoden), Meppel/ Amsterdam, 1981 (werk, dat de vier 'grote epistemologen', Karl Popper (1902/1994), *Thomas Kuhn* (bekend om zijn *The Structure of Scientific Revolutions* (1964 (Ned. vert. Meppel, 1972) Imre Lakatos (1922/1974) en de Dadaïst Paul Feyerabend (1924/1994), gesystematiseerd behandelt).

Centraal staat de theorievorming (haar ontstaan en voortdurende ontwikkelingen). Volgens A. Chalmers zelf zijn theorieën constructies (geestesproducten). - Naast de werkelijkheid: zij geven slechts de werkelijkheid weer, voor zover deze in de praxis zelf van het wetenschappelijk vorsingswerk doorkomt. Meer niet.

Verder : Science of Science (An International Journal of Studies on Scientific Reasoning and Scientific Enterprise), Dordrecht (vanaf 1985).

En een massa andere teksten (boeken, artikels), natuurlijk.

Opm.-- Internalisme/ externalisme inzake wetenschapsleer.

Op het 32-ste Vlaams Filologencongres (Leuven, 1970) werden interne vragen (de zgn. wat en hoe -vragen, d.i. begrip en methode) naast externe vragen (de zgn. waarom - vragen, d.i. de ethisch-politieke gevolgen van de menswetenschappen) behandeld.

Ook bij Engelse epistemologen treft men deze tweeledigheid aan. En zeker bij b.v. Marxistische dialectiekers. Inderdaad: wetenschap is één; haar effecten op het leven en ons leefmidden is twee (WDM 316/ 318: ecologie).

De Romantiek, met haar nadruk op het leven, was, daarin, in tegenstelling tot het Verlichte Rationalisme, dat eenzijdig internalistisch dacht (én het externe aspect louter gunstig opvatte), heel zeker baanbrekend.

3.5.2. De twee basismethoden (343/350)

WDM 2 (deductie/ reductie) gaf ze ons reeds uiterst verkort. WDM 339, b.v. keerde daarop terug. -- WDM 331 (summatieve grondslag) gaf ons én de verzamelingsleerstellige én dede verzamelingsleerstelligeen. Zodat wij - nu, daarop - niet meer hoeven in te gaan.

Opm. -- ***De comparatieve (vergelijkende) methode***.

WDM 104/116 (harmologie is pas mogelijk o.g.v. vergelijking) leerde ons de grondslag van zowel de deductieve als de reductieve methoden, nl. het vergelijken.

WDM 82/227 is één lange, volgehouden bewijsvoering voor de stelling dat alle methode, in de grond, vergelijkende methode is.

WDM344

Opm.-- Men denke, nu, niet dat onze stelling 'revolutionair' is! Men bekijke b.v. *Ch. Lahr, Logigue,* 550/556 (la methode generale: l'analyse et la synthese).

1. "De analyse ('ana-lusis'; ik los in zijn delen op) is de uiteenlegging van een geheel in zijn delen; de synthese ('sun-tithè-mi', ik steek ineen) is de (her)samenstelling van het geheel, dat door de analyse werd uiteengelegd".

Vervang zowel door 'verzameling' als door 'systeem' (wat juist Lahr's bedoeling is), en je hebt de harmologie, zoals wij ze hoger ontworpen hebben.

2. "Men onderscheidt zowel 'rationele' analyse en synthese als experimentele analyse en synthese".

De rationele geldt begrippen of waarheden (...). De proefondervindelijke bewerkt extramentale werkelijkheden.

Besluit. -- Lahr ziet overduidelijk in dat vergelijken aan het werk is zowel in mentale als in extramentale methoden.

Het schema van Jan Lukasiewicz.

I.M. Bochenski, Wijsgerige methoden in de Moderne wetenschap, 93/95 (*twee grondvormen van de conclusie*), is, met de Poolse logicus Lukasiewicz, van mening dat "alle betoogtrant in twee grote klassen indeelbaar" is, nl. deductie en reductie.

Indien A, dan B, Welnu A; dus B.	Indien A, dan B; Welnu B; dus A.
deductie	***reductie***

De betrekking (= analogie) tussen 'A' (eerste voorzin) en 'B' (eerste nazin) is die van ofwel alle tot sommige (juist een) ofwel geheel tot sommige (juist een) delen.

Zo b.v.: "Indien alle meisjes lief zijn, dan ook sommige (juist één) meisjes"; "indien geheel het meisje mooi is, dan ook sommige (juist één) gedeelte ervan".

M.a.w.: de distributieve en de collectieve (verzamelingsleerstellige of systeem-leerstellige) vergelijking van de totaliteit (verzameling/ stelsel) en haar elementen (leden, onderdelen). - Cfr. Platon's wereld- of kosmosidee (WDM 226v.).

In de grond analyseert ('synthetiseert') de logicus en de methodebewuste mens de ene of andere 'wereld' als geordend geheel. Dat is, blijkbaar, de grondintuïtie, die in Lukasiewicz' schema uitgesproken wordt.

Methodisch te werk gaan is de gehele kosmos of een deelkosmos ervan ordentelijk uiteenleggen en weerom ineensteken. Fundation(al)isme/ fallibilisme.

Sedert 1925 (G.E. Moore (1873/1958)) en 1934 (K. Popper) staat de verantwoordingstheorie, inzake wetenschap, centraal.

WDM345

(1). ***De fundationist*** (ook wel: fundamentalist) meent dat de verantwoording ('justification') of 'verrechtvaardiging' pas ten volle zichzelf is, voor zover zij, op onfeilbare gronden (van deductieve of reductieve aard), feilloos argumenteert.

(2). ***De fallibilist*** (WDM 14), waarvan de Paleopythagoreeër één der mogelijke prototypes is, meent dat het ideaal van de fundationalist hoogstens een werkhypothese, een streefdoel is; meer niet.

Chr. Hookway, Peirce, le fondationalisme et la justification des connaissances, in : *Philosophie* (Paris), 10 (*printemps* 1986), 48/68, leert ons dat Ch. S. Peirce (1839/1914) meent dat de vorser, de baanbrekende wetenschapper,

(i) wel, voorlopig, feilbaar is (= fallibilisme),

(ii) maar, op de lange duur, feilloze resultaten kan bereiken (= fundationisme).

Het grote voordeel van Lukasiewicz' schema ligt o.m. ook daarin dat het de hypothetische zinnen centraal stelt. Dat is, dan ook, de reden waarom wij, uitvoerig, stil stonden bij dat type van oordeel, resp. Redenering (WDM 325/328: de hypothetische zin).

Wie de methodologie daarop 'fundeert' (verantwoordt), vergeet nooit het hypothetisch karakter van ons weten.

De uitgangspunten bloottrekken is wellicht de hoofdtaak van een logica der wetenschappen.

A.-- Bekijk WDM 342: één der vooropstellingen ('funderingen') van alle echt- strenge wetenschap - volgens Guéry b.v. - is dat zij zich beperkt tot het seculaire, -- wat b.v. tot een soort 'methodisch materialisme' kan leiden. Denk aan de beroemde Bridgman, de theoreticus van het operation(al)isme: een wetenschappelijke uitspraak heeft, volgens hem, slechts 'zin '(in zijn taalgebruik), voor zover, o.g.v. die uitspraak,

(i) materiële, stoffelijk tastbare, 'bewerkingen' ('operations') - zoals zintuiglijke waarnemingen of hantering van machines - en

(ii) 'formele' (WDM 238: ge.form.aliseerd) 'berekeningen' ('calculus') toelaat, die beslissen over al dan niet 'geldig' karakter.

Opm.-- Iets daarvan komt, even, door op WDM 259: 'oprationalisering' van begrippen. Cf. ook WDM 251: het gaat om materiële en geformaliseerde - hyper-gesofistikeerde - akten, natuurlijk. Dat heet men, in het Angelsaksisch 'hard science' (keiharde wetenschappelijkheid), -- gesteld tegenover 'soft science' ('zachte wetenschap').

WDM346

Daarvan zagen wij, reeds WDM 276, één voorbeeldje, nl. de transempirische verificatie (van religieuze en/of paranormale fenomenen). Daarvan, van diezelfde 'soft science', zagen wij ook een Psychoanalytisch modelletje, nl. WDM 311: ook zoiets als het fameuze Oedipuscomplex is 'transempirisch', -- althans in de ogen van een Bridgman of - wat slechts de toepassing van het operationalisme is - van het Behaviorisme, dat 'innerlijke' of 'onbewuste' fenomenen als "niet-direct toetsbaar" tussen haakjes zet.

Immers, voor de Gedragspsycholoog, die de Behaviorist is, geldt enkel het uitwendig vaststelbare gedrag. De rest is 'zwarte doos' (voorlopig onkenbaar).

B. -- Bekijk WDM 342: één der vooropstellingen van alle echt-strenge wetenschap is de intersubjectiviteit der vorsers.

Kort gezegd: zolang niet de hele of quasi-gehele gemeenschap der 'streng-wetenschappelijken' het eens is omtrent een punt, zolang geldt dit punt als onzeker.-- het gezagsargument.

Dit komt hierop neer.

(1) 'x' (staande voor 'wie gezag heeft') beweert p (een stelling). Dus p.

(2) 'x' is een betrouwbaar gezag betreffende p. Welnu 'x' beweert p. Dus p is waar.

(3) De grote meerderheid van de beweringen van 'x' is waar. Welnu, p is juist één bewering van 'x'. Dus p is waar.

(4) De grote meerderheid van de beweringen van 'x' omtrent het domein (zijn specialisatie) d is waar. Welnu, p is juist één van de beweringen van 'x' inzake het domein d. Dus p is waar. (*W.C. Salmon, Logic.*, Englewood Cliffs, N.J. (USA), 1963, 63/67 (*argument from authority*)).

Vervang 'x' door de vorsersgemeenschap, en je verstaat wat het intersubjectief karakter van alle strenge wetenschap is.

Nu weet iedereen, die een beetje wetenschapsgeschiedenis kent, dat 'x' niet zomaar betrouwbaar is.

Herlees b.v. WDM 129, waar 'x' de toenmalige wiskundige deskundigen is. Of herlees WDM 133, waar 'x' juist één, groot wiskundig - logisch gezag is.

C.-- Bekijk WDM 341: het grote uitgangspunt (vooropstelling) van echt-strenge wetenschap is het t.o.v. de rest van het 'zijn' (= werkelijkheid) afgelijnde object, -- b.v. al wat leeft., -- voor de bioloog, of al wat 'gedrag' is, -- voor de Behaviorist.

WDM347

(1) Er is, onder deskundigen, steeds discussie omtrent het af te lijnen domein. Kent gij niet de discussies omtrent het al of niet levend karakter van b.v. een virus? Wat is er niet gediscussieerd inzake het wezenseigen domein van de psychologische wetenschap tussen, enerzijds, b.v. de Bewustzijnspsychologen en, anderzijds, de gedragspsychologen?

Sommige Psychoanalytici hebben 'wetenschappelijke pretenties': waar is de juiste afbakening van het onbewuste? M.a.w.: er zijn steeds grensvragen.

(2) Er is meer, -- veel meer. Gesitueerd in het transcendentele 'zijn' (= totaliteit der werkelijkheid) is ieder afgelijnd domein. Wie zal uitmaken of - ontsnappend aan de controle van de wezenseigen methoden van een specialisering - de rest, via een of andere factor of via zelfs meerdere factoren, niet het afgelijnde domein beheerst (WDM 7: arche, principium, beginsel)? Zo dat het eigenlijk nooit helemaal afgebakend is, in werkelijkheid?

De methodische afbakening is, immers, bij instemming van alle echt - wetenschappelijken, slechts een afgesproken, 'conventionele' afbakening.

Besluit.

Wat de echte ontoloog niet kan - slechts één gedeelte van het 'zijn' afbakenen - dat bedrijft, doorlopend, de vakwetenschappersgemeen-schap. Die, doordoor, nooit helemaal zeker kan zijn van niet enkel de noodzakelijke maar ook (en vooral) de voldoende voorwaarden, waaronder hun 'afgelijnd domein' verloopt (WDM 198 tot WDM 199, b.v., gaf ons daarvan een smaakje.

Wie, b.v., zal aandurven te beweren dat er nooit onbewuste factoren (vanwege de onderzoek(st)er zelf) medebepalend inwerken op het 'afgelijnde domein'? Of, misschien, zoals steeds meer 'open' vakwetenschappers lijken aan te nemen als 'louter mogelijk', zijn occulte (paranormale,

buitennatuurlijke; of sacrale (desnoods bovennatuurlijke) factoren medebepalend voor de fenomenen van één domein? Men weet toch nooit apodictisch zeker!

Besluit.

Indien echt strenge wetenschap als vooropstellingen huldigt

(1) secularisering,

(2) vorsersintersubjectiviteit en, vooral,

(3) domeinafzondering (al is het slechts methodisch), dan is zij wezenlijk zeer, zeer beperkt.

Wat vooral fundationisten lijken te vergeten, die ertoe neigen onfeilbaarheids-eigenschappen toe te kennen aan wetenschap. De fallibilisten, voor zover zij niet in een of ander soort scepticisme vervallen, hebben - God zij dank - veel meer 'flair' voor de begrensdheid van echt-wetenschappelijke' wetenschap.

WDM348

Opm.-- Wat wij, hierboven, zojuist beweerden, is - quasi-letterlijk - Aristotelisme. Men leze er b.v. *W. Klever, Een epistemologische vergissing*? in: *B. Delfgaauw e.a., Aristoteles* (*Zijn betekenis voor de wereld van nu*), Baarn,1979, 36/47, op na.

"Wetenschapsbeoefening zelf is (...) niet het uitgaan van beginselen, maar het zoeken van beginselen, -- het speuren naar de 'oorzaak' van de 'verschijnselen'. Het latere (*opm.* de verschijnselen) heeft men; het eerdere (*opm.:* de oorzaak) moet men vinden". (O.c.,39).-- Daarin heeft Aristoteles - aldus Klever, o.c.,42 - de oudere Platon, die in die richting evolueerde, verder uitgewerkt.

De 'overmoed' van de jongere Platon, met zijn 'dialectiek' (WDM 24), kalmeerde tot een veel meer bezonnen besef van eigen begrensdheden.

Opm.-- Het Neognostisch 'kaartspel'-

R. Ruyer, La Gnose de Princeton, (*Des savants à la recherche d' une religion*), Paris, 1974, 12, vermeldt de praxis van een kaartspel, dat - spelenderwijze - vorsingswerk afbeeldt in een model.

I.p.v. de regels van het kaartspel voorop te stellen (en dus toe te passen), moet men de regels vinden, o.g.v. gissingen. In 'Eleusis' (een naam) krijgt ieder

spelende de kans om spelleid(st)er te worden.

Deze laatste stelt een geheimgehouden spelregelstel op, dat hij/ zij op een papier neerpent (hetgeen men opent op het einde, ter controle). Deze regels beheersen het spelen. Zij zijn de 'archè' dat wat het neerleggen der kaarten op tafel beheerst.

De leidende figuur legt een kaart op tafel. De kaart, die de medespelenden neerleggen, aanvaardt of verwerpt hij/zij, -- door ze rechts van de door hem/ haar voorgelegde kaart te leggen (volgens de geheime regels).

Degenen, die de regels, in mindere of meerdere graad, raden (gissing), ontdoet zich, in dezelfde mate, van al zijn/haar kaarten. Waarbij er meer dan één spelfasen voorzien worden en even veel optelpunten. Dit spel heeft de campussen geboeid, alsook vorsers van allerlei type, om reden van de analogie, die het vertoont met de gewone vorsingsmethoden.

De sinds de zestigerjaren, in de USA -- vooral in kosmologische middens, opkomende Neognostiekers/ Neognostiekerinnen bestempelen hun/ haar hele Neo-Gnosis als hun/ haar Eleusiskaartspel: iedereen is, om beurten, leidend of mee-spelend. Zelfs het hele leven wordt als dat Eleusiskaartspel opgevat.

WDM349

Opm.-- Dat het Eleusiskaartspel hout snijdt, inzake vorsingswerk, bewijst volgende geschiedenis.

(1) Men kent het merkwaardig-afstotelijke gebruik van heksen om, in haar heksenketel, een brouwsel te bereiden. Maar dit geschiedde niet zonder "een pad in de kokende ketel te werpen".

(2) Een toevallige ontdekking van Michael Zasloff, bioloog aan het Nationaal Gezondheidsinstituut (USA) lijkt dit te verrechtvaardigen. Hij gebruikte, voor zijn proefnemingen, padden van het genus Xenopus.

A. Op zekere dag werd hij getroffen door de snelheid, waarmee deze diertjes, eens dat zij een heelkundige bewerking hadden ondergaan, genazen, -- dit, zonder besmettingen, terwijl zij zich in niet-steriel water bewogen. -- Vergeleken met WDM 127 (proefondervindelijke methode) - zie ook WDM 135 (operationele methode): 181 (Anaxagoras) -, kan beweerd dat hiermee Zasloff een waarneming deed, met haar gegeven en, vooral, haar vraag ("Hoe komt het

dat die Xenopus zo immuun is?".

B. (1) Hij kwam, daarbij, op het idee (WDM 224: Experimentalisme), verdere proefnemingen te wagen. -- Uit het lemma (gissing, hypothese, abductie) dat de Xenopus wel eens 'iets' zou kunnen bevatten, dat die immuniteit beheerst (het beginsel), deduceert hij een reeks proefnemingen. Wat deductieve analyse heet.

(2) *Resultaat.*

Hij ontdekt een nieuwe klasse van moleculen, met microbe-dodende eigenschappen. Hij heet ze - naar het Hebreeuwse woord 'magain' (schild) - 'magainines'. Het zijn twee kleine proteïnes (eiwitten), die, overvloedig, in de huid van deze kikvorsachtigen, aanwezig zijn. Zij vertegenwoordigen een verdedigingsmechanisme, dat - van het immuunsysteem - onafhankelijk is.

Deze magainines bleken ertoe in staat, snel, de wildgroei van talrijke soorten bacteriën, paddenstoelen, gisten en, zelfs, oerdiertjes (eencellige organismen) te remmen. Gevolgtrekking: deze stoffen zouden, gebeurlijk, kunnen dienen tot het behandelen van talrijke besmettingen.

Zasloff, die erin slaagde het gen, dat de magainines beheerst, af te zonderen, denkt dat gelijkaardige moleculen, wel eens, ook bij de mens zouden kunnen voorkomen.

Bib. st.: *Decouverte* (*Crapauds contre infections*), in: *Journal de Genève* 30.12.1987.

Opm. -- Dit bevestigt de 'wildgroeitheorie' inzake wetenschappelijke hypotheses van *P. Feyerabend, Against Method*, London, 1975.

WDM350

Nog eens samengevat.

A. *S.L. Kwee, Wetenschapsfilosofie*, in: *C. van Peursen / S. Kwee*, red., *Wegwijs in de wetenschappen,* I (*Fysica, biologie, psychologie, sociologie, taalwetenschappen, geschiedenis, -- wetenschapsfilosofie*), Rotterdam, 1966, 110/126, typeert (definieert) 'wetenschap' o.g.v. drie kernmomenten van een proces (d.i. een voor een verhaal (narrativisme) vatbaar gebeuren).

1. Binnen een veld van gegevens (het domein) worden gegevens **(i)** opgespoord, **(ii)** geïdentificeerd en **(iii)** geverifieerd. Dit, volgens de wezenseigen methode van iedere vakwetenschap. Deze fase - of liever: dit

aspect - beantwoordt de vraag: “hoe kom ik aan mijn gegevens?”.

2. De voor een wetenschapstype ‘relevante’ (selectieve) gegevens - het formeel object - doen de vraag rijzen: “Wat doe ik met mijn gegevens?”. Zij worden, binnen het wetenschappelijk systeem (WDM 342: theorie; samengevat en geordend. Wat - WDM 342 - I.M. Bochenski onderstreepte: de uitspraken omtrent de gegevens moeten, logisch samenhangend verwoord worden, -- in een theorie.

3. Het eerste en het tweede ‘moment’ (= beweeglijk element, aspect) samen vormen - wat Kwee heet - het wetenschappelijk inzicht: “Het gaat, in de wetenschap, om dit inzicht” (O.c.,115),

B. *M.L. Wijvekate, Methoden van onderzoek*, Utr./ Antwerpen, 1971, geeft ons, hierbij, een uiteengerafeld en, soms, gesofistikeerd inzicht in al de fasen van het wetenschapsproces. -- aangeraden aan iemand, die, mordicus, b.v. een eindwerk, in uiterst strenge graad ‘wetenschappelijk’ noembaar, wil produceren.

3.5.3. De fenomenologische methode (350/360)

Inl. **A.** WDM 44/46 definieerde de Fenomenologie, als methode, als de direct -persoonlijke ontmoeting **(i)** van een subject (‘ik’) **(ii)** met een object (‘toedracht’), in zijn onmiddellijke onverwerkte, onberedeneerde ‘gegevenheid’.

Appl. model.

(a) WDM 42 gaf ons, in de taal en de zienswijze van Max Scheler, één der beroemdste Fenomenologen, één voorbeeldje, met de werkelijkheid als werkelijk (“Dasz, uberhaupt, etwas sei”).

(b) Met s. Augustinus (WDM 45) leerden wij ons eigen bestaan, als werkelijkheid, even beseffen, -- een voorfase van de moderne Fenomenologie. De grote heilige confronteert ons met ons eigen werkelijk zijn.

WDM351

B. *A. de Waelhens, Wat is Fenomenologie*? een artikeltje, zei ooit dat het antwoord op die vraag “zeer omstreden” is. Fenomenologie, immers, wordt in zeer verschillende zin geduid. Zelfs is het meestal zeer moeilijk om uit te maken wat juist één Fenomenoloog onder ‘Fenomenologie’ verstaat. Aldus onze beste kenner, wellicht, wijlen Prof. de Waelhens.

Toch is er één kernconstellatie (samenhang), die b.v. in de termen 'ontmoeting - met' of 'zich-confronteren-met', op geldige en universele wijze, juist verwoord wordt.

Zo is er ook eenstemmigheid omtrent de structuur der intentionaliteit, zoals wij ze, WDM 68/70, kort geformuleerd hebben.

Besluit.

Voor die twee grondbegrippen, basisdefinities, zij naar hoger, in deze cursus, verwezen. - De mens is niet zonder meer wat hij is, als door een lichaam omschreven, afgebakend, -- of door een introspectief bereikte innerlijkheid omlijnd, afgebakend. Neen: zijn bewustzijn (een centraal begrip) is gerichtheid op, verwijzing naar al wat buiten ons lichaam en buiten onze innerlijkheid ('psyché') is.

Het blauw van de zomerse hemel b.v. dringt tot mijn bewustzijn door, -- niet enkel d.m.v. een voorstelling (begrip) in mijn bewustzijn (wat wij met Ch. Lahr 'mediatisme' heten), maar ook, ja, eerst en vooral, doordat ik open sta, onmiddellijk aanwezig ben in die zomerse hemel (wat wij met Ch. Lahr 'immediatisme' heten).

Opm. -- Met die intentionele opvatting, die een immediatisme insluit, tekenen de Fenomenologen zich scherp af tegen de Verlicht-Rationele filosofieën van een Descartes of een Hume, die, o.g.v. hun mediatistische opvatting van het bewustzijn, onze innerlijkheid als een naar binnen gekeerde opgeslotenheid opvatten, van waaruit een soort 'brug' naar een zgn. 'buitenwereld' moest geslagen worden.

Opm. -- Het feit dat enkel een voorstelling ('représentation') in mijn innerlijkheid zou zijn, zonder onmiddellijke intentionele aanwezigheid van 'die Sachen selbst' (de gegevens zelf, -- b.v. de blauwe hemel), heet men wel eens 'representationisne' (een vorm van mediatisme).

A. *Fenomenologie als 'wetenschap van de bewustzijnsverschijnselen'* (351/355)

S. Strasser, Het zielsbegrip in de metafysische en in de empirische psychologie, Leuven/ Nijmegen, 1950, 17, zegt, reeds toen, dat - behalve de Fenomenologie als 'metafysiek' (ontologie), eigen aan b.v. Husserl, de stichter der intentionele Fenomenologie, of, ten tweede, de Fenomenologie als 'methode' der ontologie, eigen b.v. aan een Martin Heidegger (WDM 25v.) - de fenomenologie als 'wetenschap der bewustzijnsfenomenen' een eerste graad

van Fenomenologie is.

WDM352

Men zegt ook wel 'wetenschap der immanente verschijnselen': 'immanent' betekent, hier, "al wat binnen ons bewustzijn is" (dus - toch nog - die innerlijkheid, waarin wij zouden opgesloten zijn). In het Latijn: 'cogitata qua cogitata', de gedachtedingen (WDM 270: entia rationis) als louter 'gedachte' (intramentale) dingen, -- dat zijn de bewustzijns-immanente fenomenen, object van de eerste graad van Fenomenologie (= Fenomenologie als 'wetenschap').

Bibl. st.: *J. Moreau, The Problem of Intentionality and Classical Thought*, in: *International Philosophical Quarterly*, I (1961): 2 (May), 215/234.

Nadere omschrijving.

1. Moreau zegt dat reeds Aristoteles alle kennis als een soort betrekking opvatte: iedere 'epistèmè', weten(schap), is 'epistèmè tinos', weten(schap) van iets, van een gegeven. De betrekkingsgenetief ('van iets') is beslissend: een kennend subject kent een gekend object.

Wat Aristoteles zegde van het kennen, -- dat veralgemeende Husserl tot alle types van bewustzijn. Ook die buiten het kennistype. Ieder 'cogito'. Ik ben mij van iets bewust, ik besef iets, mijn aandacht staat iets gericht, -- dat is het 'cogito' van een 'cogitatum', iets waarvan ik mij bewust ben. Dat is husserliaanse intentio of intentionaliteit.

Hiermee - aldus steeds Moreau - neemt Husserl Brentano's stelling over (WDM 69; 322).

A. ***Ieder 'psychisch' fenomeen*** behelst zoiets als een object, waarop het gericht staat. Dat is wat de Middeleeuwse Scholastiek (800/1450) 'inexistentia intentionalis' (mentaal bestaan binnen ons bewustzijn) heette. 'Binnen de ziel, natuurlijk, voor een Middeleeuwers. Waarbij dient opgemerkt dat 'ziel', in de Scholastiek, zowel bewuste als onbewuste elementen bevat.

B. ***Ieder psychisch verschijnsel*** behelst de gerichtheid op een gegeven, op eigen wijze.

(1) In de voorstelling (begrip) is dat gegeven iets waarvan men een begrip ('voorstelling') heeft.

(2) In het oordeel is dat iets dat ofwel beaamd (bevestigd) ofwel ontkend wordt.

(3) In de liefde is het gegeven iets dat bemind wordt, -- in de haat, al wat gehaat wordt, -- in de begeerte, dat waarop die begeerte zich richt.

WDM353

Besluit.

a. Volgens Brentano, steeds: deze 'intentionele aanwezigheid' of 'intentionele gegevenheid' treft men, uitsluitend, aan in psychische fenomenen. Geen enkel louter fysicaal (of, zoals men ook zegt: 'fysisch') fenomeen (gegeven) vertoont die wezenskenmerken, nl. **(i)** object (gegeven, fenomeen) te zijn, **(ii)** op intentionele wijze.

b. 'Fenomeno.logie', d.i. het ter sprake brengen van fenomenen, voor zover zij 'fenomenen' (zich tonende gegevens) zijn, is, dus, eerst en vooral, 'de wetenschap der fenomenen'.

Maar, aangezien die 'verschijnselen' zich steeds binnen (de immanentie of innerlijkheid van) het bewustzijn (ver)tonen, is 'fenomenologie', meteen, de wetenschap der zich binnen het bewustzijn tonende fenomenen, - of de wetenschap der intentionele fenomenen. Wat op een drastische vermindering van de omvang van de idea 'fenomeen' neerkomt.

In Brentano's bedoeling doorgaande heeft Husserl het steeds over 'psychische fenomenen'. Want 'psychisch' en 'intentioneel' zijn wezensidentisch.

Men lette dus scherp op de tweeledige, niet steeds opgemerkte betekenis van 'fenomenologie'.

Besluit.

(1) Wanneer *M. Heidegger, Sein und Zeit*, I. Tübingen, 1949- 6, 27/39, 'fenomenologie' typeert als volgt:

(a) het uitzeggen (verwoorden)

(b) van wat fenomeen is,

dan schiet deze verkorte formule te kort. Althans in de eerste betekenis van fenomenologie der door het bewustzijn opgemerkte fenomenen".

(2) Of wanneer *Gerhardus van der Leeuw, Phänomenologie der Religion*, Tübingen, 1956-2, 768, zegt dat "het fenomeen iets is, dat zich toont, uitgerekend daarom/ daardoor dat het zich toont; dan schiet deze verkort formule - weerom - te kort: het moet zijn "iets dat zich toont binnen het bewustzijn".

Of, zoals *R.A. Mall, Experience and Reason* (*The Phenomenology of Husserl and its Relation to Hume's Philosophy*), The Hague, 1973, uit de doeken doet: bewustzijn is het centrale gegeven. En wel het bewustzijn als reflectief vermogen, d.i. als het vermogen om zichzelf (lusvormig, reflexief) na te gaan, terwijl het functioneert.

WDM354

Hume (1711/1776; de topfiguur van het klassiek sceptisch-verlichte rationalisme) wordt, wel, door Husserl verder uitgewerkt (het bewustzijn in zijn 'mediale' vorm, stond centraal), maar, toch, verbeterd,-- en wel in de lijn van *Meinong* (1853/1921,-- bekend om zijn '*Gegenstandstheorie'* of 'leer der objecten als louter objecten van ons bewustzijn, afgezien van het bestaan ervan buiten datzelfde bewustzijn), Brentano, Avenarius (1843/1896; -- de psychische oorsprong van onze levens- en wereldbeschouwingen), James (1842/1910; de praktisch-betrekkelijke waarde van onze overtuigingen).- Wat op de 'immediate' vorm van bewustzijn neerkomt. Maar het blijft bewustzijn.

Korte vergelijking.

'Beschrijven' - want dat is 'fenomenologie' in haar eerste betekenis - is, voor een Husserl, 'beschrijven', maar "hoe de wereld en ons leven daarin zich toont aan ons ik, als trefpunt van psychische belevingen".

(a).-- Marxistisch b.v.: 'beschrijven' is 'beschrijven', maar "hoe de wereld en ons leven daarin zich toont aan een of meerdere klassen; -- die, in die wereld en het leven daarin, een kader aantreffen, waarin o.m. de marxistische praxis, d.i. revolutionaire actie, zich situeert.

(b).-- (Neo)positivistisch b.v. (WDM 19; -- 118) luidt het als volgt 'beschrijven' is 'beschrijven', maar "hoe de wereld en ons leven daarin zich toont aan de onderzoekende, 'vorsende' gemeenschap der vakwetenschappers".

Besluit.

De Husserliaanse Fenomenologie is een soort 'egologie' of 'ik-wetenschap', gecentreerd rond en in ons bewuste Ik. Ook al is dat 'ik' immediaat aanwezig bij de wereld en het leven daarin. En niet meer 'mediaat', zoals bij de Klassieke Rationalisten. Hetgeen gelijkenis én verschil (= analogie) behelst.

Pfänders' onderscheiden.

Pfänder is een Husserliaan. In zijn *Einführung in die Psychologie*, Leipzig,

1904 (o.m. 373/397), onderscheidt hij vier hoofdbetekenissen van 'bewustzijn'.

(1) 'Bewustzijn' is 'zelfbewustzijn' (in de reflectieve zin, dus).

(2) 'Bewustzijn' is 'het besef van iets' (in de intentionele zin).

(3) 'Bewustzijn' is 'al wat psychisch is' (in de Bewustzijnspsycholo-gische zin).

(4) 'Bewustzijn' is 'het psychische subject' (het 'bewuste Ik').

Men ziet dat Pfänder zich, duidelijk, beweegt binnen de Husserliaanse zienswijze.

WDM355

Het voornaamste onderscheid tussen Platonisme en Husserlianisme.

WDM 265 leerde ons de wezenlijke rol van de groep in het ontluiken van de Platonisch opgevatte 'idee' in de 'ziel'. Hij is daarin niet ongelijk aan de 'groep' in de sociometrie van Jacob Levi Moreno (1892/1974; stichter van de Groepenpsychotherapie):

De leden komen tot volle besef van zichzelf en hun vooropstellingen, -- dankzij een soort groepsdynamica. Platonisme, 'Groepen' (in Moreno's stijl), -- zij vertonen een unanimisme, een systeem van zielsver-houdingen, zich uitend in "herhaaldelijk gesprek, alsook in innig samenleven" (Vgl. Jules Romains (1885/1972); bij ons Ina Boudier - Bakker).

Opm.-- Platonisme is, daarin, een waardig opvolger van de socratische maieutiek - de methode om door dialoog en vragen stellen, een medemens tot volle besef van het gestelde probleem te brengen.

Opm.-- De 'ik-wetenschap' van een Husserl en denkgenoten verschilt, daardoor, veel meer van een Platonisme (en zelfs een Socratisme) dan door een verschillende opvatting omtrent de idee.

Samengevat.

Fenomenologie, in de eerste betekenis, is 'wetenschap der bewustzijnsfeomenen' (WDM 351),-- wezenlijk psychisch verstaan (WDM 352v.),-- waarbij het bewustzijn in kwestie, essentieel, reflectief (WDM 353) te werk gaat,-- zodat 'beschrijven' - even wezenlijk - ik-bepaald (WDM 354: egologie) is.-- Zodat, door die kenmerken, de Husserliaans verstane Fenomenologie grondig verschilt van (Neo-) Positivisme, Marxisme en, zelfs, Platonisme, die van meet of aan een meervoud van personen vooropstellen, bij

ieder beschrijven.

B. *Fenomenologie als 'zu den sachen selbst' gerichte wetenschap.*

Ofschoon grondig 'psychisch' gericht, is de Husserliaanse Fenomenologie toch geen 'Psychologisme', waardoor zij alle werkelijkheden en de gehele werkelijkheid ervan tot louter psychische fenomenen zou herleiden.

Reeds de immediate opvatting van bewustzijn (psychische fenomenen), in tegenstelling tot de Moderne Rationalisten (Descartes, Locke - Hume), wijst in die richting. Het 'object' ('die sache selbst') staat centraal. Al is het, voorlopig, gesitueerd binnen het op dat object gerichte (intentionele) bewustzijn en psyché.

Daardoor is de Fenomenologie ook geen soort psychologie, al groeide, daaruit, een 'Fenomenologische psychologie'.

WDM356.1

Het Fenomenologisch 'objectivisme'.

Pater Bochenski, Wijsg. meth., 32v., betitelt het zo. En hij legt uit: "Bij het (Fenomenologisch) onderzoek moet het denken uitsluitend op het voorwerp gericht zijn, -- met volledig uitschakelen van al het subjectieve". Dit 'subjectieve' is o.m. tweeledig.

a.-- 'Subjectief' heet, in dit geval, al wat het 'louter cognitieve (= kennende) vertroebelt. Volgens Pater Bochenski herinnert dit aspect enigszins aan wat de Antieke Grieken 'theoria' (vooral sinds de Paleopythagoreeërs; WDM 13) heetten, d.i. het doorzicht dat, in het object (gegevene) zelf, het louter verstandelijk-redelijke 'vat' (WDM 217).

b.-- 'Subjectief' heet, ten tweede, al wat 'praktisch' of 'pragmatisch' (doel- of resultaatgericht) is. De Fenomenoloog b.v., die - zoals WDM 260 (G. v.d.Leeuw) ons even leert - het 'godgegeven' recht, bij de Antiekste Grieken, instudeert, hoeft zich, voor zover hij louter beschrijvend (en niet praktisch-pragmatisch waarderend) te werk gaat, niet in te laten met het praktisch-pragmatisch bruikbare, aanwendbare.

Opm. -- Of zoiets gemakkelijk uitvoerbaar is, trekt P. Bochenski terecht in twijfel. Vooral daar Husserlianisme zo Ik-gericht denkt.

De reducties (uitschakelingen).

Opgelet: wanneer, in dit verband, een Fenomenoloog het over 'Fenomenologische en/ of eidetische (het wezenlijke betreffende) reductie' heeft, dan betekent dit woord, hier, uitschakeling van al wat niet louter fenomeen (Fenomenologische herleiding) en/ of van al wat niet louter essentieel ('eidetisch', de wezensvorm (WDM 28; -- 5 (appl. mod.: 'rood') is, zodat wat overschiet:

(1) het reine fenomeen,

(2) gezien ('gevat') in zijn wezen(saard) is". Deze tweeledige 'reductie' (niet verwarbaar met de zgn. 'reductieve' methode, natuurlijk) lichten wij nu even nader toe.

(1).-- ***De Fenomenologische reductie.***

Aangezien het object het verschijnsel, voor zover in ons bewustzijn ervan aanwezig, is, ligt het voor de hand dat al wat niet-direct gegeven is, uitgeschakeld wordt.

WDM356.2

Appl. mod.

Gesteld: Husserl bekijkt, in zijn werkkamer, het elektrisch licht. Wat hij (nauwkeuriger: zijn Ik) daarvan ziet (waarneemt), is het lichtende. Dat b.v., in de ogen van een vakwetenschapper of elektricien, dit licht door een, in de koperdraden lopende, elektronenstroom verwekt wordt, kan - door het directe waarnemen - niet gevat worden. Dus: het wordt uitgeschakeld. Het behoort niet tot het fenomeen.

Besluit.

De vereiste bij uitstek van een Fenomenologische beschrijving van wat direct waarneembaar is, is zich beperken tot dat rechtstreeks waarneembare, -- zonder alle andere 'inzichten', 'oordelen', 'redeneringen' daaromtrent.

Een gevolgtrekking: de uitschakeling van de 'existentie'.

WDM 26 leerde ons wat 'essentie' (wijze van zijn) en 'existentie' (het feit er te zijn) - een tweeledigheid die van Platon stamt - is. Welnu, Husserl maakt, daarvan, een eigen toepassing.

Herlees nu, even, WDM 268: Russell heeft het daar over twee existenties -- de ene binnen het bewustzijn ("A bestaat' (= heeft existentie) binnen zijn actueel eraan denken)), de tweede buiten zijn actueel bewustzijn ervan ("A bestaat b.v. voor zover A, ergens, door een logicus, op een stukje papier neergepend is").

Welnu, wanneer een Fenomenoloog zegt: “Het is onverschillig of het voorwerp (*opm.:* fenomeen) bestaat of niet; zijn ‘bestaan’ doet niets ter zake” (*Bochenski, Wijsg. meth.,* 39), dan is het - na Russell’s scherp geformuleerd onderscheid - evident dat enkel het feitelijk bestaan buiten het bewustzijn ‘onverschillig’ (van geen belang, d.i. niet-direct waarneembaar) is.

Maar het “feitelijk bestaan of ‘existentie’ binnen het bewustzijn’ is van kapitaal belang, - voor een beschrijvend, want objectgericht fenomenoloog. Het gedachteding (WDM 270) of “cogitatum qua cogitatum” (WDM 352) heeft een direct waarneembaar bestaan.

Opm.-- Een operation(al)ist, als Bridgman, zal hier niet enkel het intentionele bestaan, in zijn geest, maar ook en vooral het materieel-extramentale, niet enkel psychische bestaan zoeken. Wat ‘hard science’ is.

Gevolg: in de ogen van de doorgedreven (Neo-)Positivist (WDM 345; 354) als Bridgman is Fenomenologie slechts ‘soft science’ (zachte wetenschap).

Het extramentaal bestaan wordt slechts opgeschort (‘epoche’).

‘Epochè’ opschorting, bij de Antieke Sceptiekers vooral, betekent dat men zich `niet kan of wil uitspreken over het extramentale bestaan van iets. De ‘reductie’ is, dan ook, een ‘epochè’ of oordeelsopschorting.

WDM357

Opm.-- Het enorme onderscheid tussen het Platonisme en het Husserlianisme, inzake ideeënleer, blijkt, wanneer wij - zie WDM 263, onderaan - zien hoe de idee, in de rein Platonische zin, bestaat én voor het fenomeen, waarin zij aanwezig is, én voor ‘de wetenschappelijke kennis‘ (= het juiste begrip), waarin zij enigszins afgebeeld wordt. Die idee is extra- en pre-mentaal. - Terwijl de Husserliaanse wezenlijk intramentaal is, aangezien, voorlopig, zelfs het fenomeen, waaruit Husserl ze abstraheert (WDM 258: abstractionisme), intramentaal is.

Verdere gevolgtrekkingen: de uitschakelingen in het kennende subject.

De uitschakeling van de extramentale existentie (feitelijkheid) is eigen aan het object, het fenomeen en zijn ‘essentie’ (eidos, wezenheid). De uitschakelingen, die nu volgen, situeren zich in het subject, dat op dat object gericht staat (intentio, intentionaliteit).

1.-- *Het ik zelf en zijn acten.*

E. Husserl, Die Idee der Phänomenologie (*Funf Vorlesungen*), Den Haag, 1950, 44, zegt ons, in zeer gesofistikeerde termen, dat het Ik - als extramentaal gegeven (d.i. als persoon(lijkheid), als 'ding' te midden van andere dingen in deze buitenwereld), - ja, als de bron van de akten, waarmee het het object beschouwt, -- alsook diens akten (WDM 356 : 'subjectief') - b.v. afkeer voor een object, al te grote verering ervoor e.d. - moeten radicaal uitgeschakeld worden, zo dat het object herleid (= reductie) wordt tot zijn zuiver kennismatige, 'cognitieve', wezenheid. "Enkel en - alleen is bedoeld wat het gegeven (het fenomeen) op zichzelf is". (O.c., 44).

Vergelijking.

Bibl. st.: *Kl. Oehler, Ueb.,Ch.S.S. Peirce, Ueber die Klarheit unserer Gedanken* (// *How to Make Our Ideas Clear*), Frankf. a. M., 1968, 80f. (Reality); 103/124 (*Methoden der Meinungsbildung*).

Wat Husserl hier zegt, is sterk gelijkend op wat Peirce heet het uitschakelen van de eigenzinnigheidsmethode ('method of tenacity').

Appl. mod.

Een bekende van Peirce, b.v., was eenzijdig vrijhandelsgezind. Hij wilde niet eens bladen lezen, die niet vrijhandelsgezind waren. Dit, om in zijn vooropgestelde, eigenzinnig, d.i. zonder enige zin voor een mogelijke andere mening gevormde, eigen 'zin' (= 'mening') niet gestoord te worden, Hierdoor sluit deze zich van hete echt bestaande fenomeen af, natuurlijk.

WDM358

Opm.-- Husserl zelf, o.c., 31, merkt op dat "iedere intellectieve (*opm.:* het loutere intellect betreffende) belevenis en, zelfs, iedere belevenis zonder meer (*opm.:* b.v. een waardering, een gemoedsreactie op iets) tot object van een rein schouwen (*opm.:* Husserl's term voor Fenomenologische beschrijving) en rein vatten kan worden". -- O.c., 45, preciseert dit: "Aan iedere psychische belevenis beantwoordt (...), o.g.v. Fenomenologische reductie (= uitzuivering), een rein fenomeen.

Besluit.

In dat geval, echter, wordt de psychische doorleving, beleving, belevenis, zelf het object, -- dankzij introspectie of 'reflectieve' methode.

Zoiets kan, gebeurlijk, uitgewerkt worden tot een fenomenologische psychologie. Dat is dan één van de vele vakwetenschappelijke toepassingen van de algemene Fenomenologie, waarover wij het hier hebben.

2.-- De overlevering (traditie).

Een tweede, in het subject gesitueerde uitzuivering van het object (= fenomeen, het wezen ervan) is de uitschakeling van iedere overgeleverde mening inzake het object.

Onder 'traditie' wordt verstaan "al wat anderen - voordat ons Fenomenologisch onderzoek doorgevoerd wordt - over het voorwerp (object) geleerd hebben."

Vergelijking.

Ch.S.5. Peirce, o.c.,106, o.m., heeft het over de uitschakeling van de rechtzinnigheidsmethode ('method of authority'). In een Nederlands taalgebruik is 'rechtzinnig' onderscheidbaar van 'oprecht' 'Orthodox' of 'rechtzinnig' is degene die zich houdt, inzake een object, aan wat anderen, liefst voor hem/ haar leerden.

De Communistische Partijtraditie, de Kerkelijke 'tradities', zij zijn prachtvoorbeelden van 'rechtzinnig' denken. De huidige totalitaire staten - rechtse of linkse - huldigen een bijzonder strakke vorm van 'rechtzinnige methode' inzake meningsvorming. —

Applicatief model.

In zijn *Odusseia* (= Odyssee) X: 305, b.v., heeft de Antieke Griek *Homeros* (= Homerus; waarschijnlijk tussen 900 en 700 voor Christus) het over een 'bloempje' 'molu' (= moly) geheten. Odusseus (= Ulysses) krijgt het, ten geschenke, van de god Hermes (= in het Grieks ook 'Hermeias'; in het Latijn: 'Hermes'). Het heeft een zwarte wortel en een melkwitte bloem. Het moet Odusseus beschermen, wanneer hij de 'mooigelokte' (maar aartsgevaarlijke, want zwart-magische) magiërin Kirke (= Circe), in haar 'nest' bezoekt.

WDM359

Nu bestaan er meerdere duidingen, 'tradities', terzake.

(i) Wie 'ziet' (WDM 274: mantiek) terwijl hij/ zij Homeros' tekst leest (en in het bewustzijn houdt), ziet (= directe waarneming, binnen de psyché) een zwarte wortel, die, zonder stengel, onmiddellijk in een spierwitte bloem open bloeit (*opm.:* een antiek fallisch zinnebeeld);

(ii) wie niet over de 'begaafdheid' van het mantische 'zien' (= waarnemen) beschikt, 'denkt' enkel wat Homeros ooit gedicht heeft.

Beide 'waarnemingen' ('intentiones' binnen het bewustzijn) kunnen, nu, verder geduid worden. Er bestaan twee grote tradities:

(i) de (Neo)Platonische, die zulke waarnemingen ernstig opneemt en in een buitenaardse, gebeurlijk 'buitennatuurlijke' of, zelfs, bovennatuurlijke wereld (WDM 17) situeert; de Protosofistische (en Modern-Verlichte) duiding, die zulke 'dingen' naar een verloren rijk der bijgelovigheden of 'hallucinaties' verwijst.

De ware Fenomenoloog pleegt hier 'epoche', oordeelsopschorting : hij opteert voor geen van beide tradities, althans voorlopig. Hij houdt zich aan het reine fenomeen, zonder meer.

Opm.-- Door de radicale afwijzing van iedere traditie (rechtzinnigheid) houdt de ware Fenomenoloog zich aan de allerindividueelste waarneming (intentio'). Dit, in tegenstelling tot b.v. de (Neo)-Positivistische of de (Neo)Marxistische). Vgl. WDM 354.

3.-- *De theorie.*

Een derde, in het waarnemende subject gesitueerde uitzuivering van het gegeven (= het fenomeen en diens wezen) is de uitschakeling van 'al wat theoretisch is'. "Hypothesen, bewijsvoeringen en van elders verworven weten" (*I.M. Bochenski, Wijsg. meth.*,29), -- ziedaar wat deze derde, in de subject gelegen reductie bedoelt.

"Daarmee willen de Fenomenologen in het geheel niet de waarde van het indirecte kennen ontkennen: zij achten dit wel geoorloofd, maar pas na de fenomenologische grondslag. Deze vormt het absolute begin en motiveert o.m. de rechtsgeldigheid van de regels van het concluderen". (O.c.,35).

Opm.-- Weerom: door het uitschakelen wil de Fenomenoloog enkel de allerindividueelste, niet "van elders komende" informatie laten gelden.

WDM360

Vergelijking.

Ch.S.S. Peirce, o.c., heeft het over de uitschakeling van de aprioritaire of a-priori-methode (method of a-priori). Deze bestaat erin dat men, methodisch-bewust, een mening vooropstelt (vandaar de term 'a-priori'), maar - in tegenstelling tot de eigenzinnigheids- en de rechtzinnigheidsmethode - voor discussie vatbaar stelt. De ene theoreticus botst zodoende a.h.w. tegen de andere aan, -- met zijn mening. Daarbij riskeert - volgens Peirce - de werkelijkheid zelf, waar de theoretische mening over gaat, nauwelijks tot haar recht te komen. Het is te veel een zich doen gelden onderling, in het

discussiëren, -- zonder enige of zonder al te veel toetsing aan de werkelijkheid zelf.

Besluit.

Hier heerst wel dialoog, maar dan een dialoog, die te veel opgaat in 'aprioritaire' meningen, vooropgesteld en van mens tot mens bediscussieerd. Men draait rond binnen de werkelijkheidsvreemde kring van discutanten, die argumenteren, -- zonder (veel) verwijzing naar de werkelijke gegevens en de toetsing ervan.

Men zou dit kunnen brandmerker als 'discussionisme'. Men vindt deze methode - aldus Peirce - terug zowel in de Antiek-Middeleeuwse metafysieken als bij de Moderne Verlichte Rationalisten.

Hij stelt daartegenover wat hij heet 'the scientific method' (of nog: 'the method of external permanency') wanneer meer dan juist één wetenschappelijk ingestelde telkens weer ('external permanency': vastgestelde - buiten het individueel-subjectieve gesitueerde - duurzaamheid in de werkelijkheid zelf) vaststelt wat anderen, met hem, in discussie met hem, ook vaststellen, dan is er grote kans dat men, gezamenlijk, de objectieve werkelijkheid 'vat' (WDM 217: 263: 285: zinvatting). M.a.w.: zinstichting (= a-priori), maar getoetst aan zinvattingen, collectief.

(2).-- ***De eidetische reductie.***

Keren wij tot het object, het fenomeen (gegeven) terug.

Husserl wou 'wetenschap' in de zin van algemene inzichten. -- Daartoe spitst hij zijn Fenomenologische aandacht toe op het 'eidos' of 'algemene (= universele) wezen' (= wezensvorm; WDM 289), dat hij, in de singuliere fenomenen, bloottrekt. Vgl. WDM 5 (klassieke begripsleer).

I.p.v. zich te verliezen in de afzonderlijk-singuliere gegevens, vat Husserl hun wezen samen. Of liever: hij vat de fenomenen samen in het abstract-algemene wezen ervan ('Wesensschau'). Dit hoeven wij niet verder meer uit te leggen, gezien al wat voorgaat.

WDM361

3.5.4. Het formalisme als methode (361/367)

(redenerend denken of calculus)

Inl. -- Wij ontmoetten het formalisme, als methode, reeds b.v. WDM 236 (geformaliseerde logica).

Bibl. st.:

-- *I.M. Bochenski, methoden in de moderne wetenschap*, Utr./Antw.,1961, 51 (Formalisme); 52 (Rekenen);

-- *E.W. Beth, Formal Methods* (*An Introduction to Symbolic Logic and to the Study of Effective Operations in Arithmetic and Logic*), Dordrecht, 1962;

-- *Ph. Davis/ R. Hersh, L'univers mathématique*, Paris, 1982, 131/133 (*Formalisation*).

Het semiotisch voetstuk.

WDM 52 gaf ons reeds een overzicht van de drie gezichtspunten, eigen aan een semiotiek (tekentheorie). Zie ook WDM 214v. (tekenleer: semiologisch (de Saussure) en semiotisch (Peirce, Morris)).-- Semiotiek bekijkt ieder teken, waaronder b.v. het taal- en tekstteken, onder drie oogpunten.

(1) *Syntactisch.*

Een woord (= taal en/ of tekstteken) behoort tot een gehele taal (= tekensysteem). Zo staat het woordje 'of' tussen twee andere woorden. Aan het begin van een zin het plaatst men (configuratieleer: WDM 189) nogal vaak het onderwerp aanduidend woord (teken), zoals in: "De wiskunde is moeilijk". Wanneer de tekenleer de verhoudingen - beter: de plaatsingen - der tekens analyseert, dan heet zij 'syntactiek' (ook wel: 'syntaxis'). De traditionele grammatica's stonden, bij die termkeuze, model, natuurlijk.

(2) *Semantisch.*

Wanneer de semiotieker(in) het woord 'bikini' aanhaalt, -- om er de betekenissen van toe te lichten (b.v. één der eilanden (een atoll), ten Noorden van de Marshalleilanden (in de Stille Zuidzee); b.v., in het Frans, de titel van een theaterstuk, in 1946, over de uitwerkselen van de atoombom; b.v. een strandkledij), dan doet hij/ zij aan 'semantische semiotiek'. De semantiek houdt zich op met de betekenissen der tekens. Zo b.v. in de natuurlijke of kunstmatige talen.

(3) *Pragmatisch.*

Een teken is een bruikbaar iets, met nuttigheidswaarde. de 'pragmatiek' heeft het over de gebruikswaarde van een teken. -- Zo b.v. de Antieke retoriek, zij leerde - d.m.v. woorden, zinnen, -- gebaren (ook dat zijn tekens) - inwerken op de toehoorders. De retoriek was, indertijd, een voorloopster van de pragmatische tak van de algemene semiotiek.

WDM362

Het formalisme.

Het formaliseren bestaat erin - één aspect van de algemene semiotiek, nl. het syntactische, a.h.w. om zichzelf uit te werken.

A. ***De geformaliseerde opvatting van het teken.***

De eenvoudigste kern ('element', bestanddeel) van ieder formalisme is het enkelvoudig teken - b.v. een woord, een wiskundig teken ('x') - dit kleinste bestanddeel - nemen wij 'T' voor 'teken' - wordt herleid (analoog aan de 'reductie' (WDM 356.1)) tot de geschreven of grafische vorm. Dit is de wijze waarop de inkt het papier - precies waar 'T' geschreven staat - zwart maakt (resp. leesbaar, waarneembaar maakt). Heten wij dit, gemakshalve, de formaliserende reductie. Zij behelst een reeks uitschakelingen: 'T' wordt uitgezuiverd van iedere semantische betekenis (desemantisering); 'T' wordt zo gedacht dat iedere pragmatische draagwijdte uitgebannen wordt (depragmatisering).

Men ziet de gelijkenis met de Fenomenologische reductie. Ook zij beperkt zich tot een minimum aan betekenis en draagwijdte.

Rest: De louter syntactische 'betekenis' (*opm.*- De term 'syntactische betekenis' mag niet met de 'semantische' verward worden).

Opm.-- Men zou het zo herleide, zinverminderde teken kunnen 'de materie of bewerkingsstof van het formalisme' heten.

B. ***De formalisering als ordening (plaatsing) van zinverminderde tekens***.

Appl. Model.

1. Nemen wij de vier zinverminderde tekens ('symbolen' geheten door de verzamelingsleer) der verzamelingsleer: 'U' voor 'vereniging' (van verzamelingen); 'C' voor 'ingesloten in'; '€' voor 'behorend tot' en 'O/' voor 'lege verzameling'.

Men ga hetzelfde na, WDM 131/133 (Peano's pasigrafie): ook daar zijn grafische, betekenisverminderde - maar juist daardoor formaliserend zeer bruikbare - tekens terug te vinden.

2. Hoe krijgen, nu, deze herleide tekens toch een minimale 'betekenis' (een syntactische dan)? Dit geschiedt, doordat men 'syntactische regels' invoert (= de syntaxis der grafische vormen).

a.-- ***de zinvolle, 'aanvaarbare', toelaatbare tekens***.

Een eerste soort regels der syntaxis regelt de onderlinge ordening van de kleinste elementen tot samengestelde 'welgevormde uitdrukkingen'. Dit zijn ook 'tekens', maar samengestelde.

WDM363

Appl. model.-- "2 € de verzameling der natuurlijke getallen".

Of nog: (a ⇔b) → (a→ b) ^ (b→ a) , d.i. "Indien a en b gelijkwaardig (= symmetrisch), dan 'indien a, dan b' en 'indien b, dan a'".

De zinverminderde tekens 'a', 'b', krijgen, door het invoeren van syntactische regels (die de logica op die tekens toepassen, -- dit, door middel van 'verbindingstekens', waardoor samengestelde tekens (welgevormde uitdrukkingen) ontstaan); een 'betekenis', nl. de geformaliseerde.

b.-- ***De 'calculus' (logistiek).***

De tweede zijde, eigen aan de ingevoerde plaatsingsregels, bevat, in feite, een impliciete logica, die, meteen, door het invoeren der syntactische regels (en hun verbindingstekens), actie wordt in de 'materie' of bewerkingsstof, de kleinste elementen, nl. de louter grafische tekens.

Korter: men verbindt of plaatst die kleinste elementen niet 'wild' maar logisch geordend. -- Wat wij, WDM 231 ('connectiva'); 235 ('functoren'), reeds aan het werk zagen.

Opm.-- De term 'calculus' (rekening) is sprekend : het rekenen stond model.

C.-- ***Het traditionele rekenen als 'formalismemodel'.***

Zoals *P. Bochenski, Wijsg. Meth.*, 52, schrijft, bestaat het formalisme, d.i. de methode der formalisering (= calculus), wezenlijk in een uitbreiding van een oeroude methode, nl. het bewerken van hoegrootheden (kwantiteiten) - b.v. getallen - op rekenende wijze.-- Wij verduidelijken dit aan de hand van een applicatief model.

Opm.-- De Cartesiaanse orde(nings)theorie bestaat erin een gegeven - b.v. een kwantiteit - van zijn ingewikkeldheid te beroven en, dus, te doorzichtig te maken door

(1) het gegeven in onderdelen (elementen; kleinste eenheden) te laten opsplitsen;

(2) om het, daarna, onderdeel na onderdeel 'op te lossen' (te bewerken, -- Hier, in dit rekeningssgeval).

Nemen wij, net als Pater Bochenski, de vermenigvuldiging, nl. 27 x 35.

a.-- *De hoofdrekening als 'formalisme'*.

Om b.v. 27 x 35 uit het hoofd te rekenen, gaan wij - met een Descartes - eerst b.v. 27 opsplitsen in b.v. 20 en 7, -- om, daarna, te werk te gaan, b.v., als volgt 20 x 35 = 350 + 350 = 700. -- 7 x 35 kunnen wij 'bewerken' (operatieve methode) als volgt: 7 x 30 = 210; -- 7 x 5 = 35. Samen: 210 + 35 = 245. -- totaal der subtotalen: 700+ 245 = 945.

WDM364

Wij zien het: het onoverzichtelijke, door opsplitsing, overzichtelijk maken en, daarna, totaliseren. Maar het formalisme zit er tegelijk in: de tekens '+' en 'x' grafische neerslag van de logische bewerkingen 'samentelling' (som) en 'vermenigvuldiging'. Dat zijn de syntactische regels, d.i. de regels of 'archai', principia, 'beginselen' (WDM 7), die de plaatsing (configuratie) of 'syntaxis' der symbolen beheersen, 'regelen' of, zelfs, 'beregelen' (zoals men nu ook zegt).

b.-- *De schriftrekening als formalisme.*

Eén van de in ons cultuursysteem gevestigde methoden is het plaatsen, dat "vermenigvuldiging' heet.

Appl. Model

27 X 35 135 81 945 HTD	Ieder basisschoolkind leert, mettertijd, dat de 'eenheden' (b.v. 5, 7) en de 'tientallen' (b.v. 2, 3) juist, d.i. volgens syntactische regels, die er een logica in verwerken, behoren geplaatst te worden. Men ziet, weerom, de Cartesiaanse opsplitsing van wat Descartes, indertijd, een 'reeks' (série') heette, -- van rechts naar links: eerst de E (eenheden), dan - naar links toe - de T (tientallen), dan, nog meer naar links toe, de H (honderdtallen).

1. Dit volgt op de vermenigvuldiging der onderdelen ('elementen'), waarin de totalen opgesplitst werden (b.v. 5 x 7, 5 x 2, -- 3 x 7, 3 x 2).

2. Dit, weer, gaat vooraf aan de samentelling, van onder naar boven en van rechts naar links, van E, T en H. - Dat is één, -- en dan nog wel een zeer elementair voorbeeldje van logische syntaxis of ordening. Dit volgens modellen (WDM 113) van configuraties (WDM 114), d.i., wijzen van 'combineren', die - op de lagere school - door de leerkracht a.h.w. mechanisch, d.i. zonder bewuste reflectie, aangeleerd worden.

Besluit.

Wat het cijferrekenen betreft, is het duidelijk: a.h.w. als een machine 'mechanisch' plaatsen wij - hoofd- of schriftrekenend - cijfers volgens een syntactische regel. -- zoiets is 'formalisme'

c.-- *De letterrekening als formalisme.*

Men kijke even WDM 231v. (Logische algebra) na. Alsook WDM 236 (Viète: letterrekening).

WDM365

Bibl.st.:

-- *O. Willmann, Gesch. d. Id., III* (*Der Idealismus der Neuzeit*), Braunschweig, 1907-2, 48/51 (*Das Prinzip der Analysis*). - I.p.v. met singuliere cijfers te 'opereren' (operatieve methode), bewerkt Viète platonische ideeën. Deze worden, grafisch, in letters op papier gezet.

Francois Viète (1540/1603; Pythagoreisch-Platonisch denker; WDM 282/285: Joh. Kepler) paste de syntactische regels - samentelling, aftrekking; -- vermenigvuldiging, deling - toe, -- niet op cijfers, zoals Europa, in het spoor der Grieken, tot dan toe deed, maar op letters, die algemene (universele) begrippen (WDM 226v.: alle (cijfers); geheel (het cijfer)) voorstelden, -- iets dat typisch Platonisch is.

Appl. model.

Wij kennen b.v., sinds de lagere school, de samentelling '3 + 4'. Reeds de getallen zijn verzamelingen (3 b.v. is zowel drie vrouwen als drie sterren, als drie punten op een lijn, e.d. -- tot in het 'oneindige'). Zo is '4' 'al wat 4 is".

A. Doch Viète gaat nog verder in de totalisering: 'a + b' stelt alle mogelijke cijfers, waaronder '3 + 4' maar één singulier geval is, voor.

B. Tweede stap van Viète : Daardoor worden ideeën (b.v. alle mogelijke

cijfers) voor de operatieve methode vatbaar. - “wiskundig operationeel” (kan men nu zeggen). -- Zo b.v. ziet men in dat het cijferrekenen (b.v. ‘3+4 = 7’) slechts één toepassingsveld is van het universelere letterrekenen (b.v. ‘a + b = c’ of, nog algemener, ‘x + y = z’; WDM 293: = cconstante (onveranderlijke) naar variabele (veranderlijke)). - Men ziet het abstractie-proces: van singulier naar universeel.

Schema:

universele idee ‘som’:	***‘formula speciosa’:***	***‘formula numerosa :***
waarde1 + waarde 2=waarde 3; ideëel, maar niet operatief. (‘operationeel’)	x + y = z -- a + b = c (tussenterm) Universeel (= ideëel), meer operatief.	3 + 4 = 7 singulier en operatief

Opm.-- De term ‘formula’, diminutivum (verkleinwoord) van ‘forma’ (WDM 28: wezensvorm), werd, in Viète’s zin, tot ‘formule’ (wat wij nog gebruiken), d.i. een in letters en letterbewerkingen uitgedrukte wezensvorm, -- wat nog aan de Antiek-middeleeuwse ontologie doet denken.

Algebraisch model. -- De traditionele algebra, mogelijk sinds Viète’s ‘analysis; doet dit b.v. als volgt.

Gegeven: de vergelijking (ontologisch analogie) “$ax^2 + bx + c = o$”.

Gevraagd: deze vergelijking oplossen. Weerom Cartesiaans: eerst opsplitsen.

B.v.: “$ax^2 + bx + c — c = o — c$” leidt tot “$ax^2 + bx = c$”.

Weerom: de syntactische regel inzake ‘overbrugging’: “Ieder lid van één zijde van een vergelijking mag naar de andere zijde overgebracht worden, indien het een tegengesteld teken (+, - worden -, +) krijgt”. Wat allen, die algebraïsche vergelijkingen ‘oplossen’ (ana.luein’) zonder veel nadenken (‘mechanisch’) doen.

WDM366

Besluit.

A. Bekijk, met de idee ‘configuratie’ (plaatsing model), een algebraïsche

formule: zij is een voorbeeld van een regel of een aantal regels, die grafische tekens 'ordenen' (= logische syntaxis).

B. De absolute zekerheid, waarmee wij rekenen, met cijfers of letters, staat of valt het formalisme. Daardoor is 'rekening' ('calculus', keiharde wetenschap (WDM 345).

Logistisch model (logistiek). WDM 236/241 leerde ons reeds een aanvankelijke idee 'logistiek'. Nu, even, dezelfde logistiek als rekening.

Appl. model.

(1) *Logisch.* De ontologische denkleer of logica kent o.m. een denkregel, -- analogon van de syntactische regel. Zo b.v. de logische conversieregel (WDM 325; 330; 334): "In een syllogisme (sluitrede) mag een algemeen negatief oordeel geconverteerd worden".

Appl. mod.: **(a)** "Geen (enkel) mens is een steen". -- **(b)** De converse vorm: "Geen steen is een mens". M.a.w.: onderwerp en gezegde mogen omgewisseld worden.

Symboolverkort. -- S e P (S = subject (onderwerp),-- P = predicaat (gezegde); e komt van het Scholastisch Latijn 'nEgo' ik ontken) wordt tot P e S. De traditionele, niet-geformaliseerde logica kende ook haar zinnebeeldige grafische vormen - S, P, e, enz. maar zij voerde zeer zelden (en dan nog beginmatig) formalisme in.

(2) *Logistisch*. Geformaliseerd luidt het als volgt: "Er is een syntactische regel, toepasselijk op S e P (universeel-negatief oordeel), weerdoor de letters voor en na e - in alle formules van het type 'X e Y' - mogen omgewisseld worden (convertibel zijn)". --Waarbij men niet, zoals steevast in de ontologisch-traditionele logica, moet nadenken over wat men aan het doen is : mechanisch past men toe.

Opm.-- De formalisering, d.i. het invoeren van het formalisme, is het proces, waardoor b.v. de wiskunde (maar gebeurlijk ook elke andere vakwetenschap) vatbaar wordt voor mechanische bewerkingen.

Appl. model.

-- *Ph. Davis/R. Hersh, L'univers mathématique*, 131, geeft van die stelling één voorbeeldje.

WDM367

(a).-- *De lopende, 'leesbare', kundige tekst.*

De gewone handboeken van wiskunde bevatten hoogstens gedeelten, die geformaliseerd zijn. "Zij zijn in het Frans, het Engels of in andere omgangstalen geschreven, want zij dienen om gelezen te worden door menselijke wezens. Toch is vooropgesteld dat iedere wiskundige tekst geformaliseerd kan worden.

In feite, echter, wordt vooropgesteld dat alle wiskundige teksten - dankzij juist één geformaliseerde taal (*opm.:* kunsttaal) - kunnen geformaliseerd worden. Deze formalismetaal is de verzamelingentheorie ". (o.c.,131).

WDM 128 situeerde reeds Georg Cantor in de stroom der grote summatieve traditie. Cantor's theorie is een formalisering van de traditionele, logische verzamelingenleer. WDM 362 gaf ons, reeds, de vier specifieke symbolen, die de verzamelingenleer gebruikt. Zoals Ph. Davis/R. Hersh, o.c.,131, noteren: de andere symbolen, nodig tot de formulering van de verzamelingentheorie, zijn de logistische symbolen (WDM 235).-- Peano was reeds, in zijn pasigrafische formalisering (WDM 131v.), betrokken in een analoge methode. -

Ph. Davis/ Hersh, ibid., zeggen dat men, i.p.v. die vier basisideeën, ook symbolen zou kunnen invoeren om punt, rechte, ontmoeting en evenwijdige (parallel) formaliseerbaar te maken (wat dan geformaliseerde meetkunde zou geven). Deze zou, dan, én de logistische én de verzamelingsleerstellige symbolen kunnen verwerken. Zo bouwt men een geformaliseerde wiskunde op.

(b).-- *De ordinator.*

Eén applicatief model van geformaliseerde tekst is het programma van een ordinator. Om een ordinator te 'programmeren' - die b.v. dient om rekensommen te toetsen, in een onderneming - moet men de 'woordenschat' (vocabularium) van de ordinator kennen. Ook de 'grammaticale regels' (versta: syntactische regels) ervan moeten bekend zijn.

Besluit.

Wat de denkende levende mens, wanneer hij wiskundig 'rekent'-- geformaliseerd, d.i. mechanisch -- doet, dat doet de machine (ordinator) zoveel beter. Zij is gewoon 'mechanisch - zonder - meer'. In een omgangstalige, ongeformaliseerde tekst, mag men menige idee en redenering onderverstaan

(onuitgedrukt laten).

Maar in een tekst "voor mechanisch gebruik" moet alles uitdrukkelijk geformuleerd zijn. De zgn. 'verbeelding', versta: de 'enthymemen'(WDM 334 (333: voorbeelden)), d.i. redeneringen, waarin niet alles uitdrukkelijk verwoord is, is hier niet op haar plaats.

WDM368

3.5.5. De axiomatisch-deductieve methode (368/387).

Bib. st.:

-- *I.M. Bochenski, Wijsgerige methoden in de Moderne wetenschap*, Utr./Antw.,1961, 98/104 (*Het axiomatisch systeem*);

-- *J.M. Anderson/ H. Johnstone, Jr., Natural Deduction* (*The Logical Basis of Axiom Systems*), Belmont (California), 1962. Gezien het louter inleidend karakter van deze cursus gaan wij niet grondig in op de axiomatisch-deductieve methode, maar inleidend, met simpele voorbeeldjes.

1.-- *Modellen van deductie.*

Aangezien het eerste lid van de samengestelde term 'axiomatisch-deductief', eigenlijk een variante van deductie aanduidt, eerst enkele voorbeelden van deduceren.

1.A.-- *Regressieve en progressieve deductie*.

Bib. st.: *I.M. Bochenski*, o.c., 102/104.

(a).-- *De regressieve deductie*.

Dit type van redeneren

(i) formuleert, eerst, de te bewijzen stelling (die, eigenlijk, de resultante van de redenering is) en

(ii) geeft, daarna, de bewijsvoering.

Appl. modellen.

(1).-- De grote wiskundige ontdekkingen, in meer dan één geval, hebben dat verloop: een wiskundige heeft een 'intuïtie' (versta, in Platonische termen: een lemma of werkhypothese); dat is de zgn. 'stelling'. Pas - soms veel - later vindt men het volledige bewijs.

Besluit.

Heuristisch (als vindingsverloop) en 'genetisch' (als wordingsproces) gezien is de regressieve deductie, zeker, een historisch feit.

(2).-- De meetkunde van Eukleides van Alexandreia (-323/-263; Stoicheia (= Elementa, Elementen van geometrie)) de stichter bij uitstek (hij had voorgangers) van zgn. 'Euklidische meetkunde' gaat regressief-deductief te werk.

De te bewijzen uitspraak wordt, voorop, geformuleerd (= stelling, 'theiorema'). Pas daarop, vanuit de beginselen (= axiomata of postulaten en deductieregels) en/of de reeds bewezen stellingen (= afgeleide waarheden) of zgn. 'wetten' der meetkunde, levert de Euklidisch gestructureerde uiteenzetting het bewijs, dat, logisch, aan de geformuleerde stelling voorafgaat.

Besluit.
Deze methode is didactisch (psychologisch-pedagogisch) zeer bruikbaar.

(b).-- ***De progressieve deductie***.
Hier overheerst de logische gang van zaken. -- 'Progressief' is die deductie, die, eerst de beginselen (axiomata en deductieregels) en de voorafgaande stellingen ('wetten') stelt en, van daar uit, door 'afleidingen' (deductieve redeneringen), de te bewijzen gevolgtrekkingen uiteenzet.

WDM369

Appl. modellen.
(1) Iedere calculus (WDM 363), 'rekenen' of 'rekening', waarbij men, uit de premissen (vooropstellingen), al rekenend, gevolgtrekkingen (= afleidingen) uiteenzet.

(2) Eén model daarvan is b.v. de oordeelslogistiek of uitsprakenlogistiek. Cartesiaans (WDM 363), -- d.i. stap voor stap, worden de vooropstellingen inzake de propositie (= oordeel) - axiomata en deductieregels, -- gebeurlijk, in een latere uitwerking, bewezen stellingen - opgesomd en/of bewezen, -- om, daaruit, een ononderbroken reeks (Descartes' woord) of 'ketting' van afleidingen inzake oordeel uit te werken.

Besluit. -- De progressieve methode inzake deduceren is de enig logische, in de strikte zin van dat woord.

1.B.1.-- ***De deductie in een banaal-dagelijkse situatie.***
Velen menen dat de axiomatisch-deductieve methode levensvreemd is. Niets van! Bekijk volgend voorvalletje, -- logisch redenerend.

(a) Het is, in zekere zin, waar wat, ooit, een Goethe dichtte, in zuiver Romantische zin: “Grau, mein Freund, ist alle Theorie und grün des Lebens goldner Baum” (Grijs, d.i. kleurloos, leeg, mijn vriend, is alle theorie en groen, d.i. kleurig, vol, des levens gouden boom).

(b) Maar het is ook waar wat ooit zei een Carl Rogers (1902/1986) zei, toen hij het gezegde van Kurt Lewin (1890/1947; groepsdynamica en, op het laatste, ‘action - research’) beaamde: “niets is zo praktisch als een goede theorie”.

Onlangs werd An, op vakantie in le Haute-Savoie, te Evian-les-Bains, aan het Lémanmeer, vriendelijk, door een politieagente gevraagd naar haar nationaliteit. Waarop An beweerde - regressieve deductie – **a.** dat zij “van Belgische nationaliteit” was en **b.** zij dat zou “bewijzen”.

a.1. Per toeval had zij haar geboorteakte, in haar bagage, waaruit bleek dat zij wel degelijk te Lier geboren was.

a.2. Op de vraag of zij, nadien, niet haar nationaliteit verzaakt had (wat het document waardeloos maakte), zei An “van niet”.

Tot daar de feiten (bewezene en beweerde), die de vooropstellingen ‘de facto’ uitmaken van haar ‘bewijs’.

b.1. Allen, die in België geboren zijn en, meteen, die nationaliteit verwierven (die zij, ondertussen, niet verzaakten), zijn van Belgische nationaliteit.

WDM370

b.2. Allen, die in Lier geboren zijn, zijn Belgen.

b.3. Allen, die een geboorteakte voorleggen, die in orde is, -- waarop vermeld wordt dat zij op een bepaalde plaats geboren zijn, zijn daar werkelijk geboren.

Zie enkele verdere axiomata, die de politieagente, in Evian-les-Bains, moet vooropstellen, wil zij An, in alle vree en peis, laten gaan. -- Maar alle axiomata en vooropstellingen heeft zij niet geverifieerd; -- zo b.v. of de akte niet een vervalste akte is,-- of An niet - wat zij toch zou kunnen verbergen - toch verzaakt heeft. En dergelijke meer.

Gevolg: de zekerheid van de agente is is, --apodictisch (wat keiharde wetenschap zou zijn), maar slechts dialectisch-retorisch (WDM 326). Ook is haar totale deductieve redenering gedeeltelijk enthymematisch (WDM 325).

(1) Niet-apodictische en gedeeltelijk onderverstane redeneringen worden in het dagelijkse leven regelmatig geduld, -- wat S. Augustinus (354/430; topfiguur der Westerse Patristiek) deed zeggen dat "ons leven grootstendeels op geloof gesteund is".

(2) Maar er is één domein waar beide redeneerleemten nooit geduld worden, - dat is het axiomatisch systeem.

Opm.-- De idee 'deductie' bij G. Fr. W. Hegel (1770/1831).

De deductie bij deze grote 'vader' van de actuele filosofieën (hoewel niet de enige, toch is Hegel voor een zeer groot deel degene, die de huidige filosofie startte), gelijkt zeer sterk, op het dagdagelijkse karakter na, op de redenering van onze Evianse politieagente, die, uit juist één geboorteakte, deduceert dat An Belgische is.

Bibl. st.: *H.A. Ett, bew., E.A. van den Bergh van Eysengha, Hegel*, Den Haag (Kruseman), 67vv..

(1) Hegel reageert, in een werkje 'Hoe het gewone mensenverstand de filosofie opvat, -- duidelijk gemaakt aan de werken van de Heer Krug', op de beschuldiging dat hij "uit a-prioristische beginselen" alles deduceerde. Krug daagde Hegel uit op die wijze b.v. het bestaan van elke hond en iedere kat - zelfs van zijn penhouder - te deduceren.

(2) In 1802 antwoordt Hegel daarop.

a.-- Het bestaan (WDM 27) of 'existentia' der Scholastici (800/1450) bewijst men niet. Het is gegeven.

b.--Maar datzelfde bestaan is

(a) onbestaanbaar (onmogelijk) en

(b) ondenkbaar (onmogelijk) zonder de omvattende, 'dialectische' (WDM 31), d.i. de totaliteit van alle zijnden omvattende, samenhang (= systeem), waarin b.v. alle honden en katten, alsook de penhouder in kwestie situeerbaar zijn. Ieder zijnde afzonderlijk is een 'moment' (een beweeglijk element) binnen het 'systeem' der werkelijkheid.

WDM371

"Uit het begrip van dit levende geheel de betekenis en de plaats aanwijzen en begrijpen (*opm.:* dat is de Hegeliaanse deductie) is iets heel anders dan zijn bestaan bewijzen". (O.c., 68). -- Zo zou men b.v. uit de evolutie der levende wezens, voor zover deze een vakwetenschappelijk feit is, het feitelijk bestaan

en de betekenis en de plaats der honden en katten kunnen - op zijn Hegeliaans gezegd 'deduceren'. Dit komt erop neer dat men er de noodzakelijkheid van aantoont, eens dat men enkele vooropstellingen (van feitelijke en theoretische aard) heeft aanvaard.

Opm.: Denk aan een dagdagelijkse redenering als "het moest er (eens) van komen". Zoiets is een volkse, commonsense deductie:

(i) men hoort iets vertellen of beleeft iets;

(ii) gesitueerd (op zijn Hegels, binnen het 'systeem' of 'geheel' der situatie, d.i. de voorafgaande omstandigheden (voortekens)) lijkt dat iets, plots, voor wie logisch redeneert, 'noodzakelijk'. Of: 'onvermijdelijk'.

Denk aan wat WDM 198 ons leert omtrent de oorzakelijkheid: eens dat de voortekens (oorzaken, factoren) gekend zijn, "moeten de vervolgen (gevolgen, uitwerksels) ervan komen" (volks uitgedrukt). Ook hier dezelfde deductieve redenering.

Opm.-- Hegel lijkt nieuw maar hij is het veel minder dan men soms, bij gebrek aan cultuurhistorische kennis, vermoedt.

J.P. Vernant, Mythe et pensée chez les Grecs, II, Paris, 1971, 55, ad 28, zegt: "Zoals hun technisch denken, zo ook het historisch denken der Grieken: het blijft schatplichtig aan de logica en de dialectiek (*opm.:* hier als discussieerkunst verstaan).

M. I. Meyerson schrijft: "De volgorde der feiten, bij Thoekudides van Athene (-465/-401; de grote geschiedschrijver), is logisch (...).

De tijd, bij Thoekudides, is niet 'chronologisch'. Die tijd is, omzeggens, een logische tijd".

Meyerson herinnert aan de opmerkingen van Mevrouw de Romilly, volgens wie, bij Thoekudides, het verhaal van een veldslag een theorie is en de behaalde overwinning een geverificeerde redenering.

Meyerson voegt daaraan toe: "De wereld van Thoekudides is een wereld die herdacht ('repensé') is en zijn geschiedenis een tot daad geworden dialectiek". (*Meyerson, Le temps, la mémoire, l'histoire*, in: *Journal de Psychologie*, 1956, 340)".

WDM372

"Alles was wirklich ist, ist vernünftig. Und alles was vernünftig ist, ist wirklich". (Aanhaling uit *Hegels' Grundlinien der Philosophie des Rechts*;

Vorrede; letterlijk staat er: “Was vernünftig ist, das ist wirklich; und was wirklich ist, das ist vernünftig”).

-- *K. Marx/ Fr. Engels, Ueber Religion*, Berlin, 1958, 174, licht ons deze Hegeliaanse uitspraak toe (uit *Fr. Engels, Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie*, *1*): “Bij Hegel, echter, is ‘al wat bestaat’, absoluut niet zonder meer ‘werkelijk’. Het kenmerk ‘werkelijkheid’ kent hij slechts toe aan ‘al wat (feitelijk bestaat en) tegelijk noodzakelijk is”. M.a.w.: bij Hegel is slechts ‘werkelijk’ al wat én feitelijk bestaat, én ook ergens logisch deduceerbaar en, dus, ‘noodzakelijk’ is.

Kort: het logisch deduceerbare feit. Dat heet hij ‘wirklich’. De andere feiten zijn, in zijn taalgebruik, ‘unwirklich’, ‘irreëel’, op onvoldoende vooropstellingen én in de geest én in de feiten, buiten die geest, gebaseerd.

Engels’ voorbeeldje: “De Romeinse republiek was ‘werkelijk’, maar het Romeinse keizerrijk, dat die republiek verdrong, was dat ook. De Franse monarchie was, in 1789, zo ‘onwerkelijk’ geworden, d.i. dermate van iedere noodzakelijkheid beroofd, zo ‘redelijk onverantwoord’ (‘unvernünftig’), dat zij moest vernietigd worden door de ‘Grote Revolutie’ (*opm.:* 1789), over dewelke Hegel steeds met de grootste begeestering spreekt. In dit geval was de monarchie ‘het onwerkelijke’, de revolutie ‘het werkelijke’. En zo wordt, in de loop der ontwikkeling (*opm.:* basisidee van alle dialectiek), ‘al wat vroeger werkelijk was’, ‘onwerkelijk’ : het verliest zijn noodzakelijkheid, zijn bestaansrecht, zijn

‘Vernünftigkeit’ (letterlijk: ‘redelijkheid’, - beter: zijn logische deduceerbaarheid). In de plaats van het afstervende ‘werkelijke’ treedt een nieuwe, levenskrachtige ‘werkelijkheid’, -- dit, op vreedzame wijze, voor zover ‘het oude’ (*opm.:* afgeleefde) ‘verstandig’ genoeg is, zonder weerspannigheid, dood te gaan, -- op gewelddadige wijze, wanneer het zich tegen deze noodzaak verzet”. (o.c., 174).

Vergelijk met wat WDM 41 ons over de modaliteiten (noodzakelijkheid b.v.) leerde.

WDM373

Opm.-- Hegel verwarde te veel - wat hij heet - ‘het begrip’ van deze wereld met een of ander axiomatisch systeem. Onze kennis - die van Hegel, niettegenstaande zijn enorme informatie en inzonderheid belezenheid,

inbegrepen - is slechts inductief, d.i. gesteund op steekproeven uitgevoerd op de materie van b.v. de geschiedenis. Dit behelst dat ook Hegel

(i) niet alle factoren (vooropstellingen) en

(ii) niet de gehele factoren (vooropstellingen) van het levens- en historisch gebeuren kende. 'Axiomatisch', d.i. uitgaande én van alle én van alle gehele vooropstellingen, was Hegel's systeem der geschiedenis dan ook niet.-- Wat hij eigenlijk ook wel wist. Maar zijn denk- en schrijftrant geeft een Krug niet helemaal ongelijk: er is een sterk - overigens Verlicht-Rationeel-aprioristisch element in zijn vooropstel-lingen (WDM 359v.).

Opm. -- Deze aanmerking geldt ook, ofschoon slechts analoog, én voor ieder boek van geschiedenis, voor zover het wil verklaren, én voor alle geschiedenisfilosofieën (die meestal 'constructies' zijn, sterk ideologisch (WDM 18) onderbouwd). Het leven (en de geschiedenis, hoofdthemata van een zekere Romantiek), waaraan Hegel niet vreemd was, is slechts reductief te benaderen.

Hegel voerde, met die Romantiek, een andere epistemologie in: het leven, dat - geleidelijk en verwikkeld in een dialectisch proces van tegenstellingen en ontwikkelingen - zichzelf bewust wordt. Maar - weerom - hoe ineen verweven ook, dat leven is geen systeem in de zin der axiomatici. Het is weliswaar een systeem, een samenhangend geheel, maar, voor onze begrensde kennis, slechts een zwarte doos. Cfr WDM 308.

1.B.2.-- *De deductie, vakwetenschappelijk*.

Wij geven, daarvan, twee modelletjes, -- eenvoudig genoeg, om, voor beginnelingen, volkomen begrijpelijk te blijven.

Model 1.

Wij nemen, bijna lukraak, een boek als dat van een *Paul Diel*, nl. zijn merkwaardig *Psychologie curative et médecine*, Neuchâtel (CH), 1968, 117s.

Diel, die de psychologie tracht te 'axiomatiseren', althans voor zover zij 'genezend' (psychologie curative) behoort te werken, gaat als volgt te werk.

A.-- *Het basisaxioma.*

Doorheen de grote verscheidenheid van scholen (van bewustzijns-psychologie b.v. tot de gedragspsychologische school) vaart - aldus Diel - één en hetzelfde, dermate evidente axioma dat men het, gewoonlijk, niet eens uitdrukkelijk verwoordt: "De intieme werking ('le fonction-nement intime') van de menselijke psyché is - fundamenteel - dezelfde voor alle mensen".

WDM374

Wat geldt voor alle mensen, is wetmatig. dit zou, in Diel's mening, dus een soort wet moeten zijn.

Matiging.

1- *Wel variëren*, van enkeling tot enkeling (WDM 314/315), de psychische factoren (zo b.v. begeerten, wilsakten, ideeën) en de intensiteitsgraad ervan. Zo b.v. van de gezonde psyché naar de ziekelijke of zelfs, zieke ligt soms een reuzegroot verschil, -- dat Diel, ten andere, duidelijk beseft. Het hele boek getuigt daarvan.

2. *Tegenmodel*. -- Verschilde, immers, - aldus steeds Diel - de intieme werking van de psyché radicaal of al te radicaal, dan zou een vakwetenschappelijke psychologie, gesteund op waarnemingen (inductie), volslagen willekeurige (onwetmatige) resultaten opleveren. -- Wat 'absurd' is (WDM 32; 34: uit het ongerijmde).

B.-- *Stellingen* ('corollaria')

Uit die hoofdvooropstelling ('postulaat') volgen onmiddellijke afleidingen (stellingen).

B.1.-- *De werkelijkheidsgetrouwheid ('objectiviteit') der psychologie.*

(a) 'Objectief' heeft o.m. twee betekenissen. -- De eerste, de algemenere (*opm.:* de ontologische), duidt Diel als 'absence d' aveuglement' (afwezigheid van verblinding). Het 'zien' van al wat is, inzake intieme werking der psyché, of dit nu introspectief of behavioreel (gedragswaarnemend) geschiedt, is die eerste, algemenere objectiviteit.

(b) 'Objectief' heeft een tweede betekenis. Heet, dan, 'objectief'; al wat gesteund is op materieel klaarblijkelijke gegevens (denk aan een of andere experimentele of klinische psychologie). 'Kennis' der psyché is pas mogelijk, voor dergelijke keiharde psychologen (WDM 345), wanneer de gemeenschap der onderzoekers (intersubjectief), materiële evidenties (seculair) verwerft inzake de intieme werking der ziel. -- Wat alle introspectie (en bewustzijnspsychologieën) tot 'zachte' wetenschap herleidt. Niet bestand tegen 'keiharde invraagstellingen'.

B.2.-- *De 'comprehensieve' ('verstehende') methode*.

Diel leidt verder af: gesteund op zelfwaarneming (introspectie), inzake de innerlijke werking van de menselijke ziel, in ieder van ons, bestaat het (logisch) recht om de intieme werking van de psyché van een medemens, uit die

zelfwaarneming, af te leiden.

Althans indien - zo zegt Diel - het eigen zieleleven gezond verloopt; want er bestaat b.v. (wat hij heet) “une introspection morbide” (een ziekelijke introspectie).

WDM375

Opm.-- Wij hebben deze stelling betiteld als ‘de verstehende methode’.

Bibl. st.:

-- *H. Arvon, La philosophie allemande*, Paris, 1970, 42/44 (W. Dilthey) ;

-- *J. Freund, Les théories des sciences humaines*, Paris, 1973, 79/93 (Dilthey).

(1).-- *Van ‘geesteswetenschappen’ naar ‘menswetenschappen’*.

Freund, o.c.,79, beweert dat men mag zeggen dat Wilhelm Dilthey (1833/1911) de theoreticus was en blijft van de menswetenschappen.

a.-- *De term ‘Geisteswissenschaft’* (geesteswetenschap)

Deze dateert, grosso modo, van *Dilthey’s* hoofdwerk, *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883). Daarmee maakte Dilthey een einde aan het overheersende positivisme (WDM 19; -- 118 (Neo-Positivisme)) van de XIX-de eeuw.

I.p.v. ‘positieve’ feiten (Comte, Carnap,- Bridgman) stelt Dilthey ‘Geist’ of, ook, ‘Seele’, beide termen, die niet zo gemakkelijk in het Nederlands vertaalbaar zijn. Men moet de Romantisch-Idealistische sfeer van het XIXde eeuwse Duitsland erin begrijpen om die termen juist te verstaan.

(i) De natuur, object der natuurwetenschappen, buiten de mens gesitueerd, is en blijft ons - eigenlijk, ergens - vreemd, niet-menselijk. Maar ons zieleleven, dat culmineert in een hoge geestescultuur (Seele, Geist), is ons, binnen het kader van een intieme of innerlijke zelfervaring, direct toegankelijk. WDM 354 (Husserl’s Ik als trefpunt van bewuste, psychische belevingen) zet, in zekere zin, dat koppel ‘Seele/ Geist’ voort.

(ii) Het koppel ‘Erklären’/ ‘Verstehen’ beantwoordt aan de tweeledigheid ‘Natuur/ Geest’.

‘Verklaren’, inzake buitenmenselijke natuur, komt neer op het afleiden uit bestaande of hypothetische betrekkingen tussen de natuurfenomenen.

'Verstaan' ('begrijpen'), inzake menselijk ziele- en geestesleven, is zichzelf verstaan en, meteen, verstaan wat in de medemens omgaat, -- in een soort directe ervaring. Hier is 'verklaren' begrijpen vanuit betekenissen, duidingen (WDM 216: Schleiermacher's hermeneutiek), die wijzelf doorlevend inzien of ontwerpen en in anderen aantreffen, tot op zekere hoogte gelijk aan onze duidingen. Hier komt de mens, als 'ziel' en 'geest' door in zijn zinvattende en zinstichtende wezenheid (WDM 217/219). - Niet als natuur-fenomeen. Tenzij op de achtergrond, voor zover de mens tot de natuurgegevens behoort.

WDM375

Opm.-- Ondertussen wordt de term 'geesteswetenschap' ook in veel bredere zin gebruikt.

Ten bewijze: *H.J. Störig, De geschiedenis van de wetenschap in de negentiende eeuw* (*De geesteswetenschappen*), Utr./ Antw., 1967,-- waarin - paradoxaal genoeg - aan Dilthey's begrijpende psychologie; juist geteld, een kleine achttien regels (ja!) besteed worden, terwijl, achtereenvolgens, geschiedwetenschap, -- rechtswetenschap, economische wetenschap, maatschappijleer (sociologie), taalwetenschap, -- psychologie ter sprake komen. Dit blijkbaar zonder veel logische 'samenhang'.

b.-- *De term 'menswetenschappen'*.

Bibl. st.:

-- behalve, natuurlijk, *Freund's Les théories des sciences humaines* (hierboven),

-- *L. Millet/ B. Magnin, Les sciences humaines aujourd'hui*, Paris, 1972 ;

-- *G.G. Granger, Pensée formelle et sciences de l'homme*, Paris, 1967 ;

-- *M. Barbut, Mathématiques des sciences humaines*, I (*Combinatoire et Algèbre*), Paris, 1967 ; II (*Nombres et Mesures*, Paris, 1968.

-- *G. Legrand, Vocabulaire Bordas de la philosophie*, Paris, 1936-2, 306s., zegt dat de vorige naam van de menswetenschappen luidde 'morele en politieke wetenschappen'.

Rond 1950, in Frankrijk, mogen de Faculteiten der Letteren zich Faculteiten der Letteren en Menswetenschappen heten. Aldus Millet/ Magnin, o.c.,26s.

Opm.-- Recenter is een concurrerende term 'sociale of maatschappijleerstellige wetenschappen' die de mens, vooral, onder collectief oogpunt bestudeert.

Maar - aldus hetzelfde boek - die ‘sociale’ wetenschappen worden, gaandeweg, opgenomen in de algemene term ‘menswetenschappen’.

Millet/ Magnin, o.c., delen ze in in ‘Les sciences de l’individu’ (waaronder vooral de psychologie (o.m. de Psychoanalyse, de karakterologie, de intelligentiepsychologie)) en ‘Les sciences de la société’ (waaronder vooral de sociologie, de Structuralistisch geduide taalwetenschap, de etnologie, o.m. de Culturalistische etnologie, de Symboliek, de prospectief (toekomstwetenschap), de psychosociologie).

Waarmee wij soms, kilometers ver van Dilthey’s *Geisteswissenschaft* zijn.

WDM377

Opm. -- G. Legrand, o.c., 307, merkt, zeer kritisch, op dat, volgens zijn samenvattend oordeel, de menswetenschappen, in de zin, die rond 1930, doorbreekt, neerkomen op “divers discours portant, tantôt sur l’homme tantôt sur la société (au sens large),-- tantôt sur les méthodes ‘scientifiques’ elles-mêmes qui s’appliquent aux objets non ‘naturels’”, (verschillende discoursen, zowel over de mens als over de maatschappij (in ruime zin), -- en over de "wetenschappelijke" methoden zelf, die worden toegepast op niet-"natuurlijke" objecten).

M.a.w.: tot één enkele, naar object en methode degelijk gestructureerde menswetenschap is het, tot nog toe, absoluut niet gekomen.

Een mogelijk voetstuk der menswetenschappen.

Wat Diel, o.c., zegt, lijkt ons een basis. maar zij moet uitgewerkt worden.

(A).-- ***Het basisaxioma.***

Niet een algemene psychologische wet(matigheid), tot axioma verheven (zoals Diel voorstaat), maar (wat hij onder de corollaria rekent; WDM 374) het axioma der objectiviteit, zowel de zacht-wetenschappelijke als de keihard-wetenschappelijke, is het postulaat-bij-uitstek, van (niet enkel een - curatieve - psychologie, maar van) alle wetenschappen waaronder de mens- of geesteswetenschappen. -- Dat is gezonde ontologie.

Kort: de wetenschappen bestuderen een sector van de werkelijkheid en dit op geldige, d.i. werkelijkheidsgetrouwe wijze. Ook en vooral iedere menswetenschap.

(B).-- *Corollaria.*

(1) *Eerste gevolgtrekking*.

Beperkt tot de mens- en geesteswetenschappen: indien deze objectief (werkelijkheids-getrouw) zijn, dan moet - tenminste mettertijd - blijken dat zowel de intieme werking van de psyché als de intieme werking van de samenleving der mensen, in alle mensen, ergens identisch is.

Zoniet - zoals Diel zegt - kan de mens- en inzonderheid de geesteswetenschap nooit tot meer dan louter toevallige en willekeurige resultaten komen (WDM 374: tegenmodel).

(2) *Tweede gevolgtrekking*.

Uit het basisaxioma deduceren wij, in eenheid met een eerste, zo-even geformuleerde stelling (de minimale en essentiële identiteit), de werkelijk-verantwoordbare mogelijkheid, die erin bestaat, vanuit de eigen, innerlijke ervaring inzake psyché en samenleving, te concluderen tot de eigen, innerlijke ervaring inzake dezelfde hoofdpunten, bij de medemens. Ook al zullen er, blijkbaar, zeer grote verschillen bloot komen.

M.a.w.: een zekere comprehensieve of 'verstehende' methode (breder dan die van een Dilthey) is verantwoordbaar; -- wat ons verwijdert van WDM 91 (Differentisme).

WDM378

Besluit. -- *J. Viet, Les sciences de l'homme en France* (*Tendances et organisation de la recherche*), Paris/ The Hague, 1966, 245, vat samen.

(a) Wiskundigen, fysiekers, biologen zien in de menswetenschappen een domein, dat, op het eerste gezicht, zeer verschilt van het hunne en, meer nog, staan zeer wantrouwig t.o.v. het zgn. 'wetenschappelijk' karakter ervan.

(b) Toch - aldus Viet - komen de menswetenschappen van de grond, -- in de 'geniale intuïties' der stichters, in de zorgvuldige uitwerking der denkkaders, achteraf, -- in een verwarde menigte 'tendensen' (denk aan het Structuralisme), waarvan er, tot dan toe (1966) geen enkele bovendrijft.

(c) Drie punten springen, voor een neutraal onderzoeker, in het oog:

1. er zijn resultaten (denk aan de taalwetenschap sedert de Saussure b.v.):

2a. het wezen van het 'wetenschappelijk feit' (binnen het kader der menswetenschappen) en

2b. de groeiende zorg om, de begrippen (WDM 241vv.) en de definities (WDM 249) ervan, alsook de logisch-strenge deductie (WDM 335: 368vv.) lijken - aldus steeds Viet - de gemeenschappelijke kenmerken van alle menswetenschappen.

Toch - weerom (WDM 373) - niet alle factoren, die de innerlijke werking van ziel en samenleving bepalen (en die dus vooropstellingen zijn bij de deducties), niet alle factoren in hun geheel, die die intieme werking van psyché en maatschappelijk leven bepalen (en dus vooropstellingen zijn, bij de deducties der menswetenschappers) geraken, zelfs bij aller nauwkeurigst onderzoek, gekend.

Gevolg: de inductie, d.i. het nemen van steekproeven, is de enige basis bij het vinden der vooropstellingen. Zoals Hegel's 'systeem' zoals iedere geschiedkundige 'verklaring' en iedere geschiedfilosofie, gehoorzamen de menswetenschappen aan de reductieve methode.

Ter vergelijking.

Mensen als *Jean Cavaillès* (1903/1944; *La formation de la théorie abstraite des ensembles* (1938)) of *Imre Lakatos* (1922/1974, *Proofs and Refutations* (*The Logic of Mathematical Discovery*) (1976)) hebben duidelijk aangetoond dat het mathematisch werk, het vorsingswerk, ook niet - net zoals in de menswetenschappen - rimpelloos logisch verloopt.

Eén feitje, -- ter illustratie. De Fieldsmedaille (een soort Nobelprijs voor wiskundigen) werd, in 1986, o.m. aan Simon Donaldson (29), die een type van ruimtewiskundig gegeven - E8 geheten - bewezen heeft.

WDM379

(i) Donaldson was niet eens topoloog (het domein) en **(ii)** hij bekent dat hij de resultaten bereikte dankzij een toevallige fout: "Ik trachtte welbepaalde singuliere gevallen van differentiële vergelijkingen te verstaan. Het is zodoende - slechts bij toeval - dat ik een toepassing van de vierdimensionale ruimte op de topologie heb ontdekt". (*Bib st. : Actualités : médaille Fields 1986* (*Topologie et théorie des nombres*) in : *Sciences et Avenir*, No. 477 (1986 : nov.).

A-fortioriredenering.

Indien het toeval en de fout zulke heilzame effecten kunnen hebben, in zo'n streng axiomatisch-deductieve wetenschap als de hedendaagse wiskunde, waarom zouden dezelfde schijnbaar negatieve factoren in het

vorsingswerk, in de menswetenschappen, niet dezelfde effecten kunnen hebben? Zijn die wetenschappen, althans in haar huidige fase, minder 'exact'?

-

Model. 2.

Keren wij ons nu, eindelijk, naar de echt axiomatisch-deductieve methode. Wij nemen één enkel klein voorbeeldje uit *Anderson/ Johnstone, Natural Deduction*, 6.

Stellers willen een 'Example of an Axiom System: Simple Order' geven. Wij vertalen. "Indien wij een gebied van de kennis verwoorden in termen van postulaten of axiomata, dan kunnen wij, streng, de volgende beweringen, die uit die axiomata deduceerbaar zijn, bewijzen."

In feite kan ieder bewijs van dat type uitgewerkt worden als een reeks (*opm.:* Descartes' orde(nings)leer; WD 363) logische 'stappen' (*opm.:* bewerkingen), waarvan iedere 'stap' verantwoord wordt door een afleidingsregel". (o.c.,6).

Ziedaar de geformaliseerde structuur (WDM 362v.: formalisering).

I.-- Als voorbeeldje nemen stellers de orde(nings)structuur, zoals deze b.v. voorkomt in de reeks der natuurlijke getallen (-2, -1, 0, 1, 2, enz.) of, abstract, in een denkbeeldige reeks 'entiteiten' (ietsen; WDM 2), beheerst, per definitie (= afspraak), door dezelfde orderelatie (a, b, c, d, enz., zo dat a kleiner is dan b, b kleiner dan c, enz.

Intuïtief (door directe aanschouwing, -- van intellectueel-rationele aard) zien wij, van zo'n orde(ning), vele kenmerken in.

Maar wij kunnen, evengoed, die intuïtie, 'axiomatiseren', d.i. in vooropstellingen van deductieve bewerkingen vertalen.

WDM380

II.-- De vooropstellingen, (postulaten, axioma's), die men vaker ontwerpt - het gaat om een echt ontwerpen-, zijn de volgende.

Ax. 1.-- Indien a en b (***appl. mod.:*** b.v. -1 en 0, 2 en 3, enz.) onderscheidbaar zijn (WDM 28: forma, dat waardoor iets onderscheidbaar is van de rest), dan is a kleiner dan b (symbolisch: a<b) of is b kleiner dan a (symbolisch: b<a).

Ax. 2. Indien a kleiner is dan b (symbolisch: a<b), dan zijn a en b onderscheidbaar. (Opm.: in ontologische taal: zij hebben een verschillende

wezensvorm of 'forma').

Ax. 3.-- Indien a kleiner is dan b (symbolisch : a<b) én b kleiner is dan c (symbolisch : b<c), dan is a kleiner dan c (symbolisch: a<c).

Opm.-- Het symbool '<' (is kleiner dan) drukt een betrekking d.i., in ontologisch -identitieve taal, een analogie (WDM 82).

III.-- Met deze drie axiomata als 'archè', principium, beginsel (dat de afleidingen beheerst; WDM 7) kunnen wij een eerste 'theorema', 'theoreem' of stelling (afgeleide waarheid bewijzen.

St. 1.1.-- Het is onmogelijk dat a kleiner is dan a (symbolisch: a<a).

Bewijsvoering

1. O.g.v. Ax, 2 (Indien a <b, dan zijn a en b onderscheidbaar) en o.g.v. een substitutieregel (waardoor gelijkwaardige entiteiten kunnen verwisseld worden), kunnen wij schrijven: "Indien a kleiner is dan a, clan zijn a en a onderscheidbaar (symbolisch: indien a<a, dan zijn a en a onderscheidbaar).

2. Het resultaat van dergelijke redenering (deductie) is, manifest absurd (ongerijmd; WDM 32; 34; -- 374 (Diel's redenering).

Opm.-- Anderson/ Johnstone, o.c.,7, noteren de logische structuur van het ongerijmdheidsbewijs Indien A, dan B.

Welnu niet B (het absurde). Dus niet A (de vooropstellingen, waaruit de absurde deductie volgt). 'A' staat voor 'vooropstellingen' en 'B' voor de (absurde) afleidingen.

Opm.-- WDM 379 gaf ons de regel (regulatief model) van het bewijs van de stelling (een reeks logische stappen, verantwoordbaar door afleidingsregels).

Ziehier, schematisch, de toepassing (applicatief model).

1.-- Indien a kleiner dan b, dan a verschillend van b (Ax. 2).

2.-- Indien a kleiner dan a, dan a verschillend van a (Subst. o.g.v. Ax. 2).

WDM381

3.-- a = a (Ax. 4, dat ondertussen ingevoerd kan worden; WDM 30); ofschoon het evident is, moet het uitdrukkelijk verwoord worden).

4.-- Het is niet waar dat het niet waar is dat a = a (3; regel).

5.-- Het is niet waar dat a < a (a kleiner dan a) (2; 4; regel).

Besluit: Men ziet de Cartesiaanse orde(nings)leer hier duidelijk toegepast: een onoverzichtelijke totaliteit wordt in haar onderdelen opgesplitst om overzichtelijk en verifieerbaar gemaakt te worden (WDM 363).

St. 1.2.-- Indien a kleiner is dan b, dan is b niet kleiner dan a.
Symbolisch : (a b) → - (b a).

Bewijsvoering.
Indien, bij pure veronderstelling, a kleiner is dan b én b, tegelijk, kleiner dan a, dan - o.g.v. Ax. 3 (Indien a kleiner dan b en b kleiner dan c, dan a kleiner dan c) - leidt dit tot "a kleiner dan a" (wat hierboven, zo-even, behandeld werd).

Zoals gezegd: wij houden ons aan zeer simpele voorbeeldjes, -- overzichtelijk voor mensen, die niet vertrouwd zijn met de strenge, 'apodictische' (WDM 326), keiharde, bewijsvoeringen, -- maar, tegelijk, sprekend en bewijskrachtig.

2. -- *Het axiomatisch-deductief systeem*.
Keren wij ons nu naar het stelsel of systeem waarbinnen gededuceerd kan worden. -- Om te beginnen zeggen wij maar dat enkel de door de pure ontwerpende geest van de mens geconstrueerde systemen honderd procent kunnen sluiten (d.i. geen uitzoneringen op de regel kunnen toelaten).

Wij halen, hier, een tekst aan, die boekdelen spreekt. *J.-E. de Mirville, Pneumatologie (Des esprits et de leurs manifestations fluidiques devant la science moderne*), Paris, 1853-1; 1858-4, haalt als motto - van zijn ophefmakend boek over buitennatuurlijke fenomenen (onder fijnstoffelijk, 'subtiel' oogpunt) - aan:
"Celui qui, en dehors des mathematiques pures, prononce le mot 'impossible', manque de prudence" (Al wie, buiten het domein van de reine wiskunde, het woord 'onmogelijk' uitspreekt, begaat een onvoorzichtigheid).

Wij hebben, buiten dat 'pure' theoretische domein, daarvan, al voorbeeldjes gezien, hierboven (denk aan Hegel's overmoed om een historisch feit te 'deduceren', -- al is het uit de fameuze 'totaliteit' der Moderne dialectiekers (WDM 370)).

Wat ons niet zal beletten een zeer kort woordje te formuleren inzake het tweeledig systeem der axiomatiek.

WDM382

Cultuurhistorische inl.

I.M. Bochenski, Wijsg. meth., 96v., schetst kort de genesis (wording).

1- Ouder dan de uitgewerkte formele logica, is de axiomatiek, bij de Antieke Grieken, reeds bewust (in mindere of meerdere graad) aanwezig, -- vanaf enkele Voorsokratiekers (-600/-450; denk aan de Eleaten (WDM 14)).

Natuurlijk: een Platon en een Aristoteles, met hun logische bezorgdheid, stichtten de eerste aanlopen tot een uitgewerkte axiomatiek.

2. Natuurlijk, enkel de wiskundigen, vanaf Hippokrates van Chios (-470/-400), die - volgens Eudemos van Rhodos (-350/-300; een Aristotelieker, die een geschiedenis der wiskunde schreef) - stoicheia (= Elementa, Beginselen) der wiskunde opstelde, hebben, in de vroegste Oudheid - behalve opvattingen inzake axiomatiek - ook de toepassingen ervan beoefend. Zodat Platon en Aristoteles modellen voor hun ogen hadden.

Opm. -- Ook de stoïci (Stoicijnen, Stoiekers vanaf (-300) werkten modellen uit: de logische regels werden door hen geaxiomatiseerd. Maar de Euklidische stoicheia - beginselen - blijven het beroemdste model.

Opm. -- *E.W. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde* (*Van Parmenides tot Bolzano*), Antw./ Nijmegen, 1944, 63v., trachtte de Aristotelische ideeën omtrent axiomatiek te formuleren. Voor Aristoteles bleef axiomatisering een soort wetenschappelijk ideaal, moeilijk of niet bereikbaar.

3. De scholastiek (800/1450),-- een aantal moderne, verlicht - rationele denkers (onder wie een *Benedictus de Spinoza* (1632/1677; een Cartesiaan, die o.m. de ethiek (moraalfilosofie) wou axiomatiseren, in zijn beroemd gebleven *Ethica ordine geometrico demonstrata* (1677)),-- zij wilden de hele filosofie axiomatiseren.

Wat van een overdreven 'rationalisering' getuigt, natuurlijk. "Zijn pogen is, jammerlijk, mislukt" zegt P. Bochenski, nl. van Spinoza's ethica. Toch werd een Hegel, a.h.w., verliefd op zo'n denkstijl (WDM 370).

Wij weten, ondertussen, waardoor: onze ervaring, inductief als zij is, vat slechts steekproeven uit de 'totaliteit'. Meer niet.

4. Voor de eerste keer, sedert een Aristoteles nam de recentere axiomatiek (verstaan als 'theorie over het axiomatiseren) het nadenken over wat axiomatiseren juist is, diens aanzet daar- toe ernstig op.

WDM383

(1) Het reeds de Stoiekers bekende onderscheid tussen 'wet' en 'regel' (WDM 362: syntactactische regels; 380: axioma is geen regel) werd door niemand minder dan Edm. Husserl heringevoerd (WDM 70).

(2) De idee 'afleiding' ('consequentie'), in haar huidige, aangescherpte betekenis, werd door Bernhardt Bolzano (WDM 69) en, later, onafhankelijk van Bolzano, door Alfred Tarski (1902/1983; School van Warschau) verwoord.

(3) Alfred Tarski en Rudolf Carnap (1891/1870; met Moritz Schlick, in 1924, stichter van de Wiener Kreis) werkten de voornaamste deelideeën van de idee 'axiomatisch systeem' uit.

'***Axioma',***

1. Het woord 'axioma' stamt van het Antieke Griekse werkwoord 'axioo', hoogschatten, geldigheid erkennen.

Bij Aristoteles betekent 'axioma', vooropstelling, steeds een uitspraak, die als beginsel (WDM 7) voor de eruit afleidbare uitspraken dient (en ze in die zin beheerst). Aristotelisch gezien, dus, is er een tweedeling (complementering)

(i) de klasse der axiomata en

(ii) de klasse der afgeleide uitspraken.

Zo b.v. in de meetkundige Beginselen (Elementen) van Eukleides.

In die Antieke betekenis is een axioma **(i)** wat ontologisch voorrang heeft (eersterangs) en **(ii)** klaarblijkelijk - zeker.

2. In de recente betekenis is 'axioma' enkel een uitspraak, die niet - afgeleid is. Meer niet. De kenmerken klaarblijkelijkheid (= evidentie) en zekerheid - eerder psychologische kenmerken - vervallen, Ook vervalt het Antieke onderscheid tussen 'axioma' (universele vooropstelling) en 'postulaat' (particuliere vooropstelling).

3. De Stoici en Husserl onderscheidden axioma en regel. --Het huidige axiomatisch-deductieve systeem heeft, dan ook, twee types beginselen:

(i) axiomata (= wetten) en

(ii) regels (= aanwijzingen voor bewerkingen).

Het axiomatisch systeem.

Behalve de nieuwe betekenis van de idee 'axioma' valt, in het huidige, sedert +/- 1880 gangbare axiomatische stelsel op het formalisme (WDM 361/367). Men denkt rekenend met grafische tekens ('symbolen'). De uitleg van die symbolen behoort niet strikt genomen tot het systeem zelf.

Derde kenmerk: de idee 'afleiding' (consequentie, gevolgtrekking) is streng beperkt tot de axiomata, regels en stellingen (afgeleide uitspraken) van het systeem zelf. Het is een gesloten systeem.

WDM384

De axioma's van het axiomatisch systeem.

Het axiomatisch stelsel heeft, op zijn beurt, vooropstellingen. Zodat - wat Bochenski, o.c., 100, vermeldt - niet alle 'systemen' (indien men die naam dan nog kan gebruiken), zelfs streng afgeleid en dit op geformaliseerde wijze, gelden.

1.-- ***Het axiona der 'gerijmdheid'*** ('Consistentie')

Het hele systeem mag geen enkele tegenspraak (ongerijmdheid, absurdheid) vertonen. Het moet contradictievrij zijn.

(I).-- Reeds Aristoteles (mèt zijn voorgangers en tijdgenoten) stelde dit postulaat voorop.

(II).-- De recente axiomatici werken die Antieke intuïtie scherper uit : niet enkel mag er de facto, feitelijk, geen contradictie voorkomen; ook de iure, rechtens, mag er geen ongerijmdheid in kunnen voorkomen.

Reden. -- De logistiek (wiskundig - geformaliseerde logica) bewijst dat

(i) uit een contradictie (als voorzin, vooropstelling)

(ii) zowel onware als ware afleidingen mogelijk zijn. Zodat geen onderscheid meer zou bestaan tussen ware en valse uitspraken (WDM 30) en wetenschappelijk denken onmogelijk zou worden.

Kort: de axiomata - én de afleidingen eruit - mogen elkander niet tegenspreken.

Appl. model

1. *A. Virieux-Reymond, L'épistemologie,* Paris, 1966, 46/52, (*La méthode axiomatique*), geeft ons, daarvan, een voorbeeldje. Herinner u WDM 131/133 (Peano): WDM 132 geeft als axioma (2) "Nul is een getal". Om nul in te voeren. Maar axioma (6) "leder getal heeft een opvolger, die niet-identisch is met nul" beperkt de reeks der natuurlijke getallen tot de positieve.

Of, zoals Virieux-Reymond, vereenvoudigend, zegt: “Nul is de opvolger van geen enkel getal” (wat de negatieve getallen, vanaf -1, -2, enz. uitsluit).

Stel u voor, ‘per impossibile’ (als absurde hypothese), dat Peano toch ergens een negatief getal invoert zonder aan axioma (6) te roeren, dan begaat hij een ongerijmdheid. Zijn ‘systeem’ verliest zijn systeem - of geslotenheidskarakter; het spat, logisch, letterlijk uiteen. Het is niet-consistent.

2. Peano kan, natuurlijk, axioma (6) veranderen, - zo dat 0 de opvolger is van -1, enz.. Maar dan sticht hij een nieuw systeem, dat én de positieve én, ook, de negatieve getallen, axiomatisch invoert.

WDM385

In de vakterminologie uitgedrukt: door minstens één axioma (b.v. ax. (6) te laten wegvallen, ‘verzwakt’ men het systeem; want men berooft het van één van zijn ‘wezensvormen’ (WDM 28), d.i. van één van de elementen, waardoor het van alle andere systemen, van dezelfde orde, onderscheidbaar is. Wat - voor de zoveelste maal - bewijst hoe fundamenteel de Scholastische (en reeds Platonische) idee ‘wezensvorm’ (forma) is.

Bibl. st.: *J.H. Woodger, The Technique of Theory Construction*, Chicago, 1939 (de logistiek - aldus genoemd boek - vindt haar toepassingen in de wiskunde en de natuurwetenschap of de biologie, maar ook in de menswetenschappen (WDM 377), -- zo b.v. de sociologie, de economie).

2.-- Het axioma der onderlinge onafhankelijkheid en der volledigheid.

(1). -- Het axioma der onderlinge onafhankelijkheid.

Bekijk Peano’s axiomata: geen enkel ervan is uit een mede-axioma afleidbaar; gevolg: het is onafhankelijk van alle andere. Zoniet is het overtollig.

(2). -- ***Het axioma der volledigheid***.

Naar werk alle gevolgtrekkingen van de getallenleer van Peano uit, en gij zult alle ware uitspraken van het systeem er kunnen uit afleiden. Zijn uit een klein aantal axiomata (+ de regels, natuurlijk) alle stellingen afleidbaar, dan, is het stel axiomata volledig, ‘voldoende’, toereikend. Men heet -- metonymisch (WDM 120) -- het hele stelsel ook ‘volledig’.

Criterium.

Zoals Virieux-Reymond, o.c., 49, opmerkt, ziet men of een stelsel volledig

is aan het feit dat

(i) van twee contradictorische uitspraken, in welgevormde termen (uitdrukkingen) verwoord,

(ii) minstens één kan bewezen worden.

Opm.-- Esthetiek en axiomatiek.

WDM 192/197 gaf ons een kleine inleiding tot de esthetiek. -- Eén - en dan nog een axiomatische - toepassing.

"Feitelijk blijken, in de hedendaagse axiomatiek, esthetische redenen een groter rol te spelen dan in vroegere dagen: men probeert b.v. ook zo weinig mogelijk, ja, liefst maar juist één axioma te vinden, waaruit alle overeenkomstige uitspraken (*opm.:* gevolgtrekkingen) vallen af te leiden".

In dezelfde richting b.v. geeft men, aan dit axioma, de eenvoudigste vorm. -- Vgl. Bochenski, o.c., 101.

WDM386

Opm.-- De 'beslisbaarheid' van een systeem. -- Is eenzelfde systeem én consistent én volledig, dan is het beslisbaar.

Ieder tegenstellingspaar inzake uitspraken - een propositie én haar ontkenning - is zo dat men er juist één kan van bewijzen, d.i. de (on)waarheid ervan - uitgaande van het axiomatastelsel - aantonen.

Besluit.

De eisen inzake contradictievrijheid zijn dringender dan die van volledigheid of beslisbaarheid.

Opm.-- Streng formalisme (WDM 361/367) is ook een axioma, maar slechts de logistici en de niet-intuïtieve wiskundigen, alsook degenen die in andere wetenschappen 'formaliseren', passen dit axioma streng toe.

M.a.w. wat men 'intuïtie' heet (WDM 379), d.i. het niet axiomatisch en beregeld te werk gaan, zoals b.v. de Fenomenologen (WDM 360: eidetische reductie van het fenomeen, dat in zijn wezen intuïtief gevat wordt) dit doen, blijft, in beperkte mate 'toegelaten'. Maar betekent een vervallen van keiharde tot 'zachte' wetenschap'.

Hoofdindruk.

Hoe kunnen wij, nu, het axiomatisch- deductief systeem typeren? Karakteriseren?

(1). ***De zo mogelijk totale uitschakeling van de 'intuïtieve' methode***.

Wat wij, natuurlijkerwijze, 'inzien' (inzichtelijke methode), wordt, in het axiomatiseren en 'systematiseren' (= de twee aspecten), zo mogelijk tot een minimum of tot nul herleid. Dat is de axiomatisch-deductieve 'reductie' (verstaan als beperking, herleiding tot het pure redeneren vanuit beginselen).

(2). ***De invoering van een tweeledig systeem.***

Alfred Tarski, Introduction à la logique, Paris, 1971, 109/141 (*La methode deductieve*), legt de nadruk op een parallel stelsel.

A.-- ***Het systeem der uitdrukkingen*** (constitutiestelsel).

Wie axiomatisch-deductief construeert, stelt een zo klein mogelijk aantal ('esthetisch' beginsel) 'primitieve', d.i. niet-gedefinieerde, maar puur vooropgestelde termen (WDM 241) voorop. Men zegge: de basisideeën.

Al wat, later, geformuleerd wordt, wordt uitsluitend d.m.v. die termen verwoord. Voert men, toch, nieuwe termen in, dan worden zij gedefinieerd louter d.m.v. die basistermen én - gebeurlijk - ingevoerde termen. Het constitutiestelsel is, m.a.w., gesloten. -- Behalve dat men steeds natuurlijke talen nodig heeft, om ze uit te leggen. Dat is de wezenlijke 'openheid' naar het natuurlijke spreken toe, die onoverwinnelijk is.

WDM387

Met Pater Bochenski, o.c., 101/102 (Constitutiestelsel), kunnen wij de tweedeling ook aanduiden als:

(1) 'fundamentele uitdrukkingen' (zonder definitie stelt men ze voorop),

(2) 'beregelde uitdrukkingen'. Deze laatste vervallen in twee types:

a. volgens 'constitutie- of terminologische regels' voert men nieuwe atomaire uitdrukkingen in (deze worden door definitieregels beheerst);

b. volgens 'vormings- of samengesteld-terminologische regels' voert men nieuwe samengestelde uitdrukkingen in. - Dit komt neer op een soort syntaxis of grammatica.

B -- ***Het systeem der oordelen*** (proposities, uitspraken).

Tarski, o.c., 110, duidt de tweedeling aan.

(a) ***primitieve uitspraken*** (= axiomata)

vaak' postulaten' geheten - worden vooropgesteld, zonder meer.-- Dit zijn de basisbeginselen.

(b) *afgeleide uitspraken* ('stellingen').

O.g.v. de 'primitieve' uitspraken -- en, gebeurlijk, andere voorafgaande afgeleide uitspraken -- voert men nieuwe uitspraken in. -- Het procedé, dat ze invoert, heet men betoog (bewijsvoering, bewijs, argumentatie). In het axiomatisch-deductief stelsel is dit steevast een deductief bewijs.

Opm. 1. Zoals Bochenski, o.c., 99/100 (*Opbouw van het axiomatisch systeem van uitspraken*), zegt: zowel axomata als afleidingsregels (WDM 383) zijn - hierbij - van node. Zodoende is ook het uitsprakensysteem gesloten, -- behalve doordat men, bij de uitleg ervan, op natuurlijke talen moet beroep doen.

Opm. Terecht merkt Bochenski op dat de axiomata en de afgeleide uitspraken (stellingen) tot de objecttaal (de eigenlijke taal) van het systeem behoren, terwijl de afeidingsregels tot - wat men heet 'metataal' (taal omtrent de taal,-- de taal, waarin men zich over een taal uitdrukt) behoren. De metataal is -a.h.w. het model (WDM 112v.) dat informatie verschaft omtrent het origineel (de objecttaal).

Opm. 2. Bochenski, ibid., zegt dat er systemen opgevat werden, die, zonder 'axiomata', stricto sensu, enkel 'regels' bevatten. Ook bestaan er stelsels, waarin, uit de grondregel, afgeleide regels gededuceerd worden. -- Maar beide types zijn slechts van belang voor de logistiek. Voor geen enkel ander gebied van het wetenschappelijk denken.

Besluit.

Tarski duidt de Euclidische meetkunde, alsook Peano's s systeem en D. Hilbert's *Grundlagen der Geometrie* (1899), als de modellen aan --Vgl. WDM 131/133.

WDM388

3.5.6. De reductieve methode (388/397)

Inl..-- Bibl. st.:

-- *W. Klever, Dialectisch denken* (*Over Plato, wiskunde en de dood*), Bussum, 1981, 28/55 (Ideeëndialectiek: Platon's kenleer);

-- *id., Een epistemologische vergissing*? In: *B. Delfgaauw e.a., Aristoteles* (*Zijn betekenis voor de wereld van nu*), 36/47;

-- *Ch. Lahr, S.J., Logique*, Paris, 1933-27, 570/624 (*Les sciences de la nature* : 1. *Méthode des sciences physico-chimiques* (570/604); 2. *Méthode des*

sciences naturelles ou biologiques (604/624)); -- 625/659 (*Les sciences morales et sociales* : *1. Méthode historique* (625/650); 2. *Les sciences sociales* (650/ 659)).

-- *I.M. Bochenski, Wijsgerige methoden in de Moderne wetenschap*, Utr../Antw., 1961, 125/171 (*De reductieve methoden*: 1. *Structuur der natuurwetenschappen* (130/ 139); -- 2. *Soorten van verklarende uitspraak* (140/146); -- 3. *Inductie* (146/155); -- 4. *Waarschijnlijkheid en statistiek* 155/162); -- 4. *Historische methode* (162/171);

-- *Irving Copi, Introduction to Logic*, New York/ London, 1972-4, 349/488 (*Induction*: 1. *Analogy and Probable Inference*; 2. *Causal Connections*: *Mill's Methods of Experimental Inquiry*; 3. *Science and Hypothesis*; 4. *Probability*);

-- *Fr. Kambartel/ J. Mittelstrasz, Hrsg., Zum normativen Fundament der Wissenschaft*, Frankfurt a. M., 1973 (een reeks bijdragen van vertegenwoodigers der 'Erlanger Schule' inzake allerlei vakweten-schappen).

Alleen al de opsomming - met soms een gedetailleerder overzicht - hierboven dwingt ons tot de elementairste inzichten. Meer niet. Gelukkig is de reductieve methode reeds, meermaals, ter sprake gekomen hetzij in haar algemene structuur (WDM 2) hetzij in een aantal applicatieve modellen (WDM 22; 126; 127; enz.), zodat wij korter kunnen zijn.

Cultuurhistorische inl.

Bochenski, 125v., geeft enkele hoofdtrekken.

Zoals Klever, o.c., zegt, is en blijft een Platon richting gevend tot op heden: de voorwaartse en de terugwaartse dialectiek WDM 23v.) staan model voor de axiomatisch-deductieve redenering, die, vanuit vooropgestelde axiomatische beweringen, 'voorwaarts' (logisch doordenkend) redeneert en ook voor de reductieve methode, die, vanuit een feit 'terugwaarts' (logische vooropstellingen zoekend) redeneert.

Op dit laatste punt, de reductieve 'regressieve' verklaring, stootten wij reeds WDM 373.

WDM389

***Opm.*-- A.** WDM 5 (Parmenides' leergedicht) leerde ons dat de stichter der Westerse ontologie ooit schreef dat 'wat is' ('zijnde'), "keitai kath' heauto" (daar, op zich, onafhankelijk van ons, 'ligt', d.i. ter beschikking is).

Welnu, in de reductieve methode wordt vooronderstelt dat datzelfde 'zijnde' (iedere werkelijkheid), ergens, 'zinnig' is (WDM 71: ken- en

denkbaarheid).

Jan Lukasiewicz drukt die begrijpelijkheid uit in de eerste voorzinnen van zijn schemata. Zo luidt het reductieve schema: “Indien alle, dan sommige of juist één. -- Welnu, sommige of juist één -- Dus alle”.

De eerste voorzin “Indien alle, dan sommige of juist één” drukt enkel de zinnigheid, begrijpelijkheid - universeel, ja, transcendenteel (alomvattend) - uit.

De traditionele ontologie drukte hetzelfde uit, waar zij zei dat “alles - alle zijnden en ieder zijnde in zijn geheel - een noodzakelijke en voldoende grond (‘reden’) bezit, hetzij in hetzij buiten zichzelf (WDM 107: in- en uitwendige vergelijking hebben, hier, haar grondslag).

Dat drukten de Antieke Grieken ook uit wanneer zij het over hun ‘archè’, beginsel, letterlijk: ‘Dat wat beheerst’, hadden (WDM 7). Wanneer de vakwetenschapper er achter komt door wat iets beheerst wordt, dan begrijpt hij het. Inzicht is steevast inzicht in wat een gegeven beheerst.

B. Heidegger had het ooit over ‘het licht van het zijn(de)’. Welnu, wanneer ooit deze mysterieuze zin - hij is in geheimzinnige uitspraken zo’n beetje gespecialiseerd - iets zinnigs betekent, dan wat wij zo even zeggen: de fenomenen (‘gegevens’ ‘feiten’), waarmee de reductieve methode zich laat confronteren, stellen uitgerekend dat licht voorop, nl, dat zij ‘zinnig’, ‘uitlegbaar’ (Heidegger’s ‘hermeneutiek van het zijn’), zijn.

Het type dat de reductief - tegenover de axiomaticus - vertoont, gelijkt op het eleusis-kaartspel der Neo-Gnostici (WDM 348): waar de axiomatieker(in) de vooropstellingen, ‘beginselen’, reeds van meet af aan, door ‘ponering’ (een vrije ontwerpende act), bezit, daar behoort de reductief/ reductieve ze te vinden. al zoekend, al gissend.

Pater Lahr, Logique, 656/659 (*L’induction et la déduction dans les sciences*), schrijft, dan ook, terecht: “Het ideaal van de wetenschap bestaat erin ons, zoveel mogelijk, te ontslaan van de directe waarneming, -- door ons toe te laten - uit een klein aantal gegevens - het grootst mogelijke aantal gevolgtrekkingen te deduceren (‘déduire’). (...).

WDM390

Het komt uiteindelijk, hierop neer: de inductie (*opm.:* de toetsende fase van de reductieve methode) doet, tenslotte, niets anders dan het 'kapitaal' (*opm.:* een voorraad gegevens) ophopen, dat de deductie tot taak heeft uit te baten (...).

Eens dat de algemene wetmatigheden vastgelegd zijn (*opm.:* het typische werk der inductie), kan de fysicus en de chemicus de weegschaal of de retort (*opm.:* kromhals als distilleerkolf gebruikt) laten varen, -- om enkel nog rekenend te denken (WDM 363; 369).

In feite zijn alle natuurwetenschappen naar de 'wiskundige vorm' onderweg. Zonder die mathesis geen 'vooruitgang', in wetenschappelijke zin. Dit bewijst schitterend dat het heelal 'zinnig' ('rationnel') is, in zijn wezensgrond ('dans son fond'). Dat wat mijn geest ('raison') als logisch vermogen deduceert, is, uitgerekend dat wat in de natuur verwezenlijkt is. - "Dum Deus calculat, fit mundus" zei Leibniz (1646/1716; Cartesiaan; "Terwijl God rekenend denkt, is de wereld aan het worden"). (...)".

Besluit. -- De reductieve methode is de terugwaarts gekeerde axiomatische methode methode:lal, in en rondom ons, dekt axiomata, die de reductief/ reductieve, door vorsingswerk, tracht te achterhalen. Leibniz, tevens gevoed aan Scholastische bronnen, besefte nog, met de grote Pythagoreïsch-Platonische, maar gekerstende traditie, dat Gods ideeën (WDM 282/285: Kepler) in en boven die axiomata staan. Dat is, in de grond, theocentrisch idealisme.

Nog eens: een voetstuk der wetenschappen.

WDM 377 had het over het 'voetstuk' (versta: basisaxiomata) der (mens)wetenschappen.

(1) Het aldaar vernoemde axioma der objectgetrouwheid (keihard of 'zacht') moet

(2) 'belicht' worden door het axioma der zinnigheid (d.i. der aanwezigheid van 'axiomata' in de fenomenen zelf).

(3) Van daaruit kunnen wij de innerlijke werking (het wezen) der fenomenen, natuurwetenschappelijke of menswetenschappelijke, verantwoorden.

Tot daar het platonisme.

Tweede traditionele grondslag: het aristotelisme.

Zowel Klever, o.c., als Bochenski onderstrepen het: Aristoteles, in Platon's spoor, legde de verdere 'grondslagen' der reductieve methode. Zelf praktiseerde

de hij de inductie voortdurend (aldus Bochenski).

WDM391

Nog steeds is zijn theorie erover 'opmerkenswaard' (Bochenski). De Moderne theorieën worden ingezet door Francis Bacon (WDM 196/199),-- de stichter van de moderne causale inductie (WDM 341), zoals wij uiteengezet hebben, WDM 182v..

Bibl. st.:

-- *T. Kotarbinski, Leçons sur l'histoire de la logique*, Paris, 1964, 320/329 (*L'induction dans l'antiquité*) 330/340 (*La théorie de la méthode inductive chez Francis Bacon*).

-- Volgen, in Engeland, *John Herschel* (1792/1871; *Discourse on the Study of Natural Philosophy* (1830)),

-- Vooral *William Whewell* (1794/1866; *History of Inductive Sciences* (3 vol.), London, 1837; *Philosophy of the Inductive Sciences Founded upon their History*, London, 1840/1860, -- monumentale, in Kantiaanse geest opgevatte werken); -- *John Stuart Mill* (WDM 139 (*Assoc.*);--135 (*operat. meth.*);187 (*wijzig.*); -- 200/203 (*methode*)), die Bacon, Herschel en Whewell voortzet.

Als goed Kantiaan vermeed Whewell zowel het eenzijdige Empirisme (enkel feiten) als het even eenzijdige Apriorisme (Intellectualisme: enkel ideeën): inductie is, voor hem, dan ook,

(i) een reeks feiten (fenomenen),

(ii) zinnig, begrijpelijk gemaakt dankzij een idee van de geest die erop toepasselijk is".

De kritiek op Bacon-Herschel-Stuart Mill volgt, in de XIX-de eeuw (*Kotarbinski*, o.c., 360/370: *L'induction au cours du dernier siècle*)).

De opkomst van de logistiek (WDM 231/241; 366) deed de traditionele inductieleer, natuurlijk, herzien. - W. Kneale, R.G. Braithwaith, G. Wright en anderen kunnen hier vermeld worden.

Waarschijnlijkheidsleer (statistiek).

De reductieve methode loopt ineen met het rekenen met waarschijnlijkheden (WDM 54v.), -- vooral als de reductief/ reductieve, vanuit veralgemeningen (inductie) redenerend, voorspellingen waagt.

John Maynard Lord Keynes (1883/1946; beroemd economist; *Treatise on Probability* (1921) en *Rudolf Carnap* (1891/1970; *Logical Foundations of Probability* (1950) waren toonaangevend.

Logica is geen methodologie.

Zeer terecht merkt Bochenski, o.c.,125, aan dat vanaf *Bacon* (1620: *Novum organum*) tot +/- 1880, de intelligentsia verwarde tussen formele logica (begrip, oordeel, redenering) en methodeleer (op domeinen van het werkelijke toegepaste formele logica). Eenzelfde logica geeft meer dan één methode.

WDM392

De 'beginselen' die de reductieve methode beheersen.

Bochenski, o.c., 135, legt er terecht de nadruk op dat de 'archai', principia, beginselen, van de reductieve redenering tweeledig zijn. Hij aarzelt niet te zeggen dat "een reductieve wetenschap een 'op de kop staand' axiomatisch systeem is" (ibid.). Anders gezegd: het is een terugwaarts axiomatisch systeem, op zoek naar zijn axiomata.

a.-- *Het empirisch- experimenteel beginsel*.

Genetisch, d.i. als wordingsproces, gezien is er een empirische basis, die, liefst, ook nog experimenteel (proefondervindelijk) is.-- De redenering luidt: indien dit stel (verzameling) feiten (fenomenen, gegevens), in protocoluitspraken uitgedrukt, waar is, dan vergen zij een eraan aangepast - Aristoteles zou zeggen 'pragmatisch' (d.i. aan de pragmata of feiten aansluitend - stel ideeën (begrippen),-- gebeurlijk wetten (na inductie of veralgemening,-- amplificatieve inductie natuurlijk) en theorieën (tot een systeem uitgewerkte uitspraken).

Opm.-- Uitgedrukt in een aloude, - vooral wiskundige, taal:

(1) gegeven: de feiten, in protocoloordelen vastgelegd;

(2) gevraagd: een 'verklaring, die 'klopt' (zingeving), in de vorm van ideeën, gebeurlijk ook wetmatigheden en/ of theorieën. -- Het eerste is empirisch (waarneming, 'ervaring'); het tweede is axiomatisch (denken).

b.-- *Het axiomatisch-deductief beginsel*.

De reductieve methode is een axiomatisch-deductief stelsel in opbouw. -- Indien de axiomata (ideeën, gebeurlijk: wetten en/ of theorieën) waar zijn, dan zijn de feiten (in protocoluitspraken verwoord) daaruit deduceerbaar. M.a.w.: die axiomata beheersen de fenomenen.

Besluit. -- Zodoende onderscheidt Bochenski, terecht, een tweeledige grondslag: waarneming en denken.

De hoofdfasen van de reductieve methode.

A.D. De Groot, Methodologie (*Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen*), 's Gravenhage, 1961, 29, schetst - wat hij heet - "de cyclus van het empirisch-wetenschappelijke onderzoeken".

(1) Waarneming (verzameling en ordening van feitenmateriaal, -- dit, terwijl, in de geest van de verzamelende, 'hypothesen' (verklaringen) groeien).

(2) Hypothesen (begrijpen van de empirisch vastgestelde feiten;-- hetgeen - paradoxalerwijze - De Groot 'inductie' heet (hij vergeet nl. dat singuliere fenomenen, voor zover singulier, een niet-inductieve hypothese (axioma) vooronderstellen).

WDM393

(3) Deductie (afleiding, op deductieve wijze, uit de hypothese van gevolgtrekkingen, die toetsbare voorspellingen vertegenwoordigen).

(4) Toetsing (nieuw empirisch materiaal, met protocoluitspraken, dat hetzij verificatie (bevestiging) hetzij - in Popperiaanse geest - vooral falsificatie van de vooropstellingen (hypothese) vertegenwoordigt),

(5) Waardeoordelen ('evaluatie') (d.i. vergelijking van de toetsing met de hypothese).

Opm.-- Niet enkel de gedragswetenschappen (een term, die die van 'menswetenschappen' (in keiharde zin) benadert (WDM 375vv.)), maar b.v. ook de biologische kennen, zeer uitdrukkelijk, een analoog schema.

Lees b.v. *J.-M. Fataud, éd., Claude Bernard* (1813/1878), *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*, 1, Paris/ Brux./ Montréal, 1966. Dit beroemde methodologisch werk, daterend van 1865, gewaagt, eveneens, van 'le cycle experimental' (de proefondervindelijke kringloop), met als voornaamste fasen, resp. aspecten "observation (waarneming), hypothese ('vooropstelling') et verification (toetsing)". (O.c., 29; 54).

Opm.-- Dezelfde Claude Bernard, o.c., 110s., bekritiseert nadrukkelijk de denkers, die de- en inductie al te veel onderscheiden, ja, scheiden. "Als thuis in de proefondervindelijke methode merk ik enkel aan dat dat onderscheid mij, "dans la pratique" (in de wetenschappelijke praxis), zeer moeilijk houdbaar overkomt (...).

Al is het waar dat de experimentator - in zijn methode - gewoonlijk vertrekt van singuliere waarnemingen om deze terug te leiden tot 'principes' (*opm.:* in zijn taalgebruik: de experimentele uitspraak, die tot vertrekpunt dient van de redenering), alsook tot wetten of tot algemene uitspraken, toch is het ook waar dat hij uitgaat – noodzakelijkerwijze - van genoemde algemene uitspraken en/of wetten, om naar de singuliere feiten te gaan, die hij logisch deduceert uit deze principes".

Wat onze stellingen terzake met klem bevestigt: de reductieve methode is terugwaartse deductieve methode, -- op zoek naar uitgangspunten ('axiomata' of 'hypothesen').

WDM394

Opm.-- Niet enkel de menswetenschappen of de biologische ook de natuurwetenschappen (astronomie, -- natuur- en scheikunde) worden, als praxis, beheerst door een analoog schema.

1--. ***Ch. Lahr. Loqique****,* 601, zegt het kort, maar suggestief: "Il-y-a trois moments essentiels dans la méthode expérimentale : l'observation, la suggestion (*opm.;* hypothese), la vérification. Comme le dit Cl. Bernard :

(i) le fait suggère l'idée ;

(ii) l'idée dirige l'expérience et

(iii) l'expérience juge l'idée".

Lahr vat Fr. Bacon terzake samen:

(a) de 'hypothetische' methode, die slechts de idee (hypothese) benadrukt;

(b) de empirische methode, die een hypothese uitsluit (enkel de 'empirie', de onverwerkte ervaring of feiten benadrukt);

(c) de proefondervindelijke (experimentele), die én de idee (hypothese) én de ervaring (feiten) samen in het oog houdt;

Ziedaar hoe *Fr. Bacon* het, in zijn tijd, zag (1620; *Novum organum*).

De Empiristen gelijken op mieren, die materialen zonder intellectueel - rationele samenhang opstapelen (een oerwoud van 'feiten'). De Aprioristen gelijken op spinnen, die uit het eigen denken bewonderenswaardige, verfijnde en symmetrische webben spinnen, maar die stevigheid en bruikbaarheid missen. Als in de lucht hangende constructies.

Men mag de hoogste verwachtingen koesteren gebaseerd op de enge synthese van ervaring en geest". Aldus, letterlijk, de zgn. 'Empirist' Francis Bacon. Deze beweringen bewijzen dat men zeer voorzichtig moet zijn, wanneer

men een Fr. Bacon als 'eenzijdig Empirist' afdoet! Het 'imago' (beeldindruk) kan een vervalsing van de feiten zijn.

2. "Observer, supposer, vérifier, généraliser, - tels sont les quatre procedés qui constituent la methode experimentale". -- Men ziet - op menswetenschappelijk biologisch- en natuurwetenschappelijk vlak - niettegenstaande diepgaande verschillen, toch een opvallende methodologische gelijkenis: waarneming, hypothese, toetsing (veralgemening (= inductie)).

Wat *Lahr*, o.c., 570/604 (*Méthode des sciences physico-chimiques*), breedvoerig, uit de doeken doet.

Opm.-- *Bochenski, Wijsg. meth.,* 130/139 (Structuur der natuurwetenschappen), onderscheidt, eveneens:

(1) protocoluitspraak (vaststelling van feit);

(2) hypothese (gebeurlijk wet en/of theorie) toetsing (verificatie of falsificatie).

Besluit.-- Er is blijkbaar een analogie.

WDM395

Nomothetische en idiografische reductie.

Bibl. st.:

-- *I.M. Bochenski, Wijsg. meth.*, 127 ("*inductieve en niet-inductieve reductie*");

-- *J.Freund, Les théories des sciences humaines*, Paris, 1973, 105/108 (*Les sciences nomothétiques et les sciences idiographiques selon Wilhelm Windelband.*); 108/118 (*Les sciences (de la nature et les sciences de la culture selon Heinrich Rickert*).

Het ware te hopen dat alle logici en epistemologen deze beide teksten grondig lazen.

(1) Wij hebben het probleem der niet-inductieve wetenschappen aangeraakt WDM 242v. (singuliere, particuliere en universele, alsook transcendentele idee), -- ook WDM 291/298 (individuologie of idiografie; WDM 298/302 (hetzelfde ideeënhistorisch: Windelband/ Rickert (300); WDM 302/304 (definitie); WDM 304v .(Coïmbra); WDM 305/318 (appl. modellen).

(2) De geniale intuïtie van Windelband en Rickert (waarbij wij hun Kantiaanse achtergrond tussen haakjes zetten) kan als volgt worden

samengevat.

(a) Tot nog toe - Windelband spreekt in 1894 (Geschichte und Naturwissenschaft) - deelden de logici en epistemologen de wetenschappen in louter o.g.v. haar object, d.i. de ene of andere sector van de werkelijkheid. Wat geldig is en blijft.

(b) Delen wij, voortaan, in ook o.g.v. haar methode, die tweeledig is. er zijn wetenschappen die het singuliere afzonderen en beschrijven, resp. verklaren (waarneming, -- hypothese, toetsing). Er zijn, traditioneel veel sterker benadrukt, wetenschappen, die het universele (algemene) afzonderen en beschrijven, resp. verklaren (waarneming, -- hypothese, toetsing).

Opm. - Zoals Bochenski, o.c.,127, kort, zegt:
a. indien A (voorzin), dan B (nazin); welnu, B (nazin); dus A (voorzin);
b.1. is de voorzin (A) een veralgemening ("indien alle, dan sommige of minstens één", dan is er inductieve reductie;
b.2. is de voorzin, echter, een singuliere uitspraak ("indien Jan de zoon van zijn vader, dan waarschijnlijk gelijkaardige karaktertrekken als Pieter, zijn vader"), dan is er niet-inductieve (idiografische, individuologische) reductie.

Van dit laatste geeft Bochenski, o.c., 163, een voorbeeld: "Waarom is Napoleon zo laat met zijn veldtocht begonnen? Omdat hij niet tijdig genoeg de nodige voorraden bijeen kon brengen". De hypothese (verklaring) is singulier. Niet een of andere wetmatigheid.

WDM396

Opm.-- Zoals én Windelband én Rickert uitdrukkelijk zeggen: beide zienswijzen zijn complementair.

1. Ik kan b.v. "Indien Jan de zoon van zijn vader, dan waarschijnlijk gelijkaardige karaktertrekken als Pieter, zijn vader" vervangen door "Indien 'een aardje naar zijn vaartje'; dan waarschijnlijk bij Jan gelijke karaktertrekken als bij zijn vader Pieter". Inderdaad: met een soms opvallende regelmaat gelijken de kinderen op hun ouders (wat een soort inductie of veralgemening is); daarom kan men de karaktergelijkenis tussen Pieter (vader) en Jan (zoon) ook afleiden uit de vooropstelling van algemene aard. Pieter en Jan zijn, dan, slechts 'toepassingen'.

2. Zo zegt ook Windelband dat de biologie, die, gewoonlijk, nomothetisch

(inductieve inductie) is - zij bestudeert het leven -, gebeurlijk idiografisch kan zijn: zo b.v. wanneer zij ingaat op het historische verloop van juist "één biologische soort (J. Freund, o.c.,107). Dat is, dan, een singulier type van leven.

Opm.-- **(1)** Het beroemde schema van Ch. Peirce (WDM 339, *opm.*) is, dan ook slechts van toepassing in de inductieve of nomothetische reductie (waarneming, -- Abductie (= hypothese), Deductie (= afleiding van een toetsing) en Inductie (= veralgemenende of nomothetische toetsing).

Dezelfde aanmerking geldt voor het schema van Jan Lukasiewicz (WDM 339; 344). De duidingen (alle, geheel), aldaar, zijn geldig voor de nomthetische reductie. Niet voor de individuologische.

Opm.-- Het singulariserend type (idiografisch) kan, misschien, een banaliteit lijken. En toch! *Jeanne Parain-Vial, Philosophie des sciences de la nature* (*Tendances nouvelles*), 1983, 94/97 (*Les structures dissipatives de Prigogine* (WDM 102)), 191/194 (*Prigogine et Stengers*), waar wij vernemen dat, volgens Prigogine en Stengers, ook in de niet-biologische natuur, onvoorzienbare en dus unieke processen zich voordoen, leert ons dat de idiografie een veel groter aandeel vertegenwoordigt dan de klassieke deterministische en 'inductieve' (het algemene eenzijdig benadrukkende) wetenschap het zich voorstelde.

Appl. model.

(1) Openen wij, zeer voorzichtig, een waterkraantje : de druppels beginnen te vallen, met identische (en dus voorspelbare, berekenbare, uit een begintoestand deduceerbare) tussentijden.

Openen wij nog iets meer: de drop versnelt inzake ritme (verhoogde frequentie). Maar blijft regelmatig en voorspelbaar.

WDM397

(2) Nog wat meet geopend, komt het kraantje in een kritische fase: de drop vertoont, nu, een totaal onregelmatig ritme.

Gevolg: vanaf dit ogenblik kunnen wij niet meer berekenend (uit wat voorgaat (het voorteken)), voorspellen wat volgt (het vervolg; WDM 198; 371).

Het 'systeem' 'lopend waterkraantje' is -- zopas -- overgegaan van de ordentelijk-deterministische voorspel- en deduceerbaarheid (uit wat voorgaat)

naar een toestand van wanordelijke innerlijke werking of 'onstuimigheid'.

(3) Openen wij nog verder, dan vertoont zich een ononderbroken - continu – waterstraaltje: het 'stelsel' keert terug tot de voorspel- en deduceerbare toestand. Het determinisme herneemt zijn rechten.

(4) Totdat - bij nog toenemende opening - de drop, weerom, onstuimig (onvoorspelbaar, niet-deduceerbaar) wordt.

Deze kraantjesproef werd, zeer gedetailleerd, geanalyseerd door een studiegroep van de University of Santa Cruz (New Mexico).

Appl. model. -- Bekijken wij het proces, dat een brandende sigaret vertegenwoordigt.

(1) Wij steken een geurige Mary-Longsigaret aan: tot enkele centimeters boven het brandhaardje stijgt, op ononderbroken wijze, een regelmatige rookkolom op. De afgelegde weg der rookdeeltjes is uit een of ander voorteken (positie) deduceerbaar.

(2) Plots - men weet nooit juist wanneer - verplaatsen dezelfde rookdeeltjes zich 'onstuimig', in grillige kringels.

Samengevat:

(a) 'Weerom - zoals bij het waterkraantje in Santa Cruz - deterministische beweging, die geen 'toeval' behelst,

(b) die, ineens, schijnbaar zonder 'oorzaak', overgaat in wanorde, 'chaos; -- een vorm van indeterminisme (met de niet-deduceerbaarheid).

Bibl. st.:

-- *Suren Erkman, l'actualité scientifique*, in : *Journal de Genève*, 28.11.1 87 (Samedi litt., vii).

-- *Verder L'ordre du chaos, Belin, Bibl. pour la science*, Paris, 1987;

-- *A.V. Holden, ed., Chaos*, Manchester university Press, 1986; Proceedings of the IEEE, August 1987;

-- *H. Degn e.a., eds., Chaos in Biological Systems*, New York, 1987.

Men heet dit proces ook 'deterministische wanorde', -- sedert begin dezer eeuw, in verschillende domeinen, bestudeerd, gebeurlijk met nieuwe mathematische formules. Alleen één singulier ogenblik 'beslist' om mysterieuze redenen ('factoren').